

Засновники журналу:
Подільський державний
аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький
економічний університет»
ПП «Інститут економіки,
технологій і підприємництва»,
Тернопільська державна
сільськогосподарська дослідна
станція Інституту кормів та
сільського господарства
Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмашук А.М.,
д.е.н., професор

**Заступник головного
редактора:**
Волошук К.Б., д.е.н.

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Кулик С.М.
Рудик В.К.
Смоленюк Р.П.
Стельмашук А.М.

Редакційна колегія:

Баланюк І.Ф., д.е.н., проф.
Біггер О.Г., д.е.н., проф.
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Витвицька О.Д., д.е.н., доцент
Галушкіна Т.П., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Доманчук Д.П., д.е.н., проф.
Євдокименко В.К., д.е.н., проф.
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Лаврук В.В., д.е.н.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Олійник Т.І., д.е.н., проф.
Павліха Н.В., д.е.н., проф.
Павлов В.І., д.е.н., проф.
Пархоменко М.К., д.е.н., проф.
Пученгейло П.Р., д.е.н., доцент
Свиноус І.В., д.е.н.
Ульянченко О.В., д.е.н., проф.
Чикуркова А.Д., д.е.н.
Шульський М.Г., д.е.н., проф.
Щурик М.В., д.е.н., проф.
Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармаклі Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)

Наукові редактори:

Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філн.
Сава А.П., к.е.н.
Сидорук Б.О., к.е.н.
Яшук Т.С., к.с.-г.н.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

Всеукраїнський науково-виробничий журнал

3'2013 [41]

Зміст

I. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства	
Арефьєва О.В., Капаруліна І.М. УКРАЇНСЬКЕ АВІАБУДУВАННЯ: НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ	3
Кулішов В.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	8
Дзядикевич Ю.В., Гевко Б.Р. НАПРЯМИ ЕКОНОМІЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В МІСЦЯХ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	11
Дивесв-Кириленко О.Р. ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	16
Найдич Н.М. ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА	20
Михайліченко Г.І. СВІТОСИСТЕМНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ КОНСОЛІДАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	24
Кицкай Л.І. ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ	32
Філатов В.М. ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ МОНЕТАРНОЇ СТРАТЕГІЇ В УКРАЇНІ	37
Левковська Т.В. ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ	41
Пробойв О.А. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇН ЄВРОЗОНИ НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ РЕЦЕСІЇ	47
Заклекта О.І., Шиманська О.П. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СУЧАСНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ	51
Гуменюк О.О. ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РИНКУ	56
Гойсюк Л.В. ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬНОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	61
Кустовська О.В., Мамон М.О. КАДАСТРОВІ СИСТЕМИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	65
Батюк Г.В. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ	68
Лопатинська А.Ю. ПРІОРИТЕТНІСТЬ ВИДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	71
Савельєва Ю.М. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	76
II. Економіка та конкурентоспроможність підприємств	
Верхоглядова Н.І., Щеглова О.Ю., Лисенко Ю.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	82
Мартиненко В.П., Вербіцька І.М. ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК НАПРЯМ ЇХ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ	86
Власенко І.Г. ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ХАССП У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	89
Азарова А.О., Житкевич О.В. РОЗРОБЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО МЕТОДУ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ	93
Колесніков А.П. ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	97
Дьолог Т.І. ПРОБЛЕМИ І ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	101
Сайкевич М.І., Сайкевич О.Д. ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	104
Феср О.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	110
Білошкурський М.В. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІГАЛУЗЕВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	113
Руденко О.І., Мезенцева О.О., Терех О.М. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧОГО ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	117
Сас І.М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У АГРАРНІЙ СФЕРІ	121
Бугара А.М. УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ СИРОВИНИ ТА ВИНОРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	125
Дідух О.В. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПЕРЕВАГ ТА НЕДОЛІКІВ ВИКОРИСТАННЯ АУТСОРСИНГУ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	128
Сафоненко А.М., Лусь М.В. КОРПОРАТИВНИЙ ПРОФІЛЬ ПІДПРИЄМСТВА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	132
III. Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування	
Доманчук Д. П., Чикуркова А. Д., Прокопчук Л. М. СТАН ФОРМУВАННЯ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	139
Мікула Н.А., Шахрайчук-Онофрей С.І. ТЕОРЕТИКУМ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ	145
Язлюк Б.О. СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ РЕГІОНІВ	149
Аверкіна М.Ф. МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТА	153
Бидик А.Г. ТЕОРЕТИЧНА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	156
Медвідь В.Ю. ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	163

Редактор: Довгань О.М. Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 8 від 28.03. 2013 р. Виходить 1 раз на місяць Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 11715-586Р від 08.08.2006 р. Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 19195-7994РР від 05.07.2012 р. Затверджено: Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007р. №1-05/6 як наукове фахове видання України Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України Підписано до друку 03.04.2013 р. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 30,0 Тираж 300 прим. Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000 тел. 38(0352) 52-75-00; 38(0352) 52-61-61	Бавико О.Є. ВІРТУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ.....	166
	<u>IV. Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</u>	
	Печенюк А.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ..	172
	Кочерга М.М. СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ.....	175
	Величко О.В. СТРАТЕГІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	178
	Родашук Г.Ю. МІСЦЕ І РОЛЬ ТРАНСПОРТУ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ.....	183
	Сатанівський В.П. ОЦІНКА АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА ФОРМУВАННЯМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ.....	187
	<u>V. Демографія, зайнятість населення і соціально - економічна політика</u>	
	Оливко О.А., Навольська Н.В. АНАЛІЗ СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВОЇ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ.....	191
	Солдатова І.В. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗБАЛАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ.....	195
	Легкий В.І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ І ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....	199
	<u>VI. Маркетинг і ринкові відносини</u>	
	Гудзинський О.Д., Судомир С.М. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	203
	Свиноус І.В. ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	206
	Звягінцева О.Б., Туманова А.Ю., Мірза Я.В. МОДЕЛЮВАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ПІДПРИЄМСТВА В СКЛАДІ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ КОМУНІКАЦІЙ.....	210
	Коваленко О.Ю. ЦІНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	218
	Іващенко В.І. СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАСТЕРІВ.....	227
	Васильєва С.І., Хришук М.В. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	229
	Голота А.С. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА	232
	Ширма В.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА.....	236
	<u>VII. Фінансово-кредитна і грошова політика</u>	
	Худолій Л.М., Файчук О.В. МЕТОДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ	240
	Смоленюк Р.П. ОРІЄНТИРИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	245
	Паласевич М.Б. РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ МЕХАНІЗМУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	251
	Коц Г.П. ІЄРАРХІЧНА УЗГОДЖЕНІСТЬ СКЛАДОВИХ МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	255
	Вербіцка І.І. СУТНІСТЬ, ПРОЯВИ І МІНІМІЗАЦІЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	258
	Хандюк І.М. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	262
	Дутченко О.М., Дутченко О.О. ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	268
	Данилишин В.І. ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ДЕПОЗИТНОГО ПОРТФЕЛЮ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ В УКРАЇНІ.....	273
	Оголь Д.О. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ КРАЇНИ.....	277
	Сомова В.В. НАПРЯМИ У ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ.....	280
	Колдовський А.В. ОПТИМАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗОЛОТОВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ ЯК МЕТОД СТРАХУВАННЯ «РАПТОВОЇ ЗУПИНКИ» ПРИПЛИВУ КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	284
	<u>VIII. Статистика, облік, аналіз та аудит</u>	
	Непочатенко О.О., Боровик П.М., Бондаренко Н.В., Філіпова Т.О. ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.	291
	Очеретко Л.М., Малишева Л.В. НАПРЯМКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ТА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ.....	297
	Лега О.В. ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ: ЕВОЛЮЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ.....	300
	Домбровська Н.Р. ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІЗ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	303
	Климко Т.Ю., Макарович В.К., Огородник В.О. ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ.....	309
	Настенко М.М., Максимчук А.О. СПЕЦИФІКА ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	312
	Сабельська Т.І., Григорів С.Ф. УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЗМІНИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ.....	315
	Мельничук І.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	320
	<u>IX. Інформаційні технології та економічна безпека</u>	
	Залунін В.Ф. ПОКАЗНИКИ І ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	325
	Яремко З.М. МОДЕЛЬ БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	328
	Червякова Т.І., Червякова В.В. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ АВТОСЕРВІСУ.....	333
	Сороківська О.А., Турська Н.В. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	338
	Литвинчук І.Л. ВЛАСНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНА ДИЛЕМА.....	342
	АНОТАЦІЇ.....	345
	АННОТАЦИИ.....	361
	ANNOTATION.....	379
	КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ	394

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 339.94+629.7

Ареф'єва О.В.,
д.е.н., професор кафедри фінансів, обліку та аудиту,
декан факультету економіки та підприємництва
Капаруліна І.М.,
к.е.н., доцент, докторант кафедри фінансів, обліку та аудиту
Національний авіаційний університет

УКРАЇНСЬКЕ АВІАБУДУВАННЯ: НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Сучасне світове господарство знаходиться на етапі трансформації у єдине ринкове поле з тісною кооперацією країн. Інтеграція України до світового ринку передбачає пошук власної ніші українськими підприємствами та форм співпраці з іншими міжнародними ринковими агентами.

Авіабудування відноситься до стратегічних напрямів економічного розвитку України. Перспективність галузі обумовлюється наявністю замкненого технологічного циклу виробництва літаків; експлуатаційними характеристиками вітчизняних літаків, що дозволяють використовувати їх у нестандартних умовах. Важливість авіаційної промисловості для економіки країни полягає не лише у позитивному впливі на розвиток суміжних галузей економіки, але й у збереженні та створенні висококваліфікованих робочих місць. Однак, як високотехнологічна галузь, світове авіабудування є дуже динамічним: зростання екологічних і експлуатаційних вимог, запозичення у громадському авіабудуванні технологій з військового авіабудування та навпаки. Крім того, світовий ринок авіабудування внаслідок глобалізації відчуває на собі соціальні, енергетичні, екологічні та ін. протиріччя. На тлі загальних ускладнень, варто відмітити внутрішні проблеми українського авіабудування, пов'язані зі значним зносом основних фондів, дефіцитом оборотних коштів та ін. За таких умов стає актуальним обґрунтування напрямів трансформації авіабудівної галузі України в контексті сучасних інтеграційних процесів у світовій економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку світового авіабудування висвітлюються в роботах Дж. Венсвіна, Г. Вільямса, С. Вінстона, Г.А. Кривова, С.А. Моррісона, Ю. Приходько, А.С. Соколова та ін. авторів. Насамперед відзначається трансформація ринкової структури авіабудування й, відповідно, аналізуються стратегії провідних ринкових агентів. Проблема розвитку українського авіабудування розглядається у контексті підвищення конкурентоспроможності авіаційних підприємств [1], стимулювання інвестиційних процесів [2], сприяння створенню інновацій [3], пошуку шляхів реструктуризації [4] чи аналізу загальних напрямів розвитку [5; 6]. При окресленні перспектив вітчизняного авіабудування автори переважно виходять з наявної тенденції розширення попиту на світовому ринку на літаки. Пропозиції щодо удосконалення розвитку галузі стосуються пошуку джерел інвестування [7; 2] та підвищення ролі державного регулювання [5; 8], удосконалення маркетингової складової менеджменту [6], змінювання організаційної форми авіапідприємств [4; 6], зниження впливу внутрішніх чинників гальмування розвитку шляхом удосконалення менеджменту [4; 9]. Однак, на нашу думку, розвиток авіабудівної галузі України не може бути досягнутим через окреме подолання внутрішніх протиріч, що передбачає автономний розвиток вітчизняної галузі, а лише у комплексі з коопераційними процесами, які відбуваються на світовому ринку авіабудування, що потребує подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Завдання роботи полягає у обґрунтуванні напрямів трансформації авіабудування України шляхом визначення адекватної форми інтеграції у світовий кластер авіабудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне авіабудування – потужна галузь світової економіки. Фінальна продукція цивільного і військового призначення у 2008 р. становила 62 % від загального продажу авіатехнічної продукції, що складає \$134,5 млрд, у 2010 р. – приблизно \$167 млрд. Структура світового авіабудування надана на рис.1.

На сьогодні основним вітчизняним підприємством авіабудівної галузі є державний авіабудівний концерн «Антонов» (утворений постановою Кабінету Міністрів №1014 від 30.10.2008), до складу якого входять підприємства, що приймають участь у збиранні літаків: ДП «Антонов» (на балансі якого з

2010 р. знаходиться ДП «Серійний завод «Антонов» – раніше «Київський авіаційний завод «Авіант»), ДП «Завод №410 громадської авіації», Харківське державне авіаційне виробниче підприємство. Управління концерном здійснює Рада директорів підприємств, що входять у склад концерну, включаючи Генерального директора концерну та представника Кабінету Міністрів, на чолі з Головою Правління за призначенням Кабінету Міністрів. Створення концерну повинно було сприяти кооперації різних підприємств авіабудівної галузі та формуванню більш вигідних умов для продажу вітчизняних літаків. 27 жовтня 2010 року була підписана угода про створення російсько-українського спільного підприємства ТОВ "ОАК - Антонов" між російською "Об'єднаною авіабудівною корпорацією" і українським Державним авіабудівним концерном "Антонов".

Обсяг продажів авіатехнічної продукції кінцевому споживачу \$218 млрд. (100%)				
Фінальна продукція \$134,5 млрд. (62%)		Комплектуючі, запчастини, послуги кінцевому споживачу \$134,5 млрд. (38%)		
Продукція військового призначення \$31,4 млрд. (14%)	Продукція громадського призначення \$103,2 млрд. (48%)	Устаткування \$32,6 млрд. (15%)	Двигуни \$43,9 млрд. (20%)	Авіа-конструкції \$7 млрд. (3%)

Рис.1. Структура консолідованого виторгу світової авіапромисловості у 2008 р.

Джерело: [10]

Модельний ряд літаків цивільного призначення ДАК «Антонов» складається з транспортного літака Ан-74, що має також військову модифікацію (Ан-74-Т-200А), регіонального турбогвинтового літака Ан-140, регіонального реактивного літака Ан-148 і його модифікації Ан-158 (збільшено кількість пасажирських місць). Також в перспективі можливий випуск Ан-178 (транспортна модифікація Ан-148) і модернізованого Ан-124 «Руслан». Здійснюється виробництво військового літака Ан-32.

Згідно даних AirCraft Analytical System, кількість літаків марки «Ан», що використовуються у світі, зі 1128 од. у 2005 р. зменшилася до 900 од. у 2010 р. [11]. З даних табл.1. видно, що виведення нових літаків у світовий повітряний простір відбувається надто повільно. Тому можна говорити про витіснення українських авіабудівників зі світового ринку авіабудування.

Таблиця 1

Виробництво літаків в Україні

Рік поставки	Тип літака	Кількість	Виробник	Замовник
2002	Ан-140	2	ХДАП	Авіакомпанія «Одеські авіалінії»
	Ан-140	1	ХДАП	Авіакомпанія «Аероміст-Харків»
	Ан-124	1	ДП «Авіант»	Лівія
2003	Ан-140	2	ХДАП	Авіакомпанія «Аероміст-Харків»
	Ан-140-100	1	ХДАП	Авіакомпанія «Мотор-січ»
	Ан-124	1	ДП «Авіант»	ОАЕ
2004	Ан-140-100	2	ХДАП	«Ілліч-Авіа» (Україна)
	Ан-140-100	1	ХДАП	AZAL (Азейбарджан)
2005	Ан-74-Т-200А	1	ХДАП	Єгипет
	Ан-140-100	2	ХДАП	AZAL
	Ан-32П	2	ДП «Авіант»	Лівія
2006	Ан-32Б	1	ДП «Авіант»	Спочатку призначався для Судана, а 2008 переданий Гвінеї
2008	Ан-32П	4	ДП «Авіант»	МНС України
2009	Ан-148	1	ДП «Авіант», ХДАП	-
	Ан-74	3	ХДАП	-
2010	Ан-148	1	ДАК «Антонов»	-
	Ан-32	3	ДАК «Антонов»	-
2011	Ан-32	2	ДАК «Антонов»	Ірак
	Ан-74	1	ДАК «Антонов»	Туркменістан
	Ан-148-100	1	ДАК «Антонов»	МАУ (Україна)

Джерело: [12]

Основні показники діяльності ДП «Антонов», ДП «Завод №410 цивільної авіації» й Харківського

державного авіаційного підприємства, наведені у табл.2, дозволяють незадовільно оцінити стан цих підприємств, виходячи з різних аспектів їх діяльності: оперативної, фінансової, інвестиційної.

Враховуючи існування незадовільного стану авіабудівної галузі досить тривалий період часу [7-9], зрозуміло, що окремі заходи не дадуть суттєвого поліпшення результатів діяльності.

Таблиця 2

Характеристика діяльності ДАК «Антонов» на 01.01.2012

Найменування підприємства	Рентабельність продукції, %	Чистий прибуток	Коефіцієнт плато-спроможності	% зносу основних засобів	% оновлення основних засобів	Фондо віддача 01.01.2012
ДП «Завод №410 цивільної авіації»	-31,55	-89965	0,74	49,74	5,42	4,97
ДАК «Антонов»	212,31	-1107	0,14	85,62	0	14,86
ДП «Антонов»	23,85	192969	2,67	61,00	5,41	0,7
Харківське державне авіаційне підприємство	-19,39	-325550	2,15	54,08	0,52	0,67

Джерело: згідно даних фінансової звітності підприємств

Однак, крім суб'єктивних причин варто зазначити об'єктивні причини, що ускладнюють трансформацію українського авіабудування, а саме, галузеву специфіку. Насамперед, варто виділити:

- технічну складність продукції, яка обумовлюється значною кількістю деталей, що входять до складу продукту, поєднанням різних матеріалів і технологій;

- високу науковість продукту – створення моделі літального апарату вимагає поєднання теоретичних розробок з різних напрямів і областей науки (аеродинаміка, гідродинаміка, термодинаміка, електроніка, авіаційна ергономіка та ін.), проведення значних експериментальних робіт та наявності спеціального обладнання;

- тривалий цикл виготовлення продукту – процес розроблення сучасних моделей літальної техніки (за даними Airbus [13]) займає близько 10 років, враховуючи дослідно-експериментальний етап; термін служби громадського літака складає приблизно 20 років;

- висока капіталомісткість виробництва обумовлюється потребою в значному інвестуванні на стадії розроблення апаратів в експерименти й випробувань, у створенні основних фондів (споруди, стендова база, устаткування) як на стадії розроблення, так і серійного виробництва, у створенні мережі з технічного обслуговування на післяпродажній стадії. Окупність проектів може досягати 10 років [13].

Тому формування обґрунтованого кардинального рішення щодо трансформації діяльності ДАК «Антонов» потребує аналізу сучасних тенденцій у світовому авіабудуванні: прогнозів щодо формування попиту на ринку авіабудування, змін ринкової структури та ринкової політики компаній тощо.

На ринку магістральних авіалайнерів конкурують два конгломерати Boeing (США) і Airbus S.A.S. (Євросоюз), сукупна ринкова частка яких сягає до 90%, на ринку регіональних літаків – Bombardier (Канада), Embraer (Бразилія) і ATR (Італія) з сукупною ринковою часткою 70% [14]. Виробництво країн СНД, включаючи Україну, досягає близько 2% авіатехніки громадського призначення [15].

На ринку військового авіабудування можна виділити декілька компаній: Boeing – приблизно 22% у світовому військовому авіабудуванні у 2011 р., Lockheed Martin – 21%, Northrop Grumman – 11% (сукупна частка компаній США у світовому військовому авіабудуванні становить 54%), Eurofighter – близько 11%, EADS – 10%, Dassault – 9% (сукупна частка компаній Європейського Союзу у світовому військовому авіабудуванні становить 25%), частка компаній Росії – 20,6%. [16]. При цьому спостерігається створення спільного англосакського трансатлантичного оборонного ринку з потужною дифузією військово-промислових комплексів країн, а на теренах Європейського Союзу – формування єдиного оборонного ринку в межах країн, що до нього входять [17].

Розглянемо сучасні тенденції розвитку світового ринку авіабудування (більш детально описані в [18]) з точки зору структурних вимог до сучасних суб'єктів ринку:

1. **Самоактивація.** Лідери світового авіабудування реалізують не лише стратегію «дій на випередження», але й активно формують умови власного існування. Це потребує наявності стратегічного підрозділу, значного фінансування, масштабних маркетингових досліджень. Відповідно виникають вимоги до розміру організації – це організація зі значним ефектом масштабу й відповідним впливом на ринок.

2. **Диверсифікація.** На ринку авіабудування зафіксовано превалювання диверсифікованих поглинань/злиття, виділяють два мотиви поглинання: 1) позбавлення від надлишкових потужностей і дублювання у виробництві; 2) розширення діяльності. При цьому значна частина поглинань супроводжується (до 90-95% загальної кількості) значним зносом основних фондів у компанії, яку купують (норма амортизації близько 60% й більше) [19]. Залежно від форми інтеграції це передбачає значного фінансування для здійснення поглинання, чи фінансової стійкості для проведення злиття, чи наявності компетенцій, що зацікавлять партнерів, та фінансової стійкості для формування альянсу.

3. *Органічні структури управління, що функціонують на основі поліархії.* Починаючи з 1990-х рр. в авіабудуванні застосовується нова форма проектного управління – партнерство з розподіленням ризику. З одного боку, авіабудівники скорочують витрати на дослідні роботи. З іншого боку, постачальники беруть участь у проекті, маючи матеріальну зацікавленість в успішності реалізації проекту. Також застосовується бригадна форма організації робіт: у багатофункціональні бригади входять фахівці технічного, виробничого, фінансового та ін. профілів. Формування такої складної організаційної структури вимагає не лише продуманої системи управління, але синхронізації виробничих процесів та наявності єдиної культури виробництва.

5. *Виробнича культура – Lean-production.* Лідери авіабудування організовують свою діяльність на основі концепції «Lean-production», реалізація на практиці якої не зводиться лише до впровадження систем Kanban, 5S, Kaizen, а змінювання відношення персоналу до своєї роботи. Задля забезпечення постійного рівня якості та створення умов безперервного удосконалення процесів й демонстрації цього партнерам по бізнесу необхідно проведення сертифікації.

6. *Бренд.* Сьогодні бренд входить до п'ятірки основних споживчих вимог (серед яких також ціна, якість, фінансові умови купівля-продажу, сервісне обслуговування). Фіксація якісного бренду передбачає наявність у авіабудівної компанії тривалої репутації надійного постачальника продукту, стійкого фінансового положення, ясної системи управління та сертифікованої виробничої системи.

7. *Актуальність НДР.* Сучасні авіабудівні корпорації містять у своєму складі підрозділи, що регулюють його виробничу, фінансову, логістичну, маркетингову діяльність тощо. Однак найбільшу зростання важливості можна відмітити щодо науково-дослідної діяльності, на яку зараз покладається комплексне завдання пошуку і розроблення нових ідей та доведення їх до стадії випробувань і виробництва у тісному співробітництві з іншими підрозділами.

8. *Передові технології.* Характерною рисою сучасного авіабудування є наявність технологій «подвійного призначення» (взаємне запозичення технологій громадянським і військовим авіабудуванням), застосування нанотехнологій. Серед сучасних вимог до літальної техніки екологічні вимоги поступаються лише вимогам з безпеки польотів, займаючи друге місце в переліку вимог.

Таким чином, з аналізу світових тенденцій розвитку авіабудування видно, що ефективна організаційна форма авіабудівної компанії на ринку повинна одночасно забезпечувати:

- інтеграцію основних ланок виробництва авіатехніки на основі принципу компліментарності;
- можливість модернізації основних фондів;
- можливість здійснення серійного виробництва авіатехніки з дотриманням відповідних вимог до організації виробничого процесу;
- реалізацію стратегії диверсифікації;
- умови для фінансування крупномасштабних досліджень;
- умови організації після продажного обслуговування й стимулювання споживачів (наприклад, умов оплати);
- не лише мобільність і гнучкість реагування на зміни зовнішніх чинників, а й вплив на умови свого функціонування.

Звідси можна зробити висновок, що організаційною формою, що може забезпечити виконання таких завдань, є конгломерат. Конгломерат ми розглядаємо як комплекс з'єднаних підприємств, що зберігаються при цьому власні відмітні риси та властивості (не розчиняються в загальному утворенні). Це багатофункціональні комплекси з жорсткою взаємодоповнюваністю, побудовані не лише за принципом взаємовигоди, але за наявності донорсько-акцепторних зв'язків. Діяльність конгломерату має наднаціональний характер з відповідним суттєвим політичним впливом у світі.

Варто окремо відзначити деяку специфіку ринку військової авіатехніки. По-перше, цей ринок почав функціонувати на основі дії співвідношення попиту-пропозиції лише з середини 1990-х років. По-друге, найчастіше укладені договори залишаються засекреченими чи відсутня достовірна інформація. По-третє, угоди мають нерегулярний характер. Також варто враховувати такі сучасні явища, що спостерігаються на ринку військової авіатехніки:

- у країнах, що розвиваються, замість купівлі нової військової авіатехніки відбувається підвищення попиту на модернізацію наявного озброєння з наданням відповідного експлуатаційного супроводження;
- економічно розвинуті країни позбавляються від технічно застарілої авіатехніки, стимулюючи їх продаж передачею прав на ліцензійне виробництво, допомогою у налагодженні сервісної інфраструктури тощо;
- формування попиту на військову авіатехніку залежить від політико-економічного клімату на планеті та стратегічних взаємовідносин між країнами [20].

Указані явища – це серйозні обмежувальні чинники для розвитку військового авіабудування на Україні. Однак, найбільшою перешкодою серед них є політична заангажованість. Враховуючи указані чинники, а також тенденцію запозичення технологій цивільного й військового авіабудування, ми розглядаємо розвиток військового авіабудування нерозривно від розвитку цивільного авіабудування в межах стратегії диверсифікації виробництва.

Теперішня організаційна форма ДАК «Антонов» не відповідає означеним вимогам. Так, генеральний директор ДП «Антонов» заявив: «Як держпідприємство, ми сьогодні маємо масу обмежень. Наприклад, ускладнена процедура створення спільних підприємств, певні національні закони ускладнюють ефективну кооперацію з виготовлення нових літаків. Це ставить нас не в однакові умови з конкурентами на світових ринках...» [21]. Однак, приватизація ДАК «Антонов» не вирішить проблеми, а інтеграція з іноземною компанією – складний процес, що потребує обґрунтування обмінних, розподільчих тощо аспектів діяльності та вибору відповідних партнерів.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження показало, що удосконалення діяльності вітчизняного авіабудування не можливо здійснити через автономний розгляд проблем в цій галузі чи через запозичення іноземного досвіду. Лише комплексний підхід через трансформацію організаційної форми дозволить вирішити наявні проблеми. На нашу думку, вибір конкретного напрямку інтеграції ДАК «Антонов» у структуру світового авіабудівного ринку потребує детального аналізу принципів побудови наявних корпорацій, прогнозу напрямку майбутньої інтеграції наявних на ринку гравців, що й виступає подальшим напрямом нашого дослідження.

Література

1. Тюпа Д.І. Конкурентоспроможність авіаційної промисловості України на ринках країн, що розвиваються в умовах глобальної конкуренції / Д.І. Тюпа // Вісник Економіки транспорту і промисловості. – № 36. – 2011. – С.90-95.
2. Сивашенко Т.В. Відтворення основних фондів авіапідприємств з використанням лізингу: дис. ... канд. екон. наук: 08.07.04: захищ. 24.09.05/ Сивашенко Тетяна Володимирівна. – К., 2005. – 191 с.
3. Литвиненко Л.Л. Інвестиційно-інноваційна модель розвитку авіаційної галузі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_4/Letvinenko_411.htm
4. Дяченко О.О. Впровадження організаційних змін – запорука ефективного розвитку авіапідприємства [Електронний ресурс] / О.О.Дяченко. – Режим доступу: http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Dachenko1.pdf
5. Мнацаканов Р.Г. Перспективи розвитку авіаційних робіт в Україні / Мнацаканов Р.Г., Висоцька І.І., Лагутчик В.П. // Інноваційна економіка. – № 1. – 2012. – С. 10-12.
6. Сухоруков А.І. Активізація економічного розвитку авіаційної галузі України / Сухоруков А.І., Олейников О.О. // Зовнішня торгівля: право та економіка. – № 5. – 2006. – С.133-140.
7. Буглак О.В. Забезпечення інвестиційної привабливості авіапідприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Буглак Ольга Володимирівна; Національний авіаційний університет. – К., 2008. – 20 с.
8. Прохорова В.В. Системна криза авіабудівної галузі України та фактори, що її обумовлюють / В.В. Прохорова // Вестник Национального технического университета "ХПИ" : сб. научн. тр. – Х. : НТУ "ХПИ", 2001. – С.27-33.
9. Геєць І.О. Дослідження проблеми використання виробничої потужності авіабудівними підприємствами України [Електронний ресурс] / І.О. Геєць. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/pspe/2011_1/Geets_111.htm
10. Проблемы и перспективы развития отечественной авиационной промышленности / С.К.Колпаков, В.П.Алексеев, Н.А.Селиванова, А.А.Сухарев, А.О. Власенко. – М.: Межведомственный аналитический центр, 2011. – 60с.
11. Собкевич О. Щодо інструментів нарощування експортного потенціалу авіабудівної галузі України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О.Собкевич, Є.Белашов. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/374/>
12. Чорноротов О. Загальна характеристика авіабудівної галузі України [Електронний ресурс] / О. Чорноротов. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua/ua/analitics/analytical-articles/12828/>
13. Airbus' Global Market Forecast [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.airbus.com/company/market/forecast/>
14. Толкачев С.А. Мировой рынок гражданского авиастроения: конец дуополии [Електронний ресурс] / С.А.Толкачев, И.Б. Деревянко. – Режим доступу: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/190443>
15. Бойкова М.В. Авиация Будущего / М.В. Бойкова, С.Д. Гаврилов, Н.А. Гавриличева // Форсайт. – №1 (9). – 2009. – С. 4-15.
16. Развитие авиационной промышленности" на период 2013-2025 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-samolet.ru/blog-pro-samolet/481-development-of-the-aviation-industry-2013-1025>
17. Пухов Р. Мировой ВПК сегодня и завтра – часть II [Електронний ресурс] / Р. Пухов. – Режим доступу: <http://vpk-news.ru/articles/5842>
18. Капаруліна І.М. Фрейм сучасної економічної дійсності: «стратегічна економіка» / І.М. Капаруліна // Сталий розвиток економіки. – № 6. – 2012. – С.14-21.

19.Соколов А.С. Современные тенденции слияний и поглощений в аэрокосмической отрасли мирового хозяйства : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14 / Соколов Андрей Сергеевич; СПбГУЭФ. – Санкт-Петербург, 2003. – 21 с.

20.Иванов С. США: господство на мировом рынке оружия [Электронный ресурс] / С. Иванов. – Режим доступа: <http://pentagonus.ru/publ/19-1-0-17>

21.Згурець С. Крила України / С. Згурець // Український журнал. – № 9. – 2011. – С. 20-22.

УДК 33.1 (075.8)

Кулішов В.В.,
д.пед.н., професор кафедри міжнародної економіки
заслужений працівник освіти України
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Сьогодні процеси глобалізації у світовій економіці сприймаються й оцінюються по-різному. Диференційовано до них відносяться не тільки окремі вчені, фахівці й експерти, але й мешканці різних країн. Глобалізаційні процеси найчастіше сприймаються у розвинених країнах і викликають серйозні побоювання у світі, що розвивається. Це пов'язано з тим, що переваги глобалізації розподіляються нерівномірно. Тому, одним з основних питань, яке викликає найбільші дискусії, є визначення того, хто виявляється у виграші від глобалізації. Сучасні глобалізаційні процеси розгортаються, насамперед, між промислово-розвиненими країнами і лише в другу чергу охоплюють країни, що розвиваються. Глобалізація зміцнює позиції першої групи країн, дає їм додаткові переваги. У той же час, розгортання процесів глобалізації у рамках сучасного міжнародного поділу праці може заморозити нинішнє положення менш розвинених країн так званої «світової периферії», що стають скоріше об'єктами, ніж суб'єктами глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен виникнення глобалізації, її процеси, вплив на ту чи іншу сферу діяльності соціуму досліджують як іноземні, так і вітчизняні науковці, серед яких О. Білорус [2; 3], Б. Одягайло [7], С. Сонько [8], Т. Кальченко [4], З. Бзежинський [1], П. Мазурок [6], В. Кулішов [5] та інші. Більшість сучасних досліджень спрямована на вивчення похідних результатів процесу глобалізації, а підґрунтя, причини, проблеми та наслідки глобалізації поки що висвітлюються недостатньо, тому актуальними є дослідження проблеми економіки у глобальному середовищі.

Постановка завдання. Метою представленої статті є дослідження сутності та проявів проблеми глобалізації, обумовлених нею напрямків розвитку світової економіки, а також визначення альтернативних теоретичних концепцій глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ступінь позитивного впливу глобалізаційних процесів на економіку окремих країн залежить від місця, що вони займають у світовій економіці. Фактично, основну частину переваг одержують багаті країни. Несправедливий розподіл благ від глобалізації породжує загрозу конфліктів на регіональному, національному й інтернаціональному рівнях. Відбувається не конвергенція вирівнювання доходів, а скоріше їх поляризація. У процесі глобалізації країни, які швидко розвиваються, входять у коло багатих держав, а бідні країни усе більше відстають від них. Замість того, щоб знижувати, послабляти прояви нерівності, інтеграція національних економік у світову систему, навпаки, підсилює їх і робить у багатьох відношеннях більш гострими. Глобалізація приводить до поглиблення неоднорідності, до виникнення нової моделі світу – світу 20:80, суспільства однієї п'ятої. 80% усіх ресурсів контролює так званий «золотий мільярд», що охоплює лише п'яту частину населення планети (у тому числі, США і країни Західної Європи – 70% світових ресурсів). Процвітаючи 20% країн розпоряджаються 84,7% світового ВВП, на їхніх громадян припадає 84,2% світової торгівлі і 85,5% заощаджень на внутрішніх рахунках [3]. З 1960 року розрив між найбагатшими і найбіднішими країнами більш ніж подвоївся, що статистично підтверджує неспроможність будь-яких обіцянок справедливості у наданні допомоги країнам, що розвиваються. Розвинені країни, використовуючи відкритість і глобалізацію у своїх інтересах, прагнуть закріпити існуючий статус-кво. Великі побоювання викликає бажання США підсилити однополярність світу. Не дивно, що в арабському світі, наприклад, глобалізація асоціюється з «американізацією» світової системи, «новим колоніалізмом». Взаємозалежність, властива світовому розвитку на початку й у середині ХХ століття, змінюється однобічною залежністю «третього світу» від «першого» [6].

З огляду на нерівномірність розподілу переваг глобалізації, безумовно, і негативні наслідки глобалізаційних процесів у конкретній країні істотно будуть залежати від місця, що ця країна займає у

світовій економіці. У зв'язку з цим, виділимо три групи загроз, небезпек, потенційних проблем, що виникають на сучасному етапі розвитку інтернаціоналізації господарської діяльності, у залежності від того, на які країни вони можуть поширитися. Насамперед, виділимо існуючі для всіх країн небезпеки глобалізації, що потім потенційно можуть виникнути в менш розвинених. В умовах глобалізації можливий прояв руйнівного впливу відцентрових сил, пов'язаних з цим процесом, що може привести до розриву традиційних зв'язків усередині країни, деградації неконкурентоспроможних виробництв, загостренню соціальних проблем, агресивному проникненню далеких даному суспільству ідей, цінностей, моделей поведінки. Назвемо основні проблеми, які потенційно здатні викликати негативні наслідки від глобалізаційних процесів в усіх країнах:

- нерівномірність розподілу переваг від глобалізації в розрізі окремих галузей національної економіки;

- можливість деіндустріалізації національних економік;

- можливість переходу контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів в інші руки, у тому числі до більш сильних держав, ТНК чи міжнародних організацій;

- можливість дестабілізації фінансової сфери, потенційна регіональна чи глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. Локальні економічні коливання та кризи в одній країні можуть мати регіональні чи навіть глобальні наслідки [5].

Найбільш негативні наслідки глобалізації можуть відчувати на собі менш розвинені країни, що відносяться до так званої «світової периферії». Основна маса з них, беручи участь в інтернаціоналізації як постачальники сировини і виробники трудомісткої продукції (а деякі з них – постачальники деталей і вузлів для сучасної складної техніки), виявляються у всебічній залежності від передових держав і мають доходи, по-перше, менші, по-друге, дуже нестабільні, залежні від кон'юнктури світових ринків [2].

Глобалізація для таких країн породжує низку додаткових проблем:

- збільшення технологічного відставання від розвинених країн;

- зростання соціально-економічного розшарування, маргіналізацію (тобто, руйнування державного суспільства, що представляє собою процес розпаду соціальних груп, розриви традиційних зв'язків між людьми, втрату індивідами об'єктивної приналежності до тієї чи іншої спільності, почуття причетності до визначеної професійної чи етнічної групи;

- зuboжіння основної маси населення;

- посилення залежності менш розвинених країн від функціонування світогосподарської системи;

- обмеження ТНК здатності держав проводити національно орієнтовану економічну політику;

- зростання зовнішнього боргу, насамперед міжнародним фінансовим організаціям, що перешкоджає подальшому прогресу.

Як уже зазначалося, найбільший вигаш від участі у глобалізації мають промислово-розвинені країни, що одержують можливість знижувати витрати виробництва і зосереджуватися на випуску найбільш дохідної наукомісткої продукції, перекидати трудомісткі і технологічно брудні виробництва в країни, що розвиваються. Але і промислово розвинені країни можуть постраждати від процесів глобалізації, які, якщо їх не регулювати, збільшать безробіття, підсилять нестабільність фінансових ринків і т. і.

У якості найбільш обговорюваних соціально-політичних проблем, що потенційно мають місце у розвинених країнах у зв'язку з процесами глобалізації, можна назвати наступні:

1. Зростання безробіття в результаті:

- впровадження нових технологій, що призводить до скорочення робочих місць у промисловості, підсилює соціальну напруженість;

- зміни структури виробництва і переміщення масового випуску трудомістких видів товарів у країни, що розвиваються, що вдаряє по традиційних галузях цих країн, викликаючи там закриття багатьох виробництв;

- мобільності робочої сили;

2. ТНК нерідко ставлять власні інтереси вище державних, у результаті чого роль національних держав слабшає і частина функцій переходить до різних наддержавних організацій і об'єднань.

Істотною проблемою є те, що нерівномірність розподілу переваг від глобалізації спостерігається не тільки по окремих країнах, але й у розрізі окремих галузей. Галузі, що одержують вигоди від зовнішньої торгівлі, і галузі, пов'язані з експортом, відчують більший приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили в порівнянні з рядом галузей, які значно програють від глобалізаційних процесів, утрачаючи свої конкурентні переваги через зростання відкритості ринку. Такі галузі змушені докладати додаткових зусиль, щоб пристосуватися до господарських умов, що змінюються не на їхню користь, у них спостерігається відтік капіталів, скорочення робочих місць. Люди втрачають роботу, змушені шукати нові робочі місця, часом потрібна їхня перекваліфікація, а все це викликає великі соціальні витрати, причому в короткий термін. У підсумку, відбудеться перерозподіл робочої сили при великих соціальних витратах.

Як загрозу, багато хто називає деіндустріалізацію економіки, оскільки глобалізаційні процеси асоціюються зі зниженням зайнятості в обробних галузях як у Європі, так і в США. Деіндустріалізація є причиною виникнення депресивних регіонів і підсилює соціальне розшарування суспільства. Дійсно,

частка обробних галузей в економіці промислово розвинених країн різко знижується, але треба відзначити, що це зниження перебивається швидким ростом питомої ваги сфери послуг, включаючи фінансовий сектор. Деіндустріалізація – це нормальне явище, породжуване технологічним прогресом і економічним розвитком, і не є наслідком глобалізації, хоча і протікає паралельно з ним.

Серйозним негативним наслідком глобалізації може бути перехід контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів в інші руки, у тому числі до найбільш сильних держав, багатонаціональних чи глобальних корпорацій і міжнародних організацій. У силу цього, деякі вбачають у глобалізації спробу підризу національного суверенітету. Сучасний корпоративний капітал фактично контролює політичне життя сучасних розвинутих країн. Національно-державні утворення втрачають роль активних агентів життя і світового співтовариства. Переважає думка, що інтеграційні процеси в економіці, глобалізація фінансового ринку ведуть до «стирання» державних кордонів, до ослаблення державного суверенітету у фінансовій сфері [1].

Зростаюча глобальна інтеграція ринків капіталу загрожує економічній політиці окремих країн, тому що іноземний капітал у вигляді прямих чи портфельних інвестицій таїть у собі явну загрозу для національної економіки у зв'язку зі здатністю зникати з країни настільки ж швидко, як і з'являтися [4].

Однією з найбільших загроз глобалізаційних процесів багато експертів називають зростання безробіття. Приводяться часом дуже песимістичні оцінки і прогнози. Як зразок таких прогнозів, можна привести висловлювання з відомої на Заході книги, написаної редакторами щотижневого журналу «Шпигель» Г.-П. Мартіном і Х. Шуманном «Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію». Прогнозується, що для функціонування світової економіки у цьому сторіччі буде досить 20% населення. Більше робочої сили не буде потрібно. П'ятої частини всіх, хто шукає роботу вистачить для виробництва товарів першої необхідності і надання всіх дорогих послуг, які світове співтовариство зможе собі дозволити. Ці 20%, у будь-якій країні братимуть участь у житті суспільства, будуть достатньо заробляти і споживати. До них, мабуть, можна додати ще приблизно 1% тих, хто, наприклад, успадкує великі гроші. У тих же 80%, що залишаться не при справах, будуть колосальні проблеми, тобто назриває економічне і соціальне потрясіння нечуваних розмірів [7].

Як загрозу можна відзначити, зокрема, потенційне зростання безробіття в результаті перекидання компаніями країн з високою вартістю робочої сили частини своїх виробничих потужностей у країни з низькою оплатою праці. Експорт робочих місць може виявитися небажаним для економіки ряду держав. Але найчастіше в подібних умовах компанії розвинених країн припиняють випуск збиткової продукції і переходять до виробництва товарів, що вимагають використання висококваліфікованого персоналу. Відбувається перерозподіл робочої сили. У результаті робітники з більш низькою кваліфікацією залишаються незапитуваними, у їхньому середовищі зростає безробіття, їхні доходи падають. А як на негативний наслідок глобалізації вказується на помітне збільшення розриву в рівнях заробітної плати кваліфікованих і менш кваліфікованих працівників.

Наступну загрозу пов'язують з мобільністю робочої сили. Масова міграція населення, що приймає глобальний характер, перетворюється у серйозне джерело загострення соціально-економічного становища у світі. Дестабілізуючими факторами є нові форми зайнятості (індивідуалізація умов найму, тимчасові контракти) і глобалізація ринку робочої сили. Приплив дешевої робочої сили ззовні загострив конкуренцію на ринку праці розвинених країн, що привело до ускладнення міжнародних відносин і росту націоналізму в цих країнах. Негативні наслідки переміщення робочої сили вже давно визнаються як потенційна небезпека, а сьогодні в багатьох країнах вона вважається цілком реальною. Тому майже всі держави ввели ті чи інші форми контролю над вільним переміщенням робочої сили. Однак, слід зазначити, що найбільш підготовлена робоча сила, що являє високу цінність, відрізняється більшою мобільністю і здатна ефективно відшукати свою ринкову нішу. В умовах глобалізації всі країни спробують залучити талановитих фахівців і кваліфікованих працівників, охоче надавши їм візи і впустивши на свій ринок. Виникнення переливу робочої сили приведе до глобального підвищення продуктивності, оскільки буде досягнутий оптимум у розподілі трудових ресурсів [8].

Однією з проблем глобалізації є потенційна глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. У результаті локальні економічні кризи можуть мати регіональні чи навіть глобальні наслідки. Така можливість носить не тільки теоретичний характер, а є цілком реальною, що підтверджує фінансова криза в Азії, яка почалася влітку 1997 року в Таїланді і особливо – світова фінансово-економічна криза, що розпочалася восени 2008 року та продовжується до сьогодні.

Негативні аспекти глобалізації пов'язують з потенційними конфліктами, імовірність яких не виключена, хоча їх можна пом'якшити шляхом розвитку глобального співробітництва на основі угод політичного характеру або створення нових міжнародних інституцій.

Висновки з даного дослідження. Отже, у кінцевому рахунку що глобалізація несе країнам – загрозу чи нові можливості? Однозначно відповісти на це питання практично неможливо, адже баланс позитивних і негативних наслідків постійно змінюється. Однак, реальність полягає у тому, що глобалізація представляє об'єктивне і зовсім неминуче явище сучасності, яке можна пригальмувати засобами економічної політики (що і відбувається у ряді випадків), але її не можна зупинити або «скасувати», тому що це імперативна вимога сучасного суспільства і науково-технічного прогресу.

Процес глобалізації, найбільш активний в останні два десятиліття, приховує у собі чимало неясностей і протиріч, стає предметом гострих дискусій в академічних і ділових колах.

Література

1. Бзежинський З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геополитические императивы / З. Бзежинський. – М. : Международные отношения, 1999. – 256 с.
2. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму : монографія / О.Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2003. – 360с.
3. Білорус О. Новий тоталітаризм глобальних корпорацій – зростаюча загроза безпеці розвитку у ХХ столітті / О. Білорус // Економічний часопис ХХІ. – 2004. – № 9. – С. 3-7.
4. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень : монографія / Т.В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с.
5. Кулішов В.В. Мікро-макроекономіка : підручник / В.В. Кулішов. – Львів: Магнолія 2006, 2008. – 468 с.
6. Мазурок П.П. Глобальна економіка : навчальний посібник / П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов. – Львів: Магнолія 2006, 2011. – 208 с.
7. Одягайло Б.М. Економіка: транзитивність від найпростішої до глобальної : монографія / Б.М. Одягайло. – Дн-ск: Пороги, 2003. – 313 с.
8. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми : монографія / С.П. Сонько. – К. : Ніка - Центр, 2003. – 287 с.

УДК 621.311

**Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор кафедри інженерного менеджменту,
Гевко Б.Р.
Тернопільський національний економічний університет**

НАПРЯМИ ЕКОНОМІЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В МІСЦЯХ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Постановка проблеми. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) України посідає третє місце після металургійної та хімічної промисловості за обсягами споживання енергоносіїв.

До чинників, які суттєво вплинули на ситуацію, що склалася на сьогоднішній день в ЖКГ, можна віднести [1; 2]:

- загальнодержавна економічна криза;
- низька платоспроможність промислових підприємств і населення;
- недосконале законодавство України, що зводить нанівець економічні стимули впровадження заходів із підвищення енергоефективності та енергозбереження;
- затримки з оплатою спожитих енергоносіїв і списання енергетичних боргів;
- недосконалість існуючої в Україні системи тарифів і розрахунків населення за спожиту енергію.

Мета енергоресурсо-ощадної політики в житлово-комунальному господарстві – це скорочення витрат на утримання та експлуатацію житла і, відповідно, пом'якшення для населення процесу реформування системи оплати житла й комунальних послуг під час переходу галузі на режим беззбиткового функціонування.

Економія витрат енергоресурсів може бути досягнута внаслідок підвищення потенціалу енергозбереження щодо споживання електричної енергії. Оскільки відомо [2], що за оцінками як вітчизняних, так і зарубіжних експертів, потенціал економії електроенергії в будинках і спорудах складає від 30 до 40 %.

Однак на сьогоднішній день відсутня зацікавленість як ЖЕКів, так і мешканців міст у економії електричної енергії, особливо в місцях загального користування (сходові площадки, освітлення перед під'їздами). Мешканці багатоквартирних будинків не проінформовані про те, що витрата електричної енергії в місцях загального користування веде до збільшення квартплати, оскільки ЖЕК нараховує мешканцям кожної квартири багатоповерхового будинку 0,57 грн за 1 кВт/год.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема економії паливно-енергетичних ресурсів висвітлена в працях Ю.Т. Розумного [3], Ю.В. Продана, Б.С. Стогнія [4], А.К. Шидловського [5], В.А. Жовтянського [6], М. Ковалко, О. Ковалко [7], І.А. Немировського [8], Л.В. Примака [9]. Водночас

проблемі економії енергії в житлово-комунальному господарстві приділена мала увага. Це зумовлює необхідність більш глибокого вивчення цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз напрямів, які сприяють економії електроенергії в сфері ЖКГ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз попередньо проведених досліджень показав, що для освітлення місць загального призначення (сходові площадки, входи в під'їзди) у багатоповерхових будинках мікрорайону міста протягом року витрачається велика кількість електроенергії – майже 350 тис. кВт. При цьому необхідно зазначити, що навантаження на внутрішньо-будинкові електромережі є дуже велике. Отже, економія електроенергії в сфері ЖКГ є вельми актуальною проблемою.

У зв'язку з тим виникає низка запитань:

- чи потрібно її так багато?
- чи ефективно використовується електроенергія?
- чи можна суттєво підвищити ефективність її використання?

Досвід розвитку світової спільноти останніх двох десятиліть свідчить про те, що можна знайти позитивні відповіді на ці запитання.

Економічні важелі енергозбереження мають діяти на різних рівнях [8]:

- суб'єктах області, міста та органів місцевого самоврядування;
- організацій ЖКГ;
- товариств власників житла;
- організацій бюджетної сфери.

Існують різні шляхи її розв'язання [10]. Одним із них є децентралізоване керування освітленням у місцях загального призначення. Воно полягає в тому, що в різних місцях коридору чи під'їзду (біля кожних дверей) ставляться дві кнопки – пуск і стоп. Вони відповідно вмикають або вимикають реле управління світлом. Схема проста та дешева. Однак цей спосіб комфорту не викликає, оскільки для включення світла необхідно намацати на стіні вимикача, а потім не забути вимкнути світло. Ось тут людський чинник зводить усі зусилля з економії електроенергії нанівець. Хтось забував вимкнути світло, хтось лінувався, а декому було взагалі „до лампочки”.

Другим напрямом економії електроенергії в місцях загального користування є застосування таймерів виключення. Світло включається також децентралізовано (біля кожної квартири), а вимикається через певний проміжок часу. В більшості випадків цього часу достатньо для того, щоб пройти коридор або декілька сходових площадок. Таким способом вдалося уникнути впливу людського чинника на тривалість освітлення. Однак проблема розв'язана лише частково, оскільки для включення таймера необхідно знайти на стіні кнопку. Більш ефективним способом економії електроенергії є застосування датчиків руху [11].

Конструкція датчика руху поєднує в собі всі позитивні якості попередніх способів. Декілька датчиків можуть включати будь-яку кількість лампочок. Поки в секторі датчика хтось рухається – світло увімкнено. Як тільки рух припиняється вмикається таймер зворотного відліку, наприклад мешканець намагається вставити ключ у замкову щілину. Після закінчення певного часу світло вимикається і кнопки виключення зовсім не потрібні. Крім того, електронний сенсор включення освітлення обладнаний датчиком освітленості, оскільки вдень світла достатньо, то датчик вимикається.

Найбільш економічний ефект забезпечує використання на сходових площадках і в під'їздах будинків вимикачів освітлення з датчиками руху [11]. Датчики руху „бачать” людину, що виходить із ліфту або з квартири і на час перебування її на площадці включають світло тільки на цьому поверсі. На інших поверхах освітлення не включається. Завдяки мікропроцесорній техніці датчики руху стійкі до оптичних, акустичних і електромагнітних перешкод і мають високу чутливість до власного теплового випромінювання людини. Застосування датчиків руху, які керують процесами вмикання освітлення на поверхах, дає можливість заощадити до 95 % електроенергії та зменшити затрати на освітлення місць загального призначення в 15-20 разів [11].

На сьогоднішній день промисловість випускає такі марки датчиків руху: DSC LC-100PI, Grow Swan Quad, Grow SRP Plus, Vidicon Bingo, Grow SRP-600 і LX01 [11]. Всі вони надійні в роботі та стійкі до теплових перешкод, мають багатоканальні чутливі головки і складну систему обробки сигналу, що розташована в самому датчику руху. Датчики руху відрізняються один від одного лише розмірами (від 60 x 48 x 33 мм до 106 x 68,5 x 57 мм), вагою (від 40 до 90 г) і діаграмою направленості (від 15 x 15м, 90° до 18 x 18м, 105°). Вартість датчиків руху в межах 90 – 105 грн. Гарантія 12 місяців.

На підставі порівняльного аналізу технічних характеристик датчиків руху для проведення експерименту були вибрані датчики марки Grow SRP-600, із розрахунку, що один датчик руху встановлюється при вході в під'їзд і по одному на кожній сходовій площадці..

Для того, щоб запропонувати ефективний спосіб економії електроенергії в місцях загального призначення багатоповерхових будинків, автори протягом 2011-2012 р.р. досліджували споживання електричної енергії в 89 багатоквартирних будинках мікрорайону міста Тернополя, які обслуговуються ПП «Східний масив».

Було встановлено, що споживання електроенергії в місцях загального користування протягом року нерівномірне. Найбільша витрата електроенергії спостерігається в осінньо-зимовий період із 1 листопада до 1 березня. В цей період сходові площадки і входи у під'їзди освітлюються 18 годин на добу. Із збільшенням світлового дня освітлення використовується менше і з 1 березня до 1 червня складає 14 годин на добу. В літній період, з 1 червня до 1 вересня, освітлення місць загального призначення триває лише 8 годин на добу. З 1 вересня до 1 листопада тривалість освітлення зростає і досягає 14 годин. Протягом року величина електроенергії, яка використовується для освітлення місць загального користування різна і залежить від світлового дня. Необхідно зазначити, що на тривалість освітлення сходових площадок впливає не тільки світловий день, але й людський чинник, оскільки освітлення вмикають і вимикають самі мешканці будинку. Під час дослідження витрат електроенергії в місцях загального користування було встановлено, що в багатьох будинках, особливо в осінньо-зимовий період, сходові площадки освітлюються більше 18 годин на добу. Передусім у години пік, коли навантаження на внутрішньобудинкові електромережі і без того велике.

Для більш точної та об'єктивної оцінки величини споживання електроенергії в місцях загального призначення багатоповерхових будинків увесь рік був умовно поділений на чотири етапи. I етап з 1 листопада до 1 березня (120 діб), II – з 1 березня до 1 червня (92 доби), III – з 1 червня до 1 вересня (92 доби) і IV – з 1 вересня до 1 листопада (61 доба). Результати вивчення витрат електроенергії на освітлення в багатоповерхових будинках сходових площадок і входу у під'їзди свідчать про те, що в I етапі споживання електроенергії найбільше і становить 147614,4 кВт. Мешканці за використану енергію заплатили 84140,2 грн., а це привело до зростання квартплати (табл. 1).

Таблиця 1

Споживання електроенергії для освітлення місць загального користування

Етапи споживання електроенергії	Спожита електроенергія, кВт	Вартість електроенергії, грн.
I	147614,4	84140,2
II	88021,9	50172,5
III	50298,2	28670,0
IV	58362,4	33266,5
Разом	344296,9	196249,5

Примітка. Потужність джерела освітлення на кожному поверсі будинку та при вході в під'їзд – 60 Вт. (прийнято для розрахунків).

Найменше споживання електроенергії спостерігається в літній період (етап Ш) – 50298,24 кВт. Вартість використаної електроенергії складає 28670,0 грн., що в 3 рази менше, ніж у осінньо-зимовий період. Однак у більшості випадків ЖЕК не проводить мешканцям перерахунку квартплати, посилаючись на те, що зимою витрати будуть збільшуватися.

Споживання електричної енергії для освітлення місць загального призначення в осінньо-зимовий період (із 1 листопада до 1 березня) при використанні датчиків руху не перевищує 8200,8 кВт. Водночас за цей же період (I етап) витрата електроенергії при ручному регулюванні (вмикають і вимикають мешканці будинку) досягає 147614,4 кВт. Економія енергії в цьому періоді найбільша і складає 139413,6 кВт (табл. 2).

Таблиця 2

Регулювання споживання електроенергії

Етапи споживання енергії	Регулювання		Економія електроенергії,	
	ручне, кВт	датчиком, кВт	кВт	грн
I	147614,4	8200,8	139413,6	79465,75
II	88021,9	2829,37	85192,6	485598,8
III	50298,2	3143,6	47154,6	26878,1
IV	58362,4	1875,9	56486,4	32197,3
Разом	344296,9	16049,6	328247,2	187100,9

Власні дослідження.

Із збільшенням світлового дня з 1 березня до 1 червня (II етап) освітлення використовується менше і не перевищує 14 годин на добу, то економія електроенергії буде меншою, ніж у I етапі і становить лише 85192,6 кВт. Найменше споживання електричної енергії спостерігається в літній період з 1 червня до 1 вересня (III етап) – 50298,2 кВт. Це зв'язано з тим, що освітлення місць загального користування триває не більше 8 годин на добу, тому економія енергії буде невеликою і не перевищує 47154,6 кВт. Із 1 вересня до 1 листопада (IV етап) тривалість освітлення зростає, внаслідок чого збільшується споживання електроенергії. Однак при використанні датчиків руху споживання електричної енергії не перевищує 1875,9 кВт і економія складає 56486,4 кВт. В осінньо-зимовий період (I етап) економія електроенергії досягає 139413,6 кВт, що майже в 3 рази більше, ніж у літній період (III етап).

Річне споживання електричної енергії в місцях загального користування при ручному регулюванні досягає 344296,9 кВт, а при використанні датчиків руху воно не перевищує 16049,6 кВт і економія електроенергії становить 328247,2 кВт (табл.2).

Загальна вартість робіт встановлення датчиків руху в багатоквартирних будинках мікрорайону міста, які обслуговуються ПП "Східний масив", складають 244930,0 грн.(табл. 3).

Таблиця 3

Окупність встановлення датчиків руху

Об'єкт дослідження	Річна вартість спожитої електроенергії, грн		Вартість економії електроенергії, грн	Вартість встановлення датчиків руху, грн	Термін окупності роки
	ручне регулювання	датчиками руху			
89 будинків	196249,2	9148,3	187100,9	244930,0	1,3

Власні дослідження.

Приймаючи до уваги, що при автоматичному регулюванні вартість зекономленої електроенергії становить 187100,9 грн., то затрати на встановлення датчиків руху для регулювання освітлення окупляться за 1,3 року. Таким чином, встановлення в багатоповерхових будинках датчиків руху дозволить зекономити велику кількість електричної енергії, що використовується для освітлення місць загального користування і тим самим у години пік зменшити навантаження на внутрішньо-будинкові електромережі. Це з одного боку, а з другого – зменшиться квартплата мешканців мікрорайону.

Перспективним напрямом енергозабезпечення в житлово-комунальному господарстві є використання поновлювальних джерел енергії [1].

Вони мають низку переваг у порівнянні з розповсюдженими енергоносіями, а саме : вони практично невичерпні, не забруднюють довкілля, відпадає необхідність у добуванні, переробці та доставлянні палива, не використовується вода для охолодження, відсутні відходи (зола та продукти розпаду), можуть працювати без обслуговування, не має потреби у транспортуванні енергії.

Для освітлення місць загального користування в багатоповерхових будинках можна використати сонячні батареї, у яких сонячна енергія перетворюється в електричну [11]. Вони встановлюються на даху будинку (рис.1). Сонячні батареї 1 з'єднані через розподільник 3 із акумуляторними батареями 2, у яких накопичується електрична енергія. Від розподільника 3 електрична енергія за допомогою шин 5 подається до датчиків руху 4 і лампочок освітлення 6, які є на сходових площадках і у вході в під'їзд.

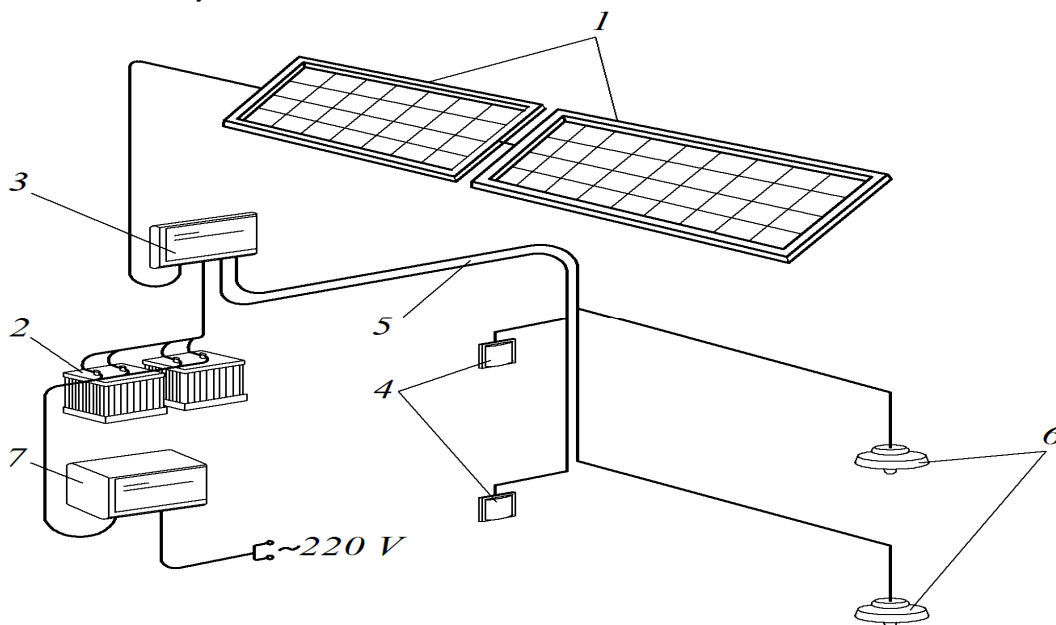

Рис.1. Схема живлення електричною енергією місць загального користування [11].

1 - сонячні батареї; 2 – акумуляторні батареї; 3 - розподільник енергії ; 4 – датчики руху; 5 - шини ; 6 - лампочки освітлення ; 7 - інвентор-перетворювач напруги.

Крім цього, до акумуляторної батареї під'єднаний інвентор-перетворювач напруги 7, який перетворює постійний струм у змінний з напругою 220 В, для побутових споживачів. Схема працює наступним чином (рис.1). У під'їздах при вході та на кожному поверсі встановлені датчики руху, які

реагують на виникнення рухомого об'єкту (людини) на сходовій площадці або при вході в під'їзд. Датчик руху подає відповідний сигнал на розподільник енергії, який через систему шин вмикає лампочки. Через відповідний час, коли відсутній рухомий об'єкт, датчик руху подає сигнал про припинення подачі електричної енергії, і освітлення вимикається.

Отже, використання сонячних батарей (колекторів) забезпечує освітлення сходових площадок і входи у під'їзди будинку, але й електричною енергією побутові прилади, тим самим зменшує навантаження на внутрішню – будинкові електромережі.

Висновки з даного дослідження. На підставі аналізу напрямів економії електроенергії в сфері ЖКГ встановлено, що застосування в багатоповерхових будинках датчиків руху дозволить зекономити велику кількість електричної енергії, що використовується для освітлення сходових площадок і вхід у під'їзд і водночас зменшити навантаження на внутрішньобудинкові електромережі, що сприятиме зменшенню квартплати мешканців будинків. Цей напрям економії енергії можна розширити, якщо для освітлення місць загального користування використовувати сонячні колектори, які будуть також забезпечувати електроенергією побутові прилади, що є в квартирах будинку.

Література

- 1.Макаренко В.А. Енергозбереження і поновлювальні енергоресурси – важливий шлях розвитку системи енергопостачання / В.А. Макаренко, О.Г. Гриб, О.І. Малєєв // Енергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2007. – № 11. – С. 38-48.
2. Тимофеев В.Н. Энергоменеджмент и энергосбережение- общность и отличия / В.Н. Тимофеев, И.А. Немировский // Енергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2007. – № 5. – С. 32-37.
3. Розумний Ю.Т. Енергозбереження / Ю.Т. Розумний, В.Т. Заїка, Ю.В. Степаненко. – Дніпропетровськ. : НДУ. – 2008. – 164 с.
4. Енергетична безпека України: оцінка та напрямки забезпечення / За ред. Ю.В. Продана, Б.С.Стогнія. – К. : НТУУ. «КПІ», 2008. – 400 с.
5. Енергозбереження – досвід, проблеми, перспективи / За ред. А.К. Шидловського. – К. : Ін-т електродинаміки НАНУ, 1997. – 152 с.
6. Стратегія енергозбереження в Україні / В.А. Жовтянського. Т.1. – К. : Академперіодика, 2006. – 510 с.
7. Ковалко М. Розвинута енергетика – основа національної безпеки України / М. Ковалко, О. Ковалко. – К. : Бізнесполіграф. – 2009. – 104 с.
8. Немировский И.А. Современные проблемы энергосбережения / И.А. Немировский // Енергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2005. – № 12. – С. 15-16.
9. Енергосбережение в ЖКХ / Под ред. Л.В. Примака, Л.Н. Чернышова. – М. : Академический проект. Альма Матер. – 2011. – 622 с.
- 10.Дзядикевич Ю.В. Енергетичний менеджмент / Ю.В. Дзядикевич, М.В. Буряк, Р.І. Розум. – Тернопіль : Підручники і посібники. – 2010. – 296 с.
- 11.Дзядикевич Ю.В. Нові підходи до економії споживання електроенергії в сфері житлово-комунального господарства / Ю. Дзядикевич, Б. Гевко // Матеріали наук.-тех. конференції. Актуальні задачі сучасних технологій. – Тернопіль. – 19-20 травня, 2012 р. – С. 250-251.

Дивесв-Кириленко О.Р.,
к.е.н., доцент, професор кафедри
загальноекономічних дисциплін
Тернопільський комерційний інститут

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України тіньова економіка стала предметом посиленого дослідження, обговорення на наукових конференціях, круглих столах і т.д. Сьогодні нею займається багато практиків і науковців: економістів, юристів, політиків і соціологів. Існуюче в Україні законодавство і заходи, спрямовані на боротьбу з нею, на практиці не дають позитивних результатів. Актуальність звернення до вивчення тіньової економіки зумовлено тим, що її рівень досягнув загрозливого характеру для розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні і методологічні аспекти проблеми представлено у паперових і електронних носіях. Особливо варто відзначити праці: О. Бетлія, З. Варналія, В. Гееця, К. Горячих, Р. Джуччі, Ю. Ерке, Я. Жаліла, О. Іванова, Р. Кірхнера, С. Кравченка, М. Левіна, М. Мельника, А. Михненка, В. Номоконова, С. Огреби, С. Рачинського, Д. Тарасюка, Т. Тищук, Ю. Харазішвілі, Ф. Шнайдера, В. Юринця та ін. Дослідження зазначених авторів допомагають глибше зрозуміти суть проблеми, її загрозливий характер. Водночас, проблема залишається недостатньо дослідженою.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати стан тіньової економіки та її вплив на розвиток суспільства, малого і середнього бізнесу, виявити можливість скорочення її рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зарубіжній і вітчизняній літературі представлено багато визначень тіньової економіки. Вона розглядається як прихована економічна діяльність в обхід діючих законодавчих актів і державних нормативів, сукупність неконтрольованих державою, нерегламентованих і протиправних видів економічної діяльності [1].

У тіньовій економіці умовно виділяють три групи суб'єктів підприємництва, які в ній задіяні. До першої відносяться звичайні господарські структури, що займаються законом (незабороненою) діяльністю, проте, повністю або частково функціонують поза законом, тобто в „тіні”. В межах легальних видів економічної діяльності, вони здійснюють нефіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від оподаткування, перевірок державних контролюючих органів. Сюди входять зареєстровані фірми, які не сплачують усі податки та не звітують про свою діяльність; незареєстровані або такі, що ведуть свої справи без спеціального дозволу (ліцензії). Найчастіше такі підприємства є вимушеними учасниками тіньової економіки, яких туди „заганяють” податковий тиск (офіційні і неофіційні платежі), обмеженість ресурсів, і проблеми у відносинах з державною бюрократією.

Представники другої групи задіяні у фіктивній економіці – корупції (у т. ч. хабарництві, „відкатах”), казнокрадстві (зокрема, у приписках), шантажі, шахрайстві, пов'язаних з неадекватним – завищеними – нормами прибутків щодо створених цінностей.

До третьої групи відносяться підприємницькі структури, що займаються підпільною економічною діяльністю, яка заборонена чинним законодавством. Йдеться про такі злочинні види діяльності як грабіжництво, наркоторгівля, проституція і сутенерство, незаконна торгівля зброєю. Це так званий кримінальний елемент, який зацікавлений у швидкому збагаченні.

Варто відмітити, що у світі немає країн, де цілком відсутня тіньова економіка. За оцінками міжнародної консалтингової групи А.Т. Kearney, обсяг світової тіньової економіки сьогодні обчислюється вже трильйонами доларів. Якщо у Швейцарії, США і Великобританії він варіює в діапазоні 8-10% від ВВП, то у багатьох країнах з ринком, що розвивається, становить до 40% ВВП і більше [2].

Україна за показником рівня тіньової економіки практично знаходиться серед країн з ринком, що розвивається. Це підтверджують дослідження, що проводяться в країні. За розрахунками Мінекономрозвитку, у 2006-2011 рр. обсяг тіньової економіки в Україні перебував в діапазоні від 28 до 39% від ВВП. У окремих дослідженнях рівень тіньової економіки країни позначається у більших межах: від 30 до 50% і більше [3; 4; 5; 6; 7]. Згідно з розрахунками Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), рівень тіньової економіки в Україні становить 52,8% [4]. Важливо відмітити, що показники рівня тіньової економіки, які наводять різні дослідники, мають велику розбіжність.

Тіньовий оборот в Україні охоплює усі сфери господарювання і стадії відтворення: виробництво, розподіл, обмін, споживання благ. За оцінками експертів, найбільше присутній в торгівлі (80%),

будівництві (66%), нерухомості (60%), гральному бізнесі (53%), громадському харчуванні (53%), засобах масової інформації (53%), транспорті і перевезенні (46%) [8].

Якщо в Україні рівень тіньової економіки стабільно високий, то у багатьох країнах Західної Європи він постійно скорочується. Так, протягом 2003-2012 рр., Болгарія знизилася цей показник з 35,9% до 32, Чехія – з 19,5 до 16,4%, Латвія – з 30,4 до 26,1%, Польща – з 27,7 до 24,4%. [9].

Існує багато досліджень з приводу виявлення причин існування тіньової економіки. Усі вони добре висвітлені на паперових і електронних носіях у працях практиків і науковців, фахівців різного профілю. За даними досліджень фахівців Світового Економічного Форуму, серед найбільш проблемних факторів ведення бізнесу у 2012 р. на першому місці була корупція, на яку вказали 16% опитаних керівників підприємств. Слідом йдуть податкова політика (14,4%), доступ до фінансування (13,6%), неефективність держапарату (10,3%) [10, с. 356].

І.А. Кабакова основними факторами втечі легальної економіки в тінь вважає „...непосильне податкове навантаження, надмірну регламентацію економічної діяльності, невиправдане збільшення масштабів державного втручання в економіку” [3, с. 27].

На думку А.М. Андрушка і Д.С. Тарасюка, однією з основних причин „тінізації” економіки є високі податки та надзвичайно складна система їх нарахування” [11, с. 20]. Називаються і такі причини: високий розмір нарахувань на заробітну плату (насамперед, внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування), який створює стимули для заниження офіційно сплачуваної заробітної плати, що нівелює будь-який позитивний вплив від низької ставки податку на доходи фізичних осіб; серйозні адміністративні перешкоди часто створюють додатковий тягар для платників податків і призводять до схем ухилення від звітності (включаючи корупцію). У платників податку часто складається враження, що сплачені гроші несправедливо та неефективно витрачаються державою, що провокує можливість ухилення від сплати податків.

На нашу думку, вказані причини тінізації самі по собі не є передумовою, а лише наслідком. Це підтверджується й дослідженнями багатьох іноземних і вітчизняних науковців. Податковий тягар на підприємство дійсно в Україні досить високий, наразі він сягає 55,5% відносно вартості (чистого доходу) [4, с. 14]. Але у найбільш розвинених країнах Європи податковий тягар на підприємця не менший. За даними Світового банку, в державні бюджети країн Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) вилучається в середньому майже 50% їх сукупного ВВП [12, с. 5]. Наприклад, у Франції податкове навантаження складає 65,8%, в Австрії – 55,5%, у Швеції – 54,6%. Водночас, масштаби тіньової економіки у країнах ОЕСР сягають лише 10-25% [2; 4, с. 15].

Є проблеми і з умовами оподаткування – вони теж залишаються найгіршими і найскладнішими у світі. За цим показником Україна посідає 181-ше місце у світі. Наявність тіньової економіки ускладнює ведення малого і середнього підприємництва. За легкістю ведення бізнесу у рейтингу Світового банку Україна на початку 2013 р., посіла 137-му сходинку із розглянутих 185 країн, піднявшись порівняно з попереднім роком на 15 позицій [13].

Правдою є й те, що Україна нині – абсолютний світовий рекордсмен за кількістю податків, зборів і обов'язкових платежів. За оцінками Світового банку, вітчизняний бізнес у тій чи іншій формі сплачує 135 різних видів податків [14]. На другій сходинці – Румунія, в якій справляється 113 видів податків, на третій – Ямайка – 72 види податків. Водночас, як відмічає Ю.В. Кіндзерський, у багатьох країнах, які прийнято вважати успішними, кількість сплачуваних видів податків є значно меншою. Наприклад, у Швеції та Норвегії вона становить 3, у Сінгапурі – 5, у Франції – 7, у Великій Британії та Фінляндії – 8, у США – 11 [15, с. 10-11].

Причина тінізації, на наш погляд, в іншому: життя у нашому суспільстві організовано не за законами цивілізованого суспільства, а по „поняттях”. Тут панують не право закону, а право сили, не інтереси суспільства, а інтереси корумпованих чиновників. Правова система, що створена законодавчим шляхом не працює на розвиток суспільства, а збагачення олігархічних корумпованих структур, казнокрадів, що відкрито грабують людей. І це все прикривається лібералізмом, якій до зловживань нічого спільного немає; він розуміється перекошено, трактується як всюдозволеність.

Найуспішніший прихильник економічного лібералізму А. Сміт стверджував, що одним із обов'язків держави „...є захист, наскільки це можливо кожного члена суспільства від несправедливості та пригнічення з боку інших членів, або ретельний обов'язок установлення **точного відправлення правосуддя**” [16, с. 665]. Як бачимо, цей обов'язок передбачає не тільки створення правової бази для самостійного і незалежного функціонування суб'єктів ринкової економіки, але і ретельне адміністрування справедливості. Тим більше, що належне виконання цього зобов'язання, забезпечується певним обсягом грошей, які держава жваво збирає з платників податку.

Із зростанням сили кримінальних кланово-олігархічних структур відбувається зростання рівня монополізації в країні, скорочується правове середовище, збільшується число людей, втягнених у тіньовий оборот, не здатних або не бажаючих сплачувати офіційно установлені податки, зменшується чисельність середнього класу, поглиблюється протиріччя між бідними і багатими. Загальновідомо, що чим вищий рівень монополізації і централізації економіки, тим слабшими є її найдрібніші учасники.

Якщо б в країні повсюдно панувало право закону і була сильна політична воля до наведення елементарного порядку, як це має місце у багатьох інших країнах, причин, на які вказують науковці, не існувало. Прикладом може служити Грузія, де колись панувала дуже потужна тіньова економіка, ніхто не міг повірити, що можна за кілька років за сильної політичної волі, отримати позитивні результати. За даними Т.Т. Ковальчука, голови ради банку „Аркада”, професора КНУ ім. Т. Шевченка (підрахунки Ф. Шнайдера), у Грузії 5-7 років тому рівень тіньової економіки складав 65,9%. Нині рівень тінізації у Грузії нижчий, ніж у країнах ОЕСР і становить 20-21% [4, с. 65]. Щоправда, з приходом до влади у 2012 р. нових керманичів є небезпека повернення ситуації у минуле.

Реформи, які намагаються проводити в Україні для наведення елементарного порядку, зниження рівня тіньової економіки і покращення умов для господарської діяльності, ведення малого і середнього підприємництва, носять формальний характер, вони ніколи не завершуються до кінця через саботаж корумпованих чиновників, а тому, не дають позитивних результатів. Таки реформи лише змінюють або додають нові проблеми суб'єктам господарювання. Ускладнюються умови реєстрації власності, функціонування, кредитування, захисту інвесторів тощо. Інтереси бізнесу, вимагають вільних і прозорих ринкових відносин, науково обґрунтованої економічної політики держави, ефективної та стабільної законодавчої бази щодо підприємництва, дієвої системи антимонопольного законодавства. Як справедливо зазначає Т. Натхов, через відсутність правового середовища підприємці змушені витратити значну частину свого часу і сил на судові позови, лобіювання преференцій для свого бізнесу, розробку стратегії ухилення від податків та інші форми рентоорієнтованої діяльності [17, с. 33].

Приховуючи від обліку частину своєї діяльності, малий і середній бізнес усе ширше використовує практику роботи без оформлення договорів, а також намагається переводити свої операції у готівковий оборот з метою мінімізації оподаткування. За даними державної податкової служби України більш 95% українських роботодавців порушують трудове законодавство, а кожен п'ятий платить зарплати нижче прожиткового мінімуму. Ще більше підприємців видають гроші „у конвертах”, ухиляючись від сплати податків [18]. Багато малих підприємств реєструється на початку року і припиняють свою діяльність до початку наступного, таким чином не сплачуючи податків на зароблені кошти. За даними Інтернет сайтів заможні люди зі всього світу приховують в офшорах до \$32 трлн., у тому числі із України – \$167 млрд. Чверть найманих працездатних українців, або майже 40% від усіх працюючих громадян знаходяться у тіні. Вони використовуються роботодавцем без укладання трудових угод та без сплати податку у бюджет [19].

Найбільшу шкоду суспільству, розвитку малого і середнього підприємництва, формуванню середнього класу, падінню іміджу країни у світі приносить корупційна складова тіньової економіки. В умовах тіньової економіки відбувся розквіт корупції. У 2012 р. Україна посіла 144-те місце в дослідженні рівня поширення корупції у 176 країнах, що його складає Transparency International. Україна опинилася серед найбільш корумпованих держав світу, поряд із Конго, Сирією та Епітреєю [20, с. 1].

Дані досліджень Міжнародної фінансової корпорації (МФК) свідчать, що за останні два роки в Україні посилилася корупція і підвищилися рейдерські ризики. Частка підприємців, що використовують неофіційні способи вирішення питань в державних органах, зросла з 35% до 45%. Середня частка доходів бізнесу, яку доводиться витратити на неофіційні відносини, за два роки збільшилася з 6% до 10% [21, с. 38]. Це відображається на постійному зростанні в Україні кількості збиткових підприємств. Якщо у 2000 р. збиткових підприємств було 37,7% від загальної кількості підприємств, то у 2009 і 2010 рр. їх кількість зросла відповідно до 39,9% і 41% [22, с. 67]. Виходячи з цих даних, кожне друге українське підприємство щорічно є збитковим.

У останні роки деякі вітчизняні науковці почали розглядати тіньову економіку двояко, не тільки з негативної, але й з позитивної сторони [8]. Автор даної статті і ті науковці, що однозначно негативно сприймають тіньову економіку, вважають, що вона створює економічну реальність і шкодить іміджу держави, служить сприятливим підґрунтям для зародження економічної злочинності, моральним розкладанням суспільства.

На думку автора роботи, тіньова економіка не є породженням ринкових реформ в країні, вона у великих розмірах існувала ще за часів радянського устрою через небажання влади щось змінювати у прогнилій системі. З початком лібералізації економіки і потурання з боку держави, у нечистих на руку партійних і державних чиновників зросла можливість через корупційні схеми швидко збагатитися, тіньовий сектор став швидко зростати. В країні почали виникати вкрай несприятливі умови для ведення бізнесу. Тисячі малих і середніх підприємств опинились перед вибором або легітимного розорення, або нелегального існування, яке означало виживання. Через безвихідність більшість з них вибрали останнє.

На думку інших науковців, якщо розглянути тіньову економіку не з позиції державної політики, а з боку результатів функціонування ринку та можливостей реалізації підприємницької ініціативи, можна дійти цілком протилежних висновків. Основна думка цих досліджень зводиться до того, що зменшення прибутковості певних видів діяльності під дією тих чи інших чинників може спонукати підприємства до

„переходу в тінь” з метою запобігання знищенню. У такому разі функція тіньової економіки полягає у пом'якшенні впливу кризових явищ на економіку, сприяючи збереженню певних видів бізнесу [4, с. 10].

Автор вважає, що прихильники цих поглядів забувають, що у даному випадку мова йде про злочинну владну політику і побудований нею дикий, кримінальний ринок, де підприємницька ініціатива спрямована лише на виживання людей. Це координально не вирішує проблему, а ускладнює її. Тінізація завдає суспільству не тільки економічну шкоду, а й психологічну, моральну. Починають панувати негативні сторони психологічного закону, відбувається зміна системи цінностей. Тіньова економіка спричиняє падіння моралі, духовності, рівня культури, змінює мислення людей тощо. Падіння моралі сьогодні розповсюджується за межі тіньового середовища. В християнській країні заповіді „не вкради”, „люби ближнього як самого себе” втрачають актуальність. У суспільстві формується підприємець, який за своїми рисами ніяк не вписується в образ, намальований Ж.-Б. Сеем і Й. Шумпетером та іншими класиками теорії підприємництва.

Висновки з даного дослідження. Отже, тіньова економіка – це негативне явище у соціально-економічному житті країни, визнанні її іміджу. Діяльність малого і середнього підприємництва постійно знаходиться в умовах бездуховності і економічної злочинності. Малі і середні підприємства не тільки стають носіями, але й жертвами тіньового безмежжя.

Отримані результати дослідження свідчать про те, що для мінімізації тіньового сектору необхідна модернізація державної системи. Для цього потрібні політична воля і ефективне державне і банківське втручання: комплекс реальних, а не фіктивних заходів з реформування економіки та підтримки підприємництва, одним із яких буде легалізація неформального сектору. Потрібні подальші дослідження.

Наведення елементарного порядку в українському ринковому середовищі, має сприяти суттєвому зменшенню рівня тіньової економіки, покращенню умов функціонування і розвитку малого і середнього підприємництва, збільшенню середнього класу. У соціально-економічному житті країни, визнанні її іміджу.

Література

1. Шапуров О.О. Економічні аспекти тіньової економіки / О.О. Шапуров // Економіка та держава. – 2012. – № 10. – С. 27-28.
2. Горячих Кирилл. Теневая экономика – 40% российского ВВП. Как этим воспользоваться инвесторы? – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fordes.ru/person/84333-goryachih-kirill>
3. Кабакова І.А. Оцінка податкового потенціалу в Україні / І.А. Кабакова // Інвестиції. – 2006. – № 2 (107). – С. 25-28.
4. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання. Аналітична доповідь / [Т.А. Тищук, Ю.М. Хазразішвілі, О.В. Іванов та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла – К. : НІСД, 2011. – 96 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/TEN.in.dol_532d7.pdf
5. Орбеа С.В. Методичні аспекти статистичної оцінки масштабів тіньової економіки України / С.В. Орбеа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/33MAS.pdf
6. Клименко О. Интерв'ю виданню „Дзеркало тижня” від 15.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://acf.ua/wp-content/uploads/2012/02/klimenko-alex.jpg>
7. Парадокси Госкомстата. Теневая экономика спасает Украину [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://finance.liga.net/econo-mics/.../8/.../30134.ht...>
8. Плюси і мінуси тіньової економіки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news-from-usa.ru/2010/04/03/plyusi-i-minusi-tinovo%D1%97-ekonomiki/>
9. Теневая экономика и мы // Послезавтра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poslesavtra.com.ua/tenevaya-ekonomika-i-...>
10. The Global Competitiveness Report 2011-2012. // World Economic Forum. – Geneva: Switzerland, 2011. – 529 с.
11. Андрушко А.М. Тіньова економіка: „мертві втрати” чи додаткові вигоди? / А.М. Андрушко, Д.С. Тарасюк // Економіка та держава. – 2012. – № 10. – С. 20-23.
12. Statistical Abstract of the United States 2006, 125th edition. – Washington. – 2006 – 874 p.
13. Doing Business 2013. Measuring Business Regulations. The World Bank Group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>
14. Украина вышла на первое место в мире по количеству налогов. – Новости Интернет-издания „Комментарии” от 05.03.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://money.comments.ua/fair/2012/03/05/326225/ukraina-vishla-pervoe-mesto.html>
15. Кіндзерський Ю.В. Деструктиви промислової політики в Україні та можливості їх подолання / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. – 2012 (613). – № 12. – С. 10-11.

16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.; предисл. В.С. Афанасьева]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с. – (Антология экономической мысли).
17. Натхов Т. Инженеры или юристы? Институты и спрос на высшее образование / Т. Натхов, Л. Полищук // Вопросы экономики. – 2012. – № 10. – С. 30-51.
18. Коноваленко Ярослав. Свой карман. Каждому – по способностям? / Ярослав Коноваленко // „МК” в Украине”. – 2011. – 24-23 серпня. – С. 14.
19. Заможні люди зі всього світу приховують в офшорах до 32 трлн, у тому числі в Україні -167 млрд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/zmaozhni_lyudi_zi_vsogo_svitu_prihovuyut_v_ofshorah_do_32_trln_u_tomu_chisli_v_ukrayini_-_167_mlrld.html
20. Цифри тижня // Галицькі Контракти. – 2012. – № 49-50. – С. 1.
21. Ричка М.А. Інноваційний розвиток фондового ринку України / М.А. Ричка, Г.В. Ігнатенко // Проблеми науки. – 2012. – № 2. – С. 34-38.
22. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики. – 2011. – 560 с.

УДК 330.142.211:330.341 (477)

Найдич Н.М.,
к.е.н., доцент, зав. кафедри економічної теорії
Вінницький інститут економіки THEU

ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Українське суспільство уже майже чверть століття (рахуючи з горбачовської перебудови) перебуває у стані перманентного очікування модернізації економіки та й власне держави. Економічна модернізація передбачає реформування існуючих та/або започаткування нових економічних, політичних, правових й інших суспільних інституцій, що створюють умови для розвитку людських відносин в економічній сфері на засадах гуманізму, демократії, верховенства права і прав людини, дотримання усіма суб'єктами принципу добросовісної конкуренції. Модернізацію економіки необхідно розглядати не лише як запоруку істотного поліпшення рівня і якості життя суспільства, але й як виклик глобалізованої економіки, як жорстку умову забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема модернізації суспільного виробництва не нова для дослідників на пострадянському терені. Обґрунтуванню необхідності, пріоритетів, шляхів та способів інноваційноорієнтованої модернізації економіки України присвячено чимало наукових розвідок, зокрема, праці О. Амоші та В. Антонюка [1], Л. Антонюк [2], П. Бубенка [3], Ю. Макогона [4]. Утім, судячи із того, що суттєвих і масштабних зрушень у бік модернізації вітчизняного виробництва не спостерігається, а інновації усе ще залишаються екзотикою для національної економіки, проблема модернізації потребує поглибленої теоретико-методологічної розробки. Необхідно з'ясувати, чому ринкова економіка, що склалася і на яку покладалося стільки надій, відторгає модернізаційні зміни.

Постановка завдання. Метою даної статті є виокремлення та пояснення чинників, що гальмують економічну модернізацію в Україні, а також обґрунтування можливостей їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагальна необхідність докорінного техніко-технологічного переозброєння вітчизняного виробництва, зміни умов праці та змісту самої праці як головного економічного ресурсу є цілком очевидною. Адже через критично високий рівень зношеності та моральну застарілість основного виробничого капіталу маємо надвисоку енерго- і матеріалозатратність, низьку конкурентоспроможність продукції, підвищені техногенні загрози для життя і здоров'я людей та цілу низку інших негативних наслідків. Варто лише зазначити, що за рівнем продуктивності праці Україна відстає від провідних держав світу у 6-10 разів [5, с. 28]. То ж і не дивно, що наша країна за рівнем добробуту опустилася на передостаннє місце у Європі.

Відновлювальне зростання економіки, яке розпочалося з 2000-х рр. після затяжної трансформаційної рецесії, так і не досягло рівня ВВП початку 1990-х рр. Водночас тодішній екстенсивний ріст економіки та ще й порівняно високими темпами справляв заспокійливий ефект на владу. Щоправда, часто змінювані уряди іноді декларували наміри і навіть програми переведення національної економіки на рейки інноваційно-інвестиційного розвитку. Зокрема, малася уже 10-літня

стратегія розвитку країни, розроблена провідними науковцями у 2003-2004 рр., давно діє Закон «Про інноваційну діяльність», вносилися численні зміни й доповнення до інших законів щодо заохочення суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності. Чинний Президент країни, ухвалюючи після свого обрання у 2010 р. програму економічних реформ, гучно заявив про наміри протягом найближчих десяти років вивести Україну у двадцятку провідних держав світу.

Теперішня світова економічна рецесія та пов'язане із нею значне скорочення для України товарно-сировинного експорту, відповідно загострення дефіциту платіжного балансу та проблеми безробіття, змусили керівництво держави знову повернутися до питання модернізації економіки. Не розв'язавши цю проблему в принципі, влада і країна загалом загрожують собі у безвихідь: бюджет держави міліє, секвеструються соціальні програми, наростає загроза дефолту тощо.

Головним напрямом модернізації виробництва для України, безперечно, є забезпечення інноваційного характеру економічного розвитку, а не лише вишукування додаткових джерел інвестицій. Адже, як показує світовий досвід, тільки завдяки здатності економіки країни постійно генерувати у всезростаючих масштабах капітал, систематично абсорбувати звідусіль інновації, а також завдяки далекоглядній політиці уряду щодо визначення та реалізації національних пріоритетів економічного росту, можна сподіватися на справді випереджаючий тип (варіант) економічного розвитку, або «український прорив».

Однак, попри усю оптимістичну риторику політиків при владі, економіка України, відверто кажучи, відторгає інноваційно-інвестиційну модель розвитку. Так, за даними офіційної статистики, упродовж усіх попередніх років, коли економіка країни зростала, інноваційна активність промислових підприємств мала загалом знижувальну тенденцію і в 2010 р. лише 11,8% із них займалися впровадженням інновацій (у 2000 р. – 14,8%). Цей показник є особливо вражаючим у порівнянні з розвиненими країнами (в Японії – 70-80%, в країнах ЄС – 50-70%). Частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислового виробництва у нас стабільно не піднімається вище 6-7% [6].

Поміж тим, привертає увагу і та обставина, що домінуючими у нас є товарно-продуктові інновації, а не ресурсно-техніко-технологічні. Але ж для здорової економіки має бути навпаки, оскільки саме останні, за висловом Дж.К. Гелбрейта, є тією «відправною точкою, яка здійснює вплив на весь розвиток» [7, с. 376]. Цю ж думку висловлює інший відомий економіст Г. Туроу [8, с. 85].

Маргіналізація інноваційної діяльності в українській економіці є, безумовно, предметом загрози економічній безпеці держави. Адже консервація такої економічної системи веде країну з її чималим ресурсним і людським потенціалом однозначно у бік, протилежний від цивілізаційно розвиненого світу.

Власники і керівники підприємств зазвичай у ході соціологічних опитувань схильні пояснювати незадовільний стан інноваційності розвитку низкою причин [9, с. 94-96]. Серед внутрішніх гальмівних чинників інноваційної активності, як правило, називають (у міру значущості):

- 1) фінансову скруту;
 - 2) високий ступінь ризику та невизначеності;
 - 3) довге очікування віддачі від нововведень;
 - 4) низький рівень кваліфікації наявного персоналу тощо.
- 3-поміж зовнішніх чинників гальмування інновацій переважно виділяють:
- 1) затяжні адміністративно-бюрократичні процедури;
 - 2) недосконалість інноваційного та фіскального законодавства;
 - 3) низький попит на продукцію;
 - 4) брак інформації стосовно новацій тощо.

Звичайно, усі перелічені вище чинники є важливими і кожен по своєму перешкоджає інноваційній діяльності. Але ці чинники є очевидними, так би мовити, лежать на поверхні. Разом з тим, їх об'єднує те спільне, що своїм корінням вони сягають суті економічної системи, яка склалася у ході, без перебільшення, хаотичної ринкової трансформації. Наразі наше перехідне суспільство та його економіка перебувають у такому стані, коли в основному пройшли початковий етап свого становлення, історично більш відомий як епоха первісного нагромадження капіталу («дикого капіталізму»), але ввійшли в етап «олігархічного капіталізму», за якого економічну і політичну владу узурпують кілька кланів ділків бізнесу, панує високий рівень злочинності та безправ'я більшості населення.

Глибинний аналіз гальмівних чинників модернізації вітчизняного виробництва дає нам підстави стверджувати, що реальна економіка в Україні не відповідає базовим принципам її ринкової організації. Ідеться про спотворення основ ринкової економіки як такої, а саме: 1) інституту власності та 2) економічної конкуренції. Суспільство не спромоглося іще завершити інституціалізацію відносин власності, через що номінальні власники економічних активів почуваються геть захищеними, більше того, недовіряють власній державі, сприймають її як апарат свавілля у руках багатіїв. Це є вірною ознакою наявності симбіозу влади і великого бізнесу (власності), проявом якого є перманентний переділ власності зі зміною політичних гравців. Через спотворення «ринкової пружини» – економічної конкуренції суб'єкти господарювання поставлені у нерівні, дискримінаційні умови доступу до економічних ресурсів. Отож, названі вище гальмівні чинники лише конкретизують прояви серйозних спотворень базових принципів вільного ринку.

Згідно з гіпотезою теоретика підприємництва Й. Шумпетера, у країнах розвинутого ринку саме великі компанії є локомотивами технологічного прогресу, позаяк вони мають найбільші обороти і ліпший доступ до зовнішніх інвестиційних джерел. Однак, в українських реаліях їхня поведінка у сфері інновацій істотно різниться. Непомірна ціна за імпортований природний газ, з одного боку, та скорочення через рецесію попиту на сировинну продукцію на світових ринках, з другого, – лише в останні роки змусили таки власників гірничо-металургійних підприємств вдатися до заміни споживаних енергоносіїв. Загалом же інтерес власників великого бізнесу прикутий не до інновацій, а до розширення своїх бізнес-імперій шляхом поглинання та приватизації інших підприємств. При цьому чималі кошти витрачаються на утримання політичних партій, фінансування виборчих кампаній, так званих громадських організацій і рухів, спортивних клубів, мас-медіа, численних масових розважальних проєктів. Підприємці ж меншого калібру добровільно-примусово залучаються до участі у різного роду благодійних фондах. Постійними на слуху залишаються і так звані конвертаційні центри як способи обкрадання підприємств їх керівниками і власниками. Таким чином, справжня суть проблеми інноваційного розвитку економіки нашої країни аж ніяк не у дефіциті фінансових ресурсів, а в наявності іншої шкали цінностей, більш важливих пріоритетів і способів максимізації прибутку. Поведінку, за якої одні дозволяють собі збагачення за рахунок інших, користуючись обмеженим доступом до ресурсів, називають рентоорієнтованою.

Трансформаційні процеси, що відбулися в Україні, породили цілу низку інституційних бар'єрів для інвестування в модернізацію економіки, а деякі з цих бар'єрів перетворилися по суті в інституційні пастки. Інституційні пастки – це ринкові інститути, які штучно перенесені у наше середовище, формально уподібнюють його із розвиненим світом, а насправді їхній раціональний зміст тут вихолощений, себто форма не відповідає своєму змісту. Це, насамперед, повною мірою стосується акціонерної форми організації бізнесу, на основі якої була проведена масова приватизація та згодом утворилися похідні від неї організаційні форми великого бізнесу – холдинги, концерни, ФПГ тощо. Характерною ознакою цієї інституційної пастки є ізолюваність акціонерного сектору від біржового ринку, а відтак, безправність номінальних акціонерів-міноритаріїв.

На противагу країнам ринкової демократії, де власність юридично і реально відокремлена від управління корпорацією (капіталом), в Україні навпаки, власність у більшості випадків зрослася з топ-менеджментом. Як наслідок цього, домінуючий власник підприємства є не тільки головною дійовою особою на загальних зборах акціонерів та у наглядовій раді, а й фактично сам себе призначає й самочинно керує підприємством. Якщо ж у ході постприватизаційного перерозподілу прав власності власнику-фізичній особі вдалося ще й вибудувати власну імперію бізнесу (холдинг, ФПГ тощо), то, звісно, до керма таких підприємств були приставлені свої, особисто віддані і послухні креатури. То ж, за благозвучною вивіскою приватних і публічних акціонерних товариств у наших умовах здебільшого панує режим власності фізичних осіб, тобто економічна влада на підприємстві зосередилася де-факто у руках певних осіб, котрі здійснюють повний контроль за його господарською діяльністю та розподілом отримуваних доходів.

З цього аналізу далі випливає той висновок, що попит на інновації тепер безпосередньо визначається не підприємствами, а їх власниками, особами зі своїми приватними інтересами. Це також означає, що попит на інновації тепер безпосередньо залежить від особистої мотивації власника-керівника: чи заінтересований він модернізувати своє підприємство, чи може він прилаштував до свого підприємства ще сімейні фірми-посередники, які знімають прибутки підприємства через трансфертне ціноутворення, в тому числі і через офшори, а чи може він виношує плани вигідно перепродати його чи перепрофілювати тощо.

Розвинений ринок – це конкурентний ринок, навіть при тому, що конкуренція сьогодні набула інших, модифікованих, більш жорстких форм. Конкуренція – це стиль поведінки суб'єктів господарювання, коли вони поставлені в умови змагання за покупця, постійного завойовування переваг шляхом інновацій. Але така мотивація вибудовується, коли на ринку справді панує рівність у доступі до економічних ресурсів для усіх, без штучних перепон з боку конкурентів і влади. За умов сучасного, монополізованого ринку держава покликана усіма засобами своєї політики, методами прямої і непрямої дії захищати конкуренцію: заохочувати всіх, хто здатен до підприємництва і жорстко карати тих, хто зловживає своїм монопольним становищем на ринку.

Та цей теоретичний постулат, знову ж таки, розходиться з нашою дійсністю. В останньому глобальному рейтингу за рівнем комфортності умов для підприємництва Україна зависла далеко внизу, посідаючи 152 місце серед 183 країн світу. А цей комплексний показник, як відомо, складається з багатьох параметрів, тобто віддзеркалює реальний стан інвестиційного клімату та конкурентного середовища. Звідси коріння наших проблем як з інноваціями, так із інвестиціями, зовнішніми і внутрішніми.

Весь час існування акціонерного сектору економіки утримується разюча диспропорція між організованим і неорганізованим ринком цінних паперів – організований (біржовий) ринок не перевищує десятої частки від загального обсягу торгів. Це свідчить про закритість, або неpubлічність абсолютної більшості акціонерних товариств через побоювання їхніх власників втратити контроль над

капіталом. До непрозорості цього інвестиційно важливого ринку додається ще й низька якість (нерелевантність) інформації про емітентів (результати їх діяльності та інвестиційні наміри). А непрозора (закрита) структура корпоративної власності за відсутності незалежної системи судочинства стає мішенню для рейдерства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, для розблокування інноваційно-інвестиційного процесу та усебічної модернізації економіки України необхідна, передусім, політична воля державного керівництва з тим, аби забезпечити нарешті чітку специфікацію та гарантії захисту прав власності, усунути існуючі дискримінації у доступі до обмежених економічних ресурсів. Окрім того, держава, спираючись на науковців і підприємців, має визначитися зі стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку країни, реалізація яких почасти потребуватиме державних інвестиційних ресурсів та розроблення гнучкої регуляторної політики стимулювання бізнесу в інноваційному оновленні вітчизняного виробництва. Великі перспективи у цьому зв'язку відкриваються також для розвитку інноваційної кооперації та кластеризації, для розвитку інтеграційних процесів з Європейським Союзом та іншими країнами. Зрештою, переконані ми, економічна модернізація потягне за собою реальну реформу системи освіти та науки, вийде на траєкторію інтеграції останньої з виробництвом, реальним економічним життям.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2007. – 328 с.
2. Антонюк Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 345 с.
3. Бубенко П. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? / П. Бубенко, В. Гусєв // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 30-38.
4. Макогон Ю. Стратегія інноваційного розвитку України у контексті інтеграції до Європейського Союзу / Ю. Макогон, Є. Медведкіна // Журнал Європейської економіки. – 2008. – Том. 7 (№1). – С. 43-56.
5. Радіонова І. Економічне зростання з участю людського капіталу / І. Радіонова // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 19-30.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
7. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество. Избранное / Дж.К. Гэлбрейт. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.
8. Туроу Л. Будущее капитализма: как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Л. Туроу. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1999. – 432 с.
9. Семянчук П.М. Інтелектуалізація праці як визначальна умова інноваційного розвитку економіки України / П.М. Семянчук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 235 с.

УДК 338.48:001.4

Михайліченко Г.І.,
к.е.н., докторант кафедри готельно-
ресторанного та туристичного бізнесу
Київського національного торговельно-
економічного університету

СВІТОСИСТЕМНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ КОНСОЛІДАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Схожі ринкові процеси, технологічний уклад та відкриті ринкові відносини стимулюють країни до об'єднання виробничих конгломератів з метою здешевлення собівартості продукції, залучення ринку дешевої робочої сили, можливості безмитного переміщення через територію третіх країн та митного очищення в країнах-реципієнтах. Особливо процеси консолідації реалізуються на міжнародному ринку туризму, з урахуванням специфічності виробничих факторів, основою яких є інтернаціональний характер бізнесу, постійний пошук раціональних моделей його організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У звіті міжнародної організації [1] зміни в організації виробництва і споживання туристичних послуг називають найголовнішим фактором, що спрямовує на закріплення і розширення масштабів туристичної діяльності. Незважаючи на проведені дослідження та праці вчених: Н. Антонюка [1], В. Бандуріна, Д. Ушакова [2], П.Друкера, Т. Кальченка [3], А.Мазаракі [4], А.Мовсєсяна [5], А.Михайлушкіна, П.Шимка [6], Г.Папіряна [7], Т. Ткаченко [8], Л.Федулової [9], питання формування та поширення інновацій в межах інтегрованих структур в туризмі розглянуто недостатньо.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення закономірностей транснаціоналізації туристичного бізнесу, ролі і місця інновацій в процесах консолідації підприємств туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика доводить успіх функціонування туристичних підприємств-гігантів (корпорацій), транснаціональних за своєю формою і монопольних по суті, створених на умовах пайової участі або шляхом поглинання (злиття) великих і дрібних фірм-операторів і мереж туристичних агентств. Окрім надання туристичних послуг, фірми-гіганти стають власниками транспортних підприємств, підприємств розміщення та харчування, мереж магазинів, банків, страхових чи охоронних компаній тощо, формуючи таким чином корпоративну структуру за вертикальною та горизонтальною формами інтеграції.

Міжнародний характер бізнесу, мультигалузовість сектору туризму, виявлення і використання нових ринків збуту туристичних послуг дають широке поле для інноваційних змін та синергійного ефекту від їх запровадження. Тому розповсюдження інновацій в туристичному бізнесі швидке, при цьому утримати конкурентні переваги досить важко, а звідси і ефективність функціонування організації залежить від ступеню її консолідації та «взаємопроникнення» в усі прибутково рентабельні сегменти ринку.

Розгляд історичного досвіду злиття і поглинання підприємств, дозволяє припустити, що усі без виключення галузі проходять один і той же шлях, рухаючись від стадій, які характеризуються незначною ринковою концентрацією до рівноважного стану глобальних альянсів і конгломератів (за підрахунками фахівців, галузі потрібно близько 20-25 років для повного досягнення глобальної рівноваги і міжгалузевої консолідації, які неможливо зупинити) [10], що і стало об'єктивною умовою функціонування світової економіки.

Дослідженню проблем та наслідків глобалізації присвячено праці ряду відомих науковців [1-9], однак щодо сфери туризму та її місця в світосистемних закономірностях, ці питання розглянуті недостатньо, що і дозволило нам сформулювати деякі висновки.

Характерною особливістю глобалізації міжнародного туризму став *якісно новий етап розвитку ринку*, що в цілому, на думку фахівців [2, 8], хоч і викликає ряд суперечок опору та інерції, відповідає умовам світового господарства:

- збільшення кількості міжнародних туристичних обмінів, а також удосконалення транспортних сполучень і засобів комунікацій на тлі соціально-економічних змін, що відбувалися у другій половині ХХ століття (підвищення рівня матеріального добробуту, збільшення тривалості вільного часу працівників, скорочення пенсійного віку, соціальні програми розвинених держав, зменшення кількості багатодітних сімей, зростання кількості працюючих жінок і так далі) спонукали зростанню туристичних обмінів у всьому світі, що призвело до виникнення ефекту масштабу в туристичному бізнесі (економічного: збільшення прибутковості туристичного сектору; соціального: ефекту поширення

практичного досвіду подорожей, емоційного піднесення після їх здійснення, формування «нових» потреб подорожан, мандрівників);

- зростання рентабельності туристичного бізнесу привів до загострення конкурентної боротьби на внутрішньому та, особливо, міжнародному ринках, переходу до цінової конкуренції, оскільки все частіше клієнтами туристичних операторів стають представники середнього класу суспільства, які дуже обдуманно підходять до питання витрачання власних коштів;

- гонитва за мінімізацією собівартості турів вимагає від туроператорів скорочення трансакційних витрат, що на тлі необхідності підвищення гарантій надання туристичних послуг певної якості на зарубіжних курортах і забезпечення вільного від конкурентів «поля діяльності» веде до появи і поширення інвестицій в туристичні індустрії зарубіжних держав;

- підвищення інвестиційної активності у сфері міжнародного туризму ґрунтувалося також і на концентрації капіталу, що збільшується в країнах Заходу, зростання рентабельності туристичного бізнесу (що, в цілому, випереджає аналогічні показники інших секторів економіки), а також очевидності широкого поля діяльності – великої кількості економічно слабких держав з унікальними туристичними ресурсами на їх територіях;

- зростання іноземних інвестицій ознаменувало другу фазу історичного розвитку глобалізації туристичного ринку, так звану *інтернаціоналізацію*, що означає поширення стійких туристичних зв'язків між країнами «донорами» та країнами «реципієнтами», а також тісну взаємодію процесів туристичного виробництва двох (чи більше) країн, у результаті якого національна приналежність туристичної послуги у складі турпродукту або розмита, або втрачається зовсім.

Міжнародний туризм у рамках інтегрованих економічних систем вирізняє повне єднання процесів туристичного виробництва країн, що забезпечується відповідними зовнішньополітичними і зовнішньоекономічними пріоритетами влади (зняття бар'єрів, обмежень на переміщення капіталу і робочої сили, формування аналогічних перешкод проти «третіх країн»), спрощені процедури виконання туристичних формальностей тощо. При цьому минуле традиційне виробництво туристичних послуг, що відповідає представленням класиків *теорій розвитку світового туризму* (за Папіряном Г.А. [4]), в країні-реципієнті, навіть з урахуванням її природних або придбаних переваг, стає неможливим без участі капіталів, робочої сили, технологій, товарів туристичного споживання з країни-донора.

Країна-донор вільно бере участь в туристичному виробництві країни-реципієнта, забезпечуючи не лише ріст завантаженості її туристичних потужностей, але і якості її національного туристичного продукту. Паралельні зусилля інвесторів з країни – туристичного донора з просування туристичного продукту країни-реципієнта на власному туристичному ринку поглиблюють міжнародний розподіл праці, все сильніше позиціонуючи одну країну як місце для оперейтингу, іншу – як популярну туристичну дестинацію, що істотно позначається на підвищенні інвестиційної привабливості туристичної індустрії країни-реципієнта.

Мінімізація собівартості туристичного продукту вимагає від туроператора, по-перше, наявності оптимальних цін на туристичні послуги постачальників, по-друге, мінімальних трансакційних витрат (у тому числі, на міжнародний зв'язок, обробку документації), по-третє, ведення грамотної політики у сфері обліку, оподаткування.

Як довела практика, одночасне досягнення усіх трьох умов мінімальної собівартості туристичного продукту можливо при безпосередній участі туроператора (за допомогою інвестицій) в роботі постачальників туристичних послуг (передусім, готельних підприємств і авіаперевізників).

Лише в цьому випадку туристичний бізнес набуває рис ТНК, а туроператор отримує цінні конкурентні переваги (за рахунок пільгових тарифів власних же туристичних постачальників), істотно скорочує трансакційні витрати (через відсутність необхідності підтримки постійного контакту, як це було б у випадку з незалежним постачальником туристичних послуг), може цілком законно (за рахунок трансфертного ціноутворення) ухилятися від податків, показуючи максимальні прибутки в країнах з найбільш пільговою системою оподаткування [6].

Туристична і готельна галузь в регіонах світу консолідовані у різний спосіб, що визначається, передусім, ступенем залучення регіону в міжнародні туристичні обміни, а також експортною орієнтованістю туристичного сектора держави (перевагою в'їзду іноземних туристів на відпочинок з-за кордону над виїзними потоками).

Туристичні ринки держав, що розвиваються, консолідовані менше і перебувають на стартових етапах цього процесу: початковій стадії (ринки країн Близького Сходу, Північної Африки, Південно-Східної Азії) або на стадії росту (ринки Туреччини, ОАЕ, Східної Європи, країн Карибського басейну). Основний внесок у консолідацію туристичних і готельних ринків країн, що розвиваються, здійснюють туристичні ТНК, активізуючи власну присутність за рахунок реалізації зарубіжних інвестиційних проектів.

Держави, що мають величезний потенціал туристичного ринку, передусім, з причин високого рівня платоспроможності місцевого населення, а також наявності у нього потреб в здійсненні закордонних або внутрішніх поїздок, мають максимальну ступінь консолідації туристичної галузі. На

ринку присутні великі транснаціональні компанії, що спеціалізуються на виробництві туристичного продукту, ріст яких за рахунок традиційного злиття і поглинання ускладнений.

Виходом з ситуації, що склалася, для представників транснаціонального туристичного бізнесу стають, передусім, *стратегія експансії* на зарубіжні туристичні ринки (зазвичай, країн, туристична галузь яких консолідована менше), а також орієнтація на конгломеративне злиття і поглинання у межах материнського ринку. У такій ситуації додатковим стимулом є зони вільної торгівлі, що дозволяють увійти на зарубіжні ринки без формальних перешкод.

На туристичних ринках, що розвиваються, складається двояка ситуація. З одного боку, найбільш прибутковий його сегмент, пов'язаний з обслуговуванням іноземних гостей консолідований за рахунок постійного нарощування присутності західних туристичних корпорацій, які активно просувають продукт ринку закордонного туризму та вважають наш ринок перспективним та ємним (Україна: TUI Travel PLC спільний проект з ТОВ «Вояж-Київ»: ТОВ «ТТБК», TUI Туристична агенція; ТОВ «Пегас Туристик»; ТОВ «Туртесс Тревел» є частиною холдингу «Turtess Tourism»; ТОВ «Корал Тревел» є частиною міжнародного холдингу OTI Holding A.S.; ТОВ «ТЕЗ ТУР» та інші); з іншої – менш привабливому сегменту галузі, спрямованому на обслуговування низькобюджетних внутрішніх туристів або надання окремих туристичних послуг (наприклад, трансферів або екскурсійного обслуговування іноземців), властиві риси початкової стадії консолідації, такі як: низькі вхідні бар'єри і велика кількість підприємств, що функціонують на ринку, без явно виражених лідерів і олігополістів, що створює високу конкуренцію на цих сегментах.

За нашими підрахунками, питома вага кількості обслуговуваних туристів (табл.1.), які подорожували за пакетними турами міжнародних консолідаторів в структурі імпорту туристичних послуг складає біля 86-90%, що вказує на абсолютну монополізацію українського ринку та зосередження фінансових потоків в закордонних компаніях, які в своїй структурі мають рецептивних та ініціативних туроператорів, тобто одночасно є і направляючими і приймаючими компаніями в країнах-імпортерах і країнах відвідування.

Таблиця 1

Ступінь консолідації національного туристичного ринку України

Назва компанії (холдингу)	Кількість туроператорських офісів та представництв, (франчайзерів, уповноважених чи незалежних рітейлових агенств)	Кількість обслугованих туристів – громадян України в 2010 році, тис. осіб	Частка в структурі імпорту закордонного турпродукту, 2010 р.
1	2	3	4
World of TUI TUI Travel PLC є групою туристичних компаній, що здійснюють діяльність майже в 180 країнах світу і обслуговуючих понад 30 млн. клієнтів більш ніж на 25 ринках. <i>TUI Travel Russia & CIS є частиною сектора «Перспективних і зростаючих ринків»</i>	<i>65 офісів по Україні, з них 25 – в м. Києві</i>	115,8	8,2 %
ТОВ «Пегас Туристик» Є частиною холдингу «Pegas Touristik»	<i>9 власних офісів, включаючи 2 офіси в Білорусії, 1 – в Молдові</i>	80,0	6,2%
ТОВ «Туртесс Тревел» Є частиною холдингу «Turtess Tourism». В Єгипті та ОАЕ - «Travco Travel» і «Planet Tours», в Таїланді - «Asian trails Ltd», в Тунісі - «Meditravel», в Росії – «Mostravel»	<i>8 власних філій в Україні та мережа турагентств Turtess Partners - понад 40 офісів</i>	241,6 (з них: через мережею турагентств – 157,1)	18,9%
ТОВ «Корал Тревел» Частина міжнародного холдингу OTI Holding A.S.	<i>8 власних офісів по Україні та понад 250 точок продажу мережі</i>	220,0 осіб (в т.ч. туристи з Білорусії та Молдови)	16,9%
ТОВ «ТЕЗ ТУР» Частина міжнародного холдингу з представництвами в 38 країнах світу. На туристичному ринку з 1994 року. Представництво в Україні відкривалося у 2003 році.	<i>6 власних офісів по Україні та понад 1000 агентств з продажу турів</i>	400,0	30,7%

Продовження табл. 1

1	2	3	4
ТОВ «Анекс тур» Частина міжнародного багатопрофільного туроператора «ANEX TOUR»	8 власних офісів та розгорнута мережа збуту незалежних турагентств	За прогнозними даними контролює близько 17% ринку виїзного туризму за напрямками Туреччина, Єгипет	
Всього туристів, що виїхали за кордон в 2010 році [3]: 17,2 млн. осіб, з них: - організований туризм - 1,3 млн. осіб (7 % турпотоку); - службова поїздка - 0,9 млн. осіб (5 % потоку); - приватний туризм - 15 млн. осіб (88 % потоку).			

Джерело: Дані щодо кількості обслугованих туристів, що виїжджали за кордон взяті зі звітів про діяльність туристичних організацій (форма № 1-ТУР), які здані до Головного управління туризму, готельного господарства та курортів Київської міської державної адміністрації; дані, котрі були оприлюднені в пресі, аналітичних звітах та форумах; За аналітичними даними, представленими в статті «Кто есть кто» / HOT Line / Горячая линия – Туризм» за березень 2011 року, с. 6.; http://corp.tui.ua/world_of_tui/

Поява глобальних чинників міжнародного туристичного ринку (капітал, торговельні марки, технології, можливості дії на свідомість споживачів) привела до того, що жодна національна туристична економіка незалежно від її рівня розвитку не може стати самодостатньою, виходячи з наявних чинників виробництва, не враховуючи пріоритети і норми поведінки основних учасників світогосподарської діяльності (у тому числі, туристичні ТНК і наднаціональні туристичні об'єднання і асоціації).

В умовах сьогодишнього розвитку туристичного ринку нашої держави, спостерігається значний приплив представництв транснаціональних корпорацій, які активно просувають продукт ринку закордонного туризму та вважають наш ринок перспективним та ємким.

У посередницькому туристичному бізнесі невисокий загальний рівень рентабельності, тому багато компаній, серед яких є помітні на ринку оператори, працювали за принципом фінансової піраміди, активно нарошуючи ринкову частку і не стежачи за показниками рентабельності. На зростаючому ринку, яким був український туризм декілька років тому, така схема ведення бізнесу працювала, але на «падаючому» ринку 2008-2010 років, подібна стратегія небезпечна.

За умов росту прибутковості внутрішнього туризму актуальними виявляються і угоди по злиттю і поглинанню національних туристичних компаній, що мають сильні позиції на внутрішньому туристичному ринку (наприклад: бренд, коло постійних клієнтів і т. і.).

Логічно припустити, що туристичні компанії країн, що знаходяться на вищих стадіях процесу консолідації, проявлятимуть увагу до угод по злиттю і поглинанню підприємств менш консолідованих і таких, що мають істотно менший запас фінансової міцності. Максимальну активність (в якості суб'єкта консолідації) матимуть німецький і американський (США) туристичний бізнес, з іншого боку, максимальний інтерес як об'єкти для міжнародного злиття і поглинань представлятимуть туристичні сфери країн, що розвиваються (в тому числі і України).

У кінці 90-х років серед об'єктів злиття і поглинання в туристичному бізнесі все частіше стали з'являтися великі ритейлові компанії, що динамічно розвиваються. Західні ТНК стали активно використовувати придбання сильних продавців, що мають великі обсяги реалізації і популярний бренд національного туроператора, мають стрімкий зростаючий споживчий попит на ринках як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Прикладом застосування такої стратегії є туристичні ринки держав Східної Європи і СНД, вихід на які західних ТНК найчастіше починався з придбання одного з великих діючих національних туроператорів, або агентської мережі. Прикладом проникнення на український ринок став створений сумісний проект німецького концерну TUI Travel PLC та національного туроператора Вояж-Київ в 2010 році.

До найбільш впливових факторів іноваційного розвитку слід віднести *ринкову економіку та вільну торгівлю*, що стимулюють та підштовхують до винайдення «нових» шляхів отримання додаткового доходу (прибутку) і є двигуном економічного зростання. Іновації процвітатимуть лише тоді, коли економічні умови є сприятливими, заохочуючи конкуренцію і, таким чином є творчим руйнуванням або оновленням існуючих структур. Тільки вільна і відкрита ринкова економіка виконує ці умови, а, отже, і іновації краще розвиваються у дерегульованому і лібералізаційному середовищі.

На жаль, окрім позитивних факторів економічної динаміки від процесів глобалізації, слід зазначити і недоліки.

Туристичний бізнес, що відноситься за своєю суттю до сфери послуг, пропонує досить різноманітні можливості для відходу від податків, ведення «тіньової» комерційної діяльності, що дозволяє туристичним ТНК легалізувати власні прибутки тільки в країнах з найбільш лояльним режимом оподаткування, по суті, на законних підставах «відводити» прибутки з місць їх реального отримання, що не відповідає інтересам країн - об'єктів глобалізації міжнародного туризму.

Вільна ринкова економіка будується на конкуренції, тобто за умов, які захищають особисті права власності від необґрунтованого втручання з боку держави і надмірного оподаткування. Цього не

можна сказати про Україну, в якій рівень податкового тиску сягає 62-70% від виручки, залишаючи надто мало коштів на саморозвиток організації та здійснення інновацій.

За таких умов підприємці невпинно шукають найбільш вигідні ділові можливості роботи на ринку, вони активні у винайденні прибуткових варіантів та можливостей ухилу від сплати надмірних податків, що не залишають суб'єктам господарювання достатньо коштів для розвитку, звужують діапазон прибутковості та спонукають їх балансувати на межі рентабельності.

Реалії українського туристичного ринку, окрім невпинної консолідації та агрегування (за різними ознаками) підприємств, суттєво змінено й під дією законодавчих ініціатив. Найбільшою новацією для ринку в 2011 році стала зміна статусу суб'єктів підприємництва – фізичних осіб. По-перше, у Податковому кодексі (редакції 2011 року) [11] зазначені нові умови оподаткування діяльності фізичних осіб-підприємців (ФОП) відповідно до їх класифікації й статусу. По-друге, 17.11.2010 набрав чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності" № 2608-VI від 19.10.2010 [12], яким було скасовано ліцензування турагентської діяльності.

Відповідно до п. 30 ст. 9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" [13] ліцензуванню підлягає лише туроператорська діяльність, турагентська діяльність від ліцензування звільняється. Суб'єкти господарювання, які раніше отримали ліцензії на турагентську діяльність можуть працювати як за ліцензіями, так і без них.

Однак, суб'єкти господарювання, які мають намір займатися турагентською діяльністю, повинні бути зареєстровані як суб'єкти підприємництва та дані про них бути внесені в Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України від діяльності за КВЕД – «Діяльність туристичних агентств» (код 79.11) [14]. При здійсненні турагентської діяльності СТД керуються вимогами Закону України «Про туризм», в тому числі ст.16 вказаного Закону щодо наявності у турагента банківської гарантії, а механізм ринкового регулювання та підприємницька культура, яка вже сформувалася в Україні, дозволяє туристичним операторам встановлювати свої вимоги до турагентів і вимагати документи і будь-які гарантії від них.

Форми співпраці турагентів та туроператорів визначаються умовами Агентського договору, зміст якого відповідає юридичній структурі такого документу та, найголовніше, обумовлює ступінь залежності турагента від туроператора (рїтейлові агенства, незалежні, мережеві збутовики, тощо).

З одного боку, такі умови ставляють в залежність від туроператора туристичного агента, з іншого – це вивільняє новий зростаючий потенціал, оскільки турагенти (турагенства) майже 72% від загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності активно освоюють суміжні види діяльності, мають право здійснювати туроператорську діяльність на внутрішньому ринку та, безумовно, знаходяться у більш вигідному становищі відносно податкових зобов'язань.

З іншого боку, високий рівень консолідації ринку зосереджує в руках кількох десятків крупних туроператорів основні туристопотоки та надає широкі можливості консолідаторам нав'язувати умови співпраці для турагентів.

З метою запобігання зловживань у фінансовій сфері, недопущення некваліфікованих агентів до роботи з клієнтами більшість туроператорів вимагають, окрім сталого набору засновницьких та облікових документів, довідку про фінансову гарантію, копії документів про освіту керівництва та провідних менеджерів з продажу турагентства, документи про оренду офісу (з витриманими розмірами офісу не менш ніж певна кількість кв. м, бажано на першому поверсі офісних приміщень чи торговельного центру, з окремим входом та зовнішньою вивіскою). Таким чином, контроль за роботою турагентств, яку раніше в рамках ліцензування виконували державні органи виконавчої влади в сфері туризму зараз виконують крупні туроператори у свій спосіб.

Більшість провідних туроператорів після відміни ліцензування турагентської діяльності у 2011р. почали нарощувати власну збутову мережу уповноважених (офіційних, сітьових чи рїтейлових) агентств (рис. 1).

Динаміка кількості туристичних підприємств невпинно зростає. Так, за останні 15 років тричі (в 1999 р., 2004р. та 2010р.) вона була від'ємною, що пояснюється зміною в Ліцензійних умовах туристичної діяльності, тотальним переліцензуванням чи «відсіюванням» непродуктивних ліцензіатів (біля 10% щорічно).

Зміна ринкової ситуації майже не вплинули на структуру підприємницької активності туроперейтингу. За останні десять років питома вага кількості туроператорів коливалася незначно і складає майже третину ринку.

Кількість турагентів також зростає пропорційно розвитку туроператорства і біля 2/3 підприємств – це агенства. Що підтверджує факт тісної взаємодії учасників туристичного ринку у формуванні розгалуженої мережі збуту, яка географічно покриває всю Україну, забезпечуючи доступ кожному потенційному клієнту.

Середня динаміка зростання кількості активних суб'єктів туристичної діяльності за останні роки близька до свого насичення та складає біля 12% щорічно. Однак, стала динаміка зростання кількості туристичних підприємств не підтверджується ефективністю їх роботи, спостерігається зменшення прибутковості і рентабельності бізнесу.

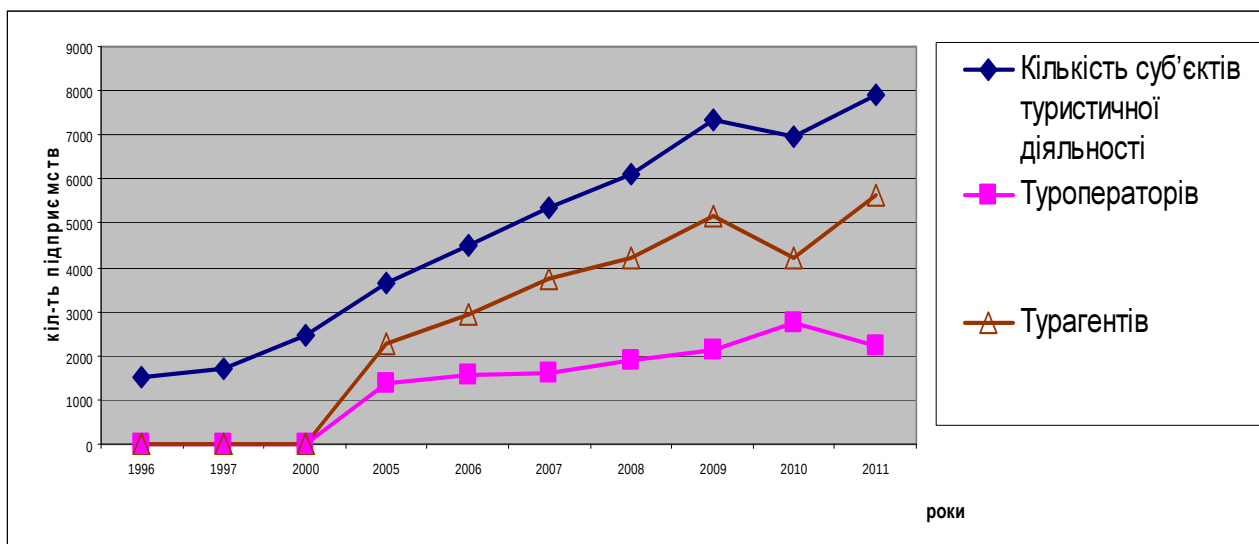

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні (за видами)

Джерело: складено автором за [15]

Туристичні оператори, більшість з яких є операторами масового ринку (83%) орієнтують свій продукт відповідно до сформованого ринкового попиту на виїзні закордонні подорожі і лише невелика частка рецептивних туроператорів (всього 5%) орієнтована на обслуговування іноземців та внутрішній туризм (АР Крим (42% від загальної кількості туроператорів на прийомі); м. Київ (15%); Харківська обл. (12%).

Стан розвитку ринку характеризують показники динаміки кількості подорожан та обсяги витрачених ними коштів.

При досить оптимістичних прогнозах розвитку туризму, ситуація, яка склалася на українському ринку туризму (за останні 2-3 роки) може бути охарактеризована наступними змінами:

- велика кількість вільних агентів створюють надто конкурентне поле у боротьбі за споживача-потенційного туриста, і, оскільки оптові туроператори для всіх типів агентств одні й ті ж, різницю складають: або умови контракту з туроператором (розмір комісійної винагороди) або статус агентства (незалежне чи сітєве). І перша і друга умова спонукає турагентства до неринкових заходів конкурентної боротьби, так званого «цінового зговору», при цьому залучаючи клієнтів (агентів) лише за рахунок цінових знижок, зменшуючи свій розмір доходу (прибутку) й балансуючи на межі банкрутства;

- високий ступінь консолідації туристичного бізнесу призводить до зосередження виїзних потоків, які переважають в структурі реалізації туристичних послуг, в компаніях-представництвах закордонних холдингів з різними рівнями інтеграції. Відтак, на міжнародному ринку національні туроператори конкурувати не спроможні із-за цінових чинників (високої витратоємності бізнесу), неможливості швидко пристосуватися до мінливих умов зовнішнього середовища й попиту на ринку; низького рівня запровадження маркетингових інновацій; частки залучення GDS (глобальні дистрибутивні системи) та ADS (альтернативні системи дистрибуції) в інформаційній системі туристичних підприємств; низької технологічності та відсутності логістичної концентрації в ланцюгах постачань;

- географічний поділ, рейтинг та пріоритети розвитку туристичних підприємств засвідчують про нерівномірний розвиток туризму, невикористаний природний, туристичний та бізнес-потенціал регіонів;

- уповільнення темпів зростання кількості турорганізаторів засвідчує про природне насичення учасників ринкових відносин в посередницькому туристичному підприємстві; зменшення кількості непродуктивних ліцензіатів, що робить ринок більш цивілізованим;

- виведення з-під ліцензування турагентського бізнесу призвело до неконтрольованого збільшення «вільних» агентів, діяльність яких зводиться до консультування та допомоги у виборі кращої пропозиції від туроператорів-консолідаторів, пошуку необхідної клієнту інформації та низького рівня комісійних від продуцентів чи посередників (субагентів);

- на сьогодні ринок виїзного туризму досить перенасичений пропозиціями. У більшості туристичних агентств переважають пропозиції закордонних турів, і лише окремі рецептивні туроператори (біля 5%) працюють на прийомі.

Важкість прогнозування попиту, мінливість бізнес-поведінки українських партнерів – виробників турпослуг, необґрунтований ріст цін на сталий продукт рекреації, все це не залишають варіантів туроператорам у формуванні пакетних турів, які є гарантією якості та досить успішно реалізують на ринку. Традиційні для всього світу каскад-тури для нашої країни є скоріше виключенням, аніж популярною формою організації подорожі країною.

Географічно структура виїзного турпотоку відповідає тенденціям в'їзного туризму, коли найбільша

частка подорожей припадає на транскордонні пересування. Країни СНД та ЄС об'єднують 94% турпотоків [15]. Найбільшою популярністю для виїзду користуються: Росія (30%); Польща (23%); Молдова (11%); Угорщина (10%); Білорусь (7%); Румунія і Туреччина (по 3%); Словаччина, Німеччина і Єгипет (по 2%).

Превалює більшість (70%) виїзних туристів припадає на м. Київ. З урахуванням чартерних програм основних туроператорів-консолідаторів, які мають найбільший консамент на рейси із столиці.

Пропозиції туроператорів представляють собою широкий асортимент турів різної тривалості, насичення, комплексності, комплектності, за різними видами туризму, метою подорожі тощо. Однак, основу пропозиції кожного сезону формують тури, які користуються популярністю у громадян нашої держави, відповідають за ціною та якістю ринковій кон'юктурі; прогнозним показникам та сформованим програмам чартерного сполучення консолидаторів.

За рейтингом туроператорів, який був проведений UMG (Ukrainian Marketing Group) [16] представлений перелік напрямів закордонних турів сезону «Літо-2011», які користуються масовим попитом у наших подорожан. До них увійшли: Туреччина і Єгипет (рис. 2), Греція, Кіпр, Хорватія, Чорногорія, Болгарія, Туніс.

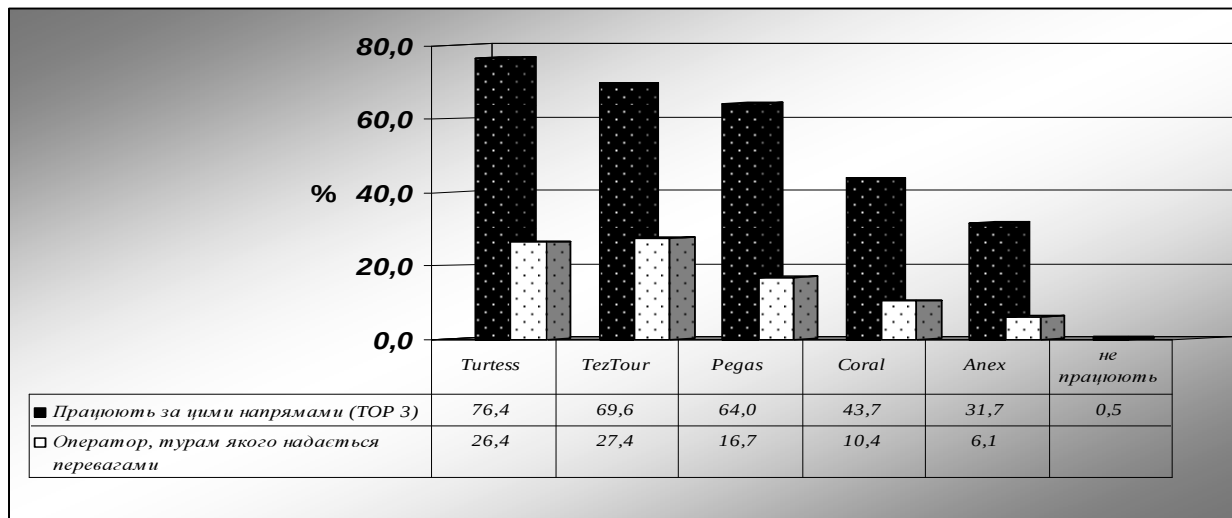

Рис. 2. Рейтинг консолидаторів масових напрямів виїзного туризму (Туреччина та Єгипет), % відповідей респондентів

Джерело: складено автором за [16]

Виїзний потік туристів за напрямками «Туреччина» і «Єгипет» повністю зосереджені у руках представництв закордонних консорціумів, які не допускають на ринок інших операторів та формують сталі програми комплексних турів за найнижчими цінами. Товари та послуги пакетних турів широкої концепції all inclusive (все включено), придбаних туристами, доповнюють один одного. І, щоб досягти необхідного синергійного результату, їх потрібно спільно використовувати. Постачальник знає, що попит на його продукт означає попит і на решту туристичних товарів і послуг. Тому, по-перше, кожний виробник прагне розширити свою діяльність на інші сфери туризму. Наприклад, туроператори прагнуть збільшити свою частку в туристичних витратах за рахунок зменшення собівартості авіаперельоту або шляхом інтеграції свого виробництва із закладами розміщення (наприклад: туроператор Anex започаткував власну авіакомпанію Utair (Україна); туроператор Turtess сформував групу партнерських готелів з найбільшим консаментом в мережу Turtess Club (Туреччина); туроператор Pegas просуває на українському ринку мережу готелів Dessole Resorts & Hotels (Єгипет) взяту під управління та ін.; Холдинг OTI представлений в Туреччині, Росії, Польщі, Україні, Білорусії і Єгипті під брендами Coral Travel (Росія, Україна, Білорусія), Blue Sky (Росія), Sunmar Tour (Росія), A Class (Росія, Туреччина), Wezyr Holidays (Польща), ODEON Tours Inbound (Туреччина, Єгипет), ODEON Tours Domestic Market (Туреччина), Holiday Market Services (Туреччина), Otium Hotels International (Туреччина) і Odeon Security and Consulting (Туреччина), під цими ж брендами Холдинг позиціонується у багатьох країнах світу).

По-друге, компанії, які базуються в країнах-генераторах туристичних потоків, отримують значні переваги завдяки повному контролю ринкової ситуації в цих країнах, тенденцій світового ринку подорожей та користуються ними при реалізації продуктів приймаючих туристичних центрів.

Висновки з даного дослідження. Туристичне підприємництво на початку XXI сторіччя досягло тієї граничної межі за якою процес розвитку без залучення різновиду інновацій неможливий. Стимулююча роль інноваційних ринкових, ментальних, соціально-економічних перетворень формують напрями змін та світосистемних закономірностей в туризмі, а саме:

- розвиток туристичного бізнесу обумовлює виникнення нових форм взаємодії різних суб'єктів між собою, які стають стійкими економічними практиками та каналами взаємного впливу і для сфери туризму є інноваційними інституціями;
- рівень концентрації туристичних потоків, консолідації суб'єктів туристичної діяльності, операційна й фінансова синергія виробників турпослуг та організаторів подорожей визначають структурні утворення в яких роль інтегратора відіграють процесні інновації;
- ступінь внеску нематеріальних активів в туристичне виробництво примножує та звеличує роль інтелектуальної праці, а використання нових знань є основним джерелом зростання компетентності організації;
- участь у формуванні транснаціональних глобальних утворень як результатів агрегування, об'єднання, синдиціювання та злиття у міжнародній туристичній економіці примножує прибуток від спільної діяльності та заставляє національних організаторів використовувати здобутки інноваційної діяльності з туризмології для власного розвитку;
- обмеженість природних ресурсів туристичного потенціалу обумовлюють ощадне їх використання, залучення нових екологічно чистих джерел транспортування, видобування енергії для різних сфер суспільного життя й відпочинку, а звідси і формування засад сталого розвитку туризму на основі екологічної безпеки у використанні натуральних й антропогенних туристичних ресурсів та ефективних засобів їх відновлення як інноваційної форми господарювання;
- пошук джерел отримання гіперприбутку заохочують суб'єктів підприємництва до використання інноваційних технологій туроперейтингу як з метою збільшення пропозиції нових продуктів, напрямів, програм, так і освоєння нових дестинацій, формуванні впізнаності їх брендів із залучення різновиду маркетингових інновацій туристичного ринку;
- створення інноваційної інфраструктури туризму, формування інтелектуального капіталу підвищують ефективність та мультиплікативний внесок сфери в т.ч. від експорту туристичних послуг і товарів на міжнародному ринку;
- формування національної інноваційної системи в туризмі зможе реалізуватися за умов запровадження цільових програм та державної підтримки інноваційної діяльності в цій сфері; підвищить міжнародну оцінку інвестиційно-привабливої території, рейтингові показники та позицію України в них.
- здійснення заходів національного та регіонального розвитку, які сприятимуть підвищенню якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу, інтенсифікації процесу опанування наукових знань та нових технологій, всебічному розвитку людського капіталу; використання сучасних технологій тощо.

Література

1. Антонюк Н. Процеси глобалізації та транснаціоналізації на ринку туристичних послуг / Н. Антонюк // Географія і туризм: міжнародні виклики українському туризму: Матеріали V між.-ної наук. кон.-ї – Львів, 2011. – с.7.
2. Ушаков, Д.С. Туристические транснациональные корпорации: модели, структура, экономическая эффективность / Д.С. Ушаков, В.В. Бандурин. – Москва: ИД Граница, 2007, – 305 с.
3. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень : монографія / Кальченко Т.В. – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с. – ISBN 9789664832219.
4. Мазаракі А. Інноваційна політика : підручник / Мазаракі А., Федулова Л., Андрощук Г. – К. : КНТЕУ, 2012р. – 604 с. – ISBN 978-966-629-573-9.
5. Мовсесян А.Г. Транснационализация в мировой экономике : учебное пособие / А.Г. Мовсесян. – М. : Финансовая академия при Правительстве РФ, 2001г. – 316 с. – ISBN 5-7942-0212-2
6. Михайлушкин А.И. Экономика транснациональной компании / А.И. Михайлушкин, П.Д. Шимко– М. : Высшая школа, 2005. – С. 31
7. Папирян Г.А. Международные экономические отношения: маркетинг в туризме / Г.А. Папирян. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 160 с. – ISBN 5-279-02192-X.
8. Ткаченко, Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. / Т.І. Ткаченко. – К. : КНТЕУ, 2006. – 537 с. – ISBN – 978-966-629-378-0.
9. Федулова, Л.І. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. д-ра екон.наук Л.І.Федулової. – К. : Вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с. – ISBN 978-966-479-001-4.
10. Innovation and Growth in Tourism. Part 1: Towards an Innovation-Oriented Tourism Policy. – с. 19. - ISBN 92-64-02501-4 @ OECD 2006.
11. Податковий кодекс України: чинне законодавство: зі змінами та допов. станом на 4.01.2011р.: – К. : 2011. – 512 с. – ISBN 978-966-437-213-5.
12. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» № 2608-VI від 19.10.2010.
13. Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 01.06.2000р. N 1775-III зі всіма змінами та доповненнями (останні 16.09.2011р.).

14. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010: Національний класифікатор України. Чинний від 01.01.2012 р. (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 29 листопада 2010 року N 530).

15. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні за 2010 рік / за даними Адміністрації Держприкордонслужби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>

16. Рейтинг туроператорів України. Метод: CATI (телефонне опитування). Виборка: 600 туристичних агентств України, репрезентативно по регіонах. 5-12.08.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umg.ua/ru>

УДК 620.9

Кицькай Л.І.,
к.т.н., доцент, зав.кафедри загальноекономічних дисциплін
ПВНЗ «Тернопільський комерційний інститут»

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Постановка проблеми. Економічне зростання України значно залежить від рівня забезпечення енергоносіями, потенціалом енергоефективності та рівнем їх використання у промисловості. Низька ефективність діяльності паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) призвела до того, що в Україні енергомісткість постійно зростає, що у 2-3 рази перевищує цей показник у зарубіжних країнах. Сьогодні у ПЕК зношеність виробничих фондів становить понад 60%, а відношення річних інвестицій у розвиток енергетики становить близько 1% (при нормі 4-5%), що не дозволяє компенсувати навіть зменшення виробничих потужностей. Для вирішення цієї проблеми в країні доцільно проводити активні енергозберігаючі заходи, дотримуватись головних вимог енерго- та ресурсозбереження, залучаючи різноманітні механізми, способи та засоби реалізації енергетичної політики України. Ключовою умовою успішної реалізації таких заходів із енергозбереження є достатність фінансування ПЕК країни. За результатами пілотного «Рейтингу енергоефективності регіонів» Україна має щорічний потенціал енергоефективності національної економіки на рівні 11,8 млрд. євро, а загалом у країні він складає близько 52% від країн ЄС.

Дослідження сучасного стану витрат і збереження всіх видів енергії у промисловості свідчить про те, що питання розробки обґрунтованої системи заходів щодо формування та оцінювання потенціалу енергозбереження є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і прикладні наукові дослідження щодо розробки та реалізації заходів із енергозбереження проводилися ще на початку ХХ століття. У наукових працях В.І. Гордєєва, В.А. Жовтянського, Є.П. Забело, В.Г. Кузнецова, С.О. Кукель-Краєвського, О.М. Суходоля обґрунтована доцільність управління та фактори впливу на національну економіку [1; 2]. Проблеми забезпечення економічної безпеки, енергозбереження та підвищення конкурентоспроможності досліджено у роботах [3-5]. Основні теоретичні та прикладні розробки В.М. Геєця, С.Ф. Єрмілова, Н.В. Мици, В.П. Розена, Ю.П. Яценка, були присвячені проблемам зменшення енергоємності економіки України, забезпечення промисловості енергетичними ресурсами, обґрунтуванню рівня енергоефективності [6-8]. Водночас не вирішеними залишаються питання визначення та вдосконалення оптимальних шляхів реалізації енергозберігаючих заходів в економіці України з урахуванням техніко-економічних чинників.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних проблем у галузі енергетики та шляхів підвищення енергозбереження і енергоефективності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергозбереження є одним із напрямків діяльності енергетичної політики України щодо розподілу, використання та економного витрачання ПЕР у національному господарстві.

На забезпечення раціонального й економного витрачання енергоресурсів давно звертається значна увага в Україні. Проте, можна стверджувати, що це завдання у науковому плані вперше було сформульовано в Радянському Союзі ще на початку 1930-х рр., задовго до того, як ними почали ґрунтовно займатися в Західній Європі. У 1950-1970-ті роки вченими була розроблена теоретична та законодавчо-нормативна база для вирішення основних завдань енергозбереження. Наукові теоретичні положення та розробки із енергозбереження відомих вчених Б.Н. Авілова-Карноухова, В.І. Вейца, А.З. Горщикова, І.В. Гофмана, Б.А. Константинова, С.Л. Прузнера, А.А. Тайца, П.П. Ястребова широко впроваджувалися у виробництво.

Нині наукові розробки упроваджуються на загальнодержавному рівні, зокрема державні програми з енергозбереження; диференційовані тарифи на електроенергію, що стимулюють енергозбереження; концепції, технічні вимоги та типові рішення щодо побудови автоматизованих систем обліку енергетичних ресурсів в умовах функціонування світового енергоринку. Науково-дослідні та енергетичні організації працюють над проблемами сучасної енергетики, розробкою і впровадженням нових видів енергії, а також заходів із енергозбереження в Україні, реалізація яких неможлива без створення належної нормативної бази.

Національні документи України в енергетичній сфері регулюють питання енергозбереження, енергоефективності та встановлюють відповідну компетенцію органів державної влади, наділяючи їх необхідними повноваженнями. Окремі законодавчо-нормативні документи у сфері енергозбереження безпосередньо стосуються питань скорочення використання енергії, практичних можливостей реалізації заходів із енергозбереження та механізми їх фінансування [9, 10]. Хоча нині у сфері енергоефективності діють близько 50 національних стандартів групи «Енергозбереження», проте, в Україні не існує чіткого механізму стимулювання впровадження енергоощадних заходів, немає правил і механізмів їх регулювання, але є економічне стимулювання енергоефективності.

Згідно із законодавством України [11] енергозбереження – діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів. Енергоефективність та енергозбереження взаємопов'язані, оскільки енергозбереження є головним чинником підвищення рівня ефективності використання ПЕР. Поняття енергоефективності є дещо ширшим і містить не лише напрями безпосереднього енергозбереження, а й непрямі, які призводять до зниження споживання ПЕР. Енергоефективність характеризує ступінь використання енергії на одиницю кінцевого продукту.

Аналіз проекту Закону України «Про енергоефективність» [12] показав, що взаємопов'язані між собою терміни «енергоефективність» та «неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів» визначені недостатньо конкретно (ст. 1). Основні визначення, що містяться у проекті (енергоефективність, енергоефективні заходи та ін.), визначаються через термін «ефективне використання», тобто передбачають ефективне використання ПЕР. Наприклад, енергоефективні заходи – заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів порівняно з іншими способами їх використання та мінімізацію витрат ПЕР. Проте, чітке визначення ефективності використання відповідних ресурсів у проекті по суті відсутнє.

З метою врегулювання енергозбереження та енергоефективності в Україні було прийнято низку державних документів, у яких були визначені оптимальні шляхи вирішення проблеми підвищення енергоефективності будь-якої галузі промисловості України через інвестиційно-інноваційний розвиток [13-15]. Завдяки такому вибору забезпечується комплексний розвиток галузі за рахунок реалізації заходів, спрямованих на технічне оновлення виробництва, використання науково-технічного потенціалу країни і формування високотехнологічного виробництва.

Цапко-Піддубна О.І. у своїй праці [16] зазначила, що механізми реалізації політики енергоефективності – це певний вид політичних дій чи ринкових інтервенцій, що зумовлюють зменшення енергоспоживання та заохочують виробництво енергоефективних товарів та послуг. Узагальнюючи досвід вітчизняних і зарубіжних підприємств, варто зауважити, що інноваційну діяльність у державі необхідно здійснювати за механізмами регулювання політики енергоефективності, зокрема регулятивними й інформаційними механізмами, добровільними угодами щодо покращення енергоефективності та механізму міжнародної співпраці та міжнародних зобов'язань. Інвестиційно-інноваційна діяльність у сфері енергетики пов'язана з реалізацією основних принципів державної політики щодо енергозбереження через систему відповідних механізмів енергоефективності.

Рівень споживання енергоносіїв в Україні є практично втричі більшим, ніж у країнах ЄС, а тому потенціал для розвитку ефективного використання енергії в українських компаніях є величезним. Ринок інвестицій в Україні у різних галузях знаходиться на початковому етапі. Але, враховуючи постійне та неunikненне зростання цін на енергоносії та участь у СОТ, збереження конкурентоспроможності на світовому ринку можливе шляхом зменшення споживання енергії, тобто завдяки інвестиціям в ефективне її використання. Промислові підприємства та ЖКГ, запроваджуючи заходи енергозбереження, мають намір отримати прибуток від упроваджених заходів і підвищення енергоефективності фірми як за рахунок власних, державних коштів, так і коштів вітчизняних та зарубіжних інвесторів. Основний аргумент – зниження витрат на електроенергію та природний газ, що одразу позитивно відобразиться на доходах підприємства. При цьому зростає конкурентоспроможність компанії, зокрема при зростанні цін на енергоносії. Продуктивність виробництва гальмується неефективними виробничими процесами, що пов'язано із способом використання енергії. Вдосконалення останнього автоматично покращує продуктивність і підвищує доходи компанії. Доходи підприємства також зростатимуть завдяки торгівлі квотами на викиди в довкілля. Залежність від цін на енергоносії стає меншою – менші й ризики компанії. Скорочення

енергоспоживання також приводить до скорочення викидів, від чого покращується екологічний стан та імідж підприємства. Такі інвестиції можуть принести низку додаткових позитивних результатів (рис.1).

Рис. 1. Переваги здійснення інвестицій у розвиток відновлюваної енергетики

Джерело: [17]

Заниження рівня заробітної плати працівників підприємств, відмова від довгострокових інвестицій на модернізацію виробничих потужностей, застосування схем уникнення оподаткування є неприйнятним для розвитку держави. Такі підходи не сприяють підвищенню ефективності використання ПЕР національної економіки, зумовлюють збереження високого рівня енергоемності ВВП України та обсягів споживання дефіцитних енергоресурсів, що є загрозою національній безпеці України. З метою покращення економічного стану і забезпечення конкурентоспроможності ПЕК України на енергоринках світу, Радою національної безпеки і оборони України прийнято Рішення «Про стан реалізації державної політики щодо забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів» та розроблено концептуальні засади державної політики щодо забезпечення енергоефективності в країні [17].

Енергоефективність виступає критерієм якості функціонування економічної моделі держави, злагодженої взаємодії між суб'єктами господарювання, які мають сприяти підвищенню рівня енергоефективності виробництва, оскільки це безпосередньо впливає на його рентабельність і, відповідно, їх прибутки. Держава зацікавлена у підвищенні ефективності використання енергоресурсів національною економікою, оскільки це дозволяє їй збільшити базу оподаткування та зменшити державні витрати (видатки на енергозабезпечення бюджетних установ), посилити свій вплив на світових ринках та підвищити рівень енергетичної безпеки. Для населення підвищення енергоефективності дозволяє збільшити рівень доходів і зменшити витрати на закупівлю енергетичних послуг. Для суспільства загалом — це шлях наближення до рівня сталого розвитку.

Державна політика щодо енергоефективності має бути спрямована на створення умов господарювання, які дозволять забезпечити постійно зростаючі суспільні потреби, зростання ВВП за мінімальних витрат енергоресурсів. Результативність такої політики відображається у досягненні цільових значень системи показників енергоефективності підприємства та країни, зокрема [18]:

1. Показники енергоефективності є прямі, тобто такі, які безпосередньо визначають ефективність використання ПЕР: питомі витрати ПЕР на одиницю продукції (послуг, робіт); коефіцієнти корисного використання (ККВ) енергії; ККД окремих агрегатів, технологічних процесів; енергоемність випуску продукції; енергоемність ВВП (ВДВ); паливоємність; електроенергоемність; теплоенергоемність та ін.

2. Непрямі (комбіновані), у яких ефективність використання ПЕР прямо не відображається, але значно залежить від рівня та структури використання ПЕР: середня ціна одиниці спожитих ПЕР; середня ціна одиниці спожитого органічного палива; середня вартість одиниці спожитих ПЕР на одиницю продукції (послуг, робіт); енергоемність основних виробничих фондів (ОВФ); електроенергоемність ОВФ та ін.

3. Вартісні: вартість спожитих ПЕР на одиницю обсягу випуску продукції; вартість спожитих ПЕР на одиницю обсягу ВВП; вартість спожитих ПЕР на одиницю обсягу ВДВ; вартість спожитого палива

на одиницю обсягу випуску; вартість спожитої електричної енергії на одиницю обсягу випуску; вартість спожитої теплової енергії на одиницю обсягу випуску; частка витрат на ПЕР в обсязі проміжного споживання (випуску); частка витрат на паливо в обсязі проміжного споживання (випуску); частка витрат ПЕР у собівартості продукції (послуг, робіт).

4. Натуральні: питомі витрати (прямі) палива на одиницю продукції, послуг, робіт; питомі витрати (прямі) електроенергії продукції, послуг, робіт; питомі витрати (прямі) теплової енергії продукції, послуг, робіт.

Енергоємність валового внутрішнього продукту (ЕВВП) – узагальнюючий макроекономічний показник, що характеризує рівень витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю виробленого валового внутрішнього продукту. ЕВВП - одна з фундаментальних характеристик енергоефективності економіки кожної країни. Динаміка енергоємності ВВП України за 2000-2011 р.р. зображена на рис. 2.

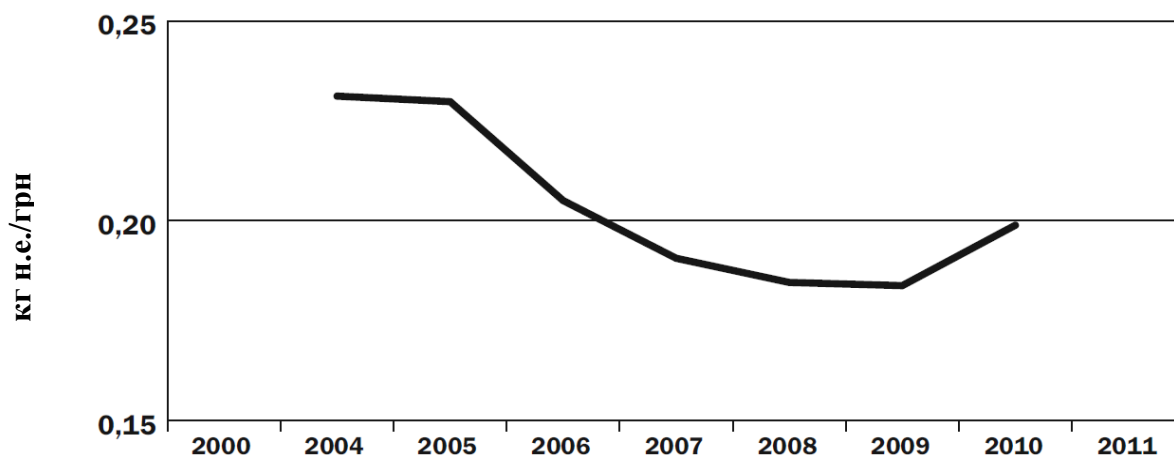

Рис. 2. Енергоємність ВВП України за 2000-2011 р.р.

Джерело: [19]

Особливості застосування тих чи інших показників ефективності використання ПЕР визначаються встановленими стандартами, методиками для проведення їхніх розрахунків. Система розрахунків таких показників дає можливість оцінити результати впровадження енергоефективного проекту на підприємстві: динаміку енергоємності виробництва одиниці продукції (робіт, послуг); динаміку витрат ПЕР; забезпечення економії коштів на утримання підприємства, за рахунок запровадження відповідних енергозберігаючих заходів та проектів.

Досвід держав-членів Європейського Союзу вказує на необхідність дотримання принципу відповідності між управлінським впливом і встановленим показником (групою показників) енергоефективності, що дозволить чітко визначити цілі, оцінити результативність та ефективність управлінських дій та їх узгодженість із законодавством ЄС. Дотримання цього принципу потребує вироблення такої системи показників енергоефективності, яка б відображала всю сферу регулювання енергоефективності.

Результати досліджень законодавчо-нормативної бази у галузі енергетики та статистичних даних дали можливість визначити низку першочергових чинників в енергетичному секторі, що перешкоджають економічному і соціальному розвитку та енергетичній безпеці України [20]. Необхідно зазначити, що стан енергоємних галузей погіршується внаслідок старіючих основних фондів в усій системі енергопостачання. Системи централізованого теплопостачання, які забезпечують половину тепла для промисловості та опалення майже 55% домогосподарств, мають нагальну потребу в модернізації та запровадженні тарифної системи, що базується на споживанні та покриває повні витрати. Фонд будівель і споруд знаходиться у незадовільному стані. Стосовно прозорості в енергетичному секторі, то спостерігається недостатній облік енергетичних потоків, обмежену звітність та засоби впливу, слабку реалізацію верховенства закону та правил ціноутворення, непослідовність регуляторної політики держави, субсидування та недостатніх стимулів для інвестицій в енергоефективність.

У 2012 р. національну енергетичну стратегію [13] було переглянуто, з урахуванням певних недоліків енергетичної сфери, а також був оприлюднений для обговорення в червні 2012 року Проект «Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» [21]. Проголошена стратегія вирішення завдань в енергетичному секторі містить: розробку комплексної та ефективної нормативно-правової бази для сприяння конкуренції, дерегуляції та диверсифікації джерел постачання енергії; нарощування розробки внутрішніх енергоресурсів; заходи щодо підвищення енергоефективності; ціноутворення, що покриває витрати; поліпшення умов для залучення приватних інвестицій.

Результати досліджень дозволили сформулювати пріоритетні напрями енергозбереження з метою підвищення рівня енергоефективності в Україні шляхом упровадження таких заходів:

- удосконалення законодавства та системи стандартизації у сфері енергоефективності, відновлюваних джерел енергії та видів палива;
- оптимізація структури енергетичного балансу держави;
- удосконалення механізмів ціноутворення на ПЕР;
- проведення енергетичного аудиту споживачів енергоресурсів із метою запровадження енергозберігаючих заходів;
- запровадження механізмів підтримки впровадження приладів обліку використання ПЕР;
- запровадження вимог щодо енергоефективності обладнання, товарів, робіт і послуг;
- удосконалення методик проведення розрахунків показників енергоефективності;
- участь України у міжнародних угодах, проектах з питань енергоефективності;
- залучення значних і довгострокових інвестицій для забезпечення модернізації, сталого розвитку, безпеки та конкурентоспроможності енергозбереження;
- розробити програми реалізації заходів із енергозбереження, включаючи сприяння доступу до кредитів та усунення правових обмежень для інвестицій в енергоефективність;
- розробити програми та створити партнерства, спрямовані на підвищення можливостей місцевих кредиторів, муніципалітетів та асоціацій власників житла для розробки привабливих для фінансування проектів з енергоефективності;
- розробка заходів із стимулювання поширення систем енергоменеджменту в енергоємних галузях промисловості;
- удосконалити методику через полегшення доступу до послуг з енергоаудиту;
- своєчасні грошові виплати по «зеленому тарифу»;
- адаптація механізмів державного управління до принципів та вимог законодавства ЄС.

Висновки з даного дослідження. У роботі проведено аналіз законодавчо-нормативної бази з проблем енергозбереження та покращення енергоефективності в Україні. У процесі дослідження визначено чинники, які впливають на енергоефективність і використання ПЕР, а також основні перспективні заходи, які необхідно впроваджувати в країні, з метою покращення енергоефективності, що призведе до прибутковості підприємств та економії енергетичних ресурсів. З метою покращення енергоефективності в галузі енергозбереження є низка невирішених завдань, які необхідно розв'язати – здійснення інноваційної діяльності в галузі енергозбереження, а також упровадження і фінансування пілотних організаційних, інформаційних та інвестиційних проектів.

Література

1. Жовтянський В. А. Стратегія енергозбереження в Україні: Аналітично-довідкові матеріали / Колективна монографія в 2-х томах / За ред. Жовтянського В. А., Кулика М. М., Стогнія Б. С. – Т.1: Загальні засади енергозбереження. – К. : Академперіодика, 2006. – 510 с.; Т.2: Механізми реалізації політики енергозбереження, 2006. – 600 с.
2. Суходоля О. М. Фактори впливу на енергоефективність національної економіки / О. М. Суходоля // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 1. – С. 236–247.
3. Власюк О. С. Конкурентоспроможність енергетики: стан, проблеми, перспективи / О. С. Власюк, Д. К. Прейгер // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 26–35.
4. Сердюк Т. В. Організаційно-економічний механізм енергозбереження в промисловості: монографія / Т. В. Сердюк. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 154 с.
5. Бараннік В. О. Ефективність енергоспоживання в державі як індикатор конкурентоспроможності. Міждержавні співставлення [Електронний ресурс] / В. О. Бараннік // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/3_kpi_2010_7.pdf
6. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / [Єрмілов С. Ф., Гаєць В. М., Яценко Ю. П., Григоровський В. В., Лір В. Е. та ін.]. – К. : НАЕР, 2009. – 93 с.
7. Мица Н. В. Сутність та проблеми енергозбереження в Україні [Електронний ресурс] / Н.В. Мица // Сталій розвиток економіки. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_4/40.pdf
8. Планирование оптимального использования потенциала энергосбережения промышленных предприятий Украины / В. П. Розен, А. И. Соловей, А. В. Чернявский, М. А. Казмирук // Технічна електродинаміка. – 2006. – № 5. – С. 59–68.
9. Аналітична записка «Виклики для енергетичної безпеки України: сучасний стан – 2010» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/58/24/Energy_Strategy_UKR.pdf
10. Приступа М. Енергозбереження в Україні: правові аспекти і практична реалізація / М. Приступа, М. Болонко. – Рівне: О.Зень, 2011. – 56 с.

11. Закон України «Про енергозбереження» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 30. – С. 283.
12. Проект Закону України «Про енергоефективність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=35895%20
13. Енергетична стратегія України до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.aes-ukraine.com/documents/5390.html - 48k
14. Про затвердження Галузевої програми підвищення енергоефективності економіки України шляхом впровадження інновацій на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-galuzevoyi-programi-pidvishennja-energoef-doc19499.html>
15. Галузева Програма енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/archive/docview?typeld=70489>
16. Цапко-Піддубна О. І. Аналіз механізмів реалізації політики енергоефективності / О. І. Цапко-Піддубна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 300–311.
17. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стан реалізації державної політики щодо забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0023525-08>
18. Мітрахович М. М. Методика розрахунку основних показників енергоефективності підприємства [Електронний ресурс] / М. М. Мітрахович, І. С. Герасимчук // Наукоємні технології. – 2009. – № 3. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/nt/2009_3/20.pdf
19. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енергетичних ресурсів: аналіт. доп. / [Сменковський А. Ю., Воронцов С.Б., Бегун С. В., Сидоренко А. А.]. – К. : НІСД, 2012. – 136 с.
20. Енергетична політика за межами країн – членів МЕА: УКРАЇНА 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gclab.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/IEA_Ukraine-report-2012_summary-plus-ukr.pdf
21. Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article?art_id=222035

УДК 330.142.23

Філатов В.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри політичної економії
Харківський національний економічний університет

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ МОНЕТАРНОЇ СТРАТЕГІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Монетарний інструментарій є одним із найважливіших знарядь впливу держави на економічні процеси у розвинутій ринковій економіці. За роки ринкової трансформації вітчизняної економіки уже склались монетарні знаряддя її регулювання, використання яких дає змогу успішно здійснювати фінансову стабілізацію та досягати економічної збалансованості загалом. Проте, цілісної системи макроекономічного регулювання з потужним монетарним інструментарієм в Україні ще не створено. Помітною є розбалансованість окремих сфер вітчизняної економіки, немає належної довіри економічних суб'єктів до монетарної політики держави, що породжує значні інфляційні очікування, високі процентні ставки, які несприятливо позначаються на макроекономічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми монетарної стратегії, вперше розглянуті західними дослідниками, в останні роки знайшли широке відображення в працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема, А. Гальчинського, А. Гриценка, О. Петрика, П. Юхименко, О. Яременка та інших економістів. Спеціалісти відмічають, що реалізація монетарної політики традиційно стикається з двома проблемами: лагами у змінах цільових показників і якістю інформації, на основі якої приймаються рішення. Також дискусійними залишаються питання зміни монетарного режиму як необхідного і неминучого історичного етапу розвитку монетарної системи. В Україні не в повній мірі працюють принципи та механізми грошово-кредитної політики, перевірені світовою практикою. Так, у нашій країні відсутня пряма кореляція між динамікою пропозицій грошової маси та динамікою цін, відсутня кореляція між обліковою та кредитною ставкою комерційних банків [1]. Саме тому проблеми монетарної стратегії потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження монетарних інструментів макроекономічного регулювання, форм та методів їх використання, механізмів їх впливу на основні економічних змінних у економіці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Монетарна стратегія розбудовується навколо певного монетарного режиму. Фахівці визначають останній як систему інституцій і механізмів, які забезпечують досягнення монетарних цілей і рівноваги шляхом генерування стабільних очікувань суспільства щодо дій суб'єктів монетарної влади й очікувань останніх щодо реакції суспільства на свої дії. Найпоширенішими монетарними режимами є таргетування обмінного курсу, монетарне таргетування, таргетування інфляції. Таргетування обмінного курсу означає підтримання стабільності обмінного курсу гривні. При цьому, дуже важливою проблемою є встановлення самого обмінного курсу. Так, наприклад, занижена вартість гривні, з одного боку, стимулює зростання нашого експорту, а з іншого, знецінює вартість національного багатства країни. Режим монетарного таргетування базується на кількісній теорії грошей. В основі цього підходу лежить постулат, що в економіці існує стійка залежність між зміною пропозиції грошей та рівнем інфляції. Впровадження режиму монетарного таргетування передбачає, що центральний банк заздалегідь оголошує свої наміри по зміні грошових агрегатів. Необхідність введення монетарної політики таргетування інфляції обумовлюється дією низки факторів. Одним з ключових факторів є негативний вплив інфляції на рівень життя населення. Малозабезпечені та соціально незахищені верстви населення, які складають значну частину населення в Україні, практично не в змозі протидіяти інфляції. У якості ще одного фактора виступає негативний вплив інфляції на стабільність розвитку економіки. В наш час забезпечення довгострокового стійкого економічного зростання на основі інвестиційно-інноваційної моделі розвитку є неможливим без забезпечення низького рівня інфляції та її передбачуваності. Таргетування інфляції передбачає оголошення запланованих рівнів інфляції. Саме таргетування інфляції надає суспільству прості і зрозумілі орієнтири. Як показує світовий досвід, суб'єктами таргетування можуть бути: центральний банк, уряд, уряд спільно з центральним банком [2, с.87]. Мають місце і різні види режимів інфляційного таргетування. Повне інфляційне таргетування застосовується в країнах, які мають високий або середній рівень довіри з боку економічних суб'єктів до дій центрального банку. Центральний банк проводить прозору монетарну політику і відповідає за результати її проведення. Вибіркове інфляційне таргетування застосовується у країнах, де рівень довіри до влади дозволяє підтримувати інфляцію на стабільному і передбачуваному рівні без цілковитої прозорості і відповідальності центрального банку за досягнення інфляційної цілі. Саме стабільність інфляції та її низький рівень дозволяють проводити монетарну політику, спрямовану одночасно і на досягнення інших цілей, як правило, стабілізацію економічного зростання. Спрощене інфляційне таргетування застосовується у країнах, які проголошують широкі інфляційні цілі, як правило, у вигляді певного діапазону коливання цільового показника. Режим спрощеного інфляційного таргетування застосовується на час проведення в країні структурних реформ. Він є базовим для переходу до більш досконалих видів режиму інфляційного таргетування [3].

Окремою проблемою постає вибір рівня інфляції. Оптимальною, на думку М. Сарела, є інфляція у межах 8%; Дж. М. Кейнса – 3%; А. Гоша і С. Філіпса – 2,5%. В економічно розвинутих країнах, за оцінками М. Хана і А. Сенаджі, оптимальною є інфляція у межах 1-3 відсотків, у країнах, що розвиваються, 7-11 відсотків. У країнах з перехідною економікою цей показник, на думку А. Крістофферсена і П. Дойла, досягає 13%; за оцінкою М.Макаренка – не більше 10-15%; В. Найдѐонов та А. Сменковський допускають його підвищення до 20%. Аналіз рівня інфляції у постсоціалістичних країнах на період початку зростання реального ВВП показує, що лише п'ять із них подолали кризу за темпів інфляції, що не перевищували 20%, дев'ять – від 21 до 40%, сім – понад 40%. Нульова інфляція, за гіпотезою С. Фішера, Р. Сахаї та К. Вега, сприяє сталому економічному зростанню; за оцінкою Л. Саммерса вона різко знижує можливості центрального банку щодо антикризового регулювання та унеможлиблює це зростання [4]. На сьогоднішній день ні одна з розвинутих країн не передбачає в якості цілі монетарної політики досягнення нульового рівня зростання цін. Більшість центральних банків вбачають за мету досягнення рівня інфляції у межах 2-3 відсотків. Можна констатувати, що оптимальне зростання загального рівня цін є індивідуальним для кожної окремої країни і залежить від конкретної ситуації та умов, що склалися в її економіці.

В Україні в умовах економічної нестабільності перехідного періоду було впроваджено режим таргетування обмінного курсу. Курсова стабільність ввела в економічну систему дуже необхідну передбачуваність, а курсовий протекціонізм дозволив підтримати орієнтовані на експорт сектори економіки. Але, як показує світовий досвід, проведення монетарної політики за умови застосування режиму інфляційного таргетування надає центральному банку порівняно більше можливостей для досягнення його основних цілей – стабільності національної грошової одиниці та сприяння економічному зростанню. Для ефективного застосування режиму інфляційного таргетування необхідно наступне: інституційна домовленість про цінову стабільність як пріоритетну ціль монетарної стратегії; оголошення середньострокового розміру для показника інфляції. В свою чергу, для забезпечення впровадження в національну економічну систему цих принципів необхідно: розробити чіткий механізм підзвітності центрального банку; оздоровити стан державних фінансів шляхом розширення податкової бази; зробити зміни у курсовій прив'язці гривні і замість долара ввести кошик валют. Ми вважаємо за можливе ввести у кошик окрім долара і євро ще і китайський юань та

російський рубль. Зростання національної економіки неможливе без зростання платоспроможного попиту (виробничого і споживчого), а це потребує збільшення грошової маси. Зростання грошової маси необхідне і для реструктуризації промисловості, ліквідації тіньового сектора. Особливо слід відзначити, що введення в комерційний обіг землі також потребує розширення грошової маси. Тому держава повинна сформувати довгострокову емісійну політику, яка б задовольняла вирішенню цих проблем і в той же час не розкручувала інфляційну спіраль. Для розширення грошового обігу можливо використовувати збільшення грошової маси через кредити Центрального банку. Як показує світовий досвід, монетарній сфері притаманна консервативна стратегія розвитку, тому неприпустимим є застосування різких корекцій динаміки грошових агрегатів. Необхідно підвищити рівень монетизації економіки до рівня монетизації економік розвинутих країн. Незважаючи на тенденцію до зростання рівня монетизації ВВП, яка має місце ще з 1995 року, рівень монетизації є недостатнім для забезпечення стійкого економічного зростання. В Україні частка банківського капіталу щодо валового внутрішнього продукту як мінімум у декілька разів менша, ніж аналогічний показник в розвинутих країнах Європи (Великобританія, Німеччина, Швейцарія та ін.). Це значно обмежує можливості банківської системи щодо підтримки національного капіталу.

Фундаментом перетворень може бути тільки добре розвинута й конкурентоспроможна фінансова система, тому необхідно продовжити політику підвищення рівня капіталізації банківської системи. Залучення коштів у банківську систему повинно стати завданням загальнодержавного значення. Оскільки основним кредитором вітчизняної економіки є населення, потрібно розробити заходи щодо подальшого збільшення фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Як показують дослідження, частка грошей поза банками у структурі грошового агрегату M1 зростає. Така тенденція негативно впливає на економіку, оскільки зменшує грошовий мультиплікатор, що призводить до скорочення можливості банківської системи створювати гроші, необхідні для забезпечення економічного зростання. Існує цілий зворотний зв'язок між часткою грошей поза банками та рівнем реального ВВП [5]. Отже, є необхідність максимально повного залучення грошей у банківський обіг для забезпечення ними економіки і стимулювання економічного зростання. Оптимальне використання комплексу монетарних інструментів дозволить створити в Україні сприятливі умови для економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках.

Слід відзначити, що такі економічні показники як зростання та зайнятість в довгостроковому періоді визначаються, в першу чергу, немонетарними чинниками (продуктивність праці, наукові досягнення у сфері технологій, накопичення капіталу та інші). Хоча всі вони, в основному, асоціюються з ефективною діяльністю уряду, центральний банк завдяки впровадженню своєї монетарної політики може сприяти економічному зростанню і зайнятості.

Для досягнення стабільного економічного розвитку нашої економіки необхідно об'єднати зусилля центрального банку і уряду. Основа розвитку – низька та стабільна інфляція – може бути забезпечена завдяки узгодженим діям банку і уряду при формуванні монетарної та фінансової політики. При цьому слід відмітити, що центральний банк не повинен підтримувати дії уряду, які суперечать досягненню основної мети монетарної політики. Реалізація цього принципу можлива лише за умов незалежності керівництва центрального банку від політичного тиску та неможливості уряду впливати на прийняття рішень керівництвом банку. Крім того, монетарна політика центрального банку не повинна негайно відповідати на прояв деяких факторів. Серед них можна виділити зовнішні (значні зміни світових цін на нафту та газ), природні (ріст цін внаслідок надзвичайних подій та природних катастроф, ріст цін внаслідок суттєвих змін в умовах сільськогосподарського виробництва), та внутрішні фактори (зміни курсу національної валюти, не пов'язані з проведенням монетарної політики, зміни в регульованих цінах, значні зміни у непрямих податках). Миттєве реагування за допомогою інструментів монетарної політики може привести у подальшому до більшої дестабілізації економіки, ніж втрати від підвищення рівня інфляції внаслідок дії цих факторів.

Обґрунтоване пояснення центральним банком мети і способів її досягнення дозволить підвищити ефективність роботи всіх фінансових ринків. Необхідно розвивати фондовий ринок. Саме через його нерозвиненість виникають труднощі у регулюванні національним банком України грошової пропозиції шляхом проведення операцій на відкритому ринку. Слід продовжити політику підвищення рівня капіталізації банківської системи. Необхідно розробити модель інфляційних процесів в Україні. Значущість окремих факторів, які впливають на формування рівня інфляції, з часом змінюється. Так, якщо у 90-х роках спостерігався прямий зв'язок між показниками грошових агрегатів та інфляцією, що свідчило про суто монетарну природу інфляційних процесів, то, починаючи з 2000р., зв'язок між цими показниками значно слабшає. А це означає, що інфляційні процеси лише частково мають монетарну природу. На наш погляд, значно підвищується значимість такого фактора як монополізація економіки.

Стан середовища реалізації монетарної політики за останні роки був суперечливим. З одного боку, основні показники економічного розвитку демонстрували позитивну динаміку зростання реального ВВП, обсягу промислового та сільськогосподарського виробництва. З іншого – наростали ризики зовнішнього походження, які почали проявлятися у функціонуванні економіки, зокрема, у підвищенні попиту на іноземну валюту та зростанні частки вкладів в іноземній валюті у структурі

депозитів банків. Ураховуючи зазначене, Національний банк України завчасно вживав превентивні заходи і проводив жорстку монетарну політику, зокрема: підтримку стриманих умов ліквідності банківської системи; підвищення відсоткових ставок за операціями Національного банку; згладжування надмірних коливань обмінного курсу гривні [6]. Адекватна монетарна політика дозволила зберегти стабільність грошової одиниці України та забезпечити рівновагу на монетарному ринку. У цей період вона сприяла уповільненню динаміки споживчої інфляції. У вересні 2011 року зафіксовано зниження споживчої інфляції в річному вимірі до 5,9 % з 9,1 % у грудні 2010 року. За січень-вересень 2011 року приріст індексу споживчих цін становив 4,2 % порівняно зі зростанням на 7,4 % в аналогічному періоді минулого року [6; 7]. Мала місце активізація кредитування банками реального сектору економіки. Загальний обсяг кредитних вкладень банківської системи протягом січня-вересня 2011 року збільшився на 9,5 % порівняно зі збільшенням на 0,4 % в аналогічному періоді 2010 року, що забезпечено за рахунок приросту вкладень у національній валюті (17,8 %). Продовжилась тенденція до збільшення обсягів банківських депозитів, загальний обсяг яких протягом січня-вересня 2011 року зріс на 13,3 % [8].

Проаналізувавши дані офіційних джерел [6-8], можна стверджувати, що відповідна спрямованість монетарної політики відображалася у помірній динаміці пропозиції грошей, яка дозволяла підтримувати розвиток економіки, не провокуючи інфляційного тиску – все це підтверджується наступними фактами. Приріст монетарної бази за січень-вересень 2011 року становив 3,8 % – до 234,4 млрд. грн. порівняно зі збільшенням на 11,2 % в аналогічному періоді минулого року. Збільшення грошової маси за січень-вересень 2011 року становило 10,8 % – до 662,3 млрд. грн. порівняно зі збільшенням на 16,7 % в аналогічному періоді минулого року.

Випереджаючі темпи приросту грошової маси порівняно зі збільшенням монетарної бази забезпечувалися активізацією механізму мультиплікації коштів, що свідчить про збільшення потенціалу банківської системи у підтримці процесів економічного розвитку країни. Значення грошового мультиплікатора за станом на 1 жовтня 2011 збільшилося до 2,83 порівняно з 2,65 за станом на початок року. Збільшення грошової маси відбувалося як за рахунок її готівкової, так і депозитної складової. Зокрема, обсяг готівки поза банками протягом січня-вересня 2011 року збільшився на 3,8 % – до 189,9 млрд. грн. У результаті помірного зростання готівкової складової порівняно з депозитною питома вага готівки у структурі грошової маси за станом на 1 жовтня 2011 зменшилася до 28,7 % порівняно з 30,6 % за станом на початок 2011 року.

Загальний обсяг депозитів протягом січня-вересня 2011 року збільшився на 13,3% – до 468,9 млрд. грн. Приріст коштів на депозитних рахунках зафіксовано як у національній, так і в іноземній валюті. У той самий час на протилежну тенденцію минулого року більшими темпами зростали банківські депозити у іноземній валюті. Як результат, рівень доларизації депозитів за станом на 1 жовтня 2011 року збільшився до 42,81% порівняно з 42,03% аналогічного періоду. Загальний обсяг депозитів фізичних осіб протягом січня – вересня 2011 року збільшився на 10,7%. Приріст депозитів населення в іноземній валюті (11,6%) перевищував аналогічний показник у національній валюті (9,8%). Приріст депозитів суб'єктів господарювання в січні-вересні був більшим, ніж фізичних осіб, і досяг 18,4%. Більшими темпами зростали залишки коштів на депозитних рахунках в іноземній валюті (збільшилися на 27,4%), ніж у національній (збільшилися на 14,6%).

Макроекономічною стабілізацією в умовах транзитивної економіки передбачається обмеження існуючого надмірного попиту, тобто інфляції попиту, зниження рівня дефіциту зведеного державного бюджету та від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу, а отже, розв'язання проблем, пов'язаних зі зростанням зовнішньої заборгованості.

Аналіз особливостей застосування монетарних інструментів для забезпечення економічного зростання в Україні дав змогу переконатися в існуванні тісного зв'язку між ефективністю монетарного регулювання та зростанням національної економіки, а також довів тезу про те, що економічне зростання неможливе в умовах нестабільності національної грошової одиниці. Останнє є його необхідною умовою, хоча й недостатньою. Умову достатності забезпечує взаємодія низки суб'єктивних та об'єктивних факторів економічного зростання.

Висновки з даного дослідження. Основним каналом механізму монетарної трансмісії в Україні є канал валютного курсу, а валютні інтервенції – основним інструментом і джерелом зростання пропозиції грошей в Україні. Відсотковий канал не відіграє значної ролі у монетарному трансмісійному механізмі в Україні. Вплив облікової ставки НБУ, поряд з іншими офіційними відсотковими ставками, на відсоткові ставки за міжбанківськими кредитами зовнішній є статистично незначущим, що свідчить про недостатню дієвість відсоткової політики врегулювання монетарного ринку, а, відповідно, й обмежені можливості впливу центрального банку на сукупний попит та інфляцію. У дії кредитного каналу механізму монетарної трансмісії виявлено прямий зв'язок між зростанням грошової бази, обсягами залучених депозитів і наданих кредитів. При цьому, зворотні зв'язки між зростанням обсягів банківських кредитів та обсягами залучених депозитів є статистично незначущими. Формування очікувань економічних суб'єктів щодо майбутньої динаміки обмінного курсу гривні до долара США ґрунтується, насамперед, на змінах офіційного курсу гривні, що встановлюється Національним банком

України. В умовах виникнення економічної кризи центральний банк втрачає здатність утримувати прив'язку національної валюти, відпускає курс, девальвуючи валюту і намагаючись закріпити курс на рівні, за якого тиск на внутрішній валютний ринок не є таким потужним. Як показує аналіз, навіть якщо така стратегія поєднується із впливом через інші канали монетарної трансмісії, вона не може повністю подолати цінову нестабільність і асоціюється із дестабілізаційним впливом на економіку [9, с. 10-13].

Очевидним є те, що зазначені особливості каналів монетарного трансмісійного механізму обумовлені поточним режимом монетарної політики Національного банку України, який ґрунтується на прив'язці обмінного курсу гривні до долара США, і демонструють необхідність змін у монетарній політиці для посилення ефективності управління макроекономічними процесами в Україні за допомогою монетарних інструментів [10]. Це зумовлює потребу у розробленні з урахуванням позитивних аспектів світового досвіду науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення дієвості та ефективності трансмісійного механізму та монетарної політики у цілому. Реалізація запропонованих заходів дозволить підняти рівень ефективності функціонування національного господарства України.

Література

1. Інтеграційні процеси та розвиток фінансової системи України. – Х. : ФОП Лібуркіна Л.М., 2006. – 224 с.
2. Гриценко А.А. Середньострокова монетарна стратегія: зарубіжний досвід та основні засади формування в Україні / А.А. Гриценко – К., 2006. – 143с.
3. Петрик О. Проблеми вибору цільового показника монетарної політики Національного банку України / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2003, № 7 – С.2-7.
4. Щаринська О. Цінова стабільність: сутність і чинники впливу / О. Щаринська // Вісник НБУ. – 2005, № 5. – С. 34-39
5. Грабовський О.М. Моніторинг монетарних показників України та їхній взаємозв'язок з макроекономічними індикаторами / О. М. Грабовський // Актуальні проблеми економіки, 2003. – № 7. – С. 21-35.
6. Офіційний сайт Національного банку України. Монетарний огляд за 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www. bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
7. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
8. Бюлетень НБУ за 2011 р. / Департамент монетарної політики Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www. bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
9. Дробязко А. Якою банківська система України виходить із кризи 2008-2009 років / А. Дробязко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 4-18.
10. Kapetanios G. Forecast combination and the Bank of England's suite of statistical forecasting models / G. Kapetanios, V. Labhard, S. Price // Economic Modelling. – 2008. – V. 25. – № 4. – P. 772-792.

УДК 338.43

Левковська Т.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва
Керченський факультет
Херсонського національного технічного університету

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Легка промисловість – це сукупність спеціалізованих галузей промисловості, що виробляють, головним чином, предмети масового вжитку з різних видів сировини. Вона займає одне з важливих місць у виробництві валового національного продукту і грає значну роль в економіці країни. Легка промисловість здійснює як первинну обробку сировини, так і випуск готової продукції.

Підприємства легкої промисловості виробляють також продукцію виробничо-технічного і спеціального призначення, яка використовується у меблевій, авіаційній, автомобільній, хімічній, електротехнічній, харчовій і інших галузях промисловості, у сільському господарстві, у силових відомствах, на транспорті і в охороні здоров'я.

Від стану та функціонування підприємств легкої промисловості безпосередньо залежить якісний

рівень виробничого апарату України. Саме тому набуває актуальності необхідність постійного контролю за станом і рівнем розвитку легкої промисловості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем легкої та текстильної промисловості України присвятили свої роботи відомі вчені О.Г. Бородиня [2], І.Н. Гаскарова [3], А. Гречан [6], З. Краснодемська [9], Л. Кравченко [10], О.Б. Наумов [11] та ін. Однак, зважаючи на постійну динаміку та зміни у легкій промисловості, проблеми вітчизняних підприємств все ще залишаються невирішеними. Тому виникає необхідність подальшого дослідження у цьому напрямі з метою розроблення заходів для розвитку легкої промисловості України.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення проблем легкої промисловості та розробка напрямів її розвитку, які є необхідними та невідкладними для вітчизняних виробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Легка промисловість є найважливішою галуззю, що спеціалізується на випуску непродовольчих товарів народного вжитку. Вона забезпечує населення країни взуттям, одягом, трикотажними виробами, тканинами, і іншими предметами народного вжитку [1, с.32].

На легку промисловість України припадає близько 50% від всього випуску непродовольчих товарів народного вжитку. В умовах орієнтації економіки країни на соціальні потреби населення, саме цій галузі належить провідна роль в підвищенні рівня життя населення за рахунок його забезпечення непродовольчими товарами високої якості.

Продукція легкої промисловості орієнтована не лише на задоволення потреб населення країни. Легкою промисловістю також виробляється багато видів сировини і допоміжних матеріалів для інших галузей (машинобудування, харчової промисловості і ін.). З продукції виробничого призначення випускається, в основному, корд, безліч різновидів технічної виробничої тканини.

Галузь має значні потенційні можливості, проте використовуються вони недостатньо через суттєві недопоставки сировини за міждержавними угодами, практичне припинення імпорتنих поставок. Нині щорічна закупівля бавовни становить 50-60 тис. т замість необхідних 250 тис. т. До того ж, держави-постачальники основних видів сировини в Україну постійно підвищують ціни на них, внаслідок чого з початку 1993р. дотепер вартість продукції легкої промисловості зросла від 26 до 80 разів [2, с.14].

Пріоритетні завдання легкої промисловості – формування і розміщення державних замовлень та державних контрактів, координування діяльності підприємств, пов'язане з виконанням цього завдання, розробка цільових програм перспективного розвитку нових видів сировини, збалансованого розвитку підгалузей [3, с.54].

Розвиток галузі передбачає розширення сировинної бази, ліквідацію диспропорцій в окремих підгалузях, розвиток машинобудування для легкої промисловості, відновлення кооперативних зв'язків з країнами СНД.

Легка промисловість тісно взаємозв'язана з іншими галузями промисловості України. Сільське господарство забезпечує її основними видами сировини – льоном і вовною, машинобудування необхідним устаткуванням, хімічна промисловість – спеціальними хімічними волокнами.

Легка промисловість має тісні зв'язки з хімічними галузями. Вже нині Україна може використовувати власні можливості для виробництва синтетичної шкіри і клею, підошов, хімічних ниток і волокон, капролактаму, необхідного для виробництва хімічних ниток і пряжі. Заслугує на увагу вітчизняне виробництво поліуретанових композицій для взуттєвої галузі, які досі імпортували.

Розміщення легкої промисловості вигідно поєднується також з розміщенням важкої промисловості, оскільки у виробництві предметів споживання зайняті здебільшого жінки, а у важкій промисловості – чоловіки. При розміщенні галузей враховують забезпечення трудовими ресурсами, функції національного господарства і територіальні особливості окремих економічних регіонів України. При будівництві нових підприємств, крім капітальних витрат, слід обов'язково враховувати витрати на соціальну інфраструктуру [4, с.93-106].

Зміни у розміщенні легкої промисловості зумовлені ліквідацією розриву між сировинними районами і районами виробництва. Вовняне, бавовняне, шовкове, трикотажне виробництво орієнтується на сировину і споживача; взуттєве і швейне – на споживача; лляне – на сировину.

Однією з особливостей легкої промисловості є швидка віддача вкладених засобів. Технологічні особливості галузі дозволяють здійснювати швидку зміну асортименту продукції, що випускається, при мінімумі витрат, що забезпечує високу мобільність виробництва.

Пріоритетність галузі для національної економіки України визначається:

- великою ємністю внутрішнього ринку товарів легкої промисловості (близько 40 млрд. гривень щороку);
- високим рівнем доданої вартості (до 50 відсотків), що створюється у процесі виробництва товарів, швидким обігом капіталу;
- використанням таких сировини та напівфабрикатів вітчизняного виробництва, як шкіра, вовна, льон, хімічні матеріали;
- низькою енергоємністю виробництва (1-3 відсотка валових витрат) та незначним впливом на довкілля;
- наявністю висококваліфікованих кадрів в усіх регіонах [5, с. 100-104].

За часи незалежності текстильна промисловість України зазнала значного руйнівного впливу. Починаючи з 1990 року, українська легка промисловість повільно, але упевнено знижує обсяги виробництва [6, с.103]. Протягом 1991-1999 років вітчизняна текстильна галузь пережила глибоку кризу, внаслідок якої фізичні обсяги виробництва продукції скоротилися на 92%. Офіційна статистика свідчить, що за даними 2005-2012 рр. 50% обсягів виробництва сектора забезпечували лише 7 із 34 товарних позицій, серед яких – тканини вовняні, тканини бавовняні, брезент, килими, мішки та пакети [7, с.14].

У легкій промисловості за підсумками 2012р. виробництво продукції скоротилося на 5,3% (за 11 місяців 2012р. – на 6,1%), у т.ч. у виробництві одягу, хутра та виробів із хутра – на 7,0%, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – на 16,4%. Основна причина занепаду легкої промисловості – нерівні умови для українських учасників ринку і імпортерів. Поряд із цим, одержано приріст продукції у текстильному виробництві (3,3%) [8].

Легка промисловість України відіграє важливу роль не лише усередині країни. Істотну роль вона має в міждержавних відносинах країн СНД: йде постійний обмін сировиною, напівфабрикатами, готовою продукцією. Причому в даний момент продовжують зростати обсяги обміну продукцією.

Територіальна організація легкої промисловості обумовлена перш за все впливом споживчого і сировинного чинників. Кожен з цих чинників впливає по-різному – залежно від стадій виробництва і техніко-економічних особливостей тієї або іншої галузі. Окрім галузевого і споживчого чинників, велике значення має забезпеченість тієї або іншої території робочою силою.

Підприємства первинної переробки сировини мають значну кількість відходів (до 30-40% ваги виходу сировини) і тому тяжіють до сировинних баз. Волокнисті культури обробляють в місцях їх вирощування, а тваринна сировина піддається первинній переробці далеко від сировинних баз. Так, первинну обробку вовни можна здійснювати на шляху транспортування сировини за наявності водо- і паливостачань. Розміщення виробництва шкіри може бути поєднане як з тваринною базою, так і з центром вживання м'яса.

Українська легка промисловість сьогодні є потужним багатогалузевим комплексом по виробництву товарів народного вжитку. Вона забезпечує приблизно 150 тис. робочих місць. Цей соціально вагомий сектор економіки орієнтований на кінцевого споживача. Потенційні можливості підприємств легкої промисловості дозволяють виробляти широкий спектр товарів, здатних задовольнити весь попит внутрішнього ринку.

На підприємствах галузі, розташованих у всіх регіонах України, зосереджено близько 7% загальної чисельності промислово-виробничого потенціалу промисловості і 2,4% виробничих фондів.

У галузі легкої промисловості функціонують понад 10 тис. підприємств, з них в текстильній промисловості – близько 2,5 тис., по виробництву готового одягу і хутра – близько 6 тис., шкір і шкіряного взуття – близько 1,5 тис. Практично всі підприємства легкої промисловості приватизовані, а що знаходяться в державній власності складають менше 1%.

На розміщення легкої промисловості (особливо головній її галузі – текстильній) великий вплив робить НТП. Це відбивається перш за все на концентрації текстильного виробництва, на зміні його сировинної бази. Натуральне волокно поступово витісняється хімічними волокнами, оскільки виробництво хімволокна є легшим і меншим за витратами. Велика кількість тканин виробляється з суміші натуральних і хімічних волокон [9, с.8].

До галузі легкої промисловості України належать 20 підгалузей, з яких слід виділити найосновніші: текстильна (включає бавовняно-паперову, вовняну, шовкову, льняну, пенько-джутову, трикотажну та ін.); шкіряно-взуттєва; швейна; хутряна; галантерейна.

Найбільшою підгалуззю легкої промисловості є текстильна, до якої належать первинна обробка текстильної сировини, бавовняна, лляна, вовняна, шовкова, нетканих матеріалів, конопле-джутова, сітко-в'язальна, текстильно-галантерейна, трикотажна підгалузі. Це є одна з найперспективніших галузей економіки. Втім, за останні роки спостерігається спад виробництва. Значні потенційні можливості використовуються недостатньо внаслідок нестачі сировини. Вирішення потребують такі завдання, як формування та розміщування державних замовлень і державних контрактів, координування діяльності підприємств, використання нових видів сировини.

В період становлення України як країни з ринковими умовами господарювання, в економіці спостерігався спад економічної діяльності й нестача інвестицій на підтримку діючих підприємств текстильної промисловості.

У роботі текстильної промисловості допускаються істотні недоліки, не забезпечується повне використання наявних потужностей. Рівень завантаження виробничих потужностей зростає дуже повільно. Багато підприємств працює зі значно нижчою змінністю, ніж передбачено нормативами. За останні роки зросли простої технологічного устаткування. Введенні в дію виробничі потужності освоюються повільно. Переоснащення промисловості ведеться низькими темпами. У той же час нова техніка в ряді випадків використовується не повністю. Проте, Україна за сучасних ринкових умов розпочала новий етап розвитку промисловості, в тому числі текстильної галузі.

За останні роки помітно зросла кількість нових підприємств легкої промисловості, які вже випускають якісну продукцію. Формування іміджу підприємства є загальною потребою сучасного сьогоденного ринка.

Так, в Україні широко відомі торгові марки таких швейних підприємств, як «Трембіта» (м. Чернівці), «Парада» (м. Ужгород), «Маяк» (м. Львів), «Ворскла» (м. Полтава), «Селена» (м. Запоріжжя), «Вікторія» (м. Вознесенськ); трикотажних – «Оветри» (м. Орджонікідзе), «Україна» (м. Житомир); з виготовлення взуття – «Оріль» (м. Дніпропетровськ), «Лугань» (м. Луганськ) та ін. [10, с.13].

Текстильний сектор та легка промисловість у цілому в усьому світі є одними з провідних галузей економіки, що значною мірою забезпечують формування державного бюджету та виступають важливим фактором розвитку сільського господарства, хімічної та машинобудівної промисловості тощо. Проте, в Україні ці сфери діяльності вже багато років перебувають у стані перманентної системної кризи, тож ця проблема потребує негайного вирішення.

На жаль, легка промисловість, яка ще зовсім недавно була потужним джерелом надходжень засобів до бюджету, сьогодні знаходиться у складному положенні. Одна з найважливіших галузей промисловості, яка завжди була сильною в Україні, зараз гине, і цим стурбовані багато провідних фахівців. Багато підприємств, що мали у минулому світове значення зараз скоротили обсяг виробництва або оголошені банкрутами. Створюється враження, що держава кинула легку промисловість напризволяще. Галузь має величезні проблеми, які в даний момент ніхто не здатний вирішити.

На початок 1991 року на Україні нараховувалося близько 160 фабрик, які були зайняті у виробництві тканин та суконь. Але лише 30% доходів цієї галузі доходило до українського бюджету. За радянських часів продукція підприємств легкої промисловості входила до «групи Б» – саме тому цей сектор не отримував значних інвестицій та вважався не таким важливим як галузі, які входили до «групи А».

Багато проблем, з якими зараз стикається українська промисловість породжені промисловими структурами, які Україна отримала у спадок від СРСР.

1. Неможливість здійснення міжгалузевого обміну. Підприємства текстильної промисловості спеціалізувалися на виконанні обмеженої кількості технологічних та виробничих операцій і залежали від великої кількості суміжних виробництв-постачальників необхідних комплектуючих. Так, рівень міжгалузевого обміну дорівнював 70-80% продукту який було вироблено.

Після 1991 року більшість підприємств були відірвані від їх звичних торгівельних партнерів (до цього часу Росія та Білорусь постачали на українські підприємства сировину).

2. Сировинна проблема тісно пов'язана з проблемою втрачених взаємозв'язків між галузями та країнами. Хоча Південна Україна і була головним виробником котону для всього СРСР, але після 1956 року, коли поля бавовни були «перепрофільовані» в кукурудзяні – місцеве виробництво бавовни було знищено. Бавовна та натуральний шовк є цілковито імпортованими видами сировини; виробництво натурального шовку фактично припинено.

3. Проблема виробництва продукції з використання давальницької сировини [11, с.124]. Сировинної бази у секторі текстильних виробів на сьогодні в Україні майже немає. Продукція текстильної промисловості України експортується в основному за давальницькою схемою. Тобто, вона є продуктом переробки на українських підприємствах сировини, наданої іноземними контрагентами. Більш як 90% текстильної продукції України виробляється з давальницької сировини. Треба вказати, що використання давальницьких схем є досить суперечливим питанням, оскільки поряд з деякими позитивними результатами, широке розповсюдження давальницьких схем роботи мало значні негативні наслідки. Головними з них є втрати зв'язків із вітчизняними виробниками сировини, деструктуризація технологічного ланцюга, і, врешті-решт, занепад власної сировинної бази. Внаслідок цього, вітчизняні підприємства текстильної промисловості опинилися у стані заручників іноземних і вітчизняних партнерів, які надають сировину для переробки.

4. Проблема дистрибуції товару. Централізовану систему оптової та роздрібної дистрибуції товарів було зруйновано. Фабрики були змушені винаходити власні методи для продажу своєї продукції. Як результат розпаду старої системи дистрибуції товарів за останні 5 років кількість магазинів, які займалися продажем одягу скоротилася на 23%. Біля 80% від загальнонаціонального продажу одягу здійснюється на базарах, а також через власні магазини підприємств-виробників.

5. Застаріле обладнання. Проблема технічного переоснащення галузі існувала постійно. Тільки наприкінці 1980-х років галузь почала поступово оновлювати свої основні засоби. Але це було зроблено не на всіх підприємствах. В результаті станом на 1991 р. обладнання фабрик залишилося застарілим

6. Проблема захисту українського виробника. В Україну продовжує надходити контрабандою текстильна продукція – за оцінками операторів, на українських ринках продається не менш як 70% одягу без відома фіскальних органів. Як правило, 40-60% тінювого товару потрапляє до України з Турції, Китаю, Польщі.

7. Недосконале оподаткування підприємств. У податковій сфері товаровиробників найбільше хвилює паралельне існування трьох систем оподаткування: сплата ПДВ і податку на прибуток на загальних підставах; єдиний податок для більшості малих підприємств; відмова від сплати будь-яких податків підприємствами "тіньової сфери", причому найчастіше – без настання відповідальності. Це погіршує конкурентні позиції законотворчих виробників.

Посилаючись на Уряд України, можна вказати такі основні причини, що перешкоджають розвитку легкої промисловості:

- неконтрольований імпорт та відсутність нормативної бази захисту внутрішнього ринку від контрабанди товарів;
- втрату ринків збуту внаслідок згорання системи оптової торгівлі та перенесення оптового обігу на ринки;
- гостра нестача обігових коштів;
- відсутність середньо- та довгострокового кредитування на сприятливих засадах;
- дефіцит стратегічно важливих для галузі видів сировини.

Важливе значення для виробників текстильної продукції має законодавство, що регулює правовідносини у сфері стандартизації та сертифікації. Проведений аналіз свідчить, що національна система стандартів у галузі є досить розвинутою, але складною та невпорядкованою. Попри те що значна частина виробників не вважає теперішні стандарти застарілими та такими, що створюють перешкоди для їх діяльності, об'єктивно ці стандарти не повністю узгоджені з міжнародними. Вони реально ускладнюють здійснення зовнішньоторговельних операцій і нерідко є підставою для адміністративного тиску на виробників з боку організацій, що здійснюють сертифікацію. Той факт, що сертифікація значної частки продукції за національними стандартами в Україні є обов'язковою, а для виходу на зовнішній ринок потрібна сертифікація за системою ISO, призводить до потреби подвійної сертифікації, що не сприяє ефективній зовнішньоекономічній діяльності підприємств сектора.

Також існують економічно-соціальні проблеми, які сформувалися протягом переходу до ринкової економіки:

1. Небажання інвесторів вкладати кошти в текстильну промисловість. Головною проблемою в інвестиційній сфері визнано те, що деякі прогресивні положення Закону України "Про інноваційну діяльність" не набувають фактичної чинності внаслідок їх тимчасового призупинення. Також однією з проблем є складність проходження адміністративних процедур. Найпоширенішими адміністративними процедурами є нескінченні перевірки підприємств контрольними органами, а найбільше проблем мають виробники, що працюють з іноземними партнерами.

2. Сегмент споживачів з низькими доходами, з місячним доходом меншим, ніж 300 € становить 80% ринку споживачів.

3. Неконкурентоспроможність української текстильної продукції порівняно з дорогим одягом із Західної Європи. Українські споживачі воліють купувати фірмові речі, з гарантією якості, хоча дорогий товар із Західної Європи і забезпечує лише 10-15% від загального продажу на споживчому ринку, тобто на Україні в нього мало покупців, але його купують.

4. У результаті проведеної в середині 90-х років лібералізації імпорту, Україна дуже широко відкрила двері для закордонних товарів. Великими кількостями стала поступати до України продукція з інших країн, що спричинило негативний вплив на вітчизняного виробника. Від цього постраждала не лише легка промисловість, а і економіка України в цілому. На даний момент імпорتنі вироби продовжують домінувати на ринках країни.

Спостерігається нездатність вітчизняної продукції конкурувати з більш дешевою продукцією, яка імпортується з Туреччини, Польщі, оскільки споживачі купують те, що або якісніше, або дешевше. Такий товар залишається лідером по продажу – і становить 75-80% від загального продажу.

5. Виникає необхідність у кваліфікованих управлінцях, які б розумілися на фінансових, економічних принципах функціонування підприємства в умовах ринкової економіки.

Також до головних проблем легкої промисловості України відносять забезпечення обсягами замовлень підприємств, спеціалізованих для виготовлення речового майна для силових структур; збереження мита на вивіз худоби та шкірсировини; великий податковий тиск та високу вартість енергоносіїв.

Серед інших причин занепаду виробництва називають такі: парадоксальну форму власності більшості підприємств легкої промисловості – акціонерну і, у той же час, державну, коли значна частина акцій належить державі, а трудові колективи позбавлені реальної влади; низьку частку реальних інвесторів серед власників [12, с.45].

Низьким залишається рівень самоорганізації товаровиробників сектора текстильних виробів. В Україні на сьогодні бракує професійних бізнес-об'єднань текстильників, проте підприємства сектора беруть участь у кількох вищого рівня. Серед них – Український союз промисловців і підприємців (УСПП); Українська спілка товаровиробників і підприємців (УСТП); Федерація роботодавців України (ФРУ); Комітет підприємців легкої промисловості при Торгово-промисловій палаті України; Українська асоціація підприємств легкої промисловості («Укрлегпром»). Діяльність наявних асоціацій найчастіше не відповідає сучасній світовій практиці, а можливості їх впливу на формування регуляторного середовища діяльності та захист інтересів національного товаровиробника є вкрай обмеженими.

Висновки з даного дослідження. Якою б важкою не була на даний момент ситуація у легкій промисловості, вона зовсім не безвихідна. Легка промисловість є дуже перспективною галуззю. Слід перерахувати основні перспективи, у випадку реалізації яких легка промисловість України повернула б втрачену силу:

- розробка системи податків, яка б стимулювала збільшення обсягів виробництва

конкурентоспроможних товарів, успішне їх оновлення, підвищення якості, зменшення ціни, а також технічне переоснащення підприємств, впровадження нових технологій виробництва товарів;

- організація контролю за використанням оборотних коштів, який повинен включати: вибір показників, які характеризують стан і використання оборотних коштів; здійснення систематичного спостереження за використанням оборотних коштів і фіксація параметрів їх стану; визначення відхилень фактичних показників від запланованих і встановлення причин їх виникнення; розробка заходів щодо припинення використання оборотних коштів;

- впровадження пільгового кредитування підприємств для покупки сировини, якої в Україні виробляється недостатньо, модернізації загального виробництва, освоєння нового вигляду товарів;

- стимулювання розвитку власної сировинної бази легкої промисловості;

- впровадження науково-технічного прогресу в сферу легкої промисловості України;

- удосконалення митно-тарифного регулювання системи захисту вітчизняного товаровиробника;

- створення на промислових підприємствах служби маркетингу, що ефективно діє;

- проведення маркетингових досліджень, за результатами яких здійснювати розробку оптимальної товарної, цінової, збутової і комунікаційної політики;

- налагодження взаємин з партнерами на принципах ділової співпраці і їх загальними зусиллями задовольняти вимоги споживача;

- розширення асортиментного набору товарів для різних верств населення, випускати його всіляким за призначенням (для будинку, роботи, відпочинку і ін.) і вносити до нього національний колорит;

- налагодження у регіонах сучасної інформаційної аналітично-прогнозної системи, яка дозволяла б вивчати особливості, тенденції розвитку товарного ринку, оцінювати і прогнозувати його кон'юнктуру;

- виробництво і постачання товарів на внутрішній ринок, причому за якістю вони не повинні поступатися товарам, які Україна експортує в інші країни;

- створення конкурентоспроможності українських підприємств із зарубіжними фірмами, шляхом умілого використання їх позитивного досвіду на нашому ринку, це дозволить повернути втрачені позиції і завоювати нові, що підніме авторитет легкої промисловості України;

- проведення окремих заходів щодо захисту внутрішнього ринку і товаровиробників від безконтрольного доступу неякісних товарів імпортного виробництва;

- створення умов для розвитку цивілізованих каналів роздрібного продажу товарів; окрім магазинів різної форми спеціалізації і орієнтованих на свій сегмент ринку, цілеспрямовано розвивати і посилені підприємства, які б використовували всілякий маркетинговий інструментарій для просування вітчизняної продукції, причому не лише на внутрішній, а і на зовнішній ринок;

- випуск нового виду устаткування для легкої промисловості: для взуттєвої, наприклад, мездрільні, стругальні, сушильні машини для виготовлення натуральної шкіри;

- стимулювання розвитку фірмових магазинів вітчизняних виробників, а також фірмових відділів в універмагах, будинках торгівлі, спеціалізованих магазинах; для забезпечення ефективного функціонування необхідно їх розміщувати на центральних вулицях міст, більше рекламувати і створювати позитивний імідж товаровиробника і його продукції;

- сприяння створенню спільних підприємств, об'єднання підприємств в технологічному ланцюзі;

- стимулювання розвитку малих підприємств з виробництва одягу, взуття, інших предметів народного вжитку;

- організація і проведення спеціалізованих виставок товарів легкої промисловості, підтримка роботи ярмарків продажу легкій промисловості;

- поліпшення умов праці і захист прав працівників підприємств легкої промисловості.

-

Література

1. Бажал А. Економічна теорія технологічних змін / А. Бажал. – К. : Астра. – 2006. – 257 с.
2. Бородиня О.Г. Тягар легкої промисловості / О.Г. Бородиня // Діловий вісник. – Київ: 2009. – №12. – С. 14-15.
3. Гаскарова И.Н. Экономические рычаги управления в легкой промышленности / И.Н. Гаскарова, Л.К. Чемерицкий. – Киев: Легпромбытиздат. – 2005. – 144 с.
4. Дорогунцов С.И. Размещение производственных сил Украины / С.И. Дорогунцов. – К. : – 2006. – С. 93-106.
5. Загородній А.Г. Оцінювання конкурентоспроможності інноваційної продукції в процесі вибору інноваційної стратегії підприємства / А.Г. Загородній, В.М. Чубай // Фінанси України. – Київ, 2007. – № 1. – С. 99-110.
6. Гречан А. Детермінанти стратегічного розвитку підприємств легкої промисловості / А. Гречан

// Вісник ТНЕУ. – 2009. – № 4. – С. 102-108.

7. Айдилов Х.Т. Перспективы легкой промышленности / Х.Т. Айдилов // Текстильная промышленность. – 2009. – № 9. – С. 14-17.

8. Статистичний збірник. Промисловість України [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України; ред. О.Г. Осауленко. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

9. Краснодемська З. Що оздоровить легку промисловість? / З. Краснодемська // Легка промисловість. – 2009. – № 1-2. – С.8.

10. Кравченко Л. Аналіз легкої промисловості України за 2001 рік / Л. Кравченко // Легка промисловість. – 2002. – № 1. – С.13.

11. Наумов О.Б. Розвиток текстильної промисловості та її сировинної бази / О.Б. Наумов – Херсон. – 2004. – 395 с.

12. Ярошенко В. Размещение отраслей текстильной промышленности / В. Ярошенко // Проблемы теории и практики управления. – М. – 2004. – № 2. – С. 44-50.

УДК 339.727: 338.124.4

Пробоїв О.А.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки
Івано-Франківський інститут менеджменту ТНЕУ

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇН ЄВРОЗОНИ НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ РЕЦЕСІЇ

Постановка проблеми. У результаті пожвавлення сучасних глобалізаційних процесів, зростання ринку євровалют, посилення ролі транснаціональних корпорацій, низки фінансових та нафтових криз, загострення міжнародної кризи заборгованості, починає активно змінюватися саме фінансове середовище. У світі активізується рух міжнародних капіталів, а багато країн, що розвиваються, усувають свої торговельні й фінансові обмеження, надаючи можливість фінансовим структурам, ринкам і інструментам впливати на їх економіку, забезпечуючи при цьому стійке економічне зростання. Ці та інші передумови посилюють взаємозалежність економік країн, що може мати негативні наслідки в період фінансових криз для світової економіки в цілому, тому дана проблематика є особливо актуальною і потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки вітчизняними та зарубіжними науковцями у цьому напрямку проведена ціла низка досліджень. Відомими є напрацювання таких науковців: В. Гейця, Є. Савельєва, О. Сохацької, Ю. Макогона, Ю. Пахомова, В. Корнєєва, З. Луцишин, П. Гайдучького, І. Дорошенка, О. Гаврегі, В. Писаренка, А. Сушкова, В. Підгірної та ін. Слід зазначити, що більшість проведених досліджень розглядають причини, наслідки і можливі шляхи подолання негативного впливу фінансових криз на економіку окремих країн. У сучасних наукових працях недостатньо уваги приділяється вивченню впливу глобальної фінансової кризи й рецесії на світову економіку в цілому й економіку країн Єврозони, що зумовило вибір мети даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення впливу фінансової рецесії на темпи економічного росту країн світу для виявлення перспектив розвитку економік Єврозони на тлі глобальної фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальна фінансова криза 2008-2009 років й затяжний період рецесії зумовили економічний спад у світі та ускладнення міжнародних торговельних відносин, що, у свою чергу, викликало у країн-боржників важкі проблеми з обслуговуванням боргів. Завдяки інтенсивній інтеграції обсяг торгівлі та переміщення капіталу в цих країнах зростав швидше, ніж виробництво. На тлі зазначених проблем відбувалися значні коливання валютних курсів і змінювались процентні ставки по кредитах на міжнародному ринку, що й спричинило загострення кризи заборгованості.

Нові економічні умови зумовили проблеми в економіках розвинених країн Єврозони. Жорсткі структурні рамки, контроль за цінами на енергоносії, невідповідність обмінних курсів та перепони на шляху торгівлі у цих державах заважають адаптації до нових умов та уповільнюють вихід з економічного спаду. З метою подолання наслідків фінансової кризи уряди багатьох держав у сфері макроекономічного управління основний акцент роблять на податковій та нормативній політиці. Зокрема, у переважній частині країн Єврозони відбулися суттєві структурні реформи, що включали приватизацію приватних підприємств та лібералізацію ринку продуктів, робочої сили і фінансів [4, с. 6].

Фінансова глобалізація на певному етапі свого розвитку призвела до підвищеної нестабільності національних ринків країн ЄС внаслідок тісної інтеграції цих держав до світової економіки [12, с. 805]. Наслідки світової фінансової кризи знайшли своє відображення у рівні економічного зростання промислово розвинутих країн і країн, що розвиваються (рис.1, 2).

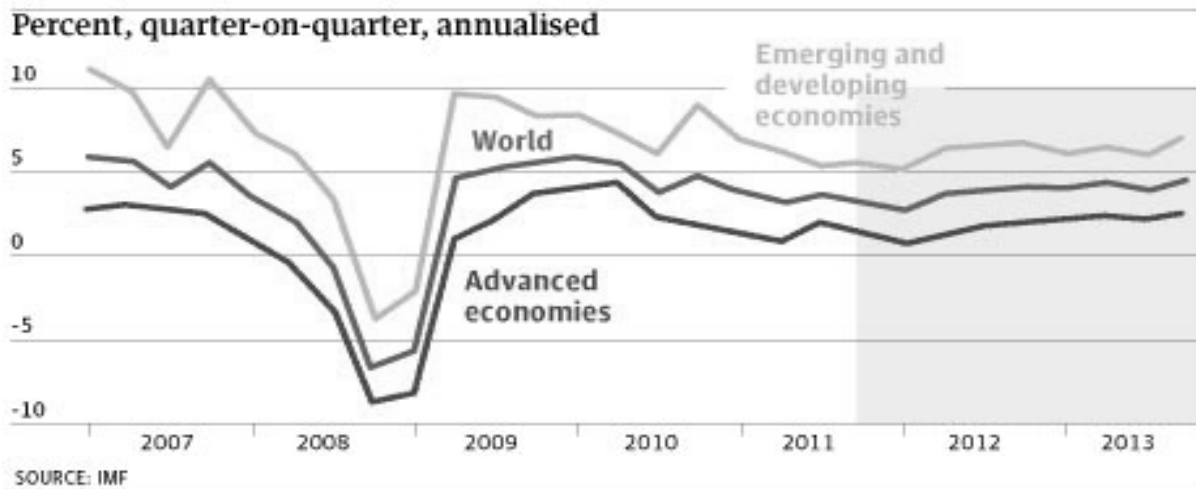
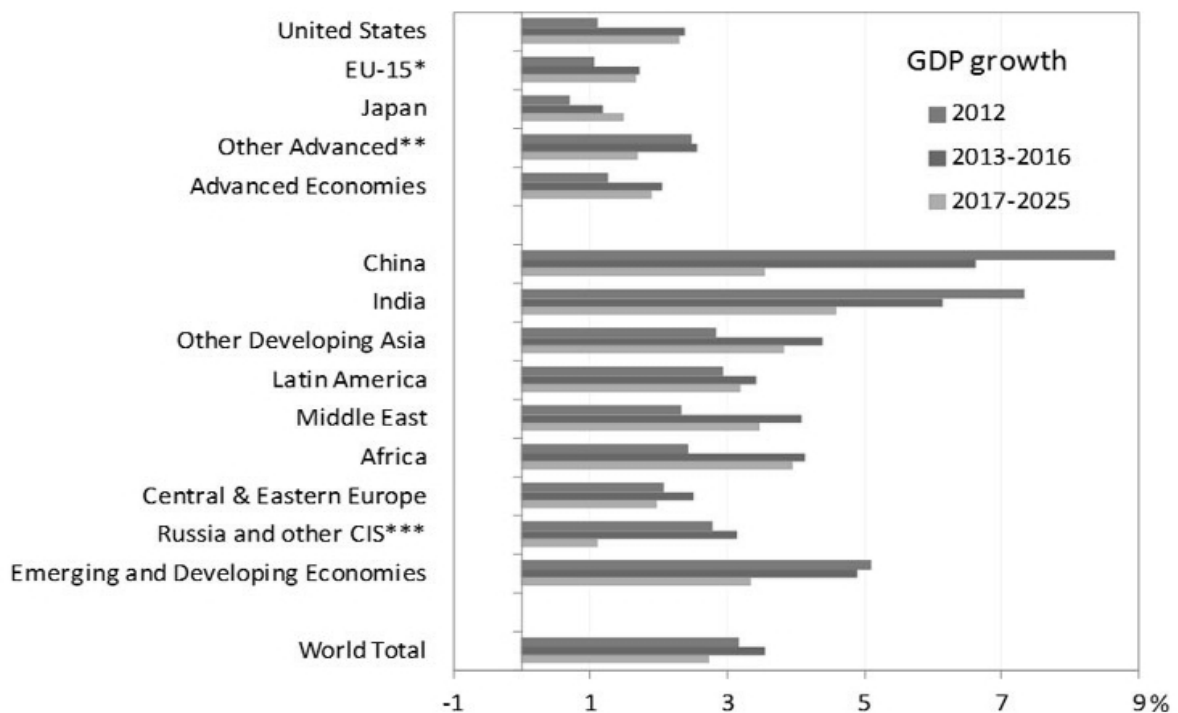

Рис.1. Вплив фінансової кризи на економічне зростання країн світу

Джерело: [8]

*EU-15 refers to states that joined the European Union before 2004.

**Other advanced economies include Canada, Switzerland, Norway, Israel, Iceland, Cyprus, Korea, Australia, Taiwan Province of China, Hong Kong, Singapore, New Zealand and Malta.

***CIS is Commonwealth of Independent States which includes all former republics of the Soviet Union, excluding the Baltic states.

Source: The Conference Board Global Economic Outlook, November 2011.

Рис. 2. Глобальні перспективи приросту ВВП в розрізі розвинутих економік, економік нових індустріальних країн й країн, що розвиваються

Джерело: [10]

Промислово розвинені країни Єврозони зазнали економічного спаду й кілька років поспіль безуспішно вживають безліч заходів, спрямованих на відновлення попереднього рівня економічного росту, однак через відсутність чітко продуманої й системно розробленої економічної політики натомість ускладнюють процес виходу із фінансової рецесії.

Водночас, Китай, Індія й інші нові індустріальні країни Азії, Африки і Латинської Америки впродовж 2010-2012 років демонструють неабияку вправність й позитивну динаміку економічного росту, випереджаючи усі інші держави світу (рис.3).

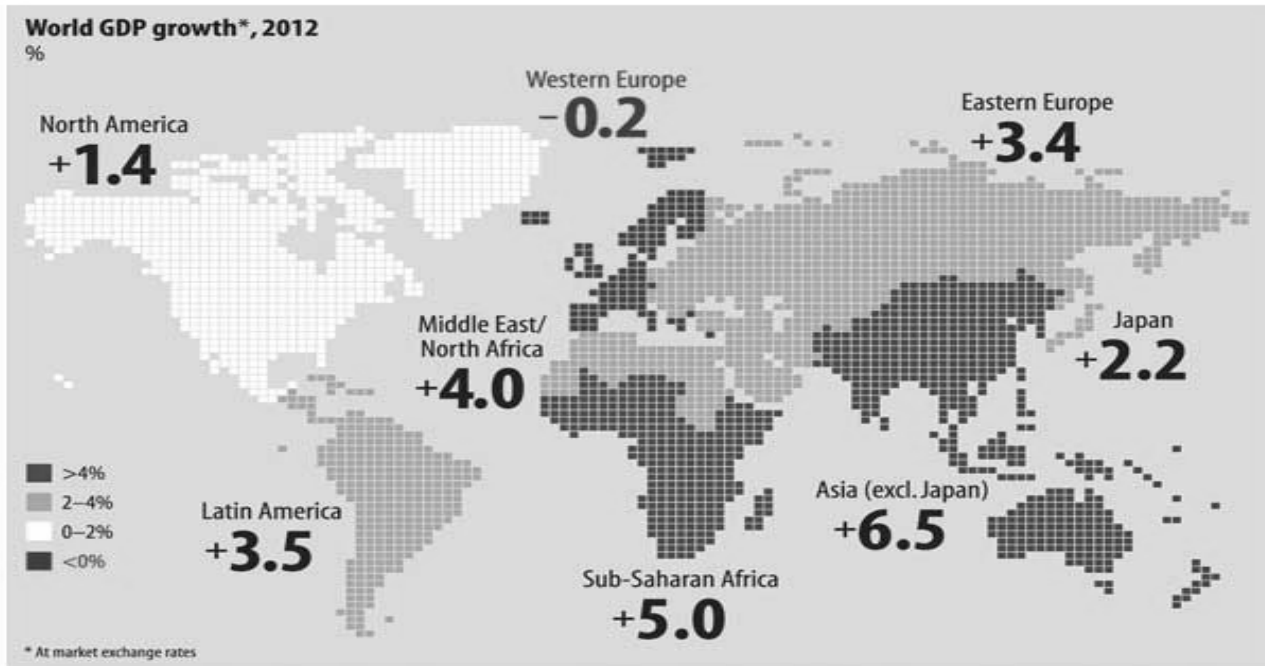

Рис.3. Рейтинг країн світу за рівнем економічного росту у 2012 році

Джерело: [13]

Така фінансова нестабільність, в першу чергу, пов'язана з фінансовою глобалізацією, яка супроводжується підвищеною мобільністю капіталів, режимом плаваючих обмінних курсів та фінансовою лібералізацією, що стало наслідком втілюваної більшістю країн світу політики у сферах макроекономіки та фінансового регулювання [1], [2]. Глибока інтеграція і суттєва взаємозалежність економік країн Єврозони посилювали негативний вплив світової фінансової кризи на зростання рівня ВВП цих держав за рахунок росту зовнішніх запозичань і дефіциту бюджетів в проблемних економіках (PIIGS) (рис. 4).

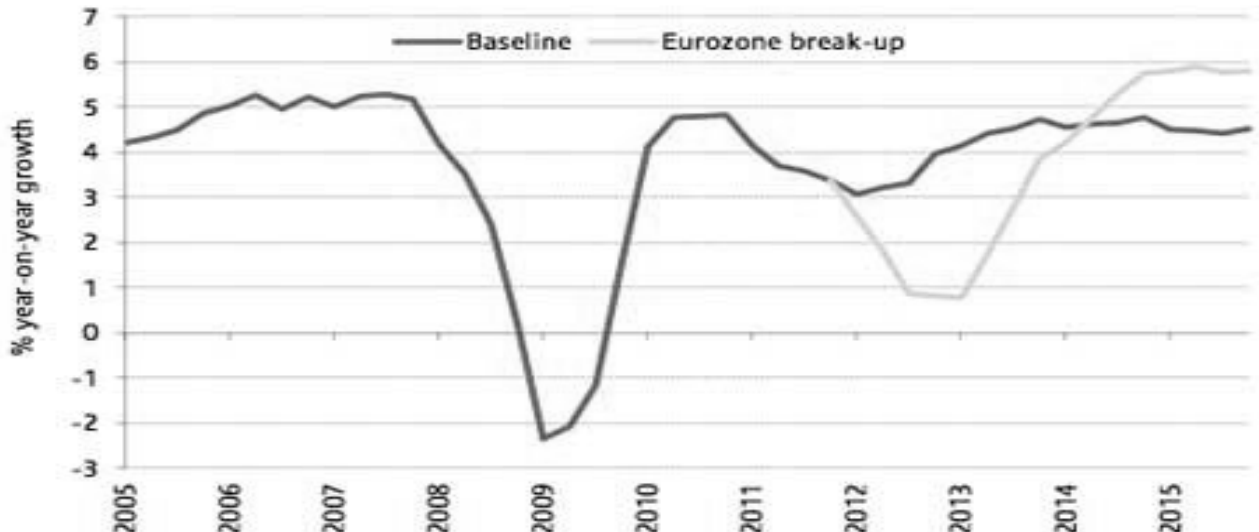

Рис. 4. Вплив світової кризи і фінансової рецесії на падіння рівня ВВП країн Єврозони

Джерело: [11]

Про важливість вирішення проблем світових криз й подолання фінансової рецесії говорить і те, що останні засідання МВФ присвячені саме цим питанням, тому пошук шляхів запобігання виникненню

криз, прийняття необхідних заходів для пом'якшення та ліквідації їх наслідків, належать до числа головних завдань при інтеграції будь-якої країни у світовий фінансовий простір.

Результатом вирішення цих завдань має бути завчасне виявлення та ліквідація передумов фінансової нестабільності, обмеження національного ринку від негативного впливу міжнародних кризових процесів [9, с. 542].

Тому необхідно розглянути методи та інструменти державної політики, спрямованої на подолання негативних явищ, які виникають внаслідок впливу кризи і фінансової рецесії на національні економіки в період поглиблення інтеграційних й глобалізаційних тенденцій у світовому господарстві. В першу чергу, до таких методів можна віднести методи контролю за міжнародними потоками капіталів [3]. Ці методи розвивались одночасно із загальною лібералізацією міжнародного ринку, появою нових фінансових інструментів та технологічним прогресом [6], [7].

Однією з найбільш проблем, перед необхідністю розв'язання якої стоїть сьогодні багато держав, є проблема залучення коштів для подальшого успішного розвитку. Значне скорочення обсягів виробництва, інфляція, скорочення рівня споживання, безробіття, структурна перебудова виробництва – все це потребує значних грошових ресурсів. З одного боку, дефіцит державного бюджету як наслідок економічної кризи призводить до браку державних коштів, з іншого – зниження рівня доходів основної маси населення не дає змоги достатньою мірою залучити кошти громадян.

Отже, розбалансованість фінансової системи держав, платіжна криза, що була спричинена переходом до світових цін на енергоносії, відсутність необхідних внутрішніх нагромаджень об'єктивно зумовили потребу в залученні зовнішніх коштів для відновлення господарської рівноваги, забезпечення сталого економічного зростання [5].

Надходження капіталу з-за кордону може проходити у двох основних формах: у вигляді кредитів або інвестицій у виробництво, його окремі галузі чи підприємства. Інвестиції є більш привабливою й ефективною формою залучення іноземного капіталу, оскільки дають можливість вирішувати стратегічні завдання економічного розвитку на основі запровадження досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду в управлінні. Надходження іноземного капіталу в матеріальне виробництво більш вигідне, ніж отримання та використання кредитів для закупівлі необхідних товарів, що витрачаються, як правило, не за цільовим призначенням і тільки збільшують державний борг.

Проте, слід мати на увазі, що економічні інтереси іноземних інвесторів і приймаючої сторони не завжди збігаються. Проблемні економіки зацікавлені у відновленні свого виробничого потенціалу, структурній перебудові виробництва та споживчого ринку, насиченні його недорогими високоякісними товарами, залученні у виробництво передової техніки, технології та культури управління. Іноземні інвестори зацікавлені, передусім, в отриманні прибутків за рахунок природних ресурсів, кваліфікованої та дешевої робочої сили, досягнень вітчизняної науки та техніки, відсутності конкуренції на внутрішньому ринку. Тому перед багатьма економіками стоїть досить складне завдання: створити сприятливі умови для залучення іноземного капіталу та використати його в національних інтересах.

Висновки з даного дослідження. Світовий фінансовий сектор нині вийшов за рамки доступного контролю і перебуває у стані хаотично-плаваючої структуризації та оновлення, потребуючи перегляду існуючої системи контролю із заміною її на координуючу архітектуру. У цій архітектурі інституції мають напрацьовувати і здійснювати на міжнародному рівні спільну стратегію з урегулювання та координації світових ринків для уникнення кризових процесів.

Література

1. Добродомова С.В. Финансовая глобализация как определенная степень интеграции и ее последствия / С.В.Добродомова // Вестник Нижнегородского государственного университета. – 2005. – № 1 (7). – С.620-624.
2. Итрилигейтор М.Д. Глобализация как источник международных конфликтов и обострения конкуренции/ М.Д. Итрилигейтор // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ptpu.ru/issues/6_98/6_98.htm.
3. Корнеев В. Криза на фінансових ринках: перші підсумки та прогнози / В.Корнеев // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 2 (64). – С. 5-8.
4. Кузнецов О. Вільгельм Ханкель: від Бреттон-Вудсу - до Маастрихту / О.Кузнецов // Вісник НБУ. – 2001. – № 8. – С. 6-9.
5. Лукашевич В. М. Глобалистика / В.М.Лукашевич. – Львів: Новий світ-2000, 2004. – 227 с.
6. Луцишин З.О. Сучасні тенденції світового фінансового ринку / З.О. Луцишин, О.О. Луцишин // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 9. – С.3-9.
7. Луцишин З.О. Тенденції світового фінансового ринку, економічна криза та інтеграційний курс України / З.О.Луцишин, О.О.Луцишин // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 11 (61). – С. 6-11.
8. Офіційний сайт МВФ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2012/res100812a.htm>.

9. Рогач О.І. Міжнародні фінанси / О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет. – Київ: Либідь, 2003. – 784 с.
10. Estimated Gross Domestic Product for 2012. – [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.legalandgeneral.com/investments/products-and-funds/index-tracker/global-emerging-markets/>.
11. Eurozone crisis live: UK would suffer 'deep recession' if eurozone fragments. – [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.guardian.co.uk/business/2012/feb/01/eurozone-crisis-greece-talks-manufacturing>.
12. Underhill G. State, Market and Global Political Economy / G. Underhill // International Affairs. — 2000. — V. 76 (4). — P. 805-824.
13. World GDP Growers 2012. The Economist. – [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.lib.uwo.ca/news/business/2011/12/06/theworldinfigurestopgrowersworldgdpgrowers2012.html>.

УДК 330. 1

Заклекта О.І.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Шиманська О.П.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СУЧАСНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. Моделі трансформації, що ґрунтувалися на неокласичній економічній теорії та стали теоретичною основою постсоціалістичного реформування української економіки в сучасних умовах уже не спрацьовують. Ідейне банкрутство неокласичного підходу та його методологічних принципів продемонструвала також і глобальна економічна криза. Поряд із традиційними чинниками виробництва (землею, працею та капіталом), важливими стають інституціональні, які визначають динаміку економічного зростання. Інституціональні зміни, що суттєво впливають на сучасний економічний розвиток, вимагають їх врахування в економічній теорії і, відповідно, використання інституціонального аналізу. В цих умовах на передній план економічної науки висувається інституціоналізм як визначальний науковий напрямок, що в найбільшій мірі впливає на економічну теорію, практику та політику. Оскільки всередині самого інституціонального напрямку в економічній науці немає єдності, а існують значні розбіжності, то дослідження методологічного інструментарію даного напрямку не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом опубліковано праці найяскравіших представників сучасного напрямку світової наукової думки: Т. Еггертсона, Д. Норта, Р. Коуза, О. Уільямсона та інших. З'явилися також вітчизняні теоретичні дослідження проблем трансформаційних процесів національної економіки з інституціональних позицій, які знайшли відображення у працях А.А. Чухна, П.М. Леоненка, О.О. Прутської, І.О. Бочана, Т.В. Гайдая та інших. Однак, відсутність єдиної інституціональної економічної теорії в сучасних умовах та її дискусійність вимагає подальших наукових досліджень, оскільки низка проблем теорії та методології даного напрямку знаходяться на етапі вирішення.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей методологічного інструментарію сучасної інституціональної теорії та її еволюційна перспектива.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідним поняттям інституціональної теорії є «інституція» («інститут»). В науковій літературі не існує однозначного визначення цієї категорії. Певною мірою це є свідченням складності і багатомірності явищ, що вона відбиває. Прихильники «вузького» її трактування розглядають соціальні інститути як систему формальних норм («від конституцій, статутного і загального права, а також підзаконних актів до індивідуальних контрактів») [1, с. 64] та функціональних органів суспільства (держава, органи самоврядування тощо), які контролюють виконання встановлених норм. В більш широкому сенсі до складу інститутів поряд із зазначеними включають неформальні, або неофіційні правила, «які беруть свій початок у культурі» [1, с. 62] – традиції, звичаї, інші неписані кодекси. Таким чином, інститути – це суспільно визнана сукупність формальних і неформальних обмежень, що структурують взаємодію людей шляхом формування їх мотивації і окреслення меж вибору, та установ, що контролюють і забезпечують додержання встановлених правил у суспільстві.

У сфері економіки сукупність інституційних обмежень, установ та механізмів забезпечення взаємодії суб'єктів господарювання формують інституційну структуру, яка визначає господарський порядок суспільства. «Інституції забезпечують суспільство основною структурою, – зазначає Д. Норт, – за допомогою якої люди впродовж історії створювали порядок і намагалися зменшити невизначеність у процесі обміну» [1, с. 151]. Сучасні дослідники визначають господарський порядок як взаємопов'язану єдність «правил, норм та звичаїв господарювання, статутів, які забезпечують їх дотримання, форм та механізмів взаємодії суб'єктів економічного життя, регулювання економіки державою та іншими організованими структурами» [2, с. 10]. Соціальні інститути можна розглядати як своєрідні суспільні блага, притаманні будь-якій економічній системі, у тому числі й ринковій. Вагомість їх значення виявляється через виконувани ними функції. Тарушкін О.Б. акцентує увагу на двох функціях інститутів у процесі економічного розвитку:

1. Координаційна. Загальновідомі правила економічної діяльності зменшують рівень невизначеності в процесі ринкових взаємовідносин підприємців, поліпшують їх інформованість щодо можливої поведінки партнерів внаслідок змін інституційного середовища. Правила і норми є умовами дій суб'єкта у ринковому середовищі в міру того, як раціональність його поведінки залежить від ступеня інформованості і здатності використовувати наявну інформацію для прийняття рішень. Суб'єкти господарювання в змозі прогнозувати реакцію контрагентів на власні дії і внаслідок цього планувати поточну і довготермінову діяльність. Таким чином, завдяки розвинутій системі ринкових інститутів підприємці одержують можливість мінімізувати підприємницькі ризики і обмежувати свої трансакційні витрати.

2. Розподільча. Соціальні інститути безпосередньо впливають на розподіл економічних ресурсів у суспільстві. Йдеться не лише про вплив на структуру товарообігу в межах загальної відносно вільної економічної гри, але й про певні типи формальних інститутів, що забезпечують рух ресурсів відповідно до жорстко визначених правил (наприклад, біржа як кодекс норм, за якими здійснюються біржові трансакції, банківське кредитування). Розподільча функція інституціональної системи реалізується через самообмеження дій суб'єктів господарювання, за посередництва низки позаекономічних організацій (наприклад, органів правової системи) та через організації, які самі є «колективними» гравцями і стоять над окремими економічними агентами [3, с. 41-42].

Перелік функцій соціальних інститутів не є вичерпним. На наш погляд, його варто було б доповнити принаймні ще мотиваційною (цілеспрямованість і цілереалізація економічної діяльності) та кореляційною функціями. Так, Р. Коуз, виступаючи з лекцією при врученні йому Нобелівської премії і оцінюючи свій внесок у розвиток економічної науки, зазначав: «Все, що мені вдалося, – це показати важливе значення для економічної теорії фактора, який можна назвати інституціональною структурою виробництва» [4, с. 340]. Вона формує актуальну соціально значущу систему стимулів, покликану забезпечити спрямування мотивації, інтересів і дій відокремлених суб'єктів у суспільно необхідне русло, в рамках яких відбувається розв'язання суперечностей приватних і суспільних інтересів, структурується взаємодія економічних суб'єктів і завдяки цьому забезпечується поступовий розвиток.

Кореляційна функція інститутів полягає в тому, що через них встановлюється і реалізується зв'язок між суб'єктивним і об'єктивним у процесі соціально-економічного розвитку, між станом економіки і характером державного ладу. Поряд з технологією виробництва інституції є об'єктивним чинником розвитку (реально існують у певних формах, формують трансакційні і трансформаційні витрати, визначають прибутковість і доцільність економічної діяльності). Водночас, інституції є опосередкованим результатом свідомої суб'єктивної (за носієм) діяльності людей (державних органів, громадських організацій). Завдяки цьому вони виступають ланкою, яка опосередковує перебіг і взаємодію свідомої суспільної діяльності і об'єктивного економічного процесу.

Поряд з цим, чинна система інституцій, з одного боку, має бути розроблена на підставі конституційно визначених засад (державного устрою, характеру розподілу влади в державі тощо), з другого – сама має віддзеркалювати ці засади через систему розподілу повноважень і функцій органів державної влади, механізмів їх здійснення. Іншими словами, існує певна залежність (кореляція) між ступенем суверенності, демократичності та іншими базовими характеристиками держави, механізмом здійснення державної влади та характером економічного розвитку. Провідником такого зв'язку є відповідна інституційна структура. Акцентуючи увагу на значенні інститутів у процесі суспільно-економічного розвитку, Д. Норт писав: «Вони зв'язують минуле із сучасним та майбутнім, так що історія – це великою мірою щораз повніша розповідь про інституційну еволюцію, в якій історичне функціонування економік можна зрозуміти лише як її невід'ємну частину. Вони є ключем до розуміння взаємозв'язку між державним ладом та економікою, а також наслідків цього взаємозв'язку для економічного зростання (або застою і занепаду)» [1, с. 151].

Кореляційна функція інститутів знаходить вияв в історичній спадковості, що забезпечується у більшій мірі за рахунок неформальних інститутів – успадкованих традицій, звичаїв, етичних, моральних норм, правил корпоративної честі тощо, яких люди дотримуються добровільно, без зовнішнього примусу. Внутрішні норми, які поряд із зовнішніми зумовлюють мотивацію людей, на відміну від останніх змінюються поступово. Завдяки цьому вони зумовлюють спадковий характер економічного розвитку і певну інерційність економічної системи.

Неможливість раптової і одночасної зміни соціально-економічних відносин при переході від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової, тривалість перехідного періоду пояснюються живучістю саме неформальних інститутів (рутин). Ці загальноприйняті звичні зразки поведінки громадян, фірм, організацій, владних структур утворюють найміцніше «ядро» системи інститутів. Вони укорінилися у індивідуальній і суспільній підсвідомості і змінюються у міру формування альтернативних моделей поведінки, пов'язаних із виваженням і усвідомленням вигод і витрат. Значення неформальних інститутів не варто недооцінювати в процесі управління. Адже їх регулюючий вплив на перебіг економічного розвитку за певних умов може бути сильнішим від формальних інститутів (відомі кодекси купецької честі). Особливі сподівання покладаються на неформальні інститути за відсутності або економічної не виправданості офіційних регуляторів державою певних ринків або їх сегментів, а також у нестабільному соціально-економічному середовищі.

На стабілізуючій ролі неформальних інститутів, що має виключне значення за умов трансформаційних перетворень, наголошувала О. Прутська. Радикальний і швидкий злам попередньої системи господарювання, в процесі якого відбулася зміна формальних інститутів, призвів до неузгодженості функціонування формальних і неформальних інститутів. Каркас нових нормативних правил дисонував зі стереотипами старої ділової поведінки (наприклад, неповагою до закону, коли підприємливість асоціювалася з умінням діяти поза легальними нормами). Потрібний був час, щоб дослідним шляхом оптимальні зразки поведінки підприємців закріпилися у нових рутиних. Стрес змін відчуває велика кількість підприємців, що ускладнює адаптацію до змін середовища та поглиблює кризовий стан. «Тому тривалий трансформаційний спад має цілком логічне інституціональне пояснення. Щоб криза не обернулася катастрофою, необхідно використовувати в перехідний період певну частину звичних правил в якості «якоря» в нестабільному середовищі. Вибір конкретних варіантів стабілізуючих інститутів визначається специфічними умовами кожної країни. Особливу роль у цьому відіграє держава» [5, с. 111].

Виходячи із системних соціальних засад спільної економічної діяльності та упорядкованості її за допомогою інститутів, В.В. Гребенников визначає такі принципи інституціоналізму [1, с. 152]:

- інститутоцентризм – предметом дослідження кожної галузі соціальної науки є конкретна інституціональна форма соціального буття (система інститутів);

- неможливості зведення природничонаукового і соціального знання: між ними існує чітка межа (категорії соціальної науки відображають властивості лише соціальних відносин, які не містять жодного атому речовини), кожен з них має свій власний предмет дослідження, між явищами відповідних сфер буття не існує безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку (зміни в технології виробництва не призводять до безпосередніх змін в інститутах – принцип методологічного соціалізму (методологічного колективізму) – модель поведінки кожного суб'єкта попередньо визначається особливими засадами, що формуються інститутами (на наш погляд, точніше це можна назвати принципом соціально-інституціонального детермінізму);

- принцип єдності – не існує матерії соціального буття, яку б можна було представити відокремлено від норм права та інших інститутів. Економічний зміст господарських відносин невід'ємний від їх правової форми без втрати інституціональної своєрідності. Форма і зміст цих відносин не розпадаються на окремі сутності, одна з яких первинна, а друга вторинна. Одна – об'єктивна, а інша – суб'єктивна. Вони є однопорядковими сутностями;

- принцип історизму – соціально-економічна система є такою, що розвивається як конкретно-історична цілісність. Економічні явища не можна пояснити інакше, як явища певної культури, не беручи до уваги існуючі в кожний історичний проміжок часу соціально-культурні інститути [1, с. 39-44].

Характерною рисою інституціонального аналізу є пояснення механізму соціально-економічного розвитку через використання принципу діалектичної суперечності. Завдяки даному принципу розглядаються суперечності інтересів (підприємців, держави, власників, найманих менеджерів та працівників), які є джерелом розвитку суспільства. У процесі розв'язання внутрішніх суперечностей між господарюючими суб'єктами особлива роль, з точки зору інституціональної теорії, належить державі. Остання виступає як арбітр (правові структури держави), так і силою, яка змушує економічних агентів виконувати взяті на себе зобов'язання згідно з юридичними нормами. Схильність господарюючих суб'єктів до опортуністичної поведінки та максимізації власної вигоди через порушення укладених угод вимагає створення державних інституцій, які б формували умови для дотримання цими суб'єктами контрактів та гарантували їх виконання. Як зазначає Д. Норт: «Забезпечення третьою стороною виконання контракту означає розвиток держави як сили примусу, спроможної ефективно стежити за дотриманням прав власності та виконанням контрактів» [6, с. 80].

Якщо предметом дослідження неокласиків є статична модель ринкової рівноваги економічної системи, то з точки зору інституціональної теорії соціальні явища розглядаються в динаміці. Це є свідченням подвійної інституційної структури, яка зумовлює у сучасному українському суспільстві необхідність інституційної еволюції та інституційних змін. «Залежність інституціональної зміни від її шляху – це ключ до аналітичного розуміння довготермінової економічної зміни», – підкреслює Д. Норт [6, с. 144]. Розглядаючи поняття ціни в сучасних умовах, вона не є результатом взаємодії сил попиту і

пропозиції, а – наслідком інституційної динаміки. Якщо неокласики вважали метою фірми максимізацію прибутку, то представники інституціоналізму розглядають фірму як особливий інститут з різними варіаціями мотивів та цілей і стратегій поведінки.

На початку XXI століття відбулася еволюційна диференціація інституціональної теорії. Сучасний економічний інституціоналізм представлений множиною внутрішніх течій, тому єдиної теорії на даний час не існує. Іншаков О. і Фролов Д. виділяють три основні течії:

- 1) ліберальну (неоінституціоналізм);
- 2) радикальну (традиційний інституціоналізм);
- 3) помірну («новий» неоінституціоналізм) [7, с. 76].

На думку багатьох дослідників нова інституціональна економічна теорія сформувалася у 1990-ті роки [8] і, як констатує О. Уільямсон, має прямою приємницею неокласичну економічну теорію, однак характеризується більшою мірою свободи та пошуку [9]. Разом з тим, її схожість зі старим інституціоналізмом є менш вираженою. «Згідно з новою інституціональною теорією, по-перше, інститути мають значення і підлягають аналізу... По-друге, вона відрізняється від ортодоксії, але не ворожа їй і, по-третє, репрезентує міждисциплінарну комбінацію права, теорії організації і економічної теорії, в якій економічна теорія є першою серед рівних» [9, с. 105-106].

Методологічний інструментарій нової інституціональної економічної теорії (НИЕТ) має надзвичайно важливе значення для розуміння тенденцій розвитку економічних знань. Якщо основою старої інституціональної теорії було вивчення інститутів, то в рамках НИЕТ інститути досліджуються з допомогою інструментів економічної теорії. Нова інституціональна економічна теорія доповнює економічну неокласику концепцією трансакційних витрат, а також розглядає такі поведінкові характеристики як права, угоди і організації та їх вплив на основні інститути ринкового господарства. Такий арсенал економічного інструментарію дозволяє аналізувати широке коло проблем розвитку трансформаційного суспільства.

Зважаючи на односторонній розвиток неокласичної економічної теорії, її абстрагування від реальної економіки та критикуючи мейнстрим, Р. Коуз включає у коло своїх досліджень витрати ринкового обміну, процеси всередині фірми та організаційну структуру угод. Він зазначає: «Ми маємо споживачів, позбавлених людських якостей, фірми – без організації і навіть обмін без ринків» [10, с. 3].

У статті «Проблема соціальних витрат» Р. Коуз розглядає питання ефективного оптимуму та максимізації загального результату. Він доводить, що зміна існуючої системи, яка зумовлює покращення одних рішень, може погіршувати інші. Новий напрямок під назвою «Економіка і право», заснований Р. Коузом, став правовим за стилем, але економічним за змістом основних висновків. Значним є і вклад Р. Коуза в теорію трансакційних витрат, адже «без поняття трансакційних витрат не можна зрозуміти як працює економічна система, продуктивно проаналізувати низку проблем, що в ній виникають, а також отримати основу для напрацювань політичних рекомендацій» [4, с. 9]. Трансакційні витрати Р. Коуз трактує як «витрати збору й обробки інформації, витрати на здійснення переговорів і прийняття рішень, витрати контролю та юридичного захисту виконання контрактів» [4, с. 16].

Представник нової інституціональної економічної теорії О. Уільямсон в коло своїх наукових інтересів, порівняно з Р. Коузом, включає ще один елемент – теорію організації та менеджменту. В рамках теорії трансакційних витрат, яку дослідник включив у теорію організації, він розвинув вивчення неповних контрактів. Його теорія на практиці допомогла обґрунтувати ефективність нестандартних способів ведення бізнесу. Якщо раніше у практиці діяльності антимонопольного комітету такі явища як злиття, збільшення концентрації виробництва, ексклюзивні дилерські поставки оцінювались як такі, що обмежують конкуренцію та завдають шкоди споживачам, то за допомогою даної теорії вони стали виправданими у зв'язку з економією на трансакційних витратах. Теорія трансакційних витрат стала використовуватися у судовій практиці з метою застосування розумного підходу до виправдання нестандартних способів ведення бізнесу. Вона захищає інтереси менеджменту великих корпорацій.

Яскравим представником нової інституціональної економічної теорії є Д. Норт, який у 1993 році отримав Нобелівську премію за пояснення економічних та інституціональних змін завдяки застосуванню економічної теорії і кількісного аналізу. В своїх працях Д. Норт продемонстрував для економічного розвитку значення таких інститутів як конституція, право, економічна організація та ідеологія [11]. Основними причинами соціальних змін Д. Норт вважає зміну відносних цін, ментальності, нові знання та технології. Історію економіки Д. Норт розглядає виходячи з двох типів соціально-політичної організації: соціального порядку, заснованого на обмеженому доступі до ресурсів, що породжує ренту; порядку, заснованого на відкритому доступі до ресурсів і конкуренції. Умовами переходу від першого до другого є: дотримання законів, наявність партій, корпорацій, контроль за військовою сферою. Ці порядки, теоретично обґрунтовані Д. Нормом, проявляються в реальних умовах сучасності. Другий тип соціального порядку одержав розвиток в останні 300 років у розвинених країнах світу. Соціальний порядок, заснований на лімітуванні ресурсів політичним способом був властивий командно-адміністративній системі і частково властивий для економік трансформаційного типу, де головною конкурентною перевагою, яка дає можливість одержувати ренту, є наявність приватної економічної влади. Умовою рентного доходу є володіння перевагою у

доступі до ресурсів, що змушує господарюючих суб'єктів погоджуватися на умови трансакцій, які диктує власник активів. Основою економічної влади є: монополія, гроші, політико-адміністративний вплив або кримінальні авторитети. Отже, найціннішим ресурсом підприємств в економіці, що трансформується, є приватна економічна влада, завдяки якій активи власника здатні приносити рентний дохід. Такий дохід може одержувати лише те підприємство, яке може «нав'язати» свої умови постачальникам ресурсів або споживачам його товарів. Чинниками приватної економічної влади є наступні: 1) нездатність державної влади у повній мірі забезпечити виконання законів [12]; 2) відсутність надійного захисту прав власності внаслідок дефіциту ефективної публічної (законодавчої, виконавчої та судової) влади та її нездатність забезпечити примусове виконання контрактів [13, с. 47]. Тому запорукою успішного бізнесу є інвестування коштів у владу, тобто фінансування діяльності політичних партій і просування своїх представників у державні структури та інвестиції в корупцію для прийняття вигідних рішень [13, с. 47].

Висновки з даного дослідження. Отже, праці Р. Коуза, О. Уільямсона, Д. Норта продемонстрували міждисциплінарний підхід до аналізу економічної системи. Вони активно використовують методологічний інструментарій соціології, організації права, менеджменту, історії і політики. Значимість нової інституціональної економічної теорії полягає у її широкому застосуванні на практиці.

Підсумовуючи зазначимо, що в сучасних умовах необхідно не лише розвивати методологічний інструментарій інституціоналізму, а й здійснювати синтез окремих його елементів. Зміцнення методологічного фундаменту інституціональної економіки дозволить здійснити перехід до нової парадигми міждисциплінарних досліджень.

Література

1. Институциональная экономика : учеб. пособие / Под рук. Ю.С. Львова. – М., 2001. – 318 с.
2. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки / Э.Г. Юдин. – М., 1978. – 392 с.
3. Тарушкин А.Б. Институциональная экономика : учеб. пособие / А.Б. Тарушкин. – СПб., 2004. – 368 с.
4. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М. : Дело, 1993. – 192 с.
5. Прутська О.О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О.О. Прутська. – К., 2003. – 256 с.
6. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
7. Иншаков О. Эволюционная перспектива экономического институционализма / О. Иншаков, Д. Фролов // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 63-77.
8. Расков Д. Риторика новой институциональной экономической теории / Д. Расков // Вопросы экономики. – 2010. – № 5. – С. 81-95.
9. Уильямсон О. Экономические институты капитализма / О. Уильямсон. – СПб.: Лениздат, 1996. – 702 с.
10. Coase R. The firm, The Market, and the law / R. Coase. – Chicago and L.: University of Chicago Press, 1988. – 217 p.
11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
12. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке : пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ; Хранитель, 2006. – С. 19-34.
13. Вишневский В. Инновации, институты и эволюция / В. Вишневский, В. Дементьев // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 41-62.

Гуменюк О.О.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри аграрного бізнесу і обліку
Тернопільський національний економічний університет

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РИНКУ

Постановка проблеми. Ринок є обов'язковим компонентом товарного господарства. Від його повноцінного розвитку, що включає інфраструктурне забезпечення, залежить ефективність функціонування аграрної економіки. Світовий досвід переконливо довів ефективність ринкової організації економічного життя суспільства. Об'єктивну необхідність ринку, як і існування товарного виробництва, спричиняють наступні чинники: розвинений суспільний поділ праці; економічна відокремленість ринкових суб'єктів, що зумовлена наявністю різних форм власності; тісний зв'язок цих суб'єктів зі світовою економікою через зовнішню торгівлю, потреба виходу національної економіки на світовий економічний простір з метою її подальшого економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретичних питань формування організованого аграрного ринку, розвитку його інфраструктури, удосконаленню його державного регулювання присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема Л. Ахтарієвої, В. Андрійчука, П. Борщевського, П. Гайдучького, Т. Дудара, Д. Коттса, М. Маліка, В. Нелепа, А. Павленка, Б. Пасхавера, М. Портера, П. Саблука, А. Стельмашука, Г. Черевка, Л. Худолій, В. Юрчишина та інших учених. Їх зусиллями створений міцний теоретико-методологічний фундамент названого напрямку, вирішено багато його практичних аспектів. Проте, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми не вирішені і вимагають поглибленого їх дослідження.

Постановка завдання. В основній масі підприємства і галузі інфраструктурного обслуговування не створюють кінцевої продукції. Вони лише забезпечують дотримання нормальних умов для її відтворення. Різні об'єкти інфраструктури впливають на процес виробництва, зберігання, транспортування та реалізації продукції на різних його етапах. Вплив інфраструктурних галузей на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва є недостатньо вивченим на сьогодні. Проблема вимагає подальшого уточнення. Тому метою статті є визначення ролі інфраструктурного забезпечення агропромислового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. При управлінні великими системами важливу роль відіграє інфраструктурне забезпечення. Оскільки економічна система країни складається з цілого ряду взаємодіючих одна з одною підсистем, необхідно враховувати те, що за певних умов одні підсистеми можуть ставати частиною забезпечувальної інфраструктури для інших підсистем економіки.

Інфраструктура (від лат. *Infra* – «нижче, під» і *structura* – «будова, розташування») в теорії ринку позначає комплекс ринкових інститутів, що забезпечують взаємозв'язок основних макроекономічних потоків. Розрізняють широке і вузьке розуміння інфраструктури. У широкому трактуванні до ринкової інфраструктури відносять систему інститутів усіх локальних ринків. У вузькому розумінні – матеріальні об'єкти інфраструктури – товари широкого вжитку, виробництво і використання яких забезпечується державою (міські транспортні системи, муніципальні системи водопостачання і т. ін.) [5]. Іншими словами, інфраструктура – це комплекс галузей господарства, що обслуговують виробництво.

Окремі вчені визначають термін "ринкова інфраструктура", як "сукупність елементів, що забезпечують безперебійне функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодію суб'єктів ринкової економіки – власників ресурсів та власників товарів – на умовах оптимального руху товарно-грошових потоків" [10].

У даному визначенні мова йде про макроекономічний (галузевий) рівень ринкової інфраструктури, де визначені функції інфраструктури ринкового типу. Перша функція – забезпечення безперебійної діяльності господарських взаємозв'язків та взаємодія суб'єктів ринкової економіки, в ролі яких виступають, з одного боку, власники ресурсів, і з іншого – власники товарів. Друга функція – оптимізація руху товарно-грошових потоків; третя функція – удосконалення інформаційних послуг; четверта функція – розширення маркетингу з метою доведення товарів та послуг до споживачів з застосуванням реклами та інших засобів просування товарів, використання дослідницьких робіт з вивчення попиту споживачів, ємності відповідних ринків. Остання функція – розвиток підприємств за рахунок розширення діяльності оренди та лізингу, емісії цінних паперів, професійної підготовки та перепідготовки робітників у сфері менеджменту, інжинірингу, подальшого росту дрібних та середніх підприємств [10].

Під макроекономічною ринковою інфраструктурою слід розуміти систему державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ) та технічних засобів, що обслуговують суб'єкти ринкових відносин і забезпечують їх ефективну взаємодію. Всі інституції ринкової інфраструктури разом з іншими

державними та приватними суб'єктами оптимізують процес руху грошових коштів і товарів між ними, встановлюють вартісну рівновагу, тобто створюють умови для вільного обміну фінансовими, трудовими, товарними, сировинними, інформаційними, технологічними та інтелектуальними ресурсами.

Необхідно погодитись з поглядами фахівців, які вважають, що як ринкова інфраструктура в цілому, так і інфраструктури окремих видів ринку, окрім спеціалізованих інститутів, включають обов'язково інформаційну мережу, законодавче забезпечення функціонування ринкового господарства та певний рівень ринкового мислення населення [4].

Важливою ланкою сільського господарства є виробнича інфраструктура АПК. Це один з основних елементів інтегральної інфраструктури комплексу, який виконує роль створення загальних умов відтворення матеріальних факторів (природних і техніко-технологічних) агропромислового виробництва. Залежно від характеру зв'язків виробничої інфраструктури з основними сферами АПК, її структура може розглядатися в наступному вигляді: інфраструктура комплексу в цілому – дорожньо-транспортна система, зв'язок, служби електрифікації, матеріально-технічне забезпечення, наукове обслуговування; інфраструктура сільського господарства – ремонт і технічне обслуговування, агрохімічне обслуговування, меліорація, рекультивация, захист рослин, ветеринарне обслуговування, система заготівель, складське, тарне і холодильне господарство і т.п.

Особливості сучасного етапу розвитку виробничої інфраструктури вітчизняного АПК визначаються низкою процесів, пов'язаних із соціально-економічним реформуванням, змінами господарського середовища функціонування підприємств комплексу, і проявляються в таких аспектах. Перш за все, відбувається скорочення частки участі держави як суб'єкта у сфері виробничої інфраструктури. Цей процес відображає суперечності розвитку виробничої інфраструктури АПК, що обумовлені встановленням раціонального співвідношення приватного та громадського секторів у цій галузі. До недавнього часу багато послуг надавалися сільськогосподарським підприємствам як суспільні блага і фінансувалися з державного бюджету. У сучасних умовах держава скорочує частку своєї участі, направляючи обмежені ресурси на ті пріоритетні види діяльності, які приватний сектор не може здійснювати в зв'язку із зовнішніми ефектами або через неможливість відмови від вигод (це фундаментальні науково-дослідні розробки, дорожньо-транспортна система, системи газо- і водопостачання тощо).

Інфраструктура представлена сукупністю елементів, які її формують, є механізмом, що компенсує усе зростаюче в умовах розвитку ринку підвищення різноманітності товарів і послуг, невпорядкованість і різнорідність впливів зовнішнього середовища, що впливають на діяльність підприємницьких структур з метою підвищення їх стійкості на ринку і результативності відтворювальних процесів [11].

Отже, інфраструктурне забезпечення не тільки систематизує ділові відносини і полегшує їх учасникам реалізацію інтересів, але й забезпечує спеціалізацію підприємницьких структур економіки у сільському господарстві, підвищує оперативність та ефективність їх роботи на основі диференціації заповнюваних ними ринкових ніш, спрощує юридичний та екологічний контроль, державне і громадське регулювання ділової практики тощо.

Економічний зміст інфраструктури розкривається через систему функцій:

1) створює загальні умови для ефективного функціонування підприємницьких структур в національному господарстві в цілому;

2) сприяє забезпеченню єдності у всіх фазах виробничого процесу підприємницьких структур і в окремих її структурній ланці шляхом встановлення взаємозв'язку в процесі відтворення;

3) забезпечує нерозривність раціональних товарних, грошових, інформаційних та інших потоків, що створюють загальні умови для динамічної стійкості підприємницької діяльності. Таким чином, інфраструктура є чинником, умовою прискорення обороту капіталу підприємницьких структур;

4) створює загальні умови для підвищення ефективності підприємницької діяльності;

5) формує загальні умови для інноваційного забезпечення – основну характеристику відтворення підприємницького типу.

При визначенні економічної сутності інфраструктури існують два підходи: галузевий і функціональний. При першому підході, формулюючи визначення «інфраструктура», автори перераховують сукупність галузей, що забезпечують загальні умови відтворення.

При другому підході його прихильники у визначенні «інфраструктура» головним компонентом економічної сутності інфраструктури виділяють її функції. Другий підхід є більш ґрунтовним, інфраструктура – це система загальних умов забезпечення суспільного відтворення в масштабах народного господарства в цілому і кожного його структурному підрозділі, що представляє собою сукупність техніко-технологічних, організаційно-економічних, соціальних взаємозв'язків тих елементів соціально-економічної системи, які обслуговують функціонування ключових структуроутворюючих галузей народногосподарського комплексу та задоволення потреб населення.

Особливістю сучасного розвитку виробничої інфраструктури АПК є нерозвиненість горизонтальних зв'язків між обслуговуваними підприємствами і рештою господарськими суб'єктами комплексу. «Система управління економікою, орієнтована переважно на вертикальне (периферія – центр) рух інформації, виявилася вкрай важко трансформованою в систему, що забезпечує переважно горизонтальне, минаючи

центр, рух даних» [1]. У результаті для сільськогосподарських підприємств в даний час виявилось складним або неможливим здійснення ресурсо-забезпечувальної функції, пов'язаної із залученням необхідних ресурсів: матеріальних, фінансових, інформаційних тощо, а також реалізаційної і маркетингової функцій щодо доведення продукції до споживача, що не дозволяє їм здійснювати свою головну виробничу функцію. Скорочення сфери державної участі у розміщенні ресурсів і закупівлі сировини та продукції, змушує сільськогосподарські підприємства самостійно займатися пошуком контрагентів, які могли б здійснювати постачання необхідних ресурсів, збут продукції, і встановлення ринкових форм взаємодії з підприємствами виробничої інфраструктури [1].

Ці процеси визначають наступну групу протиріч у функціонуванні та розвитку виробничої інфраструктури, що обумовлені посередницьким характером інфраструктурної діяльності і суб'єктної взаємодії в цій сфері. Суть даної групи протиріч полягає у тому, що це є протиріччя між уніфікацією та індивідуалізацією обслуговування. Уніфіковане обслуговування сільськогосподарських виробників мало місце в умовах соціалістичної економіки і було обумовлено планово-централізованим веденням господарства. Нині прагнення до уніфікації зумовлені збереженням господарських традицій, відсутністю альтернативних форм обслуговування і можливістю зниження витрат підприємствами виробничої інфраструктури АПК. Однак, сьогодні це призводить або до відмови сільськогосподарських підприємств від таких форм виробничого обслуговування, або до організації альтернативних форм обслуговування (в рамках інтегрованих формувань, кооперативів тощо) чи використання послуг зовнішніх посередників. Це група трансформаційних суперечок, через це підприємства виробничої інфраструктури змушені поступово освоювати нові форми обслуговування, що враховують особливості різних господарських суб'єктів (особистих селянських господарств, фермерських господарств, сільськогосподарських підприємств, інтегрованих об'єднань та ін.) на основі розвитку горизонтальних зв'язків, що сприятиме підвищенню ефективності виробничого обслуговування, його якості і, у підсумку, вирішенню згаданих протиріч. Тому одним з головних принципів функціонування виробничої інфраструктури є врахування інтересів взаємодіючих у цій сфері суб'єктів, інформування їх про взаємні інтереси, просторово-часову оптимізацію взаємодії тощо.

Отже, сучасний стан виробничої інфраструктури АПК можна охарактеризувати як перехідний, котрий здійснює адаптацію до нових ринкових умов господарювання, що визначає основні протиріччя та особливості її розвитку, які проявляються: по-перше, у формуванні виробничої інфраструктури змішаного типу, заснованої на різних формах власності (державної, приватної, муніципальної) та розмежування «сфер впливу» громадського і приватного секторів у виробничій інфраструктурі, по-друге, у пошуку ефективних форм взаємодії між суб'єктами та формами організації обслуговування, адекватних перехідним умовам, форм, які враховують індивідуальні особливості і отримують послуги господарюючих суб'єктів.

Важливе місце у ринковій інфраструктурі АПК займають підприємства фінансового (комерційні банки, кредитні кооперативи, кредитні спілки, фондові біржі, валютні біржі, страхові компанії тощо) та інформаційного (консалтингові фірми, дорадницькі служби, маркетингові аналітичні центри, інформаційно-консультаційні центри тощо) забезпечення (рис.1).

Пропонований склад інфраструктури аграрного ринку, на наш погляд, є достатньо адаптованим до сучасних ринкових умов. Вважаємо, що склад інфраструктури аграрного ринку – це система елементів, що забезпечують стабільне безперебійне функціонування господарських зв'язків в агропромисловому комплексі, взаємодію суб'єктів аграрного ринку та вільне просування ресурсів, товарів і послуг на ринку.

Як видно з рис. 1, основними складовими інфраструктури аграрного ринку є товарні біржі з брокерськими конторами, агроторговельні дома, аукціони, гуртово-продовольчі ринки, ярмарки. Перелічені складові представлені в усіх областях України. Зокрема, за останні роки сільськогосподарські товаровиробники Тернопільської області при реалізації продукції використовували гуртову ланку і власні канали реалізації.

Так, загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами Тернопільської області (крім малих) власної виробленої продукції в 2011 р. склав 3677,5 млн. грн., що на 42,5% більше порівняно з 2010 р. У структурі реалізованої продукції значно переважає продукція рослинництва, частка якої в 2011 р. становила 89,6%. За рік питома вага продукції рослинництва збільшилася на 0,7 в.п. Упродовж 2011 р. аграрні підприємства реалізували продукції рослинництва на суму 3295,6 млн. грн. У 2011 р. у порівнянні з 2010 р. зросли обсяги реалізації всіх основних видів сільськогосподарських культур: зернових – на 26,5%, олійних – на 15,0%, цукрових буряків (включаючи давальницьку сировину) – на 19,4%, картоплі – на 30,4%, овочів – на 48,5%, плодів та ягід – у 7,6 рази [9].

У 2011 р. сільськогосподарські підприємства Тернопільської області реалізували продукції тваринництва на суму 381,9 млн. грн. Агроформування області в порівнянні з 2010 р. збільшили реалізацію худоби та птиці на 30,1%, молока – на 16,7%, яєць – на 15,4%. Загалом підприємства області впродовж 2011 р. за всіма напрямками реалізували 16,0 тис. т худоби та птиці (в живій вазі), 35,6 тис. т молока, 133,3 млн. шт. яєць [9].

Рис.1. Інфраструктура аграрного ринку

Джерело: [на основі 1; 4; 8]

Структура реалізації продукції сільського господарства Тернопільської області в 2011 р. розподілилась наступним чином: продаж за комерційними каналами становив 62,1% до загального обсягу реалізації, переробним підприємствам – 31,7%, на ринку реалізовано 3,4%, видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнові частки (паї) – 2,5%, населенню в рахунок оплати праці – 0,3% [9].

У 2011 р. на переробні підприємства Тернопільської області від усіх категорій господарств надійшло 20,5 тис. т худоби та птиці (у живій вазі), що на 0,1% менше, ніж у 2010 р. Структура надходження закупленої худоби та птиці за категоріями товаровиробників на переробні підприємства розподілилась наступним чином: 65,6% припадає на сільськогосподарські підприємства, 33,9% – господарства населення та 0,5% – інші господарські структури. Із загального обсягу худоби та птиці на переробні підприємства надійшло за видами: 17,0 тис. т великої рогатої худоби (на 0,7 тис. т, або на 4,2% менше проти 2010 р.), 2,0 тис. т свиней (на 0,3 тис. т, або на 18,2% більше) та 1,5 тис. т птиці (на 0,5 тис. т, або на 51,4% більше). Середня жива вага однієї голови великої рогатої худоби, проданої всіма категоріями господарств переробним підприємствам у 2011 р. становила 424 кг (на 58 кг менше проти 2010 р.), свиней – 99 кг (на 13 кг менше) [9].

Обсяги сировини, яку закупили в 2011 р. підприємства молочної промисловості проти 2010 р. збільшились на 1,8% і становили 187,8 тис. т. Середня ціна закупівлі молока та молочних продуктів переробними підприємствами в 2011 р. склалася на рівні 2541,9 грн. за т, що на 11,2% дорожче, ніж у 2010 р [9].

Від усіх категорій господарств Тернопільської області у 2011 р. на зберігаючі та переробні підприємства надійшло 632,1 тис. т зернових культур. У структурі надходжень зернових культур переважали кукурудза та пшениця. Ці дві культури в 2011 р. складали більшу частину загальних обсягів надходжень зернових (разом 93,8%). Станом на 1 січня 2012 р. на підприємствах, що здійснюють зберігання та переробку зернових культур і в сільськогосподарських підприємствах (крім малих), було у наявності 744,9 тис. т зерна (на 53,3% більше проти 1 січня 2011 р.), у т.ч. пшениці – 316,8 тис. т (на 38,5% більше). У 2011 р. середні закупівельні ціни, які пропонували товаровиробникам зберігаючі та переробні підприємства в порівнянні з 2010 р. зросли на всі види зернових. У 2011 р. закупівельна ціна жита збільшилась на 118,3%, кукурудзи – на 98,1%, пшениці – на 96,3%, ячменю – на 53,0%, гречки – на 2,0% [9].

На агропромисловому ринку в Тернопільській області збереглися негативні риси адміністративної системи розподілу продовольчих ресурсів, не сформований чітко функціонуючий організований аграрний ринок, проте, вживаються заходи щодо його створення адміністраціями усіх рівнів, а також і приватним бізнесом. У системі розподілу продовольчих продуктів внаслідок монопольного становища окремих виробників і посередників виникають великі трансакційні витрати.

Гостро стоїть питання про створення організованих агропродовольчих ринків у формі цілісної системи гуртових, гуртово-роздрібних, селянських і районних ринків. Така форма дозволяє, по-перше, зменшити частку доданої вартості до продукції сільського господарства, яка утворюється на шляху від виробника до споживача за рахунок створення конкурентних ринків, і, по-друге, безпосередньо сільському виробнику контролювати цей процес через власну участь у діяльності в системі організованих агропродовольчих ринків.

Відсутність ефективної ринкової інфраструктури АПК, яка дозволяла б перетворювати сільськогосподарську продукцію в кінцевий споживчий товар, є настільки ж серйозним обмеженням для товарів агропромислового виробництва в конкурентній боротьбі за споживача, як і співвідношення ціни і собівартості на цю продукцію.

Більшість сільськогосподарських товаровиробників виробляють сільськогосподарську продукцію в невеликих обсягах і в різних цінових діапазонах. Тому важливим завданням для виробників є створення збутової і маркетингової кооперації, завоювання ними ринку, як з географічної точки зору, так і з точки зору різноманітності споживачів продукції. Всі зазначені проблеми є взаємопов'язаними, для їх вирішення потрібна наявність та ефективне функціонування багатьох елементів ринкової інфраструктури, тобто комплексний системний підхід до проблеми.

Для ефективного функціонування системи збуту слід приділяти увагу гуртовій торгівлі, зокрема найбільшим її елементам, як товарній біржі та гуртовим та роздрібним продовольчим ринкам.

Для багатьох видів сільськогосподарської продукції, особливо тих, які швидко псуються, найбільш прийнятною є реалізація через систему гуртово-роздрібною продажу сільськогосподарської продукції.

Функціонування гуртових продовольчих ринків на території Тернопільської області дозволить:

- забезпечити безперебійне постачання населення якісною продукцією, скоротити втрати сільськогосподарської продукції;
- надати всім постачальникам сільськогосподарської продукції можливість стійкого виходу на конкурентний ринок;
- забезпечити існування єдиного облаштованого місця для здійснення угод з купівлі-продажу сільськогосподарської продукції і продовольства;
- організувати зустрічні продажі продукції виробничо-технічного призначення;
- підвищити ефективність постачання та розподілу продовольства в області;
- забезпечити концентрацію продукції в конкретному місці;
- спростити та прискорити процес руху сільськогосподарської продукції до кінцевого споживача;
- прискорити і спростити взаєморозрахунки та платежі за продукцію;
- впроваджувати й розвивати сучасні методи зберігання та реалізації продукції;
- вивчати ринок і налагоджувати ділові контакти з товаровиробниками і сприяти гуртовим організаціям у розвитку ринку та встановленні кооперованих зв'язків;
- сформувати ринкову ціну і виключити численних посередників у ланцюжку між сільськогосподарськими виробниками та споживачами;
- забезпечити об'єктивною інформацією про попит та пропозицію на сільськогосподарську продукцію та продовольство і передати її відповідним гуртовим постачальникам і споживачам.

Висновки з даного дослідження. Для формування ефективної системи інфраструктурного забезпечення АПК Тернопільської області необхідно створення таких умов:

- 1) розвиток виробничої інфраструктури АПК області як єдиного комплексу;
- 2) створення рівних економічних і правових умов функціонування різних форм власності;
- 3) наявність «здорової» конкуренції серед суб'єктів виробничої інфраструктури АПК області;
- 4) розвиток виробничих послуг, що забезпечують використання інформації та якісне вдосконалення виробництва;
- 5) наявність правової бази, координація розвитку сфери виробничої інфраструктури АПК області в цілому;

Отже, система виробничої інфраструктури АПК Тернопільської області, перш за все, повинна сприяти підвищенню якісних характеристик виробництва, зниженню середніх трансакційних витрат, розширенню масштабу науково-технічного прогресу і збільшенню ефективності міжгалузевих зв'язків.

Література

1. Ахтариева Л.Г. Развитие региональной рыночной инфраструктуры в современных условиях (теоретический и практический аспекты) / Л.Г. Ахтариева, А.В. Богданов. – Уфа: УТАЭС, 2007. – 162 с.

2. Ахтариєва Л.Г. Системная модернизация региональной рыночной инфраструктуры // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3(27). – С. 388-393.
3. Бачуріна І. Поняття «аграрного ринку»: зміст та сутність / І. Бачуріна // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 108-111.
4. Внукова Н.М. Управление развитием рыночной инфраструктуры: Методологический и организационный аспекты / Н.М. Внукова. – Х. : Форт, 1998. – 132 с.
5. Крупанин А.А. Основы многоуровневого регулирования предпринимательства : монография / А.А. Крупанин. – СПб.: Астерион, 2008. – 399 с.
6. Коттс Д. Управление инфраструктурой организации / Д. Коттс [пер. с англ.]. – М. : ОАО «Типография НОВОСТИ», 2001. – 597 с.
7. Пчелянська Г.О. Роль ринкової інфраструктури в системі ціноутворення / Г.О. Пчелянська // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2007. – Т. 2. – Вип. 230. – С. 342-349.
8. Самсонова О.Ю. Функциональная дифференциация институтов производственной инфраструктуры регионального АПК / О.Ю. Самсонова // TERRA ECONOMICUS (Экономический вестник Ростовского государственного университета). – 2009. – Том 7. – № 1. (Часть 2). – С. 162-166.
9. Сільське господарство Тернопільської області за 2011 рік. Статистичний збірник / За ред. В.Г. Кирича. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2012. – 214 с.
10. Соболев В.М. Макроэкономика / В.М. Соболев. – Харьков: НВФ «Студцентр», 1997. – 224 с.
11. Солоха М.А. Существующие концепции инфраструктурного обеспечения деятельности организации / М.А. Солоха // Омский научный вестник. – 2009. – № 4 (79). – С. 70-73.

УДК 338.439:662.75

Гойсюк Л.В.,
к.е.н., асистент кафедри економіки підприємств
і соціально-трудових відносин
Подільський державний аграрно-технічний університет

ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Формування та досягнення необхідних обсягів продовольства відіграють важливе значення для економічного розвитку України в цілому і для розвитку її регіонів, зокрема. Нині в Україні пріоритетними напрямками, що визначають проблему національної економічної безпеки, є послідовне проведення економічних реформ та досягнення економічного зростання, забезпечення продовольчої, енергетичної й валютної безпеки. Слід зазначити, що у світовій практиці такі структурні підрозділи концепції національної економічної безпеки як продовольчий та енергетичний, вже давно одержали самостійне визнання. Значення продовольчої проблеми у розвитку економіки підсилюється імпортною залежністю країни в продуктах, що призводить до таких негативних макроекономічних наслідків як зменшення валютних резервів, зростання зовнішнього боргу, експорту дефіцитних ресурсів [1, с. 72-73; 4, с. 125; 6, с. 35; 10, с. 23]. Крім того, імпортна залежність України проявляється також у таких енергоносіях як нафта та газ. Забезпечення енергетичної безпеки національної економіки можливе завдяки розвитку виробництва і споживання альтернативних видів пального.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виробництва альтернативних видів пального та забезпечення продовольчої безпеки в Україні досліджували такі вчені як Шпичак О.М., Калетник Г.М., Худавердієва В.А., Суперсон В.І., Береговий В.К. Однак, недостатньо уваги приділено оцінці привабливості регіонів України для вирощування сільськогосподарських культур як сировини для виробництва біопалива або для виробництва продовольства.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення рівня самозабезпеченості основними видами продовольства у Хмельницькій області, аналіз споживання основних продуктів харчування, оцінка впливу виробництва біопалива на продовольчу безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Суперсона В.І. [7, с. 13], продовольчу безпеку слід розглядати через призму наступних складових. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки тієї чи іншої країни, а також її регіонів пов'язано з гарантованим стійким і достатнім рівнем виробництва продовольства, що у повному обсязі забезпечує запити її населення. По-друге, продовольча безпека може бути досягнута лише тоді, коли гарантовані фізичні й економічні умови

населенню при доступі до продовольства. По-третє, з метою досягнення продовольчої безпеки продукція сільськогосподарського виробництва повинна стабільно й у достатній кількості поставлятися як на регіональні, так і світові ринки. Ще одним елементом продовольчої безпеки є забезпечення населення екологічно чистим продовольством.

Щодо визначення ролі біопалива стосовно забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки, науковцями пропонується провести поглиблені дослідження. Зокрема, про це наголошується у доповіді ФАО «Стан справ в галузі продовольства і сільського господарства у 2008 р.», яка присвячена ризикам та можливостям, пов'язаним з біопаливом [3, с. 75]. У доповіді виділяють як позитивні, так і негативні сторони проблеми, а саме: схвалення розвитку виробництва біопалива може привести до непередбачених негативних наслідків для гарантованого формування сільськогосподарської продукції, але у той же час скорочення і виробництва, і споживання біопалива призведе до сповільнення розвитку сільського господарства.

Нами проведено дослідження продовольчої безпеки на прикладі Хмельницької області.

У результаті відношення виробництва продовольства до його внутрішнього використання визначено рівень самозабезпеченості продовольством (рис. 1).

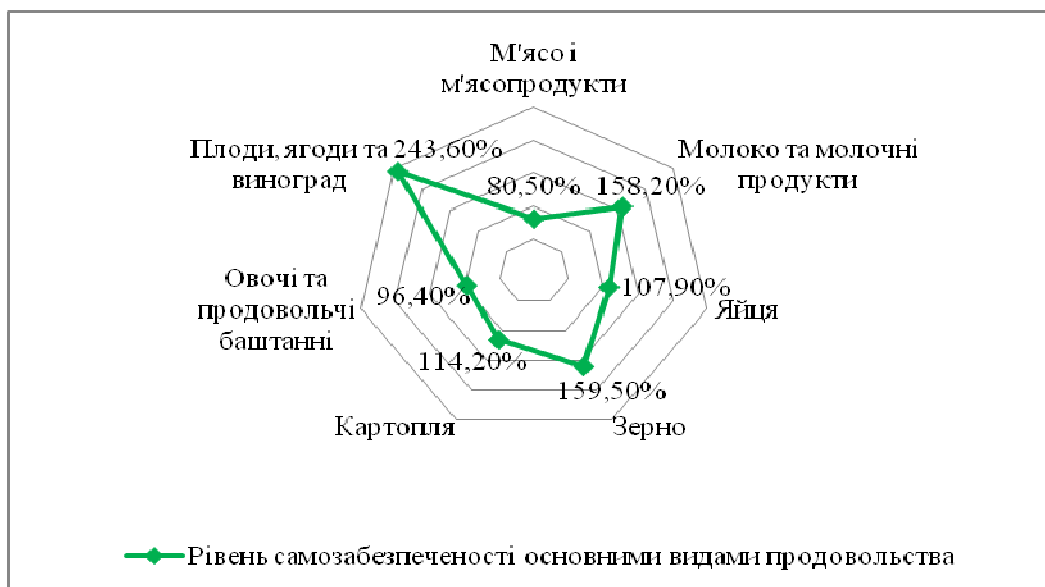

Рис. 1. Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства в Хмельницькій області (2010 р.)

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України

Забезпеченість населення Хмельницької області за рахунок власного виробництва у 2010 р. спостерігалася майже за всіма основними видами продовольства, крім м'яса і м'ясопродуктів (80,5 %), овочів та продовольчих баштанних (96,4 %). Застосовані технології для збільшення урожаю і політична нестабільність, насамперед, вплинули на рівень самозабезпеченості.

У Хмельницькій області в середньому на одну особу за 2010 рік вироблялося 36,1 кг м'яса і м'ясопродуктів, 456,9 кг молока та молочних продуктів, 17,0 кг яєць, 1309,6 кг зернових та зернобобових культур, 814,3 кг картоплі, 157,6 кг овочів та баштанних продовольчих культур, 119,3 кг плодів, ягід та винограду.

Доступність продовольства, на думку М.Й. Хорунжого [9, с. 15], визначають коефіцієнтами фізичної та економічної доступності. Фізична доступність визначалася відношенням фактично спожитого продовольства до раціональної норми (табл. 1). Економічна доступність – діленням середньомісячного доходу однієї особи до вартості прожиткового мінімуму. Вона характеризує спроможність споживачів, залежно від власних потреб і можливостей, придбати продукти продовольства.

У 2010 р. при порівнянні з попереднім 2009 р., спостерігалася зростання деяких продуктів споживання на 1 особу за рік, зокрема: збільшилось споживання м'яса та м'ясопродуктів на 6,4 %, яєць – на 5,5 %, хлібопродуктів – на 0,2 %, овочів та баштанних – на 2,2 %, плодів та ягід – на 14,7 %, цукру – на 6,1 %. Зменшилось споживання молока і молочних продуктів на 3,0 %, картоплі – на 4,3 %. Для забезпечення раціональних норм фонд споживання 2010 р. на відповідні продукти харчування для Хмельницької області повинен зрости. Відповідно фонд споживання м'яса та м'ясопродуктів повинен зрости від 59,4 тис. т до 110,5 тис. т, молока та молочних продуктів – від 322,1 тис. т до 505,7 тис. т, яєць – від 354,9 млн. шт. до 386,0 млн. шт., овочів та баштанних – від 160,9 тис. т до 214,3 тис. т, плодів – від 62,1 тис. т до 119,8 тис. т, риби – від 14,6 тис. т до 26,6 тис. т. Фактичне споживання

2010 р. у Хмельницькій області, що дорівнювало раціональним нормам було лише при споживанні хлібопродуктів, картоплі, цукру та олії. Фонд споживання хліба і хлібопродуктів у 2010 р. перевищив споживання за раціональних норм на 7,1 тис. т, картоплі – на 69,2 тис. т, цукру – на 2,9 тис. т, та олії – на 1,4 тис. т. Невідповідність сьогоденного споживання харчових продуктів до зазначених раціональних норм є причиною низької купівельної спроможності населення.

Таблиця 1

**Споживання основних продуктів харчування в Хмельницькій області
на одну особу, кг за рік**

Продукти харчування	Рік		Раціональна норма	Мінімальна норма	2010 р. до раціональної норми, %
	2009	2010			
М'ясо та м'ясопродукти	41,9	44,6	83	52	53,7
Молоко і молочні продукти	249,5	242,1	380	341	63,7
Яйця, шт.	253,0	267	290	231	92,1
Хліб і хлібопродукти	106,2	106,4	101	94	105,3
Картопля	183,9	176,0	124	96	141,9
Овочі та баштанні	118,3	120,9	161	105	75,1
Плоди, ягоди та виноград	40,7	46,7	90	68	51,9
Риба й рибопродукти	11,0	11,0	20	12	55,0
Цукор	37,9	40,2	38	32	105,8
Олія	14,1	14,1	13	8	108,5

Джерело: дані Держкомстату України

Не втрачає актуальності проблема забезпечення якості продовольства, яке постачається на споживчий ринок, особливо з огляду на те, що значні території України постраждали від різних техногенних забруднень. Зниження рівня продовольчого споживання у кількісному та якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили. Потребує розв'язання проблема контрабанди продовольства, яка несе загрозу не тільки економіці країни, а й здоров'ю населення [1, с. 77].

Таким чином, вирішити перелічені проблеми можна за рахунок ефективних рішень держави, а саме прийняття відповідних законодавчих актів, які передбачають створення належного рівня гарантованого формування ринку сільськогосподарської продукції.

Відповідно до тверджень Забарного Г.М., Кудрі С.О., Кондратюка Г.Г., Четверика Г.О. [8, с. 29], для того, щоб визначити частку угідь для вирощування сільськогосподарських культур в якості сировини для виробництва біопалив без зниження рівня виробництва продуктів харчування можна застосувати підхід, який використовує Держкомстат України: для забезпечення збагаченого раціону однієї людини потрібно задіяти під сільськогосподарське виробництво 0,5-0,6 га сільськогосподарських угідь. Якщо припустити, що населення Хмельницької області знову зростає до 1,5 млн. чол. (у 2010 р. кількість населення складала 1,3 млн. чол.), то площа сільськогосподарських угідь, яка необхідна для забезпечення населення продовольством становитиме відповідно 825 тис. га.

При співставленні отриманої площі з площею сільськогосподарських угідь, нами отримано теоретично можливу площу розміром 638,8 тис. га сільськогосподарських угідь, або 520 тис. га ріллі для вирощування енергетичних культур на переробку у рідкі види біопалива.

За попередніми розрахунками, спільно проведеними Державною установою «Інститут економіки та прогнозування НАН України» та Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу, доведено, що земельні ресурси, які можуть бути відведені під виробництво біопалива в Україні без великої шкоди виробництву продуктів харчування та забезпечення тваринництва кормами більші ніж у країнах ЄС, разом узятих [2, с. 92]. Таким чином, Україна має значний потенціал розвитку біопаливної галузі.

Ріпак можна вирощувати на екологічно забруднених землях і отримувати при цьому екологічно чисте біопаливо. Як відомо, він не накопичує шкідливих речовин у насінні. Зернові також можна вирощувати на забруднених землях для майбутньої переробки на біоетанол. Існують технології, коли при отриманні етанолу радіоактивний матеріал у паливо не потрапляє, оскільки у процесі дистиляції найлегші компоненти піднімаються, а інші осідають. Важкий радіоактивний осад потім спалюють.

Енергетична криза, як і продовольча, є наслідком зростання попиту і обмеження пропозиції паливних ресурсів. Недостатня кількість кваліфікованих працівників і новітнього обладнання для розробок і експлуатації нових родовищ нафти стають причиною розвитку енергетичної проблеми. Тому виробництво біопалива зможе частково задовольнити потреби споживачів і сприяти досягненню енергетичної безпеки.

Використання відновлюваної енергії для заміщення нафтопродуктів (біопаливо та біомаси для опалення замість нафти) дає найвищий рівень безпеки з відновлюваних джерел [5, с. 29].

Ефективне землекористування і підвищення продуктивності сільськогосподарських земель сприятимуть зростанню і розвитку аграрного виробництва. А це, у свою чергу, призведе не лише до повного забезпечення сільськогосподарською продукцією, а й сприятиме значному виробництву біопального і експорту його за кордон. Україна має великий потенціал для збільшення вирощування сільськогосподарської продукції. Проте, не кожен регіон має сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування всіх сільськогосподарських культур, тому, перш за все, необхідно провести аналіз привабливості регіону до вирощування сільськогосподарських культур (рис. 2).

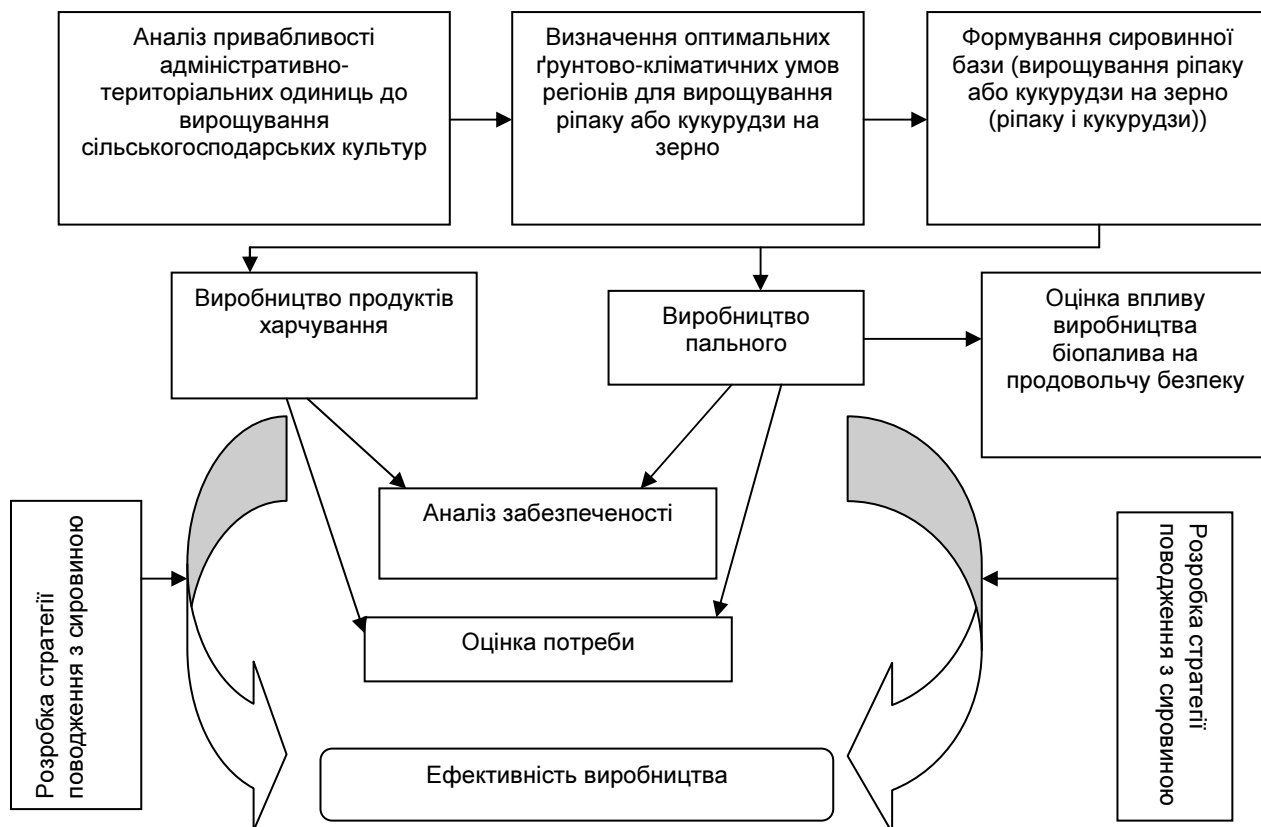

Рис. 2. Схема вибору між вирощуванням сільськогосподарських культур для виробництва біопалива або для виробництва продовольства

Джерело: власні дослідження

Отже, на нашу думку, розвиток і виробництво рідких видів біологічного палива у інвестиційно-привабливих адміністративно-територіальних одиницях Хмельницької області беззаперечне явище, необхідність якого доведена.

Висновки з даного дослідження. Проведені дослідження підтвердили, що виробництво біопалива для заміни традиційних видів палива не вплине на рівень забезпеченості населення продуктами харчування, а навпаки, сприятиме розвитку сільського господарства у Хмельницькій області та підвищенню прибутковості сільськогосподарського виробництва.

Література

1. Береговий В.К. Проблеми продовольчої безпеки України / В.К. Береговий // Економіка АПК. – 2011. – №5. – С. 71-78.
2. Бородіна О. Відновлювальна енергетика – перспективи для сільського господарства України / О. Бородіна, М. Шевчишин // Пропозиція. – 2008. – № 10. – С. 90, 92, 94.
3. Гойчук О. І. Виклики продовольчій безпеці: глобальний аспект / О. І. Гойчук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 141. – С. 75-79.
4. Міненко М.А. Фахові об'єднання у побудові стійкої системи продовольчої безпеки України / М.А. Міненко // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 125-131.
5. Порівняльний аналіз енергетичної безпеки ЄС та України. – 2007. – 33с.

6. Резнікова О.С. Удосконалення механізму забезпечення продовольчої безпеки в Україні / О.С. Резнікова // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 35-38.
7. Суперсон В.І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах / В.І. Суперсон // Економіка АПК. – 2008. – №12. – С. 13-18.
8. Термодинамічна ефективність та ресурси рідкого біопалива України / [Забарний Г.М., Кудря С.О., Кондратюк Г.Г., Четверик Г.О.]. – К. : Інститут відновлюваної енергетики НАН України. Відділ відновлюваних органічних енергоносіїв, 2006. – 226 с.
9. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 9-16.
10. Худавердієва В.А. Проблема продовольчої безпеки в Україні / В.А. Худавердієва // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С.23-27.

УДК 332.27

Кустовська О.В.,
к.е.н., доцент кафедри землевпорядного проектування
Мамон М.О.,
факультет землевпорядкування
Національний університет біоресурсів та
природокористування України

КАДАСТРОВІ СИСТЕМИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. Проблема утворення сучасного державного земельного кадастру як ефективного механізму державного управління, за останнє десятиліття набула широкого висвітлення як у засобах масової інформації, так і в дослідженнях науковців та державотворців. В умовах глобалізації суспільства, визнання європейських орієнтирів Україною, стало зрозумілим, що задля налагодженого, оперативного та ефективного здійснення управління державою, зокрема, основним національним її багатством, яким є земля, не є достатнім зосередження всієї уваги лише на створенні державного земельного кадастру. Постає проблема осмислення та розроблення цілісної національної концепції державної кадастрової системи.

Тому, виникає необхідність на науковій основі чітко означити поняття: «кадастрова система», «національна кадастрова система», «організаційна структура кадастрової системи», «елементи кадастрової системи». Адже запровадження ефективного державного механізму раціонального природокористування неможливе без чіткої сучасної системи обліку природних ресурсів, інформаційним носієм та регулятором якої має стати кадастрова система, функціонування якої на даний час є безсистемним, позбавленим корисності, з елементами ігнорування кращих світових практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та практичних основ кадастрової діяльності, раціонального використання природних ресурсів, охорони земель здійснили вітчизняні науковці В.В. Горлачук, Р.Й. Гулько, А.С. Даниленко, А.П. Лізунова, Д.С. Добряк, А.Г. Мартин, А.М. Третяк, Г.К. Лоїк та ін.

Проте питання щодо функціонування багатоцільових кадастрових систем та управління ними у світовій практиці ще не зовсім висвітлені.

Постановка завдання. Метою статті є напрацювання положень щодо змістовного навантаження поняття «кадастрова система» та означення ролі кадастрової системи у здійсненні державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика утворення систем обліку сягає давніх давен. Ще у Стародавньому Єгипті (4 тис. років тому) були створені спеціальні фараонові служби, до яких входили службовці-таксатори, що двічі на рік займалися обліком удобрених розливами Нілу земель. У Туреччині у 2200 році до нашої ери була створена перша кадастрова карта, а у Китаї вже у III тисячолітті до нашої ери була встановлена класифікація ґрунтів. Римський імператор Август (27 р. до н.е. – 14 р. н.е.) відомий запровадженням першого кадастру, який становив опис земель, класифікованих за їх якість.

У сучасному світі на зміну моноцільовим кадастрам приходять поліфункціональні багатоцільові кадастри, які являють собою за суттю цілісні інформаційні системи. Серед сучасних світових

стандартів побудови кадастрово-реєстраційних систем особливого визнання набули Кадастр 2014, ISO 19100, EULIS, Open GIS, INSPIRED [1].

У Земельному Кодексі України (ст. 193) визнається, що державний земельний кадастр славетний це єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристики, розподіл серед власників землі та землекористувачів [2]. І саме державний земельний кадастр є основою для ведення кадастрів інших природних ресурсів.

Земельно-кадастрова робота полягає у цілеспрямованій діяльності вповноважених інституцій, підприємств з ведення земельного кадастру та організації здійснення земельно-кадастрових робіт. Мова йде про державний земельний кадастр, але відслідковуючи останні світові досягнення у досліджуваній проблематиці, можемо стверджувати, що сьогодення вимагає більш потужного інформаційного базису, інфраструктури даних про природні ресурси.

Сьогодні в Україні ведеться низка галузевих кадастрів:

1. Державний лісовий кадастр – система обліку, що включає відомості про розподіл лісового фонду між власниками лісів і постійними лісокористувачами, поділ усіх лісів за категоріями залежно від виконуваних ними основних функцій, грошову оцінку та інші дані, що характеризують кількісний і якісний стан лісів [3].

2. Державний водний кадастр – складається з метою систематизації даних державного обліку вод та визначення наявних для використання водних ресурсів [4].

3. Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин – система відомостей про кожне родовище, включене до Державного фонду родовищ корисних копалин щодо кількості та якості запасів корисних копалин і наявних у них компонентів, гірничо-технічних, гідрогеологічних та інших умов розробки родовища та його геолого-економічну оцінку, а також відомості про кожний прояв корисних копалин [5].

4. Державний кадастр природних територій курортів України – це система відомостей про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики цих територій, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність [6].

5. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України – є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі, з точки зору лікування та профілактики захворювань людини, характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання [7].

6. Кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду – система обліку та оцінки кількісного та якісного стану територій та окремих об'єктів природно-заповідного фонду та їх територіальних сукупностей, призначена для забезпечення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб достовірними даними про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні та якісні характеристики цих територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, виховну, рекреаційну та іншу цінність з метою охорони, збереження та ефективного управління функціонуванням і розвитком природно-заповідного фонду [8].

7. Державний кадастр рослинного світу – це система відомостей і документів про розподіл об'єктів рослинного світу між власниками і користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, кількісні та якісні характеристики народногосподарської і наукової цінності рослинних ресурсів, поділ природних рослинних угруповань на категорії, економічну оцінку технічних, кормових, лікарських, харчових та інших властивостей природних рослинних ресурсів, інші дані про рослинні природні ресурси, необхідні для забезпечення їх невиснажливого використання, відтворення й ефективного охорони.

8. Державний кадастр тваринного світу – систематизована сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин, їх чисельність і стан, характеристики середовища їх перебування і сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони і раціонального використання тваринного світу.

9. Містобудівний кадастр населених пунктів – система даних про населені пункти, їхні функціональні зони, окремі території та земельні ділянки, будинки і споруди, соціальну, інженерну і транспорту структуру, екологічні та інженерно-геологічні умови.

10. Регіональні кадастри природних ресурсів – є систематизованим зведенням відомостей про кількісні, якісні та інші характеристики усіх природних ресурсів, виявлених на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а також про обсяг, характер і режим їх використання. Вони ведуться з метою створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів за окремими видами природних ресурсів.

Управління та відповідальність за ведення цих кадастрів покладається на різні центральні органи виконавчої влади, як то Державний комітет земельних ресурсів України, Державний комітет з

питань лісового господарства, Державний комітет водного господарства, Науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Державна служба заповідної справи тощо. Всі ці кадастри мають за мету створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів за окремими видами природних ресурсів і призначені для оперативного забезпечення державних органів, підприємств, установ, організацій, громадян необхідними даними про природні ресурси. Всі кадастри є визнаними на законодавчому рівні, їх запровадження регулюється рядом нормативно-правових актів. Документація кадастрів базується на просторовій інформації щодо ресурсів, яку отримують за результатами проведення кадастрових зйомок.

Кабінетом Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051 було прийнято Закон „Про Державний земельний кадастр», згідно з яким кадастрову систему України, можна розглядати з декількох аспектів:

- за структурою моделі реєстрації, як інформаційну інфраструктуру представлену сукупністю юридичної, науково-технічної, фінансової та організаційної організаційні складових;
- за інформаційним наповненням: як єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах Державного кордону України;
- за архітектурою побудови: як кадастрову систему регіону, національну кадастрову систему;
- за організаційною будовою управлінської та виконавської складових.

Об'єднання галузевих кадастрів у цілісну кадастрову систему уможливиться за допомогою інтеграції даних кадастрів на єдиній геопросторовій основі у єдиній державній системі координат.

Висновки з даного дослідження. Ефективне державне управління як вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського впливу на сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом застосування державно-владних повноважень, неможливе без належного забезпечення його інформаційною інфраструктурою.

Важливою умовою запровадження в Україні сучасної кадастрової системи є розробка та прийняття законодавчого та нормативно-методичного забезпечення, яке базуватиметься на єдиній методології і відповідатиме сучасним вимогам до кадастрово-реєстраційної діяльності.

Для вирішення проблем, пов'язаних з екологічною безпекою суспільства, раціональним використанням та охороною природних ресурсів, встановленням правових відносин щодо нерухомості та іншого майна, реформуванням економіки, утворенням ринкових засад господарювання, необхідна дієва, сучасна кадастрова система, яка буде забезпечена потужною інфраструктурою та висококваліфікованими кадрами.

Література

1. «Многоцелевой кадастр типа INSPIRED» Distr.GENERAL HBP/WP.7/2005/712 October 2005 RUSSIAN Original: ENGLISH, Европейская Экономическая комиссия ООН. Комитет по населенным пунктам. Рабочая группа по управлению земельными ресурсами Четвертая сессия. – Женева, 21-22 ноября 2005 года. – 198 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unepce.org/hlm/documents/...7/HBP-WP.7-2005-7_r_.pdf
2. Земельний Кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012, № 3-4, ст. 27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів» від 20 червня 2007 р. № 848. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-2007>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру» від 8 квітня 1996 р. № 413. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/413-96>.
5. Кодекс України «Про надра» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 36, ст. 341. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.org.ua/nadra/index.htm>
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок створення і ведення природних територій курортів» від 23.05.2001 року № 562. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/562-2001>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів» від 26 липня 2001 р. № 872. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-2001>.
8. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» // Вісник Верховної Ради України. – 2000. – № 47.

Батюк Г.В.,
ст. викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Львівський національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми. Діяльність малих форм господарювання займає важливе місце в аграрній економіці держави. Попри забезпечення країни основною часткою продуктів харчування, вони ще й згладжують соціальну напруженість, тобто є місцем праці для багатьох селян. Проте з кожним роком частка по окремих видах продукції, яка припадає на результати їх діяльності зменшується. Світова економічна криза погіршила становище українського села. Нині в Україні для будь-якого типу аграрних формувань домінуючою стала концепція виживання. Особливо це стосується малих форм господарювання у сільському господарстві [7]. Все більшого значення на ринку виробників аграрної продукції займають великі підприємства, а тому малі виробники сільськогосподарської продукції стають все менш конкурентноздатні, що негативно позначається на їх діяльності. Актуальність теми зумовлена тим, щоб проаналізувати причини таких подій та дослідити вплив держави на розвиток малих форм господарювання у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями розвитку малих форм господарювання у аграрному секторі економіки займалися багато вчених, серед них можна виділити таких: Березівський П.С., Геєць В.М., Кирилов Ю.Є., Міщенко Н.М., Осташко Т.О. та інші. Вплив державної політики на їх функціонування більш детально вивчали такі науковці: Башмачников В.Ф., Васільєва Л.М., Дубініна М.В., Кваша С.М. та ряд інших вчених.

Проте не узгодженими залишають питання історичного аспекту розвитку сільськогосподарського виробництва та побудова на цій основі подальшої державної політики щодо функціонування різних за розмірами виробників сільськогосподарської продукції.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити державну підтримку малих форм господарювання, зокрема особистих селянських господарств в минулому та співставити й інтерпретувати її із сьогоденням.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вчених, науковців та політиків завжди виникають дискусії щодо надання пріоритетів для підтримки й розвитку малих чи великих форм господарювання. Особливо ця дискусія стосується аграрного сектору економіки, де одні відстоюють думку, що малі форми господарювання є основою і необхідністю для розвитку сільськогосподарського виробництва, інші, навпаки, твердять, що саме великі підприємства є тими організаційними структурами, які дозволяють запроваджувати нові технології, збільшувати продуктивність праці, зменшувати собівартість продукції, а отже вони є більш конкурентноспроможні на ринку. Проте суть таких дискусій зводиться нанівець, якщо не робляться відповідні висновки, а здійснення державної політики відбувається без врахування чіткого напрямку розвитку галузі.

Особливо актуальним є вирішення завдань, пов'язаних із створенням правових економічних умов для виникнення, розвитку і вдосконалення малого бізнесу з боку держави, оскільки заходи, форми, методи державної підтримки, що застосовувались раніше і зумовили виникнення та становлення ринкового сектору малого підприємництва, потребують змін [3].

Шляхи та ефективність державної політики залежать найбільше від осіб, які перебувають у владі. Вчений С.М. Кваша зазначає, що економічні доктрини політичних партій, і, в першу чергу, парламентських партій і особливо переможців виборів, їх погляди на інституції та процеси у розвитку аграрного сектору економіки є однією із головних мотивацій економістів України для аналізу, розробки нової або удосконалення існуючої аграрної політики [6]. Тому, на розвиток тих чи інших форм господарювання, малих чи великих підприємств має вплив державне керівництво. Формування їхнього напрямку роботи залежить від багатьох чинників, а саме: рівня розвитку аграрного сектору економіки в державі; фахового та професійного рівня осіб, які закріплені для управління даним сектором; рівня зацікавленості та причетності осіб, що перебувають у владі до розвитку конкретних організаційно-правових форм господарювання тощо.

Попри постійні публічні заяви державних службовців про необхідну підтримку малого бізнесу на державному рівні та надання їм преференції перед великим бізнесом, все ж не приводить до практичних дій та покращення діяльності малих підприємств. У більшості випадків держава, можливо не так відкрито, проте відстоювала, відстоює й надалі буде прихильною до великого агробізнесу, тобто діяльності на ринку так званих агрохолдингів. Це насамперед тому, що великі підприємства є вигідними у таких випадках: окремі високопосадовці мають певний зиск від лобювання їхніх інтересів; держава отримує значні податки, якщо не задіяні інші чинники при їх сплаті; вироблена

сільськогосподарська продукція є нижчої собівартості, ніж у малих виробників, проте не завжди це відбивається на кінцевих цінах даної продукції для споживачів, подекуди навпаки; забезпечують значну кількість людей робочими місцями; є один чи кілька власників на яких можна впливати в потрібній ситуації; можуть виходити на міжнародний ринок та представляти інтереси держави тощо.

Відстоювання державою інтересів великих аграрних структур звичайно послаблює значення на ринку малих виробників, й навпаки, приділення уваги особистим селянським й фермерським господарствам та посилення контролю за діяльністю великих підприємств, зменшує роль у виробництві сільськогосподарської продукції останніх. Таку закономірність намагався довести російський вчений В.Ф. Башмачников, аналізуючи столітній розвиток сільськогосподарських виробників.

Він відмічав, що до початку XX століття в світі чітко виділялися два варіанти, дві системи ведення сільського господарства. Один з них – латифундистський варіант, який почали називати «пруським». Характерними рисами його були: концентрація землі та інших ресурсів у володінні та розпорядженні обмеженої кількості господарів; централізоване, авторитарне управління; позбавлення працівників справедливого розподілу доходу. Інший варіант ведення сільського господарства – селянський, який отримав назву «американський». Йому були властиві такі риси: всі засоби та предмети праці належали «рядовим» селянам; управління здійснювалося на рівні первинного господарства безпосередньо селянином; селянське господарство взаємодіяло з ринковими структурами, з виконавчими органами державної влади на основі економічних договорів – письмових чи усних. Все двадцяте століття у світі йшло змагання цих двох варіантів розвитку сільського господарства – «пруського» і «американського». У результаті еволюції сільської економіки, завдяки її прискоренню продуманими аграрними реформами, у переважній більшості країн утвердився як основоположний «американський», тобто селянсько-фермерський варіант [1].

Із проведеного історичного екскурсу вченого тенденцій розвитку сільського господарства можна навести такі роздуми:

- із посиленням державної підтримки латифундистського ведення сільського господарства загострювалася продовольча криза, розвиток селянського варіанту ведення сільського господарства послаблювало продовольчу проблему;

- зростання ролі селянських форм господарювання провокувало поворот державної політики до нової посиленої підтримки латифундизму сільського господарства. Здійснюючи такі кроки, держава ніби боялась дати більшу свободу дій селянам, а отже дати більшу незалежність та відстоювання своєї думки й своїх інтересів. Така ж ситуація спостерігається в сучасній аграрній економіці, коли латифундії займають передові позиції у виробництві сільськогосподарської продукції;

- розвиток селянських форм ведення сільського господарства в історії відбувався згідно синусоїди, проте, з короткочасними підйомами і тривалими спадами при домінуванні латифундизму. Це стало однією з основних причин історичного відставання сільського господарства у пострадянських країнах від світового рівня. У більшості країн світу «пруська» система практично зжита.

Науковці Т.О. Осташко та Н.М. Міщенко структуру сільського господарства України також поділяють на дві моделі: індустріальна – крупне товарне виробництво на базі реорганізованих КСП і традиційна – дрібнотоварне виробництво в особистих селянських господарствах і невеликих фермерських господарствах. Перша модель підтримується державою, друга розвивається переважно за рахунок ініціативи знизу [4]. Вони відстоюють думку, що традиційна модель розвитку сільського господарства виконує роль «буфера» при різкому зниженні виробництва в колективному і державному секторі, чим фактично підтримує продовольчу безпеку країни. Традиційна модель відповідає світовій тенденції сталого розвитку, менталітету селянства, має зростаючу підтримку у сільському соціумі. Тому створення мережі сімейних ферм в Україні сприятиме вирішенню проблеми зайнятості і формуванню соціальної бази середнього класу у сільській місцевості [8]. В свою чергу, П.С. Березівський відмічає, що малі форми господарювання, а особливо особисті селянські господарства, не можна вважати прогресивною формою господарювання в сільському господарстві. Їх розміри надто малі для того, щоб в них можна було б реалізувати досягнення науково-технічного прогресу. Вони не потребують високої кваліфікації працівників, затрати на підвищення рівня освіти в них не окуповуються [2].

Специфіка господарювання України полягає у тому, що держава також свою увагу концентрує на великому бізнесі, вважаючи, що основний обсяг сільськогосподарської продукції мають виробляти потужні корпорації. Як зазначив міністр аграрної політики М. Присяжнюк: «Саме вони (потужні корпорації) зможуть залучити в аграрний сектор інвестиції, тому є шляхом виходу на зовнішні ринки капіталу, не вимагаючи при цьому підтримки з державного бюджету». Дійсно так, реальні показують, що державна підтримка аграрного сектору економіки зорієнтована на великого виробника, проте вони одержують найбільшу частку допомоги від держави (20% господарств одержують 80% державної допомоги). Домашні ж господарства ніколи не розглядалися владою як окремий об'єкт фінансування. Вряди-годи «малим» селянам перепадали хіба що крихти з великого бюджетного столу [5].

Дослідження показують, що протягом 2000-2010 років у Львівській області кількість малих форм господарювання спадала, в тому числі кількість особистих селянських господарств зменшилась на 16,3 тис. одиниць. Проте, їх частка у відношенні до населення сільської місцевості залишається практично не зміною. Аналізуючи цей показник, у загальному можна твердити, що ніяких змін не трапилось як в позитивну, так і в негативну сторони. За цей же період зросла кількість агро холдингів, збільшились їх розміри. На ринку виробників сільськогосподарської продукції утворилась різниця між ними у розмірі їхніх капіталів та ресурсного потенціалу. Така ситуація є вкрає негативною як для малих форм господарювання, так і для ринку загалом.

Висновки з даного дослідження. Дослідження ринку розвинутих країн показало, що виробники сільськогосподарської продукції малих розмірів є значно більші, ніж вітчизняні малі форми господарювання в десятки, а то й сотні раз. Це є підтвердженням того, що господарства більших розмірів є стійкішими на ринку, а отже й більш конкурентноздатні. У зарубіжних країнах сільськогосподарські підприємства переважно середніх розмірів, це позитивно вплинуло на формування конкурентного середовища в цих країнах.

Ми відстоюємо думку, що без малих форм господарювання функціонування аграрного сектору економіки в Україні буде неповноцінним й неефективним. Погоджуємось із спостереженнями, що при загостренні продовольчих криз «рятівниками» виступали особисті селянські господарства, які виробляли продукцію не тільки для власних потреб, а й для ринку. Проте, враховуючи світові тенденції та досвід інших країн, для ефективного функціонування малих форм господарювання на ринку, необхідно проваджувати трансформаційні процеси у їх розвитку. Подальша аграрна реформа має бути побудована на створення сприятливого підприємницького середовища, що дозволить малим формам господарювання стати повноцінними суб'єктами ринку.

Література

1. Башмачников В.Ф. Столетня синусоида развития крестьянских форм сельского хозяйства в России / В. Ф. Башмачников. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sitemeet.ru/stoletnyaya-sinusoida-selskogo-hozyajstva>.
2. Березівський П. С. Синергетика трансформації особистих селянських господарств / П.С. Березівський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khntusg.com.ua/files/ikonf2010/sec1.pdf>.
3. Васильєва Л. М. Державна підтримка малих форм бізнесу в аграрному виробництві / Л. М. Васильєва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2009_2/files/Econ_02_2009_Vasiljeva.pdf.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. Гейця В. М. – К. Ін-т екон. прогнозів: Фенікс. – 2003. – С. 755-770.
5. Іваненко І. Особисті селянські господарства – пасинки для держави? / І. Іваненко // Українська Правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2008/10/9/165784>.
6. Кваша С. М. Аграрна політика та чинники її реалізації в нинішніх умовах трансформації сільського господарства України / С. М. Кваша // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент», випуск 6/1. – 2010. С. 3-11.
7. Кирилов Ю. Є. Розвиток малих форм господарювання на селі в умовах глобалізації. / Ю. Є. Кирилов, І. В. Осадчук // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 91-97.
8. Сайченко Г. Землю – корпораціям / Г. Сайченко, К. Кравчук // Контракти. Діловий тижневик. – К. : Видавничий дім "Галицькі контракти", – 2010, № 22.

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ВИДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. За деякими виключеннями стосовно окремих країн, аграрний сектор економіки один із найбільш регульованих у всьому світі. Він одержує державну підтримку як в економічно розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Пояснюється це значимістю аграрного виробництва для національних економік, його роллю у міжнародній торгівлі та ін. Необхідність державного регулювання аграрного сектора можна пояснити і тим, що це виробництво підпадає під значну кількість ризиків, зумовлених сукупністю різноманітних факторів. Це і загальні природні фактори, кліматичні умови, сезонність і обмеженість ресурсів аграрного виробництва, недостатність фінансування, низький рівень доходів аграрних товаровиробників, складність умов конкуренції з аналогічною продукцією на світовому ринку тощо. Вплив зазначених чинників може стримувати розвиток аграрного сектора і перешкоджати його ефективному функціонуванню, що зумовлює потребу у державному регулюванні та підтримці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання аграрного сектора економіки присвячувала свої праці значна кількість вчених, серед яких О. Бородіна, П. Гайдучський, А. Гальчинський, В. Геєць, Ф. Горбонос, С. Дем'яненко, М. Калінчик, С. Кваша, М. Корецький, О. Крисальний, А. Лісовий, І. Лукінов, Ю. Лупенко, С. Майстро, М. Малік, О. Могильний, Л. Молдаван, О. Онищенко, Т. Осташко, Б. Пасхавер, О. Попова, І. Прокопа, П. Саблук, В. Ситник, Г. Черевко, О. Шубравська, О. Шульга, В. Юрчишин та ін. Водночас, значимість аграрного сектора для національної економіки України та вагомість державного регулювання у його розвитку зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз сучасного стану та рівня державного регулювання аграрного сектора економіки України, визначення основних проблем, що стримують розвиток сектора, окреслення шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи проблему державного регулювання аграрного сектора, необхідно, перш за все, розглянути законодавчу базу, яка визначає цей процес. Існує значна кількість законодавчих й нормативно-правових актів, які формують основу здійснюваних державних заходів. Зокрема, відзначимо такі нормативно-правові акти як:

1. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [1]. Згідно з даним документом, державна аграрна політика повинна спрямовуватися на забезпечення сталого розвитку аграрного сектора, бути комплексною і здійснюватись усіма органами державної влади й місцевого самоврядування, а також забезпечувати досягнення таких стратегічних цілей:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави;
- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Проте, сьогоднішні реальні досягнення аграрного розвитку стосуються лише перших двох цілей. Важливим є забезпечення виконання третього і четвертого завдання, встановленого даним Законом, для досягнення комплексного розвитку аграрного сектора економіки.

2. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [2]. Даний Закон визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також гарантування продовольчої безпеки країни (що переформулюється з попереднім Законом).

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» [3]. Закон урегульовує деякі положення щодо моніторингу аграрного ринку та ін.

4. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» [4]. Цей Закон встановлює порядок тарифного і нетарифного регулювання імпорту сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки для створення рівних умов конкуренції між продукцією вітчизняного

* Науковий керівник: Бородіна О.М. – д.е.н., професор, чл.-кор. НАН України

виробництва та продукцією нерезидентів, а також визначає деякі методи цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників України.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Держаної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [5], яка визначає фактичний стан аграрного сектора, причини виникнення проблем, а також шляхи їх подолання.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки» [6]. Одним із розділів є «Підтримка сільського господарства», де визначаються принципи надання й використання державних субсидій в аграрному секторі економіки.

Також існує значна кількість державних заходів щодо підтримки економіки в цілому й аграрного сектора, зокрема. Вони приймаються, в основному, по ходу виникнення проблем і спрямовані на їх розв'язання. Негативним є відсутність єдиних державних підходів (прогнозних передбачень і механізмів протидії негативним проявам) щодо розвитку аграрного сектора України в ускладнених природно-кліматичних умовах, які є наслідком процесів кліматичних змін. Останні все частіше виявляють себе у практиці аграрного господарювання у формі посух або надмірного зволоження в окремих регіонах і в окремі часові періоди. Відповідно, необхідними є планові державні заходи комплексної протидії (у тому числі профілактики) окремим природним стихійним явищам і антропогенним проявам у системі аграрного господарства, а не долання існуючих наслідків.

Сучасний аграрний сектор України має значну кількість проблем, з одного боку, з іншого – він має надзвичайно великий потенціал, особливо це стосується вирощування сільськогосподарських культур, відгодівлі тварин і, як результат, – можливість забезпечення продовольством не лише внутрішнього ринку, але й зовнішнього. Окрім цього, в українському селі як соціально-аграрній структурі, значними є умови для розвитку туризму, рекреації, відтворення здорового населення (не лише сільського, але й міського), виробництва екологічно чистої продукції та біопродукції, вирощування лікарських рослин, збереження джерельно чистої питної води тощо.

Низький рівень внутрішніх інвестицій у сільськогосподарські підприємства спричиняє їхній складний фінансовий стан, а це, відповідно, робить їх непривабливими для зовнішніх інвесторів. Цей фактор тягне за собою відсутність належної матеріально-технічної бази підприємств, сучасних технологій, передової техніки і нових форм організації аграрного бізнесу. Отже, аграрні підприємства часто поступаються іноземним виробникам агропродовольчої продукції у конкурентній боротьбі. Дрібні аграрні виробники також перебувають в умовах незахищеності та недостатньої державної підтримки, що не дає їм змоги належно розвиватися і розширювати виробництво.

Недостатнє інвестиційне забезпечення спостерігається й у окремих сегментах аграрної сфери, що пов'язано зі значними інвестиційними розривами між задекларованими пріоритетами аграрної реформи і реальним станом економічних відносин, а також незавершеністю і половинчастим характером інституційних перетворень у сфері землекористування.

Основні різноспрямовані проблеми, які стримують розвиток аграрного сектора та повинні бути розв'язані, зокрема, за допомогою державного регулювання, визначені нами у таблиці 1. Зокрема, нами акцентується увага на природно-кліматичних та екологічних складових, як визначальних у розвитку сільськогосподарського виробництва. Зазначену пріоритетність у системі державного регулювання слід підкреслити тими соціальними та економічними ефектами, які пов'язані з віддаленими наслідками зміни клімату. Йдеться про необхідність спрямування розвитку землеробства, рослинництва, тваринництва на нових, науково обґрунтованих засадах – дослідження фізіологічних та біохімічних основ підвищення продуктивності аграрних культур в умовах зміни клімату, практичних селекційних розробок щодо виведення посухостійких сортів аграрних культур, розробок ефективних природоохоронних і агроекологічних заходів тощо.

Зазначені проблеми повинні бути враховані у процесах державного регулювання та стратегічного планування, зокрема, при розробці стратегії розвитку аграрного сектора та його суб'єктів господарювання.

Згідно із чинним законодавством, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави є Міністерство аграрної політики та продовольства України (надалі – Мінагрополітики). Кожного року в Державному бюджеті України передбачаються видатки на дане Міністерство, тобто – опосередковано на аграрний сектор. Вони спрямовуються на розв'язання поточних проблем галузі та на перспективний розвиток аграрного господарювання.

Динаміка видатків, передбачених Верховною Радою України у Державних бюджетах України за відповідні роки (2000-2012) для фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України, подана на рис. 1.

У цілому, спостерігається стійке збільшення видатків на Мінагрополітики до 2008 року, після чого видатки різко знижуються (майже в 2 рази у 2009 році у зв'язку з наслідками відомої фінансової

кризи) і хоча в подальшому вони знову зростають (2010 і 2011 роки), у 2012 році видатки знову дещо зменшуються.

Таблиця 1

Проблеми розвитку аграрного сектора в сучасних умовах

	Сутність проблем
Макро-економічні	Недостатня оцінка ролі аграрного сектора в економіці України
	Недосконалий механізм державного регулювання аграрного сектора
	Диспаритетні відносини аграрного сектора з іншими секторами національної економіки
	Відсутність налагоджених взаємовідносин між різними ланками аграрного сектора
	Недостатньо розвинена інфраструктура аграрного ринку
Мікро-економічні	Недостатнє інвестиційне забезпечення аграрних підприємств
	Обмеженість доступу аграрних виробників до кредитних ресурсів банків, а також подорожчання цих ресурсів
	Низька ефективність використання сільськогосподарських угідь
	Нерозвинена інфраструктура заготівлі й збуту агропродовольчої продукції
	Збільшення спекулятивного попиту на аграрну продукцію як з боку вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів
	Зростання собівартості вирощеної та реалізованої агропродовольчої продукції
Природно-кліматичні та екологічні	Зміна структури агроландшафтів
	Зменшення площі земель, придатних для ведення сільського господарства
	Дисбаланс між інтенсивним та екстенсивним розвитком аграрного сектора
	Забруднення й інтоксикація земельних і водних ресурсів
	Зменшення природного біорізноманіття
Соціально-економічні	Занепад села і його інфраструктури
	Недостатня увага держави до соціальних і економічних проблем сільського населення
	Зростання соціальної напруги на селі

Примітка: Побудовано автором

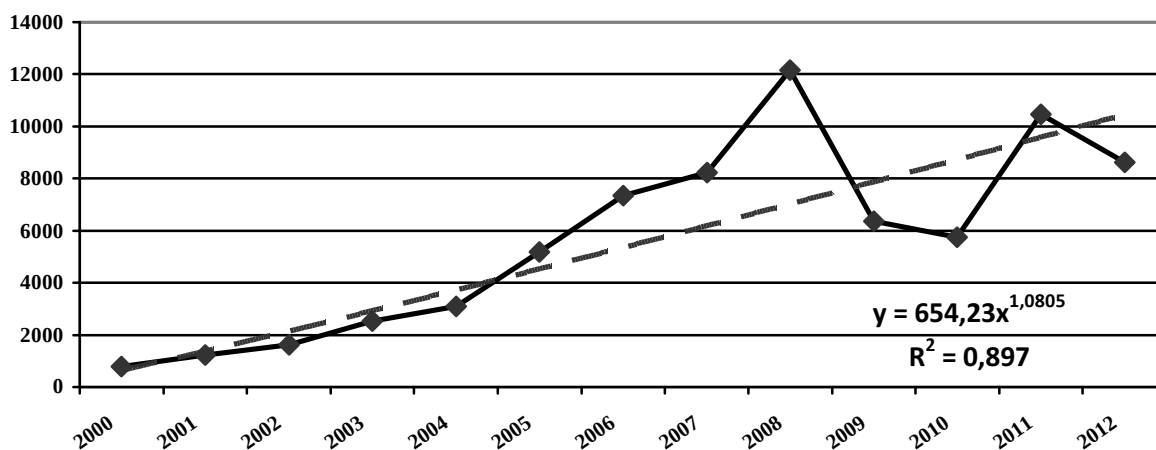

Рис. 1. Видатки Державного бюджету на фінансування Міністерства аграрної політики та продовольства України, млн. грн.

Примітка. Побудовано автором на основі [7]

Видатки на Міністерство, таким чином, описуються ступеневою функцією $y = 654,23x^{1,0805}$. При цьому коефіцієнт детермінації, який показує ступінь відповідності трендової моделі вихідним даним, є досить близьким до одиниці, тобто модель достатньо точно описує динаміку фактичних даних. За допомогою цієї функції можна передбачити видатки на наступні роки. Для Міністерства надзвичайно важливим є збільшення видатків, що сприятиме розвитку аграрного сектора економіки України.

Нами проведено порівняльний аналіз видатків на Мінагрополітики у 2009, 2010 та 2011 роках на основі Держаних бюджетів [7] і казначейських звітів [8] за відповідні роки. Результати аналізу засвідчують, що загалом спостерігається недосягнення запланованого обсягу фінансування. Тобто, планування і регулювання знаходяться на неналежному рівні та потребують вдосконалення для

забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України. У 2010 році відсоток виконання плану зростає майже до 94%, що на 4% більше рівня 2009 року. Проте у 2011 році цей відсоток значно падає і складає близько 71%. Позитивним є те, що обсяг видатків 2010 року перевищує обсяг 2009 року майже за всіма пунктами, хоча у 2011 році деякі статті видатків знову зменшуються. Загальний приріст фінансування у 2010 становить майже мільярд гривень (або 13,5%), що свідчить про посилення рівня підтримки аграрного сектора, збільшення державної уваги до нього. У 2011 році заплановані видатки значно зростають (майже на 4 мільярди порівняно з рівнем 2010 року), просто реальне фінансування не суттєво перевищує рівень 2010 року.

Узагальнено, фактичні видатки 2011 року були лише на 8% більші, ніж у 2010 році, і на 20% більші, ніж у 2009 році. Дана ситуація з фінансуванням залишає бажати кращого. Для розвитку аграрного сектора необхідні більші капіталовкладення, в тому числі й з боку держави.

Негативним для аграрного сектора є відсутність у 2011 році видатків на дорадчу службу, на заходи щодо захисту і підвищення родючості ґрунтів, державну підтримку обслуговуючих кооперативів, фінансову підтримку фермерських господарств. При цьому позитивним є створення нових напрямів видатків, таких як:

- фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції;
- державна підтримка галузі тваринництва;
- створення і впровадження інформаційної системи Мінагрополітики (хоча дана система поки що не була впроваджена).

Це засвідчує позитивні зміни в діяльності влади й органів місцевого самоврядування щодо підтримки та розвитку аграрного сектора економіки України.

Поряд із вищезазначеним, проблемою залишається нецільове використання бюджетних коштів, передбачених для фінансування аграрного сектора. Так, державна фінансова інспекція України, яка щороку контролює рух фінансових засобів усіх міністерств, в тому числі й Міністерства аграрної політики та продовольства України, підсумувала, що результати проведених упродовж 2006-2011 років контрольних заходів у системі даного міністерства свідчать про системне порушення норм законодавства, які призводять до значних втрат фінансових та матеріальних ресурсів. Наприклад, якщо за результатами ревізій за 2009 рік та I квартал 2010 року встановлено фінансових порушень на загальну суму 141 млн. грн., то за період 2010 року – I півріччя 2011 року такі порушення склали вже близько 467 млн. грн. [9].

Для оцінки ефективності вкладання коштів у розвиток аграрного сектора доцільно порівняти обсяг видатків з рівнем виробництва. Нами побудована статистична модель залежностей на прикладі Чернівецької області, яка показує взаємозв'язок між обсягом коштів, витрачених на державну підтримку сільськогосподарських підприємств, і чистим доходом від реалізації їхньої продукції. Даний зв'язок досліджено у розрізі коштів, отриманих за рахунок бюджетних дотацій (рис. 2) і за рахунок пільгового режиму оподаткування (рис. 3). Використовуємо дані 2011 року за сукупністю підприємств Чернівецької області, які отримали бюджетні дотації, і підприємств з пільговим режимом оподаткування.

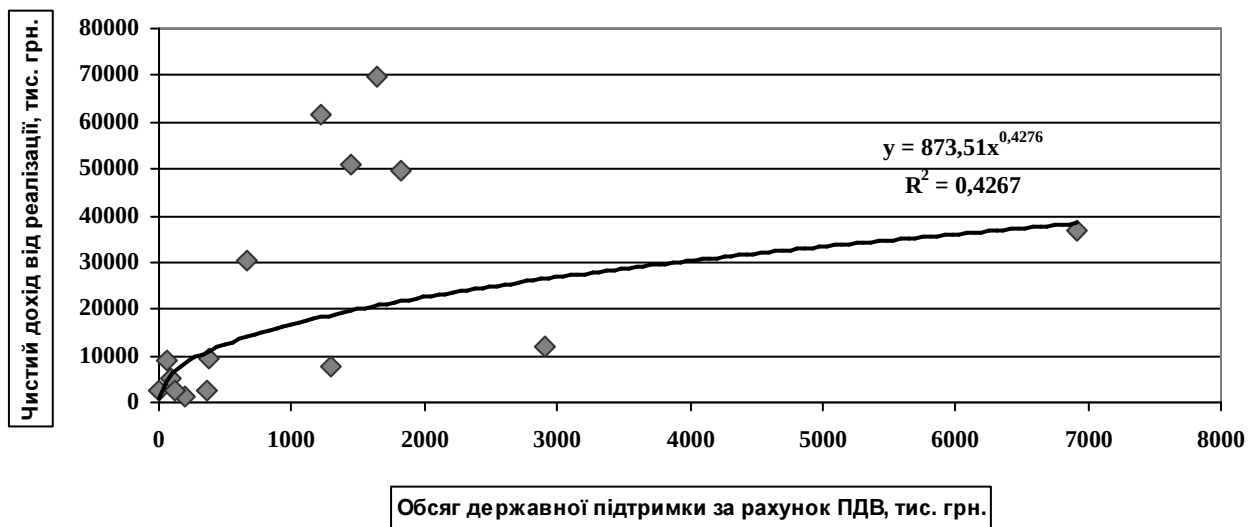

Рис. 2. Залежність між обсягами державної підтримки сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок бюджетних дотацій та чистим доходом від реалізації їх продукції у 2011 році

Примітка: Побудовано автором на основі [10]

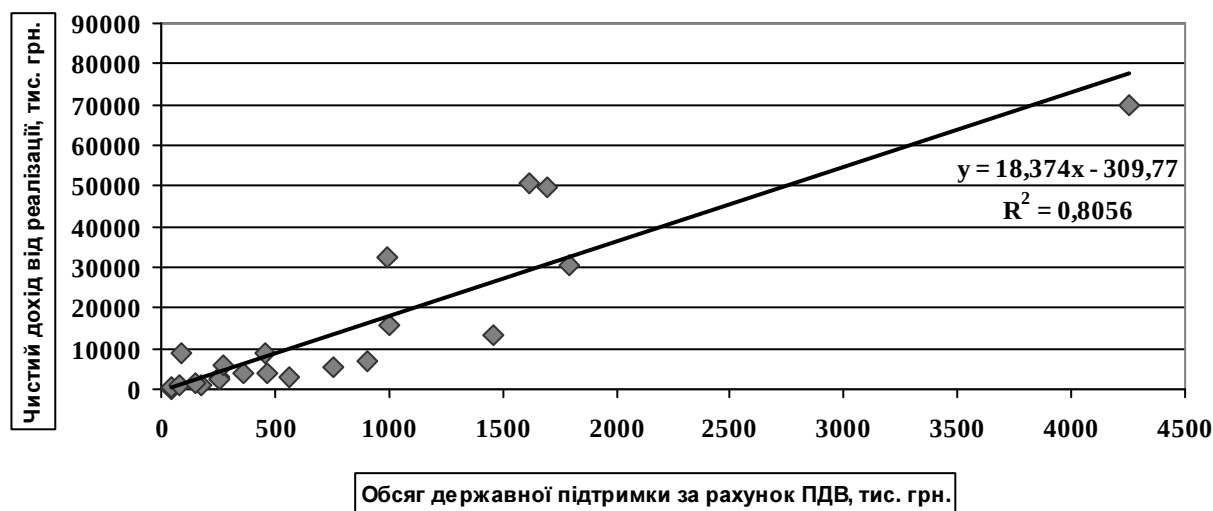

Рис. 3. Залежність між обсягами державної підтримки сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок пільг в оподаткуванні ПДВ та чистим доходом від реалізації їх продукції у 2011 році

Примітка. Побудовано автором на основі [10]

Бачимо, що зв'язок між досліджуваними показниками ступеневий. Форма зв'язку – пряма, а тіснота – значна ($r = 0,6532$). Тобто, при зростанні видатків на підтримку сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок бюджетних дотацій дещо збільшуватиметься також і їхній чистий дохід.

З рисунка 3 видно, що між досліджуваними показниками існує лінійна залежність. Форма зв'язку – пряма, а тіснота – дуже висока ($r = 0,8976$). Тобто, при зростанні рівня державної підтримки сільськогосподарських підприємств Чернівецької області за рахунок пільг в оподаткуванні (ПДВ) пропорційно і суттєво збільшуватиметься і їхній чистий дохід.

Водночас, звертає на себе увагу відмінність як між аналітичним вираженням (ступеневий, лінійний), так і між тіснотою (значна, дуже висока) зв'язків у розглянутих ситуаціях (рис. 2; рис. 3). Аналіз обох параметрів дозволяє дійти висновку, що за ступенем впливу на чистий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції підприємств державна підтримка у формі пільг в оподаткуванні (ПДВ) переважає вплив бюджетних дотацій виробникам. Це може бути пояснено різним переліком охопленої підтримкою продукції (ширший у першому випадку), різними механізмами підтримки тощо.

Висновки з даного дослідження. При визначальній вагомості і важливості державного регулювання розвитку вітчизняного аграрного сектора існують окремі неузгодженості щодо його рівня і форм. Так, не викликає сумніву необхідність збільшення обсягу державної підтримки сільгосптоваровиробників. Водночас, не менше значення має забезпечення прозорості та умов рівної доступності різних категорій господарств до державного фінансування.

Результати проведених нами досліджень також дозволяють визначити пріоритетність видів державної підтримки сільгосптоваровиробників. За проведеними нами аналітичними оцінками, державна підтримка за рахунок пільг в оподаткуванні (зокрема, ПДВ) ефективніша порівняно з бюджетними дотаціями.

Водночас, розглянуті заходи державного регулювання вітчизняного аграрного виробництва практично не враховують кліматичних змін, рівень та суттєвий вплив яких посилюються сьогодні та становить у багатьох випадках загрози або значні ризики в системі ведення аграрного господарювання.

Отже, основними напрямками розв'язання питань щодо стану, рівня та видів державного регулювання розвитку вітчизняного аграрного сектора можуть бути такі:

- зростання обсягу державної підтримки розвитку аграрного сектора;
- збільшення інвестиційної складової у обсягах державної підтримки;
- забезпечення рівного доступу різних категорій сільгосптоваровиробників до державної підтримки розвитку аграрного сектора;
- у зв'язку із незабезпеченістю на достатньому рівні попередніх напрямів пріоритетним видом державної підтримки на даному етапі є збереження пільг в оподаткуванні (зокрема, ПДВ) сільгосптоваровиробників, що має, як засвідчують наші дослідження, більший вплив на результати їхньої діяльності;
- поступовий перехід у державному регулюванні від розв'язання поточних питань розвитку

аграрного сектора до стратегічних, зокрема – на засадах стратегічного планування. Особливо це актуально в умовах зміни клімату, що вплине і на аграрний сектор України.

Розв'язання цих питань становить завдання подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Література

1. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – С. 17.
2. Закон України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – С. 527.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 04.06.2009 № 1447-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 43. – С. 638.
4. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17.07.1997 № 468/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 44. – С. 281.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 2715.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки» від 31.03.2003 р. № 182-р // Офіційний вісник України. – 2003. – № 14. – С. 634.
7. Державні бюджети України за 2000-2012 роки [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [веб сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
8. Звіти Державної Казначейської служби України за 2000-2011 роки про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс] // Державна Казначейська служба України : [веб сайт]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23599>
9. Звіт про результати роботи органів державної фінансової інспекції за 2011 рік [Електронний ресурс] // Державна фінансова інспекція України : [веб сайт]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index>
10. Статистична звітність підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність (без фермерських господарств) Чернівецької області за 2011 рік // Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2012.

УДК37.046.14 (477.62)

Савельєва Ю.М.,
аспірантка¹

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Найважливішим чинником забезпечення економічного зростання країни є якість освіти. Отримані знання та досвід під час навчання повинні стати капіталом та головним ресурсом економіки. За роки незалежності України стан освіти зазнав значних змін. Зменшення народжуваності у 90-х роках призвело до закриття дошкільних закладів та шкіл. Велика кількість вищих навчальних закладів в країні не додає певний престиж вітчизняній освіті у світових рейтингах. Кожен рік Україна поповнюється молодими спеціалістами з дипломами про вищу освіту, однак, невідповідність попиту ринку праці та пропозиції ринку освітніх послуг призводить до незатребуваності цих спеціалістів, безробіття, зменшенню конкурентоздатності українських фахівців на світовому ринку праці. Виходячи з цього, особливого значення набувають дослідження структури освіти, а також виявлення причин, що негативно впливають на розвиток освіти в Україні. Розв'язання цієї проблеми потребує ретельного аналізу і подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку системи освіти в Україні присвячено праці таких науковців як Е.М. Ахромкін [1], Т.М. Боголіб [2], Ю.С. Дорофєєва [3], О.В. Перепелюкова [1] та ін. Однак, у більшості наукових розвідок мало уваги приділено аналізу структури освіти. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження.

¹Науковий керівник: Бойченко Е.Б., к.е.н., доцент

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка стану освіти в Україні, а також визначення стану вищих навчальних закладів на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У законі України «Про освіту» поняття освіти характеризується як основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. До структури освіти відносять: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту [4].

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні [5]. З 1990 року до 2011 року кількість дошкільних закладів в Україні зменшилась з 24500 закладів до 15600. У 2011 році їх кількість дорівнювала 16100, однак, з них 800 одиниць не працювало (реально працюючих закладів було 15300). Аналіз зміни кількості дошкільних закладів наведено на рис.1 [6].

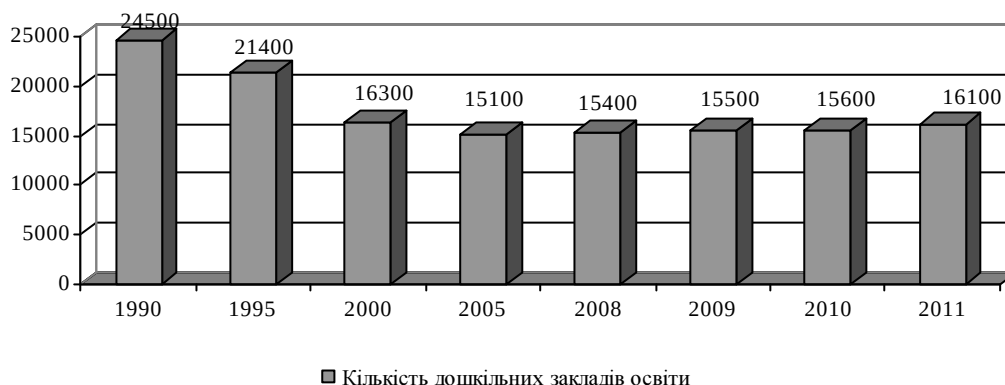

Рис. 1. Динаміка дошкільних закладів освіти в Україні у 1990-2011 рр.

Джерело: [6]

Зменшення дошкільних закладів в країні пов'язано зі скороченням народжуваності у 1990-2000 рр. Однак, за останнє десятиріччя цю негативну тенденцію було позитивно зрушено (рис.2) [7].

Рис.2. Динаміка чисельності дітей у дошкільних закладах та чисельності народжених в Україні у 1990 – 2011 рр.

Джерело: [7]

Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами недостатнє. У 1990 р. дошкільною освітою було охоплено 57% дітей від загальної їх чисельності відповідного року. У 2000р. цей показник був лише 40% та у 2011р. знову дорівнює 57%.

Необхідно зазначити, що дошкільна освіта є першим базовим етапом у освітньому рівні. Це необхідна складова у підготовці до загальноосвітнього рівня освіти (школи). Отже, в Україні виникає потреба у створенні додаткових дошкільних закладів для створення сприятливих умов для розвитку майбутніх школярів.

Відповідно до законодавства України, основним типом середніх навчальних закладів є середня загальноосвітня школа трьох ступенів: перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, другий – основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту, третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту [4]. Щодо загальноосвітніх навчальних закладів, то простежується тенденція зменшення кількості закладів та чисельності учнів (рис. 3) [7].

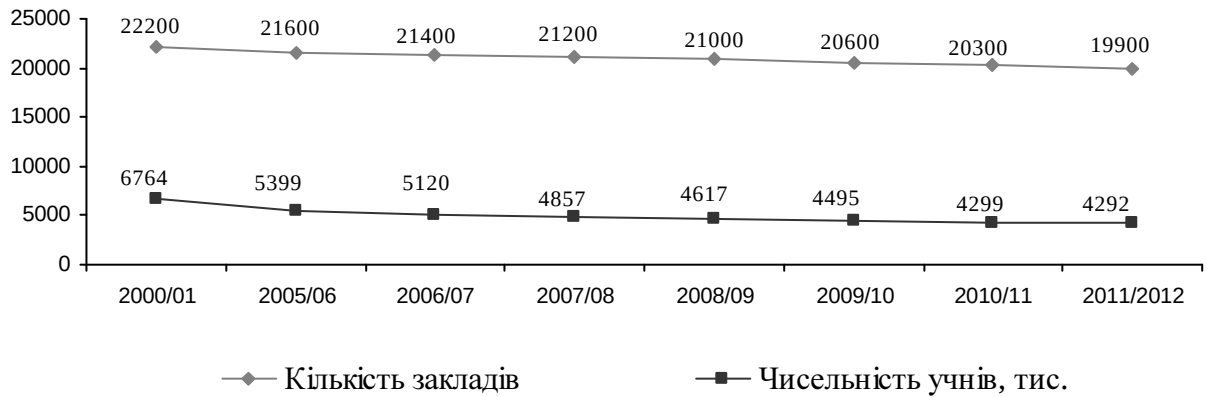

Рис. 3. Динаміка кількості загальноосвітніх закладів та чисельності учнів в Україні у 2000/01-2011/12 учбових роках

Джерело: [7]

Представлена динаміка свідчить, що в країні спостерігається безперервне зниження кількості навчальних закладів. За 2000/01-2011/12 навчальні роки в Україні їх кількість зменшилась на 2300 закладів. За досліджуваний період чисельність учнів також зменшилась на 2472 тис. осіб.

Професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації [4]. З 2000-2011р. спостерігається динаміка зменшення чисельності підготовлених кваліфікованих працівників у професійно-технічних навчальних закладах на 26,7 тис. осіб: із 266,8 тис. осіб у 2000р. до 240,1 тис. осіб у 2011р.

У Законі України «Про освіту», зазначається, що вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації [4].

За останні двадцять років кількість вищих навчальних закладів (ВНЗ) змінилась (табл.1). Проблемою є велика кількість вищих навчальних закладів, яка суперечить світовим стандартам. За статистичними даними в Україні існує 846 вищих навчальних закладів на 46 млн. населення (наприклад, в Іспанії лише 47 університетів, де приблизно така ж кількість населення) [7, с. 210].

Таблиця 1

Кількість ВНЗ в Україні з 1991-2011 рр.

Рік	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2011
Кількість ВНЗ	910	913	1037	940	971	983	1009	951	904	861	846

Джерело: [7]

Кількість навчальних закладів III–IV рівня акредитації упродовж 1991-2009 рр. постійно збільшувалась (рис. 4). Якщо у 1991 р. їх було 156, то у 2009 р. – вже 353. З 2010-2011 рр. їх кількість почала зменшуватися. Проте кількість навчальних закладів I-II рівнів акредитації з 1991р. по 2011 р. зменшилась із 754 до 501.

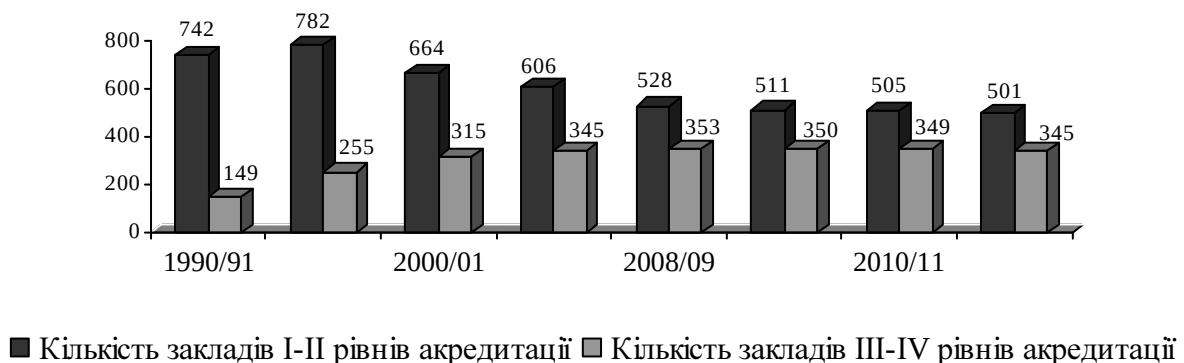
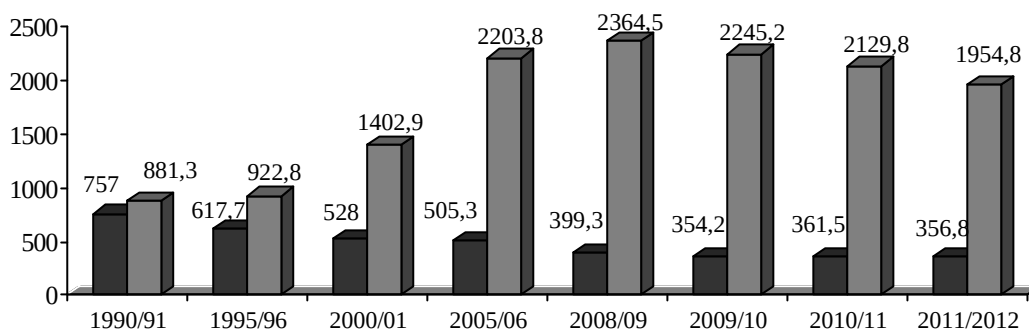

Рис. 4. Динаміка кількості вищих навчальних закладів I–II та III–IV рівнів акредитації в Україні у 1990-2011 рр.

Джерело: [7]

Аналогічна тенденція спостерігається й у динаміці чисельності студентів цих навчальних закладів (рис. 5). Чисельність студентів у навчальних закладах I-II рівнів акредитації знизилась із 739,2 до 358,6 тис. осіб, тоді як у закладах III-IV рівня акредитації вона зросла з 876,2 до 1954,8 тис. осіб.

■ Чисельність студентів I-II рівнів акредитації, тис. ■ Чисельність студентів III-IV рівнів акредитації, тис.

Рис. 5. Динаміка чисельності студентів вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації в Україні у 1990-2011 рр. (тис. осіб)

Джерело: [7]

За наведеною динамікою вищих навчальних закладів, можна зробити висновок, що при більшій кількості закладів I-II рівнів акредитації, більша чисельність навчається у закладах III-IV рівнів акредитації. Тобто, серед випусників загальної освіти спостерігається підвищений попит на навчання у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Роль освіти постійно зростає у забезпеченні конкурентоспроможності держави та зміцненні її позицій на світовому ринку [3, с.477]. Проте, в Україні існує протилежна ситуація. Велика кількість ВНЗ не створює конкурентоздатність освіти на світовому рівні. Це підтверджується даними міжнародних рейтингів університетів, які дають певне уявлення про розвиток освіти в країнах. У цих рейтингах українські університети посідають украй низькі позиції або зовсім відсутні у списках.

SIR World Report є найбільш всебічним світовим рейтингом науково-дослідних інститутів, який охоплює такі показники як: результативність (продуктивність) закладу, міжнародна співпраця, нормалізована оцінка впливу, якість публікацій, індекс спеціалізації та рейтинг. Отже, у 2012 році серед українських ВНЗ нараховується тільки 8 закладів: Національна Академія Наук України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Львівський національний університет ім. І. Франка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Львівський національний політехнічний університет, Харківський національний університет радіоелектроніки, Чернівецький національний університет, Харківський національний університет ім. В.М. Каразіна [8]. У 2010 році у цей список також входив Дніпропетровський державний університет.

У рейтингу університетів «Webometrics» найкращий результат серед українських вищих навчальних закладів показав Львівський національний університет імені Івана Франка, який зайняв 1443 рядок рейтингу, на 1502 позиції розташувався Київський національний університет імені Тараса Шевченка, на 1608 – Національний університет «Києво-Могилянська академія» [2, с. 37].

У 2011 р. британська газета «The Times» склала рейтинг «Топ-100 світових репутацій» (World Reputation Rankings). Жоден український університет не увійшов до цього рейтингу, немає там і університетів СНД. Винятком став лише Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова, який посів 33-тє місце. Репутацію лідера – Гарвардського університету – оцінено у 100 балів, МДУ – у 9 балів [2, с. 38].

Виходячи з наведених даних, лише 5 регіонів (Дніпропетровська, Львівська, Харківська, Чернівецька та м. Київ) та 10 вищих навчальних закладів в Україні здійснюють внесок у розвиток міжнародного ринку освіти.

Крім світових рейтингів, оцінку вітчизняній освіті надають громадяни України. У серпні 2010 р., за підсумками досліджень Інституту Горшеніна, якість освіти, наданої українськими ВНЗ оцінюють 34,4% громадян на 3 бали, а кожен п'ятий (20,2%) — на 2 бали. Інакше кажучи, більше половини українців вважають, що якість освіти в Україні не відповідає їхнім вимогам [2, с.38].

Молодь також не задовольняє якість української освіти. У 2011 році за даними міжнародного дослідження «Студенти – образ майбутнього», проведеного Інститутом Горшеніна на батьківщині хотіли б навчатися тільки 15,5 % українських студентів (порівняно з 27,7 % росіян і 34,1 % поляків).

Найкращою альтернативою для студентської молоді є британські університети, де мають бажання навчатися 45,9 % опитаних, 23,8 % обрали б для навчання США, 14,9 % – Німеччину [2; с.37].

Рейтинг вітчизняних вищих навчальних закладів дуже низький як на міжнародному рівні, так і на національному.

До структури освіти також входять аспірантура та докторантура. З 1990 р. по 2011 р. загальна динаміка чисельності аспірантів в Україні була позитивною. Кількість аспірантів збільшилась у 2,6 разів (з 13374 осіб у 1990 р. до 34192 осіб у 2011). Крім цього, також збільшилась чисельність докторантів у 3 рази (з 503 осіб у 1991р. до 1631 осіб у 2011р.). Зростає кількість закладів, що мають аспірантуру. Більшість аспірантів навчаються у науково-дослідних інститутах, ніж у вищих навчальних закладах. Аналогічна тенденція простежується у навчанні в докторантурі (рис.6, рис.7) [9].

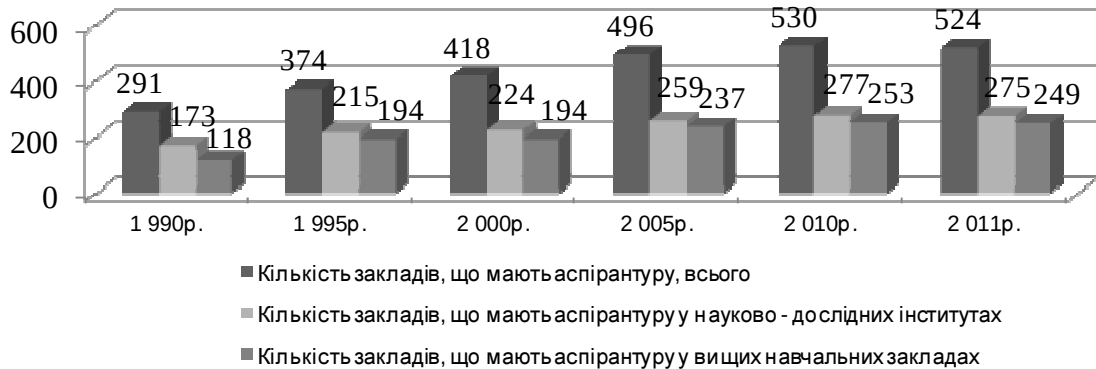

Рис. 6 – Динаміка діяльності закладів, що мають аспірантуру в Україні

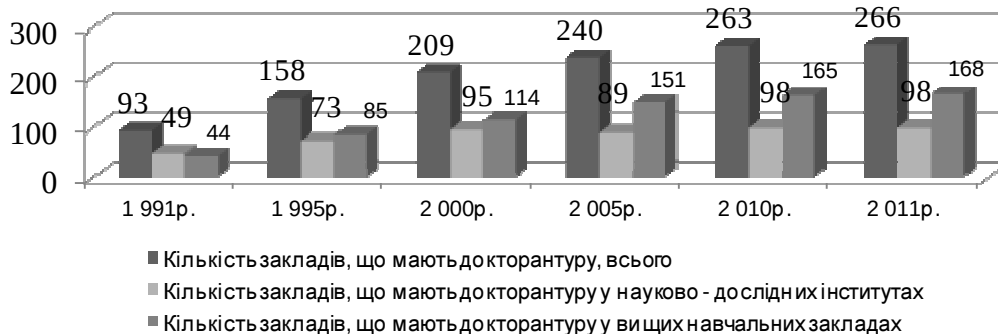

Рис. 7 – Динаміка діяльності закладів, що мають докторантуру в Україні

Джерело: [9]

Наведені дані дозволяють зробити висновок, що динаміка кількості закладів аспірантури (збільшилась у 2 рази) та докторантури (збільшилась у 3 рази) має позитивну тенденцію.

Щодо самоосвіти громадян, то державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіо навчальні програми тощо [4].

Головною проблемою в освіті є дисбаланс ринку освітніх послуг та ринку праці: людський капітал, сформований системою освіти, залишається недовикористаним або взагалі незатребуваним на ринку праці. По-перше, відмічається феномен «надлишкової освіти», коли працівники з високою формальною підготовкою займаються малокваліфікованими видами праці, що свідчить або про вкрай низьку якість освіти, або про нераціональне використання праці; по-друге, спостерігається праця не за спеціальністю, хоча працівники при цьому залишаються на високих ступенях професійно-кваліфікаційної ієрархії.

На ринку кваліфікованої праці України відмічається надлишок юристів, економістів і менеджерів при одночасній катастрофічній нестачі інженерів, хіміків, представників інших технічних спеціальностей. Такі спеціальності як освіта, медицина, інженерія, економіка, комерція та підприємництво (зокрема, менеджмент організацій, облік і аудит, фінанси, економіка підприємства, бухгалтерський облік), правознавство користуються великим попитом серед молоді, так звані «модні» напрямки освіти, які високо оплачуються.

В Україні за спеціальністю працює лише 30 % осіб з вищою освітою в галузі фізичних, математичних і технічних наук, 54 % – біологічних, агрономічних і медичних наук, 24 % – прикладних наук і техніки.

Після одержання диплому про вищу освіту безробітними стають 70 % випускників. Частина з них Державна служба зайнятості направляє вдруге у ВНЗ або навіть ПТНЗ з метою проходження професійного навчання. Решта змушена погоджуватися на першу пропозицію роботи. У 2011 р. 31,9 тис. осіб зареєструвалися в центрах зайнятості як такі, що шукають роботу [1; с. 6].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, аналіз структури освіти в Україні показує, що охоплення дітей дошкільними закладами недостатнє, оскільки за останнє двадцятиріччя їх кількість істотно зменшилась. При цьому, народжуваність в країні збільшується. Щодо загальноосвітньої та професійно-технічної освіти, то спостерігається постійне скорочення чисельності учнів. Проблемою в освіті є велика кількість ВНЗ, які не спроможні здійснити певний освітній внесок у розвиток освіти країни (тільки 10 вищих начальних закладів із 846 відмічаються у міжнародних рейтингах). Ціллю незатребуваних ВНЗ на світовому рівні є тільки випуск молодих спеціалістів з дипломами вищої освіти. При цьому, цей диплом ніяк не забезпечує молодь працею, оскільки вибрані спеціальності не є конкурентоспроможними на ринку праці. Внаслідок цього, молоді фахівці втрачають придбані знання та досвід у ВНЗ та наймаються на роботу не за спеціальністю або зовсім стають безробітними. Головною причиною цих проблем виступає слабка проінформованість молоді про професії та спеціальності, якими вони зможуть оволодіти. Тому, доцільно ще за навчання у загальноосвітніх закладах надавати інформацію про потрібні професії для країни, їх привілеї. Першочергове завдання – зацікавити школярів конкурентоспроможними професіями на ринку праці та змінити уявлення про робітничі спеціальності як непрестижні. Також необхідно зменшити кількість бюджетних місць у ВНЗ за так званими «модними» спеціальностями та збільшити бюджетні місця за технічними напрямками.

Література

1. Ахромкін Е.М. Вплив ринку освітніх послуг на формування трудового потенціалу регіону / Е.М. Ахромкін, О.В. Перепелюкова // Економіка та право. – № 1. – 2012. – С. 5-8.
2. Боголіб Т.М. Конкуренція університетів: світовий досвід і українські реалії / Т.М. Боголіб // Вісник НАН України. – № 10. – 2012. – С. 31-41.
3. Дорофєєва Ю.С. Освіта як головний чинник інноваційного розвитку економіки України / Ю.С. Дорофєєва // Стратегія інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери України: матер. другої міжнар. наук.-практ. конф. вчених, студентів і практиків. – Донецьк, 2010. – С. 477-481.
4. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page>.
5. Закон України „Про дошкільну освіту”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page>.
6. Статистичний бюлетень «Дошкільна освіта в Україні» 2011. // Державний комітет статистики України. – К., 2012. – 86 с.
7. Статистичний збірник «Україна у цифрах» 2011. // Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К., 2012. – 251 с.
8. SIR World Report 2012: Global Ranking. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scimagoir.com/pdf/sir_2012_world_report.pdf.
9. Статистичний бюлетень «Підготовка наукових кадрів» 2011 // Державний комітет статистики України. – К., 2012. – 33с.

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.242.2

Верхоглядова Н.І.,
*д.е.н. професор, зав. кафедри обліку, економіки
 і управління персоналом підприємства*
 Щеглова О.Ю.,
*к.т.н., доцент кафедри обліку, економіки
 і управління персоналом підприємства*
*ДВНЗ «Придніпровська Державна Академія
 Будівництва та Архітектури»*
 Лисенко Ю.В.,
*к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства ОКВНЗ
 Інститут підприємництва «Стратегія»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Постановка проблеми. Завдання оцінки ефективності управління вже досить давно знаходиться в центрі уваги науковців та спеціалістів, і тому в цій галузі накопичені певні результати. Всі вони, безперечно, цікаві тоді, коли ставиться мета більш детального та глибокого вивчення проблем управління підприємством, оцінки його ефективності з позиції положень загальної теорії управління, встановлення необхідних елементів системи управління, їх логічного взаємозв'язку та взаємодії. Тому, проведення аналізу існуючих підходів щодо оцінки ефективності управління є першим кроком до вирішення цього важливого й досить складного завдання.

Результати такого оцінювання використовуються при аналізі діяльності підприємства як в цілому, так і у галузі управління, вони дозволяють установлювати масштаб та напрями змін, прогнозувати їх вплив на ключові параметри діяльності підприємства, виявляти найважливіші чинники зростання, приймати відповідні управлінські рішення щодо подальшої діяльності підприємства та його підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів управління підприємствами за умов невизначеності та ризику зробили вітчизняні та зарубіжні економісти: О. Альтін, І. Балабанов, Т. Бачкаї, І. Бланк, А. Буянов, Г. Великоіваненко, П. Верченко, В. Вітлінський, Ю. Гермейер, В. Гранатуров, О. Дубова, І. Івченко, Ю. Єрмолаєв, А. Камінський, К. Кірсанов, М. Клапків, Т. Клебанова, Г. Клейнер, В. Ковальов, Б. Койлі, Н. Машина, Д. Месен, Д. Мико, В. Михалевич, Л. Михайлов, М. Моїсєєв, О. Мороз, Ф. Найт, Т. Райс, О. Устенко, Е. Уткін, В. Хобта, В. Христіановський, В. Черкасов, Д. Штефанич, О. Ястремський.

Теоретичні засади та практичні рекомендації щодо діагностики діяльності підприємства в умовах нестабільного середовища розглядаються А. Варташовим, А. Воронковою, О. Гетьманом, А. Градовим, А. Гречан, Н. Данілочкіною, В. Забродським, В. Зінченко, М. Кизимом, Е. Коротковим, Г. Козаченко, Л. Костирко, В. Кузіним, І. Отенко, В. Пономарьовим, Г. Савицькою, І. Сокирицькою, В. Шаповал, Г. Швиданенко.

Оцінювання ефективності управління має ще багато дискусійних і невирішених питань як в напрямку обґрунтування загального підходу до оцінки, так і щодо аспекту розробки конкретних методичних рішень. Актуальність дослідження підсилюється ще й тим, що у цій галузі існує декілька принципово різних підходів та багато розрізнених, системно непов'язаних методик, що утруднює, а іноді навіть унеможлиблює їх використання на практиці.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування концептуальних підходів щодо вдосконалення оцінювання ефективності управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проведені дослідження у напрямку оцінки ефективності управління показали, що єдиного підходу до вирішення цього завдання, який би охоплював усі сфери управління та діяльності підприємства, в цілому не існує. І навпаки, було встановлено наявність багатьох підходів, як схожих

між собою, так і зовсім різних, до оцінки ефективності управління. Основна причина існування цих підходів полягає в тому, що управління тісно пов'язане з усіма економічними та соціальними процесами, що відбуваються на підприємстві.

Спробу систематизувати існуючі підходи до оцінювання ефективності управління зробила у своїх працях А.В. Тихомирова. Вона виділила сім підходів до оцінювання ефективності управління, які має сенс проаналізувати та доповнити новими, що представлені в наукових працях різних авторів у межах визначених підходів [5].

Перший підхід поєднує авторів, які пропонують оцінювати ефективність управління як ефективність виробництва. Існування такого підходу пояснюється невіддільністю процесу управління від результатів виробничо-господарської діяльності.

У другому підході пропонується оцінювати ефективність управління на основі кінцевих результатів діяльності підприємства порівняно з витратами на управління, тобто за результатами порівняння величини витрат на управління з результатами діяльності апарата управління. Оцінка ефективності управління при цьому зводиться до розрахунку співвідношення величини витрат на управління й отриманих при цьому результатів, у першу чергу тих, котрі відображають підвищення ефективності виробництва [1].

Третій підхід припускає, що ефективність управління слід розглядати як результативність діяльності конкретної системи управління, що відображається в різних показниках як стану об'єкта управління, так і власне управлінської діяльності [2].

У межах четвертого підходу оцінку ефективності управління пропонується здійснювати на основі оцінки ступеня досягнення цілей управління діяльності підприємства. Прихильники цього напряму стверджують, що ефективність управління визначається рівнем досягнення цілей підприємства [2].

За положеннями п'ятого підходу оцінювати ефективність управління пропонується на основі оцінки ефективності управлінських рішень за двома напрямками. За першим ефективність управління оцінюється за ефективністю окремо взятих рішень, а тому оцінка ефективності має базуватися на чіткому визначенні цілей і виборі критеріїв, за допомогою яких буде проводитися оцінка ефективності можливих варіантів рішення [1]. Так, при наявності кількох цілей Ф.Ф. Аунапу рекомендує привести різні цілі до єдиної оцінки та визначити ефективність кожного рішення за всіма цілями, вибираючи при цьому найбільш ефективний варіант. За другим напрямком оцінки ефективності управління на основі оцінки ефективності управлінських рішень ефективність управління оцінюється, виходячи з оцінки процесу прийняття управлінських рішень.

Шостий підхід поєднує ті погляди, відповідно до яких управління базується на оцінці ефективності управлінської праці. За оцінки ефективності управлінської праці як витрати розглядаються витрати, пов'язані з роботою управлінського персоналу. При проведенні такої оцінки ефективність управління ототожнюється з поняттям економічної ефективності управлінської праці [2].

Крім того, майже всі прихильники шостого підходу зосереджують увагу не тільки на визначенні економічної ефективності управлінської праці, але й на соціальній ефективності. Так, у праці В.П. Пугачова, з посиланням на видатних німецьких авторів Й. Хентце, А. Каммела та К. Ліндєрта, наводиться трактування економічної та соціальної ефективності управлінської праці [8]. Економічна ефективність означає реалізацію персоналом цілей організації за рахунок використання ресурсів підприємства або вирішення завдань управління з найменшими витратами. Соціальна ж ефективність проявляється в ступені досягнення індивідуальних цілей працівників і характеризує задоволеність очікувань, бажань, потреб та інтересів працівників [4].

Виникнення сьомого підходу пов'язане з оцінкою ефективності вдосконалення управління виробництвом. Сутність цього підходу базується на визначенні ефекту, який отримано за результатами реалізації заходів щодо удосконалення управління виробництвом. Цей ефект співвідноситься з витратами на проведення цих заходів [1].

Окрім розглянутих спроб до упорядкування підходів до оцінювання ефективності управління, необхідно звернути увагу ще на один, запропонований З.П. Румянцевою, яка стверджує, що підходи до оцінювання ефективності управління доцільно розглянути з позиції різних моделей організації, запропонованих вітчизняними та зарубіжними авторами [3].

При використанні першої базової моделі З.П. Румянцева пропонує, як і всі попередні автори, зважати на показники, що характеризують отримані результати діяльності. Ефективність управління підтверджується виконанням цільових установок з виробництва продукції. На думку автора, головна увага зосереджується на внутрішній економічності, яка характеризує випуск на одиницю витрат [3]. Незважаючи на вузьку спрямованість цього підходу до визначення ефективності управління підприємством, на відмінку від думки попередніх авторів, З.П. Румянцева розглядає ефективність як повністю відносну категорію.

Перехід до другої моделі, на думку З.П. Румянцевої, не означає відмови від названих вище підходів до виміру й оцінки економічної ефективності, але акцентується увага на внутрішніх процесах. Головним принципом цього підходу є ефективне використання людських ресурсів, тому важливі такі категорії, як інтеграція діяльності, задоволеність членів колективу, мораль, соціальний клімат. Методологія оцінки ефективності управління у цьому випадку базується на системі управління трудовими ресурсами, яка

включає показники формування, розвитку та підвищення якості трудового життя. Таким чином, другий підхід розкриває не тільки економічну сутність категорії ефективності, а й її соціальну спрямованість.

У системах відкритого типу (третя і четверта моделі), на думку автора, оцінка ефективності управління організації проводиться з урахуванням взаємозв'язків елементів, підсистем і всієї системи управління підприємством у цілому, а також із зовнішнім середовищем. Системний підхід до оцінки ефективності управління характеризується тим, що при оцінці основна увага приділяється спроможності підприємства отримувати всі необхідні для виробництва продукції або послуг ресурси із зовнішнього середовища [7].

Таким чином, виділений З.П. Румянцєвою підхід до оцінки ефективності управління на основі третьої моделі організації ототожнюється з ефективністю використання системних ресурсів підприємства, що потребує, по-перше, виміру кількості ресурсів, а по-друге, оцінки вигідності торгових операцій з постачальниками. При викладі системного підходу З.П. Румянцєва використовує поняття ефективності управління, ефективності організації, системної ефективності, системних ресурсів, але при цьому не розкриває сутність цих понять. Очевидно можна припустити, що ефективність управління ототожнюється з поняттям ефективності організації, у той час як системна ефективність – це ефективність управління підприємством на основі системного підходу до управління, системні ресурси – це ресурси забезпечувальної підсистеми, які використовуються для визначення ефективності системи управління підприємством [3].

Аналіз поданих підходів до оцінювання ефективності управління підприємством показує, що в теорії і практиці зустрічається як їх часткове використання, так і поєднання різних підходів.

Беручи до уваги визначення управління підприємством з точки зору системного підходу, усі зазначені раніше підходи до оцінювання ефективності управління підприємством доцільно поєднати у три загальні підходи: селективний підхід до оцінювання ефективності управління підприємством, за яким пропонується оцінювати ефективність управління підприємством з точки зору одного елемента системи управління; комплексний підхід до оцінювання ефективності управління підприємством, коли оцінка здійснюється за комплексом окремих елементів системи управління; фрагментарний підхід до оцінювання ефективності управління підприємством, де оцінка проводиться за різними аспектами або компонентами управління, які не є елементами системи управління. Запропоновані підходи до оцінювання ефективності управління показані на рис 1.

Рис. 1. Підходи до оцінювання ефективності управління підприємством

Джерело: [7]

Селективний підхід в своєму складі поєднує підходи до оцінювання ефективності управління підприємством, які ґрунтуються на оцінці ефективності виробництва, економічної ефективності, ефективності витрат на управління та ефективності управлінської праці. До складу комплексного підходу до оцінювання ефективності управління підприємством увійшли підходи, що ґрунтуються на оцінці за кінцевими результатами роботи та ефективним використанням трудових ресурсів, оцінці за ефективністю системних ресурсів, за загальними показниками результативності діяльності конкретної системи управління та на основі збалансування інтересів груп зовнішнього та внутрішнього середовищах [6]. Фрагментарний підхід у своєму складі об'єднав підходи, які базуються на ефективності управлінських рішень, ефективності вдосконалення управління та на основі виміру вартості бізнесу. Слід також зауважити, що оскільки ефективність управління підприємством розглядається в роботі саме як відносна характеристика результативності управління, а результативність, у свою чергу, – це рівень досягнення цілей підприємства, то виділені два перші підходи до оцінювання ефективності управління підприємством безпосередньо будуть ґрунтуватися саме на такій оцінці, а тому підхід до оцінки ефективності управління підприємством на основі лише оцінки ступеня досягнення цілей буде входити до складу як першого, так і другого підходів до оцінювання ефективності управління.

Висновки з даного дослідження. Отже, аналіз існуючих підходів до оцінювання ефективності управління показав, що єдиного, а тим більше підходу, який би не мав недоліків, не існує. Вони різняться в залежності від об'єкта оцінки. А такими виступають система управління, апарат управління, виробнича діяльність. Головними недоліками більшості підходів до оцінювання ефективності є їх вузькість з позиції об'єкта оцінки, тобто управління. Більш детально та комплексно управління представлено в системному підході, де воно розглядається як система певних елементів, які пов'язані між собою. Але й він має значний недолік – відсутність єдиного погляду на склад елементів системи управління. Підходи до оцінювання ефективності управління, які виникають шляхом поєднання кількох простих підходів, у більшості випадків визначаються складністю такої оцінки. Така розбіжність підходів не сприяє якості оцінювання ефективності управління підприємством. З точки зору прийнятого системного підходу до управління всі підходи до оцінювання ефективності управління підприємством доцільно об'єднати у три загальні підходи. Селективний підхід передбачає оцінку ефективності управління підприємством з точки зору одного елемента системи управління. Комплексний підхід передбачає оцінювання ефективності управління підприємством за комплексом окремих елементів системи управління. За фрагментарним підходом оцінка ефективності управління підприємством проводиться за різними аспектами або компонентами управління, які не входять до складу системи управління.

Література

1. Аунапу Ф.Ф. Научные методы принятия решений в управлении производством / Ф.Ф. Аунапу. – М. : Экономика, 1974. – 134 с.
2. Вечерковски Р.З. Управление знаниями при формировании конкурентных преимуществ предприятия : дис. канд. наук: 08.06.01 – Экономика, организация и управление предприятиями. – Луганск, ВНУ им. В. Даля.-2004.-216 с.
3. Румянцева З. П.Общее управление организацией: Теория и практика : Учебник для вузов по специальности "Менеджмент организации" / З. П. Румянцева. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 304 с.
4. Синицына Т. А. Оценка эффективности системы управления промышленным предприятием – целевой подход : дис. канд. экон. наук : 08.06.01 / Синицына Т. А. – Одесса : ОГЭУ, 2004. – 187 с.
5. Тихомирова А.В. Оценка эффективности управления производством / А.В. Тихомирова. – М. : Экономика, 1984. – 104 с.
6. Холл Р. Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Р. Х. Холл ; пер. с англ. Е. Нектерова ; [под. общ. ред. И. В. Андреевой]. – СПб. : Питер, 2001. – 508 с.
- 7.Христенко Л.М. Удосконалення оцінки ефективності управління підприємством. – Дис. канд. економ. наук: 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей). – Луганськ, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, 2007.-325 с.
- 8.Фрайлингер К. Управление изменениями в организации / К. Фрайлингер, Й. Фишер; [Пер. с нем. Н. П. Береговой, И. А. Сергеевой].– М. : Книгописная Палата, 2002.– 264 с.

Мартиненко В.П.,
д.е.н., професор кафедри фінансів
Вербіцька І.М.
Національний університет харчових технологій

ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК НАПРЯМ ЇХ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання фінансовий стан багатьох підприємств є незадовільним, що пов'язано з впливом ряду зовнішніх і внутрішніх факторів. Найбільш вагомими з них вважаються: нестабільність політичної та економічної ситуації, зміни нормативно-правової бази, високий рівень конкуренції на ринках збуту, значний рівень ризику втрати прибутку й капіталу. Окрім несприятливого впливу факторів зовнішнього середовища, значна частина підприємств характеризується відсутністю системи фінансового контролінгу та бюджетування, структурою господарювання, що не дозволяє вирішувати проблеми виживання, забезпечення фінансової стабілізації та підвищення рівня прибуткової діяльності у довгостроковій перспективі. З огляду на вищезазначені процеси, особливого значення набуває впровадження фінансової реструктуризації як заходу з фінансового оздоровлення вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даний час, багато питань, що пов'язані з фінансовою реструктуризацією підприємств знайшли достатнє відображення як в зарубіжній, так і у вітчизняній літературі. Зокрема, ці проблеми висвітлені у роботах М.Д. Аістової, Л.П. Белих, І.І. Мазура, Є.О. Фрезе, Ю.М. Чернявського, О.М. Клейменова, Р. Карасюка, Д.І. Коваленко, В.В. Лавриненко, О.В. Лепьохіна, Л. Лігоненка, Ю.Г. Лисенка, Т. Мізерної, А. Поддєрьогіна, С. Салженіцина, О.О. Терещенка, М. Хаммера, Д. Чампі, В.Д. Шапіро та інших. Проте, незважаючи на численні дослідження, окремі аспекти проблеми потребують опрацювання. Серед них доцільно виділити питання, що стосуються фінансової реструктуризації як напрямку фінансового оздоровлення підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є систематизація й узагальнення науково-методичних підходів до визначення сутності фінансової реструктуризації та обґрунтування основних методів фінансової реструктуризації, необхідних для фінансового оздоровлення підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових поглядів щодо фінансової реструктуризації показує, що в цілому підходи до визначення поняття фінансової реструктуризації характеризуються різноманітністю та, водночас, дещо різним розумінням механізмів проведення, ролі та критеріїв її ефективності. Так І.О. Лепьохіна відносить фінансову реструктуризацію до оздоровчих заходів. Зазначає, що це комплекс заходів, необхідних для поліпшення фінансового стану підприємства, здійснюваних шляхом вжиття експрес-заходів: збільшення (зменшення) заборгованості, зниження вартості капіталу [6].

На думку Н.А. Гринюк, фінансова реструктуризація передбачає реформування корпоративного управління з обов'язковим залученням інвестицій для оздоровлення стану підприємства [4].

Л.П. Батенко розглядає реструктуризацію як постійний інструмент управління підприємством, а не реалізацію такої мети, як запобігання банкрутству. Автор вважає, що фінансова реструктуризація може проводитися одночасно в рамках санаційної, адаптаційної або випереджаючої реструктуризації, при цьому основним її інструментом є управління заборгованістю підприємства.

М.Д. Білик під фінансовою реструктуризацією вбачає самостійний спосіб досягнення стратегічних фінансових перетворень у процесі реалізації фінансової стратегії. Визначає, що фінансова реструктуризація підприємства – це система фінансово-економічних та інших заходів, спрямованих на реформування його фінансової діяльності і забезпечення досягнення мети його фінансової стратегії шляхом здійснення необхідних перетворень складу його капіталу, активів та грошових потоків, адаптованих до змін кон'юнктури фінансового ринку та інших зовнішніх факторів формування результатів фінансової діяльності [3].

Деякі автори під цим терміном розуміють лише зміну структури пасиву балансу підприємства (французький економіст М. Перар) і навіть тільки зміну кредиторської заборгованості (Л.П. Батенко). Інші розглядають її як перерозподіл дебіторської та кредиторської заборгованості (А. Бутник-Сіверський, Г. Лозова, А. Донченко).

Законодавством України фінансова реструктуризація розглядається як «...система заходів, що здійснюється під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища, а також задовольняє в повному обсязі або частково кредиторів шляхом коригування, реструктуризації боргів і капіталу підприємства та (або) зміни організаційно-правової структури боржника» [1].

На нашу думку, трактування дефініції «фінансова реструктуризація» найбільш повно розкрито М.Д. Білик, оскільки воно охоплює весь комплекс заходів, спрямованих на зміну структури фінансів підприємства для забезпечення платоспроможності і запобігання банкрутству.

Узагальнивши існуючі теоретичні підходи до визначення поняття «фінансова реструктуризація підприємства», можемо сформулювати таке авторське визначення: фінансова реструктуризація підприємства – це система заходів, спрямована на комплексне поліпшення фінансового стану підприємства за рахунок управління пасивами підприємства, інвестиціями та заборгованістю.

Враховуючи актуальність і значний інтерес науковців і практиків до визначення основної мети проведення фінансової реструктуризації, виділимо такі підходи. Так, на думку М.Д. Білик, метою проведення фінансової реструктуризації є відновлення фінансової рівноваги при загрозі банкрутства підприємства, З. Шершньова вважає – стабілізацію підприємства, В.М. Гриньова та А.В. Гриньов – зростання обсягів збуту продукції.

Характерними рисами у визначенні фінансової реструктуризації є те, що до фінансової реструктуризації відносять зміни як в пасивах так і активах підприємства; оптимізацію структури перших та підвищення ефективності використання других.

Фінансова реструктуризація підприємства, з одного боку, може бути складовою частиною загальної реорганізації, тому що неможливо провести будь-які зміни, не зачепивши фінанси, а з іншого боку, вона може здійснюватися як самостійний напрямок реорганізації, як засіб стратегічних фінансових перетворень, попередження банкрутства і підвищення рівня платоспроможності. В цьому випадку вона виконує суто санаційну функцію [2].

Передусім фінансову реструктуризацію проводять задля фінансового оздоровлення підприємства, її пов'язують з попередженням та усуненням кризових явищ, необхідністю вирішення поточних проблем неліквідності, фінансової залежності та неплатоспроможності.

Поряд з цим, у випадку успішного бізнесу вчені розглядають фінансову реструктуризацію на більш довготривалу перспективу як засіб більш ефективного використання капіталу фірми, збільшення її вартості, інвестиційної привабливості та конкурентоздатності. У контексті довгострокового періоду фінансова реструктуризація є проміжним етапом у справі реструктуризації підприємства в цілому, де основною ціллю є адаптація підприємства до умов мінливого зовнішнього середовища з метою підвищення конкурентоздатності [5].

Фінансова реструктуризація є необхідною складовою не тільки оперативної, а й стратегічної реструктуризації. На нашу думку, тільки за умови досягнення ефективності в управлінні фінансовими ресурсами, підприємство може реалізувати в повному обсязі обрану стратегію реструктуризації та підвищення конкурентоздатності. Фінансове реструктурування стабілізує підприємство, мінімізує загрозу ліквідації компанії і таким чином створює умови для інвестування в подальші реструктуризаційні заходи. Адже наступним кроком після початкового фінансового оздоровлення має стати проведення інституційного та операційного реструктурування, в які входять зміни у виробничій структурі, техніко-технологічне оновлення, введення інновацій, перебудова системи постачання і збуту, перегляд цінової політики й методів просування товарів на ринок, що вимагатиме значних обсягів додаткових ресурсів. Разом операційне реструктурування, що приводить до зростання ефективності виробництва, та фінансове реструктурування, що створює оптимальні умови залучення додаткових коштів, дають змогу підприємству цілком пристосуватись до зовнішнього середовища, істотно підвищити свою ринкову привабливість.

Слід зазначити, що фінансова реструктуризація, на відміну від операційної, у більшості випадків означає встановлення та дотримання загальних правил, які можна застосувати до різних компаній, так як основи фінансів, обліку й права на підприємствах різних типів відрізняються не дуже суттєво [9]. Завдяки цьому створюється можливість для формалізації і наукового обґрунтування методів фінансового реструктурування, серед яких виділяють наступні (рис. 1).

Найбільш поширеними методами, які сприяють фінансовому оздоровленню підприємств на сьогоднішній день є: списання безнадійної заборгованості, визначення більш вигідної схеми погашення заборгованості, одержання додаткових кредитів та інші. Залежно від проблем застосовують також наступні методи: продаж невикористаних основних фондів, зменшення оборотних запасів шляхом реалізації надлишкової частини, передачу частини майна в рахунок погашення заборгованості, продаж (купівля) акцій різних підприємств, продаж частини власних акцій, додаткова емісія акцій, взаємозаліки, зменшення (збільшення) залучених кредитів.

Фінансову реструктуризацію, як правило, необхідно здійснювати у таких напрямках:

- реструктуризація пасиву балансу (форм короткострокової і довгострокової заборгованості підприємства та структури власного і позикового капіталу);
- реструктуризація активу балансу (видів оборотних та позаоборотних активів підприємства та співвідношення їх у цілому);
- реструктуризація грошових потоків (окремих видів додатного та від'ємного грошових потоків, окремих напрямків діяльності підприємства і співвідношення загального обсягу надходження і витрат грошових коштів).

Рис. 1. Основні методи фінансової реструктуризації

Джерело: [7]

Ефективність фінансової реструктуризації підприємств повинна здійснюватися за критеріями зростання рівня платоспроможності, зміцнення фінансової стабільності, зростання чистого грошового потоку та покращення фінансового стану загалом. Для характеристики фінансового стану підприємства використовуються такі основні показники: коефіцієнт покриття, коефіцієнт забезпечення власними коштами, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності [8].

Проведення фінансової реструктуризації включає заходи щодо управління пасивами підприємства, які мають на меті вирішення важливих питань фінансової діяльності підприємства, забезпечення інвестиційного розвитку, а головне – фінансового оздоровлення підприємства (підвищення фінансової незалежності, ефективності управління заборгованістю підприємства, зростання інвестиційної привабливості тощо).

Основними завданнями фінансової реструктуризації на підприємстві можна вважати наступні:

- оптимізація структури капіталу;
- управління дебіторською й кредиторською заборгованістю;
- поліпшення фінансових показників основних груп оцінки фінансового стану: ліквідності та платоспроможності, рентабельності, фінансової стійкості, ділової активності;
- зменшення запасів оборотних активів шляхом виявлення й реалізації надлишкових та інші.

Також важливо відмітити, що фінансова реструктуризація практично неможлива без розробки стратегічних напрямків інвестиційного розвитку підприємства. Ми пропонуємо такі стратегічні напрямки інвестиційного розвитку підприємства в рамках фінансової реструктуризації:

- збільшення кількості та питомої ваги інвестиційних проектів, які спрямовані на отримання ефекту у вигляді додаткового грошового потоку від основної діяльності: зниження витрат; розширення асортименту продукції та збільшення продажів нової продукції на традиційних і нових для підприємства ринках;

- удосконалення системи управління ризиками інвестиційної діяльності;
- використання сучасних методів оцінки ефективності інвестиційних проектів;
- реалізація комплексу заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості підприємства.

Процес фінансової реструктуризації складається з декількох основних послідовних етапів і передбачає складання її програми та плану. Чітко визначених критеріїв успішної реструктуризації не існує, оскільки це явище багатогранне і різнопланове. Однак загальні рекомендації зводяться до наступного: рівень досягнення головної мети реструктуризації, довгострокова ефективність функціонування об'єкта, на якому проводилися реструктуризаційні заходи, зростання ринкової вартості підприємства, підвищення інвестиційної привабливості, позитивні соціальні наслідки [10].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, більшість українських підприємств потребують сьогодні кардинальних структурних змін системи господарювання. Позитивні зміни в економіці країни, пов'язані з підвищенням обсягів виробництва, носитимуть короточасний характер, якщо фінансовий

стан підприємств не буде стабільним, рівень платоспроможності – досить високим, а механізм адаптації до змін кон'юнктури фінансового ринку не буде супроводжуватися фінансовою реструктуризацією. Фінансова реструктуризація займає особливе місце в діяльності підприємства та передбачає впровадження комплексу заходів, пов'язаних зі зміною структури й розмірів власного та позикового капіталу, а також зі змінами в інвестиційній діяльності. Крім того, фінансова реструктуризація забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства, набуття ширших можливостей для залучення капіталу, а головне – призводить до фінансового оздоровлення підприємства та істотного поліпшення основних показників його фінансового стану.

Література

1. Закон України «Про банкрутство» від 30.06.1999 № 784-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/784-14>
2. Базилінська О.Я. Управління фінансами підприємств: фінансова реструктуризація і конкурентоспроможність підприємств [Електронний ресурс] / О.Я. Базилінська. – Режим доступу: http://lukuapenko.at.ua/_id/1/182.pdf. – 04.06.2011. – Назва з екрана.
3. Білик М.Д. Управління фінансовими ресурсами державних підприємств: Дис. докт. екон. наук. – Суми; Українська академія банківської справи, 2009.
4. Гринюк Н.А. До проблем проведення фінансової реструктуризації підприємств / Н.А. Гринюк // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2007. – № 69. – С. 61–64
5. Кругляк А.М. Управління процесами реструктуризації як форма фінансового оздоровлення підприємства // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №20. – С. 45–49.
6. Лепьохіна І.О. Сутність та зміст фінансової реструктуризації підприємства / І.О. Лепьохіна // Економіка та підприємництво. – 2011. – № 3. – С. 171–175.
7. Міхов Л.І. Фінансова реструктуризація / Л.І. Міхов, Л.М. Каліна // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – №2. – С. 57–60.
8. Синиця С.В. Реструктуризація підприємства як один із напрямів підвищення його конкурентоспроможності / С.В. Синиця // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 3 (28). – С. 131–138.
9. Сердюк, В. Теоретичні й прикладні аспекти реструктуризації бізнесу / В. Сердюк // Схід. – 2012. – № 3(94). – С. 20–23.
10. Тинний І. Фінансова реструктуризація підприємств промислового сектора в Україні / І. Тинний // Банківська справа. – 2009. – №2. – С. 40–47.

УДК 338.432:631.95

Власенко І.Г.,
д.м.н, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ХАССП У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах через канали зовнішньої торгівлі проходить до 1/5 частини виробленої в світі продукції, і ця частка має тенденцію до зростання. Набуття членства України у СОТ має дуже велике значення для розвитку економіки держави, особливо агропромислового комплексу, оскільки останній має величезний експортний потенціал. Саме особливості еколого-економічних умов України ставлять вимоги впроваджувати у виробництво харчових продуктів систем, які б забезпечували якість і гарантували різні рівні безпеки продукції. Впровадження «Hazard Analysis and Critical Control Point» ХАССП по суті є новим рівнем в менеджменті якості. В Україні застосування систем ХАССП є обов'язковим для всіх підприємств, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів. Впровадження системи «Hazard Analysis and Critical Control Point» («Аналіз небезпечних чинників і критичні контрольні точки») стосується стратегічних рішень найвищого керівництва підприємства з метою підвищення якості, безпечності та конкурентоспроможності вітчизняної харчової продукції, що забезпечує захист інтересів і здоров'я споживача, сприяє розширенню ринків збуту у вітчизняному і світовому економічному просторі, підвищує авторитет та імідж України в цілому.

Конкурентоспроможність харчових продуктів повніше розкривається через систему якісних та економічних показників. Якість – сукупність властивостей і характеристик продукції, що включає

функціональну придатність, екобезпечність для здоров'я, надійність та економічність. Визнаючи важливість HACCP для контролю якості харчових продуктів, 20-та сесія Комісії кодекс аліментаріус, що відбулася у Женеві (Швейцарія) у 1993 р., прийняла Настанови щодо застосування системи HACCP. Нова редакція «Кодексу загальних принципів гігієни харчових продуктів» включає методологічний підхід HACCP». В нашій державі прийнято ряд керівних документів: Закони України «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про дитяче харчування», національний стандарт ДСТУ 4161-2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги», національний стандарт ДСТУ ISO 22000:2007 (ідентичний міжнародному стандарту ISO 22000:2005), постанова № 20 від 30.06.2010р. МОЗ «Про удосконалення державного санітарно-епідеміологічного нагляду за впровадженням системи HACCP» та ще низка указів Президента України та розпоряджень Кабінету Міністрів. У травні 2012 року розроблено проект змін до низки законів України, які стосуються якості та особливо безпеки харчових продуктів. Згідно з цими документами, системи управління безпечністю харчових продуктів HACCP стають обов'язковими для всіх операторів ринку. Однак, на жаль, все це до цих пір «діє» тільки на папері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що екологічний стан нашої держави змушує зосереджувати увагу на таких факторах, як якість сировини, контроль за станом її зберігання та переробки. Над окремими аспектами проблеми якості продукції аграрного сектора в умовах членства України у світовій організації торгівлі (СОТ) працювали такі вчені, як П.Т. Саблук, А. Н. Мамцев, Д. М. Чибісов та інші [1-5]. Систему управління безпечністю продуктів харчування на основі принципів HACCP в своїх роботах висвітлювали вчені України: Ж.Т. Ахметова, В.В. Власенко, І.Г. Власенко та інш. [6-9], але, незважаючи на це, проблема потребує подальшого вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження можливостей управління якістю харчових продуктів на основі принципів системи аналізу ризику і контролю критичних точок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація світової економіки та формування спільних ринків збуту зумовили необхідність вирішення проблеми взаємного визнання результатів оцінки відповідності, в тому числі і результатів сертифікації систем управління безпечністю харчових продуктів (СУБХП) в різних країнах світу. У результаті проведених досліджень встановлено, що одним із шляхів конкурентопридатності продуктів харчування на міжнародних ринках є створення системи контролю якості у відповідності до вимог міжнародних стандартів ISO серії 900. Створення цих систем якості дає можливість підвищити експортні можливості сільськогосподарської продукції нашої держави. У харчовій промисловості України практичним втіленням даних стандартів стала Система аналізу ризику і контролю критичних точок (АРККТ), в англійському варіанті – Hazard analysis and critical control point (HACCP). Сутність системи HACCP включає 7 основних принципів:

Принцип 1. Проведення аналізу небезпечних чинників шляхом ідентифікації потенційно небезпечних чинників, які пов'язані з виробництвом харчових продуктів на всіх стадіях виробничого ланцюжка «сировина–продукт–споживач». Оцінюється можливість (ймовірність) виникнення небезпечних чинників та встановлюються заходи для їх попередження (усунення).

Принцип 2. Визначення критичних точок контролю (КТК), які можуть контролюватися для попередження (усунення) небезпечних чинників або мінімізації ймовірності їх виникнення.

Принцип 3. Встановлення граничних значень, які повинні бути дотримані для забезпечення контролю в КТК.

Принцип 4. Встановлення системи моніторингу для КТК шляхом проведення випробувань або спостережень відповідно до встановленого плану-графіка.

Принцип 5. Встановлення коригувальних дій шляхом моніторингу у випадках втрати контролю в КТК.

Принцип 6. Встановлення процедур перевірки (аудиту) для підтвердження ефективності функціонування системи HACCP.

Принцип 7. Встановлення документації для всіх процедур і реєстрації даних відповідно до зазначених принципів та їх застосування. Ефективне застосування HACCP вимагає залучення до своєї діяльності керівництва та персоналу підприємства, які володіють ґрунтовними знаннями з агрономії, тваринництва, технології харчових продуктів, ветеринарної санітарії, мікробіології, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, хімії тощо. Застосування принципів HACCP припускає вирішення наступних завдань, виділених у логічній послідовності їх застосування.

1. Створення робочої групи HACCP – це залучення підготовлених і обізнаних з настановами HACCP фахівців з потрібними знаннями і досвідом для розробки дієвого плану (включаючи настанови HACCP для конкретних секторів харчової промисловості).

2. Опис продукції. Створення повного опису продукту, етапів виробництва і переробки, включаючи всі інгредієнти, пакувальні матеріали тощо з відповідними даними його безпеки, що сприятиме ідентифікації всіх можливих небезпечних чинників, які можуть існувати в інгредієнтах, пакувальних матеріалах або під час застосування будь-якої технологічної операції, пов'язаної з продуктом. Цей опис має включати назву продукту, позначення і назви нормативних документів, за якими виготовляється цей продукт і постачаються інгредієнти та матеріали; важливі характеристики продукту, можливості росту мікроорганізмів (водна активність, кислотність тощо), стислі відомості про використовуваний процес та технологію, властиве пакування і використання за призначенням, включаючи цільові групи населення.

3. Встановлення призначення продукції – виходить з передбачуваного її вживання споживачем з врахуванням вразливих груп населення, зокрема, харчування у спеціальних закладах.

4. Побудова блок-схеми виробничого процесу – розробляється робочою групою ХАССП і повинна відображати всі етапи технологічного процесу виробництва конкретного продукту або кількох продуктів, якщо виробляються вони за подібними технологіями.

5. Підтвердження блок-схеми на місці – це дії для підтвердження технологічних операцій блок-схеми на всіх етапах і протягом всього часу роботи та внесення необхідних змін у блок-схему виробництва продукції особами, які добре обізнані з виробничим процесом.

6. Складання переліку всіх потенційно небезпечних чинників, пов'язаних з кожним технологічним етапом, проведення їх аналізу і розгляд заходів для контролю ідентифікованих небезпечних чинників.

У процесі аналізу небезпечних чинників необхідно врахувати:

- передбачувану наявність небезпечних чинників і важкість їх негативного впливу на здоров'я людини;

- якісну або кількісну оцінку наявності небезпечних чинників;

- виживання або розмноження виявлених мікроорганізмів;

- утворення або збереження в харчових продуктах токсинів, хімічних чи фізичних чинників;

- умови, що призводять до вищезгаданих чинників.

Для контролю небезпечного чинника (чинників) можна використовувати декілька заходів, або ряд небезпечних чинників можна контролювати певним заходом.

7. Визначення критичних точок контролю. Для одного і того ж небезпечного чинника можуть бути задіяними декілька критичних точок контролю (КТК). З метою спрощення визначення КТК у системі ХАССП може застосовуватися «дерево рішень», яке вимагає гнучкості з врахуванням внесених змін і запровадження контрольних заходів на кожній стадії технологічного процесу.

8. Встановлення граничних значень для кожної КТК – повинні встановлюватися і обґрунтовуватися для кожної критичної точки контролю. В окремих випадках на конкретному етапі може бути встановлено одночасно декілька граничних значень. Загальноприйняті критерії включають вимірювання температури, часу, вологості, кислотності рН, водної активності, присутності хлору і визначення органолептичних характеристик продукту, наприклад, зовнішнього вигляду і структури. Граничні значення повинні піддаватися вимірюванню.

9. Встановлення системи моніторингу для кожної КТК – це планове вимірювання або спостереження КТК порівняно з її граничними значеннями. Процедури моніторингу дозволяють виявляти втрати контролю в КТК. Крім цього, моніторинг повинен своєчасно надавати інформацію для внесення виправлень з метою не допущення перевищення граничних значень. Якщо результати моніторингу свідчать про тенденцію до втрати контролю в КТК, тоді необхідно процес коригувати ще до появи відхилень. За умови періодичного моніторингу, його обсяг або періодичність повинні бути достатніми для гарантованого контролю КТК. Більшість процедур моніторингу вимагають швидкості, оскільки вони стосуються оперативних процесів і не залишають часу для тривалих аналітичних перевірок. Тому, із-за швидкості віддають найчастіше перевагу проведенню фізичних і хімічних вимірювань, ніж мікробіологічному дослідженню. Одержані результати пов'язані з моніторингом КТК документально реєструються і підписуються працівниками відповідальними за моніторинг і відповідальними за нагляд посадовими особами підприємства.

10. Встановлення коригувальних дій для кожної КТК у системі ХАССП з метою розробки спеціальних коригувальних дій для можливого усунення відхилень. Ці дії повинні забезпечити відновлюваність контролю в КТК, а також передбачити належну утилізацію продукції, у якій виникли відхилення. Методики усунення відхилень та утилізації продукції повинні бути документально оформлені у системі ХАССП.

11. Встановлення процедур перевірки (аудиту) проводиться для визначення правильності функціонування системи ХАССП. При цьому застосовують періодичні методи перевірки та аудиту, відповідні методики і випробування, у тому числі випадковий відбір проб та аналіз.

Перевірку (аудит) повинна проводити особа, яка не бере участі в моніторингу та коригувальних діях. Перевірка (аудит) проводиться відповідальними особами підприємства, або зовнішніми експертами за дорученням підприємства, або кваліфікованою третьою стороною.

Прикладами діяльності підприємства з перевірки є:

- аналіз системи ХАССП і даних, що реєструються;

- аналіз відхилень і випадків утилізації продукції;

- підтвердження наявності контролю в критичних точках контролю.

Для всіх можливих випадків діяльність з підтвердження включає дії, що дозволяють переконатися в адекватності усіх елементів плану ХАССП.

12. Встановлення документування і, реєстрації даних. У застосуванні системи ХАССП велике значення має ефективна і точна реєстрація даних.

Процедури ХАССП повинні бути документально оформлені. Документування і реєстрація даних мають відповідати характеру і обсягу технологічної операції та бути достатніми для того, щоб допомогти підприємству підтвердити наявність та актуальність контрольних заходів системи ХАССП. Прикладами документації є аналіз небезпечних чинників, визначення КТК і граничних значень, а протоколів – результати моніторингу КТК, відхилення і відповідні коригувальні дії, виконані процедури перевірки і зміни, внесені до плану ХАССП. Крім цього, реєструється користь від впровадження системи ХАССП:

- для виробників: виробництво більше безпечної продукції з низьким ризиком і задоволенням споживача; репутація торговельної марки; чіткіше уявлення персоналу щодо вимог до безпечності виробництва продуктів; докази підприємства (у судових позовах і страховими компаніями) щодо безпеки продукції; краща організація персоналу та використання робочого часу; ефективність витрат, зменшення збитків у перспективі; менша ймовірність одержати скарги від споживачів та доступ на ринки збуту;

- для споживачів: менший ризик хвороб, спричинених харчовими продуктами; поліпшення якості життя; більша довіра до харчових продуктів;

- для урядів: полегшення інспекцій та ефективніший контроль за якістю харчових продуктів; поліпшення охорони здоров'я та зменшення витрат на охорону здоров'я; полегшення міжнародної торгівлі.

Для отримання безпечних продуктів харчування можлива взаємна інтеграція системи управління якістю і системи управління безпекою продукції.

Застосування системи ХАССП у межах системи управління якістю, що відповідає ISO 9001, може сприяти створенню системи безпеки харчових продуктів, ефективнішої, ніж у випадку застосування або лише ISO 9001, або лише ХАССП, що веде до зростання задоволення споживача та поліпшення продуктивності організації. Прикладом є застосування ХАССП для ідентифікації небезпек та контролю ризиків, пов'язаних з плануванням якості та запобіжними діями, як того вимагає ISO 9001. Після ідентифікації критичних точок; принципи ISO 9001 можуть використовуватися для контролю та моніторингу. Процедури проведення дослідження ХАССП можна легко задокументувати у межах системи управління якістю.

Швидке поширення, всесвітнє визнання і широке застосування у виробничій практиці системи ХАССП пояснюється рядом незаперечних економічних переваг, які вона дає тим, хто її використовує.

- відкривається можливість виходу на нові, в тому числі міжнародні, ринки, розширення вже існуючих ринків збуту;

- підвищується конкурентоспроможність продукції підприємства;
- підвищення інвестиційної привабливості;
- зниження числа рекламацій за рахунок забезпечення стабільної якості продукції;
- підвищується довіра споживачів до продукції;

Головним достоїнством документа є його здатність полегшити організації впровадження системи ХАССП, вимоги якої гармонізовані для застосування на підприємствах харчової промисловості будь-якої країни, і не залежать від виду продукції. Розроблений фахівцями харчової галузі, стандарт ІСО 22000 гармонійно сполучить у собі принципи ХАССП і вимоги ключових стандартів, розроблених найбільшими торговельними синдикатами.

В Україні загальнодержавна концепція впровадження принципів ХАССП в стадії формування. Закон України "Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини" регламентує здійснювати заходи щодо поетапного впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів (СУБХП) на експортних підприємствах харчової промисловості.

Згідно Законодавчого регулювання якості та безпеки харчових продуктів, Міжнародний стандарт ISO 15161:2001 «Настанови щодо застосування ISO 9001:2000 у харчовій промисловості та виробництві напоїв» надає інформацію про можливі взаємозв'язки стандартів ISO серії 9000 з системою управління якістю на принципах ХАССП, які необхідно враховувати під час розроблення і впровадження системи управління якістю в харчову промисловість.

Висновки з даного дослідження. Ефективна інтеграція вітчизняної економіки у світове господарство може відбутися лише за рахунок досягнення високого рівня конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, що виробляються вітчизняними підприємствами. Система ХАССП здатна не лише забезпечити харчову безпеку, але й збільшити інвестиційну привабливість та експортні можливості українських підприємств.

Застосування системи ХАССП у технологічному процесі виробництва і переробки сільськогосподарської сировини є основою одержання конкурентоспроможної харчової продукції. Для того, щоб усе це стало реальністю уже у найближчий час потрібно зробити щонайменше – прискорити впровадження цієї сучасної системи харчової безпеки в Україні.

Розвиток економіки України значною мірою залежить від результатів діяльності аграрного сектора, який є однією з найперспективніших експортних галузей України.

Література

1. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у Світовій організації торгівлі: здобутки і перспективи / П.Т.Саблук // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 3-8.

2. Мамцев А. Н. Управление безопасностью пищевых продуктов на основе принципов ХАССП / А. Н. Мамцев, Е. В. Кузнецова // Достижения науки и техники АПК. – 2007. – № 12. – С. 30-31.
3. Чибісов Д. М. "Окремі теоретичні аспекти щодо переосмислення механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах вступу України до СОТ" / Д.М.Чибісов // Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансово-економічна безпека в Україні: стан та перспективи розвитку», 24 грудня 2010 р. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С.109–110.
4. Чибісов Д. М. "Україна та Світова організація торгівлі: питання узгодження бізнес-інтересів та державної торговельної політики" / Д. М Чибісов // "Південноукраїнський правничий часопис". – № 4. – 2010. – 233 с.
5. Аронов И.З. О выборе системы управления: ежемес. науч.- технич. журнал / И.З. Аронов, В.Г. Версан // Методы менеджмента качества. – М. : 2008. – № 2. – С. 10-12.
6. Ахметова Ж.Т. Внедрение системы ХАССП в производство /ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств/ Ж.Т Ахметова // Матеріали І міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2012 року). – Львів. – 2012. – С. 19-21.
7. Власенко В.В. Оцінка якості та безпеки харчових продуктів на основі принципів ХАССП / В.В. Власенко І.Г. Власенко, Ю.О. Савко // Проблеми зооінженерної та ветеринарної медицини. Збірник наукових праць. Випуск 21, Частина 1., Харків 2010. – С. 72-76.
8. Власенко І.Г. Сучасний стан нормативно-правової бази в Україні та ЄС: якість та безпека молока / І.Г. Власенко // Збірник статей «Євроатлантична інтеграція України: можливості та перспективи». ВТЕІ КНТЕУ. – Вінниця, 2008. – С. 12-15.
9. Замятина О.В. Принципы ХАССП. Безопасность продуктов питания и медицинского оборудования / О.В. Замятина ; пер. с англ. О.В. Замятиной. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2006. – 232 с.

УДК 339.137.2:658

Азарова А.О.,
к.т.н., доцент, професор каф. адміністративного
та інформаційного менеджменту
Інституту менеджменту
Вінницького національного технічного університету,
професор Міжнародної кадрової академії
Житкевич О.В.,
здобувач*
Вінницький національний технічний університет

РОЗРОБЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО МЕТОДУ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Успішне функціонування сучасних вітчизняних підприємств засноване на підтриманні високого рівня їх конкурентоспроможності. Проте такий процес за умов фінансової, виробничої та політичної криз значно гальмується. Одним із продуктивних шляхів вирішення даної проблеми є розроблення принципів побудови раціонального методу формалізації процесу оцінювання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств (КП). Це уможливить автоматизацію такого процесу, що слугуватиме базовим аспектом розроблення продуктивної стратегії КП та подальшого її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку теорії і практики оцінювання рівня КП та управління нею вітчизняними та іноземними ученими-економістами опрацьовано великий простір наукових методів та моделей, що описують конкурентоспроможність у межах певного об'єкта, а саме, товару, підприємства, держави. Зокрема Р. Фатхутдінов [1] у своїх працях зазначав пряму залежність КП та конкурентоспроможності його продукції й визначав здатність витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами на даному ринку. Г. Багієв [2] –

* Науковий керівник: Азарова А. О. – к.т.н., проф.

засновник методу дослідження маркетингових та конкурентних відносин – узагальнив теорію і практику бенчмаркінгу. Праці Г. Багієва, В. Захарченко, Ю. Єленєвої, О. Кроткова [3] присвячені дослідженню методу аналізу конкурентних переваг, який проводиться шляхом співставлення рівнів відповідних показників підприємства з аналогічними показниками конкурента. Вони вважають, що вищий рівень даного показника вказує на підприємство, яке є більш конкурентоспроможним.

Г. Азоев [4], Є. Голубков, В. Білоусов, Х. Фасхiev [3], Н. Павлова [5] – представники методу інтегральної оцінки рівня КП, що реалізується шляхом аналізу співвідношення очікуваного та оптимального рівня рентабельності підприємства. Зокрема Г. Азоев [4] у своїх працях досліджував питання формування конкурентних переваг та конкурентної стратегії підприємств за умов російської економіки.

Є. Голубков та О. Млотов [3] представили метод ефективної конкуренції, що заснований на співставленні становища підприємств відповідної галузі з підприємствами-конкурентами та із середніми по галузі показниками.

Невирішені частини загальної проблеми. Не зважаючи на численні дослідження у цій царині знань, слід зауважити, що проблема визначення ефективного підходу оцінювання КП залишається недостатньо вивченою, оскільки відсутнім є єдиний чіткий та прозорий, автоматизований раціональний відповідний метод, що і зумовило доцільність подальших досліджень авторів статті.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення принципів побудови раціонального методу формалізації процесу оцінювання рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на основі ґрунтового аналізу відповідних існуючих методів та моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний процес оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства є складним та багатофакторним, оскільки умови їх функціонування є нестабільними та залежать від численних факторів впливу. В економічній літературі виділяються такі основні методи оцінювання КП, як графічні, матричні та розрахункові [6, 7].

1. **Графічні методи.** Серед дослідників даного методу слід відзначити таких, як А. Оливье, А. Дайян, Р. Урсе [8], які пропонують вивчати сильні та слабкі сторони підприємства за допомогою побудови багатокутника КП (критерії багатокутника: якість, ціна, торгівля, концепція товару, на якому базується діяльність та ін., оцінюються експертами). При співставленні даних схем багатокутників визначаються сильні та слабкі сторони підприємства щодо конкурента.

2. Прикладами **матричного методу** є матриця БКГ, матриці компаній Shell, McKinsey, General Electric, матриця стратегічних альтернатив, матриця конкурентної переваги, матриця Хасси та ін. [9]. Матриця БКГ визнає конкурентоспроможними ті підприємства, що мають значну частку на швидко зростаючому ринку. Матриці компаній Shell, McKinsey, General Electric можна розглядати як аналоги матриці БКГ. SWOT-аналіз є інструментарієм матричного аналізу і застосовується для порівняння кількох підприємств-конкурентів. В основі методу є поділ всієї інформації на чотири групи (сильні сторони, слабкості, можливості та загрози) за співвідношенням яких визначається стратегія підприємства [10].

3. Проаналізуємо **розрахункові методи** оцінювання рівня КП.

3.1. Метод, що використовує як головний підхід оцінку конкурентоспроможності продукції підприємства. Представниками методу – М. Ахматовою, Є. Поповим [11], Р. Фатхутдіновим [2] та ін. оцінювання КП здійснюється на основі теорії якості товару шляхом визначення його споживчої вартості.

3.2. Згідно методу, що базується на аналізі порівняльних переваг підприємств-конкурентів, рівень конкурентоспроможності підприємства оцінюється за рахунок співставлення виробничих витрат, обсягів і норми прибутку та (або) обсягів продажів, і (або) ринкових часток [7].

3.3. Критерієм конкурентоспроможності підприємства за методами оцінювання КП на основі ринкової частки є завоювання найбільшого конкурентного статусу на ринку в процесі суперництва. Вони дають можливість зареєструвати зміни в конкурентній позиції підприємства [12].

3.4. Метод оцінки конкурентоспроможності на основі норми споживчої вартості зумовлює визначення параметрів діяльності підприємства як за технічним, екологічним, соціально-психологічним та юридичним аспектах діяльності та розрахунок узагальненого коефіцієнта споживчої вартості [7].

3.5. Метод, що базується на аналізі порівняльних переваг підприємств-конкурентів. Російським економістом А. Юдановим [13] було запропоновано розділити конкурентні стратегії підприємств на чотири групи: комутанти, патіенти, віоленти, експлеренти, щоб кожен тип компаній мав свою власну стратегію.

3.6. Інтегральний метод. Оскільки у кожного автора свій підхід до формування чинників інтегрального показника, то виникають труднощі з кількісним розрахунками. Зокрема Г. Л. Азоев [4], Є. Голубков, В. Білоусов, Х. Фасхiev [3], В. А. Павлова [5] реалізували цей підхід, аналізуючи співвідношення очікуваного та оптимального рівня рентабельності підприємства, використовуючи індекс Херфіндала, Розенблута, коефіцієнт Джін та показник концентрації CR4. Цей метод потребує застосування експертних оцінок.

3.7. Метод самооцінювання або англійська методика матриці удосконалення бізнесу (BIM), заснована на проведенні експертного оцінювання показників діяльності підприємства за певними критеріями та присвоєнні значень відповідних оцінок. У результаті отримується загальна оцінка діяльності, що має бути співставленою з попередньою оцінкою цього ж підприємства або з оцінкою діяльності підприємств-конкурентів.

3.8. Метод, в основу якого покладено теорію ефективної конкуренції, заснований на тому, що найбільш конкурентоспроможними є ті підприємства, в яких найкраще організовано виробництво, збут продукції та ефективне управління фінансами [7].

3.9. Метод бенчмаркінга на сьогоднішній день знайшов успішне застосування в практичній діяльності японських, американських, західноєвропейських і скандинавських бізнесменів і учених як один із нових та сучасних підходів до вивчення продукції підприємств [14]. За його допомогою підприємство може порівняти результати своєї діяльності з результатами інших підприємств, щоб розробити відповідні заходи щодо підвищення конкурентоспроможності.

3.10. Розроблення та побудова моделі КП як один з найсучасніших методів, слугує інструментарієм для вирішення стратегічних завдань підвищення конкурентоспроможності. Мета методу – визначення конкурентної стратегії, яка враховує умови певної галузі промисловості, навички та капітал підприємства [7].

Розглянувши існуючі методи, можна сказати, що рівень КП – поняття комплексне, що має охоплювати усі аспекти його діяльності. Основним завданням є визначення ефективного та найбільш доцільного методу оцінювання рівня конкурентоспроможності вітчизняного підприємства за сучасних умов.

Розв'язок цього завдання автори статті пропонують здійснити шляхом порівняння недоліків, переваги та умов застосування вітчизняними підприємствами вищерозглянутих підходів, що зазначено у табл.1.

Таблиця 1

Порівняння методів оцінювання рівня КП

Методи	Умови застосування вітчизняними підприємствами	Переваги	Недоліки
Графічні методи	Ефективні для аналізу технічного, економічного та соціального спектру діяльності підприємств шляхом порівняння.	Враховання життєвого циклу підприємства (товару), високий ступінь наочності.	Не встановлює узагальнений критерій КП, використовує експертні оцінки, що позбавляє його об'єктивності.
Матричні	Ефективні для підприємств, що досліджують розвиток конкуренції в динаміці. Визначають положення під-ва на ринку, стратегічну позицію.	Прості, доступні, наочні, використовують об'єктивні критерії привабливості та конкурентоспроможності.	На основі цього методу не можна сформулювати відповідні управлінські рішення, враховуються не всі фактори діяльності підприємства.
Розрахункові	Ефективно визначають конкурентну стратегію, забезпечують конкурентоспроможність потенційних можливостей підприємств, враховують внутрішні та зовнішні чинники їх діяльності.	Універсальні, наочні, практичні, комплексні, системні, враховують чинники всіх аспектів діяльності підприємства.	Потребує певний час на збір інформації та її оброблення, є дещо дорогим.

Джерело: Складено авторами на базі [6; 7]

Виходячи з того, що аналіз оцінювання рівня конкурентоспроможності має різну ступінь глибини та масштабу дослідження, крім того, відсутнім є єдиний економічно доцільний підхід, що одночасно аналізує усі аспекти діяльності підприємства, то автори статті рекомендують власний підхід до вибору підходу. В Україні не існує загальноприйнятого методу оцінювання КП, тому слід адаптувати зарубіжний досвід та удосконалювати вітчизняні надбання для вирішення цієї проблеми.

Оцінювання рівня конкурентоспроможності є складним процесом, що, на думку авторів статті, зумовлює необхідність застосування комплексного та системного підходів.

Як виявив аналіз, основним недоліком даних підходів залишається обмеженість врахованих критеріїв та параметрів, тому слід застосовувати кілька конструктивних методів водночас, доповнюючи їх додатковою базою відповідних показників оцінювання рівня КП.

Формування множини оцінювальних параметрів залежить від таких основних чинників, як сфера діяльності підприємства, мета проведення оцінювання, наявність інформації тощо. Зокрема, слід враховувати такі основні аспекти діяльності для визначення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, як:

- 1) виробничий, фінансовий, маркетинговий та кадровий потенціал підприємства;
- 2) організаційну структуру підприємства з урахуванням діяльності всіх його служб і підрозділів та інформаційних потоків;
- 3) характеристику товару або послуг підприємства та їх конкурентних переваг;
- 4) управлінську діяльність та її склад;
- 5) фактори зовнішнього впливу, такі як взаємозв'язки з суб'єктами ринку;

б) динамічності розвитку підприємства.

Тому варто з особливою увагою поставитися до вибору або доповнення бази показниками, щоб отримати якісний результат та уникнути недоліків, які наведені в методиках, що ускладнюють проведення аналізу та застосування метода в цілому.

Отже, автори статті пропонують такі основні принципи формалізації процесу оцінювання рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств:

– при складанні бази показників варто уникати їх дублювання; необхідно включати прямі показники конкурентоспроможності товару (якість і ціна) та показники зовнішнього аспекту діяльності підприємства у поєднанні з основними показниками його господарської діяльності, таким чином враховувати комплексний вплив факторів певного періоду;

– сучасний підхід до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств вимагає домінування нематеріальних цінностей. Вітчизняні підприємства змушені формувати нові конкурентні переваги, пов'язані з наявністю високого іміджу, кваліфікованого персоналу, довготривалих зв'язків із постачальниками, посередниками та споживачам. Тому слід методи оцінювання рівня КП доповнити базою показників, що характеризують людські ресурси на підприємстві, його імідж та організаційну культуру;

– метод має бути достовірним (за можливості слід уникати або мінімізувати експертні оцінки в аналізі статистично значимих вибірок інформації), практичним, систематизованим, комплексним та алгоритмізованим, недорогим.

Висновки з даного дослідження. Реалізацію таких принципів на сьогоднішній день можуть ефективно здійснювати нейромережеві технології. Тому автори статті пропонують застосовувати мережу Хопфілда для раціонального оцінювання рівня КП засобами математичного та комп'ютерного моделювань, що полегшить роботу фахівця під час прийняття рішень за умов невизначеності, дефіциту часу та обмеженості інформаційних ресурсів.

Наведений перелік принципів, щодо формалізації процедури оцінювання КП не є остаточним, оскільки умови функціонування підприємства є швидкоплинними, що спричиняє динамічне змінювання пріоритетів критеріального відбору.

Саме такий підхід, на думку авторів статті, дозволяє сформувати ефективний метод оцінювання рівня конкурентоспроможності сучасних вітчизняних підприємств.

Література

1. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг : підручник / Фатхутдинов Р. А. – М. : ЗАО “Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 2000. – 640 с.
2. Багиев Г. Л. Концептуальные основы формирования маркетинга взаимодействия в условиях развития рыночных сетей / Электронный ресурс: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2887>
3. Сумець О. М. Оцінка конкурентоспроможності сучасного промислового підприємства : навчальний посібник / О. М. Сумець, О. Є. Сомова, Є. Ф. Пеліхов. – К. : Професіонал, 2007. – 206 с.
4. Азоев Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М. : ОАО “Типография “НОВОСТИ”, 2007. – 256 с.
5. Павлова В. А. Способи систематизації визначення конкурентоспроможності підприємства / Павлова В. А. // Економіка та підприємництво. – 2003. – №1. – С. 41– 45.
6. Самуляк В. Ю. Методичні засади оцінювання конкурентоспроможності підприємств / Самуляк В. Ю. // Україна – ЄС – Європа: нові виклики та модернізація відносин: VII міжн. наук. конф. – К.: Вид. Укр. акад. зовнішньої торгівлі, 2007. – С. 283–285.
7. Управління конкурентоспроможністю підприємства : навчальний посібник / С. М. Клименко, О. С. Дуброва, Д. О. Барабась, Т. В. Омеляненко, А. В. Вакуленко. – К. : КНЕУ, 2006. – 527 с.
8. Академия рынка: Маркетинг / Пер с франц. А. Дайан, Ф. Букерель, А. Оливье, Р. Урсе и др. ; Научн. ред. А. Г. Худокормов. – М. : Экономика, 1993. – 571 с.
9. Еванс Дж. Маркетинг / Дж. Еванс, Б. Берман. – М. : Экономика, 1993. – 371 с.
10. Коновалова О. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки [Електронний ресурс] / О. Коновалова, Т. Андрущакевич. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.
11. Ахматова М. Теоретические модели конкурентоспособности / М. Ахматова, Е. Попов // Маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 25-38.
12. Гончаров В. Аналіз існуючих підходів і методів до оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства [Електронний ресурс] / В. Гончаров, О. Ларін. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11254.
13. Александров І. О. Еволюція дефініції конкурентоспроможності продукції [Електронний ресурс] / І. О. Александров, Г. П. Бурук. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files>.
14. Стельмах М. Основні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / М. Стельмах, Ж. Крисько. – Режим доступу: http://www.econa.at.ua/Vypusk_1.

Колесніков А.П.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Особливістю функціонування підприємств у сучасних умовах тривалої кризи є їхня постійна залежність від усієї сукупності промислових і непромислових суб'єктів, що характеризується підвищеною жорсткістю конкурентної боротьби. Як наслідок, це негативно позначається на конкурентоспроможності й стійкості функціонування вітчизняних підприємств. Тому основним завданням підприємства в сучасних економічних умовах є вирішення задачі стійкого розвитку та здатності протистояти несприятливим ситуаціям. Практика показує, що проблеми, які існують в економіці сьогодні, не можуть бути вирішені без формування механізму, побудованого з урахуванням принципів стратегічного управління, що забезпечують стійкий розвиток підприємства [2]. Принципового значення набувають не тільки питання освоєння сучасних ринково орієнтованих методів планування, управління, організації й контролю виробничо-господарської й економічної діяльності, але й розробка нових концепцій, підходів, методологій до стратегічного аналізу й управління стійкістю підприємства в умовах ризику й невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сталого розвитку присвячені наукові дослідження В. Гейця, Л. Макухи, О. Гончаренка, Б. Данилишина, О. Котикової, Л. Корнійчука, Н. Кирич, Л. Мельника, В. Пономаренка, Н. Васюк та інших учених. Серед зарубіжних дослідників теоретико-методологічним аспектам цих проблем значну увагу у своїх працях приділяли В. Данилов-Данільян, Г. Дейлі, О. Зеткіна, О. Кузнецов, Т. Сухорукова. Разом з тим, актуальною є потреба подальшої структуризації, систематизації і комплексності дослідження можливостей забезпечення стійкості розвитку підприємств в нестабільних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження сутності, принципів, методів та способів забезпечення стійкості розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під економічним механізмом у промисловості слід розуміти сукупність конкретних форм зв'язків, а також систему правових, організаційно-управлінських і фінансово-економічних важелів [5, с. 128]. За ринкових умов господарювання до основних економічних механізмів в промисловому комплексі належать ціновий і фінансовий механізми.

Забезпечення стійкості розвитку повинно відповідати не лише умовам динамічної теорії, а й конкретизованим вимогам.

Стійкий розвиток складних систем, яким є промислове підприємство, досягається за допомогою цілого комплексу економічних механізмів. У ході еволюційного розвитку різних типів економічних систем їх стійкість зростає, виробляються складніші й багаторівневі комплекси зворотних зв'язків як результат впливів, що виникають із процесів конкурентної боротьби за ринки збуту продукції в контексті розробки антикризових стратегій стійкого розвитку [4, с. 103-104]. У зворотному зв'язку формується стійкість самого підприємства і його стійкий розвиток. При позитивних впливах зворотних зв'язків процес відтворення промислового підприємства посилюється. При негативних впливах зворотних зв'язків процес відтворення може перебувати в стабільному стані або деградувати. Таким чином, стійкий розвиток підприємства – це інтегрована система господарювання, що має специфічний характер, метою якої є забезпечення на довготривалий період потреб суспільства, підтримання економічної ефективності виробництва, підвищення якості життя населення, забезпечення збереження навколишнього середовища [3].

Забезпечення механізму управління підприємством ґрунтується на певних принципах і методах, основні з яких є одночасно притаманні і для механізму стійкого розвитку. При визначенні складу таких принципів необхідно виходити з вимог відповідності їх цілям, зв'язкам, правовому забезпеченню управління (табл. 1).

В органічному зв'язку з цими принципами знаходяться методи як способи дослідження механізму стійкого розвитку, покликані до реалізації принципів управління. Методи механізму стійкого розвитку підприємства є сукупністю прийомів цілеспрямованої дії суб'єкта управління на керований об'єкт, що забезпечують координацію їх дій у процесі виконання функцій управління для досягнення мети стійкого розвитку [6, с. 217].

Досліджуючи стійкість господарської діяльності підприємства, доцільно представити її як сукупність виробничої, маркетингової, соціально-економічної й екологічної стійкості. На основі відокремлених видів стійкості доцільно подати методику оцінки рівня стійкості господарської діяльності підприємства (табл. 2).

Таблиця 1

Основні принципи стійкого розвитку підприємства

Принцип	Його характеристика
Принцип системності	При формуванні механізму стійкого розвитку підприємства необхідно розглядати об'єкт н суб'єкт управління як єдине ціле. При цьому кожний структурний підрозділ підприємства необхідно розглядати як систему, що також має свої складові елементи.
Принцип цілепокладання	Полягає у визначенні напрямку розвитку підприємства в деякій перспективі. Цілепокладання виступає як якісне визначення мети і тому потребує конкретизації, для того щоб була можливість передати установки мети функціональним елементам системи.
Принцип компетентності	Цей принцип означає, що формування механізму стійкого розвитку повинне охоплювати всі сфери діяльності керованого об'єкта, тобто воно повинне реалізовувати всі функції управління і всі стадії життєвого циклу виготовлення та експлуатації продукції, що випускається керованим об'єктом.
Принцип ієрархічності	Означає, що організаційна структура у формованому механізмі має бути багаторівневою з делегуванням певних повноважень прийняття управлінських рішень відповідним структурним підрозділам формованої організаційної структури управління.
Принцип зворотного зв'язку	Цей принцип означає, що необхідна організація постійного і своєчасного надходження інформації в систему керування про стан керованого об'єкта.

Джерело: [1, с. 126]

Таблиця 2

Стійкість господарської діяльності промислового підприємства

Вид стійкості	Елементи стійкості	Основні показники і коефіцієнти
Виробнича стійкість	Собівартість продукції, яка випускається	Витрати на 1 грн. продукції, яка випускається
	Якість продукції, яка випускається	Коефіцієнт новизни системи контролю якості
Маркетингова стійкість	Конкурентне середовище	Показники конкурентоспроможності продукції: одиничні, групові, інтегровані
	Сегментування ринку	Фактична ринкова частка в загальному обсязі реалізації продукції
Соціально-економічна стійкість	Кадрова стійкість	Коефіцієнт обороту з прийому працівників. Коефіцієнт плинності кадрів. Коефіцієнт постійності складу персоналу
Екологічна стійкість		Інтегрований показник екологічної стійкості підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Основними економічними методами, що входять в механізм стійкого розвитку підприємства, є:

- техніко-економічне планування, за допомогою якого визначається програма діяльності підприємства;

- економічне стимулювання, вихідним положенням якого є формування доходів персоналу підприємства залежно від внеску в загальні результати праці;

- економічна відповідальність за результати діяльності органів управління підприємством, що включає метод компенсації втрат, які можуть виникнути з вини органів управління.

Механізм управління стійким розвитком підприємства є частиною загальної системи управління підприємством, що забезпечує вплив на чинники, від стану яких залежить результат діяльності керованого об'єкта.

Комплексний підхід до визначення етапів робіт з розробки механізму стійкого розвитку підприємства, при якому визначені цілі, послідовність і значимість кожного з етапів, представлений на рис. 1.

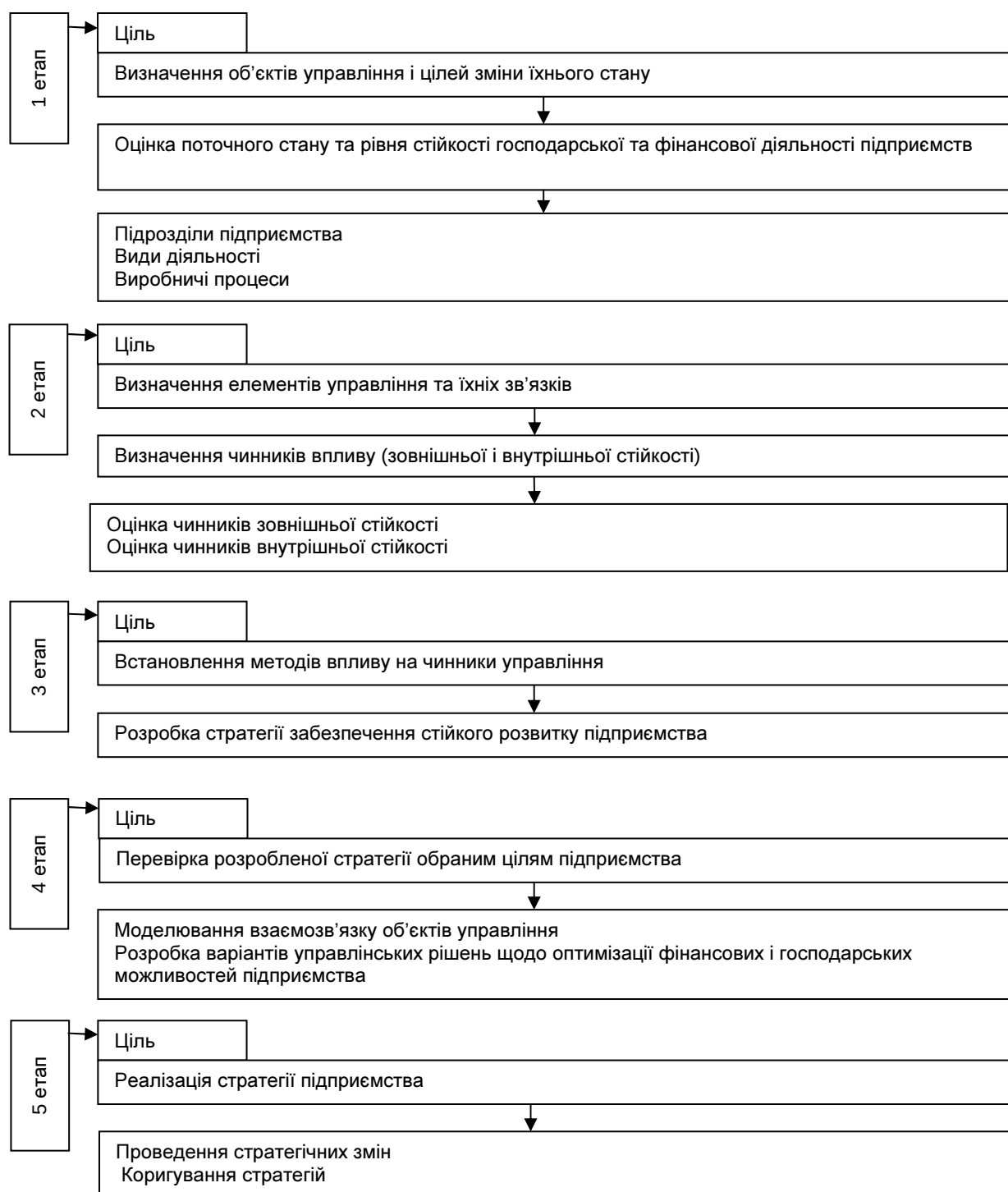

Рис. 1. Послідовність робіт щодо розробки механізму стійкого розвитку підприємства
 Джерело: [8, с. 103]

Механізм управління сталим розвитком підприємства повинен включати такі елементи:

1. Оцінка процесів, що тривають на підприємстві, з погляду його сталого розвитку.
2. Вибір стратегічного напрямку сталого розвитку підприємства.
3. Визначення додаткових тактичних пріоритетів сталого розвитку.
4. Оцінка стратегічного й тактичного напрямків розвитку з позиції його сталості.

Взаємопов'язаність і ефективність реалізації зазначених етапів дозволяє сформулювати комплексне уявлення про механізм стійкого розвитку підприємства (рис. 2).

Рис 2. Елементи механізму стійкого розвитку підприємства*

*Примітка: уточнено автором на основі [1, с. 127]

Комплексність реалізації такого механізму забезпечить повноту можливостей відновлення виробничих та господарських потужностей і забезпечення сталості розвитку підприємства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, на стійкий розвиток підприємства впливає безліч факторів. Проте, для ефективного функціонування важливим є не тільки характер факторів, але й ефективний механізм, що забезпечує стійкий розвиток підприємства. Можливість оцінювання стійкості розвитку підприємства дозволяє управляти її рівнем, ефективно і адекватно ринковій ситуації використовувати свій потенціал і добиватися сприятливого результату.

Література

1. Васюк Н.В. Формування механізму стійкого розвитку машинобудівних підприємств / Н.В. Васюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 10. – С. 125-128
2. Гончаренко О.М. Прогнозування стійкого розвитку підприємства [Електронний ресурс] / О.М. Гончаренко // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 691. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2010_691/21.pdf
3. Макуха Л.С. Стійкий розвиток підприємств: сучасний стан проблеми [Електронний ресурс] / Л.С. Макуха // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2008. – № 5. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/index.htm
4. Перерва П.Г. Антикризисні інструменти сталого розвитку підприємства: інноваційна, інвестиційна та маркетингова політика / П.Г. Перерва, А.В. Косенко, О.П. Косенко // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 25. – С. 100-106
5. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посібник / Є.П. Качан, Т.Є. Царик, Д.В. Ткач [та ін.]; за ред. Є.П. Качана. – К. : Видавничий Дім "Юридична книга", 2005. – 704 с
6. Стадник В.В. Менеджмент : підручник / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – К. : Академвидав, 2010. – 472 с.
7. Шандова Н.В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 169-173
8. Шандова Н. В. Розробка механізму управління стійким розвитком підприємств машинобудування / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2. – С. 101-105.

Дьолог Т.І.,
к.е.н., завідувач кафедри економіки та менеджменту
Білоцерківська філія Міжрегіональної
Академії управління персоналом

ПРОБЛЕМИ І ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Постановка проблеми. Нестабільність вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції, існування значного ступеня ризику і високої конкуренції в аграрній галузі, а також особливості виробництва продукції рослинництва і тваринництва в комплексі спричиняють складність здійснення вискоєфективного управління підприємствами АПК України.

За сучасної економічної ситуації в країні, коли в результаті світової фінансово-економічної кризи порушилась стабільність розвитку сільського господарства, для керівників підприємств зазначеної галузі надзвичайно важливим є усвідомлення існуючих в аграрному секторі проблем і здійснення пошуку нових підходів щодо управління сільськогосподарськими підприємствами.

Ігноруючи доволі складне економічне становище, менеджери багатьох вітчизняних сільськогосподарських підприємств все ще використовують застарілу, малоефективну систему управління, не враховуючи при цьому специфіку функціонування зазначених підприємств, ринкові і галузеві тенденції та причини існуючих у сільському господарстві негативних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління сільськогосподарськими підприємствами України, причини низької ефективності їх діяльності досліджувало багато вчених-економістів, серед яких О.О. Клокар, О.А. Кириченко, Ю.І. Вигівська, П.М. Грицюк, В.М. Корженівська [1-4] та інші.

Незважаючи на значну кількість проведених у вказаному напрямі досліджень і суттєвий обсяг наукових праць з даної тематики, у вітчизняному менеджменті все ще не вирішеною залишається проблема здійснення ефективного управління підприємствами аграрного сектору економіки.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розкриття існуючих проблем і особливостей управління вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами, які повинні враховуватись керівниками при створенні результативної, дієвої і гнучкої системи управління підприємством аграрної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансово-економічна криза, яка відбулася в світі, спричинила порушення стабільності вітчизняної економіки і, зокрема, стабільності розвитку АПК країни.

Необхідно зазначити, що сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної і продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор виробництва – один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив має дія природних факторів та біологічних чинників [5].

Науковці зазначають, що більшість вітчизняних підприємств у період фінансово-економічної кризи виявилися неспроможними продовжувати свою діяльність та були вимушені піти з ринку. При цьому, основною причиною виходу з ринку, окрім невваженої державної політики України та розповсюдження кризових явищ в економіці, стала нездатність керівництва підприємств грамотно та ефективно працювати [4, с. 103].

Необхідно відмітити, що управління сільськогосподарськими підприємствами вимагає від керівників всіх ієрархічних рівнів врахування специфіки аграрної галузі, яка, в свою чергу, визначає особливості функціонування і розвитку цих підприємств. Зокрема, до зазначених особливостей доцільно віднести наступне:

1. Взаємозв'язок сільського господарства з природою та середовищем існування людей.
2. Стратегічна важливість аграрної галузі, так як вона безпосередньо пов'язана з продовольчою безпекою держави.
3. Існування значного ступеня ризику (пов'язаного з природно-кліматичними факторами), високої конкуренції в межах даної галузі і повільної швидкості грошового обігу.
4. Нееластичність зв'язку між цінами на продукцію сільського господарства і попитом.
5. Існування певних технологічних особливостей здійснення сільськогосподарського виробництва.

6. Враховуючи стратегічну важливість аграрної галузі, можливість і необхідність здійснення у деяких випадках виробництва сільськогосподарської продукції навіть за умови збитковості зазначеного виробництва (надання збитковим підприємствам державної підтримки).

Зауважимо, що у вітчизняній економіці все ще невирішеною залишається проблема низької ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Зокрема, за даними Державної служби статистики України у 2011 році порівняно з 1990 роком обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах зменшилися на 39,22% (табл. 1) [6].

Таблиця 1

Обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах, млн. грн.*

Обсяги виробництва	Рік							
	1990	1995	2000	2008	2009	2010	2011	2011 р. до 1990 р., %
Валова продукція – всього	199161,3	99448,6	57997,7	101451,2	96273,6	94089,0	121053,7	60,78
у тому числі продукція рослинництва	117938,0	67549,1	45791,0	78993,1	71275,2	66812,7	92138,4	78,12
продукція тваринництва	81223,3	31899,5	12206,7	22458,1	24998,4	27276,3	28915,3	35,6

* у постійних цінах 2010 року

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [6, с.44; 7]

При цьому, обсяги виробництва продукції рослинництва знизилися на 21,88%, а тваринництва – на 64,4%, що вказує на існування необхідності у зосередженні особливої уваги керівників на покращенні системи управління підприємствами, які спеціалізуються на тваринництві.

Також можна виділити низьку рентабельність виробництва у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах як продукції рослинництва, так і продукції тваринництва (рис.1).

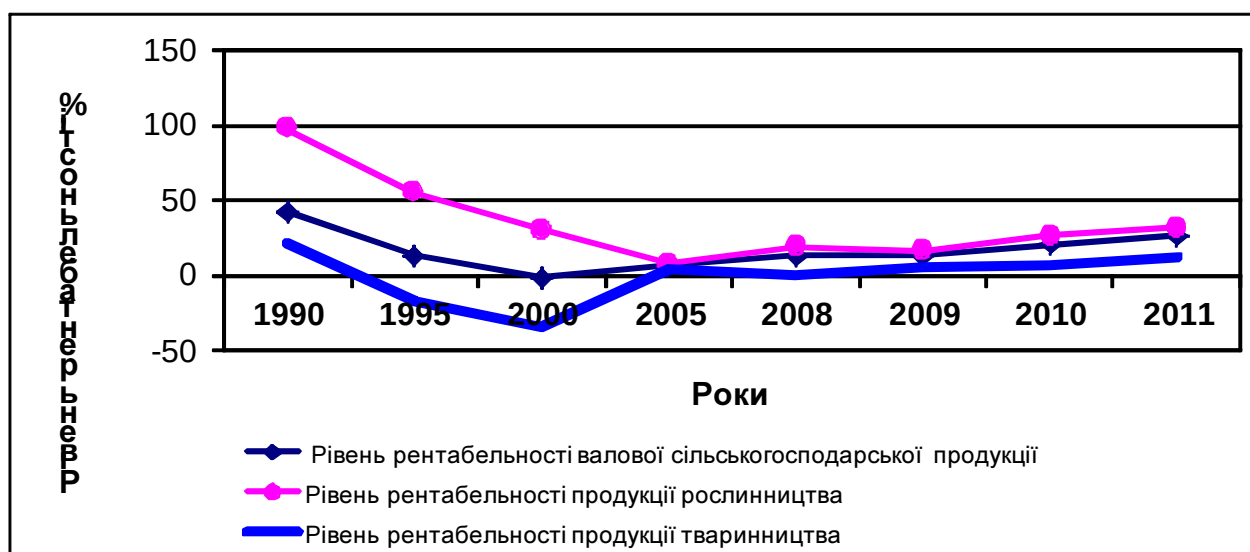

Рис. 1. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [6, с.52; 8, с.28]

Як видно з конфігурації наведеного вище графіка (рис. 1), у 2011 році порівняно з 1990 роком рівень рентабельності продукції рослинництва значно знизився – на 66%, а порівняно з 1995 роком зменшився на 23,2%. Рівень рентабельності продукції тваринницького походження у 2011 році в порівнянні з 1990 роком зменшився на 9,2%, але порівняно з 1995 роком, навпаки, зріс на 29,5%.

В цілому, незважаючи на низький рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у підприємствах аграрної галузі, який у 2011 році знизився на 15,6% (порівняно з 1990 роком), можна відмітити таку позитивну тенденцію як поступове зростання рівня рентабельності виробництва зазначеної продукції, що особливо можна було спостерігати на протязі 2009-2011 років.

Слід зауважити, що за даними Державної служби статистики у 2011 році найнижчою була рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції у державних підприємствах (4,2%) і

виробничих кооперативах (15,9%), а найвищою – у приватних підприємствах (34,2%), що вказує на необхідність комплексного підвищення ефективності системи управління державними підприємствами [6, с.61].

Вітчизняні науковці [2, с. 98] зазначають, що "...державна підтримка сільськогосподарських виробників орієнтується головним чином на рівень їх витрат і, внаслідок цього, не стимулює збільшення ефективності господарювання. Аграрний сектор України відчуває гострий дефіцит інвестиційних і кредитних ресурсів. Наслідком цього є високий рівень зношеності основних фондів і сільськогосподарської техніки в АПК України. Все це обумовлює низьку конкурентоспроможність продукції АПК України на внутрішньому й зовнішньому ринках" [2, с. 98].

П.М. Грицюк [1], досліджуючи негативні тенденції в зерновиробництві стверджує, що економічна ситуація в Україні не дозволяє ефективно фінансувати зерновиробництво, що підсилює залежність врожайності від погодних чинників і обумовлює високу нестабільність виробництва зерна по роках.

Така ситуація вимагає проведення комплексних реформ в аграрному секторі економіки, які повинні сприяти технологічному переоснащенню підприємств сільського господарства і перетворенню їх на ефективні і висококонкурентоспроможні як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках господарюючі суб'єкти.

О.О. Клокар [3, с. 67-69] в своїй науковій праці "Аналіз та підвищення ефективності підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки" вказує на те, що для вирішення проблеми підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно здійснити наступні заходи [3, с.69]: забезпечити податкові пільги для підприємців-виробників кінцевої продукції споживання; впровадити спрощену систему оподаткування для підприємців, які займаються посередницькою діяльністю; здійснити залучення іноземних аграрних підприємств; сприяти на загальнодержавному рівні реалізації сільськогосподарської продукції; забезпечити формування земельного ринку, орієнтованого на розвиток підприємництва тощо.

Керівники сільськогосподарських підприємств повинні, в першу чергу, усвідомлювати, розуміти причини негативних явищ і тенденцій, які мають місце у сільськогосподарському виробництві. До основних причин низької ефективності діяльності вітчизняних підприємств аграрної галузі можна віднести наступне [2, с. 99]:

- неспроможність вітчизняних промисловості і науки забезпечити сільське господарство надійними та високопродуктивними машинами, механізмами, засобами хімізації, врожайними сортами рослин, високопродуктивними породами худоби та птиці, ефективними технологіями виробництва;
- ресурсозатратність і неконкурентоспроможність організації власного сільськогосподарського виробництва;
- незавершеність запровадження системи ринкових механізмів функціонування державної земельної політики;
- низьку ефективність сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими країнами, використання застарілих технологій;
- незадовільне законодавче забезпечення;
- недостатній рівень фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села;

- низький рівень урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби і птиці.

Таким чином, у сільськогосподарських підприємствах України менеджери всіх ієрархічних рівнів повинні намагатись мінімізувати вплив існуючих в аграрній галузі негативних явищ на загальну ефективність діяльності зазначених підприємств шляхом створення результативної, дієвої і гнучкої системи управління підприємством.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи отримані результати дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Сільське господарство є галуззю вітчизняної економіки з високим ступенем ризику здійснення в ній господарської діяльності, тому слабка і негнучка система управління підприємствами АПК – одна з основних причин їх виходу з ринку.

2. Управління сільськогосподарськими підприємствами вимагає від керівників всіх ієрархічних рівнів врахування специфіки аграрної галузі, яка, в свою чергу, визначає особливості функціонування і розвитку цих підприємств.

3. У вітчизняній економіці все ще не вирішеною залишається проблема низької ефективності виробництва сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах (зокрема низький рівень рентабельності виробництва), що підтверджує здійснене дослідження.

4. В цілому, існує необхідність у проведенні комплексних реформ в аграрному секторі економіки, які повинні сприяти технологічному переоснащенню підприємств сільського господарства і перетворенню їх на ефективні і висококонкурентоспроможні як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках господарюючі суб'єкти.

5. Для підвищення загальної ефективності управління сільськогосподарським підприємством керівники повинні усвідомлювати причини негативних явищ і тенденцій у сільському господарстві і

намагатись мінімізувати їх вплив на діяльність підприємства шляхом створення результативної, дієвої і гнучкої системи управління.

Література

1. Грицюк П.М. Використання прогнозування для забезпечення зернової безпеки держави / П.М. Грицюк // Вісник Черкаського університету. – 2010. – Випуск 187. Економічні науки. – С. 124-131.
2. Кириченко О.А. Концептуальні засади формування і реалізації національних аграрних інноваційних програм / О.А. Кириченко, Ю.І. Вигівська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 9 (123). – С. 93-103.
3. Клокар О.О. Аналіз та підвищення ефективності підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки / О.О. Клокар // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 7 (122). – С. 67-69.
4. Корженевська В.М. Дослідження факторів впливу на фінансовий стан підприємства / В.М. Корженевська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 7 (122). – С. 102-106.
5. Сільське господарство України у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2011 рік / За ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2009 рік / За ред. Ю.М. Остапчука. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 376 с.
8. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік» / За ред. О.М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 88 с.

УДК 339.564:631.1

Сайкевич М.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії
Сайкевич О.Д.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту ЗЕД
Національний агроєкологічний університет, м. Житомир

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Синтетична категорія експортного потенціалу країни складається з багатьох елементів, серед яких значне місце належить експортному потенціалу підприємства як самостійного господарюючого суб'єкта. Експортний потенціал сільськогосподарського підприємства (чи сукупності підприємств галузі) виступає складовою комплексної оцінки ресурсно-технологічного потенціалу, маркетингових та інших компетенцій безпосередньо господарства, а також території його розміщення і функціонування. Через призму оцінки експортного потенціалу визначаються сильні та слабкі сторони організації виробництва і реалізації продукції підприємства, рівень його конкурентоспроможності, підтверджується чи спростовується відповідність експортоорієнтованої стратегії розвитку підприємства існуючим виробничим, інфраструктурним та конкурентним умовам, в яких відбувається його господарська діяльність. Широкий перелік завдань господарської практики, розв'язання яких методично та методологічно стосується визначення експортного потенціалу підприємства, обумовлює необхідність ґрунтовного дослідження даної категорії та визначає актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування та реалізації експортного потенціалу підприємства як відносно відокремленого об'єкта чи як представника певної галузі присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема Е. Аметової [1], К. Афанасьєва [2], І. Волкової [4], Л. Серової [7] та інших. Розвиток експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств розглядається також у контексті пріоритетів національної аграрної політики та продовольчої безпеки, що висвітлюється в роботах Ю. Березюка [3], В. Лисогора [5], А. Рябчика [6], О. Шубравської [8] та інших.

Предметом дослідження більшості зазначених публікацій виступають безпосередньо обсяги експорту та умови їх нарощування. При розгляді експортного потенціалу наголос робиться на спроможності підприємства виробити продукцію, здатну конкурувати з аналогами на закордонних ринках. Серед основних завдань більшості існуючих досліджень експортного потенціалу зазначається відшукування вузьких місць, резервів для збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції.

Альтернативний погляд на експортний потенціал передбачає зосередження уваги на впливі, який чинить експорт на ефективність господарської діяльності суб'єктів зовнішньоекономічних відносин. Питання виявлення та кількісної оцінки впливу експорту сільськогосподарської продукції на економічне становище безпосередніх її виробників залишається недостатньо вивченим.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виявлення передумов та напрямків впливу процесів нарощування експорту сільськогосподарської продукції на стан аграрних підприємств та встановлення форм прояву сутнісних зв'язків між експортом та виробництвом сільськогосподарської продукції.

В процесі даного дослідження передбачається висвітлення методологічних особливостей аналізу експортного потенціалу з різних позицій його здійснення, конкретизація поняття експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств, формування пропозицій, спрямованих на покращення реалізації експортного потенціалу та підвищення ефективності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз актуальних публікацій з проблеми експортного потенціалу дозволяє зробити деякі узагальнення та висновки. Експортний потенціал, як і будь-який інший (виробничий, ресурсний, кадровий тощо), не виокремлюється у конкретній матеріально-речовій формі, а лише може бути оцінений суб'єктом дослідження з певних методологічних позицій. Таким чином, кожне дослідження, присвячене проблемі експортного потенціалу господарюючих суб'єктів, має виходити з певних цільових установок.

Категорія експортного потенціалу господарської системи як інструменту для досягнення певних цілей, може розглядатися з декількох позицій. В першу чергу, нарощування і реалізація експортного потенціалу забезпечує господарську систему експортною виручкою. Чим гостріші потреби, які здатна забезпечити експортна виручка, тим більші обсяги ресурсів господарська система готова спрямувати на здійснення експорту. Відповідно, ефективність такого експорту, спрямованість та інтенсивність заходів управління експортним потенціалом будуть визначатися через призму цілей, заради яких потрібні валютні надходження. Така позиція зародилася ще у 15 ст., притаманна меркантилістській ідеології та є виправданою для імпортозалежних господарств.

В наш час в рамках зазначеного підходу формуються методики оцінки експортного потенціалу безпосередніми обсягами експорту, здійсненого в минулому, показниками товарних умов торгівлі та умов торгівлі з урахуванням доходів від експорту. В межах даного підходу здійснюється емпірична оцінка залежностей обсягів експорту від окремих чинників та будуються прогнози обсягів експорту на основі припущень про можливу динаміку виділених чинників. За аналогією з принципами теорії адаптивних очікувань, такий підхід варто назвати адаптивним. Спрощена схема адаптивного підходу до управління експортним потенціалом господарської системи відображена на рис. 1. Адаптивний підхід має статичний характер, тобто передбачає незмінний характер виробничих та управлінських технологій, сталу якість зв'язків, а також фіксує досягнуті результати (обсяг експорту, стан господарської системи, рівень ефективності її функціонування) на конкретний момент чи за визначений проміжок часу.

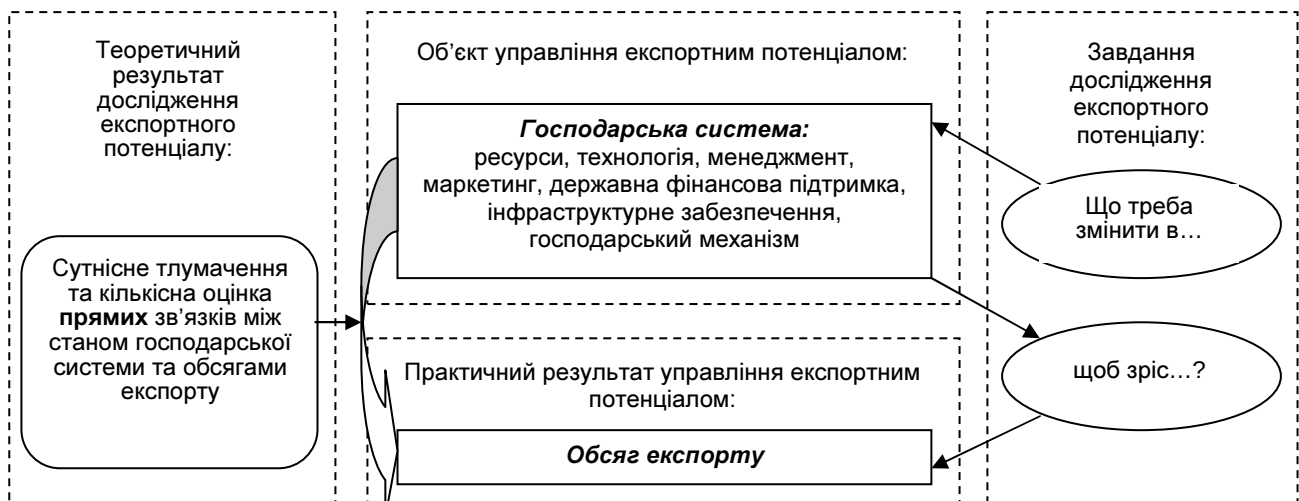

Рис. 1. Схема адаптивного етапу дослідження експортного потенціалу господарської системи

Джерело: [власні дослідження]

Вихідним пунктом формування альтернативної концепції експортного потенціалу є принцип економії на масштабі виробництва. Вузький національний ринок може стати бар'єром для отримання позитивного ефекту масштабу, що спонукає господарюючого суб'єкта виходити на зовнішні ринки.

Така позиція є цілком виправданою для господарств, що мають науковомісткі, технологічно складні виробництва, які потребують значних капіталовкладень у специфічні активи, строк окупності яких обернено залежить від розміру ринку збуту. Активна пропаганда та економічна політика, що ґрунтується на цій ідеї, були характерні німецькій історичній школі у середині 19 ст.

Сучасна модифікація цієї позиції, з урахуванням структури ринку монополістичної конкуренції та її динамічної зміни, відображена в дослідженнях П.Кругмена та відзначена у 2008 р. Нобелівською премією з економіки. Реалізація вказаної просторово-орієнтованої позиції передбачає зосередження господарської системи на здобутті певної частки ринку, яка дозволить мінімізувати середні витрати виробництва. В узагальненій інтерпретації дослідження експортного потенціалу з даної позиції передбачає вивчення зворотних зв'язків між нарощуванням експорту та рівнем економічної ефективності господарської діяльності підприємств-експортерів. Таким чином, експортний потенціал розглядається як інструмент для підвищення ефективності господарської діяльності. Схематично інструментальна позиція відображена на рис. 2.

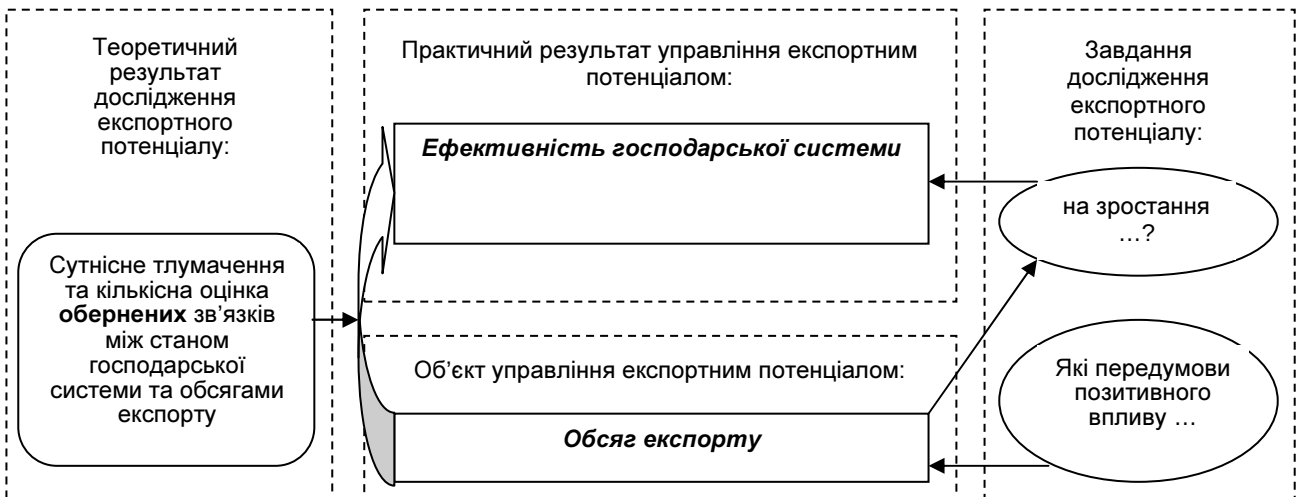

Рис. 2. Схема інструментального етапу дослідження експортного потенціалу господарської системи

Джерело: [власні дослідження]

Відповідаючи на питання про вплив експорту на рівень ефективності господарської системи, поряд із згаданим зниженням собівартості продукції завдяки масштабу виробництва, маємо зазначити й інші джерела зростання маси прибутку, зокрема, різницю між експортними та імпортними цінами, покращення якості продукції внаслідок запровадження міжнародних стандартів, стимулювання продуктивних та організаційних інновацій внаслідок загострення конкуренції тощо. Кожен з цих аспектів означає для сільськогосподарського підприємства підвищення рівня конкурентних переваг продукції та підприємства в цілому. Водночас, прибуток від експорту має стати тим джерелом ресурсів, за рахунок якого ці конкурентні переваги будуть формуватися, відтворюватися та підвищуватися.

Погляд на експортний потенціал підприємства як на здатність виявляти та відтворювати конкурентні переваги господарської системи на світовому ринку передбачає динамічний підхід і орієнтацію на стратегічні цілі розвитку підприємств. Цей підхід не передбачає обмежень стосовно сфери виникнення конкурентних переваг і може стосуватися як переваг у виробництві відносно дешевої продукції, так і можливості отримати вищу віддачу від людського капіталу, природних ресурсів, маркетингових потужностей, організаторських здібностей підприємця тощо. Саме такий конкурентно-орієнтований підхід до розуміння категорії експортного потенціалу підприємства аграрного сектору має бути визначальним в дослідженнях експортного потенціалу господарських систем. Напрацювання методик статистичної оцінки експортного потенціалу відповідно до зазначеної методології, а також встановлення впливу динаміки та структури експорту на економічні показники господарювання виробників є важливою прикладною проблемою.

Застосуємо традиційний інструментарій та проаналізуємо експортний потенціал сукупності сільськогосподарських підприємств регіону, який оцінений обсягами експорту сільськогосподарської продукції, здійсненого всіма суб'єктами ЗЕД конкретного регіону (табл. 1).

Очевидно, що обсяги виробництва в аграрному секторі за досліджуваний період постійно нарощувалися, хоча темпи цього зростання були нерівномірними. В цей самий період валовий регіональний продукт, що відображає економічний розвиток у всіх секторах, зазнавав абсолютного скорочення, зокрема, у 2009 р. Саме на цей рік припадає значне падіння обсягів загального експорту, яке склало у порівнянні з 2008 р. більше 30 %. При цьому відмітимо, що ВРП вже у 2010 р. досяг

значення 2008 р., натомість обсяги експорту навіть у 2011 р. не відновилися до рівня 2008 р. Це засвідчує суттєвий вплив світової економічної кризи на виробництво та експорт регіону в цілому.

Таблиця 1

Динаміка показників виробництва та експорту, здійсненого підприємствами Житомирської обл.

Показник	Рік				
	2007	2008	2009	2010	2011
Валовий регіональний продукт (ВРП) у фактичних цінах, млн. грн.	11127	15008	14731	18743	19766
ВРП в цінах 2007 р., млн. грн.	11127	11594	10307	11627	11801
Валова додана вартість в сільському господарстві (ВДВ) у фактичних цінах, млн. грн.	1657	2412	2249	2452	2899
ВДВ у цінах 2007 р., млн. грн.	1657	1770	1825	1826	2078
Експорт всього, тис. дол. США	405106	521195,8	363810	393979,6	463617,8
Експорт продукції груп 1-24, тис. дол. США	66350,6	63075,1	49453,7	50543,9	65239,2
Частка ВДВ сільського господарства у ВРП	0,1489	0,1526	0,1770	0,1571	0,1761
Частка експорту продукції груп 1-24 у загальному експорті	0,1638	0,1210	0,1359	0,1283	0,1407
Коефіцієнт відносної експортної спеціалізації регіону на сільськогосподарській та продовольчій продукції (КВЕС)	1,0998	0,7929	0,7679	0,8167	0,7990

Джерело: дані ГУС Житомирської обл.

Тепер оцінимо динаміку експорту продукції, що відноситься до груп сировинних товарів, а саме сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. За класифікацією товарної структури зовнішньої торгівлі вони відносяться до груп 1-24. Відзначимо, що найнижчі, навіть негативні, темпи зростання були характерні експорту даної продукції не тільки у 2009 р., але й у відносно сприятливому 2008 р. За весь період дослідження найвищі обсяги експорту були характерні для 2007 р. Частка експорту продукції груп 1-24 у загальному експорті протягом всього періоду дослідження, за винятком 2007 р., була нижчою за частку аграрного сектору у ВРП.

Зрозуміло, що попит на продукцію, що відноситься до товарів першої необхідності та задовольняє фізіологічні потреби, практично не залежить від циклічних коливань в економіці. Тому не варто пов'язувати динаміку експорту продукції груп 1-24 напряму зі світовою економічною кризою. Натомість, виникає питання, чому при зростанні виробництва в аграрному секторі в цілому, експорт продукції груп 1-24 не наслідував цієї позитивної динаміки?

Відповідь на це питання спробуємо знайти, залучивши до аналізу показники імпорту, а також дослідивши деякі показники структури зовнішньої торгівлі регіону (табл. 2). Очевидно, що повільне зростання чи навіть скорочення експорту продукції певної товарної групи не можна однозначно асоціювати із скороченням експортного потенціалу сільськогосподарських виробників, особливо, якщо воно відбувається одночасно із скороченням імпортозалежності та зменшенням обсягів внутрігалузевої торгівлі.

Зауважимо, що в структурі експорту продукції груп 1-24 левову частку (в середньому 53%) займають готові харчові продукти (групи 16-24). Очевидно, що у формуванні вартості експорту продукції вказаних товарних груп беруть участь господарюючі суб'єкти, які не можуть бути віднесені до числа сільськогосподарських підприємств. Таким чином, приписувати зростання експорту продовольчої та сільськогосподарської продукції на рахунок експортного потенціалу сільськогосподарських виробників було б несправедливо, так само як і його скорочення.

Згідно КВЕД 2010, сільськогосподарська виробнича діяльність відноситься до розділу 01 секції А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство», який включає два основні види діяльності: одержання продукції рослинництва та одержання продукції тваринництва, а також діяльність із підготовки сільськогосподарської продукції до первісної реалізації. Серед продукції груп 1-24 містяться такі, що мають джерелом свого походження діяльність у лісовому та рибному господарстві, віднесена за КВЕД до груп 02.30 Збирання дикорослих недеревних продуктів, а також 03.1 «Рибальство» та 03.2 «Рибництво (аквакультура)»

Діяльність із подальшого перероблення зазначеної продукції класифікують в секції С, розділах 10 "Виробництво харчових продуктів", 11 "Виробництво напоїв" та 12 "Виробництво тютюнових виробів". Діяльність закупівельних і кооперативних організацій, що задіяні у торгівлі продукцією сільського господарства, віднесена до секції G "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів", розділ 46 «Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами». Цей розділ включає оптову торгівлю за власний рахунок або на основі

контракту (комісійна торгівля) як на внутрішньому оптовому ринку, так і на зовнішньому ринку (імпорт/експорт). Зокрема до груп 46.2 та 46.3 відносяться «Оптова торгівля сільськогосподарською сировиною та живими тваринами» та «Оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами» відповідно.

Таблиця 2

**Товарна структура зовнішньої торгівлі Житомирської обл.
продукцією груп 1-24, тис. дол. США**

Показник	Рік				
	2007	2008	2009	2010	2011
Експорт продукції груп 1-24	66350,6	63075,1	49453,7	50543,9	65239,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	22371,8	17339,7	6093,9	6134,8	12148,2
II. Продукти рослинного походження	16232,1	10625,1	12329	10824,5	22592,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2396,5	846	616,4	446,8	698,3
IV. Готові харчові продукти	25350,2	34264,3	30414,4	33137,8	29800,4
Імпорт продукції груп 1-24	43489,5	86457,2	81515,5	42643,8	36388,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	15713,5	53860,3	54983	15652,8	7588,2
II. Продукти рослинного походження	8423,6	10329,7	8087,9	11010,4	16386,8
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	6853,5	6937,8	6282,9	5553,7	4856,8
IV. Готові харчові продукти	12498,9	15329,4	12161,7	10426,9	7556,4
Чистий експорт за групами 1-24	22861,1	-23382,1	-32061,8	7900,1	28851
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	6658,3	-36520,6	-48889,1	-9518	4560
II. Продукти рослинного походження	7808,5	295,4	4241,1	-185,9	6205,5
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	-4457	-6091,8	-5666,5	-5106,9	-4158,5
IV. Готові харчові продукти	12851,3	18934,9	18252,7	22710,9	22244

Джерело: дані ГУС Житомирської обл.

В організації експорту сільськогосподарської продукції також задіяні підприємства, діяльність яких класифікується за КВЕД у секції Н «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність». Зокрема, у розділі 52 «Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту» цієї секції виділяють групу 52.1 та клас 52.10 «Складське господарство», який включає діяльність із зберігання та складування всіх видів товарів, експлуатацію зерносховищ, товарних складів загального призначення, складів-холодильників, бункерів тощо, зберігання товарів у зонах вільної торгівлі та заморожування продуктів в інтенсивному потоці повітря.

Сучасні економічні відносини неможливо уявити без інформаційного, фінансового та страхового забезпечення. Зазначена діяльність класифікується за КВЕД у секціях J «Інформація та телекомунікації», розділ 63 «Надання інформаційних послуг» та K «Фінансова та страхова діяльність». Секція N включає діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, зокрема, до розділу 82 відносять адміністративну та допоміжну офісну діяльність, інші допоміжні комерційні послуги.

Практика показує, що серед суб'єктів ЗЕД, які здійснюють експорт сільськогосподарської продукції, лише незначну частину складають сільськогосподарські підприємства – безпосередні виробники продукції. Сільськогосподарські підприємства перебувають на першому, найнижчому етапі технологічного ланцюжка, який завершується експортом сільськогосподарської продукції. Для сільськогосподарських підприємств організація та забезпечення зовнішньоекономічних (експортних) операцій виявляється складним завданням, розв'язок якого передбачає вихід за межі матеріально-ресурсної, фінансової чи маркетингової складових економічного потенціалу суб'єкта господарювання. Зокрема, функція організації експортної операції може виконуватися за межами господарств.

Таким чином, організація та здійснення експортних операцій з продукцією сільськогосподарського виробництва стає можливою за умови участі значної кількості господарюючих суб'єктів, спеціалізованих на різних видах діяльності. Кінцевий експорт відображає результати зусиль не тільки сільськогосподарських виробників, але й переробних підприємств та інших допоміжних виробництв. Додатково необхідно зауважити, що заходи стимулювання експорту, такі як повернення ПДВ експортерам, зумовлюють включення до складу суб'єктів експорту також і держави. Експортні

субсидії перетворюють на ефективну операцію з експорту продукції, собівартість якої дещо вища за ціну на міжнародному ринку.

Ми не маємо об'єктивних підстав оцінювати обсягами фактично здійсненого експорту потенціал сукупності сільськогосподарських підприємств регіону чи певної території, оскільки в процесі здійснення експорту беруть участь підприємства інших сфер діяльності. Зважаючи на суттєві міжгалузеві технологічні зв'язки, ми не можемо говорити, що обсяги експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, здійснені за певний період (квартал, рік), є відображенням експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Мова може йти про експортний потенціал певного кластера, що складається із взаємопов'язаних господарюючих суб'єктів, діяльність яких відбувається в різних сферах – від постачання необхідних матеріалів та машин, виробництва сільськогосподарської продукції, її зберігання та переробки до безпосередньої організації експортних операцій, сертифікації продукції, її відвантаження, сплати митних платежів та отримання експортної виручки.

На нашу думку, оцінка експортного потенціалу обсягами фактично здійсненого експорту можлива лише для виробничих підприємств, які є власниками експортованого товару та залишаються такими аж до моменту продажу його за кордон, а також здатні самостійно виконати більшість операцій з організації експорту. Серед сільськогосподарських підприємств такі компетенції є у великих агрокорпораціях, що мають у своїй структурі спеціалізовані підрозділи ЗЕД. Для таких суб'єктів господарювання управління експортним потенціалом полягатиме в оптимізації переліку етапів технології ЗЕД, які виконуються підприємством самостійно чи передаються іншим суб'єктам на засадах аутсорсінгу.

Підприємства, які не здійснюють експорт, але розглядаються як потенційні експортери, мають підходити до оцінки експортного потенціалу з урахуванням якості виробленої продукції та обсягів можливих поставок. Зауважимо, що міжнародні ринки сільськогосподарської та продовольчої продукції можуть бути класифіковані як досконало конкурентні. Угоди на таких ринках відбуваються зі стандартизованою продукцією за визначеною ринковою ціною. Будь-який обсяг продукції відповідної якості, що може бути запропонований окремим продавцем, може бути реалізований за ринковою ціною. Таким чином, підприємство, що здатне виробити продукцію належної якості з витратами, нижчими за ринкову ціну, володіє експортним потенціалом.

У цьому контексті варто виділити два важливі моменти. По-перше, для виробників продукції, стандарти якості якої в Україні не гармонізовані з міжнародними, не можна застосовувати зазначений підхід оцінки експортного потенціалу. Управління експортним потенціалом для таких підприємств виходить за межі їх мікрорівня. Другим важливим моментом є спроможність підприємства сформувати експортну партію товару належного обсягу. Для цього необхідно мати великі обсяги виробництва та/або потужності для акумуляції і зберігання товарних запасів.

Таким чином, підприємство без досвіду здійснення експорту, яке виробляє продукцію, що відповідає стандартам якості того ринку, куди гіпотетично спрямовуватиметься експорт, може оцінити свій експортний потенціал кількістю ефективних з точки зору виробництва та логістики товарних партій продукції належної якості. Управління експортним потенціалом для таких підприємств може передбачати встановлення горизонтальних кооперативних зв'язків з метою забезпечення ефективної збутової логістики.

Експортний потенціал сільськогосподарських підприємств, продукція яких не є кінцевою та зазнає переробки, може бути оцінений у складі кластера підприємств. Управління експортним потенціалом кластера передусім має забезпечити стійке зростання рівня ефективності господарської діяльності всіх суб'єктів експорту. Маючи багато складових в ланцюжку експортної технології, необхідно забезпечити справедливий розподіл експортної винагороди між ними. Встановити, чи справедливою є частка прибутку від експорту, яку отримують виробники сільськогосподарської продукції, можна лише на основі припущень про наявність об'єктивних підстав у кожного учасника ланцюжка економічних відносин – від виробника до експортера – претендувати на такий прибуток.

Зв'язок між розширенням обсягів експорту та покращенням фінансового стану значної частини сільськогосподарських виробників є складним, в більшості випадків опосередкованим функціонуванням спеціалізованих фірм-трейдерів. Відповідно, організаційно-економічний механізм взаємодії виробників з посередниками ключовим чином визначає частку прибутку від експорту, яку отримують саме сільськогосподарські підприємства. Якщо велика кількість виробників сільськогосподарської продукції намагається реалізувати її на ринку, де функціонує незначна кількість фірм-посередників, то існує можливість використання трейдерами монополістичної влади та заниження частки прибутку, яку отримують сільськогосподарські підприємства.

При високій ефективності експортних операцій в цілому, ефективність господарювання значної кількості виробників сільськогосподарської продукції залишається низькою. Виникає проблема встановлення залежності економічного становища безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції від обсягів її експорту. Сутнісне тлумачення обернених зв'язків між процесом експорту сільськогосподарської продукції та економічним становищем сільськогосподарських підприємств є необхідною передумовою для формування методик кількісної оцінки вказаних зв'язків. В подальшому це сприятиме розробці ефективних заходів управлінського впливу на регіональному та національному рівнях, спрямованих на підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Висновки з даного дослідження. Оцінка експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств є складним завданням, оскільки переважна більшість діючих виробників сільськогосподарської продукції не займається її безпосереднім продажем за кордон. З одного боку, в організації та здійсненні експорту продукції сільського господарства бере участь певна кількість суб'єктів ринкової інфраструктури, що дає підстави говорити про експортний потенціал не окремого підприємства, а кластера підприємств. З іншого боку, значна кількість сільськогосподарської продукції викуповується у виробників і в подальшому експортується посередниками (трейдерами). В цьому випадку величина експортного потенціалу сільгоспвиробників не може бути оцінена існуючими кількісними методиками внаслідок невизначеності отриманої ними частки при розподілі експортної виручки. Саме тому подальші дослідження експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств мають проводитися у трьох площинах: 1) потенціал підприємств, що експортують вироблену ними продукцію; 2) потенціал аграрних підприємств як суб'єктів експортоорієнтованих кластерів; 3) пошук реальних інструментів забезпечення отримання виробниками сільськогосподарської продукції справедливої частки виручки від продажу цієї продукції за кордон підприємствами-посередниками.

Література

1. Аметова Э.И. Экспортный потенциал предприятия агропромышленного комплекса как показатель эффективности его функционирования на внешнем рынке (на примере НΠΑО «Массандра») / Аметова Э.И. // Проблемы материальной культуры – Экономические науки. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp81/pdf/knp81_21-24.pdf
2. Афанасьев К.М. Економіко-математичне моделювання експортного потенціалу підприємства : фтореф. дис. ... к-та ек. наук : 08.03.02 / К.М. Афанасьєв; КДЕУ. – К., 1996. – 23 с.
3. Березюк Ю. Б. Формування експортного агропродовольчого потенціалу регіону / Ю.Б. Березюк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 123–126.
4. Волкова І. М. Формування експортного потенціалу молокопродуктового підкомплексу АПК: автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. М. Волкова ; ДВНЗ "Держ. агроекологічний ун-т" М-ва аграрної політики України. – Житомир, 2007. – 20 с.
5. Лисогор В. М. Аналіз експортного потенціалу України на ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки / В. М. Лисогор, О. В. Пітик // 36. наук. праць Вінн. держ. аграр. ун-ту. – 2009. – № 38. – С. 127–135.
6. Рябчик А. В. Маркетинговий аналіз експортного потенціалу молочної продукції / А. В. Рябчик // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 47–50.
7. Серова Л. П. Управління експортним потенціалом підприємства : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02 / Л.П. Серова; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2002. – 308 с.
8. Шубравська О. В. Перспективи реалізації експортного агропродовольчого потенціалу України / О. В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4. – С. 27–32.

УДК 330.332.2

Феср О.В.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та
управління економічними процесами
Мукачівський державний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Структурні перетворення, що відбуваються в Україні характеризуються: нестабільним економічним зростанням, непослідовною та суперечливою політикою, орієнтацією економічних процесів на короткострокову перспективу, невідповідність розвитку сучасним реаліям світового життя, нестача фінансових ресурсів для забезпечення та вирівнювання структурних деформацій в національному господарстві країни.

Різне зменшення обсягів інвестицій в економіку України протягом 2008-2011 рр. обумовило потребу, з одного боку, розробити наукові рекомендації, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості та поліпшення інвестиційного клімату в господарському середовищі України, а з іншого – підкреслило необхідність якнайшвидшого застосування досконалих механізмів ефективного управління інвестиціями з метою підвищення інвестиційної привабливості підприємств. Вплив цих механізмів повинен бути спрямований на вирішення трьох основних завдань, а саме зростання доходу, оновлення основних фондів і збільшення якості та чисельності персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування сприятливих передумов для підвищення інвестиційної привабливості підприємств була і залишається у полі зору науковців. Найвідомішими у цих напрямках є праці Бланка І. [1], Борщ Л. [2], Гальчинського А. [3], Гойко А. [4], Крупки Я. [5], Кулініч Т. [6], Пересади А. [7], Черваньова Д. [8] та ін. Проте до кінця так і не вирішеними залишаються питання щодо реалізації заходів організаційного та економічного характеру з метою підвищення інвестиційної привабливості окремого суб'єкта господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є розробка теоретичних і практичних рекомендацій підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення випереджаючого розвитку економіки України необхідно створити сприятливе середовище для зростання. Насамперед мова йде про зростання обсягів інвестування її розвитку, створення сприятливого інвестиційного клімату. Разом з тим важливе значення має раціональне використання інвестицій. Досвід багатьох країн показує, що залучення інвестицій в економіку і ефективне їх використання дає змогу вирішити низку важливих проблем економічного спрямування. Серед них найважливішими є такі:

- 1) забезпечення макроекономічної стабільності;
- 2) стабільний економічний розвиток;
- 3) підвищення добробуту населення;
- 4) структурні перетворення;
- 5) модернізація галузей економіки;
- 6) формування соціально орієнтованої економіки;
- 7) реалізація соціальної політики;
- 8) здійснення інноваційних перетворень.

Значних обсягів інвестицій потрібно для модернізації вітчизняних промислових підприємств. Промисловість України є базою, що забезпечить випереджальний розвиток економіки і створить підґрунтя економічного зростання країни. Вітчизняні підприємства ще зберегли науково-технічний потенціал для випереджального розвитку та інноваційних перетворень, що може забезпечити розроблення і просування на ринки власного стратегічного конкурентоспроможного продукту. Це обумовлює необхідність реформування системи управління інвестиційною діяльністю промислових підприємств. Удосконалення управління інвестиційною діяльністю підприємств сприятиме раціональному використанню інвестиційних ресурсів, що позитивно позначиться на діяльності підприємств.

Отже, управлінські дії менеджменту промислових підприємств повинні бути спрямовані на раціональне використання наявних інвестиційних ресурсів і досягнення економічного успіху, що може виявлятися у їх стійкому економічному розвитку.

За допомогою інвестицій можна мінімізувати вплив кризових явищ і забезпечити стійку реалізацію стратегічної мети розвитку кожного підприємства. Саме тому на підприємствах потрібно реформувати згідно сучасних умов існуючу систему управління інвестиційною діяльністю та використати нові, ефективні інструменти з метою забезпечення поступального випереджаючого розвитку промислового виробництва. Ефективна політика управління інвестиційною діяльністю повинна стати таким засобом, який дасть можливість покращити економічні, соціальні, інноваційні та інші показники діяльності підприємств.

Раціонально і за цільовим призначенням залучені та використані інвестиції сприятимуть:

- збільшенню обсягу виготовлення продукції;
- виготовленню власної продукції з інноваційним наповненням;
- виготовленню продукції п'ятого і шостого технологічного укладу;
- зменшенню частки продукції вітчизняних підприємств, яка виготовляється з давальницької сировини;

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

- створенню нових робочих місць і зайнятості населення.

Це вимагає реалізації низки завдань як на стратегічному, так і тактичному рівнях. До стратегічних завдань можна віднести:

- створення сприятливих умов для промислових підприємств з врахуванням особливостей окремого суб'єкта господарювання;

- мінімізація ризиків, які можуть виникнути в процесі інвестування;
- залучення коштів державного та місцевого бюджетів як ефективного джерела інвестування;
- залучення коштів іноземних інвесторів;
- створення умов для залучення заощаджень громадян і перетворення їх на інвестиції;
- ринкове регулювання інвестиційного процесу та формування інфраструктури інвестиційного

ринку;

- підтримка конкуренції;

- направлення інвестиційних ресурсів у промисловість і за рахунок їх розвитку підтримувати неефективні, але соціально-значимі галузі регіону;
- пошук перспективних об'єктів для інвестування;
- зменшення залежності діяльності підприємств від давальницької сировини;
- сприяння створенню профільованого для конкретного регіону напрямку розвитку промислового виробництва.

На стратегічному рівні потрібно розробляти не лише політику розвитку наявних підприємств, а й концепцію розвитку, враховуючи специфіку кожного регіону (області). Це забезпечить стійкі внутрішні потреби і експорт регіону (області), зростання реальних обсягів виробництва за рахунок залучення іноземних та національних інвестицій, створення нових виробництв, реконструкції та модернізації діючих, зменшення рівня енергоємності та матеріалоємності промислової продукції.

До тактичних завдань, які потребують вирішення на рівні окремих підприємств, корпорацій, можна віднести:

- залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів;
- створення умов для збільшення таких внутрішніх інвестиційних ресурсів як прибуток та амортизація;
- контроль з боку органів влади за цільовим використанням бюджетних інвестицій;
- максимально повне залучення в господарську діяльність наявних ресурсів.

З позицій інвестора можна стверджувати, що на діяльність підприємств впливає цілий комплекс взаємопов'язаних зовнішніх політичних, економічних, соціальних та технологічних чинників.

Політичний вплив є найбільш непередбачуваним, оскільки пов'язаний з частими змінами влади та її баченням подальшого розвитку економіки України. Така ситуація відповідно обумовлює невпевненість учасників ринку в стабільності.

Економічний вплив може виявляється у таких явищах як інфляція, труднощі в отриманні кредитів, нестабільність національної грошової одиниці, зростання цін на енергоресурси, а відтак і збільшення собівартості продукції, що призводить до збільшення ціни на продукт вітчизняного виробництва, відповідно відбувається насичення ринку імпортною продукцією, яка є більш дешева, відсутність конкуренції, і як наслідок, низька рентабельність підприємств. Тому, економічна система повинна бути представлена ефективними фінансовими інститутами, а саме кредитно - банківською системою, фондовим ринком, пенсійними фондами, страховими інститутами, інвестиційними фондами, венчурними компаніями. Від їх ефективності залежить мобілізація фінансових ресурсів, координація інвесторів та оптимальний розподіл ресурсів.

Економічна складова розвитку країни повинна базуватися на соціальній складовій. В Україні соціальна складова характеризується високим рівнем міграції населення, спостерігається відтік людського капіталу за кордон, зменшення висококваліфікованих працівників, низький рівень оплати праці, згортання існуючих освітніх установ, що займаються професійною підготовкою кадрів. Тому необхідним є формування соціального капіталу без якого неможлива побудова та розвиток нової економічної системи, а саме освіта, охорона здоров'я, соціальні гарантії.

Технологічна складова знаходить своє відображення в низькій інноваційній активності, слабкому рівні автоматизації, зношенні основних фондів, невисокій наукоємності промислової продукції, незначній кількості впроваджених нових (інновативних) технологічних процесів. Більшість українських підприємств можна охарактеризувати як технологічно відсталі, а тому при розробці наукових рекомендацій повинні враховуватися досконалі механізми здійснення ними інвестиційної діяльності.

Вплив вищезазначених чинників послаблює позиції підприємств, що проявляється в низькій конкурентоспроможності продукції, складності проникнення на зовнішній ринок збуту, низькій продуктивності праці, відсутності інноваційної спрямованості розвитку підприємства, орієнтація на короткотермінову перспективу, нерозвиненість корпоративної системи управління.

Негативний вплив різних чинників на діяльність підприємств можна зменшити шляхом використання наявних ресурсів та формування і використання досконалого управління.

Висновки з даного дослідження. Для досягнення ефективного управління інвестиційною діяльністю промислових підприємств необхідно застосовувати такі удосконалені інструменти управління, які дозволять повніше використати наявний потенціал підприємств для випуску продукції вищих технологічних укладів. Таким інструментом може стати програмно-цільовий метод планування. Це дозволить українським підприємствам бути конкурентоспроможними як на міжнародному, так і на внутрішньому ринку, збільшувати власний прибуток.

Література

1. Бланк И.А. Управление инвестициями предприятия / И.А. Бланк. – К. : Ника - Центр, Эльга – Н, 2003. – 480 с.
2. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Л.М. Борщ. – К. : Т-во Знання, КОО, 2002. – С. 5-6.

3. Гальчинський А. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовчкін // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4-11.
4. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації / А.Ф.Гойко. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
5. Крупка Я.Д. Прогресивні методи оцінки та обліку інвестиційних ресурсів / Я.Д. Крупка. – Т. : Економічна думка, 2000. – С. 16.
6. Кулініч Т.В. Інвестиційна привабливість виробничо-господарських структур регіону (методи оцінки та регулювання) : монографія / Т.В. Кулініч; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів. – 210 с.
7. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
8. Черваньов Д.М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д.М. Черваньов. – К. : "Знання-Прес", 2003. – 622 с.

УДК 005.332.4:338.436+631.11

Білошкурський М.В.,
к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІГАЛУЗЕВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Після вступу України у СОТ переважна більшість наукових досліджень щодо конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств розглядається у контексті їх конкурентних переваг на міжнародних ринках. Якщо ж взяти загальну кількість підприємств АПК, то частка тих, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, незначна. Виникає проблема – як вижити решті підприємств АПК в посткризовий період. Вирішення даної проблеми знаходиться у площині внутрігалузевої конкурентоспроможності, економічна діагностика якої є важливим методичним інструментом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень, в яких розглядаються особливості конкуренції у аграрному секторі економіки в цілому та внутрігалузевої конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема, можна виокремити публікації Гурової І.В. [1] та Бурлаки О.П. [2]. Гоголь М.М. досліджує можливості забезпечення конкурентоспроможності шляхом утворення вертикально-інтегрованих компаній в АПК [3]. Сакун А.Ж. і Севрюкова С.М. розглядають особливості формування галузевих ринків України, у тому числі АПК [4]. Конкурентним відносинам в аграрному секторі присвячено публікацію Яціва І.Б. [5]. Білошкурська Н.В. пов'язує конкурентоспроможність підприємства з формуванням його економічної безпеки [6]. Проте названі науковці як формування внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства, так і її економічну діагностику не виокремлюють окремою проблемою.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення методичного забезпечення економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колектив авторів на чолі з Манцуровим І.Г. пропонує методику оцінки внутрігалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища [7], що знайшла своє відображення у Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [8]. Розглянемо дану методику та спробуємо адаптувати її до економічної діагностики шістнадцяти типових агропромислових підприємств Черкаської області.

Індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств (ІКС) розраховується як середньозважене трьох складових (підіндексів): фактичного стану (ФАКТ), потенціалу розвитку (РОЗВИТОК), стабільності і антикризової поведінки (СТАБ) наступним чином [7, с.70]:

$$ІКС = \frac{1}{3} ФАКТ + \frac{1}{3} РОЗВИТОК + \frac{1}{3} СТАБ . \quad (1)$$

Індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності автори рекомендують визначати як для підприємств галузі, так і для групи підприємств, тоді використовується середнє по групі. Адапуємо його для забезпечення достовірності економічної діагностики досліджуваної групи підприємств.

Підіндекс фактичного стану визначається за формулою [7, с.70]:

$$\Phi АКТ = РЕАЛ / \overline{РЕАЛ}, \quad (2)$$

де РЕАЛ – обсяг реалізації підприємства,

$$\overline{РЕАЛ} = \frac{1}{16} \sum РЕАЛ_j - \text{середній для групи обсяг реалізації};$$

16 – кількість підприємств у досліджуваній групі;

j – порядковий номер підприємства.

Підіндекс потенціалу розвитку (РОЗВИТОК) розраховується як зважена сума підіндексів зростання (ТЕМП), граничної ефективності основних засобів $\Delta ЕФЕКТ_K$, ефекту від масштабу виробництва (МАСШТАБ), або [7, с.71]:

$$РОЗВИТОК = \frac{1}{3} ТЕМП + \frac{1}{3} \Delta ЕФЕКТ_K + \frac{1}{3} МАСШТАБ. \quad (3)$$

Підіндекс зростання (ТЕМП) обчислюється за формулою [7, с.71]:

$$ТЕМП_j = \frac{\frac{РЕАЛ_j^{2011} - РЕАЛ_j^{2001}}{РЕАЛ_j^{2001}}}{\frac{1}{16} \sum \frac{РЕАЛ_j^{2011} - РЕАЛ_j^{2001}}{РЕАЛ_j^{2001}}} \quad (4)$$

Гранична ефективність основних засобів ($\Delta ЕФЕКТ_K$) обчислюється наступним чином [7, с.71]:

$$\Delta ЕФЕКТ_K = \frac{\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}}{\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}}, \quad (5)$$

де $\Delta РЕАЛ$ – приріст реалізації за 2001-2011 рр.;

ΔK – приріст залишкової вартості основних засобів за вказаний період;

$\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}$ – середня для групи гранична ефективність основних засобів.

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва розраховується на базі коефіцієнтів еластичності обсягів реалізації за основними засобами (E_K) і середньорічним фондом оплати праці одного працівника (E_L) [7, с.71-72]:

$$E_K = \frac{\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{РЕАЛ^{01}}}{\frac{\Delta K^{01-11}}{K^{01}}}; \quad (6)$$

$$E_L = \frac{\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{РЕАЛ^{01}}}{\frac{\Delta L^{01-11}}{L^{01}}}. \quad (7)$$

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва (МАСШТАБ) обчислюється як відношення суми еластичності обсягів реалізації за основними засобами і за середньорічним фондом оплати праці одного працівника до цього ж показника, середнього для групи, тобто [7, с.72]:

$$МАСШТАБ = (E_K + E_L) / \overline{(E_K + E_L)}, \quad (8)$$

де $\overline{(E_K + E_L)}$ – середній показник для групи.

У розрахунку приростів у формулі МАСШТАБ використовуються ті ж проміжки часу, що і в розрахунку індексу зростання ТЕМП. Підіндекс стабільності і антикризової поведінки (СТАБ) складається з міри стабільності за умов зростання (С) і ефективності антикризової поведінки (А), тобто [7, с.73]:

$$СТАБ = \frac{1}{2} C + \frac{1}{2} A. \quad (9)$$

Піндекс С пропонується розглядати як міру зосередженості фактичних значень обсягу реалізації до лінії тренда (коефіцієнт детермінації R^2). Чим ближчою є ця величина до 1 тим більш «щільно» фактичні значення лягають біля лінії тренду. В якості коефіцієнта С пропонується відношення коефіцієнта детермінації підприємства (R_j^2) до коефіцієнта детермінації групи (R^2):

$$C = \frac{R_j^2}{R^2}. \quad (10)$$

Здатність підприємств протистояти кризам пропонується відображати за допомогою показника антикризової поведінки. Дно світової фінансової кризи, згідно даних Державної служби статистики

щодо динаміки реального ВВП, припадає на кінець 2009 року, за підсумком 2010 року відбувається розворот у напрямку зростання економіки. Тому відношення обсягів реалізації підприємства 2009 р. до 2010 р. може інтерпретуватися як показник антикризової поведінки підприємства наступним чином:

$$A_j = \left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right)_j / \left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right), \quad (11)$$

де $\left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right)_j$ – показник антикризової поведінки j -го підприємства;

$\left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right)$ – показник антикризової поведінки досліджуваної групи.

Розглянувши методики обрахунку підіндексів та індексу внутрігалузевої конкурентоспроможності, можна зробити висновок, що критичним значенням індексу, за яким здійснюється оцінка підприємства, є 1. Тобто, підприємство, числове значення індексу якого менше 1, можна вважати неконкурентоспроможним серед інших підприємств галузі. У протилежному разі, коли значення індексу більше 1, діагностується достатній рівень внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства. Проведемо оцінку внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства за методикою [8]. Для цього всі вихідні дані, необхідні для обрахунку, зведемо у табл. 1.

Таблиця 1

Ранжування агропромислових підприємств Черкаської області за індексом внутрігалузевої конкурентоспроможності (у середньому за 2001-2011 рр.)

Назва підприємства	ФАКТ	РОЗВИТОК				СТАБ			ІКС
		ТЕМП	ΔФЕКТ _к	МАСШТАБ	СЕРЕДНЄ	С	А	СЕРЕДНЄ	
1. ПрАТ «Золотоношам'ясо»	3,02	6,14	8,26	0,79	3,59	0,81	1,34	1,08	2,56
2. ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня»	2,76	6,58	6,82	1,15	3,27	0,91	0,86	0,88	2,31
3. ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське»	0,12	4,61	4,30	9,29	4,97	0,88	0,89	0,88	1,99
4. ТДВ «Пальмірацукор»	3,05	0,50	0,18	0,06	0,13	0,17	0,89	0,53	1,23
5. ПАТ «Жашківський маслозавод»	1,75	3,21	0,20	0,41	0,50	0,92	0,75	0,83	1,03
6. ПАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів»	0,08	6,29	1,12	3,01	1,97	0,84	0,81	0,83	0,96
7. ПАТ «Жашківський елеватор»	0,23	5,86	1,13	1,54	1,44	0,57	1,23	0,90	0,86
8. ПАТ «Лебединський насіннєвий завод»	3,58	14,29	-8,26	-3,24	-2,49	0,98	1,07	1,02	0,71
9. ТДВ «Уманьпиво»	0,36	5,32	0,73	0,50	0,91	0,85	0,79	0,82	0,70
10. ПАТ «Ватутінехліб»	0,38	0,96	0,36	0,11	0,25	0,10	0,95	0,53	0,39
11. ПАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім»	0,01	1,47	-0,14	-0,43	-0,05	0,71	1,18	0,94	0,30
12. ТДВ «Русь»	0,43	3,10	-0,99	-2,28	-0,80	1,00	1,36	1,18	0,27
13. ТДВ «ТД «Драбіваагропостач»	0,11	-0,17	0,19	0,05	0,06	0,13	0,90	0,52	0,23
14. ПрАТ «Уманська сільгосптехніка»	0,04	-0,08	0,03	0,02	0,01	0,03	1,08	0,55	0,20
15. БАТ «Чорнобаївський завод продтоварів»	0,03	-0,57	-0,11	-0,07	-0,11	0,15	1,23	0,69	0,20
16. СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп»	0,03	-0,75	-2,08	-14,52	-5,60	0,03	1,44	0,73	-1,61

Джерело: [8]

З даних, наведених у табл. 1, видно, що тільки 5 підприємств сукупності мають фактичний обсяг реалізації, який перевищує середньо груповий, це – ПАТ «Лебединський насіннєвий завод», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня», ТДВ «Пальмірацукор», ПАТ «Жашківський маслозавод» та ПрАТ «Золотоношам'ясо», на що вказує значення підіндекса ФАКТ, більше 1. Найменші обсяги реалізації у БАТ «Чорнобаївський завод продтоварів», СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп» (по 3% від середньої реалізації по групі) і ПАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім» (1%).

За потенціалом розвитку аутсайдерами групи виявилися СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп», ПАТ «Лебединський насіннєвий завод», ТДВ «Русь», БАТ «Чорнобаївський завод продтоварів» і БАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім», оскільки значення підіндексу цих

підприємств є від'ємними числами, що свідчить про скорочення обсягів реалізації продукції, неефективне використання основних засобів, від'ємну еластичність капіталу та праці. Щодо лідерів групи за потенціалом розвитку, слід відзначити тільки 5 підприємств: ПАТ «Жашківський елеватор», ПАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня, ПрАТ «Золотоношам'ясо» і ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське», тобто діяльність вказаних підприємств характеризується значними темпами росту обсягів реалізації продукції, додатними значеннями граничної ефективності основних засобів, еластичності капіталу та праці.

Аналізуючи результати оцінювання підприємств за підіндексом стабільності та антикризової поведінки, слід зазначити, що найкращі результати подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 року мають тільки 3 підприємства – ПАТ «Лебединський насінний завод», ПрАТ «Золотоношам'ясо» і ТДВ «Русь». Вважаємо, що кризові процеси поглибилися у ТДВ «ТД «Драбівградопостач», ТДВ «Пальмірацукор» і ПАТ «Ватутінехліб», значення підіндексу стабільності та антикризової поведінки яких були найнижчими серед інших підприємств досліджуваної групи.

У загальному підсумку конкурентні переваги мають лише шість підприємств, у п'яти з яких індекс внутрігалузової конкурентоспроможності більший 1 – ПАТ «Жашківський маслозавод», ТДВ «Пальмірацукор», ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня» і ПрАТ «Золотоношам'ясо», а у одного – ПрАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів», наближений до 1. Варто також звернути увагу на той факт, що тільки ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня» і ПрАТ «Золотоношам'ясо» мають значення усіх трьох підіндексів більше 1 і є найбільш конкурентними, порівняно з іншими підприємствами групи.

Найнижчий рівень внутрігалузової конкурентоспроможності мають ПрАТ «Уманська сільгосптехніка», ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів» (ІКС = 0,2) та СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп» (ІКС = -1,61) за рахунок від'ємної еластичності виробничих факторів капіталу та праці, у зв'язку з чим підіндекс потенціалу розвитку набув значення, меншого 0.

Висновки з даного дослідження. Результати економічної діагностики внутрігалузової конкурентоспроможності досліджуваної групи агропромислових підприємств показали, що методика [8] включає у себе 7 коефіцієнтів. Для їх обрахунку пропонується 24 абсолютних показники, з яких у 16 випадках використовується виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) у динаміці за 11 років, двічі – коефіцієнт детермінації тренду виручки від реалізації; 4 рази – залишкова вартість основних засобів і 2 рази – річний фонд оплати праці.

Критично оцінюючи дану методику слід відзначити, що вона на 2/3 розроблена з урахуванням лише одного показника – виручки від реалізації продукції (робіт, послуг). У зв'язку з цим, результати економічної діагностики за методикою внутрігалузової конкурентоспроможності є недостатньо повними, оскільки показники, які входять до її складу не відображають всіх сфер діяльності підприємства. Ця є підставою подальших досліджень автора з удосконалення методичного підходу до комплексного наукового вирішення даної проблеми.

Література

1. Гуторова І. В. Конкуренція як економічна категорія та її особливості в аграрному секторі економіки / І. В. Гуторова // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 3(53). – С. 46-50.
2. Бурлака О. П. Теоретичні основи конкурентоспроможності аграрного підприємства / О. П. Бурлака // Технологический аудит и резервы производства. – 2011. – № 2(2). – С. 24-27.
3. Гоголь М. М. Вертикально-інтегровані компанії АПК як основа створення регіональних кластерів / М. М. Гоголь // Аграрний вісник Причорномор'я. Серія «Економічні науки». – 2010. – Випуск № 53. – С. 47-50.
4. Сакун А. Ж. Формування галузевого ринку України / А. Ж. Сакун, С. М. Севрюкова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки : [зб. наук. пр.]. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 3, Т. 2. – 2011. – С. 231-234.
5. Яців І. Б. Конкурентні відносини в аграрному секторі України / І. Б. Яців // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК». – 2010. – № 17(2). – С. 9-14.
6. Білошкурська Н. В. Формування економічної безпеки підприємства як запоруки його конкурентоспроможності : колект. наук. монографія / Н. В. Білошкурська // Підвищення конкурентоспроможності виробництва в умовах організаційно-економічних трансформацій. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»). – 2010. – С. 10-13.
7. Методика оцінки внутрішньогалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища / І. Г. Манцуров, І. Д. Якушик, О. І. Ястремський, М. В. Білошкурський, Я. О. Ястремський // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2010. – № 2. – С. 66-81.
8. Методичні рекомендації розрахунку внутрішньогалузевої конкурентоспроможності підприємств / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1330 від 19 жовтня 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>. – Назва з екрану.

Руденко О.І.,
к.т.н., доцент кафедри економіки і підприємництва
Мезенцева О.О.,
асистент кафедри економіки і підприємництва
Терех О.М.,
к.т.н., старший науковий співробітник
кафедри атомних електричних станцій та
інженерної теплофізики
НТУУ «Київський політехнічний інститут»

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧОГО ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сучасний стан існуючого теплогенеруючого обладнання вітчизняних підприємств потребує його технічного переоснащення, яке полягає у заміні морально застарілого та фізично зношеного устаткування. Це викликано необхідністю жорсткої економії енергетичних ресурсів, зниженням матеріаломісткості продукції та капітальних витрат виробництва [1].

Така міра викликана ще й тим, що його ремонт і модернізація вимагають значних матеріальних і довготривалих витрат у зв'язку з їх великими масогабаритними характеристиками (наприклад, загальна маса лише одних теплообмінних пристроїв котельного агрегату досягає 35 .. 40% від його маси).

Практичний досвід і аналіз можливих інженерних рішень даної проблеми показують, що до числа цих заходів відносяться розробка і впровадження нових видів теплообмінного устаткування з високою теплоаеродинамічною ефективністю, технологічністю і порівняно невисокою вартістю виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективного використання енергоресурсів, особливо зниження енерговитрат на власні потреби підприємств, постійно привертає увагу теоретиків і практиків у галузі економіки. Цій проблемі присвячені дослідження таких вчених, як В.Г. Андрійчук, В.М. Андрєєв, В.К. Афанасьєв, В.Т. Шаліков, І.М.Буздалов, О.В. Приліпка, П.М. Макаренко, Є.П.Оглоблін, О.М. Шестопаль та ін.

Однак, відомі результати вирішення питань економії палива та енергії в промисловості й енергетиці [2; 3], як правило, базуються на традиційному підході з використанням теплообмінного обладнання і теплопередаючих елементів відомої геометричної форми та конструктивного виконання. Однак, ці заходи вже не дозволяють отримати помітного поліпшення у вирішенні питань економії матеріальних і енергетичних ресурсів у сучасних умовах. Тому, настав час впровадження нових енергозберігаючих технологій та устаткування, які дозволять ще більше знизити енергетичні витрати та вартість обладнання і, таким чином, підвищити ефективність промислового виробництва.

Одним з напрямів енергозбереження є використання скидної теплоти відхідних продуктів згорання природного газу після котлів (наприклад, для нагрівання зворотньої мережевої води) за допомогою економайзерів-утилізаторів з новими теплообмінними поверхнями. Це і зумовило вибір напряму дослідження в даній роботі.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування економічної ефективності використання економайзера-утилізатора із плоскоовальних труб з неповним поперечним оребренням (рис.1) на енергогенеруючих підприємствах. Для цього використані результати випробувань такого економайзера-утилізатора і техніко-економічні характеристики, отримані при його роботі в реальних промислових умовах.

Рис. 1. Загальний вигляд плоскоовальної труби з неповним поперечним оребренням [4]

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теплоаеродинамічних характеристик пакетів зазначених труб та аналіз їх результатів показали, що в порівнянні з пакетами труб, несуча частина і ребра яких мають традиційну циліндричну [5] або еліптичну форму [6], для пакетів труб плоскоовального профілю характерні більш висока інтенсивність теплообміну і більш низький аеродинамічний опір при приблизно рівному переданому тепловому потоці. Крім цього, використання вуглецевих сталей в конструкції труб і застосування контактної зварювання для кріплення ребер до несучої труби (табл.1) сприяють зниженню контактної термічної опору, зменшенню вартості виготовлення і, відповідно, поліпшенню їх техніко-економічних характеристик.

Таблиця 1

Порівняння геометричних характеристик різних видів труб

№ п/п	Параметри	Плоскоовальна труба [4]	Біметалева труба [5]	Еліптична труба [6]
1	Коефіцієнт оребрення	15,2	14,5	12,2
2	Площа теплообмінної поверхні на довжині 1 м, м ²	1,530	1,275	1,494
3	Матеріал несучої труби	Вуглецева сталь	Вуглецева і нержавіюча сталь, латунь	Вуглецева сталь
4	Матеріал ребер		Алюмінієвий сплав	
5	Кріплення ребер до несучої труби	Контактне зварювання	Накатування	Плотна посадка

Наразі, серійний випуск труб плоскоовального профілю освоєно і налагоджено низкою спеціалізованих підприємств України. Також розроблена технологія контактної зварювання ребер з несучою трубою [7]. З урахуванням цього, а також беручи до уваги ефективність застосування таких труб в теплообмінному обладнанні, в НТУУ «КПІ» спільно з відділом процесів і технологій теплозабезпечення інституту технічної теплофізики НАН України, було розроблено і виготовлено економайзер з плоскоовальних труб з неповним поперечним оребренням для використання на енергетичних підприємствах.

Такий економайзер-утилізатор (рис. 2) було встановлено в одній з районних котельень м. Запоріжжя для утилізації теплоти димових газів за водогрійним котлом типу ПТВМ-30М.

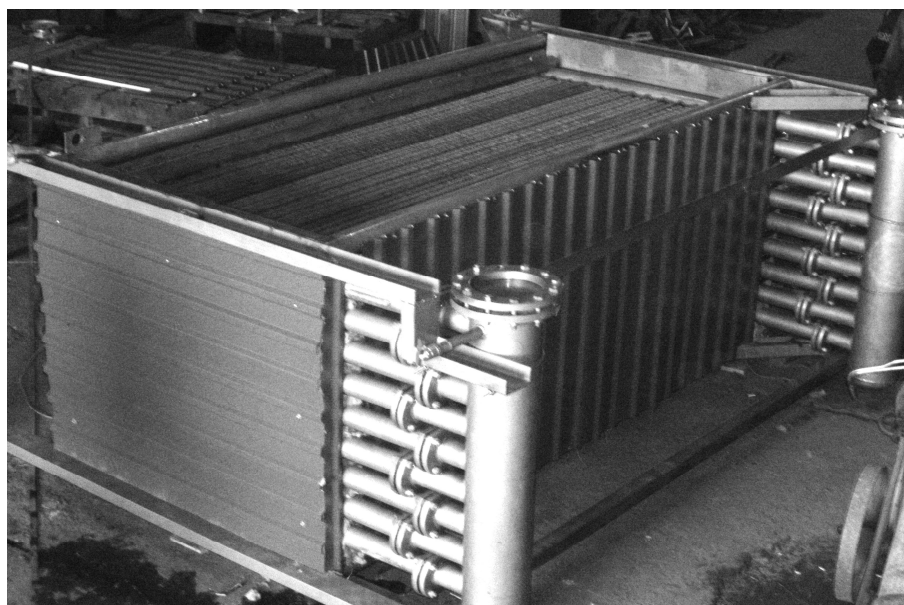

Рис. 2. Економайзер з плоскоовальних труб з неповним оребренням

У таблиці 2 представлені розрахункові показники технічних характеристик економайзера-утилізатора для двох режимів роботи котлоагрегату.

Результати випробувань економайзера-утилізатора показали, що додатковий підігрів зворотної води в мережі за рахунок утилізації теплоти відхідних газів збільшив ККД котлоагрегату в цілому на 3-5%. Це дозволило знизити споживання природного газу на нагрів мережної води при номінальному режимі роботи котла – на 145 м³/год, а при тепловому навантаженні котла 50% від номінальної – на 55 м³/год.

Таблиця 2

Розрахункові показники технічних характеристик економайзера-утилізатора

Найменування величини	Номінальне навантаження	50 % навантаження
Теплопродуктивність утилізатора, Гкал/год	1,18-1,21	0,43-0,47
Температура газів перед утилізатором, ° С	185	135
Температура газів після утилізатора, ° С	120 -125	90 - 95
Температура води на вході в утилізатор, ° С	70	70
Температура води на виході з утилізатора, ° С	80	74
Витрата води через теплоутилізатор, т / год	110-120	110-120
Аеродинамічний опір утилізатора, Па	200 - 250	120 - 150

Незважаючи на те, що економайзер є додатковим опором в газовому тракті котельної установки, проведені розрахунки і випробування також показали, що величина цього опору не спричинить істотного впливу на величину загального аеродинамічного опору газового тракту. Внаслідок цього не виникла необхідність у додатковому регулюванні димососа на більш високе навантаження. Тому й експлуатаційні витрати в зв'язку з цим практично не змінилися.

Для розрахунків економічної ефективності і очікуваного економічного ефекту від використання економайзера-утилізатора були визначені наступні вихідні дані:

1. Еквівалент природного газу $B_{пр.г.}$ сприйнятому теплу, додатково отриманого економайзером при його роботі в номінальному режимі ($Q = 1,2$ Гкал/год) і в режимі з 50%навантаженням ($Q = 0,45$ Гкал/год) відповідно

$$B_{пр.г.} = \frac{Q}{Q_p} = \frac{1,2 \cdot 10^6}{8133} \approx 147,5 \text{ м}^3 / \text{год}$$

$$B_{пр.г.} = \frac{0,45 \cdot 10^6}{8133} \approx 55,3 \text{ м}^3 / \text{год}$$

де $Q_p^H = 8133$ – нижня теплотворна спроможність газу, ккал/м³.

2.Тоді річна економія природного газу за час опалювального періоду $T_{оп.} = 2500$ год. / рік становить для двох режимів відповідно

$$B_{пр.г.}^{год} = B_{пр.г.} \cdot T = 147,5 \cdot 2500 = 370000 \text{ м}^3 / \text{рік}$$

$$B_{пр.г.}^{річна} = 55,3 \cdot 2500 = 138250 \text{ м}^3 / \text{рік}$$

3. Економічний ефект від економії природного газу при ціні на газ $C_{пр.г.} = 3382$ грн/1000 м³(без ПДВ) [8]

$$E_{\phi} = B_{пр.г.}^{год} \cdot C_{пр.г.} = \frac{370000 \cdot 3382}{1000} \approx 1250000 \text{ грн.}$$

$$E_{\phi} = \frac{138250 \cdot 3382}{1000} \approx 467500 \text{ грн.}$$

Зважаючи на те, що режимна карта роботи котлоагрегату на весь опалювальний термін не відома, прийнято допущення, що лише половину опалювального сезону котел працює при номінальному навантаженні, а другу половину - на 50% потужності. Тоді економічний ефект від економії палива становить:

$$E_p = \frac{1250000 + 467500}{2} = 858750 \text{ грн.}$$

Таблиця 3

Прогнозовані економічні показники використання економайзера із плоскоовальних труб з неповним оребренням

Найменування показника	Позначення	Одиниця виміру	Значення показників
Капітальні витрати на впровадження заходів			
Вартість економайзера	C_E	тис. грн	650-700
Демонтаж обладнання	C_D		15
Монтаж економайзера	C_M		25
Встановлення контрольно-вимірювальних. приладів і автоматики (з урахуванням їх вартості)	$C_{КВП}$		120
Пуско-налагоджувальні та випробувальні роботи	$C_{ПНР}$		10
Інші витрати	$C_{ІНШ}$		50
Всього	$B_{ЗАХ}$		870-920
Прогнозована економія видатків на енергоносії			
Ціна газу за 1000 м ³	$C_{пр.г.}$	грн	3382
Річна економія коштів за рахунок впровадження економайзера	E_p	грн/рік	858750
Термін окупності $T_0 = B_{ЗАХ}/E_p$	T_0	Роки	1,0-1,1
Прогнозована економічна ефективність $E_{\phi} = E_p / B_{ЗАХ}$	E_{ϕ}		0,91-1,0

Термін окупності пропонованого теплообмінного пристрою складає менше ніж 1,5 роки в залежності від погодних умов за час опалювального сезону (два опалювальних сезони).

Висновки з даного дослідження. Згідно з результатами проведеного дослідження, запровадження інноваційної технології з використанням утилізаторів з новим видом робочої поверхні є високоефективним заходом, що швидко окуповується. В цілому, річна економія природного газу при запровадженні енергозберігаючої технології складає 370 тис. м³, що за нинішніх цін складає 858 тис. грн. Це дозволить підприємству скорочувати загальні витрати виробництва, підвищуючи ресурсовіддачу та зменшуючи енергоемність виробництва. Також, впровадження теплоутилізаторів із плоскоовальних труб з неповним оребренням дозволить знизити собівартість виробництва тепла, зменшити шкідливий вплив газів, що викидаються в навколишнє середовище та підвищити коефіцієнт використання теплоти палива.

Таким чином, економічна ефективність використання даного економайзера є досить високою для усього підприємства в цілому, що за сучасних цінових умов на ринку палива, підтверджує необхідність його застосування для вітчизняних підприємств.

Література

1. Мельник Л.Г. Економіка енергетики : навчальний посібник / Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева, І.М. Сотник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 238 с.
2. Зарипов В.К., Гершуни А.Н. Высокоэффективный компактный теплообменник-утилизатор на тепловых трубах / В.К. Зарипов, А.Н. Гершуни // Промышленная энергетика. – № 1. – 1989 – С. 37-39.
3. Липец А.У. Утилизация тепла отходящих от промышленных печей дымовых газов / А.У. Липец, Л.В. Дирина, С.М. Кузнецова // Теплоэнергетика. – 1999. – № 4. – С. 36-40.
4. Патент на корисну модель 25025 Україна, МПК F28F1/12. Теплообмінна труба / Письменний Є.М., Терех О.М., Рогачов В.А., Бурлей В.Д.; заявник та володар деклараційного патенту НТУУ „КПІ”. – u200702332; заявл. 03.03.2007; опубл. 25.07.2007. Бюл. № 11.
5. Кунтыш В.Б. Тепловой и аэродинамический расчеты оребренных теплообменников воздушного охлаждения / В.Б. Кунтыш, Н.М. Кузнецов. – СПб.: Энергоатомиздат, 1992. – 280 с.
6. Юдин В.Ф. Теплообмен пучков оребренных труб овального профиля / В.Ф. Юдин, Е.Д. Федорович // Тепломассообмен ММФ-92. Конвективный тепломассообмен. Т.1, ч.1. – Минск: АНК ИТМО АНБ, 1992. – С.58-61.
7. Государственное предприятие «Опытное конструкторско-технологическое бюро Института электросварки им. Е.О.Патона Национальной академии наук Украины» (ГП «ОКБ ИЭС им. Е.О.Патона НАНУ»)/ Новая энергосберегающая технология повышения эффективности теплообменной поверхности плоскоовальных труб. // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oktb-paton.org.ua/ru/kontaktnaya-svarka/16-ploskoovalnye-truby-s-nepolnym-orebreniem-poverkhnosti>
8. Стоимость услуг по газоснабжению для промышленных, коммунально - бытовых предприятий, бюджетных учреждений и организаций с 01.01.2012 г. // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivgaz.ua/ru/nashim-klientam/czeny-i-tarify-na-gaz.html>

Сас І.М.,
ст. викладач кафедри філософії та політології
Львівський національний аграрний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У АГРАРНІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. Досвід розвинутих країн світу свідчить про важливу роль кооперативного сектора у аграрній економіці та вказує на його інституціональну роль в системі суспільно-економічних відносин на селі. Кооперація як форма економічної взаємодії сільських товаровиробників, є важливим чинником розвитку всього аграрного сектора економіки.

Генеральна асамблея ООН визначає кооперативи як один з найважливіших чинників соціально-економічного розвитку і викорінювання бідності, а 2012 рік було оголошено Міжнародним роком кооперативів. Тому варто докласти додаткових зусиль для збільшення підтримки, направленої на розвиток кооперативів та поширення інформації про їх діяльність серед сільського населення. Проте адаптація раніше розроблених наукових принципів кооперації до сучасних умов розвитку аграрного сектора економіки досі залишається проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку кооперативного руху досліджують українські вчені-аграрники: Ф.В. Горбонос, В.В. Зіновчук, В.К. Збарський, М.Й. Малік, О.М. Онищенко, Г.В. Черевко, В.В. Юрчишин та інші. Вони розвивають і осучаснюють кооперативні теорії, розроблені відомими теоретиками кооперативного руху В. Чаяновим, М.І. Туган-Барановським, кооперативними діячами Є. Храпливим, Б. Мартосом та іншими.

Сьогодні залишається важливим обґрунтування напрямів розвитку, способів і механізмів поширення кооперативного руху на селі задля залучення сільського населення у систему економічних відносин як суб'єктів ринку з метою зміцнення їх економічного добробуту. Ми вважаємо, що кооперативні відносини в сфері сільськогосподарського виробництва можуть істотно вплинути на економічне і соціальне становище сільського населення та посилити його позиції у сфері економічних відносин. Вищезазначені проблеми потребують здійснення подальших наукових досліджень і реалізації практичних напрацювань.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення наших знань про сутність кооперації, її сучасну економічну природу та суспільний зміст, для чого необхідно провести аналіз кооперації як організаційно-правової форми економічної діяльності та дослідити особливості її функціонування в сільській місцевості.

Для отримання об'єктивного наукового результату необхідно виявити чинники, що формують сучасний стан кооперативного руху та дослідити їх вплив на напрям і динаміку кооперативного процесу, встановити взаємозв'язок між різними складовими кооперативного процесу, його економічними, соціальними та інституціональними ланками, обґрунтувати перспективи розвитку кооперації та її місце в структурі аграрного сектора економіки в рамках стратегії сільського розвитку. Це дозволить розробити модерну концепцію підтримки кооперативного руху на засадах економічної самоорганізації сільських громад та місцевих ініціатив і запропонувати заходи з масового поширення кооперації у сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом наукового аналізу в нашому дослідженні є суспільно-економічні відносини як сукупність процесів, умов і механізмів, які становлять зміст кооперативного процесу в аграрному секторі економіки, які, як предмет дослідження, конкретизуються у сукупності теоретичних, методичних та прикладних аспектів кооперативного руху, що описують його як суспільно-економічне явище в ході трансформаційного процесу в аграрному секторі економіки вже на ринкових засадах [5].

Україна як розвинута аграрна держава ніколи не перебувала на узбіччі кооперативного руху і займає своє місце в цьому важливому процесі. Достатньо доказів цього містить новітня історія становлення і розвитку сільськогосподарського виробництва нашої держави, зокрема факти ХХ століття.

Піонерами кооперативного руху, а згодом і керівниками усієї його організації були дрібноміщанські адвокати і сільські священики, інші представники інтелігенції, які вийшли із села та громадською діяльністю зв'язані із селом.

Відомий український вчений М. І. Туган-Барановський зазначав, що кооператив – це таке господарське підприємство декількох осіб, котрі з доброї волі з'єдналися, яке має своєю метою не добування найбільшою прибутку на затрачений капітал, а, навпаки, збільшення через спільне господарювання трудового доходу своїх членів або зменшення їх видатків [7].

У зв'язку з переходом до політики сільського розвитку, і особливо після прийняття загальнодержавної програми «Рідне село» та «Державної цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 557 від 03.06.2009 року [2], для успішності кооперативного руху вкрай важливою передумовою, на наш погляд, є формування громадської думки щодо позитивного відношення до необхідності економічної самоорганізації селян. Без роз'яснювальної роботи та просвітництва кооперативний рух на селі не має жодних шансів на започаткування й успіх. Проте масова недовіра до політичних партій та громадських діячів унеможливорює їх вплив на ці процеси. В селян немає довіри й до місцевих органів влади та самоврядування. Вважаємо, що лише малочисельні громадські організації, їх окремі місцеві лідери, а також релігійні організації ще можуть розраховувати на певну увагу й довіру селян у кооперативних перетвореннях.

Традиційно ментальність сільського населення побудована на релігійних засадах і характеризується високою довірою до церкви. Історія розвитку кооперації у Галичині має добрі приклади значного впливу на ці процеси з боку релігійних діячів. Варто вказати, наприклад, на активну позицію у питаннях економічної організації селян митрополита А. Шептицького, який не стояв осторонь соціальних проблем. Вагомим свідченням економічного підходу у релігійній діяльності є праця А. Шептицького «О квестії соціальній» [8], опублікована в 1904 році як відповідь на напруження соціальних відносин і масове збідніння широких верств населення з вимогою до духовенства «стати на боці бідних і покривджених». Просвітницька робота мала на меті піднести «вартість їх (бідних) праці, шукати для них нових способів заробітку, організувати правні помічі супротив можливих надужит оподаткування, усильно працювати над піднесенням їх господарки домашньої і рільничої. Мусимо учити їх на цій лінії праці і ощадности, надавати їм напрям якнайкорисніший для правдивого поступу економічного. Ми мусимо боронити їх перед визиском торгівлі і по можливості шукати збуту для продукту їх праці» [8].

Як бачимо, ці проблеми – низька ціна праці, необхідність пошуку нових робочих місць, правова незахищеність перед податковою системою, необхідність підтримки селянських господарств і сільськогосподарської діяльності, труднощі із збутом продукції – є актуальними для селян і сьогодні, й у подоланні цих проблем своє місце може мати і церква, як це мало місце у недалекому минулому.

У цьому контексті сільські кооперативи виступають не тільки як форма організації економічної діяльності, але і як напрям формування способу сільського життя, як складова суспільного укладу з притаманними йому типом суспільно-економічних відносин.

Тут головна роль відводиться органам влади, а умови можуть бути створені самими сільськими жителями і місцевими органами влади при наявності певної мети, підтриманої у суспільстві. Стратегія кооперативного розвитку передбачає, що такою метою є зростання добробуту сільського населення та покращення умов його життєзабезпечення, екологічна безпека та збереженість природного середовища.

Еволюція кооперативної ідеї та її формальна інституціоналізація в аграрному секторі економіки України породила певні проблеми. Декотрі автори не завжди розмежовують окремі поняття, і часто під поняттям кооперація розуміють кооперативи, їхнє правове становище тощо. Тому дуже важливо й варто наголосити, що в Законі України "Про сільськогосподарську кооперацію" [6] ці поняття розмежовуються і їм дано офіційне визначення. Так під сільськогосподарською кооперацією в Законі розуміється "система сільськогосподарських кооперативів, об'єднань, створених з метою задоволення економічних потреб членів кооперативу".

Сільськогосподарська кооперація як окреме поняття має містити в собі загальні ознаки поняття кооперація і водночас відображати галузеву особливість. Зокрема, серед ознак цього поняття можна вказати на те, що : 1) спільна підприємницька діяльність здійснюється у сфері сільськогосподарського виробництва (з використанням земель сільськогосподарського призначення як головного засобу виробництва) та в суміжних (до – і післявиробничій) сферах; 2) особливий суб'єктний склад: фізичні особи – громадяни України переважно селяни та юридичні особи України, які є сільськогосподарськими товаровиробниками.

Отже, можна стверджувати, що сільськогосподарська кооперація – це спільна на добровільних засадах підприємницька діяльність, у сфері сільськогосподарського виробництва (з використанням земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва) та в суміжних (до – і після виробничій) сферах, яка ґрунтується на взаємодопомозі і взаємній вигоді громадян, юридичних осіб України, які є, як правило, сільськогосподарськими товаровиробниками, для сприяння у веденні ними сільськогосподарського виробництва з метою задоволення матеріальних, а також соціальних, культурних та інших потреб та захисту інтересів учасників кооперації. Процес утворення кооперативу складається із певних послідовних кроків. Першим із них є усвідомлення потреби до об'єднання, яка постає перед особистими селянськими господарствами та економічними суб'єктами, мотивована їх економічним становищем на ринку. Другим кроком виступає налагодження зв'язків між економічно зацікавленими суб'єктами та досягнення домовленості між ними про утворення кооперативу. Третій

крок – набуття юридичного статусу та безпосереднє утворення кооперативу як організаційно-правової форми. Послідовне здійснення цих кроків вважатимемо базовим алгоритмом у формуванні кооперативної форми та подальшого функціонування і досягнення її цілей.

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарські кооперативи в залежності від видів діяльності поділяють на виробничі й обслуговуючі, в тому числі переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні, багатофункціональні кооперативи, які поєднують декілька видів діяльності, що робить їх суб'єктами складної форми, й відповідно до цього неприбутковий статус може змінюватись на прибутковий.

У ході наукового аналізу кооперації варто виокремити аналіз окремих понять і конкретизувати окремі дефініції, такі, наприклад, як кооперативна форма, кооперативний рух, кооперативний процес, що в сукупності мають точніше відображати логіку та суть процесу розвитку кооперативних підприємств і кооперативних відносин.

Це дозволяє поглибити наші знання про природу кооперації, сучасний зміст і стан кооперативних відносин, динаміку кооперативного процесу в аграрному секторі економіки, в уточненні і конкретизації термінологічного і понятійного апарату, в обґрунтуванні напрямів, шляхів розвитку кооперативних відносин та механізмів їх практичної реалізації.

Зокрема, в окремих публікаціях [1] зроблено спробу сформулювати поняття кооперативного середовища, яке вказує на соціальні і економічні джерела кооперативного руху і конкретизує сучасне розуміння природи розвитку кооперативного процесу, поглиблює розуміння явища кооперації загалом. Так, автор розглядає кооперативне середовище як специфічну сферу, в якій під впливом економічних інституцій діють кооперативні форми, кооперативні процеси та принципи кооперації. Це середовище автор наділяє функціями своєрідного механізму, який формує кооперативний процес. На наш погляд, якщо розглядати кооперативне середовище з позицій специфічності змісту кооперативних відносин, то воно виступає більше як сфера дії детермінованих у часі й просторі ендегенних і екзогенних чинників, взаємодія яких здатна генерувати сигнали у вигляді особливих (властивих тільки для кооперативного руху) мотивів і стимулів, які активізують суспільну і економічну поведінку суб'єктів ринку та спонукають їх до спільної кооперативної дії.

Варті уваги й припущення, що метою утворення і формалізації кооперативу як організаційно-правової форми є отримання додаткових вигод від такого способу взаємодії економічних одиниць, якими виступають сільські домогосподарства, у порівнянні з іншими організаційно-правовими формами економічної діяльності і способами отримання таких вигод. Джерелом цих вигод є сама специфічність кооперативної форми, яка реалізує властиві цій формі економічні вигоди у характерний для неї спосіб. Обсяг можливих вигод від специфічності кооперативної форми залежить від стану сприятливості зовнішнього, по відношенню до форми, суспільно-економічного середовища і ступеня її імплементації у систему економічних відносин та дієвості стимулів і мотиваційних механізмів, що урухомлюють процес самоорганізації економічних одиниць як потенційних членів кооперативної форми.

Показником готовності певної сукупності економічних одиниць до започаткування кооперативної діяльності і взаємодії можна вважати певний стан економічного середовища та рівень суспільної свідомості потенційних суб'єктів кооперативних відносин. Цей стан пропонується визначати за певною методикою, яка передбачає вимірювання двох характеристик – суспільної готовності сільського населення на основі соціологічних замірів (через соціологічні опитування) та економічних розрахунків потенціалу кооперативних відносин (на основі встановлення обсягів рівня, стану та економічних параметрів товарності виробництва і продукування економічними одиницями маси продукції, вигоди від реалізації якої дають економію на трансакційних витратах при входженні в ринок).

Ці та інші оцінки готовності суб'єктів до кооперування базуються на комплексному аналізі стану економічних відносин в аграрному секторі через оцінку показників економічної діяльності різних організаційно-правових форм, особистих селянських господарств, стану їх забезпеченості ресурсами та напрямів їх розвитку, рівня товарності сільськогосподарського виробництва, доходів домогосподарств та мотиваційних механізмів до кооперативної співпраці.

Відомо, що становлення кооперативного руху як економічного явища та суспільно-економічного процесу не отримує відповідної підтримки на державному рівні. Аналіз процесів стимулювання розвитку певних економічних секторів у сусідніх країнах свідчить, що малі економічні формування, в тому числі й кооперативні їх форми, у аграрному секторі є базовими у структурі його діяльності, чого не можна сказати про Україну.

На наш погляд, в Україні незадовільний розвиток кооперативного руху в сільській місцевості є наслідком незавершеності трансформаційних процесів та недостатньої уваги до проблем інституціоналізації економічних відносин.[4] Однак сьогодні держава не стимулює цих процесів, продовжуючи використовувати домогосподарства, і, зокрема, особисті селянські господарства в якості основних виробників товарної сільськогосподарської продукції, замість сприяти створенню незалежного сектору сільської економіки, яким можуть стати кооперативні форми.

Перспектива розвитку кооперативного руху вбачається в утвердженні місця кооперації у загальній системі суспільно-економічних відносин у процесі сільського розвитку шляхом економічної

самоорганізації сільського населення. Аналіз стану кооперації і кооперативних відносин, що проводився нами в аграрному секторі Львівської області, побудовано на гіпотезі, відповідно до якої кооперація має розглядатись як складова ринкової організаційної структури аграрного сектора економіки області з властивими тільки для кооперації економічними відносинами. За припущеннями, економічна основа кооперації базується на наявності достатньої сукупності фактичних і потенційних суб'єктів кооперативного руху, основними з яких виступають домогосподарства - при досягненні ними певного рівня їх товарності, та суб'єкти малого підприємництва, для яких кооперативна взаємодія розглядається як спосіб захисту власних інтересів від дії ринку з метою збереження усталеного способу життя та реалізації своїх соціальних цілей і особистісних амбіцій. [3]

Висновки з даного дослідження. Отже, оцінюючи теоретичні проблеми та практичні складнощі з поширення кооперації в сільській місцевості, можна зробити висновки, що:

1. Розвиток кооперації у сільській місцевості відбувається в руслі загальнодержавних тенденцій трансформаційних перетворень і все ще не набув значного поширення. В структурі аграрного сектора економіки кооперація як організаційно-правова форма не відіграє, на даний час, жодної істотної ролі.

2. Причиною незначного поширення кооперації, незважаючи на історичні традиції використання такої форми економічної самоорганізації селян в окремих областях, є недовіра населення до даної форми економічної діяльності та неправильні організаційні підходи з боку органів влади. Намагання штучно створити кооперативи у вигляді окремих пілотних проектів і в обраних населених пунктах не дає гарантії для їх наступного поширення на селі. Причина полягає в тому, що органи влади не дотримуються раціональної послідовності упровадження нової для села кооперативної форми економічної взаємодії, недооцінюючи роль кооперації як самостійного інституту в системі економічних відносин.

3. Кооперація має свої закономірності становлення та розвитку і власну логіку інституціонального розвитку, якої необхідно дотримуватись для досягнення успіху та ефективності. Кооперативний рух має зароджуватись під впливом організаційних зусиль органів влади та місцевого самоврядування та розвиватись у кооперативний процес на основі ініціатив сільських громад. Сьогодні роль місцевого самоврядування у створенні сприятливого локального інституціонального середовища є незадовільною, а дії органів влади нераціональними, тому середовище для розвитку кооперативного руху все ще є недосконале, а необхідність у його створенні поки що не усвідомлена органами влади.

5. Точкою прикладання сил для створення кооперативного, на наш погляд, середовища повинні бути одноосібні селянські господарства, з сукупності яких повинні формуватимуться осередки кооперативних форм. Створення більш розвинутої і досконалої інфраструктури сприяли утвердженню нової якості кооперативного середовища для зародження в ньому кооперативних форм.

Перспективи розвитку кооперативного руху та удосконалення механізмів його функціонування в державі потребує нової концепції, що відповідає особливостям сучасного етапу сільського розвитку та обумовлюватиме потенційну масштабність кооперативного руху. Досягнення цих цілей створить суспільно-економічне середовище, придатніше для поширення кооперації та її ефективного функціонування.

Література

1. Бурак А. І. Кооперативне середовище як специфічна сфера функціонування сільськогосподарських кооперативів. / А. І. Бурак // Вісник Сумського націон. аграр. ун-ту. – Сер. «Економіка і менеджмент». – Вип. 6/2, 2011. – С. 27-30.
2. Державна цільова програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 557 від 03.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-п>.
3. Збарський В. К. Участь селянських домогосподарств в процесах кооперації і агропромислової інтеграції / В. К. Збарський // Економіка АПК. – 2011. – №12. – С. 87-92
4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І.Дзюб – К. : Основи, 2000. – 198 с.
5. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/spart49/inx49437.htm>.
6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України, від 17.07.1997 р. із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>.
7. Туган-Барановский М. И. «Социальные основы кооперации» / М. И. Туган-Барановский. – СПб. Слово, 1922 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vmestesovsemi.ucoz.org/publ/5-1-0-145>.
8. Шептицький А. Пастирське послання митрополита Андрея до духовенства «О квестії соціальної» (1904) / А. Шептицький // Пастирські послання (1899–1914). – Т. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xic.com.ua/z-istoriji-dumky/3-bogoslovja/160-mytropolyt-andrej-sheptyckyj-ta-komunistychna-ideologija>.

Бугара А.М.,
здобувач*
Південний філіал Національного
університету біоресурсів і природокористування
України «Кримський агротехнологічний університет»

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ СИРОВИНИ ТА ВИНОРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Постановка проблеми. Виноробство є однією з важливих складових харчової промисловості в Україні. Обсяги виробництва її продукції у структурі виробництва всієї харчової промисловості України становлять 6%. Розвитку виноробства в АР Крим сприяють природно-кліматичні та ґрунтові умови, що дають можливість вирощувати цінні столові та технічні сорти винограду і виробляти якісні різновиди вин, які користуються високим попитом як в Україні, так і закордоном. Вітчизняна виноробна продукція здатна конкурувати на міжнародному ринку та займати на ньому значу частку.

Виноробство завжди було високодохідною галуззю харчової промисловості, проте у зв'язку з невирішенням низки проблем, які постали перед розвитком цієї галузі, вона стала низькорентабельною та навіть збитковою. Ефективному розвитку виноробства як в Україні в цілому, так і в АР Крим, заважають проблеми, пов'язані з економічними та соціально-політичними мотивами.

Існуючі на виноробних підприємствах негативні тенденції зменшення обсягів виробництва пов'язані зі спадом платоспроможного попиту населення, втратами зовнішніх ринків, нерозвиненістю ринкової інфраструктури, зниженням обсягів сировини, яка надходить на переробку. Дослідження даного процесу, визначення його складових є надзвичайно важливим завданням сьогодення. Розв'язання поставлених питань дасть змогу перетворити виноробство у високоефективну, конкурентоспроможну галузь як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Вирішення проблеми інтегрування підприємств, пов'язаних з виробництвом сировини та його переробкою, є достатньо складним процесом, що зумовлено, перш за все, необхідністю врахування особливостей етапів виробничо-технологічного ланцюга створення готового продукту та їх економічної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем інтеграції між постачальниками сировини та переробними підприємствами займалися багато вітчизняних учених, зокрема, А.М. Авідзба, А.Н. Бузні, О.М. Гаркуша, О.Ю. Єрмаков, М.Й. Малік, Л.О. Мармоль, І.Г. Матчина, В.А. Рибінцев, П.Т. Саблук, І.І. Червен та багато інших.

Проте багатоаспектність, складність та недостатнє вирішення проблем, пов'язаних з інтеграційними процесами у сфері переробки харчової сировини, а саме у напрямку формування економічного партнерства між виноробними підприємствами та їх сировинними зонами, визначають актуальність даної проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування науково-методичних засад та практичних рекомендацій щодо формування і реалізації ефективних інтеграційних процесів між виноробними підприємствами та їх сировинними зонами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція характеризується як вид економічних відносин між підприємствами, які виникли за умов суспільного розподілу праці та виробництва, що призвело до відокремленого функціонування підприємств, які виробляють харчову сировину, здійснюють її переробку і формують стійке об'єднання та посилення взаємодії на основі взаємовигідного партнерства з метою ефективного їх співробітництва.

Інтеграція сприяє встановленню взаємовигідних партнерських відносин між постачальниками сировини та виноробними підприємствами, що дозволяє об'єднати весь технологічний процес від виробництва первинної сировини до випуску кінцевого продукту та є запорукою їх сталого розвитку.

При досягнутому рівні розвитку економічних відносин між переробними підприємствами та виробниками сировини можливе застосування різних інтеграційних моделей за формами об'єднань. Такими можуть бути контрактні структури, асоціації, корпорації, холдинги, фінансово-промислові групи тощо.

Отриманий у процесі дослідження досвід свідчить про можливість використання різних інтеграційних форм, які пов'язані з розвитком економіки та врегулюванням економічних суперечок між сировинними та виноробними підприємствами. Діяльність різних інтеграційних структур спрямована

* Науковий керівник: Лебедєв К.А. – д.е.н., доцент

на побудову найбільш вигідних партнерських відносин між підприємствами, покликана вирішувати низку проблем, а основною метою їх функціонування виступає подальший розвиток виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції на національному і зовнішньому ринках.

Дослідженнями встановлено, що на падіння обсягів виробництва значною мірою впливає щорічне скорочення площ виноградників та дуже повільне їхнє оновлення. Показник врожайності винограду в середньому по Україні складає приблизно 48-50ц/га, у той час як в інших країнах, які активно займаються вирощуванням винограду для виноробства, отримують у декілька разів більші врожаї.

Виноробні підприємства використовують як власну сировину, так і куплену зі сторони. Частка власної сировини в загальній структурі переробленої сировини складає лише 25-30%. При збільшенні частки власної сировини виноробні підприємства, за інших рівних умов, отримують більший прибуток і, як наслідок, вищий показник рентабельності, що дає можливість подальшого розвитку підприємства.

Розвиток виноробної галузі, що передбачає нарощування обсягів виробництва, розширення асортименту, вихід на нові ринки збуту, потребує все більшої кількості виноматеріалів, які виробляються з винограду. За період 2008-2012 років виробництво виноматеріалів збільшилось на 40%, але за останні чотири роки активізувався їх експорт. Покупцями виноматеріалів вітчизняного виробництва є Російська Федерація, Білорусія та інші країни постсоціалістичного простору [1].

Реалізовувати виноматеріали за кордон спонукають проблеми, пов'язані зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів готової продукції, які виникли через кризові умови економіки. Вітчизняні винороби втрачають потенційні можливості до збільшення обсягів виробництва. Крім цього, у структурі ринку виноградних вин України 25-30% складає імпортна продукція.

Обсяги імпорту виноградних вин за період 2008-2012 років у 2-3 рази перевищували обсяги експорту. Перевага імпорту над експортом створює додаткові загрози розвитку українського виноробства. Присутність на національному ринку продукції іноземних постачальників вказує на необхідність підвищення конкурентоспроможності готової виноробної продукції вітчизняних виробників.

У даний час має місце ситуація, за якої динаміка виробництва готової продукції випереджає динаміку виробництва сировини. Така перевага може свідчити про додавання у процесі первинної переробки винограду води, спирту та інших домішок, які впливають на збільшення обсягів виробництва, проте, погіршують якість готової продукції.

На якість вироблених виноматеріалів та готової виноробної продукції значно вплинула невідповідність сортового складу винограду, який використовується у виробництві вина. Частка цінних сортів винограду, таких як «Мерло», «Мускат», «Шардоне», «Піно», «Рислінг», з яких виробляються якісні та конкурентоспроможні вина, складає лише 20%. Повільна динаміка збільшення обсягів виробництва вказаних сортів винограду не задовольняє гострої потреби виноробної галузі у виробництві якісних конкурентоспроможних виноградних вин.

На якість та конкурентоспроможність вітчизняної виноробної продукції негативно впливає наявність на ринку великої кількості нелегальних виробників вин, метою яких є, перш за все, максимальне отримання прибутку за рахунок реалізації фальсифікованої продукції та продукції низької якості.

Виноробним підприємствам властива низька завантаженість виробничого обладнання, що свідчить про залежність переробних підприємств від сировинних ресурсів та втраченої можливості подальшого їх розвитку. Завантаженість ліній первинної переробки винограду на виноматеріали у середньому складає 42,5%, а по лініях розливу готової продукції – 53%.

Крім того, основні виробничі фонди виноробних підприємств характеризуються досить високим коефіцієнтом зношеності, що на аналізованих підприємствах склав 0,53. Це ускладнює ефективну роботу виноробних підприємств та чинить опір можливостям підвищувати продуктивність виробництва [8].

З метою виявлення напрямків подальшого розвитку виноробної галузі, за допомогою SWOT-аналізу нами виявлено вплив стану внутрішнього та зовнішнього середовища, у яких доводиться функціонувати виноробним підприємствам. Стратегічними напрямками розвитку виноробних підприємств є збільшення постачання якісних сировинних ресурсів.

У результаті здійснення SWOT-аналізу виявлені показники, які були розглянуті як потенційні детермінанти впливу на подальший розвиток виноробних підприємств. Такими показниками нами визначено площу виноградників; урожайність винограду з 1 га виноградників; обсяг сировини, що переробляється підприємствами; виробничу собівартість 1 ц винограду; ціну 1 ц винограду; частку власної сировини в загальному обсязі переробленої.

На базі проведеного економічного аналізу отримано регресійну модель залежності чистого доходу виноробного підприємства від визначених детермінантів:

$$\hat{Y} = -14162,74 + 62,1642X_1 + 454,31X_2, \quad (1)$$

де: $\hat{Y}$ – чистий дохід від реалізації виноробних підприємств; X_1 - площа виноградників, га; X_2 – частка власної сировини, %.

Значення коефіцієнта множинної кореляції R підтверджує тісний кореляційний зв'язок між показниками моделі. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,9102$ показав, що вибрані для побудови моделі

показники на 91% впливають на чистий дохід від реалізації виноробних підприємств. Вплив факторів, що не увійшли до моделі, складає близько 9% від впливу на величину чистого доходу від реалізації усіх можливих факторних змінних.

Оцінка надійності отриманого рівняння була проведена з використанням F – критерію Фішера, за допомогою якого можна стверджувати, що побудоване рівняння є значимим та істотним.

Для виявлення впливу визначених факторів на чистий дохід від реалізації виноробних підприємств, розраховані коефіцієнти еластичності. У результаті вирішення задачі нами були отримані такі коефіцієнти еластичності: $\varepsilon_{x1} = 0,952$; $\varepsilon_{x2} = 0,254$. Коефіцієнти еластичності характеризують, що при збільшенні площ виноградників на 1% чистий дохід від реалізації продукції виноробних підприємств підвищиться на 0,952%; при збільшенні частки власної сировини на 1% чистий дохід зросте на 0,254%.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз показав прямо пропорційний зв'язок чистого доходу від реалізації виноробної продукції з площею виноградників та часткою власної сировини. Це спонукає до необхідності розширення сировинної бази саме за рахунок збільшення частки власної сировини.

Висновки з даного дослідження. 1. Динаміка виробництва виноградних вин характеризується поступовим зростанням. Виноробство завжди було високодохідною галуззю харчової промисловості, проте, у зв'язку з невирішенням низки проблем, які постали перед розвитком цієї галузі, вона стала низькорентабельною та навіть збитковою.

2. Ефективному розвитку виноробства як в Україні в цілому, так і в АР Крим, заважають проблеми, пов'язані з економічними та соціально-політичними мотивами. Зокрема, збільшенню обсягів виробництва, розширенню асортименту продукції, підвищенню її якості, зростанню її конкурентоспроможності та виходу виноробних підприємств на нові ринки збуту перешкоджають такі чинники: низька завантаженість виробничого обладнання, яка складає близько 40%, занепад сировинних зон, збільшення імпортової виноробної продукції, наявність великої кількості фальсифікованої продукції та продукції низької якості, збільшення попиту на більш дешеву та менш якісну алкогольну продукцію тощо.

3. Визначено систему детермінантних показників, що впливають на формування інтеграційних процесів у виноробстві та за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу досліджено їхню дію на результати діяльності виноробних підприємств. Встановлено прямо пропорційний зв'язок чистого доходу від реалізації готової продукції виноробних підприємств з площею виноградників та часткою власної сировини. Даний факт спонукає до необхідності розширення власної сировинної бази.

Література

1. Аблязова С.А. Перспективы развития виноградарско-винодельческой отрасли Крыма и резервы повышения ее конкурентоспособности / С.А. Аблязова // Экономика Крыма. – 2007. – №21. – С. 44-49.
2. Горбачов В.С. Розвиток інтенсифікації виноробної галузі на Миколаївщині / В.С. Горбачов // Економіка АПК. – 2005. – №9. – С. 42-45.
3. Жежель Ю.В. Проблемы финансирования предприятий винодельческой отрасли / Ю.В. Жежель // Экономика и управление. – 2003. – №1. – С. 41-48.
4. Короткова О.В. Включення України у світові інтеграційні процеси потребує значного підвищення конкурентоспроможності виноробної продукції / О. В. Короткова // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі: матеріали 2-ї міжн. наук.-практ. конф., 7-9 лист. 2008 р. — Сімферополь, 2008. – Т. 2. – 219 с.
5. Ломаченко Т.И. Роль винодельческой отрасли в экспорте продукции Крыма / Т.И. Ломаченко // Культура народов Причерноморья. – 1999. – С. 378-380.
6. Миргородська Л.О. Деякі висновки з роботи виноградарсько-виноробних підприємств в сучасних умовах / Л.О. Миргородська // Аграрний вісник Причорномор'я: Зб. наук. пр.(екон. наук.). –1998. – Вип. №1. – С. 151-155.
7. Прохорчук С.В. Фінансова стабільність підприємств виноградарсько – виноробного підкомплексу: сутність та її складові / С.В. Прохорчук // Таврійський науковий вісник: науковий журнал. – 2010. – Вип.68. – С.175-178.
8. Шебаніна О.В. Основні напрямки удосконалення кредитної і податкової політики стосовно виноградарсько-виноробного підкомплексу / О.В.Шебаніна, О.В.Короткова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 21. – С. 206-209.

Дідух О.В.,
аспірант* кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПЕРЕВАГ ТА НЕДОЛІКІВ ВИКОРИСТАННЯ АУТСОРСИНГУ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови України і світу зумовлюють посилення конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання. Тому, поряд із традиційними способами ведення бізнесу, швидкого розвитку набувають нові, які підвищують ефективність бізнесу та ґрунтуються на використанні інноваційних способів та інструментів управління господарською діяльністю. Одним із таких інструментів є аутсорсинг. Використання аутсорсингу надає змогу підприємствам покращити результати своєї діяльності, підвищити рентабельність, а, отже, і конкурентоспроможність на ринку. Однак, поряд із перевагами, використання аутсорсингових операцій пов'язане з певними недоліками. Тому, рішення про впровадження аутсорсингу має бути зваженими і економічно обґрунтованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення основних переваг і недоліків використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств досліджували українські та зарубіжні економісти, такі як О.Г. Білоус, О.В. Гаврилюк, А.Г. Загородній, Г.О. Партин, Л.О. Лігоненко, Ю.Ю. Фролова, О.В. Манойленко, Н.Ю. Омарова, І.В. Поповиченко, Є.Г. Дубинська. Зазначимо, що більшість авторів виокремлюють переваги і недоліки аутсорсингу залежно від характеру його впливу на виробничо-господарську діяльність підприємства. Однак, потребує подальшого дослідження питання комплексної систематизації переваг і недоліків аутсорсингу задля кращого розуміння усіх можливостей і ризиків аутсорсингової діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз існуючих підходів до визначення переваг і недоліків використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств та виокремлення можливостей і ризиків, пов'язаних із здійсненням аутсорсингових операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кращого розуміння основних позитивних і негативних сторін використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств, необхідно проаналізувати основні підходи до їх визначення і систематизації у різних літературних джерелах. Зокрема, Манойленко О.В. поділяє переваги і недоліки аутсорсингу на чотири групи, а саме: економічні, управлінські, техніко-технологічні, а також інституціональні (табл.1).

Таблиця 1

Переваги і недоліки застосування аутсорсингу*

Ознаки систематизації	Основні переваги та недоліки
1	2
Переваги (можливості і вигоди)	
Економічні	Зниження витрат; підвищення ефективності основних бізнес-процесів; скорочення чисельності персоналу; розподіл ризиків.
Управлінські	Можливість зосередження ресурсів й уваги на основній діяльності, цілях компанії і на задоволенні потреб клієнтів; можливість вивільнення ресурсів для основного бізнесу й інших цілей; можливість зміцнення потенціалу росту підприємства і усунення ряду обмежень; зменшення рівня ризиків пов'язаних із персоналом (відсутність проблем з відпустками, відсутністю через хворобу, небезпекою раптового звільнення основних працівників і т.д.); спрощення виконання нових ділових, управлінських і технологічних операцій та забезпечення їхнього негайного впровадження у структуру організації; можливість підвищення якості і надійності обслуговування (через те, що аутсорсингова компанія у межах виконання контракту, забезпечує гарантії й відповідає за якість виконуваних робіт).
Техніко-технологічні	Можливість доступу до технологій, ресурсів і рішень вищого рівня; можливість виконання окремих бізнес-функцій аутсорсером, для здійснення яких підприємство немає фахівців або ресурсів.
Інституціональні	Відсутність формалізації операцій аутсорсингу, що дає змогу розширювати інструменти та умови його використання всіма учасниками аутсорсингових операцій.

* Науковий керівник: Партин Г.О. – к.е.н., професор

продовження табл. 1

1	2
Недоліки (ризики застосування)	
Економічні	Можливість зростання витрат у випадку передачі багатьох бізнес-функцій; можливість зростання трансакційних витрат; можливість банкрутства аутсорсингової компанії.
Управлінські	Зниження відповідальності за виконання певних функцій; можливі проблеми з децентралізацією бюджетів та управлінських функцій; імовірність зниження управлінської гнучкості підприємства; навчання чужих фахівців замість своїх.
Техніко-технологічні	Небезпека зайвої концентрації подібних технологічних бізнес-процесів у одних руках.
Інституціональні	Відсутність чіткого законодавчого визначення і регулювання процесів аутсорсингу на вітчизняному ринку.

*Джерело: розроблено на основі [5]

Подібну класифікацію переваг використання аутсорсингових операцій у господарській діяльності підприємств наводить Заводовська І.І. Вона виділяє організаційно-управлінські, технологічні і вартісні переваги аутсорсингу [2, с.44]. До вартісних переваг автор відносить можливість скоротити витрати обслуговування і підвищити прибутковість бізнесу, заощадити постійні витрати на офіс та устаткування, а також існування можливості додаткових грошових надходжень, після передачі бізнес-процесу на виконання сторонній організації.

Оригінальну інтерпретацію переваг впровадження аутсорсингу наводить Омарова Н.Ю. Автор поділяє переваги використання аутсорсингових операцій на дві групи [6, с.181]:

1. Переваги з точки зору інтересів вищого керівництва підприємства, які поділяються на дві підгрупи, а саме: стандартні переваги (можливість не відволікатися на управління обслуговуючими функціями, а також приділяти більше уваги основним напрямкам діяльності; оптимізація управлінських витрат; прискорення отримання інформації для прийняття рішень; використання чужого досвіду; покращення керованості підприємством) і суб'єктивні переваги (зменшення відповідальності за прийняття управлінських рішень та зменшення ризиків, пов'язаних з їх прийняттям; зменшення суб'єктивізму при прийнятті управлінських рішень; швидкість і зручність вирішення виробничих проблем підприємства).

2. Переваги, з точки зору інтересів економіки країни, до яких відносять: підвищення прибутковості та зростання обсягів виробництва; концентрація на основному виді діяльності; підвищення якості продукції; застосування передових технологій; гнучке використання трудових ресурсів; мінімізація витрат на інвестиції в устаткування і програмне забезпечення; збільшення прозорості економіки підприємства; підвищення продуктивності праці, якості послуг щодо забезпечення виробництва, ефективності основних виробничих функцій; скорочення операційних витрат за рахунок зростання ефективності прийнятих управлінських рішень; зниження витрат виробництва; збільшення інвестиційної привабливості підприємства.

Деяко іншу класифікацію переваг і недоліків впровадження аутсорсингових операцій у діяльність підприємства виділяють Поповиченко І.В. і Дубинська Є.Г. Вони виокремлюють фінансовий, організаційний і стратегічний рівень виникнення переваг і недоліків аутсорсингу (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги і недоліки використання аутсорсингу на різних рівнях управління підприємством*

	Переваги	Недоліки
Фінансовий рівень	Зменшення витрат; можливість використання рідкісних ресурсів в діяльності; скорочення витрат залучення висококваліфікованих фахівців	Збільшення частки трансакційних витрат; незаплановані витрати або додаткові виплати; труднощі кількісного визначення економії.
Організаційний рівень	Відпадає необхідність у розширенні штату підприємства; фокусування зусиль та ресурсів на «ключових компетенціях»; спрощення структури управління підприємства; якісний сервіс;	Залежність від аутсорсингової компанії; зниження продуктивності праці власних працівників; зниження якості сервісу, при несумлінності аутсорсера.
Стратегічний рівень	Повний спектр послуг від одного постачальника; впровадження новітніх технологій; мінімізація ризиків.	Невиконання договірних зобов'язань та покладених на аутсорсера функцій в повному обсязі.

*Джерело: розроблено на основі [7]

За результатами аналізу літературних джерел, можна зробити висновок, що використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств зумовлює формування як суттєвих економічних переваг, так і певних недоліків. Про це засвідчує і досвід функціонування цілого, ряду зарубіжних компаній.

З огляду на потребу у забезпеченні підвищення конкурентних переваг підприємства на ринку, до найважливіших переваг аутсорсингу треба віднести зменшення витрат, а також можливість зосередитися на виконанні власних першочергових завдань, удосконалюючи, таким чином, основні

сфери діяльності і підвищуючи конкурентоспроможність підприємства. Вузька спеціалізація зовнішніх виробників чи постачальників (аутсорсерів) дає їм змогу набути значного досвіду у виконанні бізнес-процесів, запровадженні інноваційних технологій, найновіших методів організації та здійснення робіт [3, с. 88]. Така тенденція сприяє зменшенню витрат і тарифів на аутсорсингові послуги, а також призводить до того, що аутсорсингові компанії, зазвичай, виконують свою роботу якісніше і швидше, ніж внутрішній персонал підприємства. Відтак, усі переваги від використання аутсорсингових операцій можна структурувати на групи залежно від напрямку їх впливу на виробничо-господарську діяльність підприємства-замовника (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація переваг аутсорсингу*

Група класифікації	Переваги
Економічні	Зменшення витрат, покращення фінансових показників діяльності підприємства тощо.
Організаційно-управлінські	Покращення організаційної структури підприємства, зростання організаційної гнучкості діяльності, розподіл ризиків і відповідальності тощо
Якісно-технологічні	Покращення якості виконуваних бізнес-процесів, можливість використання спеціалізованих ресурсів, технологій, кваліфікованого персоналу тощо

*Джерело: власна розробка автора

До основних недоліків слід віднести втрату підприємством контролю над виконанням переданої на аутсорсинг бізнес-функції, а також можливість формування додаткових витрат зумовлених трансформацією виробничо-господарської діяльності замовника. За місцем формування недоліки аутсорсингових операцій доцільно поділити на дві основні групи: внутрішні відносно до компанії замовника і зовнішні

До внутрішніх належать недоліки, які можуть виникнути усередині підприємства після передачі бізнес-процесу на виконання аутсорсерів. Основними із них є проблеми із персоналом, що виникають внаслідок зменшення мотивації працівників і їхньої довіри до керівництва через загрозу звільнення. Така ситуація може призвести до зменшення якості виконуваних робіт всередині організації, спровокувати конфліктні ситуації, що зашкодить іміджу підприємства і зумовить втрату ним конкурентних переваг. Не менш важливою є втрата певних професійних навичок внутрішнім персоналом підприємства через те, що їхнє відновлення у майбутньому може бути досить довготривалим і витратним процесом [4, с. 122].

До зовнішніх недоліків від використання аутсорсингових операцій належать ті, які пов'язані із діяльністю аутсорсера. До цієї групи недоліків можна віднести ризики розкриття конфіденційної інформації про підприємства-замовника або її неналежне використання. Особливо актуальною зазначена проблема при передачі в аутсорсинг фінансових функцій [8, с. 59]. Суттєві ризики для підприємства пов'язані також із виникненням форс-мажорних обставин у аутсорсера (наприклад, його банкрутство), що зумовлює додаткові витрати на залучення іншого аутсорсера чи адаптацію внутрішнього персоналу до виконання функцій, які були передані зовнішнім виконавцям. Існує також вірогідність монополізації ринку відповідних послуг окремим аутсорсером та зловживання ним своїм становищем при взаємодії із замовниками [4, с. 122].

Ряд економістів ототожнюють переваги і недоліки аутсорсингу з ризиками і можливостями. На нашу думку ці поняття слід розмежувати. Відтак, перевагою аутсорсингу є його пріоритетність над виконанням бізнес-процесів власними силами за будь-яких умов співпраці, а можливістю аутсорсингу є набір його певних характеристик, які дають змогу підприємству здійснити певну дію, або послідовність дій. Недоліком аутсорсингу є його мінуси порівняно з власним виконанням бізнес-процесу, а ризиком – можливість того, що у процесі співпраці виникнуть неочікувані результати.

У таблиці 4 систематизовано основні переваги, недоліки, ризики і можливості використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств.

Таблиця 4

Основні переваги, недоліки, можливості і ризики використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств*

Переваги і недоліки використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств	
Переваги	Недоліки
1	2
1. Використання аутсорсером спеціалізованого обладнання для виконання бізнес-процесу	1. Втрата контролю над переданим аутсорсеру бізнес-процесом
2. Наявність у аутсорсера спеціалізованого персоналу	2. Передача необхідної внутрішньої інформації і технологій аутсорсерів

продовження табл. 4

1	2
3. Виконання бізнес-процесу аутсорсером з меншими витратами за рахунок виникнення ефекту масштабу і інших супутніх факторів	3. Обмежена можливість використання підприємством-замовником ноу-хау і технології, що є власністю аутсорсера.
4. Безперервне виконання аутсорсером його функцій	4. Виникнення залежності від аутсорсингової компанії
5. Розподіл відповідальності і ризиків	5. Недостатній розвиток вітчизняного ринку аутсорсингу
6. Чітко фіксована оплата аутсорсингових послуг.	
7. Зростання організаційної гнучкості діяльності підприємства	
9. Можливість покращити якість продукції	
10. Скорочення тривалості виконання бізнес-процесів	
Можливості і ризики використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств	
Можливості	Ризики
1. Можливість зменшення витрат	1. Ризик розголошення аутсорсером конфіденційної інформації
2. Можливість розвивати основні напрямки діяльності	2. Ризик погіршення фінансового стану аутсорсера чи його банкрутства.
3. Можливість оптимізації організаційної структури і здійснення виробничо-господарської діяльності	3. Ризик недобросовісного виконання аутсорсером своїх функцій
4. Можливість покращення фінансових показників діяльності підприємства	4. Ризик переоцінки власних витрат на виконання бізнес-процесу чи недооцінка витрат аутсорсера
5. Можливість зменшення кількості персоналу підприємства	5. Зменшення продуктивності праці внутрішнього персоналу підприємства-замовника, втрата ними навичок пов'язаних з виконанням переданого бізнес-процесу
6. Можливість зростання інвестиційної привабливості підприємства	6. Ризик монополізації ринку аутсорсером і зловживання ним своїм становищем
7. Можливість поліпшення репутації і збільшення вартості бренду за рахунок більш якісного обслуговування клієнтів	7. Ризик недовикористання частини основних фондів підприємства, які недоцільно продавати через їхню стратегічну важливість
	8. Ризик неотримання позитивного ефекту від аутсорсингу у процесі довготривалої співпраці у зв'язку з невикористанням аутсорсером нових технологій, які з'являються на ринку
	9. Недостатня кваліфікація виконавця послуг
	10. Виникнення додаткових втрат внаслідок неякісних дій аутсорсингової компанії
	11. Ризик пов'язані з трансформацією виробничо-господарської діяльності підприємства-замовника

*Джерело: власна розробка автора на основі [1; 3; 4; 7]

Зменшити ризиковість аутсорсингових операцій підприємство-замовник може за рахунок укладання контракту, у якому можуть бути відображені особливості співпраці та умови виникнення форс-мажорних обставин. Не менш важливою проблемою є вибір оптимального постачальника аутсорсингових послуг, що в реаліях вітчизняного ринку є складним процесом через його недостатній розвиток.

Висновки з даного дослідження. Отже, аутсорсинг є ефективним способом ведення бізнесу, зважаючи на ті переваги і можливості, які отримує підприємство-замовник при його використанні. Однак, аутсорсингові операції пов'язані також з певними недоліками і ризиками як зовнішнього, так і внутрішнього походження. Тому, до питання про використання аутсорсингу у господарській діяльності підприємств треба підходити помірковано і зважено. При цьому, слід враховувати і збалансовувати усі ризики та позитивні ефекти від здійснення аутсорсингових операцій як у поточній, так і у довгостроковій перспективі.

Зважаючи на вищесказане, можна зробити висновок, що особливої актуальності для підприємства-замовника набуває питання щодо можливості визначення ефективності аутсорсингових операцій. Це зумовлює важливість подальших досліджень зазначеної проблеми.

Література

1. Білоус О.Г. Глобальний конкурентний аутсорсинг : монографія / О.Г. Білоус, О.В. Гаврилюк. – К. КНЕУ, 2010. – 349, [3] с.
2. Заводовська І.І. Передумови та перспективи розвитку сучасного бізнесу на основі аутсорсингу / І.І. Заводська // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 80. – С. 43-45.

3. Загородній А.Г. Аутсорсинг та його вплив на витрати підприємства / А.Г. Загородній, Г.О. Партин // Фінанси України. – 2009. – № 9(166). – С. 87-97.
4. Лігоненко Л.О. Аутсорсинг як інструмент оптимізації та підвищення ефективності бізнесу / Л.О. Лігоненко, Ю.Ю. Фролова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6(48). – С.115-125.
5. Манойленко О.В. Аутсорсинг як інструмент підвищення ефективності антикризового управління / О.В. Манойленко // Вісник МСУ /, економічні науки. – 2006. – т. IX, № 1. – С. 8-12.
6. Омарова Н. Ю. Основные причины и преимущества внедрения аутсорсинга на предприятиях агропромышленного комплекса / Н.Ю. Омарова // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 4. – С. 180-182.
7. Поповиченко, І. В. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних економічних умовах / І. В. Поповиченко, Є. Г. Дубинська // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2010. – Вип. 31. – С. 177-181.
8. C. Warren Axelrod, "Outsourcing Information Security". – Artech House Publishers | September, 30, 2011, 266 pages.

УДК 338:659.1

Сафоненко А.М.,
асистент кафедри маркетингу
Лусь М.В.

Криворізький економічний інститут
Криворізького національного університету

КОРПОРАТИВНИЙ ПРОФІЛЬ ПІДПРИЄМСТВА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Постановка проблеми. Ефективність комунікацій підприємства є відправною точкою вдалого маркетингу. Перенасиченість рекламного простору знижує ефективність комунікацій з цільовою аудиторією. Тим не менш, більша активність та схильність до комунікацій сучасної людини спостерігається у мережі Інтернет. Саме тому, ефективним комунікаційним інструментом для підприємств сьогодні стають комунікації у мережі Інтернет. Важливим інструментом комунікацій стає і просування у соціальних мережах. Однак, комунікації у соціальних мережах є відносно новим способом взаємодії з клієнтами для компаній в усьому світі, і, зокрема, в Україні. Саме тому, постає необхідність окреслення основних факторів, які впливають на успішність комунікацій фірми у соціальних мережах.

Корпоративний профіль – це співтовариство, сторінка, яка створена підприємством у соціальній мережі для здійснення взаємодії зі споживачами. Це також відносно новий засіб комунікацій для українських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії і практики просування товарів, послуг та підприємств у соціальних мережах присвячені праці таких відомих зарубіжних науковців і практиків як А. Албітов, К. Ван ден Балт, С. Вайтс, Л. Вебер, Ф. Вірін, Ф. Гуров, І. Квотна, Ф. Котлер, Р.Л. Кросс, М. Лазерник, Д. Пейн, Н. Романіна, Дж. П. Скотт, К. Ших та ін. Вони відзначають докорінну зміну тенденцій у системі маркетингових комунікацій та необхідність проведення просування компаній та їх продуктів і послуг у соціальних мережах. Однак, більшість науковців приділяють недостатньо уваги визначенню характерних рис просування у соціальних мережах, особливостей цього комунікаційного простору, які є необхідними для здійснення успішних комунікацій. Таким чином, даний напрям дослідження є актуальним. Науково-методичка розробка напряду буде становити практичну цінність для українських підприємств, оскільки дозволить підвищити ефективність комунікацій у соціальних мережах.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення тенденцій та особливостей комунікаційного простору соціальних мереж, які необхідно враховувати підприємству для просування свого продукту в даному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Популярність соціальних медіа зростає як у світовому масштабі, так і в масштабі України.

Так, дослідження провідних українських аналітичних фірм (GFK, Ukraine, InMind, Bigmir) надають наступну статистику – на березень 2010 року з 8,25 млн. українських інтернет-користувачів:

- 4 млн. українців мають профіль у соціальній мережі в «Контакте»;
- 3 млн. українців мають профіль в «Однокласниках»;

- 300 тисяч учасників користуються соціальною мережею «Facebook»;
- 84 тисячі українських блогерів розміщують свої блоги на «LiveJournal»;
- 35,5 тисяч щодня користуються сервісом мікроблогінгу «Twitter»;
- тисячі українців щодня проглядають фото та відео матеріали на «Youtube» та «Flickr».[1]

Крім того, віковий склад користувачів соціальних співтовариств стає більш репрезентативним до вікового складу суспільства взагалі. Компанія «comShore» виділяє наступний демографічний розподіл (рис.1).

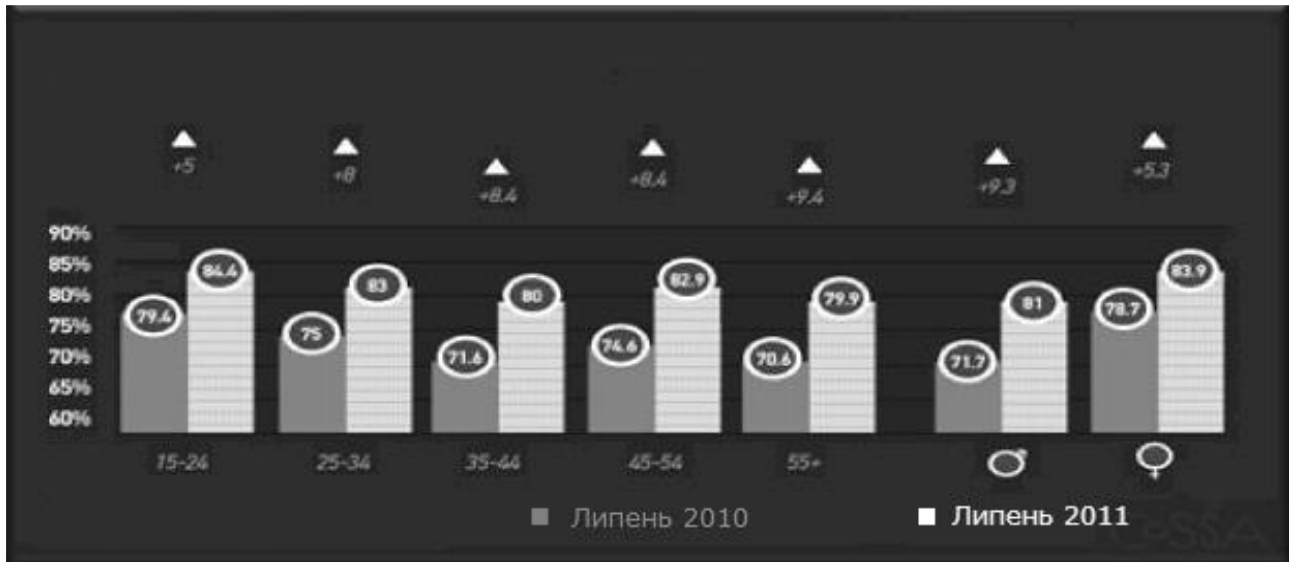

Рис.1 Рейтинг проникнення соціальних мереж відносно вікових груп comShore 2011 р.*

*Джерело: дані компанії «comShore»

При цьому, відмічено, що комунікації в мережі Інтернет стають більш ефективними в порівнянні з традиційними комунікаціями в ЗМІ. Так, за даними опитування:

- 25% опитуваних негативно ставляться до реклами у ЗМІ;
- 80 % приділяють увагу рекламній інформації;
- 87 % купили товари, побачивши рекламу у ЗМІ;
- 95% радились с друзями і знайомими перед придбанням товару;
- 97% вважають, що поради достовірніші, ніж реклама;
- 87% здійснили покупку після поради, отриманої в Інтернеті [2].

При цьому, популярність соціальних мереж в Інтернеті зростає. Так, за даними сервісу Google Trends лінія тренду пошукового запиту мережі «Вконтакті», незважаючи на велику кількість нових соціальних мереж з 2008 по 2012 рр демонструє стрімкий ріст (рис. 2).

Динамика популярності

Отметка 100 соответствует наибольшему объему запросов.

Плиск по дням Прогноз

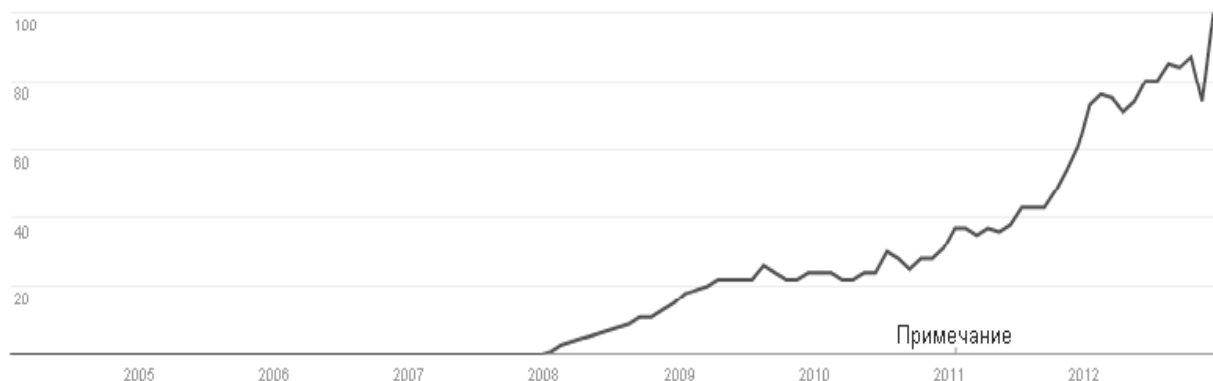

Рис. 2 Лінія тренду пошукового запиту соціальної мережі «Вконтакті» з 2008 по 2012 рік*

*Джерело: дані компанії «Google Trends»

За даними компанії «comScore», в середньому у світі користувачі проводять у соціальних мережах близько 3,7 год. у місяць і продиляються в середньому 525 сторінок. При цьому, користувачі СНГ за цим показником значно випереджають середньосвітовий.

Таким чином, аудиторія користувачів Інтернет, безперечно, складає інтерес для сучасного бізнесу. Найбільш привабливими для інтернет-користувачів є соціальні мережі (в Контакті, Однокласники, Facebook, Profeo), блоги (LiveJournal, Blogger, Wordpress) та сервіси мікроблогінгу (Twitter, FriendFeed), а також сайти відео- та фотохостингу (Youtube, Flickr).

Отже, корпоративний профіль на базі соціальних мереж стає обов'язковим елементом комунікаційного міксу вітчизняних підприємств. За даними рейтингу брендів у Facebook (рейтинг складено 26.12.2010 р.), до трійки лідерів в Україні у 2010 році увійшли «Privat 24» – система дистанційного банківського обслуговування (6869 читачів), «Сім'я ресторанів «Козырная Карта» (4866 читачів) та «TezTour в Украине» – ділимося враженнями разом з туроператором TezTour» (3465 читачів) [3].

Діяльність підприємства у соціальних мережах (SMO) умовно можна розділити на три підгрупи (рис. 3):

1. Social Media Optimization (SMO) – комплекс технічних заходів, направлених на перетворення контенту сайта таким чином, щоб його можна було максимально просто використовувати у мережевих товариствах;
2. Social Media Marketing (SMM) – комплекс заходів, ціллю яких є прямі продажі споживацьких продуктів чи послуг за допомогою використання соціальних мереж і Інтернет товариства;
3. Брендинг и PR (Public Relations) – комплекс заходів з налагодження зв'язків з громадськістю, а також вплив на свідомість соціальних мас з ціллю сприйняття товару чи послуги значимими та унікальними.

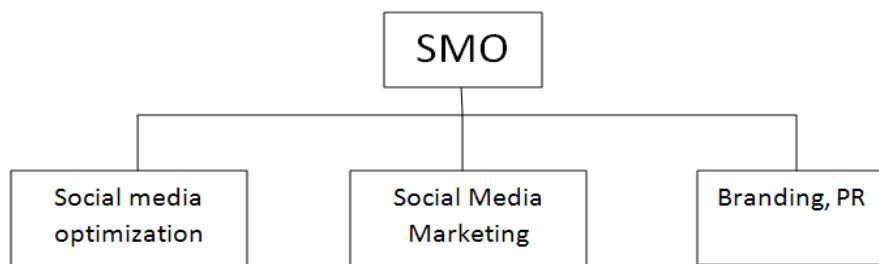

Рис. 3. Види SMO (Social Media Optimization – діяльність підприємства у соціальних медіа для полегшення комунікацій з цільовою аудиторією)*

*Джерело: сформовано за [3]

На сучасному етапі розвитку SMO та маркетингу взагалі, великого значення набуває остання гілка. Це підтверджують і практичні дослідження. Так, у 2009 році компанія «Комерсантъ Деньги» і компанія «Mail.ru» провели експеримент, присвячений основним соціальним медіа та їх можливостям для просування бізнесу. Експеримент тривав 15 місяців і дав неочікуваний результат: кількість відвідувачів, що приходять з соціальних мереж на сайт, значно менша сукупності затрачених сил і ресурсів на приваблення цих відвідувачів.

На сьогодні в Інтернеті існує досить багато прикладів успішного застосування SMO. Наприклад, «МТС» запустила кампанію для підвищення привабливості серед молодшої аудиторії тарифу «Red Energy». Була створена група в мережі «Вконтакті», ігровий додаток «Вуличні гонки», в рамках якого проводився ще й конкурс. У результаті – 850 тис. користувачів за добу, 175 тис. зареєстрованих учасників, більше 100 тис. конкурсних робіт. Вдалим прикладом можна вважати і відповідні проекти «Ощадбанку». За 2011 рік у реалізованих спецпроектах банку прийняло участь більше 1,5 млн. відвідувачів [4].

Аналізуючи розвиток SMO, можна виділити наступні особливості, які необхідні для створення популярного та ефективного мережевого співтовариства і популяризації бренду в ньому:

1. Необхідність ширшого використання відео контенту.

Так, за даними eMarketer.com, віджети та відео мають найбільшу популярність серед відвідувачів соціальних мереж (35,3% та 33,1%); більшу популярність мають лише дії, пов'язані з безпосередніми соціальними контактами (відсилання повідомлення друзям, приєднання до груп, завантаження власних фото) [2] (рис. 4).

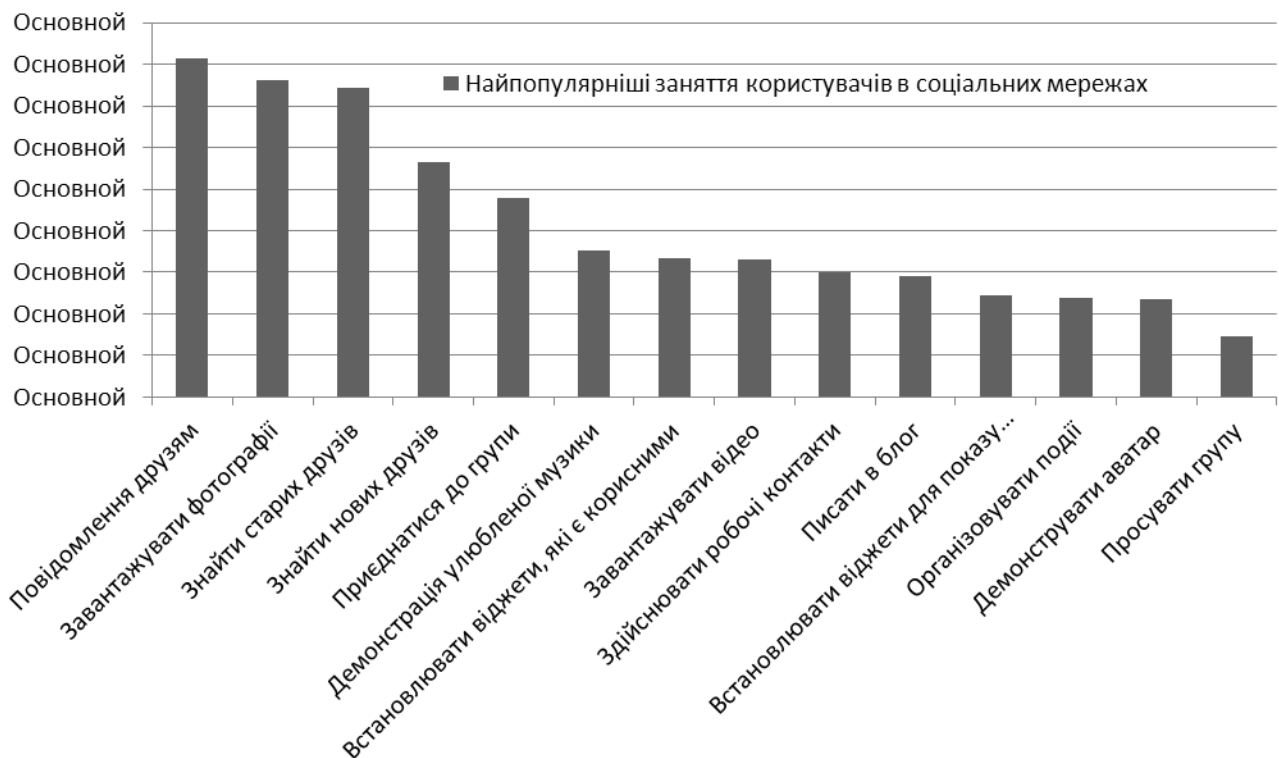

Рис. 4. Найпопулярніші заняття користувачів у соціальних мережах*

*Джерело: дані компанії «eMarketer»

Крім того, ефективність відео-комунікацій обумовлюється появою так званого «ефекту скролінгу», що означає автоматичне проглядування користувачем сторінок, відсутність зосередження уваги на певних постах. З точки зору притягнення уваги, відео є більш ефективним.

Розглядаючи можливість використання звичайного посту та відеоролика в комерційних цілях можна виділити 4 категорії для оцінки ефективності звернення: можливості впливу, насичення звернення, можливість використання для альтернативних цілей, активність споживача (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги відео-звернення в Інтернет-комунікаціях*

Категорії оцінки	Пост (текст та зображення)	Відеоролик	Психологічний вплив
Можливості впливу	Зображення	Звук, зображення, рух.	Звуки, рухи та зображення створюють цілісний образ у свідомості людини, який буде асоціюватися на властивості бренду.
Насичення звернення	Менша насиченість відносно більшого об'єму звернення	Можливість більшої насиченості за меншої тривалості ролика	Зацікавленість в інформаційному вмісті звернення сприяє його запам'ятовуванню.
Можливість використання для альтернативних цілей	Обмежена можливість альтернативного використання.	Можливість використання для інших цілей.	Повторний перегляд звернення закріплює ефект від минулого перегляду, сприяє активізації довгострокової пам'яті.
Активність споживача	Можливе мимовільне сприйняття.	Споживач є безпосереднім ініціатором.	Людина відчуває себе більш комфортно під час самостійно ініційованих комунікацій.

*Джерело: розробка автора

Категорія можливості впливу означає засоби, які можуть бути використані для впливу на споживача. Очевидно, що відео звернення має більші засоби впливу на отримувача за допомогою звуку, зображення, руху. Це означає ступінь необхідної концентрації, яка буде створена у момент сприйняття звернення. Так, відео впливає на атмосферу сприйняття, є можливість зосередити споживача на зверненні за допомогою звуків, рухів. Насичення звернення означає можливість подати у зверненні необхідну кількість інформації. Відео з малою тривалістю (в середньому 30-40 секунд) буде сприйматись як легке та необтяжуюче, на противагу, пост у 5-7 абзаців буде сприйматись як задовгий, при значно меншій кількості інформації, що передається. Можливість використання для альтернативних цілей означає, що користувач може зберігати контент з метою подальшого використання. Так, найвдаліші рекламні ролики використовують у презентаціях, у розважальних цілях, оскільки відео може нести повчальний або розважальний характер. Звичайний пост комерційного характеру важко зробити настільки насиченим та цікавим. Активність споживача в першу чергу пояснюється ініціюванням комунікації. При перегляді відео споживач у будь-якому випадку грає визначну роль, через те що він натискає кнопку «play». У звичайного поста більше шансів бути сприйнятим як нав'язування.

Таким чином, можна виділити незаперечні переваги використання відео-контенту для комерційних цілей.

2. Необхідність появи сервісів, які будуть об'єднувати всі акаунти одного споживача.

Загальна кількість користувачів соціальних мереж у 2011 р. переважає 1,5 млрд. Більшість з них мають акаунти в 4-5 соціальних мережах. За такої умови сервіси, що об'єднують акаунти допоможуть аудиторії реорганізувати своє перебування у соціальних мережах.

3. Значне зростання популярності медійних співтовариств.

Ця тенденція є особливо помітною в Україні, оскільки у менталітеті українців переважає жіночий архетип. Потреба в спілкуванні та приналежності для українця є загальнішою, ніж для європейця чи американця.

Це підтверджує і дослідження соціальної мережі «Вконтакті». На основі соціологічного аналізу поведінки відвідувачів була відмічена їх схильність до активної взаємодії у просторі соціального контакту (табл. 2)

Таблиця 2

Емоційний фон користувачів «Вконтакті»*

Розподіл кількості користувачів «ВКонтакті» за рівнем емоційного фону (наявності/відсутності посмішки), n=125	Кількість користувачів (чол.)	Від всієї вибірки (%)
Посмішка наявна	74	59
Посмішка відсутня	24	19
Не визначено	27	22

*Джерело: [5]

Дослідження показало, що набагато частіше, ніж інші (у 65% випадках) використовується соціальна зона взаємодії (зона взаємодії, за якої споживач є схильним до соціальних контактів) [5].

4. Необхідність вирішення соціальних проблем за допомогою СМО.

Багато компаній, в тому числі і українських, вже використовують переваги соціальноорієнтованого маркетингу. Наприклад, Hyundai Motor Company є одним з найкращих підтверджень цього. З 1998 року Hyundai Motor Company та мережа її дилерів підтримує боротьбу з онкологічними захворюваннями у дітей у межах повномасштабної програми – «Надія на колесах» [3]. Ця програма спрямована на підвищення рівня знань та кваліфікації лікарів і медичного персоналу, проведення різноманітних досліджень та привернення уваги до проблеми дитячої онкології. «Надія на колесах» практично не афішується, але частиною новин компанія ділиться з прихильниками у соціальних медіа. Проекти соціальної відповідальності бізнесу найменше потребують розголосу через традиційні медіа, адже це може виглядати як спроба «зіграти на почуттях» споживачів. Отож, повідомлення про такі проекти доцільно передавати тільки відданим послідовникам і прихильникам бренда, зокрема, у соціальних мережах. При цьому, підкреслювати соціальні ініціативи бізнесу з приводу вирішення певних проблем суспільства. Це приверне увагу громадськості і, відповідно, сформує повагу споживачів.

Компанія «ДЦ Україна», що володіє мережею магазинів та аптек Watsons, – лідер українського ринку роздрібної торгівлі формату Drogerie, один із лідерів серед українських компаній, що використовують соціальні медіа у власній комунікативній діяльності. Завдяки багатьом конкурсам та благодійним акціям, що змінюються майже щотижня, сторінка «Watsons Україна» у Facebook на сьогодні нараховує 11 800 прихильників.

Сторінка львівського нічного клубу «Metro Club Lviv» зібрала 34 800 користувачів завдяки тому, що натиски на кнопку Like обмінюються на соціальну допомогу. Наприклад, можна спостерігати такий запис: «За кожного небайдужого, хто відмітить цю сторінку, Metro Club перерахує дитячому будинку 1 грн» [6].

5. Необхідність оплати користувачам постачання якісного контексту.

Як показує практика, більшість споживачів є зацікавленими в активній участі в соціальному житті співтовариства і навіть незначні матеріальні стимули можуть значно активізувати їх діяльність. Крім того, такий контент гарантовано зацікавить інтернет-аудиторію, оскільки буде розроблений її представниками, які добре розуміють, які звернення будуть цікавими (рис. 5).

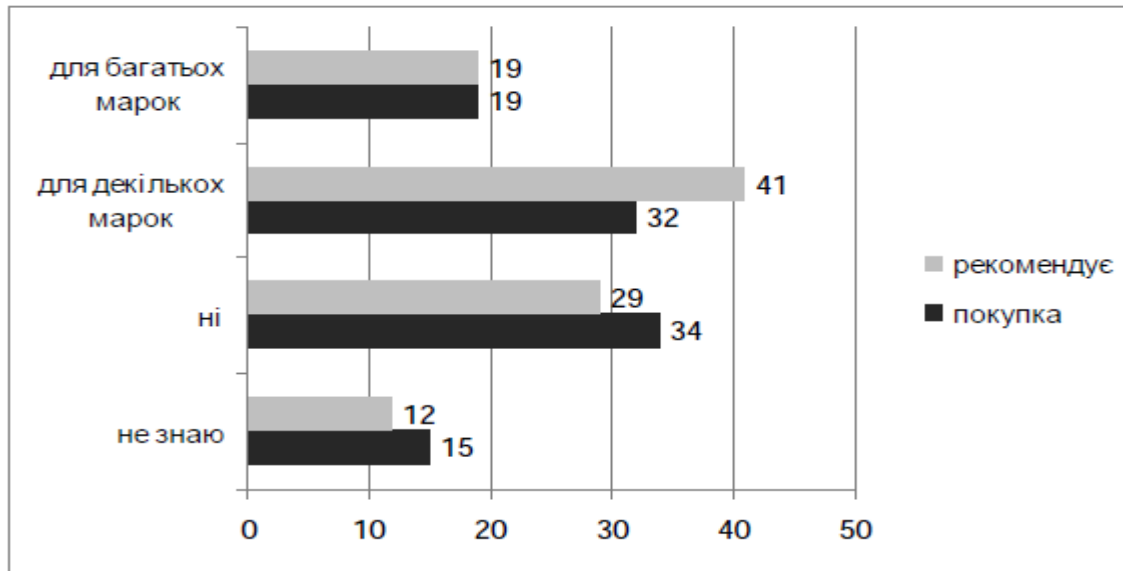

Рис. 5. Вплив користувачів Facebook, які рекомендують марку на facebook.com (% від усіх користувачів)*

*Джерело: [7]

Товар, який рекомендується іншим споживачем, безумовно, матиме переваги при прийнятті рішення щодо придбання. Результати досліджень показують, що у більшості випадків споживачі охоче спілкуються з іншими користувачами соціальної мережі на тему якості того чи іншого продукту.

6. Зростання конкуренції на ринку СМО.

За даними опитування експертів, що проводилось Creativegroop у 2011 році, відмічено тенденції до зростання інвестування у дану сферу (рис. 6).

SOCIAL CAPITAL

	Increase	Decrease	No Change	Don't know/ no answer
Facebook	53%	4%	38%	6%
Twitter	43%	5%	45%	8%
Google+	41%	5%	43%	11%
LinkedIn	38%	5%	47%	9%
YouTube	36%	5%	50%	8%

Рис. 6. Прогнозований ріст інвестиції в сферу СМО*

*Джерело: [8]

7. Тенденція до закриття доступу до соціальних співтовариств, відособлення певних груп.

Прагнення до престижу як невід'ємна риса людської натури відмічається багатьма науковцями. Співтовариство, яке є доступним для всіх є не таким бажаним як співтовариство, коло відвідувачів якого обмежене. Тут має значення категорія соціального престижу як засобу підвищення значущості людини в індивідуальній та суспільній свідомості. Таким чином, для фірми має сенс створювати

співтовариство, яке буде асоціюватись у людській свідомості з престижністю. Цього можна досягти, в першу чергу, і обмеженням входу до співтовариства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, використання маркетингу у соціальних мережах є обов'язковою умовою конкурентоспроможності підприємства в сучасному середовищі. Для здійснення ефективних комунікацій підприємству необхідно враховувати такі тенденції як: необхідність ширшого використання відео контенту; необхідність появи сервісів, які будуть об'єднувати всі аканти одного споживача; значне зростання популярності медійних співтовариств; необхідність вирішення соціальних проблем за допомогою SMO; необхідність оплати користувачам постачання якісного контенту; зростання конкуренції на ринку СМО, тенденція до закриття доступу до соціальних співтовариств, відособлення певних груп.

Врахування вищеназваних тенденцій дозволить підприємству правильно побудувати профіль компанії у соціальній свідомості та закарбуватися у свідомості споживача як бренд.

Література

1. Цілі соціальних мідеа [Електронний ресурс] // Социальные Медиа в Украине: [сайт]. – Режим доступу до ст.: http://www.social-media-ukraine.com/p/blog-page_4641.html. (15.02.2013). – Назва з екрану.
2. Михайлова А.В. Маркетинг слухов. [Електронний ресурс] / А.В.Михайлова, К.Я. Ветцель // VIII Всероссийская научно-техническая конференция студентов, аспирантов и молодых ученых, посвященная 155-летию со дня рождения К. Э. Циолковского– Конференции СФУ : [сайт] – Режим доступу до ст.: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2012/thesis/s005/s005-090.pdf>. (15.02.2013). – Назва з екрану.
3. SMO, SMM, PR и брендинг в социальных сетях [Електронний ресурс] // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2012. – № 1. – Режим доступу до журналу: <http://scientific-notes.ru/pdf/023-009.pdf> (15.02.2013) - Назва з екрану.
4. Олексієнко Є.А. Особливості електронної торгівлі у соціальних мережах // Общество: социология, психология, педагогика – 2012 р. – №3. – С. 33-38
5. Ушкін С.Г. Візуальні образи користувача вКонтакті // Мониторинг общественного мнения - вересень-жовтень 2012 р. – № 5(111). – С. 159-169
6. TOP украинских страниц в Facebook за 2010 год [Електронний ресурс] / /ain – Агенство интернет новостей. – Режим доступу: <http://ain.ua/2010/12/27/39743>. (15.02.2013) – Назва з екрану.
7. Social Fans More Likely to Buy - [Електронний ресурс] – eMarketer Digital Intelligence [сайт] Режим доступу до ст.: <http://www.emarketer.comArticle.aspx?R=1007568> (15.02.2013) – Назва з екрану.
8. Focusing on Social Networks [Електронний ресурс] – NewMedia: – Режим доступу до ст.:<http://www.mcvaynewmedia.com/focusing-on-social-networks/> (15.02.2013) - Назва з екрану.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 65.012.43: 658.017 : 334.722.8

Доманчук Д.П.,
д.е.н., професор кафедри
Чикуркова А.Д.,
д.е.н., в.о. професора, завідувач кафедри
Прокопчук Л.М.,
асистент кафедри,
кафедра менеджменту організацій і адміністрування
Подільський державний аграрно-технічний університет

СТАН ФОРМУВАННЯ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Серед проблем становлення нових організаційно-правових форм господарювання одне з вагомих місць належить акціонерним формам. Це цілком зрозуміло, оскільки перехід до повноцінного ринку передусім передбачає створення ринку капіталів. Крім того, саме в межах даних структур в основному здійснюється функціонування економіки провідних капіталістичних країн, рівень яких для України є орієнтиром.

У процесі роздержавлення приватизовані підприємства підвищили основні показники діяльності, зросла продуктивність праці й загальний добробут населення, зменшилося соціальне напруження, тобто приватизаційна реформа має позитивні наслідки. Разом з тим подальша діяльність акціонерного сектору в Україні вимагає виваженої державної політики та запровадження прогресивної системи управління. Все це свідчить про те, що ця форма власності на даному етапі є досить перспективною і потребує подальших досліджень і вдосконалень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами розвитку акціонерних товариств працювало багато вітчизняних вчених-економістів, серед яких слід відмітити здобутки Г. Артикульної, Л. Бабич, Д. Баюри, В. Битючих, В. Борзунова, В. Геєць, А. Демба, Д. Доманчука, В. Євтушевського, М. Зось-Кіора, І. Лазні, Е. Лібанової, Ю. Лупенко, Ю. Макаренко, О. Мендрул, О. Михайлюк, О. Мороза, М. Небави, В. Опришко, Ю. Палкіна, В. Петюх, А. Поважного, О. Попова, В. Рибалкіна, І. Сазонец, О. Сохацької, О. Терещенко. Досвід розвинутих західних країн свідчить, що висока ефективність і по суті загальна поширеність акціонерних форм зумовлені такими їх перевагами, як гнучкість та універсальність. Універсальність, зокрема, створює можливість для вирішення нібито протилежних за характером завдань - стимулювання приватного економічного інтересу і його суспільного контролю, що не під силу іншим формам господарювання.

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення стану формування та ефективності функціонування акціонерних товариств Хмельницької області. Об'єктом дослідження обрані акціонерні товариства харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні акціонерні товариства мають ряд переваг у порівнянні з іншими видами ділових організацій, які роблять їх найбільш придатною формою для великого бізнесу в силу цілого ряду причин. Перш за все акціонерні товариства можуть мати необмежений термін існування, в той час як період дії підприємств, заснованих на приватній власності чи товариств з участю фізичних осіб, як правило, обмежений рамками життя їх засновників. Акціонерні товариства, завдяки випуску акцій, одержують більш широкі можливості в залученні додаткових коштів у порівнянні з некорпоратизованим бізнесом. Оскільки акції мають достатньо високу ліквідність, їх набагато легше перетворити в гроші при виході з акціонерного товариства, ніж отримати назад частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Формування та широке розповсюдження акціонерного капіталу є одним з основних принципів, на якому базується проведення ринкових реформ [1, с. 121-122].

Можна зробити висновок, що процес становлення АТ, який зумовлений об'єктивними причинами розвитку продуктивних сил суспільства, відбувався досить складно і неоднозначно. Поступово почали проявлятися переваги і недоліки АТ.

Дослідження акціонерного сектору економіки свідчить, що на даному етапі розвитку, досліджувані нами підприємства мають ряд переваг, а саме:

- акціонерне товариство спонукає до підвищення підприємницької активності і притоку капіталу в економіку, тобто це зручний спосіб залучення інвестицій, як на стадії створення так і при подальшому розширенні бізнесу;

- акціонерне товариство дозволяє обмежити ризик втрати капіталу, так як одна і та ж особа може бути учасником декількох товариств, невдачу одного можна компенсувати прибутком іншого;

- акціонерне товариство маючи складну структуру органів управління дозволяє приймати оптимальне управлінське рішення, як правило, висококваліфікованим управлінським персоналом;

- можливість отримання доходу — частини прибутку у вигляді дивідендів, розподілених за результатами діяльності акціонерного товариства. Крім того, акціонери мають право на участь у розподілі майна товариства при його ліквідації;

- можливість участі в управлінні акціонерного товариства та контролю його діяльності. Власники простих акцій мають право брати участь в управлінні діяльністю товариства шляхом участі у загальних зборах акціонерів, бути призначеними до інших органів управління;

- існування акцій — як ліквідних цінних паперів, що при успішній діяльності товариства на ринку можуть мати ринкову вартість, яка у багато разів перевищує номінальну. Крім того, акції, можуть бути надані у заставу, виступати гарантією, використовуватися в інших операціях;

- власник приходить на зміну не власникові, долається психологія соціального утримання. Будучи власником, акціонер може розпоряджатися тільки тією частиною капіталу, якою він володіє;

- акціонерна форма дозволяє утворювати великі підприємства в тих галузях, де оборот капіталу повільний, і швидко досягнути прибутків не можливо (транспорт, важка промисловість);

- акціонерні товариства є більш конкурентоспроможними по відношенню до інших форм підприємств, бо в них широкі можливості для нагромадження коштів, для утворення резервного фонду. Отже, це робить товариство більш мобільними й гнучкими при застосуванні коштів і водночас забезпечує їх учасникам стабільність доходів;

- пільгове оподаткування. Так, з емісії акцій, їх купівлі-продажу за кошти та обміну на інші цінні папери не справляється ПДВ (пп. 3.2.1 Закону про ПДВ). Крім того, податок на прибуток з операцій з цінними паперами (у тому числі і з акціями) сплачується за особливими правилами, встановленими п. 7.6 Закону про прибуток, згідно з якими оподатковується лише загальний додатний результат від торгівлі всіма видами акцій на підприємстві.

- акціонерне товариство — це єдина форма господарювання, що має можливість залучати кошти акціонерів для поповнення статутного капіталу і розширення своєї діяльності у вигляді внесків як самих засновників (акціонерів), так і сторонніх (третіх) осіб, у вигляді придбання акцій;

- воно має можливість залучати до складу акціонерів своїх постійних партнерів, створюючи при цьому загальну зацікавленість у результатах діяльності товариства. Також і саме товариство може придбати цінні папери інших товариств, утворити при цьому мережу зацікавлених у взаємозалежній роботі підприємств, пов'язаних відносинами власності та правом участі в управлінні;

- на підприємствах акціонерної форми власності вищий, ніж в інших організаційно-правових формах, ступінь усупільнення виробництва. Це дає можливість знизити витрати на одиницю продукції й одержувати порівняно високий прибуток, а також впроваджувати новітні технології у виробництво;

- акції товариства дають право брати участь в управлінні діяльністю товариства, отримання частини прибутку у вигляді дивідендів, та участь у розподілі майна при його ліквідації. При успішній діяльності акціонерних товариств на фондовому ринку його акції можуть мати ринкову вартість, яка у багато разів перевищує номінальну [2, с. 30; 3, с. 16; 4, с. 68; 5, с. 52; 6, с. 68; 7, с. 55; 8, с. 82].

З проведених нами досліджень випливає, що акціонерним товариством є юридична особа, створена шляхом купівлі-продажу акцій та інших цінних паперів, всі учасники якої мають приватно-спільний інтерес, що полягає в максимізації власних доходів від використання вкладених коштів та право на отримання частини прибутку за результатами діяльності підприємства на умовах обмеженої відповідальності учасників.

Система корпоративного управління вважається ефективною, коли на рівні акціонерного товариства досягнуто визначені цілі за умови дотримання інтересів всіх учасників корпоративного управління, а на рівні держави вжито всі необхідні заходи щодо забезпечення формування та розвитку корпоративного сектора. Розуміння ефективності системи корпоративного управління акціонерним товариством є комплексним. Показники функціонування акціонерних товариств як суб'єктів фондового ринку відображають кількісний бік формування системи.

Серед причин, що заважають позитивним тенденціям розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах Хмельницької області є наступні: недосконалість фондової інфраструктури

області пояснюється перед усім відсутністю професійних інституціональних інвесторів, якими мають бути інститути сумісного інвестування; слабкий рівень якості послуг, що надаються професійними учасниками фондового ринку; відсутність роботи з дрібними інвесторами – громадянами області; в області залишаються проблеми не розвиненості вторинного ринку цінних паперів, що характеризується відсутністю ліквідності цінних паперів, незначними оборотами торгів та їх низькою капіталізацією; недостатній рівень корпоративної культури, невідповідність теперішньої практики корпоративного управління загальноприйнятим принципам та неготовність діючих товариств до їх використання призвели до непрофесійних схем управління товариствами; непрозорість діяльності акціонерних товариств через не розкриття інформації, неврахування інтересів акціонерів під час прийняття управлінських рішень, недостатня координація дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин; порушення прав власників акцій при проведенні загальних зборів, перерозподіл активів товариств на користь фізичних чи юридичних осіб, пов'язаних з їх керівництвом; неефективність управління державними корпоративними правами тощо [9, с. 186].

При цьому найголовнішою проблемою для всіх акціонерних товариств області лишається проблема відображення результатів системи корпоративного управління в цілому, перспективності її застосування у практику господарювання на основі висвітлення питань щодо нарахування та виплати дивідендів [10, с. 388]. Частка дивідендів у структурі доходів громадян області у 2011 р. становила менше 1%, проте як за кордоном цей показник понад 60%. У світовій економіці ці показники є найбільш прийнятними для всіх інвесторів, оскільки відображають стан корпоративного управління підприємством, дотримання його стандартів, таких як, права акціонерів, виконання повноважень органами управління, що покладені на них, прозорість фінансової діяльності тощо.

Частка акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції в загальному обсязі акціонерних товариств переробної промисловості у 2007 р., в цілому по Україні, становила 23,8%, по Хмельницькій області — 30,9%, а у 2011 р. – 21,4% по Україні та 30,2% в Хмельницькій області. За досліджуваний період їх кількість зменшилась, відповідно, на 43,02% та 46,67% у 2011 р., це 422 та 14 товариств досліджуваної галузі. Тенденція до зменшення кількості акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, спостерігається за усіма видами промислової діяльності протягом 2007-2012 рр. Майже на третину скоротилася кількість товариств, що відносяться до молочної промисловості, виробляють хліба та хлібобулочних виробів, а також, інші харчові продукти. Ліквідували акціонерне товариство з оброблення зерна, виробництво крохмалю. Акціонерні товариства Хмельницької області, в яких основний вид діяльності м'ясна промисловість, за аналізований період, взагалі відсутні (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількість акціонерних товариств харчової промисловості та переробки
 сільськогосподарської продукції у 2007-2011 рр.**

Показники	Рік										Відхилення 2011 р. до 2007 р.			
	2007		2008		2009		2010		2011		Україна		Хмельницька обл.	
	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	Україна	в т.ч. Хмельницька обл.	+/-	%	+/-	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Переробна промисловість, у т.ч.	4126	97	3892	95	3645	87	3149	71	2616	53	-1505	-36,52	-44	-45,36
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, з неї:	981	30	914	29	844	25	699	23	559	16	-422	-43,02	-14	-46,67
м'ясна промисловість	81	-	74	-	78	-	62	-	49	-	-32	-39,51	-	-
промислове перероблення овочів та фруктів	48	2	46	2	37	1	32	2	25	1	-23	-47,92	-1	-50,00
виробництво молочних продуктів (молочна промисловість)	199	5	178	5	161	4	131	5	105	3	-94	-47,24	-2	-40

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
оброблення зерна, виробництво крохмалю	80	2	76	1	70	-	48	-	31	-	-49	-61,25	-2	-100,00
виробництво гото-вих кормів для тварин	36	-	34	-	28	-	31	-	22	-	-14	-38,89	-	-
виробництво інших харчових продуктів, з них:	325	15	306	14	277	13	227	10	194	8	-131	-40,31	-7	-46,67
виробництво хліба та хлібобулочних виробів	154	7	151	7	137	6	115	5	94	2	-60	-38,96	-5	-71,43
виробництво напоїв, з них:	142	6	139	7	134	7	108	6	82	4	-60	-42,25	-2	-33,33
виробництво мінеральних вод та прохолодних напоїв	63	4	61	4	59	4	49	3	30	1	-33	-52,38	-3	75,00

Джерело: дані Головного управління статистики України.

Протягом 2007-2011 рр. кількість акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції зменшилася на 422 підприємства в загальному та на 14 по Хмельницькій області, що становить більше 40%, в тому числі, за рахунок малих корпоративних форм – майже 50%, відповідно, середніх та великих форм в сукупності, теж близько 50% (табл. 3).

Таблиця 3

**Розподіл акціонерних товариств харчової промисловості та переробки
сільськогосподарської продукції за середньообліковою чисельністю працюючих та обсягу
валового доходу від реалізації продукції**

Показник	Рік										Відхилення 2011 р. до 2007 р.			
	2007		2008		2009		2010		2011		+/-		%	
	АТ	з них ВАТ	АТ	з них ВАТ	АТ	з них ВАТ	АТ	з них ПАТ (ВАТ)	АТ	з них ПАТ (ВАТ)	АТ	з них ПАТ (ВАТ)	АТ	з них ПАТ (ВАТ)
Всього АТ (по Україні)	981	560	914	526	844	476	699	346	559	110	-422	-450	-43,02	-80,36
Великі	44	17	145	73	147	72	158	59	146	13	102	-4	43,14	-23,54
Середні	628	391	456	292	388	239	296	155	239	40	-389	-351	-61,94	-89,77
Малі	309	152	313	161	309	165	245	132	174	57	-135	-95	-43,69	-62,50
В т.ч по Хмельницькій області	30	14	29	13	25	10	23	10	16	3	-14	-11	-46,67	-78,57
Великі	-	-	2	1	3	2	3	1	2	1	2	1	100,00	100,00
Середні	22	11	20	10	16	7	13	6	10	-	-12	-11	-54,55	-100,00
Малі	8	3	7	2	6	1	7	3	4	2	-4	-1	-50,00	-33,33

Джерело: дані Головного управління статистики України.

Слід зазначити, що у 2011 р. порівняно із 2007р., на 80,36% стало менше акціонерних товариств відкритого (публічного) типу. З них на 23,54% великих корпоративних форм по Україні, проте, по Хмельницькій області тенденція до зменшення не спостерігається, а навпаки є стабільною протягом останніх чотирьох років. В середніх та малих відкритих акціонерних товариств чітко відслідковується тенденція до зменшення. Структурні зрушення серед розподілу акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції за середньообліковою чисельністю працюючих та обсягом валового доходу від реалізації продукції були наступні: у 2007 р. частка ВАТ у загальній кількості становила 57% (по Хмельницькій області 47%), у 2011 р. – 20% (по Хмельницькій області 19%), що менше на 37 пункти структури (по Хмельницькій області 28); питома вага малих товариств у 2007 р. становила 31% (по Хмельницькій області 27%), у 2011 р. – 31% (по Хмельницькій області 25%), пункти структури показують що в загальному по Україні показник не змінився, а по Хмельницькій області зменшився на 2 пункти. Питома вага середніх акціонерних товариств у 2007 р. становила 64 % (по Хмельницькій області 73%), у 2011 р. – 43% (по Хмельницькій області 63%), що на 21 пункти структури менше (по Хмельницькій області менше на 10 пунктів) . Скорочення кількості акціонерних товариств відбулося за рахунок малих та середніх форм господарювання. Це свідчить,

що малі акціонерні товариства харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, мають низький рівень системи корпоративного управління, не витримують конкуренції за джерела сировини, неспроможні залучати додаткові інвестиційні ресурси.

За 2007-2009 рр. чистий прибуток, що отримали акціонерні товариства збільшився по Україні майже у 2 рази, і становив 5001085,8 тис. грн, з нього збиток, що отримали акціонерні товариства України становив за той же період 2208896,2 тис. грн, відповідно збільшився і рівень рентабельності на 1,9 % . По Хмельницькій області за цей же період (2007 – 2009 рр.) чистий прибуток збільшився у 3,4 рази, тоді як збиток зменшився у 1,4 рази, а рівень рентабельності зріс на 9,8%. Проте, починаючи з 2010 р. спостерігається тенденція до зменшення чистого прибутку і збільшення збитку у акціонерних товариствах Хмельницької області і України взагалі, але ці показники не суттєво вплинули на рівень рентабельності, в цілому по Україні, за період 2007 – 2011 рр. він не зменшився, а навпаки збільшився на 0,3% та становить 6,6 %, по Хмельницькій області же, дещо зменшився і становить 4,2 % (табл. 4).

Показники таблиці 4 свідчать про зміну показника рівня рентабельності протягом досліджуваного періоду, але в цілому за період зміни практично не значні, до того ж тенденція до зменшення чистого прибутку, як і чистого збитку пов'язана із скороченням самої кількості акціонерних товариств як галузі, так і України в цілому.

Таблиця 4

Рентабельність всієї діяльності акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, 2007-2011 рр.

Рік	Україна/ Область	Підприємства	Чистий прибуток, тис. грн. (р.220)	Чистий збиток, тис. грн (р.225)	Затрати всієї діяльності, тис. грн. (р.280)	Рівень рентабель ності (збитко- вості), %
2007	Україна	Всього АТ	2834447,7	1112914,4	53130825,3	6,3
		В т. ч відкриті АТ	841997,4	558766,8	23526696,5	4,6
	Хмельниць- ка область	Всього АТ	25809,6	35016,5	774 619,6	4,5
		В т. ч відкриті АТ	23584,8	32892,5	507 012,9	6,0
2008	Україна	Всього АТ	2607037,4	5295031,0	69552 008,7	4,2
		В т. ч відкриті АТ	394881,6	1800987,1	29430802,8	1,4
	Хмельниць- ка область	Всього АТ	12 819,6	54 298,0	926 822,1	8,2
		В т. ч відкриті АТ	5869,0	50880,9	625515,5	11,0
2009	Україна	Всього АТ	5001085,8	2208896,2	74217773,4	8,2
		В т.ч відкриті АТ	1267 645,2	948814,0	27943692,4	6,3
	Хмельниць- ка область	Всього АТ	89031,7	25886,8	890338,2	14,3
		В т. ч відкриті АТ	74989,0	21070,0	586 524,0	18,0
2010	Україна	Всього АТ	4848105,6	1781379,9	86 081 811,9	6,8
		В т.ч публічні (відкриті) АТ	739038,9	669 956,1	22761185,9	3,7
	Хмельниць- ка область	Всього АТ	74127,0	4068,8	1078759,4	8,1
		В т.ч публічні (відкриті) акціонерні товариства	40426,0	3507,3	615406,9	6,3
2011	Україна	Всього АТ	4770585,8	1937652,5	85266685,4	6,6
		В т.ч публічні (відкриті) АТ	108256,1	167135,2	3922201,4	1,6
	Хмельниць- ка область	Всього АТ	27792,8	21214,7	1220307,0	4,2
		В т.ч публічні (відкриті) АТ	1446,0	27,8	220977,0	4,6

Джерело: дані Головного управління статистики України.

Таким чином, акціонерні товариства, що господарювали, переважно в межах операційної діяльності мали позитивний фінансовий результат, проте диверсифікація діяльності значно вплинула на прибутковість підприємств, особливо підприємств відкритої форми.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведене дослідження функціонування акціонерних товариств харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції Хмельницької області виявило, що система корпоративного управління, яка повинна передбачати

стратегічний розвиток підприємств, є неефективною, оскільки її кількісні характеристики вказують на значні структурні зміни (рішення щодо яких приймають власники) та неефективність господарської діяльності підприємств протягом 2007-2011 рр., проте вагома тенденція до збільшення спостерігалася у більшості показників і по Хмельницькій області і по Україні в цілому у 2009 р. Управління щодо економічних та організаційних відносин між підприємствами – постачальниками сировини, та підприємствами–переробниками сільськогосподарської продукції необхідно вдосконалювати.

В розрізі проведення адміністративної реформи потрібно звернути увагу на те, що управління економіки, промисловості (обласні, районні) повинні звертати більше уваги рекламі продукції свого регіону, надання допомоги в пошуках нових технологій, ринків збуту продукції. Поряд з цим формування соціально орієнтованої економіки вимагає створення в Україні потужної харчової індустрії. Наповнення фінансовими ресурсами харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції – має бути пріоритетним напрямком зорієнтувати цю галузь на одержання кінцевого результату - прибутку, тому підвищення його ефективності, стане надійним джерелом надходжень.

Література

1. Прокопчук Л. М. Проблеми сучасного стану акціонерних форм господарювання та їх інвестиційної діяльності / Л. М. Прокопчук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ. – 2006. – Вип.14, Т. 2. – С. 121-124.
2. Войцеховський М. Акціонерне товариство: переваги та недоліки / М. Войцеховський, К. Єрохін // Дебет кредит. – 2004. – № 44. – С. 29-33.
3. Гольцберг М. А. Акционерные товарищества. Фондовая биржа. Операции с ценными бумагами М. А. Гольцберг. – К., 1992. – 77 с.
4. Єщенко П. Акціонування як форма роздержавлення / П. Єщенко, Ю. Палкін // Економіка України. – 1999. – № 2. – С. 67-74.
5. Лупенко Ю. Акціонерні товариства в АПК / Ю. Лупенко. – К. : ІАЕ, 1997. – 185 с.
6. Суржик В.Г. Акціонування й управління акціонерним капіталом / В. Г. Суржик // Фінанси України. – 1999. – № 1. – С. 82-85.
7. Третяк О. Д. До питання про розвиток акціонерних товариств в Україні / О. Д. Третяк // Економіка України. – 1998. – № 8. – С. 83-85.
8. Учение об акционерных компаниях / [Под ред. И. Т. Тарасова]. – М. : Статут, 2000. – 666 с.
9. Прокопчук Л. М. Економічні аспекти функціонування акціонерних товариств у харчовій промисловості України / Л. М. Прокопчук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ. – 2009. – Вип.17, Т. 1. – С. 185-187.
10. Прокопчук Л. М. Розвиток акціонерних форм господарювання у харчовій промисловості регіону / Л. М. Прокопчук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський : ПДАТУ. – 2007. – Вип.15. – С. 387-389.

УДК [502.33 : 339:92 : 353.5]

Мікула Н.А.,
д.е.н., професор, завідувач відділу проблем ринкової
інфраструктури та транскордонного співробітництва
Інституту регіональних досліджень НАН України, м. Львів
Шахрайук-Онофрей С.І.,
здобувач**
Буковинський державний фінансово-економічний університет,
м. Чернівці

ТЕОРЕТИКУМ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Складність та багатоаспектність предмету дослідження організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів вимагає базування на міждисциплінарному підході та врахування положень низки теорій і концепцій, які стосуються просторового розвитку та управління. Важливо, щоб такий теоретичний базис слугував науково обґрунтованим орієнтиром регулювання в напрямку забезпечення сталого розвитку досліджуваних територій, зокрема нормативно-правового регламентування концептуальних та стратегічних пріоритетів досягнення такої мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літературних джерел за обраним напрямом дослідження продемонстрував, що хоча напрацювань є досить багато, проте теоретичний базис часто несистематизований та вибірково висвітлений, що підтверджує актуальність даної статті. Найбільш розгорнуті дослідження сталого розвитку мають місце у працях таких вчених як О. Акименко, С. Божко, М. Бутко, І. Вахович, З. Герасимчук, М. Голубець, В. Карпінський, В. Кравців, Л. Масловська, Н. Павліха, Я. Хоменко та інших. Теоретичні положення дослідження сільських територій висвітлені у працях таких вчених як І. Гончаренко, М. Малік, О. Павлов, І. Прокопа, В. Трегобчук, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба та інших.

Постановка завдання. Метою даної статті є теоретико-методологічне обґрунтування організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів через звернення до положень тих концепцій і теорій, які дозволяють досягнути концептуальні управлінські підходи забезпечення сталості даних просторових утворень.

Цілями статті будуть наступні:

- систематизувати основні групи теорій і концепцій, положення яких стосуються дослідження організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів;
- охарактеризувати основні положення концепції сталого розвитку та її взаємозв'язок з теоретичними доктринами економічного зростання, що формують нову економіку категорію – стале економічне зростання;
- визначити нові виклики, які ставлять перед досліджуваними територіями умови інформаційного суспільства та економіки знань з базуванням на положеннях відповідних територій;
- виходячи з теоретичних положень провідних наукових шкіл, обґрунтувати необхідність управління сталим розвитком сільських територій прикордонних регіонів через відповідний організаційно-економічний механізм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нижче зосередимось більш детально на тих теоріях і концепціях, на які власне слід опиратись при аналітичних дослідженнях та формулюванні пропозицій з удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів. Оскільки складність предмету є очевидною, через що комплекс висвітлених теорій і концепцій є багатограним, то уточнимо їх розподіл за умовними групами (рис. 1).

Розглянемо, насамперед, *теорії й концепції, які стосуються сталого розвитку*. Концепція сталого розвитку сформувалась в умовах необхідності нових концептуальних орієнтирів розвитку людства, яку сьогодні як ніколи обумовлює потреба кардинального переосмислення способів життєдіяльності за різними напрямками – економічним, соціальним, культурним, духовним. Очевидно, що сформована у США та в інших розвинутих країнах модель споживання і високі темпи його

*Науковий керівник: Мікула Н.А. – д.е.н., професор

зростання марнотратні й можливі тільки за рахунок швидкого вичерпання ресурсів і посилення експлуатації більшості населення Землі. Прірва між багатими і бідними народами величезна та поки що не зменшується. У цьому – головне прокляття індустріальної цивілізації та основна суперечність перехідного періоду, зародок можливого планетарного вибуху [1, с. 71; 2, с. 53].

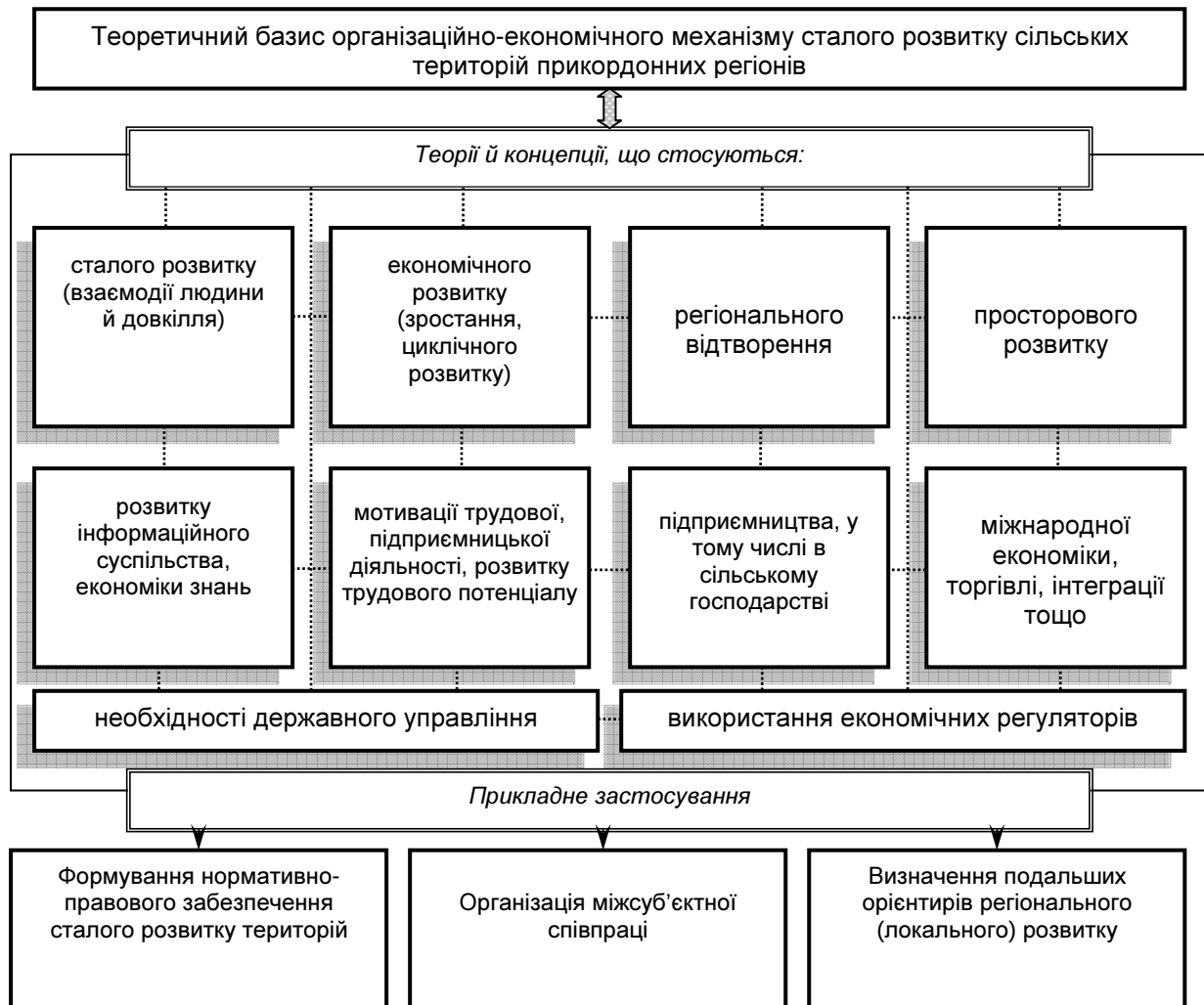

Рис. 1. Теоретичний базис організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів*

**Джерело: складено автором*

У вітчизняній науковій літературі вже достатньо приділено уваги ретроспективному аспекту формування концепції сталого розвитку. Тут хочемо узагальнити, що починаючи з 80-х років ХХ століття теоретичні твердження Д. Германа поглиблювались за різними напрямками людської життєдіяльності і сьогодні знайшли практичне втілення у стратегічних орієнтирах розвитку всіх розвинених країн світу. Варто додати, що концепція сталого розвитку сформувалась на тлі концепцій соціалізації економіки, які дозволяють виділити низку принципів, що їх слід враховувати при формуванні концептуальних засад сталості – відповідальності, рівності, двовекторності, безпеки, справедливості, розширених потреб людини, територіального управління економікою, інноваційності, узгодженості інтересів людини з інтересами суспільства, співробітництва, інституціоналізму [3, с. 9]. У цьому твердженні І. Вахович для нашого дослідження особливо цінною є увага щодо можливостей територіального управління економікою, яке очевидно повинне здійснюватись в контексті забезпечення сталості сільських територій якщо не на рівні сільських громад, то хоча б обласних і районних адміністрацій з визначенням відповідних стратегічних орієнтирів. Це важливо за умов подальшої централізації управління, яке на тлі ідеологізації необхідності децентрації владних повноважень та їх делегування на регіональний рівень і рівень територіальних громад продовжує посилюватись у частині зосередження провладного ресурсу на загальнодержавному рівні.

У теоретичних доктринах досить часто можна зустріти дискусійні судження співвіднесення економічних та неекономічних інтересів, у зв'язку з чим важливо враховувати окремі *теорії й концепції, які стосуються економічного розвитку*.

У даній групі чільне місце займає теорія зростання, низка положень котрої підкреслює тісний взаємозв'язок економічного зростання та сталого розвитку. Стає очевидним, що ідея економічного зростання як такого себе вичерпала і повинна найближчим часом бути замінена мистецтвом скорочення споживання, здатністю самодостатньо існувати на основі базових засобів. Однак для реалізації таких перспектив потрібні не тільки регулятивні заходи, але й зміни свідомості та стилю життя людей планети [2, с. 54]. Таким чином, постає одвічна дилема безмежності потреб та обмеженості ресурсів, які в умовах надмірної націленості на економічне зростання деформують ціннісні сприйняття сучасного суспільства і в сільських територіях з депресивними ознаками такі деформації сприймаються як (умисне) ущільнення можливостей життєдіяльності, забезпечення гідного власного матеріального добробуту та членів своїх родин супроти міських поселень, де умови є значно кращими.

У силу посиленої взаємозалежності економічного зростання та забезпечення сталого розвитку територій у науковій думці сформулювалась категорія сталого економічного зростання регіону, яку Я. Хоменко пропонує розглядати як рівномірне збільшення обсягів територіального виробництва, що забезпечує повноцінне задоволення потреб соціуму на основі розширеного відтворення регіональної соціоекономічної системи та її компонент, реалізованому за рахунок гармонійного розвитку та якісного вдосконалення факторів виробництва, раціонального природокористування й пропорційного розподілу доданої вартості на потреби відтворення системи [4, с. 4]. Таким чином, автор stále економічне зростання розглядає в ключі здатності до відтворення, що тісно корелює з положеннями теорії регіонального відтворення, про яку йтиметься нижче.

Також у групі теорій, які стосуються економічного розвитку і на положення яких слід опиратись при дослідженні організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку досліджуваних територій, виокремлюються теорії циклічного розвитку. Оминути увагою положення даної групи неможливо, оскільки визначення теоретичних засад сталого розвитку нерозривно пов'язане з процесами змін. Зокрема у даному руслі актуалізується твердження Л. Масловської, яка у своєму дослідженні обґрунтовує важливість трактування сталого розвитку з позицій вчення про циклічність розвитку, що зумовлює радикальні зміни як у продуктивних силах, так і в економічних відносинах. На макрорівні – це зміна відтворювальних пропорцій на користь кінцевого споживання, на мезорівні – зміна співвідношення між традиційними (ресурсомісткими) і новітніми підгалузями та виробництвами, на мікрорівні – інновація продукту і впровадження екофільних технологічних процесів. Стадійність (циклічність) просторових процесів при цьому є результатом складного нашарування довгих, середніх і коротких «хвиль» та нерівномірного їх поширення у просторі. Це означає, що одночасної або синхронної перебудови суспільно-природної взаємодії і досягнення нової якості виробництва та природокористування не може бути ні в часовому, ні в територіальному аспектах, що актуалізує розробку проблем сталого розвитку на рівні регіону [5, с. 11].

Циклічність розвитку сільських територій прикордонних регіонів має свою специфіку. Річ у тім, що переважна їх відсталість із периферійним характером досить часто дозволяє пройти невідчутними потужні циклічні коливання, які в просторових локаціях з вищим рівнем економічного розвитку є більш відчутними. Разом з тим, для тих населених пунктів, через територію яких проходять міжнародні транспортно-торговельні потоки та які наближені до пунктів перетину державного кордону циклічність розвитку є більш відчутною та проявляється у помітних коливаннях обсягів збуту продукції, транзитної активності тощо.

Теорія регіонального відтворення виділена в окрему групу (див. рис. 1) в силу того, що однією з ключових ознак сталого розвитку в просторовому аспекті є самозабезпеченість та пониження залежності від інших територій, зокрема сусідніх держав. Відповідно ми вважаємо, що центральною ідеєю забезпечення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів є такий вплив через організаційно-економічний механізм, що б давав змогу даним територіям самодостатньо функціонувати, підтримуючи при цьому гідний рівень матеріального добробуту населення, що тут проживає.

Оскільки предмет дослідження фокусується на прикордонних регіонах, то важливими є положення *теорій просторового розвитку*, низка з яких мають прямий стосунок і щодо визначення концептуальних підходів розвитку регіональних економік. Щодо висвітлення їх суті прекрасні напрацювання здійснені І. Гончаренко, яка розглядає дані теорії стосовно їхнього значення для формування регіональної соціально-економічної політики розвитку сільських територій [6, с. 41-44]. Серед означених теорій для забезпечення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів особливої ваги набуває теорія полюсів зростання. Річ у тім, що наразі досліджувана територія не може відігравати означену функціональну роль, а підпадає в узалежненість від сформованих полюсів зростання, у тому числі тих, які розміщені на територіях сусідніх держав. Така узалежненість виникає, у першу чергу, через доступ до ринків збуту та надання інших видів послуг часто на напівлегальних засадах. У даному аспекті можливі два сценарії розвитку досліджуваних територій:

1) пошук найбільш вигідних способів використання ресурсного потенціалу відносно полюсів зростання з чітким контролем недопущення надмірної залежності від рівня їх розвитку. При цьому важливо не допускати непомірну, невідновлювану експлуатацію ресурсів сільських територій із поступовою їх трансформацією в «донори» полюсів зростання;

2) поступове ухилення від стійких контактів з полюсами зростання через формування власної системи перерозподілу ресурсів, можливостями їх використання, нагромадження (розвитку, якщо це людські ресурси), відновлення.

Теоретико-методологічне обґрунтування організаційно-економічного механізму сталого розвитку досліджуваних територій неможливо вповні здійснити без теоретичного розуміння більш глобальних умов реалізації концепції сталого розвитку, а саме умов *розвитку інформаційного суспільства та економіки знань*. Тому дана група теорій сьогодні набуває все більшої ваги, зокрема в частині обґрунтування значущості впровадження інноваційних технологій у контексті досягнення цілей сталого розвитку територій.

При розгляді значущості впровадження технологій у контексті забезпечення сталого розвитку території важливо звернути увагу на той факт, що технологія (за твердженням М. Кастельяса) не визначає розвиток суспільства, але й суспільство не приписує курс технологічних змін, бо у процес наукових відкриттів, технологічної інновації та її соціальних застосувань втручається багато факторів, включаючи індивідуальну винахідливість і підприємницький дух, так що кінцевий результат залежить від складної структури взаємодії. Таким чином, постає новий ефект діалектичної взаємодії суспільства і технології [7, с. 37]. Це означає, що використання відповідних технологій (і в першу чергу – ресурсозберігаючих) ще не буде означати безумовне забезпечення сталого розвитку територій. По суті це базова умова поступового балансування потреб суспільства та ресурсних можливостей з подальшим їх коригуванням через наявні засоби – технологію.

Теорія інформаційного суспільства сьогодні пронизує собою практично всі наукові дослідження із простеженням специфіки протікання процесів та зміни явищ під впливом посилення значущості інформаційного чинника. Одночасно все більше чітких ознак набувають наукові концепції суспільства та економіки знань, які тісно корелюють з розглянутими вище теоріями економічного зростання. Зокрема, як констатують Б. Карпінський та С. Божко, сучасні ендогенні теорії зростання відводять важливу роль накопиченню знань. У зв'язку з цим концепція економіки знань стала сьогодні основною теоретичною базою політики економічного зростання [8].

До оглянутих вище груп теорій, що формують теоретико-методологічний базис досліджуваного механізму, також охарактеризуємо групу теорій та концепцій, які обґрунтовують *необхідність державного управління та застосування економічних регуляторів*. Щодо необхідності державного втручання в силу недоліків ринкового саморегулювання, то положення даної групи теорій важливі в контексті обґрунтування доцільності побудови організаційно-економічного механізму сталого розвитку досліджуваних територій, який власне забезпечував би керований вплив на досягнення цільового стану з підтримкою поточних гомеостазів. Відповідно кожному науковому школі вирізняв свій підхід щодо рівня державного втручання і застосування економічних регуляторів. Так, меркантилісти обґрунтовували необхідність державного втручання з активними протекціоністськими заходами. Представники класичної школи політекономії відстоювали більш ліберальні принципи з достатньою свободою суб'єктів господарювання, що нині в силу актуалізації концепції сталого розвитку зустрічає спротив на тлі домінування комерційного інтересу в підприємницькій діяльності. Представники неокласицизму допускали державне регулювання з одночасним урахуванням можливостей ринкового саморегулювання, а кейнсіанці звернули свою увагу на вимогу врахування умов циклічного розвитку. Щодо застосування економічних регуляторів особливо цінними є напрацювання вчених напряму монетаризму, які обґрунтовували необхідність та способи застосування грошово-кредитного інструментарію [9]. Загалом напрацювань за цим напрямом є дуже багато, тому не будемо надміру фокусувати на цьому увагу, але вважаємо, що однозначний підхід в управлінні сталим розвитком досліджуваних територій через відповідний організаційно-економічний механізм має здійснюватись на помірні ліберальних засадах з поступовим посиленням повноважень територіальних громад. При цьому базовим теоретичним постулатом має бути підхід *енвайронменталізму*, що передбачає управління розвитком регіональної економіки та сталим розвитком з розглядом людини як частини біосфери, відповідно до чого допускається перетворення природного середовища в її інтересах. Звичайно, що за умов реалізації концепції сталого розвитку таке перетворення повинне відбуватись у межах можливостей екосистеми до самовідтворення, а також інших напрямів ресурсного потенціалу території, у тому числі людського.

Предмет дослідження вимагає також врахування положень *теорій, що стосуються міжнародної економіки, інтеграції, торгівлі*, у тому числі теорії транскордонного співробітництва, адже, як уже було згадано, геополітичне розташування сільських територій прикордонних регіонів відкривають нові можливості забезпечення сталого розвитку через міжрегіональну співпрацю. При цьому для сіл українського прикордоння тут існують значні прогалини. Якщо на рівні міст практика транскордонного співробітництва є більш поширеною (зокрема через визначення міст побратимів), то для сільських поселень нині такий досвід є практично відсутнім.

Висновки з даного дослідження. Оглянутий теоретичний базис вивчення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів та організаційно-економічного механізму його забезпечення ще раз засвідчив багатогранність предмету дослідження. Разом з тим, досліджувані території в силу існуючого щодо них нині задовільного стану справ вимагають ефективного керованого впливу, який не повинен допускати ознак стихійності й несистемності. Через те врахування положень згаданих теорій і концепцій є вкрай важливим для побудови такого організаційно-економічного механізму, дієві впливи б якого забезпечували досягнення цілей сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів із балансуванням національних інтересів й інтересів сусідніх держав та, в першу чергу, забезпечення гідного рівня життя сільських мешканців.

Література

1. Яковец Ю.В. Циклы, кризисы, прогнозы / Ю.В. Яковец. – М. : «Наука», 1999. – 448 с.
2. Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі / О. Носова // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 45-55.
3. Вахович І.М. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук : спец. 08.00.05 / І.М. Вахович. – Одеса, 2008. – 35 с.
4. Хоменко Я.В. Методологічні засади формування політики сталого економічного зростання в регіоні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Я.В. Хоменко. – Київ, 2009. – 36 с.
5. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Л.Ц. Масловська. – Київ, 2004. – 36 с.
6. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики : монографія / І.В. Гончаренко // НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.
7. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні / П. Єщенко, А. Арсеєнко // Економіка України. – 2012. – № 1 (602). – С. 36-50.
8. Карпінський Б.А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель: монографія / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. – Львів : Логос, 2005. – 256 с.
9. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 2. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій // За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.

УДК 332.132(477)

**Язлюк Б.О.,
к.е.н., доцент, заступник завідувача магістратури,
факультет довузівської, післядипломної та
магістерської підготовки, доцент кафедри АМП
Тернопільський національний економічний університет**

СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Актуальною і найважливішою проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є пошук нового балансу пріоритетів у вирішенні завдань соціально-економічної політики регіонів. На перше місце виходить завдання забезпечення економічного зростання за рахунок збільшення обсягу інвестицій, які спрямовуються у нарощування людського потенціалу, в розвиток інфраструктури, а також у великі проривні проекти у високотехнологічних галузях економіки.

Успішне вирішення всього комплексу соціально-економічних проблем безпосередньо пов'язане з модернізацією економіки як підвищення соціально-економічної безпеки регіонів з інвестиційним забезпеченням, що вимагає подальшого нарощування обсягу інвестицій та підвищення ефективності їх використання. З опорою на інвестиції реалізуються пріоритетні національні проекти розвитку агропромислового комплексу, забезпечення населення доступним комфортним житлом, підвищення рівня освіти та охорони здоров'я.

Модернізація у широкому сенсі слова – процес цілеспрямованого системного перетворення, велика кількість одночасних змін у різних сферах соціуму, економічних, політичних, культурних, соціальних і науково-технічних механізмів розвитку суспільства, тобто це будь-яке динамічне, свідомо регульоване і якісне покращення у економічній та політичній сферах.

Модернізація економіки як процес підвищення соціально-економічної безпеки регіонів, повинна стати одним із основних напрямів економічної діяльності держави, сутність якої буде становити систему заходів, спрямованих на якісні й кількісні перетворення у реальному секторі на державному та регіональному рівнях. Реформування і модернізація реального сектору економіки мають бути спрямовані на розвиток промислового комплексу країни, покликаною гарантувати національну безпеку та створення таких видів виробництва, які сприяли б переходу промисловості у цілому на нову технологічну основу, на створення інноваційного конкурентоспроможного високотехнологічного продукту.

Підвищення ефективності та продуктивності праці на основі інновацій – ключовий фактор модернізації України і її регіонів.

У сучасних умовах глобального кризового періоду важливими чинниками, що визначають необхідність політики модернізації економіки в умовах інтеграції країни у світовий простір, є: наявність проблем у виробничій сфері, рішення яких можливе в рамках науковообґрунтованої державної та регіональної промислової політики, постійний розвиток інтеграційних відносин у промисловості, розвиток середнього та малого бізнесу, створення високотехнологічного конкурентоспроможного продукту тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує досить значний за обсягом та спектром сучасний пласт досліджень з модернізації економіки та подолання асиметрії територіального розвитку. Не зменшуючи значущість внеску інших дослідників, у яких є значний доробок щодо дослідження проблем регіонального розвитку, територіальної організації виробництва, можна відзначити у вітчизняній науковій літературі праці учених-економістів: О. Амоші, В. Артеменка, Б. Андрушківа, І. Бланка, С. Біла, П. Борщевського, П. Гайдучького, В. Геєця, М. Долішнього, Ф. Заставного, В. Захарченка, В. Ільчука, Б. Патона, А. Пересада, Т. Пепи, В. Пили, В. Топіхи, В. Удовиченка, П. Саблука, Б. Санто, В. Семенова, Б. Твісса, М. Фацевського, Л. Федулової, Л. Чернюк та багато інших.

Незважаючи на певні напрацювання у цьому напрямі, слід відзначити необхідність розробки методичних рекомендацій щодо подолання асиметрії територіального розвитку та модернізації економіки як забезпечення і гарантування розвитку регіонів в Україні.

Постановка завдання. Мета даного дослідження полягає у розробці технології реалізації регіональної економічної політики модернізації, дослідженні методичних засад стратегічного регіонального розвитку в період кризових явищ.

Предметом дослідження є державна політика територіального розвитку як чинник модернізації реального сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений нами аналіз стану регіонів в Україні дозволив зробити висновок про те, що більшість з них є вкрай несприятливими для розвитку, зокрема, і потребують негайного покращення і реалізації процедури модернізації економіки (створення сприятливого інвестиційного клімату в регіонах, інфраструктурне забезпечення регіонів, асиметрична податкова система по відношенню до «депресивних – стагнаційних» регіонів, тощо).

На сьогоднішній день, ті негативні кризові явища, які мають місце у національній економічній практиці, низький рівень доходів і диференціація основної частини населення і є формою прояву розбалансованості системи економічних інтересів сучасного українського суспільства, що і дає поштовх для відтоку населення з слабкою розвинутою інфраструктурою регіонів [5].

На даному етапі економічного розвитку гостро постає необхідність впровадження регіональної програми модернізації, що дасть можливість поліпшення рівня і якості життя людей, які проживають в «депресивних» регіонах, на основі реалізації пакету проектів розвитку в економіці, соціальній сфері та на рівні органів управління, що змінить відтік населення з депресивних регіонів на приплив нових мешканців регіону, та дасть поштовх територіальному розвитку при реалізації модернізації регіонів. Будемо вважати, це і буде однією з найважливіших оцінок проведеної роботи з модернізації та подолання асиметрії територіального розвитку.

Програма модернізаційної моделі економіки – це не централізовані системи управління, вони завжди регіоналізовані. В умовах нашої країни регіональний зріз є ключовим. Територія України з дуже різноманітними в соціально-економічному плані регіонами зумовлює осередок розвитку інноваційних процесів, локалізацію їх у найбільш підготовлених регіонах.

Теоретична концептуалізація подолання асиметрії територіального розвитку у процесі модернізації економіки може мати системний і інтегрований характер та підпорядковуватися жорсткому логічному графіку реформ.

Вважаємо, модернізація економіки усіх регіонів країни стане успішною, якщо буде супроводжуватися постійним пошуком оптимальних форм взаємодії суспільства, бізнесу, органів державної влади та місцевого самоврядування, що і дасть поштовх для активізації інвестицій в інновації у регіонах. Для такої взаємодії необхідно сформувати умови на регіональному та місцевому рівнях. Тим самим, з'явиться можливість додати модернізації незворотного характеру.

Для цілей раціонального управління інвестиційною активністю доцільно використовувати групування/укрупнення регіонів за такими ознаками [3; 4; 6]:

- депресивні, стагнаційні регіони з вкрай низькими темпами розвитку, не мають достатніх доходів для самофінансування;
- знову освоюються регіони, розвиток яких пов'язаний з великими цільовими програмами освоєння природних ресурсів. У таких регіонах доводиться практично наново створювати виробничу сферу, транспортну мережу, житлово-комунальну та соціальну інфраструктуру;
- активно розвиваються регіони зі сформованою ефективною економікою, доходи від якої дозволяють не тільки фінансувати власний ріст, але й віддавати певну їх частину депресивним регіонам (регіони-донори);
- регіони, в яких реалізуються великі інвестиційні програми створення чи розвитку промислових комплексів.

Негативні явища, які мають місце у вітчизняній економічній практиці, – монополізація, низький рівень доходів і диференціація основної частини населення – є формою прояву розбалансованості системи економічних інтересів сучасного українського суспільства.

Проведене нами аналітичне дослідження регіональних розходжень України та порівняння з іншими великими країнами СНД за даними з 2000 по 2013 рр. дає підстави стверджувати, що в Україні дотепер не сформовані пріоритети регіональної політики, незадовільно працюють інструменти, регіональна політика переважно має «диригентський» характер, недостатньо враховуються об'єктивні фактори й бар'єри територіального розвитку, що знижує ефективність прийнятих рішень і вплив на регіональні диспропорції економічного розвитку, особливо у так званих «депресивно-стагнаційних» регіонах, що у свою чергу вимагає:

- проведення стимулюючої політики підвищення територіальної мобільності населення;
- розроблення рекомендацій з удосконалення регіональної бюджетної політики;
- проведення модернізації економіки на засадах інноваційного розвитку;
- формування політики пом'якшення нерівності регіонального розвитку;
- обов'язкове формування організаційно-економічного механізму згладжування проблем просторової поляризації регіональних соціально-економічних систем (орієнтований на повномасштабне використання ресурсного потенціалу території);
- необхідного взаємозв'язку між державою, регіональним розвитком інноваційної сфери та реальним сектором економіки, який повинен визначатися через державну підтримку певними заходами;
- розробки концепції стратегії та програми розвитку і модернізації економіки регіонів;
- формування ефективної системи управління регіональною економікою, що б визначило розробку нової концепції розвитку методології оцінки територіальної асиметрії й визначення просторової поляризації стану регіональних соціально-економічних систем;
- визначення напрямів вдосконалення формування ефективної державної підтримки у процесі розвитку регіональної інноваційної інфраструктури промислового комплексу;
- вдосконалення механізмів формування промислової політики на регіональному рівні;
- вдосконалення концепції національної інноваційної системи як інституціональної основи промислової політики держави на функціональних засадах стратегічної моделі інноваційного процесу;
- розробки комплексу засобів матеріально-технічного і фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційних проектів як необхідної умови їх успішної реалізації;
- розробки концепції регіональної інноваційної системи шляхом ведення НДДКР з залучення науково-дослідних інститутів, (університетів та інститутів) та інших суб'єктів у галузі технологій та інноватики з використанням специфіки регіонів;
- міжрегіонального співробітництва як напрямку соціально-економічного розвитку територій [3; 4; 6; 7].

На початковому етапі здійснення модернізації економіки необхідно використовувати інструменти як жорсткої, так і м'якої промислової політики. А інакше це призведе до відставання розвитку промисловості одних регіонів від інших.

Практичне впровадження наукових концепцій політики модернізації сприятиме якісній реалізації заходів стратегічного і тактичного характеру, піднесенню економіки, фінансовій стабільності країни в найближчій та віддаленій перспективі.

В результаті дослідження виявлено, що регіональні програми підтримки малого підприємництва є у всіх регіонах України, але їх результативність дуже низька, можливості програмно-цільового методу планування щодо здійснення політики розвитку й підтримки підприємництва на регіональному рівні використовуються в недостатній мірі, що впливає на інвестиційний клімат в регіонах, а також на проведення модернізації. Має місце недостатнє узгодження цілей програм та їх неконкретна постановка, що закриває шляхи до використання ефективних методів управління як самими програмами, так й бюджетуванням регіональної модернізації.

На сьогоднішній день несприятливий вплив на інвестиційний клімат в регіонах України та подолання асиметрії територіального розвитку здійснює:

- високий рівень інфляції;
- правова нестабільність, що супроводжується постійним прийняттям нових законодавчих актів;
- сильна бюрократизація апарату управління, корупція;
- неефективне земельне законодавство;
- недостатній розвиток ринкової інфраструктури;
- непередбачуваність митного режиму;
- слабе інформаційне забезпечення іноземних інвесторів про можливі обсяги, бажаною галузевої та регіональної спрямованості інвестування та ін. [2; 3; 4; 9].

Під час територіального розвитку необхідно дотримуватися певних принципів, які впливають із закономірностей районуутворення і, водночас, є основою методів роз'єднання території. Принципи районування – вихідні положення, правила, якими користуються вчені у процесі обґрунтування мережі районів певної країни.

Сьогодні для України модернізація стала ключовим терміном дня. Для нашої країни модернізація – це система заходів щодо подолання економічного і технологічного відставання України від деяких розвинених країн Заходу, у зв'язку з цим, критерії та параметри модернізації, так само як і шкала оцінки її успішності, можуть формуватися тільки по відношенню до передових країн.. Модернізація регіонального господарства являє собою багатогранний процес і не зводиться тільки до перетворень в економіці або вдосконалення виробничих технологій – вона повинна охоплювати всі сфери життя регіонального суспільства. Проект регіональної модернізації – це якісно нова технологічна база для розвитку економіки регіону, сформована на основі синтезу соціальних, ліберальних та інноваційно-інвестиційних цінностей.

Модернізаційна парадигма регіональної економіки постійно розвивається і вдосконалюється під впливом низки факторів. З одного боку, модернізаційні процеси об'єктивно обумовлені і динамічно змінюються факторами зовнішнього середовища (макроекономічна політика країни і тенденції розвитку світової економіки), з іншого – розвиток теорії модернізації є орієнтиром інноваційного розвитку регіональних соціально-економічних систем [1].

Міжрегіональні відмінності, сильна диференціація рівнів включення різних регіонів в економіку макрорівня, різна інвестиційна та інноваційна привабливість регіонів створюють різні умови формування та реалізації моделей модернізаційної політики. Це посилює значення регіональної економіки як галузі наукових знань про розміщення продуктивних сил і соціально-економічних процесах в тісному зв'язку з ресурсним потенціалом території.

Перехід до інноваційної моделі модернізаційного розвитку країни також передбачає посилення територіального аспекту, оскільки прискорення інноваційних процесів веде до формування локальних (регіональних, муніципальних) об'єднань сторін, зацікавлених в оновленні: вчених, бізнесу, і місцевої адміністрації. Ефективність інноваційної діяльності регіону в умовах його модернізації, в першу чергу, визначається інноваційною інфраструктурою як базовою складовою інноваційної економіки, інноваційного потенціалу території; в її складі розвиток фінансової інфраструктури стає необхідною умовою модернізаційних перетворень в економіці регіону.

Також, необхідно не забувати про засади розвитку регіонів в умовах трансформаційної соціально-орієнтованої економіки та формування інтегрованого економічного простору держави.

Регіональна модернізація вимагає ефективної взаємодії всіх видів ресурсів, створення механізмів їх акумулювання, відтворення соціально-економічного, інвестиційного та інноваційного потенціалів регіону в якості основних чинників конкурентоспроможності. Інструментом забезпечення процесу модернізації регіону є структурні реформи – перерозподіл ресурсних потоків між секторами, які будуть виводити регіональну систему на більш високий рівень розвитку. З позиції орієнтації на ефективне використання ресурсного потенціалу території, в процесі модернізації особливого значення набуває моделювання ресурсних потоків у відповідності з концепцією моделі «балансу–балансів», згідно з якою приватні балансові побудови, що відображають процеси утворення і витрачання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів території, об'єднуються в єдине ціле через загальні змінні у відповідності з логікою причинно-наслідкових зв'язків.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на сьогоднішній день для модернізації регіонів, основними завданнями є розробка та реалізація інвестиційної-інноваційної політики регіонів, що забезпечить соціально-економічний розвиток регіонів та визначить пріоритетні напрями вдосконалення нормативної бази, які сприятимуть розвитку інвестиційної діяльності територіального розвитку та забезпечення взаємодії з органами виконавчої влади і муніципальним утворенням регіону в питанні підвищення інвестиційної привабливості галузей економіки регіонів.

Інноваційна стратегія вектору просторової модернізації економіки забезпечить конкурентоспроможність регіонів та гарантуватиме науково-технологічну безпеку будь якого реального сектора економіки в усіх регіонах України.

Модернізаційний тип економічного розвитку є найбільш перспективним з погляду реалізації як

регіональних, так і національних інтересів, здатним стати тим напрямком, що дозволить регіонам зробити прорив у соціально-економічному розвитку держави.

Вирішення такої ситуації вимагає творчого переосмислення і перероблення можливостей модернізації економіки та подолання асиметрії територіального розвитку.

Отримані автором основні теоретичні положення й висновки є основою для подальших наукових досліджень методологічних засад формування стратегії і тактики, регіонального виміру модернізації економіки та територіального розвитку.

Література

1. Національна економіка: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович : за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
2. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: [http:// zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi?nreg=2850-15](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi?nreg=2850-15)
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова КМУ від 21 липня 2006 р. № 1001. – [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство. – Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF)
4. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
5. Топіха В.І. Інвестиційний менеджмент та ризики в діяльності венчурних компаній / В.І. Топіха, П.В., Ковалишин // Бізнес-навігатор: наук.-вироб. журнал. – 2011. – № 1 (22). – С. 145-150.
6. Язлюк Б. Інноваційно-інвестиційна практика: теорія та методика : монографія / Б. Язлюк // Деп. в ДНТБ України, Академія соціального управління. – Тернопіль, 2010. – 223 с.
7. Язлюк Б. Стратегія інноваційної безпеки як подолання асиметрії конкурентоспроможності підприємств у міжрегіональному розвитку / Б. Язлюк // 36. наук. праць молодих вчених Наука молода. – Тернопіль: Економічна думка, – 2012. – Вип. 18. – С. 178-184.
8. Язлюк Б. Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної ефективності інноваційного розвитку підприємства та її безпеки / Б. Язлюк // Наук. збірник Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка «Формування ринкової економіки в Україні». – 2012. – Вип. 27. – С. 291-297.
9. Язлюк Б. Шляхи підвищення рівня інноваційного розвитку виробництва з врахуванням регіональної стратегії / Б. Язлюк, С. Питель, А. Шумський // Сталий розвиток економіки. – Хмельницький: ІЕТП. – 2013. – Вип. 1 (18). – С. 224-230.

УДК 332.1

Аверкина М.Ф.,
к.е.н., докторант кафедри менеджменту та маркетингу
Луцький національний технічний університет

МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТА

Постановка проблеми. З метою забезпечення відтворювальних процесів у місті, подолання проблем щодо нераціонального використання ресурсів, функціонування застарілих технологій, зниження антропогенного навантаження на екосистему міста, визначальну роль відіграє ефективна та дієва інноваційна політика. Необхідно зазначити, що актуальність досліджень щодо формування дієвої та ефективної інноваційної політики міста зростає, оскільки в умовах глобалізації та світових тенденцій розвитку на основі інновацій у місті може не лише досягатися прийнятний рівень стійкого розвитку, але й формуватися відповідний рівень його конкурентоспроможності

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування ефективної інноваційної політики міста вивчали такі науковці як Б. Бузінар, О. Карий [4], В. Краплина [2], Л. Федулова [3] та ін. Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено впливу інноваційної політики на систему забезпечення стійкого розвитку міста. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку даного дослідження у науковому аспекті.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі інноваційної політики в системі забезпечення стійкого розвитку міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, стійкий розвиток міста

передбачає позитивні кількісні зміни певного об'єкту, не погіршуючи його якісні властивості за умови динамічної рівноваги та збалансованості з одночасним перерозподілом ресурсів, який полягає в тому, що за рахунок структурних змін у споживанні ресурсів досягти максимально допустимого заміщення зовнішніх невідновлювальних ресурсів внутрішніми відновлювальними, при цьому забезпечується достатній доступ населення до базових інфраструктур з одночасним зменшенням навантаження на екосистеми міста, що дозволить досягти економіко-екологічної безпеки в результаті оптимізації матеріальних та нематеріальних потоків.

В основі стійкого розвитку міста покладено здатність міста до відтворення відновлювальних ресурсів, або ж адекватна заміна невідновлювальних ресурсів (невичерпні). Якщо ресурс підлягає відтворенню, то стійкий розвиток відбувається. Якщо ж ресурс не відтворюється, то виникає потреба у його заміщенні відновлювальними.

З процесі забезпечення відтворювальних процесів у місті особливу роль відіграє інноваційна політика. Це обумовлено тим, що по-перше, саме у містах формується виробничий, науковий потенціал держави, міста виступають «піонерами» щодо впровадження результатів науково-технічного прогресу, забезпечення якісних стандартів життя населення та використання принципово нових підходів в управлінні [1]. По-друге, з метою раціонального використання усіх видів ресурсів, заміщення зовнішніх невідновлювальних внутрішніми відновлювальними залежить від використання принципово нових енергоощадливих технологій та виробництв, генераторів енергії тощо. Тому, ми вважаємо, що роль інноваційної політики у системі забезпечення стійкого розвитку міста є визначальною.

На нашу думку, інноваційна політика міста полягає в розробленні напрямів і механізмів впровадження та використання нововведень у виробничій практиці підприємств, установ, організацій з метою забезпечення стійкого розвитку міста. Інноваційна політика міста спрямована визначати напрями його змін відповідно до тенденцій, які відбуваються в процесі глобалізації, окреслювати коло інноваційних рішень, формувати інноваційні завдання залежно від типу сформованої місцевої стратегії, створювати відповідні умови для оперативної реалізації інновацій і визначати ефект від реалізації означеної політики.

Значущість визначення ефекту від реалізації інноваційної політики зростає в умовах ринкової економіки. Передумовами доповнення і конкретизації вже існуючих критеріїв оцінки ефективності інноваційної політики можуть послужити такі напрями, як [2]:

- якісно новий рівень ресурсозбереження, підвищення рівня продуктивності праці, фондівіддачі, зниження матеріаломісткості, енергоємності, капіталоемності продукції, досягнення її високої конкурентоспроможності і, як наслідок, корінне перетворення структури національного господарства і зовнішньої торгівлі у напрямі розвантаження сировинного сектору економіки і збільшення внеску виробничих галузей;

- досягнення високого рівня соціальної спрямованості НТП завдяки поширенню нових технологічних систем, що забезпечують екологічну безпеку промислового виробництва;

- якісно новий рівень життя населення внаслідок вдосконалення побутового середовища для міського населення.

Федулова Л. І. [3] зазначає, що сучасна результативна інноваційна політика передбачає застосування системного підходу стосовно предметної галузі знань, комбінації методів, засобів і механізмів управління інноваціями з широким застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Зазначене вимагає нових методів аналізу, в основному міждисциплінарного характеру, для розуміння інноваційної поведінки, її детермінантів і впливів на рівні людини, фірми й організації. Для того, щоб така політика була успішною, вона повинна мати довгострокову перспективу й користуватися широкою підтримкою різних зацікавлених сторін.

Ефективна інноваційна політика міста залежить від рівня фінансування інноваційної діяльності. Фінансування інноваційної діяльності в Україні та її регіонах, містах перебуває на дуже низькому рівні: основним джерелом залишаються власні кошти підприємств, які не завжди є в наявності, а державна підтримка після закриття Державного інноваційного фонду практично припинилась [4, с. 98].

Не виявляє зацікавленості і активності до вітчизняної сфери високих технологій іноземний капітал: інвестиції спрямовують переважно в сферу торгівлі, послуг, зв'язку, харчову та металургійну промисловості [5, с. 128].

Вирішення проблем фінансового стимулювання інноваційного розвитку дедалі більше стає визначальною умовою забезпечення завдань довготривалого економічного зростання. До зазначених проблем належать:

- утвердження ефективної системи мобілізації фінансових ресурсів (бюджетних, інвестиційних, кредитних, власних коштів підприємств тощо) із різних джерел на цілі інноваційного розвитку на ринкових принципах;

- реальне впровадження механізмів та інструментів, здатних забезпечити стимулювальний вплив фінансів на розвиток науково-технічної та інноваційної діяльності, прогресивні структурні зрушення в економіці;

- поступове і невпинне збільшення реальних обсягів валового внутрішнього продукту на основі

використання досягнень науково-технічного прогресу [6, с. 199].

На нашу думку, впровадження інновацій підприємствами, установами, організаціями міста значно ускладнене низкою найбільш важливих проблем, які мають системний характер, а саме: відсутня чітка та стабільна державна, місцева політика в галузі інноваційної діяльності; недосконале нормативно-правове забезпечення стимулювання інноваційної діяльності; слабкий механізм місцевої підтримки суб'єктів інноваційної діяльності; низький рівень економічної мотивації учасників інноваційного бізнесу; недосконала державна політика міжнародного співробітництва у сфері інноваційної діяльності; відсутній адекватний механізм використання людського потенціалу в ході запровадження інновацій; нерозкритий інноваційний потенціал університетів міст. Вищезазначені проблеми можна подолати з використанням інструментів механізму інституційного забезпечення інноваційної політики міста, яке розглядається через призму інституцій та інститутів.

Підхід до дослідження інституцій як похідних утворень від інтересів широко представлений у працях представників нової інституційної теорії Д. Норта, М. Олсона, О. Уільямсона, Р. Познера, Р. Нельсона. У зв'язку з цим Д. Норт зазначає, що інституції, чи принаймні офіційні правила, створюються швидше для того, щоб слугувати інтересам тих, хто займає позиції, які дають змогу впливати на формування нових правил [7]. Впливові у країнах Західної Європи ліберальні доктрини також обґрунтовують думку про те, що ринкові інституції виникають в результаті узгодження інтересів автономних економічних суб'єктів. Деякі вітчизняні та російські дослідники також розглядають інституції як форму узгодження різноспрямованих інтересів економічних суб'єктів [8, с. 174].

На нашу думку, «інституції» – це система норм і правил, процедур і цінностей, відповідно до яких суб'єкти міста взаємодіють між собою і під час узгодження різноспрямованих інтересів здійснюють економічну діяльність. Натомість, «інститути» – це державні норми, які закріплені у вигляді законів, корпоративних стандартів як окремих підприємств, так і їх об'єднань, соціальних норм.

Тому, з метою формування місцевої інноваційної політики важливу роль відіграє її інституційне забезпечення, яке передбачає: розроблення місцевих програм, спрямованих на формування інноваційної політики міста, яка покликана забезпечувати взаємодію між собою науково-дослідних інститутів, підприємств, вищих навчальних закладів, конструкторських бюро, регіональних фінансових компаній, громадських організацій та інших інноваційних структур, діяльність яких спрямована на розробку і виробництво нових видів продукції, екобезпечних технологій і виробництв; координацію інноваційної діяльності в міському господарстві; модернізацію системи освіти в вищих навчальних закладах з використання досвіду зарубіжних країн; масове створення й освоєння інноваційних продуктів через організацію міської інноваційної системи.

Висновки з даного дослідження. Отже, з метою забезпечення відтворювальних процесів, досягнення належного рівня стійкого розвитку міста пріоритетним напрямом може стати інституційне забезпечення інноваційної політики. В подальших наукових дослідженнях доцільно сформувати механізм інституційного забезпечення інноваційної політики у місті.

Література

1. Мороз О.Д. Досвід Німеччини у створенні регіональних логістичних центрів: [Електронний ресурс] / О.Д. Мороз. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2008_5_4/zbirnuk_RE_4_398.pdf.
2. Краплина В.В. Критерії оцінки ефективності інноваційної політики держави / В.В. Краплина // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 221-229.
3. Федулова Л. І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання: [Електронний ресурс] / Л.І. Федулова. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/.../soc.../5_Fedulova.pdf
4. Карий О. Комплексний розвиток міст: теорія та методологія стратегічного планування: монографія / О. Карий. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 308 с.
5. Бузинар Б. А. Інноваційна інфраструктура як фактор зростання експортного потенціалу регіонів України / Б. А. Бузинар // Фінансово-економічні та інституційні чинники розвитку регіону: матеріали XVI між нар. наук.-практ. конф. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 128-133.
6. Гуменюк Д.О. Фінансове стимулювання інноваційного розвитку / Д. О. Гуменюк // Фінансово-економічні та інституційні чинники розвитку регіону: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 199.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт: [пер. з англ. І. Дзюб]. – К.: Основи, 2000. – С. 27.
8. Базилевич В. Д. Іпотечний ринок / В.Д. Базилевич, Н.П. Погорельцева. – К.: Знання, 2008. – 717 с.

Бидик А.Г.,
к.е.н, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Чортківський інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

ТЕОРЕТИЧНА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Пошук й отримання обсягу фінансових ресурсів, необхідних для безперервного відтворення процесу виробництва та всебічного розвитку сільських територій є одним зі складних завдань, що повинні вирішувати органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти підприємництва та жителі села. Для практичної реалізації такого непростого завдання важливим та актуальним питанням стає висвітлення теоретичних аспектів фінансового забезпечення сільських територій, без ефективної дії якого неможливе їх беззбиткове функціонування, а тим більше – сталий розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансове забезпечення як наукове поняття перебувало у полі зору багатьох вітчизняних науковців, серед яких слід назвати Венгер В.В., Кириленко О.П., Опаріна В.М., Геєця В.М., Карпишин Н.І., Романенко О.Р., Олійника Д.С., Поліщук Г.Б., Сокириську І.Г., Ковальову А.М., Буздуган Я.М., Юрія С.І., Козій І.С., Чухно А.А.

Такі вчені, як Кравченко С.О., Марковський С.С., Малік М.Й., Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Борщ А.Г., І.Ю. Гришова І.Ю., Галицький О.М., Кириченко А.В., Левченко Н.М., Лузан Ю.А., Кобута І.В., Комарова І.В., Хомин І.П., Карпинський Б.А., Дубик В.Я., Міщук О.В., Правдюк Н.Л. та інші присвятили свої наукові праці теоретичним та практичним розробкам проблем фінансування сільськогосподарського виробництва та сфери АПК.

Проблематику розвитку сільських територій вивчали та висвітлювали у своїх наукових дослідженнях Гайдучий П.І., Даниленко А.С., Косодій Р.П., Лісовий А.В., Васківська К.В., Сембай І.В., Павлов О.І., Юрчишин В.В., Немченко В.В., Єрмаков О.Ю., Єрмоленко В.М., Уркевич В.Ю., Ладика В.І., Попова О.Л., Якуба К.І. та інші вчені.

Незважаючи на значну увагу дослідників до проблем сталого розвитку сільських територій, основний акцент приділено стану фінансування агропромислового сектора, питанням обсягів та тенденцій його державної фінансової підтримки. Проте, недостатньо дослідженими залишаються процеси та розміри фінансування не лише сільськогосподарських підприємств, а й інших суб'єктів господарювання на селі, сільської економіки загалом, сільської соціальної інфраструктури та домогосподарств, що функціонують у сільській місцевості.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутності терміну «фінансове забезпечення розвитку сільських територій», розроблення комплексного фінансового механізму беззбиткового функціонування таких територій, виділення в складі методів цього механізму його важливої складової – фінансового забезпечення, визначення та побудова теоретичної структури механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове забезпечення виступає складовою загальної системи формування та реалізації головної стратегії діяльності суб'єктів фінансових відносин. Обсяги та форми фінансового забезпечення, пріоритетність та співвідношення між ними здійснюють свій вплив на механізм прийняття управлінських рішень та їх подальшої реалізації в процесі функціонування суб'єктів.

Розглянемо деякі авторські підходи до визначення сутності фінансового забезпечення як важливого методу фінансового впливу на розвиток економіки і суспільства, а також складової частини «конструкції» фінансового механізму.

Опарін В.М. визначає фінансове забезпечення як систему джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства [15, с. 56].

Романенко О.Р. під фінансовим забезпеченням відтворювального процесу розуміє покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою [19, с. 18]. Аналогічне визначення дають Стеців Л.П. і Копилюк О.І. [22, с. 48].

На думку Козій І.С. «фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів підприємств за допомогою оптимізації співвідношення всіх його форм і дає змогу створити такі обсяги фінансових ресурсів господарської діяльності, від яких підприємство мало б змогу функціонувати не тільки беззбитково, але і підвищувати ефективність діяльності та зміцнювати економіку країни загалом» [8].

Буздуган Я.М. наводить таке визначення: «фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, із допомогою якого формують та використовують фонди грошових коштів і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти суспільних правовідносин» [2].

Юрій С.І. та Федосов В.М. фінансове забезпечення трактують як формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання [23, с. 94].

Галабурда М. визначає фінансове забезпечення державної (економічної) політики як «економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання стосовно мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства» [3, с. 74].

Кравченко С.О. та Марковський С.С. фінансове забезпечення представляють як системну діяльність, що включає дві складові:

- основна діяльність, що реалізує його призначення і полягає у мобілізації, накопиченні, перетворенні та розподілі фінансових ресурсів на шляху до кінцевого їх споживача з метою досягнення цілей певної організаційної системи (функціональна підсистема);

- управлінська діяльність, що покликана гарантувати належну ефективність та результативність фінансового забезпечення (управлінська підсистема).

Фінансове забезпечення – це структурована системна діяльність з приводу мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу фінансових ресурсів на шляху до кінцевого їх споживача з метою реалізації її цілей [10].

На думку Міщук О.В., фінансове забезпечення означає комплекс заходів по забезпеченню економічного зростання фінансовими ресурсами через методи та форми, способи фінансування. Головним завданням системи фінансового забезпечення буде фінансування інвестиційних та інноваційних процесів з метою формування та реалізації нової моделі економічного зростання» [14, с. 9].

За словами Карпінського Б.А., форми та методи фінансового забезпечення економічного зростання – це конкретні способи дій, спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики. Це дії, пов'язані з фінансуванням тих чи інших інноваційних проектів для забезпечення модернізації суб'єктів господарювання та підвищення темпів економічного зростання, забезпечення ефективної соціальної складової [7, с. 147].

Гришова І.Ю та Галицький О.М. вказують, що в умовах гострого фінансового дефіциту наріжним каменем підтримки й розвитку АПК важливим аспектом виступають не лише обсяги, а й механізми формування фінансових потоків. Стимулювання розвитку АПК передбачає створення чіткої системи фінансування, яка передбачає ефективне формування й використання фінансових потоків. Система фінансування – це сукупність економічних відносин, які виникають у зв'язку з пошуком, залученням і ефективним використанням фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм їхнього впливу на життєдіяльність суб'єктів господарювання [5, с. 141-143].

Кожен з авторів вказує на обов'язкове поєднання та необхідність оптимального співвідношення різних форм і методів фінансового забезпечення у практичній діяльності суб'єктів, що використовують даний інструмент фінансового впливу на власний розвиток.

Крепишева Н. В. поняття «фінансове забезпечення» розглядає з інституціональних позицій та вважає, що це діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування з обґрунтування обсягів, співвідношення та структури бюджетних та позабюджетних джерел фінансування необхідних заходів, використання програмно-цільових методів та інших сучасних фінансових інструментів планування та фінансування видатків, включаючи надання субсидій регіональним та місцевим бюджетам, контроль за ефективним використанням коштів та оцінку результативності [11].

Звернемось до наступних даних. Стійку динаміку зростання у 2011 р. демонструвало сільське господарство. Темпи зростання виробництва у сільському господарстві зросли на 17,5%, внесок у загальний приріст ВВП – 1,4 в.п. Обсяги сільськогосподарського виробництва у 2011 р. порівняно з 2010 р. зросли на 19,9%. Сільськогосподарське виробництво стало основним джерелом прискореного зростання ВВП у II півріччі, коли воно сформувало понад 45% (2,5 із 5,6 в.п.) приросту валової доданої вартості. Україні вдалося значно перевищити обсяги виробництва продовольства над обсягами його споживання населенням. Завдяки цьому на третину зріс експорт сільськогосподарської продукції, обсяги якого майже втричі перевищують обсяги імпорту. У 2011 році зібрано рекордний за всю історію України урожай зерна – 56,7 млн. т, у т.ч. 22,3 млн. т пшениці, з якої продовольча складає 60% [18].

За даними офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства, виробництво валової продукції сільського господарства досягло показника 118,1 млрд. грн. і у порівнянні з 102,1 млрд. грн., отриманими у 2009 році збільшилося на 16,6 %, в т.ч. незначне зростання відбулося в галузі тваринництва – на 5,66% (40,6 млрд. грн. у 2009 році та 42,9 млрд. грн. у 2011 році), в свою чергу у рослинництві – на 22,2% (з 61,5 до 75,2 млрд. грн. відповідно) [16].

Проте стан аграрного сектору та сільських територій далекий від своїх потенційних можливостей. Саме тому вкрай важливим є дослідження проблем та напрямів не лише підвищення сільськогосподарського виробництва в країні, а й розвитку українського села у цілому. Об'єктом

стратегічної політики держави, поряд з її аграрною сферою, має стати розвиток позааграрної економіки, що реалізується в межах сільських територій, покращення соціальної сфери села, підвищення якості життя сільського населення та відновлення взаємодії економічної та соціальної сфер.

Як вказують Малік М.Й. та Пулім В.А., «сільська територія – це складна багатофункціональна природна, соціально-економічна та виробничо-господарська система з властивими їй кількісними, структурними, природними характеристиками та відповідним цьому її сутнісним наповненням» [13].

Згідно з Єрмоленко В.М., сільська територія представляє собою «просторово-географічне середовище проживання і виробничої діяльності населення, яке у переважній більшості займається сільськогосподарським виробництвом і організоване переважно у межах окремого сільського населеного пункту з територіальним органом управління на рівні сільської ради, а також – середовище розміщення виробничих і рекреаційних ресурсів, необхідних для забезпечення життєдіяльності сільського населення і сільськогосподарської діяльності на цій території. Сталий розвиток сільських територій – це система організаційних, економічних, політичних і правових заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних і одночасних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній і екологічній сферах, які відбуваються пропорційно й одночасно у кожній зі складових сільської території [6].

Сьогодні в Україні діє Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою КМУ України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [1]. На її реалізацію було передбачено виділення 120750,5 млн. грн. Більшість положень даної Програми не виконуються через її незабезпеченість фінансовими ресурсами. Якщо на виконання заходів Програми у 2008 році було заплановано видатки з Державного бюджету України у розмірі 15318,9 млн. грн., то фактично разом із загального і спеціального фондів Держбюджету було виділено 5234,0 млн. грн., у 2009 р. – 15153,5 млн. грн. і 8210,8 млн. грн., у 2010 р. – 14550,4 млн. грн. і 6004,0 млн. грн. відповідно [20]. В 2011 р. за кошти Державного бюджету передбачалося профінансувати 12,46 млрд. грн., фактично ж профінансовано (станом на 15.05.2012 р.) 9,74 млрд. грн. [21].

Отже, задекларований принцип пріоритетності АПК України на практиці не додержується, а непослідовність дій, недостатній рівень фінансового забезпечення та відсутність належного реагування на результати державного контролю в системі управління земельними відносинами призводять до погіршення соціально-економічних показників розвитку сільського господарства [20].

Вивчаючи дану проблему, можна стверджувати, що сьогодні в Україні відсутня системна державна політика щодо сільськогосподарського виробництва, розвитку сільської економіки та сільських територій, а також їх забезпеченості достатнім обсягом фінансових ресурсів, мобілізованим із різних джерел. Фінансове забезпечення сталого розвитку сільських територій є непослідовним, несистемним та недостатнім.

Вихід з депресивного стану аграрної економіки може здійснюватись через комплексне вирішення проблеми розвитку сільських територій.

Економічна ситуація, яка склалася на селі, вимагає корінних економічних реформ за обов'язковою участю держави в особі центральних та регіональних органів влади, функціонування різноманітних форм організації бізнесу на селі, формування різних господарських структур, що відкриває широкі можливості підприємницької діяльності, а в цілому сприятиме соціально-економічному розвитку сільських територій.

Розвиток сільських територій є комплексним завданням, яке Лісовий А.В. зводить до вирішення двох основних проблем: розвитку сільської соціальної сфери та підтримки економічного розвитку села [12, с. 192].

Косодій Р.П. також розглядає шляхи забезпечення конкурентоспроможності сільських територій та їхніх жителів в умовах глобалізації, поліпшення якості життя в сільській місцевості, передусім, через модернізацію і диверсифікацію сільських економік, оскільки це сприятиме створенню робочих місць для економічно активного населення, яке вивільнятиметься з сільського господарства в зв'язку з соціально-економічними процесами, пов'язаними з глобалізацією та лібералізацією міжнародної торгівлі [9, с. 136].

Гордей О.Д. вказує, що «на збільшення рівня життя населення впливають збільшення інвестицій в людський капітал, фінансове забезпечення освіти і науки, фінансування процесу удосконалення техніки і технологій, збільшення продуктивності праці, економічний розвиток тощо. Пріоритетними об'єктами підтримки держави мають стати сільські території як суспільно-територіальна підсистема та сільський соціум, негативні тенденції в розвитку якого уже набули незворотного характеру та загострюються й надалі» [4].

Павлов О.І. досліджує систему управління розвитком сільських територій з урахуванням поліфункціональної природи об'єкта управління та багаторівневої й розгалуженої суб'єктної складової управлінської діяльності, виділяє органи управління розвитком сільських територій. Автор пропонує здійснювати розбудову системи управління розвитком сільських територій на основі доцільності переходу від галузевого до територіального підходу в організації управлінського процесу. На його думку, територіальний підхід, на відміну від галузевого, має на меті забезпечення комплексного розвитку об'єкта управління. Основними складовими сільської території він вважає: населення, поселення, виробничий комплекс, інфраструктуру, землі та природне середовище [17, с. 109-115].

Отже, можемо наголосити, що слід вишукувати можливі джерела фінансування та напрямки витрат наявних коштів з метою відтворення фінансового потенціалу та його раціонального використання для розвитку усіх галузей та сфер життєдіяльності, задоволення інтересів сільських територіальних громад з використанням фінансових ресурсів, що формуються на загальнодержавному, регіональному, районному та базовому рівнях.

Заходами щодо комплексного сільського розвитку мають стати:

- підвищення розвитку сучасного агропромислового виробництва на інноваційній основі;
- поживлення підприємницької ініціативи, ринкових форм організації бізнесу на селі;
- стимулювання несільськогосподарської зайнятості та розвиток позааграрних видів діяльності на сільських територіях;
- зміцнення власної фінансової бази сільських громад;
- формування життєздатного соціального середовища, покращення умов життя та побуту сільського населення, сприяння адаптації сільської економіки до ринкових умов;
- впровадження єдиних стандартів і нормативів соціального обслуговування жителів села, поліпшення соціального рівня проживання сільського населення з метою подолання хронічної сільської бідності;
- раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки підприємницької діяльності на селі, збереження ландшафту;
- розвиток сфери послуг на селі, розбудова первинної ринкової інфраструктури та її пристосування до конкретних потреб жителів села;
- забезпечення права власності та використання природних ресурсів;
- підвищення активності населення у житті сільських громад та участь у прийнятті рішень стосовно розпорядження наявними для розвитку села коштами.

Вищевказані напрями багатофункціонального та сталого розвитку сільських територій повинні мати гарантоване фінансове забезпечення, яке сприятиме безперервному розширеному відтворенню виробничого процесу сільськогосподарських та несільськогосподарських підприємств, соціальної складової жителів сіл та селищ. Ефективне фінансове забезпечення повинно створювати можливості для конкурентного розвитку агропромислового виробництва, випуску високоякісної продукції аграрними підприємствами, особистими селянськими господарствами, поживленням несільськогосподарських видів діяльності на селі, підвищення зайнятості сільського населення, що призведе до зменшення бідності та покращенню якості життя на селі.

Наявність розвинутого механізму фінансового забезпечення сприяє удосконаленню відтворювального процесу шляхом оптимального формування фінансових ресурсів на різних стадіях та етапах виробництва, обміну, розподілу та споживання продукції підприємств-учасників сільської економіки.

Активізувати процес мобілізації фінансових ресурсів для фінансування села, підвищити регулятивну роль держави у цьому дозволить розроблення та впровадження якісно нового комплексного механізму фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Для відродження села при розробці фінансової політики та побудові механізму фінансового забезпечення необхідно враховувати інтереси мешканців сіл та селищ – основних споживачів суспільних послуг на селі, збільшуючи власну доходну базу місцевих бюджетів. Необхідно розширити адресність державних асигнувань, наукове обґрунтування державної фінансової допомоги, ефективність та дієвість контролю за її використанням, вивчати та досліджувати можливості залучення фінансових ресурсів із інших, альтернативних державним джерелам.

Економіка села не може розвиватися без активної підтримки органів місцевого самоврядування та ефективного фінансової інфраструктури. Органам місцевої влади пропонуємо розробляти узагальнений концептуальний план фінансування суб'єктів підприємництва на даній сільській території.

Інституційна система фінансового забезпечення сільських територій являє собою єдність інститутів, що розташовані в доступних для підприємців-селян та сільського населення межах, наділені законодавством правами та обов'язками, які під час реалізації державної політики розбудови сільських територій взаємодіють як між собою, так і з іншими суб'єктами, забезпечуючи формування джерел фінансування та виконання видаткових зобов'язань учасників фінансування відповідно до запланованих ними заходів і програм на умовах, що влаштовують всі сторони.

Ефективність інфраструктури механізму фінансового забезпечення залежить від наявності діючого державного посередництва з метою створення сприятливих інституційних умов для сприяння розвитку різноманітних фінансових інститутів, що спрощують та наближують можливості постачання фінансових ресурсів для юридичних і фізичних осіб-мешканців сільських територій.

Специфіка малих підприємств, що розміщені в межах сільських територій як суб'єктів фінансових відносин спонукає до необхідності розробки фінансовими інститутами особливих технологій роботи з даним непростим сектором вітчизняної економіки та вироблення специфічних продуктів для потенційних споживачів. В зв'язку з чим набувають актуальності питання пошуку ефективних інструментів та схем організації фінансового забезпечення, розробки різноманітних програм фінансування, побудови

ефективного фінансового механізму, що враховує специфіку діяльності споживачів (суб'єктів підприємництва, фермерів, індивідуальних підприємців, сімейних господарств), що потребують фінансові ресурси та спрямовують їх на підтримання економічно-соціальної сфери села.

Розширення інфраструктури фінансового посередництва має відбуватись за такими напрямками:

- всебічне сприяння формуванню та комплексного розвитку національної системи фінансового забезпечення як ефективного механізму розвитку сільських територій в Україні, покращення рівня життя та покращення прозорості бізнесу;

- розширення ринку мікрофінансових послуг, об'єднання зусиль фінансових організацій з метою покращення доступності фінансових ресурсів для значної кількості клієнтів з невеликими доходами, що проживають в межах сільських територій;

- ефективне поєднання різних форм фінансування (самофінансування, державного та спонсорського фінансування), створення гарантійних структур і фондів підтримки розвитку сільських територій на рівні обласних державних адміністрацій з відділеннями у районних адміністраціях;

- створення всеохоплюючої мережі фінансових установ, доступних для всіх верств населення і бізнесу, розвиток диверсифікованих фінансових інститутів та впровадження нових фінансових технологій з орієнтацією на клієнта-селянина.

Сталий соціально-економічний розвиток сільських територій залежить від розробки та втілення ефективної моделі його фінансового забезпечення, яка представляє собою сукупність способів організації фінансових відносин, що застосовується в конкретних умовах функціонування та розвитку сільської території.

Механізм фінансового забезпечення розвитку сільських територій виступає як регулятор, що завдає напрям руху та пропорції розподілу фінансових ресурсів та закладає основу для можливості розбудови українського села з розвинутою ринковою економікою.

Отже, користуючись наведеним матеріалом, ми пропонуємо таке визначення: фінансове забезпечення розвитку сільських територій представляє собою діяльність з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів в контексті загальнодержавних і регіональних стратегічних пріоритетів з метою фінансування безперервності відтворювальних процесів, вирішення проблем та задоволення інтересів гармонійного розвитку сільських територій, суб'єктів підприємництва, що займаються як аграрною, так і позааграрною діяльністю та функціонують в межах цих територій, підвищення добробуту та якості життя населення, що проживає на даних територіях.

Загальними рисами фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій є:

- складні та різноманітні об'єкти фінансового забезпечення;
- власні та залучені джерела фінансування сталого розвитку;
- обмеженість бази формування фінансових ресурсів;
- пропорційність вкладення коштів у всі об'єкти сільської території;
- множинність та різноманітність суб'єктів та учасників фінансування;
- різні інтереси учасників схем фінансування;
- обов'язковість ефективного та результативного управління процесом фінансового забезпечення;

- необхідність раціонального використання фінансових ресурсів, що викликана їх дефіцитністю та високою вартістю;

- пріоритетність системного та послідовного співфінансування;

- перешкоджання розпорощуванню фінансових ресурсів за незначними та непріоритетними напрямками;

- ефективний та всебічний контроль за процесами фінансування та їх результативністю;

- відповідальність учасників фінансування за неефективне функціонування механізму фінансового забезпечення в рамках закріплених повноважень.

Фінансове забезпечення сільських територій зводиться до формування та акумуляції необхідних фінансових ресурсів всіма об'єктами сільської території в достатньому розмірі, їх раціонального розподілу та ефективного використання з метою пропорційного, паритетного та конкурентоспроможного розвитку усіх галузей та сфер сільського буття, задоволення інтересів сільських територіальних громад та збереження історичного середовища життєдіяльності людей.

Ми пропонуємо орієнтовну структуру механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій (рис. 1), складовими якої виступають такі частини фінансового забезпечення: об'єкти, форми, джерела, учасники, нормативно-правова база, науково-технічна база, інформаційна база, інструменти фінансового забезпечення тощо.

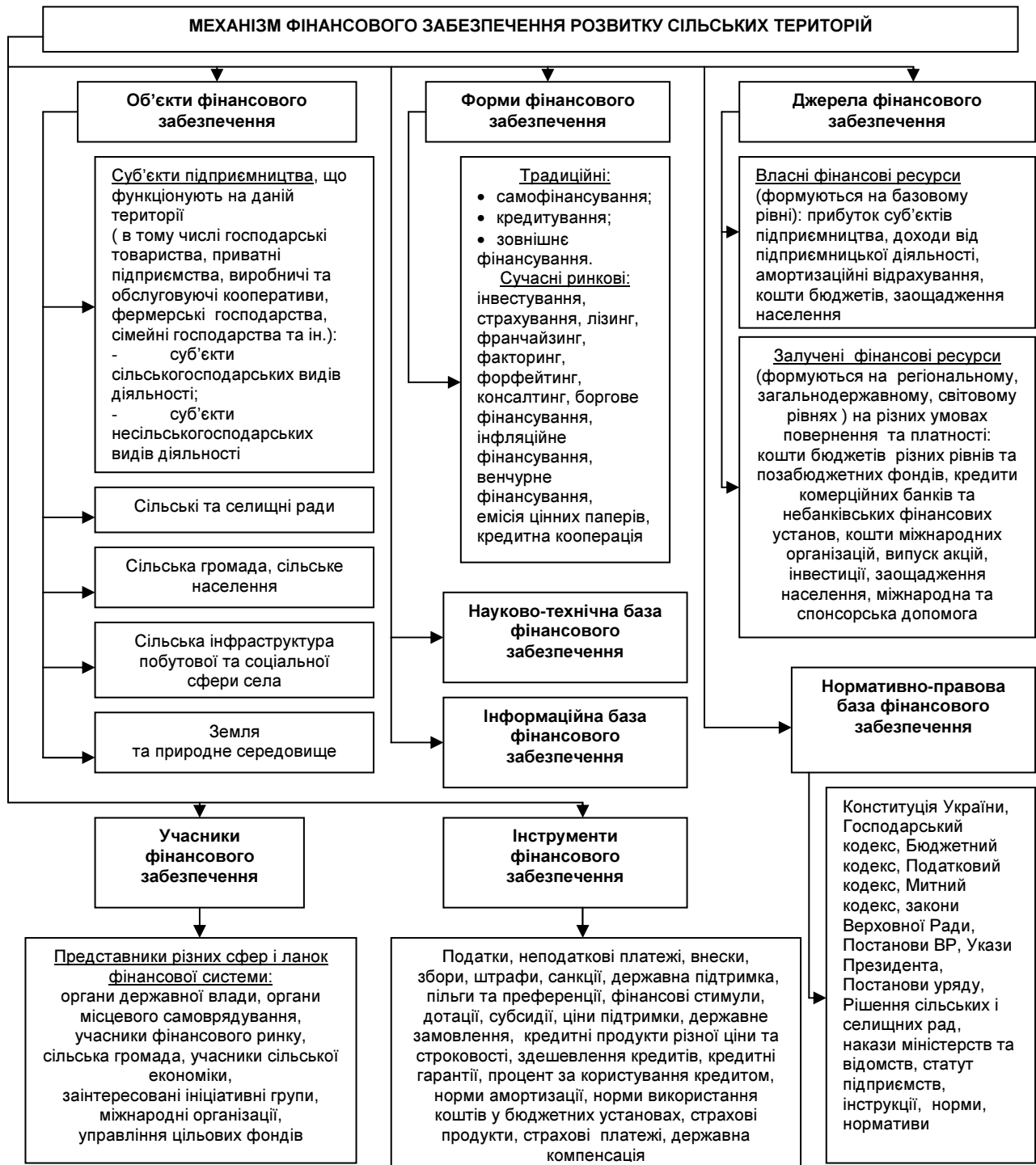

Рис. 1. Структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій

Оптимальне поєднання та комплексне використання складових механізму сприятиме підвищенню ефективності його дії в рамках загальної стратегічної програми розвитку сільських територій, має призвести до покращення фінансування об'єктів виробничої і невиробничої сфер сільських територій, пожвавлення їх економічної та соціальної складових. У кінцевому рахунку дія механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій має бути спрямована на задоволення інтересів споживача суспільних послуг – людини, що проживає на сільській території. Загальним результатом його реалізації має стати покращення сталого та гармонійного розвитку сільських територій, суб'єктів підприємництва, що функціонують в межах цих територій, підвищення добробуту та якості життя населення, що проживає на даних територіях.

Висновки з даного дослідження. Активізувати процес мобілізації фінансових ресурсів для фінансування села, підвищити регуляторну роль держави у цьому дозволить розроблення та

впровадження якісно нового комплексного механізму фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Фінансове забезпечення розвитку сільських територій представляє собою діяльність з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів в контексті загальнодержавних і регіональних стратегічних пріоритетів з метою фінансування безперервності відтворювальних процесів, вирішення проблем та задоволення інтересів гармонійного розвитку сільських територій, суб'єктів підприємництва, що займаються як аграрною, так і позааграрною діяльністю та функціонують в межах цих територій, підвищення добробуту та якості життя населення, що проживає на даних територіях. Загальним результатом реалізації механізму фінансового забезпечення має стати покращення сталого та гармонійного розвитку сільських територій, суб'єктів підприємництва, що функціонують в межах цих територій, підвищення добробуту та якості життя населення, що проживає на даних територіях.

Література

1. Постанова КМУ України від 19 вересня 2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
2. Буздуган Я. Поняття, принципи, форми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні / Я. Буздуган. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/960/>
3. Галабурда М.К. Фінансове забезпечення економічної політики в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / Галабурда Микола Костянтинівич. – К., 2003. – 278 с.
4. Гордей О.Д. Вплив економічного розвитку на фінансове забезпечення рівня життя населення / О.Д. Гордей. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
5. Гришова І.Ю. Удосконалення механізму формування фінансових потоків АПК / І.Ю. Гришова, О.М. Галицький // Облік і фінанси АПК. – 2011. – №3. – С. 139-143.
6. Єрмоленко В.М. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» [Електронний ресурс] / В.М. Єрмоленко. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=201>
7. Карпінський Б.А. Фінансове забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної продукції – важливий чинник поглиблення зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС / Б.А. Карпінський, В.Я. Дубик // Науковий вісник НЛТУ. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 146-153.
8. Козій І.С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму / І.С. Козій // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – вип. 18.9. – С. 223-229.
9. Косодій Р.П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 132-137.
10. Кравченко С.О. Сутність фінансового забезпечення державної регіональної політики / С.О. Кравченко, С.С. Марковський [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
11. Крепышева Н.В. Финансовое обеспечение автодорожной безопасности: методология и практика / автореф. дисс. ... доктора экономических наук: 08.00.10 / Крепышева Надежда Васильевна; Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов. – СПб., 2008. – 40 с.
12. Лісовий А.А. Фінансове регулювання розвитку сільських територій / А.В. Лісовий // Збірник наукових праць Національного ун-ту держ. податкової служби України. – 2009. – №2. – С. 192-198.
13. Малік М.Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / М.Й. Малік, В.А. Пулім. – Режим доступу: www.baitas.lzuu.lt/mazyliis/julram/8/156/.pdf
14. Міщук О.В. Фінансове забезпечення економічного зростання: теоретичний аспект / О.В. Міщук // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №2. – С. 9-12.
15. Опарін В.М. Фінанси (заг. теорія) : навч. посібник / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240с.
16. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
17. Павлов О.І. Формування системи управління розвитком сільських територій / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С. 109-115.
18. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до ВР України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua
19. Романенко О.Р. Фінанси: підручник / О.Р. Романенко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
20. Русан В.М. Організаційно-економічні інструменти аграрної політики в Україні [Електронний ресурс] / В.М. Русан, О.В. Собкевич, А.Д. Юрченко. – К. : НІДС, 2012. – 31 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/1219_dop.pdf
21. Смітюх Г. Державні цільові програми мають працювати на курс реформ [Електронний ресурс] / Г. Смітюх. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/gsmityuh/article/9213.aspx>
22. Стеців Л.П. Фінанси : навч. посіб. / Л.П. Стеців, О.І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 235 с.
23. Юрій С.І. Фінанси : підручник / С.І. Юрій, В.М. Федосов. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

Медвідь В.Ю.,
к.е.н., доцент кафедри "Економіка підприємств"
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. У сучасних умовах стає актуальним завдання вдосконалення державної регіональної політики, спрямоване на зміцнення центру державного устрою у бік формування регіонів в самостійні економічні суб'єкти у межах національної економіки. Пов'язане це з розв'язанням, у першу чергу, проблем подолання міжрегіональної асиметрії за допомогою забезпечення різних швидкостей і напрямів в економічному розвитку. Основною та найбільш відповідальною складовою механізму економічного регулювання регіонального розвитку є стратегічне планування. Воно дає початок регіональному управлінню, визначає його мету, перспективу, певну послідовність дій, вибір методів та засобів діяльності, їх необхідні пропорції. Таким чином, у сучасних умовах господарювання стратегічне планування регіонального розвитку набуває особливо актуального значення для забезпечення ефективного управління регіоном.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасним проблемам стратегічного планування регіонального розвитку присвячують свої праці такі відомі науковці як Жук В.О. [9], Запоточний І.В. [1], Захарченко В.І. [1], Кримов В. [2], Кузнецова Е. [3], Лапигін Д.Ю. [4], Нерета О. [8], Пчелінцев О.С. [7], Ходачек А.М. [9], Швєцов А. [6] та інші.

Проте, невизначеність деяких питань, пов'язаних з визначенням детермінант та узагальненням методологічної бази стратегічного планування регіонального розвитку, зумовлює потребу в подальших розробках у цьому напрямку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні актуальної наукової проблеми визначення детермінант стратегічного планування регіонального розвитку. Для цього необхідно вирішити такі завдання:

- визначити сутність стратегічного планування розвитку регіону в теорії та на практиці;
- встановити основні детермінанти стратегічного планування регіонального розвитку;
- довести важливу роль стратегії в забезпеченні економічного розвитку регіону;
- узагальнити науково-теоретичні підходи до визначення основних етапів стратегічного планування регіонального розвитку;
- визначити сутність та різновиди стратегічного плану розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим інструментом економічного регулювання регіонального розвитку є стратегічне планування. Під стратегічним плануванням розуміється процес ухвалення управлінського рішення, орієнтованого на тривалу перспективу і визначаючого основні напрями економічного і соціального розвитку регіону [1, с. 93]. За своєю суттю стратегічне планування може бути представлено як вибір головних пріоритетів розвитку регіону, як визначення шляхів, за якими повинно піти регіональне співтовариство з тим, щоб зберегти або примножити економічний потенціал, що є в наявності. Це особливо стає актуальним в умовах невизначеності зовнішнього економічного середовища. У зв'язку з вищезазначеним, «суть стратегічного планування полягає в тому, що вже не «прорахунки і недоліки» ринку, а ключові, довготривалі інтереси розвитку ринкової системи господарювання спонукають до відновлення достатніх важелів державної дії на довготривалі пріоритети і цілі соціально-економічного розвитку, а також на ресурси (джерела) і інструменти їх досягнення. Стратегічне планування формується як відповідь на «інстинкт самозбереження» ринкової системи через постановку таких завдань як: підтримка економічної безпеки; цілісності всього «поля» господарювання і соціального розвитку; забезпечення достатнього рівня національної конкурентоспроможності та ін.» [2, с. 62].

Основна мета стратегічного планування регіонального розвитку закладена в його суті, а саме – в збереженні і примноженні економічного потенціалу регіону: виробничого, природного, трудового, організаційного, наукового, інформаційного та ін. (рис. 1).

Стратегічне планування регіонального розвитку базується на певній методології, яка відрізняється достатньою реалістичністю і навіть прагматичністю [3]. Виявляється це у тому, що, приймаючи ряд цінних настанов, які відповідають довгостроковим інтересам, необхідно суворо їм слідувати; при зміні їх на якомусь етапі з'являється необхідність в їх зміні. Тим самим забезпечується спадкоємність у виборі головних орієнтирів в економічному розвитку. Дані цінності через довгострокові інтереси в стратегічному плануванні трансформуються у відповідні цілі: «виходячи з цінностей, ми формуємо довгострокові, середньострокові і короткострокові цілі, ставимо завдання і аналізуємо їх виконання.

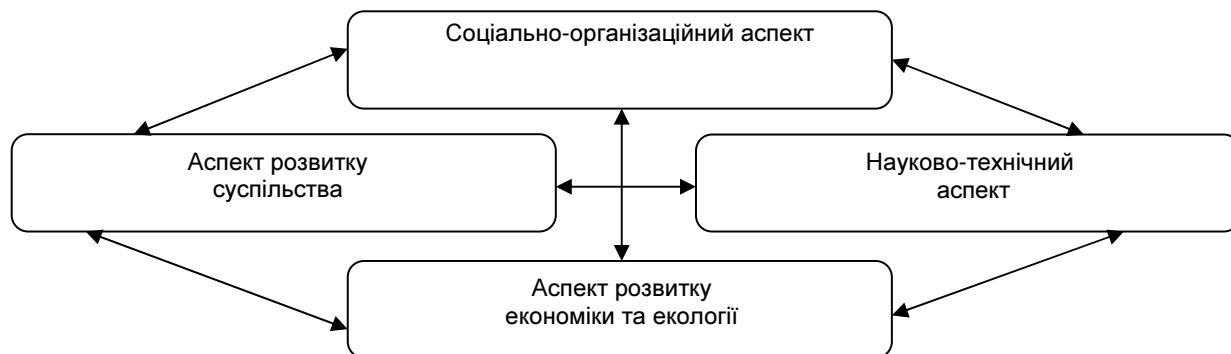

Рис. 1. Модель стратегічних альтернатив регіонального розвитку
(розроблено автором за матеріалами [1-9])

При стратегічному плануванні регіонального розвитку важливе місце відводиться так званим детермінантам. Зв'язано це з тим, що взаємодія декількох рівнів стосунків, представниками яких виступають держава, регіональні органи влади, населення і бізнес викликає необхідність у встановленні деяких вузлових моментів, здатних об'єднувати розрізнені групові інтереси в єдину систему інтересів. Результати аналізу практики стосунків дозволяють виділити наступні детермінанти регіонального стратегічного планування: держава, регіональні органи управління, регіональний соціум, наукове співтовариство і бізнес [4]. Виділення названих детермінант дозволяє в якнайповнішій мірі враховувати відповідні інтереси при формуванні стратегічних планів розвитку тієї або іншої території. Кожен з учасників стратегічного планування продукує ті ідеї, які співзвучні ідеям всієї групи.

Стратегічне планування передбачає наявність декількох етапів, реалізація яких забезпечує йому системний характер. Так, наприклад, Д.Ю. Лапигін вважає, що «розробці плану стратегічного розвитку регіону повинен передувати процес збору інформації, що складається з п'яти етапів: актуалізації потреби в розробці стратегії; визначення і деталізації регіональних цілей і системи показників розвитку регіону; визначення поточного достатку регіону; визначення критеріїв оцінки і обмежень [5, с. 85]. Після того, як модель проблемної ситуації сформована, можна приступати до формування колекції еталонних альтернатив, розробки оригінальних ходів, процесу оцінки і остаточного вибору елементів плану стратегічного розвитку регіону, а потім реалізації плану на відповідних рівнях ієрархії. Реалізація цих п'яти етапів дозволяє не лише розробляти альтернативи, але і створювати канали прямого і зворотного зв'язку, що замикаються на відповідних рівнях ієрархії управління регіоном, що дозволяє організувати безперервний інформаційний процес реалізації і коригування стратегії регіонального розвитку [5, с. 85].

У свою чергу О.М. Швецов вважає, що «технологічно стратегічне планування є процес, що проходить декілька фаз. Це, перш за все, діагностика території, у ході якої ідентифікується її готівковий достаток (причому порівняно з достатком інших територій); розробка концепції її розвитку, яка прогнозно характеризує її майбутній стан, який є бажаним з «консолідованої» точки зору влади, бізнесу і населення; розробка власне стратегії, що включає набір сценаріїв можливого розвитку територіальної ситуації; складання відповідного плану першочергових заходів. Потім починається стадія реалізації наміченого, в ході якої контролюється досягнення поставлених цілей і вносяться коригування в стратегію. Ця послідовність дій в принципі сполучається з логічною схемою «звичайного» (нормативного) планування, проте тут є і ряд відмінностей. Так, в стратегічному плануванні орієнтири розвитку визначаються не одиничним рішенням плануючого суб'єкту результату взаємодії багатьох суб'єктів, що діють на території. Якщо для «звичайного» планування переважне значення мають технічна сторона процесу і логіка формулювання планів, то в плануванні стратегічному наголос робиться на суспільних стосунках (партнерських взаємодіях різних суб'єктів територіального розвитку) і логіці реалізації планів» [6, с. 32-33].

Основні відмінності у вживаних методах знаходяться в площині можливостей деталізації необхідної інформації і інтерпретації її для цілей визначення можливих ціннісних орієнтирів розвитку регіону. Хоча суворо встановлених заходів (процедура, методи, терміни і ін.) поки що не існує.

Відповідно до зазначених науково-практичних підходів, розроблено деталізовану схему складання стратегічного плану розвитку регіону. На рис. 2 показано, з яких категорій може складатися стратегічний, що може впливати на його остаточний склад на різних етапах планування. Кінцевою процедурою формування плану на даному етапі є визначення першочергових заходів стратегічного значення і заходів, направлених на реалізацію політик, програм і проектів.

Останніми роками значно активізувалися зусилля по пошуку методів, направлених на забезпечення можливостей вирішення проблемних питань одночасного розвитку декількох суб'єктів економічних стосунків. Прикладом таких стосунків можуть бути представлені стосунки по горизонталі

між двома і більше суб'єктами адміністративно-територіального устрою країни, і, в першу чергу, між містами. Що стосується стратегічних планів розвитку міської агломерації, то значення стратегічних планів розвитку міської агломерації визначається, перш за все, об'єктивною необхідністю субурбанізації – прискореного розвитку приміських зон.

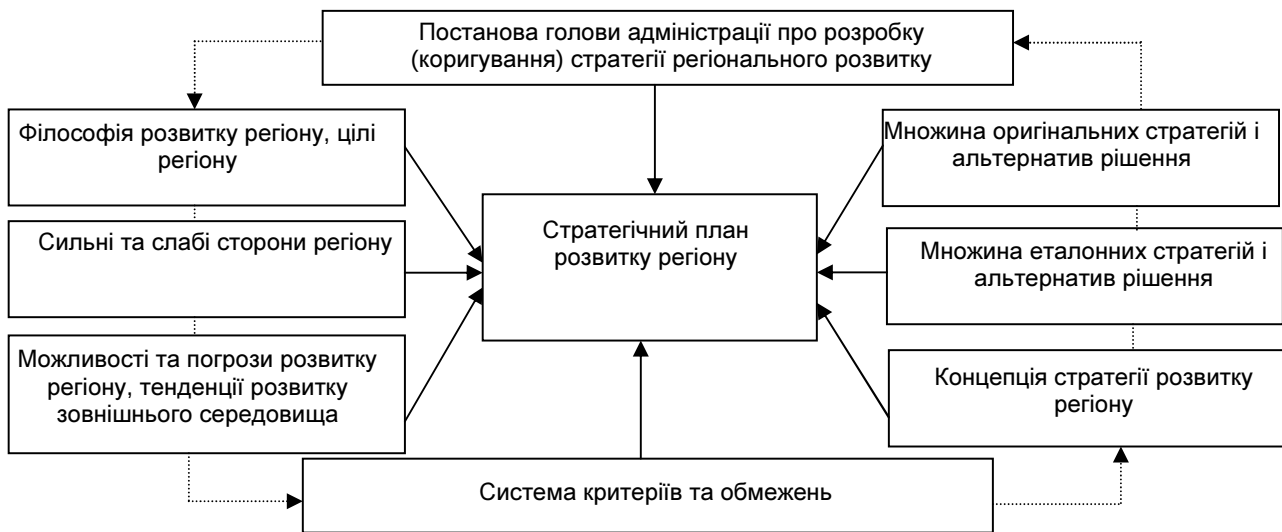

Рис. 2. Цикл розробки стратегічного плану розвитку регіону
 (розроблено автором за матеріалами [1-9])

Ключовими елементами таких планів повинні стати: інтеграція інфраструктури міста і приміської зони (з особливою увагою до взаємодії індивідуального і суспільного транспорту і регулювання автомобілізації); збереження соціальної єдності міста і області (запобігання соціально-просторовій сегрегації) з використанням для цієї мети системи стандартів якості міського і сільського середовища і доступності соціальних послуг; мобілізація на меті підвищення всього ресурсного потенціалу міської агломерації (а не лише бюджетних асигнувань) за допомогою засобів координаційного «мережевого» управління; економічне обґрунтування стратегічного плану (оцінка його різних варіантів індукованим приростом національного багатства на території міста і приміської зони)» [7, с. 7].

Отже, стратегічне планування регіонального розвитку стає надто дієвим інструментом регулювання основних економічних процесів в масштабах чітко встановленої території: по-перше, бо передбачає часовий горизонт, що достатньо проглядається, по-друге, процедуру узгодження можливих позицій відносно основних цінностей перспективного розвитку і, по-третє, конкретне число можливих учасників розробки і реалізації стратегічного плану. У зв'язку з цим, не можна не погодитися з думкою, що «стратегічне планування являє собою особливий вид діяльності господарюючих суб'єктів, територіальних органів виконавчої і законодавчої влади та держави в цілому, яка полягає в підготовці проектів стратегічних рішень, представлених у вигляді прогнозів терміном на декілька років, програм і планів, що передбачають подання таких цілей і стратегій розвитку відповідних об'єктів управління, реалізація яких забезпечить їхнє ефективне функціонування в довгостроковій перспективі з урахуванням змінних умов зовнішнього середовища» [8, с. 170].

За змістом стратегічний план розвитку охоплює всі напрями розвитку регіону: економічні, соціально-культурні, екологічні, Стратегічним планом є прогностичний документ на 15-20 років з певним генеральним сценарієм розвитку (вибір цього сценарію супроводжується обговоренням максимальної кількості можливих сценаріїв). «За формою стратегічний план розглядається як сукупність цільових програм генерального плану, деталізованих у переліку конкретних заходів з оцінкою їх вартості, очікуваного ефекту і постійного соціально-економічного моніторингу по переліку макроекономічних показників» [9, с. 43].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, економічне регулювання регіонального розвитку за допомогою використання стратегічного планування забезпечує тісний зв'язок між затверджуваними заходами і можливими їх виконавцями, що дозволяє досягати прозорості в процесі реалізації затверджених цілей і на цій основі здійснювати суспільний контроль і аналіз дефектів зі встановленням їх причини.

Література

1. Запоточний І.В., Захарченко В.І. Державне регулювання регіональної економіки / За заг. ред. д.е.н., проф. В.І.Захарченка. – Харків – Львів – Одеса: ТОВ «Одісей», 2003. – 592 с.
2. Крымов В. Стратегические ориентиры в управлении социально-экономическим развитием

региона / В. Крымов // Федерализм. – 2008. – № 3. – С. 59–76.

3. Кузнецова Е. Стратегическая концепция устойчивого развития экономики / Е. Кузнецова // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 6. – С. 33–43.

4. Лапыгин Д.Ю. Методическое обеспечение процесса разработки плана стратегического развития региона / Д.Ю. Лапыгин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 40–52.

5. Лапыгин Д.Ю. Разработка плана стратегического развития региона / Д.Ю. Лапыгин // Менеджмент в России и за рубежом – 2006. – № 2. – С. 85–100.

6. Швецов А. Соотношение централизации и децентрализации в государственной региональной политике: о сложившейся ситуации, необходимости ее изменения /А. Швецов // Российский экономический журнал. – 2006. – № 5–6. – С. 14–35.

7. Пчелинцев О.С. Проблемы социально-экономического обоснования региональной политики /О.С. Пчелинцев // Проблемы прогнозирования. – 2002. – № 1. – С. 3–17.

8. Нерета О. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку малих міст / О. Нерета // Управління сучасним містом. – 2003. – № 1–3 (9). – С. 169–176.

9. Жук В.А. Новые формы управления финансами в регионе / В.А. Жук, А.М. Ходачек // Инновации. – 2005. – № 7 (84). – С. 40–43.

УДК: 332.146.2:004.77

**Бавико О.Є.,
к.політ.н., доцент кафедри менеджменту
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон**

ВІРТУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, спрощення та здешевлення їхнього використання на рівні локальних виробничо-організаційних процесів з обробки інформації, були першим етапом розвитку мережевої економіки. Її подальший розвиток пов'язаний з тим, що конкурентоспроможність економічної діяльності в умовах постіндустріальної модернізації регіонального економічного простору обумовлюється спроможністю його суб'єктів до створення та використання інновацій, оскільки, в мережевій економіці за умов інверсійного ціноутворення, дорого можуть коштувати лише товари що вирізняються принциповою новизною характеристик. Процес продукування інновацій як на технологічному рівні, так і на рівні формування організаційних механізмів економічної діяльності, пошуку креативних рішень для подальшого розвитку, безпосередньо пов'язаний з наявністю і можливістю отримання специфічних знань, формування відповідних навичок, підвищення кваліфікації персоналу і використання відповідних форм координації розсіяного знання. Відповідно, основним підґрунтям економічного розвитку виступають процеси навчання і трансферу знань, що включають функції отримання й використання вже існуючих та формування нових знань. Ці процеси потребують тісної практичної взаємодії учасників.

На сучасному етапі розвитку економіки відбувається трансформація організаційних механізмів координації економічної діяльності, впровадження мережеских моделей, як на рівні принципів організації, так і в якості її засобів, на основі віртуального середовища Інтернет. Саме використання віртуального середовища виступає в якості сучасного засобу інтенсифікації трансферу знань. Завдяки вільному доступу до каналів комунікації, можливості передачі великих обсягів інформації, роботі в режимі он-лайн, постійному характеру віртуальної взаємодії, на основі інформаційно-комунікаційних технологій формується незалежний від фізичного розташування суб'єктів, простір обміну знаннями, який необхідно розглядати як основу віртуального механізму координації розсіяного знання.

У відповідності з основними законами економічної кібернетики, технологічний розвиток регіонального економічного простору має бути синхронізованим з процесом організаційної модернізації існуючих механізмів координації розсіяного знання. Таким чином, в економічній теорії і практиці регіональної економіки набувають актуальності проблеми впровадження віртуальних механізмів координації діяльності економічних суб'єктів, основними організаційними формами яких виступають віртуальні підприємства та кластери, застосування технологій краудсорсингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаюча значимість мережеских відносин, які розвиваються на фоні переходу до постіндустріальної цивілізації відображається у великій кількості відповідних досліджень вітчизняних науковців, які здійснюються у контексті таких, що стали класичними з цієї проблеми, робіт Р. Вайбера, Б. де Лона, Джона В., М. Кастельса, К. Келлі, Ф. Котлера, А. Маршалла, І. Прігожина.

На вирішальний вплив інформаційних технологій щодо розвитку нових механізмів організації економічних відносин, зокрема, і мережевої економіки вказують вітчизняні дослідники Т.В. Дзякун [3], Г.В. Жаворонкова [4], А.Є. Литвин [6], Л.П. Марчук [7], В. Плескач [8].

Мережеві організації, що представляють собою систему горизонтальної координації діяльності економічних суб'єктів, у якості основного фактору сучасного економічного розвитку визначають у своїх роботах С.А. Бульба [1], А.А. Гриценко [2], Д. Русак, Є. Говорун [9] та ін.

Прискорений розвиток галузей «ядра» п'ятого технологічного укладу у розвинених країнах детермінує подальшу реорганізацію організаційних механізмів координації економічної діяльності. З'являються, вже згадані інноваційні форми віртуальних підприємств та різноманітних видів краудсорсингу.

Формування концепції віртуального підприємства розпочалося приблизно 20 років назад з публікації монографії У. Девідоу і М. Мелоуна «Віртуальна корпорація» [11]. Поняття краудсорсингу вперше було застосовано у 2006 році журналістом Дж. Хауї у статті «The Rise of Crowdsourcing» [13].

Навздогінний характер соціально-економічного розвитку нашої країни знаходить свій прояв у тому числі й у характері і спрямованості наукових досліджень. На теперішній час у вітчизняній економічній науці є поодинокими дослідження проблем віртуальних підприємств, і практично відсутні дослідження, що пов'язані з впровадженням засобів краудсорсингу у практику економічного розвитку.

Постановка завдання. В контексті проблем модернізації регіонального економічного простору, основними цілями представленої статті визначено:

- аналіз та визначення сутності, механізму функціонування, факторів економічної ефективності віртуальних підприємств і засобів краудсорсингу, як інноваційних механізмів координації економічної діяльності;
- розробка методики формування інфраструктури інноваційного розвитку регіонального економічного простору на основі застосування засобів краудсорсингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Віртуальне підприємство створюється шляхом добору людських, фінансових, матеріальних, організаційно-технологічних та інших ресурсів з різних підприємств, їх інтеграції на основі використання комп'ютерних мереж. Це дозволяє сформувати гнучку й динамічну організаційну систему, що є найбільш пристосованою до якнайшвидшого випуску й оперативної поставки нової продукції на ринок.

Відповідний механізм віртуальної організації, забезпечує інтенсивну взаємодію, підвищення рівню кооперації та координації діяльності окремих фахівців і підрозділів різних підприємств, а в остаточному підсумку, конкурентоспроможність виробленої ними продукції.

З маркетингової точки зору, функціонування віртуального підприємства є повністю орієнтованим на замовника, його основні характеристики – швидкість виконання замовлення (minimal time-to-market) і повнота задоволення потреб клієнта. Створення віртуального підприємства забезпечує інтеграцію унікального досвіду, виробничих можливостей і передових технологій ряду підприємств-партнерів, навколо окремого проекту, який вони не в змозі здійснити самостійно.

До найважливіших переваг механізму віртуальної організації відносяться:

- зменшення розміру стартового капіталу, необхідного для започаткування нової справи, оскільки більшість необхідних ресурсів залучається на контрактній основі й оплачується по мірі надання послуг;
- істотне скорочення часу, необхідного для організації та безпосереднього здійснення окремих проектів;
- можливість добору й використання найефективніших ресурсів (технологічних, інформаційних, матеріальних, фінансових, інтелектуальних).

Віртуальні підприємства спроможні постійно перебудовувати свою конфігурацію й архітектуру процесів, за для збереження максимальної ефективності в умовах динамічного ринку. Завдяки своїй здатності створювати й експлуатувати більш новаторські й цілеспрямовані служби при менших капіталовкладеннях, у більш стислий термін і зі значно меншим фінансовим ризиком, вони складають серйозну конкуренцію великим традиційним підприємствам.

Таким чином, найважливішою характеристикою віртуального підприємства є гнучка, адаптивна, динамічна мережева структура. Оскільки така мережа не існує в реальному фізичному просторі, а створюється шляхом інформаційної інтеграції ресурсів партнерів, її можна визначити як квазіпідприємство. У той же час віртуальне підприємство поєднує цілі, культуру, традиції, ресурси, досвід цілого ряду окремих фахівців та підприємств-партнерів, координуючи їх розвиток та представляючи собою «підприємство над підприємствами».

Класичними прикладами віртуальних підприємств слугують європейський консорціум Airbus Industries, що виготовляє широко відомі аеробуси, а також об'єднаний проект Powerbook фірм Apple і Sony.

Основними елементами організаційного механізму функціонування віртуального підприємства є наступні:

1. Створення єдиного мережевого інформаційного середовища.

2. Відбір, визначення мети, специфічних вимог та завдань бізнес-проектів.
3. Визначення критеріїв, пошук та оцінка можливих партнерів (виконавців).
4. Відбір виконавців, які оптимально відповідають завданням конкретного бізнес-проекту.
5. Залучення виконавців та розподіл виробничих функцій.

6. Здійснення постійного контролю та управління діяльністю партнерів, включаючи, по мірі необхідності, перерозподіл ресурсів і завдань між ними.

У науковій літературі виділяються два головні класи віртуальних підприємств: віртуальна корпорація та віртуальне товариство (партнерство).

Інтеграція господарських процесів віртуальних підприємств слугує основою для формування віртуальних кластерів. Економічний потенціал віртуальних кластерів на відміну від традиційних, визначається не ефектом агломерації, а сукупністю характеристик процесу взаємодії його учасників – рівнем взаємної довіри і технічною сумісністю.

Розширення простору кластерів за межі їх географічних границь та утворення віртуальних кластерів дозволяє забезпечити досягнення наступних результатів:

- інтенсифікувати інноваційні процеси за рахунок доступу до нових знань, компетенцій і технологій;
- стимулювати процеси інтерактивного навчання;
- забезпечити гнучкість й адаптивність структури традиційного кластера;
- підвищити ефективність і конкурентоспроможність традиційних кластерів.

Дослідження міжнародного досвіду створення сучасних інтелектуальних економік США, Ірландії, Китаю, Індії доводить, що ключовим фактором успіху модернізації економіки на макро- і мезорівнях є впровадження механізмів координації, що забезпечують масове використання наукових знань у процесі розробки й виробництва товарів і послуг широкої номенклатури в різних сферах діяльності. Для досягнення відповідної мети необхідно забезпечити умови для залучення широких науково-освітніх і виробничих сил у процеси генерації нових знань і креативних ідей з наступним їхнім розповсюдженням. Ключовою проблемою розвитку наукоємних виробництв є відсутність на регіональному рівні ефективної **комплексної системи управління**, що дозволяє створити необхідну інфраструктуру формування інноваційних кластерів, комерціалізувати результати наукових досліджень, одержати переваги в ринковій конкуренції, інтегруватися в глобальні процеси. Існуюча в регіонах інфраструктура, переважно вирішує завдання щодо надання інноваторам нерухомості на більш-менш комфортних умовах, але не дозволяє забезпечити ефективне цільове інкубування малих підприємств, створення технологій, що є конкурентними на глобальному ринку.

Необхідність інтенсифікації інноваційного розвитку, як однієї з головних умов модернізації регіонального економічного простору, вимагає використання нових можливостей, спричинених розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.

По-перше, стратегічне визнання та врахування факту перетворення віртуального середовища Інтернет у глобальну ділову мережу, фактор виробництва та новий інститут економічного розвитку, що відкриває нові можливості для реалізації інноваційного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності регіонального економічного простору.

По-друге, Інтернет вирівнює умови міжнародної конкуренції для великих і малих компаній. Відповідний феномен знайшов своє відображення у **«парадоксі Нейсбітта»**: «Чим вище рівень глобалізації економіки, тим сильніше її дрібні учасники» [12]. Парадокс Нейсбітта має кілька аспектів. В умовах розвитку сучасних технологій, транснаціональні корпорації змушені персоналізувати свої товари й послуги, тобто діяти як невеликі компанії, і навпаки малі компанії можуть розширювати свою діяльність, збільшуючи збутові ареали до міжнародних масштабів на основі налагоджених систем глобальних поставок.

По-третє, новою організаційною можливістю для розвитку та модернізації регіонального економічного простору виступає загальна зв'язаність людей мобільним зв'язком і соціальними мережами. Усі сфери життя, починаючи з особистого і закінчуючи економічною діяльністю окремих фірм, регіонів та країн змінюються, опиняючись розміщеними у віртуальному просторі і глобальних соціальних мережах. Наприклад, новим курсом адміністрації президента США Б.Обама стала «цифрова дипломатія», заснована на використанні соціальних мереж. При цьому спостерігаються широка соціальна та культурна інтеграція, що веде до формування специфічних віртуальних співтовариств. Мережі віртуального спілкування й відпочинку засновані на феномені «граудсвелл» (від англ. groundswell – масовий ентузіазм, суспільна підтримка) – соціальний тренд, за якого, люди для задоволення своїх потреб звертаються засобами мережевих технологій до інших людей в обхід традиційних інститутів.

Однак, в них розвиваються ініціативи, що дозволяють залучити експертне співтовариство для вироблення конструктивних пропозицій модернізації економіки й стимулювання інновацій. Наприклад, до механізму функціонування російського проекту «Відкритий Уряд» включені соціальні мережі для суспільного обговорення законопроектів, збору пропозицій щодо удосконалення системи управління економікою. Кращі пропозиції планується включити в підсумкові документи й подати на розгляд Уряду Російської Федерації. Відповідні проекти розвиваються в країнах Європейського Союзу на регіональному,

муніципальному та галузевому рівнях управління економічним розвитком («Відкритий регіон», «Відкрите міністерство»). В європейських країнах поширені державні соціальні мережі з використанням геоінформаційних систем, що забезпечують зворотний зв'язок урядових структур з громадянами, за їхньою допомогою люди можуть вказати місце розташування на карті визначеної проблеми, повідомити про правопорушення, прийняти участь у голосуванні з питань соціально-економічного розвитку.

Використання соціальних мереж одержало широке розповсюдження у бізнес-середовищі для вирішення маркетингових завдань розвитку багатьох галузей від текстильної промисловості, ІТ, банківського сектору, закладів харчування до автомобільної і навіть військової галузі. Наявний досвід доводить, що за допомогою мережевого спілкування можна ефективно вирішувати завдання будь-якої складності.

Для позначення нового типу підприємств, що діють в економіці знань на основі загальних віртуальних зв'язків, сучасними дослідниками до наукового обігу введені категорії «епістемічне підприємство», «мережеве підприємство з виробництва знань», або «хмарне» (Witology), «соціальне» (Gartner) підприємство. Основною характеристикою нового типу підприємств є впровадження технологій краудсорсингу, за допомогою яких формуються своєрідні надструктурні утворення без чітких зовнішніх і внутрішніх границь та ієрархій.

Термін **краудсорсинг** (від англ. crowd – натовп і sourcing – джерело, використання ресурсів) означає передачу окремих виробничих функцій невизначеному колу осіб, що об'єднані віртуальним середовищем на підставі публічної оферти, яка не передбачає укладання трудового договору. При цьому використовуються колективний інтелект і синергія взаємодії великої кількості людей. Краудсорсинг дозволяє агрегувати інформацію, досвід, думки, прогнози, уподобання й оцінки, та на цій основі продукувати нові ідеї і приймати маркетингові рішення. Методи краудсорсингу успішно використовують компанії Nike, Pepsi, Starbucks, Ford, P&G та ін., для розробки дизайну товарів, створення рекламних продуктів, здійснення наукових досліджень. В багатьох країнах технології краудсорсингу використовуються для оптимізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування (обговорення законодавчих ініціатив, визначення проблем соціально-економічного розвитку).

Механізми роботи відповідних проектів дуже схожі: в Інтернеті (на окремому спеціалізованому сайті або сторінці організатора) розміщується інформація про завдання та цілі, які ставляться перед волонтерами. Усі бажаючі залишають свої ідеї та пропозиції (рішення завдань). Журі (самі волонтери, рада експертів, або представники установи, компанії-організатора) оцінює отриману інформацію й вибирає найбільш популярну ідею, яка у підсумку реалізується. До переваг краудсорсинга, окрім налагодження зворотного зв'язку з цільовою аудиторією, належать економія часу і фінансових ресурсів. За кілька місяців і десятків тисяч доларів часто реалізуються проекти, на які при звичайних процедурах у компанії пішли б роки й мільйони інвестицій.

Мотивацією участі людей у проектах краудсорсингу є самореалізація, лідерство, визнання з боку колег, бажання поліпшити якість товарів, робіт, послуг. Матеріальна винагорода при цьому або взагалі не передбачається або приймає форму участі в доходах, фіксованого призу за кращі ідеї або разові премії у відповідності зі значимістю пропозицій. Можлива також реальна або віртуальна монетизація активності учасників на спеціалізованих біржах ідей з купівлею-продажем акцій ідей, за допомогою якої оцінюються її потенціал.

Вироблені за допомогою краудсорсингу інноваційні рішення компаній більш привабливі для споживачів, оскільки вони приймають участь у створенні кінцевого продукту (мотиваційний фактор участі в управлінні). У результаті використання краудсорсингу поступово стираються грані між традиційними векторами інформаційних потоків, трансформуючись у бік відкритих консультацій, координації розсіяного знання, взаємного визнання досвіду, пошуку шляхів взаємодії між компанією, співробітниками, споживачами й постачальниками.

Оптимізація зазначених механізмів координації призвела до формування концепції «розумного» або «синтелектуального» краудсорсингу, яка знайшла своє втілення в межах російського стартапу Witology, що являє собою онлайн-платформу для колективного вирішення проблем зусиллями співробітників організації, або відкритого он-лайн співтовариства.

Одним з перших великих клієнтів Witology, став Ощадбанк Росії, у 2012 році метод синтелектуального краудсорсингу був застосований для пошуку нових ідей у рамках проекту «Ощадбанк XXI». Суть ініціативи – зібрати найцікавіші ідеї від зареєстрованих на майданчиках проекту користувачів («Професіонали.ру», Wikivote!, Witology) щодо безпосередньої організації роботи представництв банку, нових напрямів та інструментів підвищення ефективності банківської діяльності і на їхній основі сформувати три доповіді: «Ощадбанк-XXI-Майбутнє», «Росія-XXI-Прогрес» і «Інновації-XXI-Краудсорсинг». Проект залучив до спільної роботи 100 тис. осіб. Було запропоновано близько 2,5 тис. ідей. Серед учасників були визначені 24 фіналіста.

Впровадження нових механізмів організації та координації завжди супроводжується ускладненнями та недоліками. Досвід реалізації проекту «Ощадбанк XXI» показав, що у процесі реалізації відповідних проектів, потенційно, можуть виникнути проблеми із забезпеченням всебічного висвітлення та публічності

обговорення й оцінки пропонованих ідей. На даний момент на сайті проекту так і не були показані кращі відібрані ідеї, а сам процес вибору переможців був непрозорим. Ця обставина (враховуючи особливості слов'янського менталітету) викликала недовіру учасників проекту по відношенню до його результатів. Тепер Ощадбанку необхідно думати ще й про ризики погіршення власної репутації, а розробникам проекту про подальше удосконалення методології і технології краудсорсинга.

На підтвердження ефективності краудсорсингу спеціалісти Witology наводять ряд прикладів успішної реалізації подібних проектів за кордоном. Ці приклади ілюструють наступний за синтелектуальним краудсорсингом етап розвитку – соціальна організація.

Трансформація краудсорсингу в соціальну організацію відбувається на тлі намагання великих сучасних компаній залучити своїх співробітників до вирішення проблем подальшого розвитку на основі внутрішніх соціальних мереж. Одним з прикладів успішної розбудови та функціонування соціальної організації є досвід страхової компанії Allstate (США), що поєднала близько 70 тис. її співробітників.

Проект здійснювався у декілька етапів: перший – створення внутрішньої соціальної мережі компанії; другий – підготовка програмного забезпечення й розміщення завдань у соціальній мережі; третій – збір ідей, провокація обговорення, фільтр вдалим і невдалим рішенням; четвертий – виїзні мозкові штурми із кращими креаторами, які були відібрані після третього етапу; п'ятий – поєднання управління ідеями із захоплюючою грою (гейміфікація).

На кожному етапі вирішувалася ряд завдань, серед яких об'єднання співробітників, пошук кращих ідей і креативних людей, підвищення економічних показників, розвиток командного духу та ін. Методи залучення співробітників передбачали грошові винагороди, підвищення по службі або соціальний ліфт, створення ігрової, азартної атмосфери, захоплюючі виїзні групи.

Впровадження краудсорсингу у вигляді соціальної організації забезпечило компанії Allstate лідерство серед страхових компаній практично у всіх номінаціях та входження до ТОП-100 самих бажаних роботодавців серед усіх компаній США.

В Україні на сьогоднішній день краудсорсинг знаходиться на початковій стадії розвитку і представлений лише його різновидом – краудфандінгом, що представляє собою колективне співробітництво людей, які добровільно об'єднують свої гроші через Інтернет для надання підтримки іншим людям та організаціям. У чистому вигляді механізм краудфандінгу було започатковано у межах проекту «Спільнокошт» на сайті «Велика Ідея». Цікавим є той факт, що сам проект «Спільнокошт» був організований на основі краудфандінгу. За даними сайту «Велика Ідея» на підтримку цього проекту було зібрано 38260 грн. [10]. Існують також проекти, які мають спільні з краудфандінгом риси. Це «Українська біржа благодійності», організована Фондом Віктора Пінчука та «X-Ideas» від «Nescafe». На «Українській біржі благодійності» можна пожертвувати певну суму на «добру справу», переважно, на благодійність. «X-Ideas» та «Велика Ідея» надають можливість представити свою ідею і отримати грант на її реалізацію [5].

Конвергенція соціальних і бізнес-мереж, відкриває нові можливості для вирішення актуальних проблем модернізації регіонального економічного простору на основі використання технологій краудсорсингу та формування комплексної інфраструктури інноваційного розвитку територій.

На основі відповідних технологій розроблено спеціальну методику формування інфраструктури інноваційного розвитку регіонального економічного простору, яка складається з чотирьох етапів: формування коопераційних зв'язків у кластері інноваційного розвитку, стійкого кадрового забезпечення, інфраструктурного забезпечення в режимі «єдиного вікна», інтеграції у міжнародний поділ праці та глобальні інноваційні процеси. У результаті реалізації методики формується інфраструктура, що забезпечує повний цикл супроводу інновації від глобальної креативності до міжнародного маркетингу і вирішення виробничих завдань.

На кожному етапі здійснення методики формування інфраструктури інноваційного розвитку передбачається застосування інструментів краудсорсингу, що об'єднані у межах відповідного алгоритму. Перший етап алгоритму використання краудсорсингу передбачає визначення цілей проекту. Цілями краудсорсингу можуть бути проведення «мозкового штурму», експертизи для розв'язання проблем, що складають зміст основних етапів методики, забезпечення глобальної й локальної комунікації суб'єктів економічної діяльності, їхньої участі у виробленні стратегії та пошуку необхідних ресурсів розвитку, формування «зворотного зв'язку» з системою органів державної влади та місцевого самоврядування.

На **наступному етапі** відбувається вибір онлайн-платформи та інструментів краудсорсингу. Відповідна платформа може бути як закритою, внутрішньою системою, що доступна тільки для ідей і знань співробітників компанії, їх клієнтів і постачальників, так і повністю відкритим для інновацій та інших форм участі електронним майданчиком. Основним критерієм відбору онлайн-платформи виступають її функціональні характеристики (галузева спрямованість, види інструментів краудсорсингу, характеристики онлайн-співтовариства, візуалізації результатів, наявність мобільних комунікацій і т.п.).

На третьому **етапі** засобами інформування, мотивації, фільтрації, формується онлайн-співтовариство. При цьому, в якості основних умов ефективності краудсорсингу слід виділити масовість і незалежність учасників, їх децентралізацію в просторі, різноманітність учасників (за досвідом, віком, соціальним статусом), прозорість дій користувачів, наявність відкритого доступу до історії проекту та всього процесу одержання кінцевого результату, використання мотиваційних чинників.

Особливе значення має максимальне спрощення процедури приєднання до онлайн-співтовариства та подальшої взаємодії з ним. В цьому контексті, доцільно використовувати вже існуючі міжнародні та національні онлайн-платформи краудсорсингу.

На **четвертому етапі**, у відповідності з виробленими раніше правилами, відбувається запуск онлайн-платформи краудсорсингу й управління її роботою (формування тем, визначення експертів, модерування пропозицій і коментарів).

На **п'ятому етапі** відбуваються аналіз та відбір запропонованих співтовариством пропозицій, нагородження переможців, ухвалюється рішення про закінчення або продовження роботи проекту.

Не менш важливим за генерацію нових ідей виступає їх подальша реалізація, перетворення в інновацію та готовий продукт або послугу. На шостому етапі формуються алгоритми організації та здійснення нових бізнес-проектів, впровадження нових технологій для розвитку соціально-економічної інфраструктури, підвищення комфортності проживання.

Реалізація алгоритму використання краудсорсинга передбачає постійну оцінку соціально-економічної ефективності за критеріями відповідності результатів поставленим цілям інноваційного розвитку та формулювання подальших цілей стратегічного розвитку регіонального економічного простору.

Висновки з даного дослідження. Умовою успішної модернізації регіонального економічного простору в умовах розбудови постіндустріальної цивілізації, що характеризується надвисоким ступенем ентропії, виступає впровадження віртуальних форм координації економічної діяльності – віртуальних підприємств та краудсорсингу, основою функціонування яких виступає віртуальне середовище Інтернет.

Гнучка, адаптивна, динамічна, мережева структура віртуального підприємства дозволяє вирішувати питання обмеженості фінансових ресурсів та конкурентоспроможності окремих суб'єктів економічної діяльності. Результатами застосування інструментів краудсорсингу для формування інфраструктури інноваційного розвитку регіонального економічного простору виступають: налагодження зворотного зв'язку з населенням регіону, активізація державно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку, досягнення консолідації інтересів на різних бюджетних рівнях, залучення необхідних людських, інноваційних та інвестиційних ресурсів для модернізації економіки, інтеграція у систему міжнародного розподілу праці та міжнародний інноваційний простір, підвищення комфортності проживання на території.

Література

1. Бульба С.А. Економічна сутність підприємницьких мереж / С.А. Бульба // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11 (113). – С. 78-82.
2. Гриценко А.А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем / А.А. Гриценко // Научные труды ДонНТУ. – Серия экономическая. – 2010. – Вып. 31-1. – С. 51-55.
3. Дзякун Т.В. Формування та розвиток мережевої економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т.В. Дзякун. – К., 2011. – 22 с.
4. Жаворонкова Г. В. Розвиток інноваційних інформаційно-комп'ютерних технологій в Україні / Г.В. Жаворонкова, І.О. Борисюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 3. – С. 68-72.
5. Краудфандінг – нове джерело еко фінансування / А. Шевченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.climateinfo.org.ua/content/kraudfanding-nove-dzherelo-eko-finansuvannya>.
6. Литвин А. Є. Особливості розвитку галузі інформаційних технологій / А. Є. Литвин // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11 (125). – С. 300-307.
7. Марчук Л.П. Сучасна інформатизація суспільства та її вплив на інформаційні процеси / Л.П. Марчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2012. – № 1 (65). – С. 37-44.
8. Плєскач В. Проблеми становлення електронних ринків в умовах розвитку інформаційного суспільства / В. Плєскач // Науково-технічна інформація. – 2008. – № 2. – С. 45-48.
9. Русак Д.М. Передумови створення нової мережевої моделі управління сучасними корпораціями / Д.М. Русак, Є.П. Говорун // Вісник Донецького національного університету, серія: Економіка і право. – 2009. – № 1. – С. 326-328.
10. Що таке Спільнокошт? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biggggidea.com/spilnokosht/>.
11. Davidow W., Malone M. The Virtual Corporation: Structuring and Revitalizing the Corporation for the 21st Century. – New York: Harper Collins. – 1992.
12. Naisbitt J. Global paradox: the bigger the world economy the more powerful its smallest players. – N.Y., Morrow, 1994.
13. Howe J. «The Rise of Crowdsourcing» / Jeff Howe // Wired. (June 2006). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wired.com/wired/Archive/14.06/crowds.html>.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 504.06

Печенюк А.В.,
к.е.н., доцент кафедри соціальної економіки
і інформаційних технологій
Подільський державний аграрно-технічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Починаючи з другої половини ХХ ст., очевидним став тісний взаємозв'язок розвитку економіки зі змінами у навколишньому середовищі. Зростання масштабів економічної діяльності людей негативно впливає на екосистему, що призводить до поглиблення глобальної екологічної кризи. Руйнація елементів навколишнього середовища незворотно веде до нестачі ресурсів і, відповідно, до виникнення нових економічних проблем.

В Україні також спостерігається тенденція до погіршення стану навколишнього природного середовища, держава зазнає серйозних економічних втрат внаслідок виникнення природних надзвичайних ситуацій та катастроф – стихійних явищ метеорологічного, гідрологічного та геологічного характеру. В країні виснажуються природні ресурси, мало використовуються ресурсозберігаючі технології, багатьом підприємцям притаманна низька екологічна культура. Україна за індексом екологічних досягнень у 2010 р. займала лише 87 місце серед 163 країн світу [4].

Глобальні протиріччя між зростаючими потребами населення і занепадом, деградацією довкілля свідчать про необхідність гармонійного поєднання економічного, соціального та екологічного компонентів розвитку, зміщення акцентів розвитку світової економіки на користь екологічної складової, що вимагає істотного корегування діяльності всіх суб'єктів економіки і політики.

Особливу роль у зміні вектору розвитку як світової, так і регіональної економіки в напрямі екологізації відіграє екологічне підприємництво. Як показує аналіз розвитку екологічного бізнесу в розвинених країнах, екологічне підприємництво є дієвим механізмом вирішення багатьох екологічних проблем, які неможливо розв'язати за допомогою традиційних заборонних заходів [8].

Це особливо актуально в українських умовах як на державному, так і на регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним проблемам розвитку екологічного підприємництва останнім часом приділяється чимало уваги вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, дослідженню суті, особливостей, перспектив розвитку «зеленого» бізнесу присвячені праці Копалової Г.І. [4], Мішеніна Г.А. [6], Новосьолова С.Н. [7], розвиток ринку екологічних послуг досліджує Мезенцева М.А. [5], конкурентні переваги екологічного підприємництва знайшли своє відображення в публікаціях Боровика О.Н. і Бець М.Т. [1; 2], значення екобізнесу для інноваційного розвитку регіонів розкрито Портновим А.В. [5].

Проте залишаються невирішеними окремі питання щодо дослідження проблем «зеленого» підприємництва та обґрунтування перспектив подальшого розвитку екологічного підприємництва в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних тенденцій розвитку екологічного підприємництва в світі та обґрунтування необхідності підвищення ефективності екобізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна спрямованість бізнесової діяльності є однією з необхідних умов покращення екологічного стану, вирішення проблем раціонального використання природних ресурсів та підвищення добробуту громадян в Україні. Для забезпечення екологічної спрямованості інноваційного розвитку конкурентоспроможної економіки необхідний достатній рівень мотивації екологізації інноваційної діяльності підприємств різних галузей економіки і суспільства в цілому [1].

Ліквідація негативних наслідків підприємницької діяльності за допомогою заборонних і обмежувальних заходів не може істотним чином вплинути на поліпшення екологічної ситуації. В

даний час все більш чітко проявляється екологічна орієнтація розвитку світової економіки [8]. Необхідною умовою та важливою складовою подальшого соціально-економічного та екологічного розвитку суспільства виступає екологічне підприємництво («зелений» бізнес). Проте воно недостатньо досліджене як в Україні, так і в світі.

Популярність «зеленого» бізнесу стрімко зростає у світі, істотно змінюється концепція його ведення. Так, в економічно розвинених країнах світу головні програми спрямовані, наприклад, не на введення в дію очисного обладнання, як це було донедавна, а на створення екологічно чистих технологій. Це свідчить про тенденцію до зростання інтересу, активізацію ініціатив компаній та інших організацій щодо втілення стратегій відповідального ведення бізнесу [4].

Екологічне підприємництво – це підприємницька діяльність, здійснювана на екологічному ринку, спрямована на отримання прибутку через задоволення суспільних потреб в екологічно сприятливих умовах життєдіяльності. На екологічному ринку підприємці повинні враховувати не тільки свою миттєву вигоду, але й користь, яку вони приносять навколишньому середовищу [8].

Європейською комісією ЄС екологічне підприємництво визначається як виробництво товарів та надання послуг з вимірювання, попередження, обмеження або усунення екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниження рівня шуму, а також екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини та забруднення довкілля [4].

З точки зору призначення екологічного ринку Портнов А.В. виокремлює дві групи видів діяльності (два рівні) в сфері екологічного підприємництва:

- 1) діяльність, спрямована на усунення негативних наслідків господарської діяльності людини;
- 2) заміщення екологічно небезпечних товарів екологічно безпечними (є інноваційним підходом, заснованим на новому типі еколого-економічного мислення, головним принципом якого є недопущення екологічної шкоди) [8].

Дослідники виділяють такі основні сектори екологічного підприємництва на початку ХХІ століття:

- 1) підприємництво, яке забезпечує природоохоронний ефект як побічний результат; цільове екологічне виробництво (засоби захисту, екологічно чисті продукти тощо);
- 2) виробництво та збереження енергії;
- 3) експертні, консалтингові технології [4].

Атрибутами екологічного підприємництва є:

- домінування частки екологічної корисності в загальній корисності товару;
- задоволення екологічних потреб (з позиції споживачів);
- отримання доходу від «реалізації» екологічної корисності (з позиції підприємців);
- ресурси екологічної системи розглядаються як фактори, що впливають на потреби споживачів [2].

В світі основними видами екологічного підприємництва є виробництво обладнання для контролю за забрудненням довкілля, очищення повітря і води, економії та збереження ресурсів, збирання, переробки, утилізації відходів. Зростає попит на органічні продукти харчування, екологічно безпечні меблі, побутову хімію, будівельні матеріали, двигуни для автомобілів. Це сприяє розвитку, розповсюдженню та активному використанню екологічно чистих промислових і сільськогосподарських технологій. Актуальним та прибутковим видом бізнесу є збирання, сортування, переробка та утилізація промислових і побутових відходів [4].

Зростання попиту на товари і послуги екологічного бізнесу пов'язане з інвестуванням екологічних проектів, реалізація яких спрямована на запобігання (мінімізацію) негативного впливу на навколишнє середовище.

Екологічне підприємництво має відповідати загальним принципам ринкової економіки, забезпечувати стійкий прибуток, мати насичений і стабільний ринок. Кінцевою метою «зеленого» бізнесу є створення стійкої системи, при якій покриваються не тільки експлуатаційні витрати, пов'язані з поточним виконанням робіт, наданням послуг, а й можливість інвестування в ресурсо- і енергозберігаючі проекти [3].

На практиці ціни на екологічну продукцію, як правило, бувають вищими, ніж на аналогічні товари і послуги «неекологічного» характеру. Це пояснюється тим, що виробництво такої продукції вимагає значних затрат (наприклад, на придбання екологічно чистих технологій, на покупку новітнього обладнання тощо) [8].

У розвинених країнах світу екологічний бізнес є досить привабливим. У країнах ЄС існує понад 10 тис. фірм, що належать до сфери екологічного підприємництва. У США понад 500 тис. компаній, в Канаді більше 3500 компаній з випуску природоохоронного устаткування і пов'язаними з ним послугами з чисельністю зайнятих понад 110 тис. людей. Екологічно орієнтована продукція утримує міцні позиції у всіх економічно розвинених країнах як у випуску товарів промислового призначення (очисне обладнання, екотехніка, нові матеріали, екотехнології тощо), так і у виробництві споживчих товарів [5].

Частка екологічного підприємництва у ВВП країн «Великої вісімки» оцінюється на рівні 10–24%. Щорічний його обсяг складає, за оцінками фахівців, у США майже 37 млрд. доларів, в Японії – 30, Німеччині – 20, Франції – 10 млрд. доларів США. Ринок екологічних послуг в країнах Східної Європи,

включаючи й СНД, оцінюється у 20 млрд. доларів США, а в Чехії, Угорщині та Болгарії – перевищує 600 млн. доларів [4].

Вітчизняний бізнес, орієнтований на розв'язання екологічних проблем, почав формуватися з 80-х років ХХ сторіччя. Необхідність ліквідації згубних наслідків екологічних катастроф спонукала до активізації діяльності з очищення забруднених ґрунтів, водойм, підземних вод, закладення, відновлення лісонасаджень, з відновлення земних і водних екологічних систем. В останні десятиріччя почали впроваджуватися консультаційні, дорадчі послуги, зокрема екологічні консалтинг, моніторинг, аудит, страхування, сертифікація та паспортизація [7].

Проте варто зазначити, що ринок екологічних товарів і послуг в Україні формується надзвичайно повільно, відсутній ефективний механізм підтримки стимулювання підприємництва в природоохоронній сфері. Для залучення підприємців до розвитку екологічного бізнесу необхідне створення гнучкого механізму взаємодії природоохоронних і ринкових структур, забезпечення матеріальної зацікавленості та підтримки підприємницької активності з боку держави [5].

Подальший розвиток підприємництва в Україні без достатнього врахування екологічних факторів може призвести до ще більшого підвищення навантаження на навколишнє середовище. За таких умов основним напрямком підтримки цілісності еколого-економічної системи є реалізація ефективних природоохоронних заходів, серед яких – активний розвиток різних форм підприємницької діяльності екологічного спрямування [6].

Серед чинників, які спонукають до розвитку вітчизняного екологічного підприємництва, слід передусім виділити:

- посилення міжнародних та національних екологічних стандартів;
- розвиток екологічних ринків товарів і послуг;
- посилення зацікавленості споживачів в отриманні екологічних благ і послуг, а виробників у виробництві конкурентоспроможної продукції з урахуванням екологічної складової;
- вдосконалення державного регулювання екологічного підприємництва в регіонах [3].

Підприємства «зеленого» бізнесу в перспективі можуть отримати значні конкурентні переваги, а саме:

- покращення ділової репутації та іміджу;
- підвищення інвестиційної привабливості;
- підвищення мотивації до впровадження інновацій;
- кращі, безпечніші умови праці та проживання працівників;
- підвищення довіри з боку споживачів, акціонерів;
- економія витрат виробництва, реалізації продукції, на надання послуг, переробку та утилізацію відходів;
- раціональне використання ресурсів та енергії;
- зменшення екологічних ризиків;
- відсутність або зниження розміру екологічних штрафів [4].

Ефективна інвестиційна та інноваційна політика у природоохоронній галузі стане стимулом для українського бізнесу здійснювати екологічно орієнтовані капіталовкладення і може активізувати розвиток екологічного ринку товарів і послуг [8]. Необхідне створення ефективної системи, заснованої на стратегічно вигідній взаємодії природокористувачів, місцевої влади, населення і екологоорієнтованого бізнесу.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, конкурентоспроможність товарів на світовому ринку визначається не в останню чергу їх екологічними характеристиками, а також витратами на охорону навколишнього середовища. Природоохоронні технології в перспективі будуть представляти одну з основних засобів конкурентної боротьби.

Екологічна орієнтація українського бізнесу повинна передбачати активізацію інвестицій у високотехнологічні галузі з метою вирішення природоохоронних завдань. Популяризація та розвиток «зеленого» підприємництва в державі сприятиме покращенню екологічного стану, вирішенню проблем раціонального природокористування та підвищення екологічного, матеріального і духовного добробуту громадян України.

Література

1. Бець М.Т. Екологічне підприємництво як інструмент формування конкурентних переваг підприємств / М.Т. Бець, О.Н. Боровик // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2012. – № 2 (58). – С. 6–12.
2. Боровик О.Н. Екологічне підприємництво та його переваги / О.Н. Боровик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.lp.edu.ua/fileadmin/INEM/MO/PDF/Zbirnik_tez_2012.pdf.
3. Вершинина С.В. Экологическое предпринимательство как важнейшее направление экологизации регионального развития / С.В. Вершинина // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2010. – 1 (9). – С. 128–131.

4. Купалова Г.І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України / Г.І. Купалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 26. – С. 36–39.
5. Мезенцева М.А. Экологическое предпринимательство и развитие рынка экологических услуг / Мезенцева М.А., Шмавонян С.В. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://receptidocs.ru/docs/index-13539.html?page=87>.
6. Мішеніна Г.А. Особливості розвитку екологічного підприємництва в системі сталого розвитку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26685/1/Mishenina.pdf>.
7. Новоселов С.Н. Экологическое предпринимательство: сущность, особенности, пути развития / С.Н. Новоселов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ivdon.ru/magazine/archive/n4p2y2012/1472>.
8. Портнов А.В. Экологическое предпринимательство как важнейшее направление инновационного развития региона / А.В. Портнов // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 3, Экономика. Экология. – 2012. – №1(20). – С. 125–130.

УДК 657.6 : 504

Кочерга М.М.,
к.с.-г.н., с.н.с., заступник директора з наукової
роботи та інноваційної діяльності
Інститут агроєкології і природокористування НААН

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку продуктивних сил характеризується постійним підвищенням ступеня конфліктності їх взаємодії з навколишнім середовищем, що перешкоджає подальшому розвитку науково-виробничого потенціалу суспільства та створює загрозу його життєдіяльності. Стан навколишнього середовища характеризується величезними масштабами змін ландшафтів, постійним зростанням рівня енергоозброєності, виробленням та викидом значної кількості забруднюючих речовин, збільшенням обсягів твердих та рідких відходів, швидким виснаженням як відновних, так і невідновних природних ресурсів. Сукупність цих факторів призводить до формування екологічної ситуації, що потребує всебічного вивчення та активних дій щодо попередження можливих негативних наслідків.

Таким чином, стає очевидною необхідність розробки і використання нетрадиційних підходів до вирішення існуючих і потенційних еколого-економічних проблем, вишукування нових резервів розвитку країни. Найбільш перспективним напрямком діяльності є екологічний аудит. Роль такого аудиту посилюється з впровадженням інноваційних підходів менеджменту в умовах дефіциту та зниження якості природних ресурсів, підвищення впливу екологічних показників на інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність підприємств на ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання з формування теоретико-методичних основ екологічного аудиту були розглянуті в роботах таких вітчизняних вчених як Т.П. Галушкіної, Н.В. Гончаренко, Л.І. Максиміва, У.П. Новак, О.Ф. Савченко, Г.Г. Шматкова, В.А. Фостоловича, О.О. Яковенчука, Я.О. Яковенчука та ін. Проблемам розвитку екологічного аудиту систем навколишнього природного середовища приділяли увагу С.В. Макаров, Ю.М. Сахно, В.Л. Сидорчук, П.М. Скрипчук, В.Я. Шевчук. Однак, незважаючи на велику кількість наукових робіт, проблема впровадження екологічного аудиту у систему управління природними ресурсами, залишається актуальною і потребує подальших досліджень. Дискусійним залишається питання уточнення і розвитку концептуальних підходів до розкриття сутності екологічного аудиту.

Постановка завдання. Метою даної статті є узагальнення результатів існуючих наукових досліджень сутності екологічного аудиту та визначення його економічного змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою формування системи екологічного аудиту є створення такого механізму вирішення екологічних проблем, який би став невід'ємною частиною діяльності підприємства та територіальної громади. Іншим важливим завданням є демонстрація населенню, установам і організаціям політики в галузі охорони навколишнього середовища та ефективності заходів з реалізації місцевої екологічної політики. Екологічний аудит є також суттєвим моментом у розробці та розвитку стратегії бізнесу, запорукою успіху діяльності підприємств в

результаті підвищення їх конкурентоспроможності в умовах зростаючої екологічної спрямованості ринку та споживачів за рахунок: зниження собівартості виробленої продукції в результаті економії енергії, сировини та природних ресурсів; відсутності витрат, пов'язаних з виплатою штрафів і компенсацій за перевищення нормативів та лімітів по викидам забруднюючих речовин в навколишнє середовище; оптимізації питань управління і зниження обсягів утворюваних відходів.

Зі зростанням ролі екологічного аудиту і розширенням його використання як інструмента управління природокористуванням підсилювалася увага до теоретичних питань цього явища. Проте, у вітчизняній практиці немає єдиного визначення власне поняття екологічного аудиту. Звертає на себе увагу той факт, що до визначення сутності екологічного аудиту іноді виходили з кон'юктурних міркувань. Але в цілому трактування поняття екологічного аудиту в економічній науці змінювалася в міру наукового і практичного осмислення цього явища. Зокрема, відмітимо найпоширеніший підхід, що базується на уявленні екологічного аудиту як аналога незалежного (насамперед суспільного) екологічного контролю. Основні завдання при проведенні екологічного аудиту в такому трактуванні складаються в описі та оцінці впливі підприємства на навколишнє середовище, а метою є засвідчення відповідності його діяльності нормам, вимогам, стандартам забезпечення використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки.

Такими критеріями можуть бути кількісні або якісні показники (ознаки), засновані на місцевих, регіональних, національних або міжнародних екологічних вимогах. Критерії оцінки екологічної безпеки виробництва та господарських систем зведені до оцінки або обсягів забруднюючих речовин, що надходять в атмосферу, ґрунт, чи обсягів стічних вод, або збитків, нанесених природним ресурсам при здійсненні діяльності підприємства. Оцінювані при проведенні екологічного аудиту величини є показниками «екологічної шкідливості» підприємства, але ні в якій мірі не критеріями (під якими в науковій літературі розуміються вирішальні правила, з використанням яких уповноважена особа приймає те чи інше рішення), а тим більше не критеріями екологічної безпеки підприємства. Фактично за допомогою оцінюваних величин робиться висновок про ефективність природоохоронної діяльності підприємства.

Л.І. Максимів та І.С. Буйна також розглядають екологічний аудит як форму екологічного контролю: «Екологічний аудит – форма екологічного контролю, інструмент оцінки впливу на стан навколишнього середовища, спрямованого на посилення екологічної складової господарської діяльності. Під екологічним аудитом можна розуміти визначення сукупності показників стану навколишнього середовища у конкретному місці в будь-яку задану хвилину часу і зіставлення цих показників з національними та міжнародними стандартами» [5, с. 216].

Закон «Про екологічний аудит» (стаття 1) визначає екологічний аудит як «документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що передбачає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту» [4]. На наш погляд, це не досить вдале та громіздке визначення, суть якого полягає у тому, що екологічний аудит є процесом оцінки відповідності об'єкта аудиту вимогам природоохоронного законодавства. Приведене вище тлумачення умовно можна розділити на три складові [1, с. 169]. Перша частина розкриває змістовну сутність категорії «екологічний аудит», зокрема як процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів. Друга складова – якісна характеристика такого процесу, а саме «документально оформлений, системний, незалежний процес». Третім елементом визначення терміну «екологічний аудит» є уточнення мети проведення такого аудиту. У нормативно-правовому акті задекларовано, що основною метою екологічного аудиту в Україні є «встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту».

Представляється спірним, коли екологічний аудит трактується суто як вид підприємницької діяльності. За визначенням Міжнародної Торгової палати [6] екологічний аудит як інструмент управління передбачає систематичну, зареєстровану, періодичну та об'єктивну оцінку того, як ефективно організоване підприємництво виконує функцію захисту навколишнього середовища, а саме: 1) посилення управління та контролю над діями, спрямованими на навколишнє середовище; 2) оподаткування відповідно до вимог; оцінка діяльності підприємств (компаній) відповідно до нормативів та вимог.

Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян сутність екологічного аудиту розкривають наступним чином: «Екологічний аудит підприємства – це підприємницька діяльність зі здійснення незалежних позаповідомчих заходів (обов'язкових і ініціативних), проведених на основі договору, що полягають у зборі та оцінці інформації про стан технологічного і природоохоронного устаткування на підприємстві, виконання ним вимог природоохоронного законодавства, реалізацію планів природоохоронної діяльності та забезпечення екологічної безпеки, декларування безпеки промислового об'єкта» [2, с. 213].

Поширеним серед учених і управлінців є визначення екологічного аудиту як інструменту управління. Так, група учених серед яких В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталків та В.М. Навроцький визначають

екологічний аудит як «інструмент управління, який ґрунтується на системному підході, за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством для збереження навколишнього природного середовища й підтримки конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства за рахунок екологічно чистого виробництва» [3].

Існують підходи, засновані на традиційно використовуваному поданні екологічного аудиту як інструменту перевірки бухгалтерського обліку та фінансової звітності (що призводить до деякої аналогії із загальним аудитом). Такий напрям розуміння сутності аудиту передбачає природоохоронні аспекти діяльності підприємства відображені в рекомендаціях з перевірки заповнення зведеного розрахунку земельного податку, відрахувань за фактичне забруднення навколишнього середовища, на відтворення родючості ґрунту, плати за воду, на відтворення, охорону і захист лісових насаджень. Я. Мех і Р. Кулик у науковій публікації, присвяченій сутності та проблемам становлення екологічного аудиту [7, с. 46], наголошують на необхідності перевірки і засвідчення достовірності показників фінансової звітності, що є об'єктом дослідження фінансового аудиту: «Екологічний аудит – різновид аудиторської діяльності, що включає систематизований, документований процес одержання, вивчення й об'єктивного оцінювання екологічної інформації про об'єкт аудиту, для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, подій, системи управління навколишнім природним середовищем вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим екологічним критеріям, а також, достовірності фінансової (бухгалтерської) звітності в частині відображення в ній інформації про природоохоронну діяльність суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора».

В цілому погоджуємось з тим, що екологічний аудит є різновидом аудиторської діяльності, який повинен стати обов'язковим в Україні. Проте, вважаємо дискусійним поєднання екологічного аудиту з аудитом фінансової звітності, оскільки вони значно відрізняються в частині об'єкту і критеріїв аудиту, мети використання отриманих результатів.

Цікавим є комплексний підхід до визначення цілей, сутності, організації та процедур проведення екологічного аудиту як елементу екологічного менеджменту, механізму зниження питань ризику та підвищення інвестиційної привабливості підприємства [8]. Дане трактування поняття екологічного аудиту знайшла відображення в роботах В.А. Фостоловича, О.О. Яковенчука, Я.О. Яковенчука [9, с. 64], що висловлюють думку на основі аналізу положень міжнародних стандартів серії ISO 14001 про роль екологічного аудиту як елементу системи екологічного менеджменту.

Переважає більшість з наявних в економічній літературі визначень екологічного аудиту є, на нашу думку, обмеженим, тому що воно, як правило, відображає один, іноді не самий головний, сутнісний аспект даної процедури. Більшість учених використовують вказані тлумачення, не вдаючись у розкриття сутності і не враховуючи різносторонні функції екологічного аудиту в системі управління. Тому вважаємо, що зміст екологічного аудиту потрібно розглядати на системному комплексному підході до визначення цілей, сутності та організації його проведення як елементу еколого орієнтованого управління виробництвом та природокористуванням.

Це означає не тільки перевірку діяльності та звітності підприємств і організацій на предмет їх відповідності чинному природоохоронному законодавству, що є зазвичай невід'ємною частиною будь-якої програми екологічного аудиту, але і включає великий спектр різноманітних додаткових аудиторських послуг, зокрема, консультаційних, основна мета яких – підвищення ефективності внутрішньої системи екологічного контролю та управління об'єкта аудиту, розвиток системи екологічного менеджменту та в остаточному підсумку можливість отримання додаткового прибутку. Надання такого роду послуг стає в останні роки переважаючим в діяльності багатьох аудиторських фірм.

Результатом проведення екологічного аудиту є в першу чергу економія фінансових коштів за рахунок більш раціонального ведення природокористування та дотримання приписів екологічних вимог. Крім того, екологічний аудит включає аналіз процедур в контексті досліджень питань ризику при інвестуванні та здійсненні господарської діяльності. Іншими словами, екологічний аудит націлений на визначення будь-яких існуючих або потенційних проблем, з якими може зіткнутися власник (нинішній або потенційний) або інвестор в операціях по своїм проектам з точки зору відповідності екологічним вимогам.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, в даний час існує об'єктивна необхідність та зацікавленість керівництва підприємств, у впровадженні та вдосконаленні системи екологічного аудиту. На жаль, правова невизначеність організації та проведення екологічного аудиту і нестача фінансових ресурсів не дозволяють повною мірою реалізувати можливості екологічного аудиту в сфері природокористування. У зв'язку з цим нами пропонується механізм формування системи екологічного аудиту як інституту підвищення екологічної безпеки, зниження екологічних та інвестиційних ризиків, підвищення ефективності використання бюджетних коштів у природоохоронній сфері та інвестиційної привабливості господарюючих суб'єктів.

Література

1. Гончаренко Н.В. Сутність екологічного аудиту: теоретичні засади і наукові підходи /

Н.В. Гончаренко // Облік і фінанси АПК. – № 3. – 2011. – С. 168-171.

2. Данилишин Б.М. Економіка природокористування : підручник / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К. : Кондор, 2010, – 465 с.

3. Екологічний аудит: посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / [В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін.]. – К. : Символ-Т, 1997. – 221 с.

4. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 45. – Ст. 1833.

5. Максимів Л.І. Формування концепції екологічного аудиту в Україні у контексті європейської інтеграції / Максимів Л.І., Буйна І.С. // Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.7. – С. 215-220.

6. Международная Торговая палата / Деятельность ICC/ Документы ICC [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: http://www.iccwbo.ru/deatelnost/icc_documents

7. Мех Я.В. Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення // Я.В. Мех, Р. Кулик // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 2. – С 45-48.

8. Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління (ISO 19011:2002, IDT) : ДСТУ ISO 19011:2003. – [національний стандарт України]. – К. : Держспоживстандарт, 2004. – 31 с.

9. Фостолович В.А. Екологічний аудит в системі екологічного менеджменту сільськогосподарських підприємств / В.А. Фостолович, О.О. Яковенчук, Я.О. Яковенчук // Інноваційна економіка. – 2011. – № 4. – С. 61-65.

УДК 332: 324.2

Величко О.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри аграрної
економіки ім. проф. І.Н. Романенка
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

СТРАТЕГІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Земельний потенціал відіграє важливу роль у розвитку продуктивних сил будь-якої країни незалежно від політичного устрою та суспільно-економічної формації. Україна багата на чорноземні ґрунти, які визначаються найвищою родючістю серед усіх інших типів ґрунту. Однак, нераціональне використання земельних ресурсів призводить до того, що українські чорноземи втрачають свої властивості і це, відповідно, призводить до погіршення їх якості. Разом з тим, погіршується екологічний стан земельних ресурсів через ерозійні процеси, засолення, осолонцювання та підтоплення зрошуваних, пересушення чи перезволоження осушених земель, підвищення кислотності, розпорошування, переуцільнення та руйнування структури ґрунтів. Тому пошук шляхів вирішення проблеми раціонального використання земельного потенціалу аграрних підприємств в умовах функціонування ринкової економіки є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти ефективного, раціонального, екологічнобезпечного використання, охорони та відтворення земельних ресурсів досліджували, насамперед, такі відомі вчені як Д.І. Бабміндра, А.М. Третяк, В.М. Трегобчук, П.Т. Саблук, М.Г. Ступень, В.Я. Месель-Веселяк, Г.Д. Гуцуляк, Д.І. Добряк, І.Р. Михасюк, Є.Й. Майовець, М.М. Федоров, М.А. Хвесик та багато інших. Головна проблематика досліджень вчених зводиться до вдосконалення методичних положень підвищення ефективності використання земельного потенціалу України. Разом із тим, теоретичні та практичні аспекти формування стратегічних пріоритетів ефективного використання земельного потенціалу аграрних підприємств залишаються недостатньо опрацьованими як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення сучасного стану земельних ресурсів у сфері соціально-економічних перетворень та розробка пропозицій щодо підвищення рівня раціонального використання земельного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Затяжна криза, що має місце в аграрній сфері, посилила негативні прояви у ефективному використанні земельного потенціалу сільськогосподарських підприємств. В Україні склалася неефективна структура землекористування. Велика розораність земель потребує не лише великої кількості техніки, матеріальних та людських ресурсів для обробки

ґрунтів та догляду за посівами, але і знижує можливості загального підвищення продуктивності ріллі екологічно безпечними засобами.

За останні роки спостерігається стійка тенденція до погіршення якісного стану сільськогосподарських угідь. В умовах екологічної кризи і відсутності необхідних матеріально-технічних засобів знизилася культура землеробства, застосовуються системи землеробства й технології, що призводять до ґрунторуйнівних процесів і тому сільськогосподарське використання земель набуло виснажливого характеру. Такі несприятливі процеси в майбутньому можуть стати загрозою національній безпеці України [1-3].

У структурі сільськогосподарських угідь за період з 01.01.2001 р. по 01.01.2012 р. частка ріллі залишається майже незмінною – 78-77,5 %, що свідчить про високий рівень розораності, а отже, і високу ймовірність вітрової та водної ерозії значних площ територій. Зростання частки пасовищ і сіножатей свідчить про поступове зростання потенціалу розвитку тваринництва.

За період 2001-2012 рр. спостерігається тенденція до зменшення площі сільськогосподарських угідь. Якщо у 2001 р. вона становила 41827 тис. га, то у 2012 р. зменшилась на 269,4 тис. га і склала 41557,6 тис. га. Це пов'язано з подальшим продажем колишніх сільськогосподарських угідь, які знаходяться біля крупних міських агломерацій громадянам, котрі в дуже багатьох випадках змінюють цільове призначення цих земель. На значних територіях і надалі триває стихійне заліснення, що змушує переводити ці землі до категорії земель лісового фонду. Якщо розглянути зміну площі сільськогосподарських угідь у розрізі основних землекористувачів, то слід звернути увагу на те, що має місце зменшення їх площі у сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств та зменшення площі ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Причинами вказаних негараздів є незакінченість земельної реформи, зневажання технологіями їх раціонального використання, відсутність дієвих національної, галузевих і регіональних програм з охорони земель та ефективних екологічних важелів у землекористуванні, недосконалість нормативно-правової бази та зниження рівня керованості в землекористуванні. Але основною проблемою є низька ефективність виробництва, а деградація ґрунтів є її наслідком [4-5].

Так, інтенсивне використання сільськогосподарських земель призводить до деградації земель внаслідок дії природних і антропогенних чинників. Тому для використання сільськогосподарських земель важливими є раціональна структура агроландшафтів, їх просторовий розвиток, що передбачає територіальну організацію сільськогосподарських угідь, виробництво економічно доцільної кількості продукції, збереження екологічної рівноваги всіх природних чинників.

Одними з головних чинників деградації земель в Україні є ерозія ґрунтів. Щороку від ерозії втрачається близько 460 млн. т ґрунту. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнали згубного впливу водної ерозії, складає 13,3 млн. га, в тому числі 10,6 млн. га орних земель (32% від загальної площі цих угідь). Особливе занепокоєння викликають масштаби та інтенсивність цих процесів на чорноземних та близьких до них за родючістю ґрунтах. Середньорічні втрати гумусу при цьому становлять 14 млн. т, рухомого фосфору й обмінного калію по 0,05 млн. т. Вітрової ерозії систематично піддається більше 6 млн. га, а в роки з пиловими бурями – до 20 млн. га [6].

У раціональному використанні земельного потенціалу сільськогосподарських підприємств важливе значення має збереження гумусу, який стимулює розвиток рослин і мікроорганізмів, що беруть участь у перетворенні мінеральних і органічних речовин у ґрунтах. При нинішній паропросапній системі землеробства, недостатньому внесенні органічних добрив і відносно низькій питомій вазі багаторічних трав у структурі посівних площ створюються умови для швидкої мінералізації рослинних решток у ґрунтах, слабкої їх гуміфікації, що супроводжується зниженням загальних запасів гумусу, виникає загроза деградації ґрунтів – погіршення фізичних властивостей, зниження природної родючості й ефективності використання мінеральних добрив.

Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів. Регулювання хімічного складу ґрунту може підвищувати родючість ґрунту, і навпаки, невміле використання мінеральних добрив, неправильна обробка ґрунту – може змінити хімічний склад ґрунту в негативну сторону і стати причиною спустошення родючих земель [7-8].

Варто відзначити, що у Київській області простежується позитивна тенденція з 2000 року щодо внесення сільськогосподарськими підприємствами мінеральних добрив з розрахунку на 1 гектар посівної площі (табл. 1).

Так, у 2011 р. було внесено в три рази більше добрив під всі посіви, ніж у 2000 р. (відповідно 78 і 22 кг поживної речовини), хоча цей показник є значно нижчим рівня 1990 року – 127 кг. Удобрена площа під урожай у 2011 р. стала більшою на 447 тис. га порівняно з 2000 р. і становила 662,3 тис. га. Проте, слід відмітити, що внесення органічних добрив зменшилося з 2441,9 тис. т у 2000 р. до 1319 тис. т у 2011 р.

Сільські товаровиробники у кризових умовах господарювання через недостатність коштів змушені значно скорочувати обсяги багатьох механізованих робіт, зокрема, по внесенню органічних добрив,

застосуванню хімічних засобів захисту рослин тощо. Внесення азотних добрив у 2011 р. збільшилося на 268,4 тис. ц, ніж у 2000 р., фосфорних збільшилося на 82,3, тис. ц, калійних – на 96,3 тис. ц.

Таблиця 1

Внесення добрив під сільськогосподарські культури у аграрних підприємствах Київської області

Показник	Рік							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Внесення добрив, усього								
Мінеральних добрив, тис. ц	215,3	424,1	530,5	596,4	596,9	460,7	574,5	662,3
у тому числі: азотних	175,7	269,2	337,4	361,9	406,7	322,6	404,8	444,1
фосфорних	23,1	69,3	89,4	105,2	85,5	65,4	85,2	105,4
калійних	16,5	85,5	103,8	129,3	104,7	72,7	84,5	112,8
Органічних добрив, тис. т	2441,9	1239	1212,8	1030,1	917,2	923,4	997,5	1319,0
Мінеральні добрива на 1 га посівної площі, кг поживної речовини								
Внесено під посіви:	22	51	65	73	73	57	71	78
зернових та зернобобових культур	22	15	26	33	35	49	56	66
технічних культур	71	114	140	123	86	68	78	79
овочів та баштанних культур	79	312	287	452	473	531	313	312
картоплі	140	295	409	376	305	293	266	354
кормових культур	9	16	18	21	24	19	22	27
Органічні добрива на 1 га посівної площі, тонн								
Внесено під всі посіви	2,5	1,5	1,5	1,3	1,1	1,1	1,2	1,5
у тому числі під посіви:								
зернових та зернобобових культур	0,7	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	1,7
технічних культур	15	5,9	4,9	3	1,4	1,1	1,5	1,8
овочів та баштанних культур	9,6	8,4	7	7,2	6,8	11,5	5	4,3
картоплі	31,1	13,2	5,3	3,6	8,3	10	5,8	3,2
кормових культур	1,6	1,2	1,2	1,3	2	2,5	2,9	4,4

Джерело: Розраховано автором за даними звітності Головного управління статистики у Київській області [9]

У сьогоденні соціально-економічних умовах виникає необхідність подальшого розвитку ефективних форм раціонального використання земельного потенціалу аграрних підприємств, виправлення допущених помилок та розв'язання існуючих проблем на основі врахування досвіду управління земельними ресурсами через функції землі як природного ресурсу – основного національного багатства країни.

Мета Стратегії раціонального використання земельного потенціалу в аграрних формуваннях має передбачати розвиток високоефективного конкурентоспроможного землеволодіння і землекористування, визначення оптимальної структури фонду сільськогосподарських угідь і структури посівних площ, оптимального співвідношення інтенсивно й екстенсивно використовуваних угідь, забезпечення високої економічної ефективності сільськогосподарського виробництва тощо (рис. 1).

Стратегія раціонального використання земельного потенціалу в аграрних формуваннях повинна базуватися на наступних принципах:

- комплексності, що передбачає поєднання природних, економічних, соціальних та інших факторів за умови інтегрованого збалансованого поєднання державних та демократичних інститутів;
- системності як основи розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей між усіма прийнятими для аналізу провідними структурними факторами керованої системи «людина – земельні ресурси – виробництво»;
- функціональності як фактору, що забезпечує взаємопов'язаність управлінських заходів у системі розвитку земельних відносин;

- керованості, визначальною умовою якої є цілеспрямоване регулювання процесами землеволодіння та землекористування;
- етапності, що забезпечує реалізацію програмних засад сталого розвитку земельних відносин.

Рис. 1. Стратегія раціонального використання земельного потенціалу в аграрних формуваннях

Цільові напрями Стратегії раціонального використання земельного потенціалу в аграрних формуваннях наступні: збереження та відтворення ґрунтово-ресурсного й агрохімічного потенціалу земель шляхом підвищення родючості ґрунтів; упровадження нових технологій землекористування; оптимізації спеціалізації сільськогосподарського виробництва; завершення процесів розмежування земель державної і комунальної власності; створення ефективного ринку землі та земельного обігу; формування регіональної системи управління та моніторингу використання земельних ресурсів; врегулювання відносин власності на землю.

У результаті виконання Стратегії передбачається:

- забезпечити сприятливі умови для ефективного господарювання на землі;
- знизити рівень корупційних діянь у сфері земельних орендних відносин та створити дієву систему захисту прав власності на землю;
- підвищити ефективність використання та охорони земельних ресурсів;
- здійснити раціоналізацію землекористування та створити інвестиційно привабливе і стає землекористування;
- збільшити надходження від платежів за орендовану землю в бюджети всіх рівнів;

- упровадити дієву систему інформування населення та підвищити рівень суспільної свідомості з питань використання, оренди й охорони земель.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, підвищення раціонального використання земельного потенціалу аграрних підприємств передбачає такі заходи: підвищення врожайності всіх культур за рахунок використання ґрунтових організмів для створення структурних, високо родючих і одночасно стійких до ерозії ґрунтів; корінне поліпшення ґрунтів, у всіх зонах вирощування сільськогосподарських культур; збереження фонду продуктивних сільськогосподарських угідь і повне відновлення земель, ушкоджених при добуванні корисних копалин; компенсація втрат продуктивних угідь шляхом введення високопродуктивних сівозмін; проведення комплексу ґрунтозахисних заходів (організаційно-господарські, агротехнічні, гідротехнічні, агро меліоративні; звільнення сільськогосподарських угідь від залишків і відходів виробничої діяльності гірничодобувних підприємств; рекультивація земель; удосконалення механізму відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земель для несільськогосподарських потреб тощо; боротьба зі шкідниками сільськогосподарських рослин та їх хворобами. Ці та багато інших заходів щодо підвищення ефективності використання землі можуть бути ефективно впроваджені за умови врахування регіональних особливостей сільськогосподарського виробництва, економічних і правових умов господарювання. Реалізація зазначених заходів є основою успішного розвитку сільськогосподарських підприємств, підвищення добробуту народу і зміцнення економіки країни.

Література

1. Бабміндра Д. Формування інвестиційних чинників раціонального землекористування / Д. Бабміндра // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 3. – С. 39-42.
2. Будзяк В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти) / В.М. Будзяк; за наук. ред. С.І. Дорогунцова. – К.: Оріони, 2006. – 488 с.
3. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологічно безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3-12.
4. Сохнич Л.Я. Нова концепція екологічного балансу планети Земля / Л.Я. Сохнич // Землеустрій і кадастр. – 2009. – № 2. – С. 36-39.
5. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов (доповідь) / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 4-18.
6. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 24-30.
7. Гуцуляк Ю.Г. Проблема оптимізації системи землеволодіння та землекористування / Ю.Г. Гуцуляк // Агросвіт. – 2008. – № 21. – С. 24-27.
8. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-правове забезпечення реформування земельних відносин в аграрній сфері (підсумки і проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Землевпорядний вісник. – 2003. – № 3. – С. 24-30.
9. Київська область у 2011 р.: [стат. щорічник]. – Київ: Головне управління статистики у Київській області, 2012. – С. 524.

МІСЦЕ І РОЛЬ ТРАНСПОРТУ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Постановка проблеми. Раціональна організація транспортного обслуговування є важливою складовою частиною матеріального виробництва, однією із головних умов підвищення ефективності сільського господарства. За умов розвитку агропромислової інтеграції від транспортного обслуговування залежить весь процес розширеного відтворення, що сприяє своєчасному формуванню запасів сировини, палива, продукції промислового і сільського господарства, впливає на обсяг товарів в процесі переміщення, ємкість складів і сховищ. Від розвитку транспортного обслуговування в значній мірі залежить успішна реалізація економічної стратегії розвитку АПК регіону. Це підтверджує В.І. Котелянець, зазначаючи, що від безперебійної та ритмічної роботи транспорту в окремих господарствах, продуктових підкомплексах та сільськогосподарських районах залежить ефективність АПК [1].

Тому ми поділяємо думку вчених про необхідність встановлення не тільки місця транспорту в системі аграрного виробництва, але і його ролі в реалізації планомірного процесу відтворення кінцевої продукції, що визначає актуальність теми обраного нами дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційно-економічним аспектам транспортного забезпечення підприємств АПК присвячені наукові праці Є.А. Бузовського, В.А. Гоbermana, В.О. Ема, Л.Ф. Кормакова, В.І. Котелянця, М.І. Пугачова та інших.

Разом з тим, необхідність підвищення рівня ефективності підприємств АПК ставить нові вимоги до транспортного забезпечення виробничої діяльності підприємств, що вимагає відповідного наукового забезпечення.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення важливості врахування транспортного фактора у виробничій сфері сільського господарства. Дане дослідження базується на діалектичному методі пізнання та системному підході до вивчення й аналізу процесів транспортного забезпечення аграрного виробництва.

Інформаційною базою досліджень виступили праці провідних вітчизняних та іноземних вчених-економістів тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі сфери діяльності агропромислового комплексу є об'єктами транспортного обслуговування. За своєю внутрішньою побудовою та кінцевим призначенням вони являють собою різновиди виробничо-економічних систем. Це створює необхідні передумови для перетворення сукупності обслуговуючого АПК транспорту в єдину систему внутрішньогосподарського та позагосподарського транспорту та включенням її в якості одного з важливих елементів до складу агропромислового комплексу.

Аграрні підприємства, здебільшого, виробляють не один, а декілька видів продукції і їх виробництво, як правило, взаємопов'язане та взаємозумовлене. Один вид продукції є одночасно як кінцевим товаром, так і сировиною для інших підгалузей сільського господарства або харчової чи переробної промисловості. Це збільшує кількість та обсяг перевезень, а отже, підвищує роль транспорту в сільському господарстві.

Для більш глибокого дослідження питання місця та значення транспорту у виробничому процесі доцільно зупинитися на визначенні поняття “транспорт”, “транспортне обслуговування” та “транспортне забезпечення”, а також розглянути, які види транспорту використовуються у сільському господарстві.

Поняття “транспорт” походить від латинського слова “transporto” – переносу, переміщую. Енциклопедичні словники трактують його як одну з найважливіших галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби національного господарства та населення в усіх видах перевезень [2].

Слід відмітити, що у виробництві сільськогосподарської продукції безпосередню участь бере внутрішньовиробничий (внутрішньогосподарський) транспорт – автомобільний, тракторний та гужовий [3].

На думку В.О. Ема, під внутрішньовиробничим транспортом слід розуміти обслуговуючий підрозділ, від якого значною мірою залежить ритмічність основного виробництва [4]. Транспорт у сільському господарстві є важливою складовою єдиного технологічного процесу суспільного виробництва, одним із вагомих факторів успішного розвитку виробництва, його раціонального розміщення та концентрації [5].

Слід відмітити, що в економічній літературі часто зустрічаються такі поняття як “транспортне обслуговування” та “транспортне забезпечення”. Ми вважаємо, що поняття “транспортне

* Науковий керівник: Бурляй О.Л. – к.е.н., доцент

забезпечення" є більш широким, оскільки воно включає у собі не лише транспортне обслуговування (виконання транспортних робіт – переміщення вантажів та людей, включаючи всі підготовчі, заключні та супровідні операції), а й створення необхідної матеріально-технічної бази (наявність рухомого складу, засобів навантаження-розвантаження, шляхової мережі тощо).

Отже, транспортне забезпечення в аграрній сфері – це сукупність організаційно-економічних відносин і зв'язків, які виникають при задоволенні потреб сільськогосподарського виробництва у ритмічних, узгоджених і якісних перевезеннях вантажів та існують як всередині господарств, так і між відповідними підприємствами й організаціями (автотранспортні парки, автоколони, лізингові компанії, машинно-технологічні станції, виробники техніки тощо). Тобто, надійне транспортне забезпечення полягає не лише у формуванні власної матеріально-технічної бази, а й у якісному транспортному обслуговуванні.

Висока технічна готовність транспортних засобів та підтримання їх у робочому стані залежить, в першу чергу, від матеріально-технічної бази. Матеріально-технічна база транспорту включає: транспортні засоби, необхідну вантажно-розвантажувальну техніку, шляхову мережу, виробничу базу для технічного обслуговування і ремонту (пункти технічного обслуговування, ремонтні майстерні, гаражі, машинні двори) тощо.

В господарствах мають бути створені всі належні умови для здійснення необхідних технічних обслуговувань та якісних поточних ремонтів техніки. Від їх своєчасного проведення залежить ефективність використання транспорту [6].

Важливе значення для розвитку матеріально-технічної бази має обґрунтування необхідної кількості та формування оптимальної структури транспорту за типами, марками та моделями машин. Забезпечення господарств необхідними транспортними засобами та організація їх належної роботи є важливою умовою успішної діяльності, виробництва конкурентоспроможної продукції, особливо в ринкових умовах. Це ставить до організації транспортного забезпечення наступні вимоги:

- якісне (своєчасне, повне, економічне) задоволення потреб замовників;
- здійснення перевезень вантажів при мінімальних витратах коштів і часу;
- зменшення втрат сільськогосподарської продукції під час перевезень;
- забезпечення ритмічності, узгодженості та безперервності виробничих процесів;
- висока продуктивність роботи техніки;
- дотримання вимог аграрного виробництва;
- мінімальний негативний вплив на навколишнє середовище та ін.

Дотримання вимог сільськогосподарського виробництва до транспортного забезпечення необхідно розглядати з позицій можливості його впливу на кінцеві результати господарської діяльності підприємств. Виконання їх можливе за рахунок дії багатьох факторів, а саме: своєчасного оновлення транспортного парку, формування раціональної його структури, забезпечення своєчасного технічного обслуговування та ремонту, надійної шляхової мережі, поєднання роботи різних видів транспорту, а також ряду інших чинників.

Рівень транспортного забезпечення підприємств визначається такими основними експлуатаційними чинниками: характер і структура вантажів, шляхові умови, відстань перевезень, сезонні коливання обсягів перевезень, а також застосуванням транспортних засобів у комплексі із сільськогосподарськими машинами та агрегатами [7].

Розвиток транспортного господарства знаходиться під впливом об'єктивних економічних законів. Варто мати на увазі, що є галузі, у тому числі і сільське господарство, де транспорт не тільки виконує значну частину виробничого процесу, але і є його складовою частиною.

Транспорту належить важлива роль у розвитку сільського господарства. На відміну від інших галузей матеріального виробництва, транспорт не створює нових продуктів споживання, але бере участь у створенні вартості переміщуваного продукту, додаючи до неї вартість його транспортування. Його продукцією виступає транспортна робота чи послуга, тобто корисна дія щодо переміщення вантажів і людей [8].

Специфічними особливостями продукції транспорту є те, що вона не має речової форми і є невід'ємною від самого процесу її виробництва. Це вказує на те, що споживання транспортної продукції відбувається лише під час її виробництва. Таким чином, процес виробництва є одночасно процесом споживання.

Виробництво сільськогосподарської продукції є первинною основою життя, необхідною умовою існування та розвитку суспільства. Для його здійснення на підприємстві потрібно належним чином організувати виробничий процес.

Виробничий процес – це сукупність дій людини та знарядь праці, що є невід'ємними складовими для виробництва продукції.

Основні виробничі процеси в сільському господарстві не можна відстрочити у часі, вони мають виконуватися у чітко визначені строки та у певній послідовності. Значною мірою це досягається завдяки високоорганізованому використанню транспортної техніки. Припинення її роботи навіть на короткий проміжок часу може призвести до втрат через біокліматичні особливості виробничих

процесів у сільському господарстві. Тому транспорту відводиться важливе значення в забезпеченні ритмічності, узгодженості та безперервності цих виробничих процесів.

Ритмічність досягається завдяки виконанню всіх пов'язаних між собою виробничих операцій в певному ритмі (темпі).

Узгодженість – виконання окремих операцій у чітко встановленій послідовності та у визначений час. Так, неузгодженість роботи між збиральною технікою та транспортом дуже часто призводить до простоїв перших, а отже – до економічних втрат.

Безперервність полягає у виконанні взаємопов'язаних операцій у виробничому процесі без перерв або з мінімальними перервами між ними. Вона забезпечується завдяки дотриманню перерахованих вище принципів – ритмічності та узгодженості.

Процес виробництва у сільському господарстві відбувається за органічної єдності і взаємодії таких основних факторів: засобів праці, предметів праці, робочої сили і землі. Жоден із них відокремлено не здатний створити продукцію та принести прибуток підприємству. Забезпечення безперебійної роботи сільськогосподарських підприємств вимагає планомірного співвідношення та поєднання всіх елементів виробничого процесу у просторі і часі.

У процесі дослідження виявлено, що виробничий процес не однорідний за своїм змістом та внутрішньою структурою. Він складається із багатьох часткових операцій: основних (технологічних), допоміжних та транспортних (рис. 1). При виконанні основних процесів відбувається послідовна зміна предметів праці та перетворення їх на готову продукцію (безпосереднє виробництво продукції), допоміжні ж створюють необхідні умови для нормального здійснення основних процесів (ремонт, технічне обслуговування, будівельні та інші роботи) [9].

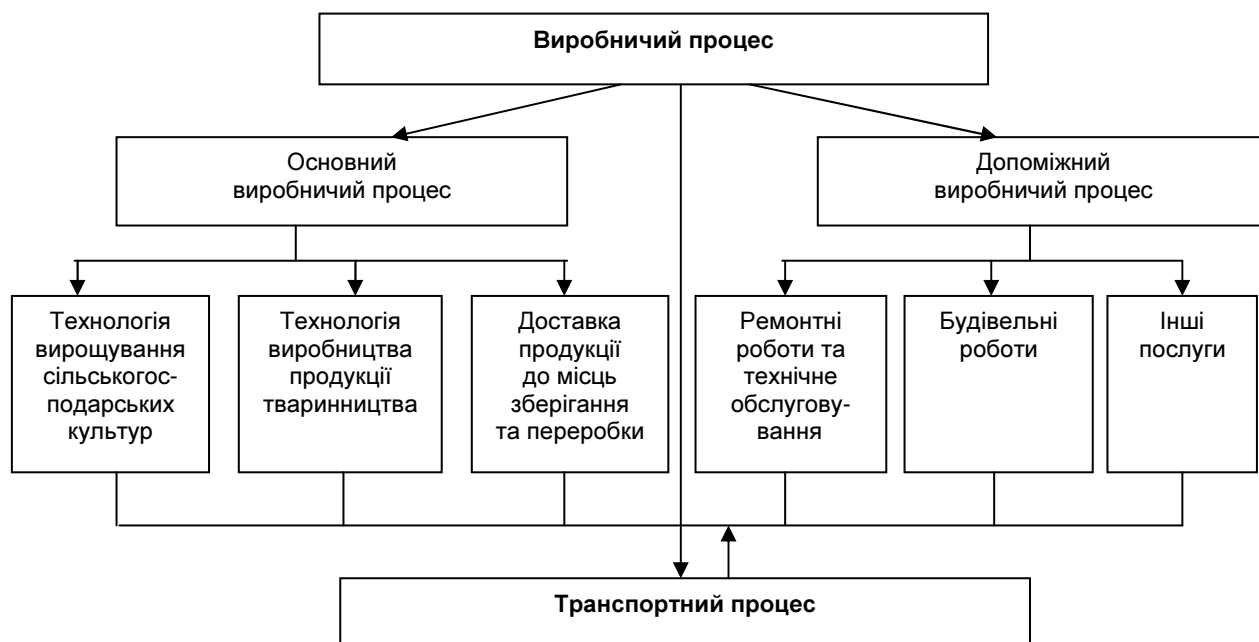

Рис. 1. Взаємозв'язок виробничого та транспортного процесів у сільському господарстві

Джерело: власна розробка автора

Транспортний процес – це операції щодо переміщення вантажів. Як вже відмічалось, ведення сільськогосподарського виробництва потребує перевезення значної кількості найрізноманітніших матеріальних ресурсів. За один виробничий цикл вони можуть переміщуватися кілька разів на різні відстані, що викликає зростання транспортних витрат і ставить підвищені вимоги до організації вантажопотоків. Транспортні операції забезпечують дотримання встановленого такту і таким чином суттєво впливають на продуктивність всього виробничого процесу (див. рис. 1).

Транспортний процес включає у себе не лише перевезення, а й комплекс підготовчих, заключних та вантажно-розвантажувальних операцій. Завантаження та розвантаження супроводжується тривалими простоями рухомого складу (рис. 2). Чим довшим є час простою транспортних засобів під цими операціями, тим нижчою є їх продуктивність. Тому важливо максимально підвищити рівень механізації вантажно-розвантажувальних процесів у сільському господарстві [10].

Слід відмітити, що у транспортному процесі продуктивним є час переміщення технічних засобів з вантажем, оскільки лише тоді здійснюється транспортна робота (операція). Весь інший час є непродуктивним, але виробничо необхідним. Тому в господарствах всі зусилля мають бути спрямовані

на зменшення часу підготовчих, заключних, вантажно-розвантажувальних операцій та пов'язаних з ними простоїв.

Рис. 2. Структура транспортного процесу

До складових транспортного фактору АПК В.І. Котелянець відносить не тільки наявність та відповідність засобів транспорту до умов виробництва, а і відстані доставки продукції з полів та ферм у заготівельні, переробні організації, розміри господарств, які визначають обсяг вантажообороту на внутрішньогосподарських перевезеннях, стан доріг [1].

Як бачимо, транспортне обслуговування нерозривно пов'язане з сільськогосподарським виробництвом і включає в себе не тільки перевезення вантажів, а й всі процеси та операції, що відбуваються чи здійснюються транспортними й спеціальними засобами, під час переміщення вантажу від виробника до споживача.

Узагальнивши думки вчених, можна стверджувати, що транспорт впливає на розвиток економіки й суспільства, є важливою ланкою транспортної системи країни та являє собою один з найважливіших обслуговуючих підкомплексів АПК.

Висновки з даного дослідження. Транспорт в аграрному секторі є важливою складовою частиною організації єдиного процесу громадського виробництва, одним з факторів успішного розвитку всіх галузей сільськогосподарського виробництва, його раціонального розміщення та спеціалізації.

Транспорт обумовлює формування стійких міжгалузевих транспортно-економічних зв'язків та є з'єднуючою ланкою в аграрній сфері економіки. Транспортні операції, в свою чергу, є невід'ємною частиною технологічного процесу на всіх стадіях сільськогосподарського виробництва й забезпечують переміщення матеріальних ресурсів, проміжної та кінцевої продукції.

Організована на високому рівні робота транспорту є однією з головних умов ефективного сільськогосподарського виробництва. Будь-які перебої в транспортному обслуговуванні сільського господарства тягнуть за собою значні збитки для господарств.

Отже, можна стверджувати, що галузі сільського господарства й транспорту є взаємозалежні та взаємопов'язані.

Література

1. Котелянець В.І. Транспортний фактор в АПК / В.І. Котелянець. – К. : ІАЕ, 1999. – 28 с.
2. Украинский Советский Энциклопедический Словарь. Том 3. – 2-е издание / [Гл. редактор Ф.С. Бабичев]. – К. : Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1987. – 736 с.
3. Гоберман В.А. Автомобильный транспорт в сельскохозяйственном производстве / В.А. Гоберман. – М.: Транспорт, 1986. – 286 с.
4. Эм В.О. Транспорт на селе / В.О. Эм. – Ставрополь: Ставропольское книжное издательство, 1974. – 232 с.
5. Пугачов М.І. Транспортне обслуговування сільськогосподарських підприємств / Пугачов М.І. – К. : Тов-во "Знання України", 2001. – 164 с.
6. Економіка транспортного обслуговування сільськогосподарського виробництва в регіоні: регулювання та розвиток / Сич Є.М., Чигринь О.А., Шаповал П.Д., Шевчук В.І. – К. : КУЕТТ, 2005. – 228 с.
7. Азізов С.П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підручник / С.П. Азізов, П.К. Канінський, В.М. Скупий ; за ред. проф. С.П.Азізова. – К. : ІАЕ, 2001. – 834с.
8. Котелянець В.І. Маркетинг на ринку транспортних послуг в АПК // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2010. - № 3 – С. 35-38.
9. Мірзоева Т.В. Організаційно-економічні особливості автотранспортного обслуговування аграрного сектору економіки / Т.В. Мірзоева // Економіка АПК. – 2005. – № 10 – С. 33-37.
10. Анисимов А.П. Организация и планирование работы автотранспортных предприятий / А.П. Анисимов. – М. : Транспорт, 2002. – 269с.

Сатанівський В.П.,
викладач відділу газифікації
ВСП Тальянківського агротехнічного коледжу
Уманський національний університет садівництва

ОЦІНКА АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА ФОРМУВАННЯМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Постановка проблеми. В умовах загострення проблеми енергозабезпечення постає необхідність переглянути структуру наявних джерел енергії на користь технологій, що використовують відновлювані енергоресурси. За оцінками експертів, з кожним роком у світі загострюється проблема з використанням невідновлюваних джерел енергії. Так, за розрахунками вчених світових запасів кам'яного вугілля вистачить на 210 років, газу – на 67 років, нафти – на 43 роки [1]. Україна належить до енергодефіцитних країн світу. Потреба українського ринку у нафтопродуктах оцінюється на рівні 5,5 млн. т бензину та 6,5 млн. т дизельного палива. Власними силами Україна покриває свої потреби в енергоспоживанні на 53% (в основному, за рахунок кам'яного вугілля) і імпортує 75% необхідного обсягу природного газу та 85% сирої нафти і нафтопродуктів [2]. Така структура паливно-енергетичного комплексу економічно недоцільна, спричиняє значну залежність економіки України від країн-експортерів нафти і газу, що може бути загрозою для її енергетичної, продовольчої і національної безпеки. Забезпеченість власними енергетичними ресурсами, що виробляються з нафти становить близько 10%, тому у нинішній ситуації особливої актуальності набуває розширення різноманітних варіантів освоєння альтернативних відновлюваних джерел енергетики як на теренах України, так і у світовому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомими дослідженнями, в яких розглядаються проблеми формування ринку біопалива та біосировини, а також доводиться необхідність інвестування коштів у виробництво альтернативних видів палива, є праці Г. Калетніка, Г. Гелетуки, М. Мартинюка, П. Бойко, М. Вареника, В. Дубровіна, В. Семенова та ін. Об'єднуючою ідеєю перелічених праць є концентрація наукових досліджень, спрямованих на розробку основних засад та шляхів вирішення проблем виробництва біосировини та біопалива, доведення економічної ефективності використання альтернативних видів палива та доцільності вкладення інвестиційних ресурсів в певний вид виробництва поряд із іншими видами енергії. При цьому, невирішеною залишається проблема вибору напрямів інвестування коштів у виробництво біопалива та визначення найбільш раціональної сировини для його отримання. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження у науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення альтернативних можливостей та доцільності виробництва біопалива формуваннями агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна та екологічна кризові ситуації, що складаються в Україні та світі, спонукають до впровадження передових економічно обґрунтованих альтернативних технологій в сільському господарстві. У доповіді National Petroleum Council констатується, що «через 25 років нафта і природний газ, що отримуються з традиційних джерел, будуть задовольняти від 50% до 60% світового попиту на енергоресурси», а «... ціна на нафту досягне \$ 100-5150 за барель» [3]. За оптимальними прогнозами, через 15-20 років близько 25% усієї потреби людства в енергоресурсах може бути забезпечено за рахунок отримання і використання біопалива [1]. До того ж, при ціні на нафту \$ 60-70 за барель і вище біоенергія стає конкурентоздатною на ринку енергоресурсів. Тому, найбільш сприятливим напрямом вирішення проблеми стає пошук і використання відновлюваних джерел енергії, серед яких поширення набувають енергоносії біологічного походження або біопалива (рис. 1), що, як свідчать прогнози, у найближчому майбутньому забезпечуватимуть близько 10% світових потреб у паливі.

В Україні частка біомаси в енергопостачанні становить близько 0,5%, проте потенційно вона може бути у десять і більше разів вищою. Інститутом технічної термодинаміки НАН України встановлено, що біомаса в нашій країні може задовольняти 9% в обсязі споживання первинної енергії, однак досягнення такого рівня потребує залучення значних інвестицій. Україна має потужний сільськогосподарський потенціал, тому доцільним є широкомасштабне виробництво біологічних видів палива.

В якості сировини для виготовлення біопалива, зокрема, біоетанолу, можуть використовуватися різноманітні цукроносні та крохмалюносні сільськогосподарські культури. Порівняння їх за виходом з 1 га в перерахунку на кількість вуглеводнів свідчить на користь цукрових буряків (таблиця 1).

Альтернативним варіантом використання рослинницької сировини, а також відходів виробництва продукції тваринництва для виготовлення біопалива є виробництво біогазу. Перевага

виробництва біогазу з сільськогосподарських відходів полягає в тому, що вони є засобом здобуття енергії доступним навіть на родинному рівні. Біогазові установки можуть виступати як очисні споруди на фермах, птахофабриках, спиртових та цукрових заводах, м'ясокомбінатах, сільськогосподарських угіддях тощо. За підрахунками, у сільських місцевостях виробництво біогазу може вважатися рентабельним за наявності 20 корів, 200 свиней або 3500 курей. При цьому, відходи процесу служать високоякісним добривом, а сам процес сприяє підтримці чистоти в довкіллі. За розрахунками фахівців Інституту цукрових буряків УААН, з однієї тонни коренеплодів можна отримати 500 кубометрів газу метану, а з однієї тонни гички – 400 м³. Собівартість 1000 кубометрів такого біогазу є в 6-8 разів нижчою, ніж ціна природного газу для побутових споживачів України [5]. Перспективність виробництва даного виду біологічного палива зумовлює підвищення інтересу інвесторів. Так, до Міністерства економіки України у минулому році було направлено інвестиційний проект щодо будівництва біогазової установки потужністю 2,5 мВт на базі Кам'янець-Подільського цукрового заводу вартістю 42 млн. євро, що надійшов від ТОВ «Торгівельно-промислове підприємство «Укруніверсалсервіс» ДП «Біопаливо Поділля» Хмельницької області. Також рівненська компанія «Інсеко» має намір вкласти 10 млн. євро у будівництво заводу з виробництва біогазу, сировиною для якого стануть відходи цукрового виробництва. Потужність підприємства складатиме 40 млн. м³ біогазу за рік, причому собівартість палива становитиме лише 30 дол. США за тисячу кубометрів. Період окупності такого проекту планується на рівні 10-15 років [6].

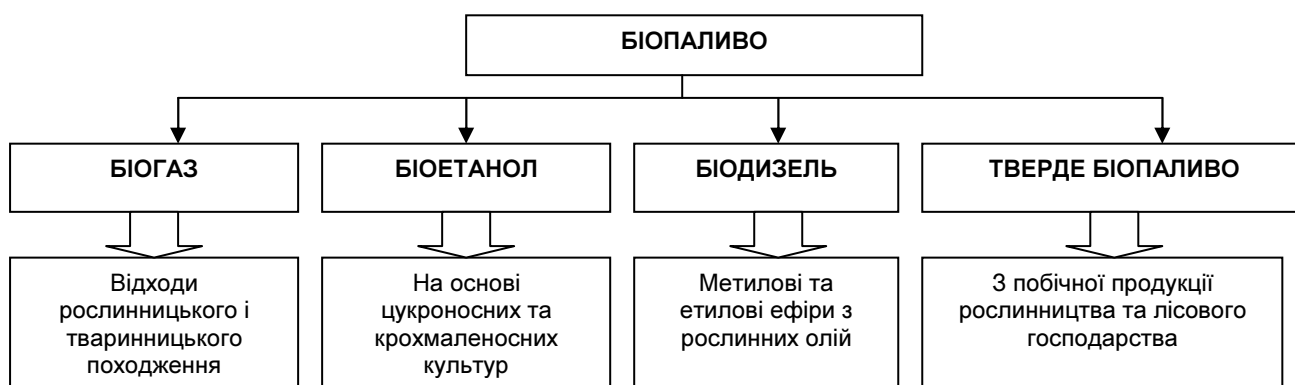

Рис. 1. Класифікація енергоносіїв біологічного походження*

* Джерело: узагальнено автором на основі проведених досліджень

Таблиця 1

Виробництво біоетанолу з різних видів сировини

Культура	Урожайність, т/га	Вихід спирту з 1 т сировини, дал	Вихід біоетанолу з 1 га, дал
Картопля	20	12	240
Пшениця	4,5	40	180
Жито, ячмінь	3,5	34	119
Зерно кукурудзи	5	40	200
Цукрові буряки	40	10	400

Джерело: [4]

На сьогодні в Україні працює п'ять біогазових установок; коли у Німеччині, для порівняння, – 7 тис. одиниць. 21 млрд. м³ на рік може становити потенціал виробництва біогазу за рахунок переробки продуктів тваринництва, рослинництва, твердих побутових відходів, продуктів промислової та харчової галузей, проте впровадження біоустановок в Україні відбувається дуже повільними темпами. Відповідно, українські бізнесмени не поспішають отримувати на своїх підприємствах додатковий прибуток.

Успішним прикладом аграрного підприємства, що здійснює виробництво біопалива в межах свого господарства є ТОВ «Агро-Овен» Магдалинівського району Дніпропетровської області. У 1998 році стартував міжурядовий проект Нідерландів та України із впровадження «зеленої» енергії у країнах СНД. Із десяти компаній, що взяли участь, тендер виграло ТОВ «Агро-Овен». Будівництво біоенергетичної установки для утилізації органічних відходів розпочалося у 2000 році, а за три роки було здійснено її запуск. Проектна потужність установки – переробка 80 м³ стоків свиногокомплексу за добу. Втім, технологічно можлива переробка будь-якої органічної сировини: від свинячого гною та курячого посліду до відходів м'ясопереробних комбінатів. Завдяки біогазовій технології господарство повністю розв'язує енергетичну проблему. Утворення біогазу відбувається під час анаеробного бродіння органіки, тобто гниття без доступу кисню. Процеси окислення субстрату, формування кислот,

метаноутворюючих бактерій та, зрештою, метану відбуваються у закритому реакторі, тому емісія летких сполук мінімальна, що позитивно впливає на екологічну ситуацію.

Також ТОВ «Агро-Овен» отримує високоякісне органічне добриво. Утилізація гною за анаеробною технологією передбачає розділення субстрату на тверду та рідку фракції. Після проходження ферментації отримується цінне тверде органічне добриво – сипуча маса практично без запаху, яка на 80% вільна від гельмінтів, патогенних утворень (перш за все кишкової палички і сальмонели) та насіння бур'янів. Важливо, що такі добрива на 70% ґрунтовмісні.

Сьогодні для сільськогосподарських робіт України щорічно необхідно майже 1,9 млн. т дизельного палива і 620 тис. т бензину. На виробництво такої кількості пального йде до 4,5 млн. т переважно імпортової нафти, вартість якої постійно зростає, що позначається на вартості сільськогосподарської продукції. Однією з альтернатив брудному пальному нині вважають біодизель – пальне, синтезоване з рослинних олій. Найпоширенішою сировиною для виробництва є ріпак. Насіння ріпаку містить від 38% до 50% олії. Якщо в Україні довести посів ріпаку до 10% загальної площі ріллі та переробки 75% вирощеного врожаю на біодизель, то це дасть змогу стабільно забезпечувати аграрний сектор паливом. Додаткові надходження до держбюджету від сплати податку на додаткову вартість за реалізацію 623 тис. т біодизельного палива становитимуть близько 530 млн грн на рік. Для досягнення таких показників Україна планує побудувати не менше 20 заводів потужністю від 5 до 100 тис. т на рік (загальна потужність при цьому складатиме 623 тис. т біодизельного палива на рік) [7].

За даними Асоціації учасників ринку альтернативних видів палива та енергії України, у 2012 році в Україні було вироблено 810 тис. т твердого біопалива, що практично відповідає показнику 2011 року. В той же час, постачання продукції на внутрішній український ринок склало 30% від загального обсягу виробництва, що на 6% вище відповідного показника минулого року. Зокрема, основний внесок в дану динаміку зробили олісекстракційні заводи, що збільшили споживання лушпиння соняшника в якості палива, замінивши частково даним ресурсом споживаний природний газ.

Питання доцільності виготовлення палива з енергоносіїв біологічного походження залишається досить дискусійним, проте тенденції, що існують на сьогодні у світі, свідчать, що з кожним роком усе більше країн декларує у цьому свою зацікавленість – комерційне виробництво біопалива вже започаткували більш як 20 держав. Так, частка біопалива в загальному об'ємі споживання енергетичних ресурсів у Великобританії становить 5%, Німеччині – 25%, Бразилії – 58%, США – 32%.

Виробництво енергії з альтернативних джерел, за умов доступності у використанні сировинної бази, має ряд переваг (рис.2).

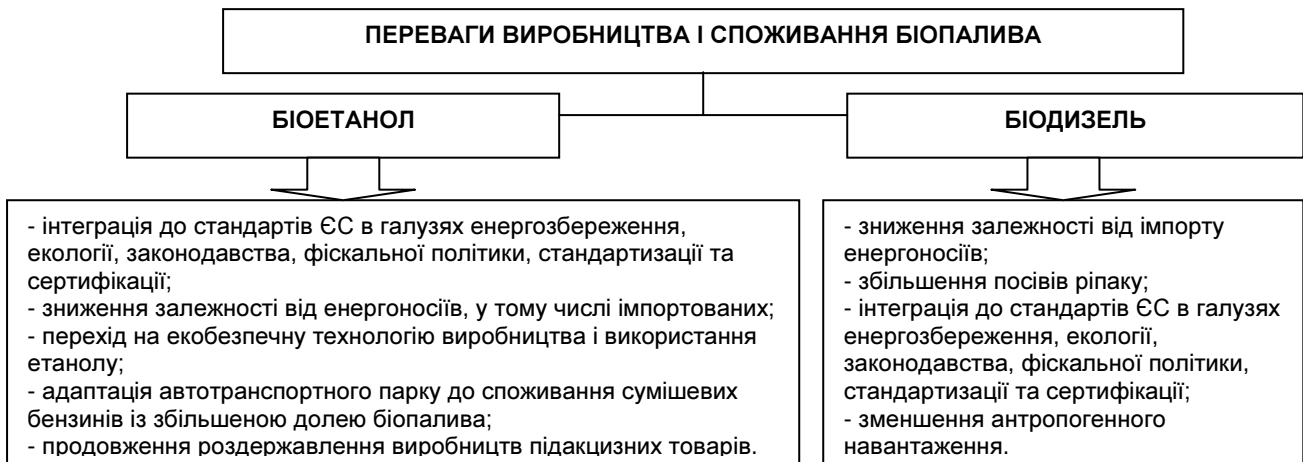

Рис. 2. Позитивні фактори впливу на виробництво біопалива в Україні

Джерело: [8]

За дослідженнями науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» на основі проведених розрахунків ефективності різних варіантів використання соломи (внесення в ґрунту, використання для одержання органічних добрив та тепла); ефективності переробки ріпаку на біодизель та зерна на біоетанол загальна економічна ефективність альтернативних видів енергії становитиме в межах 62,9 млрд. грн. у найближчій перспективі (2020 р.) [9] (таблиця 2).

Потенційним інвесторам вкладення капіталу у виробництво біопалива стає усе привабливішим. Якщо виробництво нафти зосереджено у 15 країнах світу, то потенціал для виготовлення біопалива мають 120 країн світу. Позитивним сигналом для інвесторів має стати отримання виробниками та користувачами біологічних видів палива значних податкових пільг, зокрема, обчислення акцизного збору за нульовою ставкою; звільнення від оподаткування, починаючи з 1 січня 2010 року, прибутку виробників біопалива; застосування, з метою стимулювання інвестицій в оновлення основних фондів, бонусної амортизації устаткування, що працює на альтернативних видах палива.

Таблиця 2

Економічна ефективність виробництва енергії з продукції рослинництва для потреб сільського господарства

Показники	Од. вим.	Обсяги		Економія, млрд грн.	
		2012	2020	2012	2020
Використання біодизеля	тис. т	583	700	3,2	4,0
Використання біоетанолу	тис. т	200	300	1,1	1,6
Використання соломи для	млн т				
- виробництва органічних добрив	млн т	19,0	35	8,8	16,2
- внесення в ґрунт	млн т	28,8	37,5	2,6	3,4
- одержання тепла	млрд м ³	55,8	84,1	25	37,7
- еквівалент газу	млрд м ³	22,3	33,6	X	X
Разом	млрд грн	x	x	40,7	62,9

Джерело: [9]

Не зважаючи на те, що Україна 100% забезпечена сировинною базою для виробництва біопалива, зростання його об'ємів відбувається повільними темпами. Це пов'язано із наявністю ряду проблем, що перешкоджають щорічному збільшенню обсягів виробництва біоенергії. Виготовлення біопалива вимагає залучення значної маси інвестиційних ресурсів, проте відсутність відповідного державного стимулювання виробництва сировини для виготовлення та споживання біопалива та можливості приватному капіталу займатися безпосередньо виробництвом біоенергії, значно гальмують розвиток біоенергетики в країні. До того ж держава не стимулює імпорт автотракторної техніки, спроможної працювати на суміші «біопаливо+бензин з нафти» або ж безпосередньо на біопаливі.

Нині лише у 12 областях країни є лише малі підприємства або цехи здебільшого приватної форми власності, що виробляють виключно біопальне. При цьому зазначені об'єкти використовують вироблену енергію лише для задоволення власних енергетичних потреб, а не на продаж.

Висновки з даного дослідження. Перспективи розвитку виробництва енергії з альтернативних джерел і відновлювальних ресурсів в Україні є, особливо враховуючи наявність потужної сировинної бази. Проте, отримання альтернативних видів палива в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку та потребує підтримки як з боку держави, так і науковців та виробників. При виборі напрямів інвестування в цій сфері слід орієнтуватись насамперед на забезпечення оптимального поєднання вирішення продовольчих та енергетичних проблем країни. В перспективі виробництво та експорт біопалива може стати прибутковою галуззю, привабливою як для вітчизняних, так й іноземних інвесторів, а це, у свою чергу, дасть змогу зменшити енергетичну залежність України, поліпшити екологічну ситуацію, розв'язати проблеми агропромислового комплексу.

Література

1. Лукянихіна О.А. Визначення напрямків розвитку альтернативної енергетики у контексті виробництва біопалива / О.А. Лукянихіна, І.А. Вакулєнко // Вісник СумДУ. – 2011. – № 1. – С. 27-33
2. Лузан Ю.Я. Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 40-48
3. Биоэнергетика – дань моде, или объективная необходимость / Агробизнес Украина. – 2007. – №6. – С. 28-29
4. Українець А. Спиртова галузь України на шляху до інноваційного розвитку / А.Українець, Л.Хомічак, П.Шиян // Цукрові буряки. – 2011. – № 8. – С. 26-30.
5. Присяжнюк О.І. Аспекти використання біоетанолу як альтернативного джерела енергії / О.І. Присяжнюк, І.Л. Шевченко // Цукрові буряки. – 2009. – №3. – С. 14-15.
6. Габрель М.С. Виробництво твердого біопалива в Україні: стан та перспективи розвитку / М.С. Габрель. – Л. : Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 126-131.
7. Калетнік Г.М., В.М. Пришляк Біопаливо: ефективність його виробництва та споживання в АПК України : навч. посіб. – К. : «Хай-Тек Прес», 2010. – 312 с.
8. Проскурина О.В. Перспективи виробництва і застосування біопалива в Україні / О.В. Проскурина // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – №1. – С.12-15
9. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 року / В.Я. Месель-Веселяк. – К. : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2010. – 57 с.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 339.9

Оливко О.А.,
к.е.н., викладач кафедри менеджменту
Навольська Н.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки, підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВОЇ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Постановка проблеми. Провідною тенденцією розвитку світової економіки останніх десятиліть виступають процеси глобалізації, що викликає суттєві зрушення у функціонуванні світового господарства і зумовлює структурні зміни в рамках національних економік. Лібералізація міжнародного економічного розвитку спричиняє трансформацію потоків робочої сили на світовому ринку праці і висуває вимоги до організаційно-економічного і трудоворесурсного забезпечення розвитку національних ринків праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання включення України до процесів міжнародної міграції розглядаються в працях С. Бандура, І. Бузько, Варташової О.В., С. Калініної, А.М. Колота, Е. Лібанової, С. Пирожкова, М. Флейчук та ін.

Проблеми глобалізації економіки досліджували зарубіжні вчені М. Кастельс, Р. Кеохане, Т. Левітт та вітчизняні науковці В. Липов, Д. Лукьяненко, Ю. Макогон, Т. Орехова, В. Омельченко, Є. Савельєв, А. Старостіна.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу стану українського ринку праці як складової глобального ринку праці, визначення наслідків міграції робочої сили для України та проблем, які потребують врегулювання для забезпечення рівноправного включення України до світового ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна на глобальному ринку праці переважно виступає як держава-експортер робочої сили. За оцінками Міжнародної організації міграції (МОМ), за кордоном працюють 3 млн. українців. Однак, реальний показник є принаймні у півтора рази вищим: за різними оцінками, на сьогоднішній день за кордоном знаходяться близько 4,5 млн. працівників з України. При цьому залучати дешеву робочу силу з України і в подальшому прагнуть як держави Європи, так і Росія. Зокрема, на початку 2011р. Польща спростила правила отримання трудових віз для громадян України, Росії і Білорусі. За даними МОМ, більшість працюючих за кордоном українців зайняті в сфері будівництва, сільського господарства і торгівлі.

Серед країн, до яких спрямовані потоки трудової міграції з України – Росія, Польща, Чехія, Італія, Греція, Кіпр, Німеччина, Португалія, Іспанія та інші розвинені країни Західної Європи. Останніми роками спостерігається тенденція до трудової еміграції українців в США, Канаду, нові індустріальні країни Південно-Східної Азії тощо.

Оскільки повертатись в Україну «заробітчани» не планують через збереження низького рівня заробітної плати в країні, з кожним роком нестача кадрів буде посилюватись. Як результат, останніми роками спостерігається тенденція до зростання кількості іноземних громадян, які працюють в Україні (з Росії, Молдови, Китаю, В'єтнаму, Туреччини – кількість останніх приблизно у 10 разів менша, ніж кількість українців, які працюють за кордоном, не враховуючи нелегальних мігрантів та біженців).

Іноземна робоча сила опиняється в Україні по двох каналах: офіційне її залучення вітчизняними підприємствами і організаціями, яке здійснюється за участі міграційної служби держави (відбувається це через те, що, по-перше, зростає кількість підприємств за участю іноземного капіталу; по-друге, певні робочі місця виявляються непривабливими для місцевих жителів за наявних соціально-економічних умов, що склались на певній території); нелегальна трудова міграція.

Нестачу трудових ресурсів українські компанії почали відчувати ще у 2004-2005рр., коли дефіцит персоналу був актуальним лише для деяких регіонів, перш за все, для Києва та міст-мільйонників, при цьому попит перевищував пропозицію тільки стосовно кваліфікованих фахівців. Однак, на сучасному етапі економічного розвитку українські компанії стикнулись із загальною

нестачею працівників необхідної якості, яка стосується більшості регіонів і секторів економіки. За наявними оцінками, в даний час дефіцит кваліфікованого персоналу на ринку праці становить 15-20%.

Перш за все, це стосується високотехнологічного сектору. Як відзначають ряд фахівців, саме кадровий голод у даному сегменті ринку був основною рушійною силою зростання доходів працівників. За даними HeadHunter–Україна, лише за минулий рік середня заробітна платня розробників програмного забезпечення (однієї з найдефіцитніших професій в Україні) зросла з 800-1000 дол. на місяць до 1200-1300 дол. [7]. Також, незважаючи на кризову ситуацію, заробітна платня зростала серед менеджерів з продаж, фінансистів, інженерів, будівельників.

Попит на вказані спеціальності зростає, перш за все, в Києві та обласних центрах. Крім зазначених фахівців, спостерігається попит на кваліфікованих водіїв, електрозварювальників, слюсарів, станочників, машиністів.

Станом на початок 2012р. в Україні право на працевлаштування офіційно отримали понад 14 тисяч іноземців. Причому третину з офіційно працевлаштованих іноземців становлять громадяни СНД (Росії, Узбекистану, Білорусі), третину – громадяни Туреччини. Далі у переліку головних імпортерів робочої сили до України йдуть Китай і Польща. Причому більше 8 тис. зареєстрованих іноземних працівників займають керівні посади.

Більше всього іноземців задіяні на будівництві (біля 5 тис. чол.) і в торгівлі (біля 3 тис. чол.). Також їх прагнуть наймати підприємства харчової і легкої промисловості. Значна частина договорів на працевлаштування іноземців припадає на Київ, Донецьку, Львівську і Одеську області.

За оцінками фахівців, у 2012р. в Україні працювало не менше 2 млн. іноземців, причому більшість з них виконувало некваліфіковані роботи на будівництві і в сільському господарстві. Найбільш чисельними в країні є в'єтнамська, турецька і афганська діаспори, які сконцентровані у Харківській, Київській і Одеській областях відповідно.

В основному представники компактно проживаючих іноземних діаспор зайняті на виробництві (в'єтнамці – харчова промисловість), торгівлі (китайці), будівництві і сільському господарстві (турки, афганці), однак, значна частина іноземців працює на українських підприємств, причому, в основному, нелегально. Вигода роботодавців, окрім уникнення паперових аспектів, полягає у можливості економити на соціальних виплатах, в результаті чого даній категорії працівників платять на 20-30% менше ніж українцям.

Турецькі і польські будівельники, яких фіксує офіційна статистика, – це ті фахівці високої кваліфікації, які знаходяться в штаті іноземних фірм, які отримали підряд в Україні, або були запрошені вітчизняними компаніями у якості цінних професіоналів.

При цьому, за наявними прогнозами, нестача кадрів буде тільки посилюватись як наслідок проявів демографічної кризи і масової міграції українців до Європи та Росії. Останній процес розпочався з 1990-х років і до теперішнього часу лише посилюється.

Щодо першого процесу, населення України безперервно скорочується з 1998р. За 12 років кількість жителів країни скоротилась більше ніж на 6 млн. чол., або на 12% – до 46 млн. (табл. 1). Незважаючи на певні позитивні тенденції, народжуваність залишається низькою, тому тенденція до скорочення чисельності населення спостерігатиметься і надалі. За прогнозами Інституту демографії і соціальних досліджень (ІДСД) НАН України, очікується, що до 2020р. Україна втратить ще 3,4 млн. жителів, а її населення скоротиться до 42,8 млн. чол.

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення в Україні, 1998-2010рр. [розроблено авторами]

<i>Рік</i>	<i>Чисельність населення, тис. чол.</i>
1998	50370,8
1999	49918,1
2000	49429,8
2001	48923,2
2002	48457,1
2003	48003,5
2004	47622,4
2005	47280,8
2006	46929,5
2007	46646,0
2008	46372,7
2009	46143,7
2010	45962,9

При цьому, чисельність трудових ресурсів зменшуватиметься у півтора рази швидше. За оцінками ІДСД, до 2020р. кількість працездатних українців у працездатному віці (16-60 років) скоротиться на 5,7 млн. – до 26,5 млн. чол., оскільки з кожним роком на ринок праці виходитиме все

менше молодих працівників (за останні десять років кількість учнів середніх шкіл скоротилась на 31,4% – з 7,1 млн. до 4,9 млн. чол.) [6].

Незалежно від стану ринку праці і тенденцій його розвитку, дозвіл на використання праці іноземців не надається, і термін його дії не подовжується, якщо в документах, поданих на оформлення дозволу, містяться відомості, що протирічать вимогам законодавства і міжнародних угод України, а саме:

- трудовим договором передбачені умови праці іноземця гірше, а розмір заробітної плати менше, ніж для українців, які виконують аналогічну роботу;
- роботодавець намагається найняти іноземця на роботу, яка пов'язана з приналежністю до громадянства України або вимагає допуску до державної таємниці;
- пройшло менше одного року від дати попередньої відмови іноземцю в оформленні візи або анулювання попереднього дозволу; роботодавець має заборгованість перед Фондом загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття;
- іноземець під час оформлення дозволу відбуває покарання за злочин або знаходиться під слідством;
- порушені терміни подання документів на подовження терміну дії дозволу;
- в результаті змін на ринку праці немає необхідності використовувати працю іноземця.

Крім того, роботодавець має сплатити 4 мінімальні заробітні плати до Фонду за розгляд заяви щодо надання дозволу на використання праці іноземця і подовження терміну його дії.

Дозвіл анулюється у випадку, якщо:

- достроково розривається трудовий договір;
- роботодавець надає неправдиві відомості в документах для отримання дозволу;
- скорочено термін тимчасового перебування іноземця в Україні;
- встановлено факт використання праці іноземця на інших умовах, ніж ті, які передбачено у дозволі.

За використання праці іноземців без дозволу держслужба зайнятості має право оштрафувати роботодавця за кожного працівника-іноземця в двадцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати. Кошти від штрафу спрямовуються до Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття.

Відповідно до ст. 26 Конституції України, іноземці і особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також мають такі ж обов'язки, що й громадяни України, – за виключеннями, встановленими Конституцією, законами або міжнародними Договорами України.

У відповідності до ст. 8 Закону України від 01.03.1991р. № 803-XII «Про зайнятість населення» [3] і ст. 8 Закону України від 04.02.1994р. № 3929-ХП «Щодо правового статусу іноземців і осіб без громадянства» [2], іноземці мають право здійснювати на території України трудову діяльність.

Іноземці, що постійно проживають в Україні, мають право працювати на підприємствах, в установах і організаціях або займатись іншою трудовою діяльністю на засадах і в порядку, передбаченому для громадян України.

Іноземці, що іммігрували в Україну для працевлаштування на певний термін, можуть займатись трудовою діяльністю на основі отриманого у встановленому порядку дозволу на працевлаштування.

Порядок оформлення іноземцями і особами без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 01.11.99 р. № 2028 «Про затвердження порядку оформлення іноземцями і особами без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні». Пунктом 1 даного Порядку встановлено, що іноземці, які прибули в Україну з метою здійснення трудової діяльності, можуть працювати за наймом лише з умови відсутності вітчизняних фахівців за цим видом діяльності або за наявності достатньо обґрунтованої доцільності використання праці іноземців. Праця іноземців може бути використана тільки за наявності у них дозволів на працевлаштування, якщо інше не передбачено міжнародними договорами [5].

Відповідно до п. 6 Порядку № 2028 дозвіл на працевлаштування не потрібен іноземцям, що постійно проживають в Україні, а також іншим іноземцям у випадках, передбачених законами і міжнародними договорами України [5].

У відповідності до ст. 8 Закону № 3929-XII, іноземці не можуть призначатись на окремі посади або займатись певною трудовою діяльністю, якщо відповідно до законодавства України на ці посади можуть бути призначені або даною діяльністю можуть займатись тільки громадяни України [2]. Так, іноземці не можуть бути:

- нотаріусами (ст. 3 Закону України від 02.09.93р. № 3425-ХП «Про нотаріат»;
- адвокатами (ст. 2 Закону України від 19.12.92р. № 2887-ХП «Про адвокатуру»);
- аудиторам (ст. 5 Закону України від 22.04.93р. № 3125-ХП «Про аудиторську діяльність»);
- суддями (ст. 7 Закону України від 15.12.92р. № 2862-XII «Про статус суддів», ст. 22 Закону України від 04.06.91р. № 1142-ХП «Про господарські суди»);
- митниками (ст. 7 Закону України від 25.06.91р. № 1262-ХП «Про митну службу в Україні»);
- прийнятими на державну службу (ст.4 Закону України від 16.12.1993р. № 3723-ХП «Про державну службу» [8].

Пунктом 3 Порядку № 2028 зобов'язання отримання дозволу на працевлаштування для іноземних працівників покладено на роботодавців. Даний дозвіл надається Державною службою зайнятості або за його дорученням – відповідними центрами зайнятості Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя для роботи на підприємстві, в установі, організації, які запросили іноземця на певну посаду [5].

Відповідно до п.8 Порядку № 2028, незалежно від ситуації на ринку праці і тенденцій його розвитку дозвіл на працевлаштування не видається, якщо:

- в поданих для отримання дозволу документах містяться відомості, що протирічать вимогам законодавства і міжнародних договорів України;
- контрактом передбачені умови праці для іноземців, гірші, ніж для громадян України, що працюють за аналогічною спеціальністю;
- виявлено факти надання іноземцем або роботодавцем свідомо недостовірних відомостей або документів;
- іноземець має намір зайняти посаду або займатись трудовою діяльністю, яка, відповідно до законодавства, пов'язана з приналежністю до громадянства України;
- встановлено наявність фактів порушення іноземцем законодавства України в ході перебування на її території;
- від дати попередньої відмови іноземцю в оформленні візи пройшло менше одного року [5].

Висновки з даного дослідження. Безумовно, міграція робочої сили для України має переважно негативні наслідки: від'їзд науково-технічних кадрів, висококваліфікованих фахівців, молодих спеціалістів негативно впливає на темпи відновлення національної економіки. Економічні й професійні мотиви «відпливу мізків» полягають у незадоволеності працівників своїм матеріальним станом, статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю реалізації трудового потенціалу. Серед позитивних наслідків – грошові перекази працівниками-емігрантами іноземної валюти в Україну, що перевищують за обсягами величину прямих іноземних інвестицій держави.

Для України характерною є міграція працівників з низьким соціальним статусом, які є неконкурентними на ринку праці країни. Однак, країна відчуває нестачу не лише у низькокваліфікованих кадрах, а й у працівниках робітничих професій та інженерно-технічних спеціальностей. Можна висунути гіпотезу, що вирішення проблеми нестачі робочої сили лежить у площині підвищення заробітної плати як для робітничих професій, так і для інженерно-технічних працівників. Таким чином, у найближчому майбутньому слід очікувати посилення конкурентної боротьби за обмежений трудовий ресурс, що залишається в країні, оскільки в протилежному випадку вакантні робочі місця займатимуть іноземні працівники, що ще більшою мірою ускладнить ситуацію на ринку праці країни.

При цьому, проблемами, які потребують врегулювання для забезпечення рівноправного включення України до світового ринку праці, є такі: завершення формування нормативно-правової бази з питань міграції; визначення концептуальних засад створення механізму державного регулювання міграційних процесів; налагодження обліку трудових мігрантів, які працюють за межами України; реалізація політики забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном; здійснення превентивних заходів щодо запобігання нелегальній трудовій міграції; розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції тощо.

Література

1. Вартанова О.В. Тенденції розвитку ринку праці в умовах світової фінансової кризи та їх вплив на економіку України / О. В. Вартанова, О. А. Часовська, К. В. Клецова. – В кн.: Податкове навантаження: потреби регіону і можливості стягнення податків в умовах кризи : [монографія]. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – С. 96–100.
2. Закон України від 04.02.1994р. № 3929-ХП «Щодо правового статусу іноземців і осіб без громадянства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про зайнятість населення. Закон України від 01.03.1991 № 803-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року. Кабінет Міністрів України; Постанова, Програма, План, Заходи від 15.10.2012. – № 1008.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.11.99 р. № 2028 «Про затвердження порядку оформлення іноземцями і особами без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні».
6. Постанова уряду №322 від 8 квітня 2009р. «Про затвердження Порядку видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства».
7. Спеціалізований сайт кар'єри для спеціалістів і менеджерів середнього і вищого рівня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://Headhunter.COM.UA>
8. Офіційний веб-портал Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Солдатова І.В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки і менеджменту
Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені М. Туган-Барановського

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗБАЛАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Постановка проблеми. У системі ринкових структур на сучасному етапі важливе місце відводиться ринку праці, який забезпечує економіку необхідною робочою силою, опосередковує процес працевлаштування економічно-активного населення, забезпечує формування ціни робочої сили. В Україні впродовж останнього десятиліття відбувалося становлення ринку праці як на регіональному, так і на національному рівнях, який супроводжувався досить болісними процесами адаптації економіки та працездатного населення до ринкових відносин (безробіттям, зниженням ціни робочої сили, переходом до нового типу трудових відносин тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та функціонування ринку праці приділялася увага багатьох вітчизняних науковців: В.В. Онікієнка, В.Г. Герасимчука, Е.М. Лібанової, Н.Д. Лук'яненко, С.І. Бандури, О.В. Павловської, В.А. Савченка, М.І. Долішнього та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, функціонування ринку праці стикається з низкою проблем, серед яких найактуальнішим є питання відповідності попиту на робочу силу та її пропозиції. Проблема відповідності слід розглядати як в кількісному, так і якісному аспекті, а також у галузевому, територіальному та професійно-кваліфікаційному розрізі. Дослідники ринку праці особливо вказують на наявність невідповідності професійно-кваліфікаційної структури наявної робочої сили та кількості випускників професійних навчальних закладів потребам економіки, а також відсутність економічного механізму забезпечення такої відповідності [1]. Ця проблема залишається невирішеною на сучасному етапі, що обумовлює потребу у подальших розробках і дослідженнях.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення рекомендацій організаційно-адміністративного, економічного та правового характеру щодо усунення диспропорцій на ринку праці і забезпечення підготовки кадрів професійного спрямування у відповідності до потреб і вимог економіки регіону та держави в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експерти у сфері людських ресурсів досліджують ринок праці на основі даних щодо співвідношення кількості резюме та заявок на працю до кількості вакансій. Однак, тут можна визначити наступну закономірність: співвідношення попиту і пропозиції прямо залежить від інфраструктури і розвитку економіки регіону. Тому, у більшості великих міст Донбасу найбільшим попитом користуються робітничі і будівельні спеціальності.

За даними обласного центру зайнятості, структура вакансій за останні три роки залишається незмінною. Станом на 01.01.2012 рік потреба у працівниках становила 28,8 тис. одиниць (рис. 1). Як і раніше, роботодавцям потрібні переважно представники робочих професій – 20,7 тис. (72%) (гірничого, будівельного профілю, верстатники, слюсарі); потреба у службовцях складала 5,2 тис. (18%) (інженерів різної кваліфікації, конструкторів, керівників середньої ланки тощо). Дані про наявність вільних робочих місць і вакантних посад, в основному, надходять від підприємств приватної (майже 50%) та державної (41,2%) форм власності. У середньому показник дефіциту робочої сили у Донецькому регіоні складає 38% [8].

Загальна картина попиту і пропозиції на ринку праці показує, що за всіма категоріями спостерігається перевага пропозиції робочої сили над попитом на неї. Найменшим є навантаження на робоче місце робітника, найбільшим – на вакансію службовця. Однак, за наявності даного факту, залишаються професії, попит на які набагато переважає над пропозицією.

Аналіз ринку праці регіону дає підставу стверджувати про наявність дефіциту кадрів в промисловості у цілому і в деяких її галузях.

Подолання дефіциту промислово-виробничого персоналу у майбутньому так або інакше пов'язане з реформуванням і вдосконаленням системи освіти щодо якості або обсягів підготовки робітничих кадрів. Розвиток системи професійної освіти має здійснюватися, перш за все, за рахунок удосконалення організаційного забезпечення функціонування даної сфери. Підвищення ефективності системи професійної освіти має здійснюватися шляхом приведення випуску спеціалістів за напрямками підготовки і професіями та за рівнем освіти до потреб промисловості. Структура промисловості, що історично склалася в Донецькому регіоні, повільне впровадження досягнень НТП та структура професій і спеціальностей на 2011-2015 рр. свідчать, що найбільший дефіцит кадрів буде спостерігатися у вугільній і металургійній промисловості [6]. Тобто, необхідним є створення умов для збільшення випуску спеціалістів робітничих спеціальностей саме за цими напрямками підготовки.

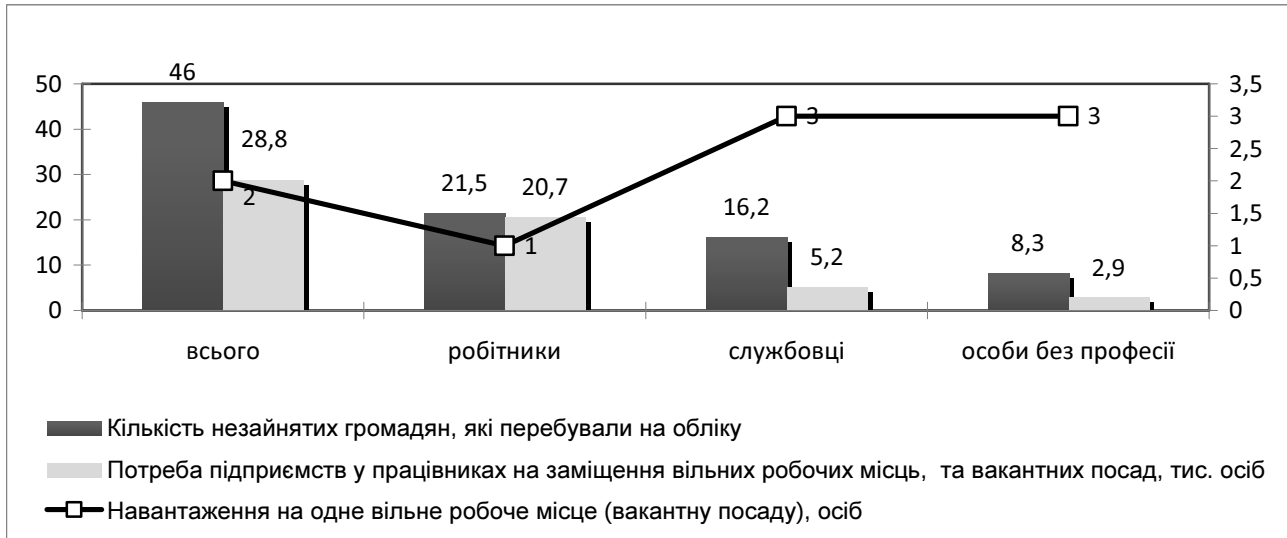

Рис. 1. Попит та пропозиція робочої сили на офіційно зареєстрованому ринку праці Донецької області станом на 01.01.2012.

Для цього першочерговим є:

- впровадження якісного оновлення робочих місць, оскільки умови та оплата праці є дуже низькими. Робочі місця, особливо у вугільній і металургійній промисловості, є неконкурентоспроможними, більш ніж 67% гірничого обладнання використовується понад двадцять років, а умови найму недостатні для залучення кваліфікованих спеціалістів. Реформи в освіті будуть неможливими, кошти, витрачені на підготовку висококваліфікованих кадрів не принесуть результату, доки не зміниться політика щодо оплати та умов праці;

- стимулювання роботодавців до участі у навчальному процесі, проходження учнями виробничої практики, працевлаштування дипломованих випускників. Сприяння укладанню трьохсторонніх угод між підприємством, навчальним закладом і студентом на підготовку робітників;

- створення розгалуженої системи профорієнтаційної роботи, сприяння зростанню престижу шахтарської праці та професій металургійного виробництва, створення профільних класів у загальноосвітніх школах;

- активізація заходів з інформування населення, насамперед, випускників загальноосвітніх шкіл, про стан та перспективи розвитку ринку робочої сили, дефіцитні та надлишкові професії на ньому;

- підвищення вимог до рівня підготовки абітурієнтів вищих навчальних закладів шляхом створення більш жорстких правил прийому у вищі навчальні заклади на конкурсній основі;

- здійснення підготовки спеціалістів лише на основі обсягів щорічного замовлення, відповідно до визначеної потреби у них підприємствами області;

- забезпечити можливість вирішення питання про зміну профілю ПТНЗ, відповідно до нових потреб ринку робочої сили та соціально-економічної ситуації в регіоні.

Для забезпечення отримання якісної інформації щодо обсягів підготовки кадрів закладами профосвіти за напрямками та професіями, необхідним є здійснення систематичного моніторингу наявних та перспективних потреб у робочій силі за напрямками підготовки та кваліфікацією. Проблема організації моніторингу у Донецькому регіоні залишається невирішеною. Існує низка теоретико-методологічних і практичних аспектів, що потребують нових підходів та сучасних рішень. Найбільш важливі з них:

1. Необхідність системного характеру моніторингу.

2. Гнучке реагування концептуального і методичного забезпечення моніторингових досліджень на зміни у соціально-економічній ситуації.

3. Організація і фінансування необхідних досліджень.

Перша проблема складається у тому, що моніторинг повинен бути комплексним за методами, які використовуються, і за системним за змістом. Однак, застосування статистичних методів ускладнюється тим, що сучасна статистична інформація є недостатньою ні для задоволення поточних потреб фахівців-управлінців, ні для дослідницьких цілей, ні для прогнозування.

Для подолання проблеми нестачі інформації необхідним є створення більш досконалої системи статистичної звітності у регіоні. Необхідним є удосконалення системи ведення обліку кількості зайнятих у економіці області за рівнем освіти, за професіями та спеціальностями в галузях промисловості. Зобов'язання підприємств надавати інформацію про можливе вивільнення, потребу у кадрах та обсяги

виробництва на найближчу перспективу. Важливим залишається питання розробки та запровадження системи зворотного зв'язку між навчальними закладами та роботодавцями з питань якості підготовки професійних кадрів.

Третя проблема – забезпечення моніторингових досліджень також носить комплексних характер, тобто зводиться не лише до пошуку джерел фінансування. Складності її вирішення обумовлені наступним:

по-перше, дослідження ринку робочої сили соціологічними методами не отримує розповсюдження, оскільки керівники підприємств не бажають надавати повну інформацію щодо поточного та перспективного функціонування ввіреного підприємства, обмежуються статистичною інформацією і часто просто психологічно не готові до проведення досліджень, що потребують міркування, аналізу, витрат;

по-друге, проведення досліджень даного профілю стикається з труднощами законодавчого характеру: державне законодавство не передбачає їх проведення, фінансування з бюджету, не закладає у обов'язки територіальним службам зайнятості.

Окрім організаційно-адміністративних напрямів, освітні процеси держави і регіону регулюються правовими інструментами, що забезпечують реалізацію будь-яких заходів розвитку і ефективного функціонування системи освіти. Правове забезпечення здійснюється шляхом прийняття та реалізації законів, інших нормативних актів, які стосуються освіти в цілому і, зокрема, професійно-технічної освіти безпосередньо або опосередковано.

Дослідивши законодавчу базу сфери кадрового забезпечення економіки регіону та держави (рис. 2.), що сформувалася в Україні з часів проголошення її незалежності, можна зробити висновок, що у законодавстві України існують питання, які потребують вдосконалення, деякі аспекти функціонування сфери підготовки і працевлаштування робітничих кадрів зовсім не регулюються законодавством, окремі положення законів і нормативних актів не виконуються певною мірою, або існують лише формально.

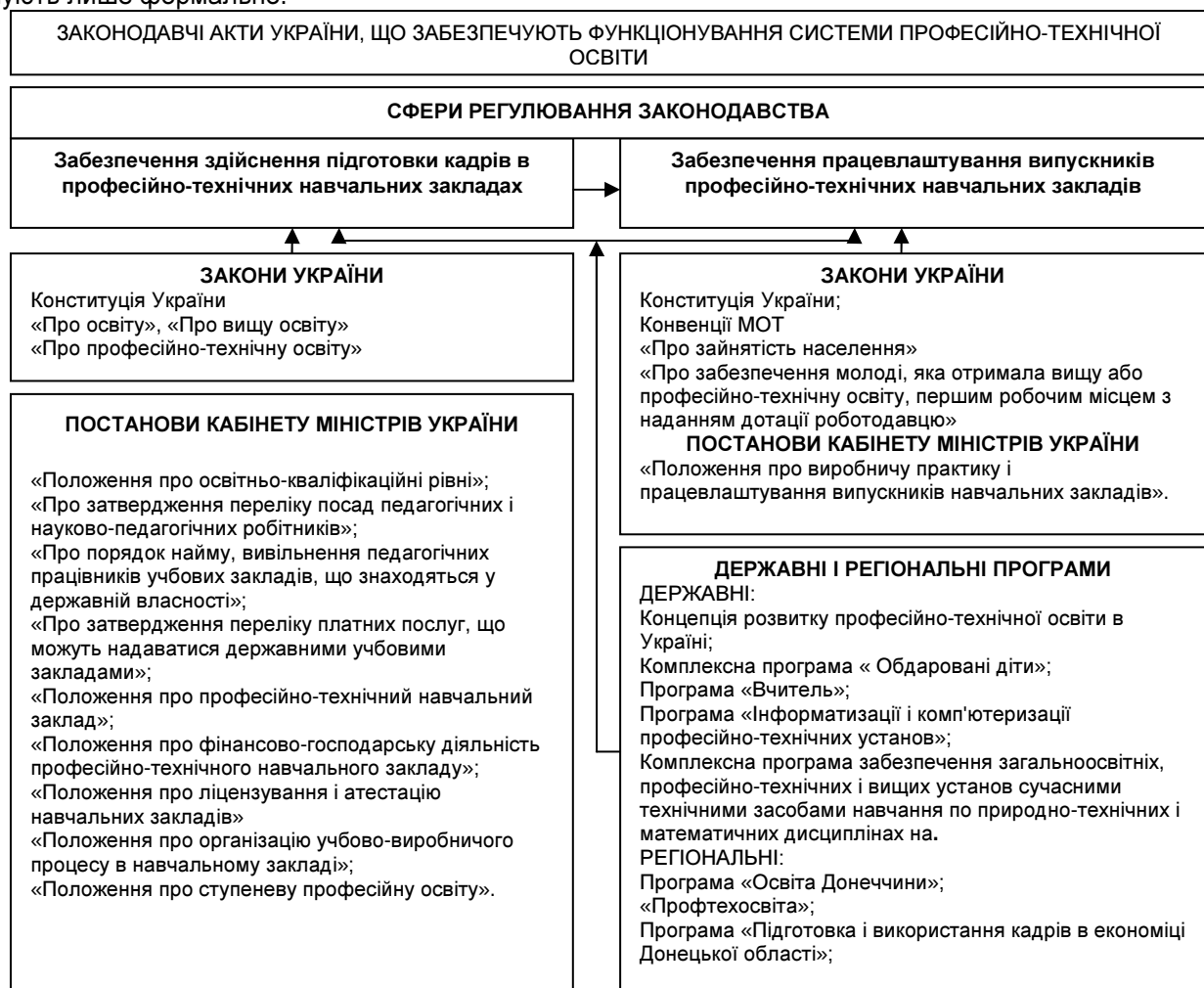

Рис. 2. Правове регулювання процесів кадрового забезпечення

У законодавстві відсутня стабільність, наявні закони часто суперечать один одному, не закладене відповідне правове забезпечення реформування системи освіти.

З метою удосконалення законодавчої бази системи освіти пропонується:

- розробити та прийняти освітній кодекс, що дасть змогу взаємоув'язати всі нормативні акти у освітній сфері, ліквідувати протиріччя у діючому законодавстві, більш чітко визначити державну політику у сфері освіти, підвищити якість освіти, поліпшити рівень захищеності всіх учасників навчального процесу;
- узгодити нормативні документи, які регулюють гуманітарну, соціально-трудову сферу з Бюджетним і Податковим кодексами України;
- законодавчо стимулювати участь роботодавців у підготовці кадрів;
- внесення змін до Податкового кодексу України щодо пільгового оподаткування роботодавців, які створюють нові робочі місця для випускників професійно-технічних навчальних закладів;
- зобов'язати у законодавчому порядку керівників і кадрові служби підприємств надавати у регіональне управління освіти і науки та профільні навчальні заклади інформацію про потреби у фахівцях відповідного профілю;
- спрощення механізму ліцензування освітніх послуг з метою забезпечення мобільності системи професійної освіти та здатності оперативно реагувати на потреби роботодавців з одночасним посиленням вимог до ліцензійних умов та забезпеченням контролю за їх дотриманням;
- узагальнення стандартів професійної освіти і узгодження їх з нормативними документами сфери праці (класифікаторами професій та посад, довідниками кваліфікацій та професій працівників, кваліфікаційними характеристиками професій);
- доопрацювання Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» щодо обговорення механізму начислення заробітної плати молодим працівникам різних галузей економіки різних регіонів; розробка механізму контролю витрат коштів на оплату праці робітників, що отримали своє перше робоче місце;
- розробити Закон про молодого фахівця, який би визначав основні положення соціального захисту випускників;
- вдосконалення і спрощення системи отримання кредитів на освіту з застосуванням механізму зменшення відсотка за кредит на отримання освіти за спеціальностями, у випускниках яких гостро відчуває потребу ринок робочої сили.

Висновки з даного дослідження. У результаті дослідження автором запропоновано низку науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення регулювання розвитку системи професійної освіти, моніторингу ринку праці та підвищення ефективності політики держави у сфері кадрового забезпечення економіки регіону. Обґрунтовано необхідність створення комплексного механізму взаємодії закладів освіти, роботодавців та держави задля усунення диспропорцій на ринку праці, подолання безробіття за наявності вакантних робочих місць, збалансування попиту і пропозиції робочої сили.

Література

1. Онікієнко В.В. Молодіжний ринок праці України: проблеми та шляхи вирішення [Текст] / В.В. Онікієнко, Л.Г. Ткаченко – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Укр. ін-т соц. досліджень. – 2003. – 160 с.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// donetskstat.gov.ua](http://donetskstat.gov.ua)
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
4. Програма науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 р. [Текст]. – Донецьк: Донецька обласна адміністрація, 2008. – 346 с.
5. Програма «Освіта Донеччини 2010-2014». [Текст] – Донецьк: Управління освіти і науки донецької облдержадміністрації, 2010. – 114 с.
6. Програма «Підготовка і використання кадрів в економіці Донецької області» [Текст] – Донецьк: Донецька обласна адміністрація, 2010 р. – 156 с.
7. Програма «Профтехосвіта на 2010-2015 рр.» [Текст] – Донецьк: Управління освіти і науки донецької облдержадміністрації, 2010. – 51 с.
8. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи їх вирішення [Текст]: монографія / Н.Д. Лук'яненко [та ін.]. – Донецький національний ун-т, НАН України, Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2004. – 340 с.

Легкий В.І.,
к.е.н., доцент кафедри економіко-математичного
моделювання та інформаційних систем
ПВНЗ «Бучацький інститут менеджменту і аудиту»

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ І ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Вивільнення працівників і їх залучення до виробництва – елемент загальної економічної динаміки, характерної для суспільств різних типів. У плановій економіці радянського зразка, де підприємства не закривалися і рідко перепрофілювалися, такої проблеми практично не існувало. У ринковій же економіці вивільнення працівників (включаючи і масові звільнення), а також їх працевлаштування – події рутинні. У вітчизняній літературі даній проблемі приділялося вкрай мало уваги, що зумовлює актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукову розробку проблеми забезпечення зайнятості населення великий внесок зробили зарубіжні дослідники. Досить послатися на класичні праці А. Пігу, Дж. М. Кейнса, М. Фрідмана, О. Ланге. Цій проблемі присвячені й численні праці вітчизняних науковців, зокрема Д.П. Богині, М.І. Долішнього, С.М. Злупка, О.І. Кременя, Е.М. Лібанової, О.Г. Осауленка, У.Я. Садової, Л.К. Семів, Л.Т. Шевчук та інших. Проте є ще чимало резервів її подальшої наукової розробки.

Постановка завдання. Мета написання статті полягає у тому, щоб узагальнивши і систематизувавши накопичені світовою теорією і практикою матеріали антикризової організації масштабних вивільнень персоналу, адаптувати набутий у них досвід до рішення складних проблем ринку праці і зайнятості населення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Перехід до ринкової економіки в Україні початку 90-х років минулого століття по-новому поставив проблему зайнятості населення. Наявні до справжнього моменту в арсеналі світової економічної думки теорії зайнятості можна для наших цілей згрупувати у три основні розділи.

Перший напрям включає класичні, неокласичні і неоконсервативні (монетаристські) погляди. Усіх їх об'єднує ідея автоматизму дії ринку праці і невтручання держави у регулювання зайнятості. В якості прикладу приведемо неокласичну теорію ринку праці, яка містить власні теорії попиту на працю і його пропозиції.

Теорія попиту на працю, у свою чергу, включає теорію граничної продуктивності і пов'язаний з нею апарат виробничих функцій. У рамках цих теорій попит на працю ставиться у залежність від співвідношення граничного продукту праці і заробітної плати (короткостроковий період), а також стосунків граничного продукту до граничних витрат праці і граничного продукту капіталу до граничних витрат капіталу (довгостроковий період). Розглядаються також впливи на зміни найманої праці, збільшення або зменшення обсягу випуску продукції, обумовлене рухом цін, чинників виробництва і, відповідно, динамікою величини витрат виробництва (ефект масштабу), а також зміна співвідношення обсягів використовуваних чинників виробництва, викликана коливаннями цін, на ці чинники (ефект заміщення). Крім того, вивчаються інші особливості попиту на працю, у тому числі на різні його види, включаючи кваліфікований.

Теорія пропозиції праці складається з моделей вибору між роботою і дозвіллям (ефект доходу і ефект заміщення) і моделей інвестування у людський капітал. Річ у тому, що питання про вибір роботи (чи працювати взагалі і якщо так, то у якому обсязі і де) вирішується не лише залежно від розмірів поточної заробітної плати, умов праці і від певних моральних вигод працівника, але і від інвестицій з боку працівника. Для моделювання пропозиції праці істотне значення має поведінка працівника у світлі можливостей згаданих вкладень. При цьому, відповідна теорія не зводиться до побудови моделі індивідуальної віддачі від інвестицій в людський капітал. Розглядається цілий комплекс проблем, що виникають у цьому зв'язку, включаючи і проблематику ринку освітніх послуг.

Друга течія – кейнсіанство – виникло як реакція на нездатність буржуазного суспільства, що яскраво виявилася в роки Великої депресії (1929-1933), забезпечити повну зайнятість і справедливий розподіл багатства і прибутків. У «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» Дж. М. Кейнс писав, що установа централізованого контролю, необхідного для забезпечення повної зайнятості, зажадає значного розширення традиційних функцій уряду.

Дж. Кейнс критикував твердження Ж. Б. Сея («закон Сея»[5]), який доводив рівновагу між пропозицією робочої сили і попитом на неї, завдяки чому не може виникнути безробіття, вважаючи, що повна зайнятість – це стан, за якого сукупна зайнятість є нееластичною, тобто не реагує на збільшення ефективного попиту. Закон Сея рівнозначний припущенню, що не існує перешкод для досягнення повної зайнятості. За таких обставин усі суперечки про фактори, що визначають загальний

рівень зайнятості, залишаються безплідними [3, с. 79-80]. Не можемо оминути також твердження Дж. Кейнса щодо необхідності регулювання економіки, насамперед, через забезпечення державою необхідного обсягу ефективного попиту. Це твердження підсилює роль держави у сприянні створенню достатньої кількості робочих місць відповідно до пропозиції економічно активного населення з метою недопущення працевидливості у регіонах.

Теорія регульованого капіталізму, що стала важливою віхою розвитку економічної думки ХХ століття, через три з половиною десятиліття після своєї появи, наприкінці 70-х, зіткнулася з неможливістю пояснення нового на ті часи явища – співіснування інфляції і безробіття. Обернено пропорційна залежність між ними знайшла віддзеркалення у кривій Філіпса, яка, по дотепному зауваженню П. Самуельсона і Р. Солоу, представляла політикам «меню» вибору між рівнем зайнятості і швидкістю інфляції: «Блюда, вказані в лівій колонці меню, складаються з повної, надповної і менш ніж повної зайнятості; колонка цифр на правій стороні дає вартість блюд, з точки зору інфляції, яка має бути сплачена за них» [2]. Проте незабаром у економіці стала спостерігатися стагфляція – одночасний ріст інфляції і безробіття, що вже ніяк не відповідало кривій Філіпса.

К. Маркс і Ф. Енгельс стверджували, що ніякі намагання компенсувати вивільнення робочої сили на ринку праці в ринковій економіці є неможливими. Згідно теорії К. Маркса, можна простежити взаємозв'язок зайнятості з «резервною армією безробітних», відповідно якого зайнятість складається з нових працівників, що вперше прийняті на роботу на підприємствах, та з безробітних. Вибувають із зайнятості працівники за віком і станом здоров'я, вивільнені внаслідок технічних нововведень або інших причин. Безробіття збільшується за рахунок тих, що вступили в працездатний вік, але не можуть знайти роботу, а зменшується на кількість тих, хто відмовився шукати робочі місця. Як бачимо, ці твердження відображають ринково-кон'юнктурні фактори, що зумовлюють працевидливість регіону та наглядно доводять, що сегментованість економічно активного населення з диспропорціями незайнятого населення є прямою загрозою ситуації у сфері зайнятості. Загалом, марксистські доктрини, констатуючи постійне, плінне і приховане безробіття, були оголошені науковими їх адептами, хоч залишились насправді нездатними передбачити еволюцію ринкової економіки, об'єктивні закони якої забезпечують єдність сукупного попиту і сукупної пропозиції, в тому числі на ринку праці [6, с. 32].

До теперішнього часу найбільш поширеною є третя течія – неокласичний синтез, що сполучає, іноді еклектично, два попередні напрями. Вказані погляди, у тому числі стосовно проблематики ринку праці і зайнятості, отримали досить широке поширення.

Загальноприйнята класифікація видів (типів) безробіття підрозділяє останню на макроекономічну (ін. назви – кейнсіанську, циклічну, кон'юнктурну, безробіття дефіциту) і мікроекономічну (чи класичну), утворювану безробіттям фрикційним, структурним, сезонним і надмірної пропозиції. Якщо макроекономічне безробіття обумовлене, передусім, загальним станом кон'юнктури у зв'язку зі знаходженням економіки в тій або іншій точці циклу, то в основі мікроекономічного безробіття лежить неефективність функціонування самого ринку праці. Для згаданих типів безробіття ця неефективність зводиться до інформаційної асиметрії, структурної невідповідності попиту на працю і його пропозиції в професійному, кваліфікаційному і регіональному аспектах, сезонності ряду робіт (у сільському господарстві, будівництві), інституціональній дії на ринок праці.

Поняття «повна зайнятість» не має однозначного тлумачення. Залежно від критерію, покладеного в основу його характеристики, воно трактується по-різному. Так, в радянський період таким критерієм для науки і практики служила загальна зайнятість, забезпечення усього працездатного населення робочими місцями. Суспільство прагнуло досягти балансу трудових ресурсів на гранично високому рівні.

У західній економічній теорії і практиці під повною зайнятістю (як тотожне використовується поняття «оптимальна зайнятість») мається на увазі такий стан економіки, за якого усі охочі працювати при рівні реальної заробітної плати.

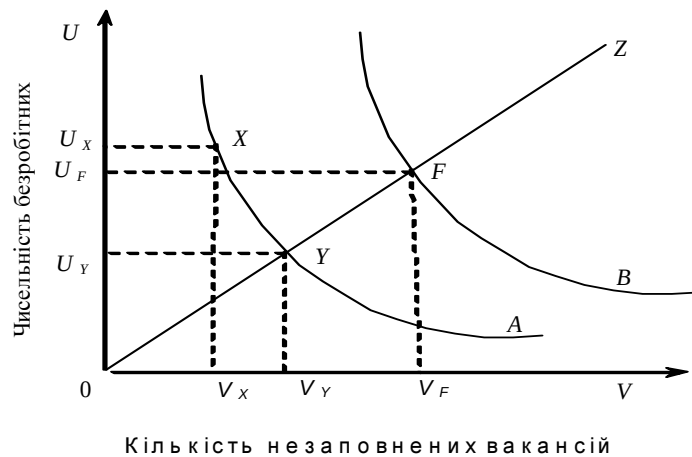
Вдалим інструментом аналізу повноти зайнятості є крива Беверіджа (рис. 1).

Крива Беверіджа для будь-якої економіки представлена кривою А. Фактичний рівень безробіття на даний момент дорівнює UX. Бісектриса прямого кута OZ перетинає криву А в крапці Y, якій відповідає безробіття UY. При цьому $UY = VY$, тобто чисельність безробітних відповідає кількості вакансій. Це означає, що природний рівень безробіття для економіки А дорівнює UY. І якщо фактичний рівень UX перевищує рівноважний UY, то таке перевищення пояснюється передусім циклічним безробіттям [1, с. 99].

Моделі недосконалої конкуренції на ринку праці і забезпечення зайнятості населення в умовах масових скорочень персоналу підприємств:

1. Монопсонія на ринку праці. Крива пропозиції праці, з якою має справу фірма на ринку робочої сили з досконалою конкуренцією, горизонтальна, фірма може за сталою ціною купити стільки праці, скільки їй необхідно. Коливання попиту на працю однієї-єдиної фірми в умовах досконалої конкуренції, за визначенням, не призводять до зміщення кривої сукупного попиту, точки рівноваги і, отже, не впливають на заробітну плату. Інша справа, фірма-монопсоніст. Попит на працю з її боку еквівалентний сукупному ринковому попиту. Монопсоніст як єдиний покупець має справу з кривою ринкової пропозиції праці, що має

нахил вгору. Це означає, що кожному новому додатковому працівникові він повинен виплачувати заробітну плату вище за ту, яку він виплачував найнятим раніше.

U_X та U_F — фактична кількість безробітних;
 OZ — бісектриса координатного кута.

Рис. 1. Крива Беверіджа

Джерело: [1, с. 98]

При вирішенні питання про те, скільки працівників їй найняти, фірма-монопсоніст керується тією ж логікою, що і фірма — досконалий конкурент. Різниця лише в тому, що монопсоніст порівнює граничний грошовий дохід не із заробітною платою граничного працівника, а з усією сукупністю додаткових витрат на свою найману робочу силу. У результаті оптимальним для фірми буде рівень зайнятості, при якому граничний грошовий дохід фірми і її граничні витрати співпадають. При цьому, ефект монопсонії полягає в зниженні як рівня зайнятості, так і рівня заробітної плати.

Монопсоністичний ринок праці — явище досить рідкісне для сучасної західної економіки. Раніше в якості типового прикладу такого ринку приводили невелике місто з єдиною великою компанією, наприклад, автомобільною або вугільною, що надає роботу більшості населення (поширеніше явище олігопсонії нами не розглядається, оскільки невелике число покупців, що утворює її, як правило, легко домовляється між собою про створенні все тієї ж монопсонії [4]). Проте розвиток транспортних засобів значно розширив географічний простір, у якому людина може шукати роботу. Що ж до російських реалій, тематика монопсонії стає останнім часом дуже актуальною у зв'язку з розглядом проблематики ринку праці і зайнятості. При цьому йдеться про свого роду трансформації трудових стосунків командно-адміністративної системи радянського типу, що активно множила міста-заводи, у нинішню монопсонію на ринку праці.

Її наявність на ринку праці України очевидна. Це — неминучий наслідок гігантоманії, коли цілі міста і регіони орієнтуються на обслуговування одного надвеликого підприємства, комплексу, залізниці, а поганий розвиток транспортної мережі, відсутність або нерозвиненість ринку житла зводять можливості географічної мобільності населення до мінімуму.

2. Двостороння монополія: профспілки як монопольні продавці робочої сили підприємству-монопсоністу. Вважається, що профспілки створюються їх членами для протидії прагненню наймачів диктувати розміри заробітної плати і умови роботи. Такий стан справ навряд чи можливий на конкурентному ринку праці, і тому традиційна позиція профспілок має сенс за двох умов:

- по-перше, якщо працівник має специфічний людський капітал, який має дуже обмежене застосування, залежність працівника від фірми висока, і тому потрібний профспілковий захист;
- по-друге, коли працівник знаходиться «у полоні» у підприємства-монопсоніста на територіях робочих селищ і наймач користується своїм монопольним положенням [7].

У тому випадку, коли монополії покупця протистоїть монополія продавця, тобто коли фірмі-монопсоністу на ринку праці протистоїть профспілка-монополіст, виникає двостороння монополія [8]. Яким за цих умов буде рівень заробітної плати, сказати однозначно не можна. Не виключено, що її величина наблизиться до показника рівноважного стану ринку праці.

Однією з найгостріших проблем зайнятості є її забезпечення в умовах масових звільнень персоналу. Готових рецептів рішення проблеми забезпечення зайнятості населення в умовах масових скорочень персоналу не існує. Проте використання зарубіжного досвіду може хоч би в якійсь мірі надати допомогу в пошуку виходу з тривожної ситуації, прообраз якої виник в умовах кризи 2008-2009 років і яка може прийняти воістину загрозливий характер у разі приходу в Україну нової хвилі світової

економічної кризи. Мова піде про масові звільнення 80-х років минулого століття у зв'язку із закриттям британських шахт.

На шляху ліквідації нерентабельної і безперспективної британської вугільної галузі кабінету М. Тетчер довелося здійснити низку непопулярних заходів.

По-перше, за допомогою поліцейських акцій подавити масштабний шахтарський страйк 1984-1985 рр., яка дестабілізувала ситуацію в країні і за час якої було заарештовано більше десяти тисяч чоловік.

По-друге, поставити профспілки перед вибором між поганим і дуже поганим рішенням. Це – або звільнення по скороченню штатів з виплатою не занадто великої компенсації (від 5 до 20 тис. фунтів залежно від стажу роботи і віку) і збереження права на пенсію (гірників старших віків відправляли на дострокову пенсію, що складала 80 відсотків колишнього заробітку), або просто звільнення.

По-третє, проводити активну політику на ринку праці, на фінансування якої з 1984 по 1996 рік було витрачено більше 100 млн. фунтів. У результаті було створено більше 55 тисяч нових робочих місць. У шахтарських районах запрацювали трудові консультації, де гірникам допомагали шукати роботу, правильно оформляти резюме, влаштовуватися на курси перепідготовки. Охочим відкрити свою справу надавалася позика до 250 тисяч фунтів (засоби на фінансування антикризової програми з розрахунку на кожного її учасника з урахуванням інфляційних поправок були на порядок менше).

Вказані заходи допомогли якось пом'якшити ситуацію. Проте ті, хто знайшли нову роботу, за офіційними даними британського уряду, стали отримувати на 70 фунтів в тиждень менше, ніж раніше, а безробіття у шахтарських районах не опускалося нижче 20 відсотків.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, вплив недосконалої конкуренції на ринку праці на зайнятість населення є неоднозначним. У більшості випадків він відображається деструктивними проявами, що зумовлюються негативними тенденціями в загальнодержавному вимірі. За ефективної регіональної політики деструктивний вплив таких факторів може бути послаблений або ж у випадку нестандартних підходів навіть використаний для здобуття конкурентних переваг регіону за показниками сфери зайнятості. Ось чому надалі важливо сконцентрувати наукові дослідження на обґрунтуванні та розробці ефективної регіональної політики зайнятості населення.

Література

1. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості : навч. посібник. / В.С. Васильченко. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
2. Капелюшников Р.И. Новое в буржуазной теории занятости / Р.И. Капелюшников // Критика буржуазных теорий ГМК: Проблемы «смешанной экономики» . – М. : Наука, 1983. – С.302.
3. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Джон Мейнард Кейнс. – М., 1978. – 108 с
4. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – В 2 т. : пер с англ. Т.2. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – Таллинн: Б.и., 1993. – С. 160-161.
5. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. Экономические софизмы; Экономические гармонии / Фредерик Бастиа; [сост., вступ. ст. и коммент. М.К. Бункиной и А.М. Семенова]. – М. : Дело: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000.
6. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці (теорія і практика) / М.І. Долішній, С.М. Злупко, Т.С. Злупко, Т.Б. Токарський та ін. // НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 1997. – 342 с.
7. Фишер С. Экономика : пер с англ. / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М. : Дело ЛТД, 1993. – С. 312-318.
8. Хайнман Д.Н. Современная макроэкономика: анализ и применение: В 2 т. : пер. с англ. / Д.Н. Хайнман. – М. : Финансы и статистика, 1992. – С.181-191.

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.341.1.

Гудзинський О.Д.,
д.е.н., професор кафедри менеджменту
ім. проф. Й.С. Завадського
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
Судомир С.М.,
к.е.н., доцент кафедри аграрної економіки
та організації агробізнесу
ВПНУБіП України «Бережанський
агротехнічний інститут»

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Динамічний розвиток підприємств агропромислового підкомплексу визначається стратегічною гармонізацією його складових елементів як системної цілісності. Досягнення такої цілі потребує проведення у часі і просторі необхідних системних змін в усіх підсистемах АПК. Вирішальна роль відводиться стратегічному управлінню змінами на вимогах синергетичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку соціально-економічних систем має свою історію. Сформовані і різні методологічні підходи: системний, комплексний, функціональний, поведінковий, сценарний, радикальний та ін. В останні 20-30 років одержує розвиток інноваційний та стратегічний. Сформований понятійний апарат, методологічний інструментарій. У вітчизняній літературі існує небагато наукових праць, присвячених дослідженню актуальних проблем управління стратегічними змінами. Окремі аспекти означених питань висвітлені у працях Н.М. Масленнікової [5], А.П. Наливайка [6], В.В. Пастухової [7] та ін. Однак слід відмітити, що теоретичні та емпіричні дослідження не охоплюють його об'єкт як системну цілісність. Досліджуються окремі складові елементи стратегічного спрямування [5]. Домінує аналітичність у системі «часткове – системне», «аналіз – синтез». Властивості системи недостатньо використовуються у процесі дослідження явищ і процесів. Піонерська стадія характерна і для синергетичного підходу. Однак, у останні роки одержує розвиток синергетичний підхід в наукових дослідженнях. Виникає об'єктивна необхідність формування нової парадигми щодо розробки теоретико-методологічних підходів розвитку менеджменту синергетичного спрямування.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка існуючого стану стратегічного управління змінами та формування нових методологічних підходів щодо забезпечення його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромисловий комплекс складна організаційно-економічна система, яка охоплює весь цикл виробництва продукції та доведення його до безпосередніх споживачів [6]. Від рівня розвитку і збалансованості її складових залежить результативність функціонування АПК як цілісної системи [7]. Однак, у реальній практиці в розвитку АПК має місце неузгодженість між його складовими, що не дозволяє повною мірою використати їх потенційні можливості як системної цілісності. Остання потребує забезпечення єдності інтересів у системі логістичного ланцюга, включаючи і споживачів кінцевого продукту. Розв'язання такої задачі можливо здійснити на основі системно-комплексного підходу до формування механізмів організаційно-економічного забезпечення розвитку АПК як цілісної системи та його підсистем. У розв'язанні такої задачі вирішальна роль відводитиметься системі стратегічного управління АПК як цілісністю. У цьому зв'язку мабуть потрібно повернутися до формування підкомплексів АПК як цілісних локальних систем і об'єктів стратегічного управління.

Організаційні форми спеціалізованих системних комплексів можуть бути різні – асоціативні, кооперативні, корпоративні, кластерні з відносно замкнутими організаційними зв'язками або відкритими – самоорганізаційного спрямування [1].

Повинні одержувати розвиток програмно-цільові структури управління. Об'єднуючим і системоутворюючим фактором названих формувань повинна бути чітко визначена соціально-орієнтована цільова спрямованість та єдність корпоративних інтересів у широкому розумінні цього поняття.

Логістична складова при такому підході реалізовуватиме свою рольову функцію через механізми організаційного розвитку – цінності, організаційну культуру, організаційну поведінку, організаційну взаємодію [2]. У цьому зв'язку ми вважаємо за необхідність логістику розглядати через управлінську складову як управління єдиним наскрізним матеріальним потоком на всіх етапах логістичного ланцюга.

За такого підходу логістичний ланцюг ми розглядаємо як єдиний об'єкт планування обліку, аналізу, контролю, ресурсного, інформаційного забезпечення стратегічного та оперативного управління [3]. Це дозволить ще на стадії проектування максимально забезпечувати єдність економічних інтересів корпоративної спільноти, просторово-часову збалансованість попиту і пропозиції. Маневруючи механізмами цінових уступок, маржою та оборотом є можливість забезпечити прибутковість суб'єктів діяльності наскрізного логістичного процесу, не порушуючи баланс попиту і пропозиції. При змінюючих факторах зовнішнього середовища є можливість упереджувально реагувати на їх виклики і забезпечувати ефективне функціонування підприємницьких структур.

В умовах посилення зовнішнього конкурентного середовища виникає об'єктивна необхідність проведення змін у підприємствах АПК.

В реальній практиці, як показують дослідження, проведення змін у більшості підприємств здійснюється не на системній основі [4]. Воно носить вибірковий характер і спрямоване на часткове покращення.

Наша позиція базується на системному і комплексному підході до проведення змін в підприємствах, виходячи із основних положень:

- зміни як конкурентні переваги і складові конкурентного потенціалу підприємств;
- зміни повинні охоплювати усі підсистеми організації і менеджменту в контексті визначеної концепції та обраної загальної стратегії розвитку підприємств;
- проектування системи проведення змін повинно здійснюватися на вимогах сценарно-альтернативного підходу;
- система цін як цілісність повинна бути гнучкою адаптивно-розвиваючою у часовому і просторовому вимірі;
- первинність зміни функції (цільової спрямованості) системи і вторинність проведення системних змін;
- комплексу змін як системної цілісності повинні передувати вимоги законів руху та розвитку систем;
- динамічний розвиток систем та їх упорядкованість повинні забезпечуватися раціональною збалансованістю організаційно-регулятивної і самоорганізаційної функції та ін.

У процесі проведення змін, як показують наші дослідження, недостатньо враховується вимога часу, простору, напрямів змін, стадія розвитку систем, самоорганізаційно-розвиваюча функція і централізована упорядочно-регулятивна у часовому вимірі на стадіях розвитку організаційних формувань не завжди знаходиться в раціональній збалансованості. Із зміною кількісних параметрів в процесі трансформаційних перетворень у більшості організаційних формувань в часовому вимірі не одержують розвиток функціонально-інтеграційні процеси. А з розвитком останніх з великим запізненням одержує розвиток організаційно-інтеграційна складова. В теоретичному плані не обґрунтований лаг консерватизму системних змін на стадіях життєвих циклів організацій. Має місце відставання фактора адаптацій від трансформаційних зрушень у розвитку організаційних формувань. Як наслідок, підвищується несприйняття інноваційних перетворень. Часовий лаг адаптаційних процесів повинен випереджувати часовий лаг трансформаційних перетворень. За такого підходу забезпечуватиметься розвиток відносин міри і гармонії при проведенні інноваційних змін. Це підтверджується нашими дослідженнями. З підвищенням коефіцієнта інноваційної сприйнятливості покращуються результативні показники господарювання. Мотиваційний фактор корпоративної єдності сприяє забезпеченню синергетичного ефекту в процесі проведення інноваційних змін. При цьому, ми робимо акцент на проведенні системних змін в усіх складових організаційної цілісності [8], включаючи не лише техніко-технологічні, біологічні, ресурсні, а й цінності, організаційну культуру, культуру організації, організаційну поведінку, організаційну взаємодію, управлінський профіль, структури управління, кадровий потенціал, комунікації та ін.

Виходячи із таких тверджень, ми розширюємо поняття «управління результативністю» діяльності підприємств, поклавши в основу системно-синергетичний підхід в раціональному поєднанні організаційно-регулятивного впливу та самоорганізаційного розвитку.

Забезпечення такої вимоги можливо здійснити за умови чітко визначеної цільової спрямованості розвитку підприємств, горизонтальної і вертикальної інтеграції, диверсифікації, поглибленого підходу

до формування систем управління змінами в контексті напрямів діяльності: інноваційної, стратегічної, антикризової, стійкої у збалансованій єдності екологічних, соціальних, економічних складових.

Лише за такого підходу можливо забезпечити синергетичний ефект, поклавши в основу єдність інтересів та основні вимоги законів природи, суспільства та економіки. Це методологічна основа, яка покладена в основу розвитку теорії і методології менеджменту в контексті інституціональної трансформації економіки України [8].

Економічна наука за останні сорок років почала розвиватися в різновекторних напрямках вузькоспеціалізованого підходу. Особливо це стосується теорії менеджменту. З одного боку, різновекторність у розвитку теорії менеджменту сприяла поглибленому вивченню окремих складових її теорії і методології. Одержали розвиток інноваційний, стратегічний, інвестиційний, кадровий, організаційний, психологічний та інші підходи. З другого боку, втрачена цілісність теорії менеджменту як синтезуючої методології, що привело до розбалансованості у системній цілісності в наукових дослідженнях.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити такі висновки:

- у реальній практиці при проведенні стратегічних змін недостатньо використовуються вимоги системно-комплексного підходу, має місце відставання адаптивних процесів від трансформаційних зрушень у розвитку організаційних формувань;
- при проведенні змін в господарюючих структурах недостатньо враховуються: фактор часу, стадія розвитку систем та відносини міри і гармонії в їх розвитку;
- обґрунтовані основні положення проведення стратегічних змін в організаційних формуваннях сприятимуть створенню передумов забезпечення результативності від системних трансформаційних перетворень.

Література

1. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
2. Гудзинський О.Д. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): колективна монографія за загальною редакцією О.Д. Гудзинського – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
3. Гудзинський О.Д. Управління результативністю діяльності підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О.Д. Гудзинський, Н.В.Гайдамак, С.М.Судомир. – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2011. – 175 с.
4. Дюк А.А. Взаємозв'язок організаційної культури та організаційного розвитку та позитивний їх вплив на стратегічний розвиток підприємств / А.А. Дюк // Економічний простір. – 2010. – № 33. – С. 214 – 220.
5. Масленникова Н.П. Управление развитием организации / Н.П. Масленникова. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2002. – 304 с.
6. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства: Сучасний стан та напрямки розвитку: монографія / А.П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 227 с.
7. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія / В.В. Пастухова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2002. – 302 с.
8. Судомир С.М. Синергетичний потенціал стратегічного розвитку підприємств / С.М. Судомир // Інноваційна економіка. – 2012.– № 9 [35]. – С. 90-92.

УДК 338.439

Свиноус І.В.,
д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Білоцерківський національний аграрний університет

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Продовольча безпека є однією з основних ланок у ланцюзі економічної безпеки як окремого регіону чи області, так і країни в цілому. Національна продовольча безпека ґрунтується, в основному, на концепції самозабезпечення основними видами продовольства, що є однією із складових економічної безпеки країни. Національну продовольчу безпеку можливо досягти за умови: визначення рівня самозабезпечення основними продовольчими товарами і критичного рівня імпорту; використання комплексу заходів з підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробництва; розробки та використання захисних заходів зовнішньоекономічного характеру; створення і підтримки страхових перехідних запасів продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема продовольчої безпеки у світі привертає значну увагу багатьох дослідників. Проте, найбільше вона відображена у працях таких науковців як: В.Я. Амбросов, В.І. Власов, А.Б. Гайдуцький, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, Б.Й. Пасхавер, Е.М. Ковальов, З.М. Ільїна. Однак, дослідження основних питань продовольчої безпеки у контексті глобалізації не можна назвати вичерпними.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо покращення основних індикаторів продовольчої безпеки України з метою забезпечення економічної та продовольчої незалежності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека – це офіційно прийняте у міжнародній практиці визначення, яке використовується для характеристики стану продовольчого ринку, в цілому економіки країни або групи країн, а також світового ринку. Експерти Продовольчої та сільськогосподарської Організації Об'єднаних Націй (ФАО) пропонують розглядати „міжнародну продовольчу безпеку” як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів до продовольства в будь-який час і обсягах, які необхідні для забезпечення активного і здорового життя. Однак, слід зазначити, що в науковій літературі та офіційних документах міжнародних організацій відсутня єдина точка зору на дане поняття, що дозволяє виділити цю проблему із широкого кола питань, пов'язаних із продовольством. У процесі підготовки до світової зустрічі на вищому рівні по продовольчій проблемі (Рим, 1996 р.) у підсумкових документах були узагальнені основні підходи до визначення цього поняття, що дало змогу більш чітко окреслити дану проблему.

Забезпечення продовольчої безпеки досягається за рахунок власного виробництва необхідної кількості продуктів харчування, або за рахунок власного виробництва продовольства і системи заходів щодо його закупівлі, що максимально згладжує цінові аспекти, у т.ч. з урахуванням транспортування, збереження, переробки та ін. З логістичної точки зору – торгова система має визначальний вплив на забезпечення населення продуктами харчування, проте його основою є, без сумніву, – власне виробництво [1, с. 54].

Самозабезпечення продовольством означає задоволення потреби у продовольстві за рахунок внутрішнього виробництва при мінімальній залежності від зовнішніх чинників.

Україна повністю забезпечує себе продукцією власного виробництва. На даний час в Україні має місце імпортозалежність лише за двома групами товарів, які у недостатній кількості виробляються в країні: по рибі і рибопродуктах – біля 70 %, по плодах та винограду – біля 50 %. Ще одним сегментом ринку продовольчих товарів, де мають місце деякі обсяги імпорту, це ринок м'яса та м'ясопродуктів – до 7 % обсягів внутрішнього споживання.

Специфічною є ситуація щодо імпорту плодів, обсяг якого протягом 2007-2011 років сягав 1 млн. т. Це пояснюється, головним чином, підвищенням доходів населення та відповідним розширенням асортименту споживання товарів, – середньорічний обсяг імпорту бананів за 2007-2011 роки становив 255 тис. тонн, цитрусових – 365 тис. тонн.

Нині продуктовий кошик у середньому на 9,7 % складається з хліба та хлібопродуктів, на 1,3 % – з круп, на 8,4 % – з овочів, на 5,1 % – з фруктів, 28,2 % – з м'яса та м'ясопродуктів, 2,3 % займає риба, 1,8 % – олія, 2,5 % – цукор.

У порівнянні з раціональними нормами споживання, у 2011 р. кожен громадянин України недоживав 38 % – м'яса і м'ясопродуктів, 46 % – молока і молочних продуктів, фруктів, ягідної продукції – 42 %. Проте, слід відмітити, у порівнянні з 2000 роком, у 2011 році споживання м'яса і м'ясопродуктів збільшилось на 58 %, яєць – 89 %, молока – 4%, ягід та винограду – на 81 %, риби та

рибних продуктів – 60%. Практично незмінним залишилося споживання картоплі і цукру. Зменшилося споживання хліба та хлібопродуктів на 11%. Проте, слід відмітити, що по таким видам продовольства як овочі та баштанні, хлібні продукти, картопля, олія, цукор, яйця у 2011 р. рівень споживання перевищував раціональні норми. Мінімальні норми споживання не досягнуто лише по споживанню молока та плодів і ягід (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень споживання продуктів харчування на одну особу, кг

Продукти	Норми споживання		Рік					
	раціональні	мінімальні	1990	2000	2008	2009	2010	2011
Хлібні продукти	101	94	141	124,1	115	111,7	111,3	110,4
Картопля	124	96	131	134,5	132	133	128,9	139,3
Овочі та баштанні	161	105	103	101,0	129,2	137,1	143,5	162,8
Плоди і ягоди	90	68	47	29,1	43,5	45,6	48,0	52,6
Олія	13	8	12	9,3	15,0	15,4	14,8	13,7
Цукор	38	32	50	36,5	40,3	37,9	37,1	38,5
М'ясо	83	52	68	32,5	50,6	49,7	52,0	51,2
Молоко	380	341	373	197,7	213,8	212,4	206,4	204,9
Риба і рибні продукти	20	12	18	8,4	17,5	15,1	14,5	13,4
Яйця	290	231	272	164	260	272	290	310

Джерело: Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України»

Починаючи з 2006 р., в Україні за рахунок більш дешевих продуктів харчування рослинного походження калорійність споживання досягла рівня раціональних норм.

Аналіз груп населення з різним рівнем середньодушових доходів свідчить про значне зниження частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму. Зокрема, якщо у 2002 р. вона складала 83,3%, то у 2011 р. цей показник складав уже 13,7%. Темпи зростання розміру прожиткового мінімуму складають 2,7 рази.

Аналіз споживання продовольства міським та сільським населенням свідчить про те, що останнім споживається більше картоплі та хлібних продуктів, овочів, цукру. Така ситуація зумовлюється тим, що більшість сільського населення займається вирощуванням картоплі та зерна на власних присадибних ділянках і земельних частках (паях) з метою самозабезпеченості необхідними продуктами харчування. Розглядаючи це, Дж. Скотт посилається на класичне твердження Карла Поланьї: «Відсутність загрози індивідуального голоду в певному значенні робить архаїчне суспільство гуманнішим порівняно з ринковою економікою, але в той же час економічно менш ефективним» [4, с. 508]. Незалежно від того, що більшість домогосподарств сільської місцевості тримають корів (часто по 1-2 і більше), споживання молочної продукції значно не відрізняється від рівня споживання у міських поселеннях (18,6 та 19,1 кг відповідно). Це пов'язано з тим, що при відсутності доходів сільське населення значну частку молока реалізує. Так, Дж. Скотт метафорично пояснює економічну ситуацію більшості традиційних суспільств до другої половини ХХ століття: «...Є райони, в яких положення сільського населення нагадує положення людини, що весь час стоїть по шию у воді, коли легкої хвилі досить, щоб вона захлинулася». За такої ситуації селянин понад усе прагне уникнути ризику. При цьому підприємницький азарт, спроби політичної організації відходять у традиційних співтовариствах на другий план. Принцип «голове – вижити» превалює абсолютно» [3, с.141].

Протягом 2005-2011 рр. розмір сукупного доходу населення збільшився втричі та у 2011 р. склав 1483 грн. на місяць в розрахунку на 1 особу. Одним з основних джерел доходів населення України є заробітна плата. Протягом досліджуваного періоду спостерігається збільшення її частки у сукупних доходах, яка у 2011 рік склала 49,3 %. Значну питому вагу також займають пенсії, стипендії та соціальні допомоги надані готівкою, яка у 2011 р. становила 25,5% та в середньому на 1 особу – 378 грн.

Купівельну спроможність працюючого населення можна оцінити, порівнюючи рівень середньомісячної заробітної плати з величиною прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у розрахунку на одну особу в місяць (прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості).

Середньомісячна заробітна плата в цілому по національному господарству за 2011 рік, нарахована на одного штатного працівника, становила 2633 грн., що втричі перевищує величину прожиткового мінімуму для працездатних на 2011 рік (914 грн.).

Спостерігаються значні темпи зростання розміру заробітної плати в Україні, зокрема, у 2011 р. порівняно з 2005 р. вони збільшилися у 3,3 раза. Найменш оплачуваними залишаються галузі сільського господарства та сфера охорони здоров'я та надання соціальної допомоги. Проте темпи зростання розміру заробітної плати у сільському господарстві вищі, ніж середній рівень, та складають 4,3 рази.

На фоні позитивних тенденцій зростання доходної частини сімейного бюджету пересічного громадянина України у структурі його витратної частини все ще значну частку займають витрати на продукти харчування. Так, протягом 2000-2011 рр. цей показник зменшився на 16,9 відсоткових пункти, проте, ще залишається високим та у 2011 р. склав 51,3%, тоді як у розвинених країнах світу його коливання відбуваються в межах 9-12 %. Збільшилася частка витрат на непродовольчі товари та послуги, яка у 2011 р. становила 35,5%, в основному за рахунок збільшення витрат на житло, воду, електроенергію, газ та транспорт.

У 2011 р. на придбання продуктів харчування пересічний громадянин витрачав протягом місяця 685 грн., що складає 75% від розміру прожиткового мінімуму. Аналіз структури споживчого кошика в розрізі видів продовольства протягом 2005-2011 рр. (табл. 2) свідчить про зменшення частки на придбання м'яса та м'ясопродуктів, що на фоні збільшення їх споживання у натуральному вимірі є досить позитивною тенденцією, також зменшилася частка витрат на придбання олії та цукру. Натомість населення більше стало витрачати на молоко і молокопродукти (в 3 рази) та фрукти (в 3,5 рази) на фоні зростання витрат на придбання всього продовольчого кошика у 2,5 рази.

Таблиця 2

Диференціація доходів населення України

Рік	По всіх групах населення, грн на 1 особу	Децильні (10%) групи домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів		Співвідношення вищого і нижчого децилів
		Перший (нижчий) дециль (грн. на одну особу)	Десятий (вищий) дециль (грн. на одну особу)	
2003	270,5	144,8	594,3	4,1
2004	348,0	181,2	789,7	4,4
2005	506,3	270,9	1136,5	4,2
2006	619,9	327,6	1432,1	4,4
2007	773,9	346,9	1828,7	5,3
2008	1112,6	479,9	2783,0	5,8
2009	1159,7	518,2	2901,3	5,6
2010	1339,4	615,4	3302,4	5,4
2011	1483,3	709,0	3465,8	4,9

Розраховано за даними Державної статистичної служби України

Критична ситуація з купівельною спроможністю населення України полягає не лише в тому, що за багатьма видами продукції (м'ясо, молоко, плоди, ягоди, риба) не досягнуто раціональних норм споживання, а ще і у великій диференціації споживання продуктів харчування в домогосподарствах, залежно від розміру середньодушових загальних доходів за рік на одну особу. Так, у 2011 р. коливання між споживанням продуктів харчування в групах населення з максимальними і мінімальними доходами становили по м'ясу і м'ясопродуктах в 3,3 рази, молоку і молокопродуктах – в 6 раз, фруктах і ягодах – в 16 рази, рибі і рибопродуктах – в 7 раз. Лише по хлібу, хлібобулочних виробів і картоплі коливання становлять 1,5-2,5 рази. Порівняно з 2005 р. розрив у споживанні продуктів харчування між цими верствами населення збільшився. Нині основним джерелом надходження продуктів харчування для жителів сільської місцевості стали особисті селянські господарства. Як відмітив А.В. Чаянов: «Грізна година, коли виявляться безсилями всі методи підприємництва, коли економічна криза і удари організованого супротивника зм'ятимуть наші складні підприємства, для нас можливий єдиний вірний шлях порятунку ...шлях цей: перекинути на плечі того атланта, яким тримається вся наша робота, та, по суті, і все народне господарство нашої Батьківщини, на плечі селянського господарства. Ці плечі зможуть витримати всяку складність, якщо ... тільки захочуть підставити себе» [2, с. 456].

Протягом останніх років намітилася тенденція скорочення розриву між групами населення з мінімальними та максимальними доходами. Якщо у 2008 р. розрив у доходах між крайніми децильними групами складав 5,8 рази, то у 2011 р. цей показник складав 4,9 рази. Проте все ще залишається досить високий розрив між цими прошарками населення, зокрема у 2003 р. цей показник складав 4,1 рази.

Аналізуючи сучасний стан продовольчої безпеки, вітчизняні вчені наголошують, що «нині проблема продовольчої безпеки України як з позиції ролі вітчизняної агросфери у формуванні

структури споживання продуктів харчування, так і щодо загальної величини забезпеченості основними з них, внаслідок низької платоспроможності населення наблизилася до критичного рівня» [5, с. 4; 74, с. 7], «різко загострилась» [6, с. 101], «країна втрачає продовольчу незалежність» [7, с. 55]. У державі реально не вирішено проблему кількості, якості, поживності продуктів харчування та доступності їх споживачам, а також з урахуванням незалежності від імпорту [8, с. 62].

Забезпечення гарантованої товарної пропозиції продовольства можливе за умов наявності реалізації виваженої державної продовольчої політики. На підтвердження цього слід зазначити, що у розвинутих країнах світу – основних експортерах продовольства, аграрна політика передбачає державне регулювання і підтримку сільськогосподарського виробництва з використанням кредитів, позик, дотацій, контролю за збутом і зовнішньою торгівлею. Система державного регулювання аграрного сектору здійснюється в США із 30-х років, як засіб виходу із економічної кризи. У Європі та Японії її почали запроваджувати у післявоєнний період для вирішення проблем самозабезпечення країн продовольством і піднесення розвитку сільського господарства. Оскільки тепер ці питання вирішені, то орієнтири державної продовольчої політики істотно змінилися. Так, сутність їх нині полягає в тому, щоб, з одного боку, скоротити бюджетну підтримку сільського господарства, з іншого – змусити країни-імпортери продовольства послабити заходи щодо захисту внутрішнього ринку від конкуренції імпортованих товарів.

Висновки з даного дослідження. Ураховуючи вищевикладене, основними критеріями продовольчої безпеки в нинішньому її розумінні мають бути такі чинники: державна продовольча політика, яка передбачає надання гарантій державою у сфері безпечності сировини і готової продукції та забезпечення умов для стабільної пропозиції споживчому ринку продовольства різної якості, що задовольняє потреби різних категорій населення; обсяг виробництва і структура (співвідношення імпорту/експорту) аграрної сировини; сукупна пропозиція продовольчих товарів і його структура на споживчому ринку; моніторинг купівельної спроможності споживачів продуктів харчування.

Доцільно зупинитись на питаннях поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки. Розвиток аграрного сектору економіки провідних країн світу доводить об'єктивну необхідність державної продовольчої політики. Незважаючи на відсутність цільової державної програми з продовольства, нині є відчутним прояв державних заходів у сфері продовольчої безпеки, зокрема, створено правову базу виробництва і збуту високоякісної продукції, захисту прав споживачів, посилено контроль державних органів за якістю продукції.

Отже, з урахуванням кризового стану АПК України саме держава повинна створювати передумови для зміни існуючого курсу реформ. У даному випадку йдеться про активну взаємодію на рівнях «центр-регіон», а також «регіон-господарючі суб'єкти». Для забезпечення продовольчої безпеки країни (регіону) необхідно розробити комплексну програму щодо її реалізації. При цьому основним базисом і гарантом успіху в її реалізації повинні бути відповідні зміни нормативно-правової бази, які б передбачали проведення політики державного протекціонізму відносно вітчизняних, місцевих товаровиробників сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів. Послідовність дій з виконання цільової комплексної програми повинна визначатися з урахуванням розв'язання двох базових завдань з вирішення основних проблем ринку продовольчих товарів: насичення споживчого ринку продовольчих товарів і підтримка населення.

Література

1. Гойчук О.І. Продовольча безпека в Україні і світі / О.І. Гойчук. – К. : Наукметодцентр аграрної освіти, 2003. – 114 с.
2. Чаянов А.В. Организация крестьянского хозяйства / А.В. Чаянов // Великий незнакомец. – М. : Политиздат, 1992. – 673 с.
3. Scott J. C. The moral economy of the peasant: Rebellion and subsistence in South-East Asia. London: Routledge and Kegan Paul, 1976. – 242 p.
4. Полани К. Два значения термина «экономический» / К. Полани // Неформальная экономика: Россия и мир; под ред. Т. Шанина. – М. : Логос, 1999. – С. 505-513.
5. Басюріна Н.Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки / Н.Й. Басюріна // Економіка харчової промисловості. – 2011. – № 2 (10). – С. 5-10.
6. Мазуренко О.В. Продовольча безпека та поточна ситуація з позиції виробництва та споживання м'яса / О.В. Мазуренко // Вісник Уманського національного університету садівництва. – 2008. – Вип. 70 (частина 2 – економіка). – С. 105-111.
7. Лайко П.А. Економічна та продовольча безпека України в екстремальних умовах : монографія / П.А. Лайко, В.Ф. Шмиров. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 184 с.
8. Про вдосконалення методів розробки балансів попиту і пропозиції окремих видів продукції / В.Ф. Беседін, І.В. Беседін, С.В. Дідур, Б.М. Щукін // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 12 (31) – С. 61-65.

УДК 338.34

Звягінцева О.Б.,
д.е.н., доцент кафедри економічних систем і маркетингу
 Туманова А.Ю.
 Мірза Я.В.
 Одеський національний політехнічний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ПІДПРИЄМСТВА В СКЛАДІ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ КОМУНІКАЦІЙ

Постановка проблеми. Маркетингова політика комунікацій підприємства покликана інформувати споживача й спонукати зробити покупку розробленого в процесі здійснення маркетингової товарної політики товару за встановленою маркетинговою політикою ціною в місці, обґрунтованому маркетинговою політикою розподілу. В складі комплексу маркетингу підприємства маркетингова політика комунікацій має конкретний творчо-комерційний вплив на маркетингову ефективність цього підприємства, тому механізм її розробки потребує наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За ринкових умов господарювання маркетингова політика комунікацій розглядається як високоефективний засіб конкурентної боротьби підприємств. Нові вимоги щодо їх діяльності обумовлюють значні зміни механізму господарювання, форм власності, характеру відносин між виробниками та споживачами в організації маркетингових комунікацій. Розгляду питань впливу маркетингових комунікацій на підприємницьку діяльність присвячені дослідження вітчизняних та закордонних вчених, зокрема: С. Бака, М. Бакстера, Л. Балабанової, Л. Баттерфілда, А. Біля, К. Бейкера, М. Бойцова, С. Гаркавенка, Д. Девіса, Ф. Джефкінса, М. Ігнатовича, Г. Картера, Ф. Котлера, В. Королька, С. Коула, Р. Левешка, Т. Лук'янець, А. Матанцева, Д. Огілві, М. Пазухи, Т. Примака, Є. Ромата, А. Селиванової, Є. Смірнова, П. Фалда, Н. Юдіна, Д. Яффе та ін. Проте практичне функціонування підприємств в Україні свідчить про відсутність дієвого механізму маркетингової політики комунікацій, орієнтованого на забезпечення конкурентоспроможності підприємства. З огляду на це, нагальною є потреба щодо розробки теоретико-методологічних засад підвищення ефективності маркетингової політики комунікацій підприємств в системі організації їх маркетингової діяльності за умов нестабільного бізнес-середовища.

Постановка завдання. Метою статті є розробка моделі маркетингової політики комунікацій підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетингова політика комунікацій – це наука, яка розглядає систему загальних настанов, критеріїв та орієнтирів сфери взаємовідносин між підприємствами та організаціями – з одного боку, та їхніми клієнтами, з іншого, з метою досягнення маркетингових цілей [1]. Модель маркетингової політики комунікацій підприємств як сукупність маркетингових заходів маркетингової політики комунікацій доцільно представити формулою (1)

$$\begin{aligned} \sum MZ_{\text{мпк}} = & \text{ОП}_T [\text{ОМТП}_T, \text{ОМЦП}_T, \text{ОМПР}_T] + M \{EM, NEM\} + \\ & + \sum \text{ЦА}_{\text{впл}} + \sum \text{З}_{\text{впл}} + B + I_{\text{кз}} \{Z_{\text{кз}}, K_{\text{кз}}, \Phi_{\text{кз}}\} + \\ & + \text{ФС}_n \{ \text{Стз}, \text{Гтз}, \text{Л}, \text{С}, \text{Д}, \text{ФК}, \text{ФКШ}, \text{ФБ}, \text{Ілюст}, \text{ФВ}, \text{РС}, \text{АО}, \text{ФУпак}, \text{ФЕлем} \} + \\ & + \text{КМК}_T + \sum \text{ЗП}_{\text{кз}} + \text{КК}_{\text{п,т}}, \end{aligned} \quad (1)$$

де ОП_T – особливості просування товару на базі виділених особливостей його маркетингової товарної політики (ОМТП_T), маркетингової цінової політики (ОМЦП_T) і маркетингової політики розподілу (ОМПР_T);

M – мета МПК підприємства, що включає економічну мету (ЕМ) і неекономічну (NEM);

ЦА_{впл} – цільова аудиторія впливу МПК підприємства;

З_{впл} – завдання впливу МПК підприємства;

B – бюджет МПК підприємства;

I_{кз} – ідея комунікаційного звернення підприємства при просуванні конкретного товару, включає зміст звернення (З_{кз}), його конструкцію (К_{кз}) і форму (Ф_{кз});

ФС_n – фірмовий стиль підприємства при просуванні конкретного товару, у складі якого словесний товарний знак (Стз), графічний товарний знак (Гтз), логотип (Л), слоган (С), девіз фірми (Д), що підкріплює слоган, фірмовий колір або поєднання кольорів (ФК), фірмовий комплекс шрифтів (ФКШ), фірмовий блок (ФБ), модульна схема верстки й система ілюстрацій (Ілюст), формат видань (ФВ), рекламний символ фірми (РС), аудіо-образ фірми (АО), фірмова упаковка товару (ФУпак), фірмові елементи товару (ФЕлем);

КМК_{п,т} – комплекс маркетингових комунікацій підприємства при просуванні конкретного товару;

∑ЗП_{кз} – засоби поширення комунікаційного звернення підприємства при просуванні конкретного товару;

КК_{п,т} – комунікаційна кампанія підприємства при просуванні конкретного товару.

Нами проведено адаптацію запропонованого моделювання щодо формування маркетингової політики комунікацій підприємства, яке виробляє конкретний товар – молоко та кисломолочні продукти. Модель формування маркетингової політики комунікацій підприємства включає наступні складові її маркетингових заходів (табл. 1-7).

Таблиця 1

Особливості МПК виробника молока і кисломолочних продуктів та її цілі

Код елемента моделі	Опис для молока та кисломолочних продуктів
ОП _т	Особливості просування товарів на базі особливостей їх МТП, МЦП і МПР
М	
ЕМ	Вживання (для молока): маркетингове доцільно розробляти і впроваджувати заходи, які стимулюють “швидкі” покупки, що обумовлює ефективність виробництва продукту, демонструвати можливість і необхідність задоволення групи потреб у молоці, підкреслюючи корисність його споживання
	Збільшення обсягу продажів (для кисломолочних продуктів): маркетингове доцільно розробляти і впроваджувати заходи щодо стимулювання попиту покупців, що включають роз'яснення корисності для здоров'я й життєдіяльності людини, інформуючи про склад різних продуктів, з акцентом на можливі негативні для споживача результати у випадку відмови від споживання продуктів; розширювати перелік приводів споживання продуктів, акцентувати увагу на тому, що рідкі кисломолочні продукти задовольняють не тільки потребу в їжі, а й у питві, виступають дієтичним, лікувальним продуктом, підкреслюючи наявність різноманітного асортименту кисломолочної продукції однієї товарної марки тощо
НЕМ	Покращення думки про підприємство та його продукцію: маркетингове доцільно розробляти і впроваджувати заходи, що нівелюють негативні купівельні стереотипи щодо можливого небезпечного складу молока та кисломолочних продуктів – демонстрація відомостей про натуральність одержання сировини й виробництва молочної продукції, акцент на українській сировині й виробництві із вказівкою конкретної місцевості одержання сировини й продукції Зміна іміджу в певному напрямку (омолодження, модернізація, виділення): через особливість конкуренції на національному ринку молока та кисломолочних продуктів – наявність великої кількості іноземних власників і торговельних марок, які періодично міняють імідж, маркетингове віртуального підприємства в Херсонській області доцільно розробляти і впроваджувати заходи щодо виділення власного іміджу – ефективний і обґрунтований фірмовий стиль і комунікативна стратегія, що включає відповідно ринку характеристики зі специфічним власним креатином

Цільові аудиторії впливу МПК виробників молока та кисломолочних продуктів представлені у табл. 2.

Таблиця 2

**Цільові аудиторії впливу МПК
 виробників молока та кисломолочних продуктів**

Опис	Маркетингові заходи
1	2
HoReCa – 1ЦА _{впл}	
Підприємства ресторанного бізнесу, шкільні їдальні, підприємства сфери оздоровлення	Особистий продаж, стимулювання збуту
Харчові підприємства – 2ЦА _{впл}	
Підприємства, що виробляють кондитерські, хлібобулочні вироби, дитяче харчування	Особистий продаж, стимулювання збуту
Основна цільова аудиторія – 3ЦА _{впл}	
Жінки 25-55 років, міські жителі з середнім і високим доходом; заміжні, виховують 1-2 дітей, готують для своєї родини й самостійно купують продукти в супермаркетах	Реклама, розрахована на прагматично-чутливе сприйняття представників цільової групи
Споживачі дитячого харчування – 4ЦА _{впл}	
Діти від грудного до молодшого віку, зростання і розвиток організму яких вимагає надходження кальцію та інших корисних речовин, що містяться в молоці та кисломолочних продуктах	Реклама на місці продажу, барвисто оформлена з використанням мотивів, зрозумілих і цікавих для дітей (POS-матеріали, фігурки-стендери, оформлення магазину в зоні продажів цих продуктів, подарунки)

продовження табл. 2

1	2
Покупці дитячого харчування – 5ЦА _{впл}	
Батьки дітей – споживачів дитячого харчування	Раз'яснююча зміст корисних для дитячого організму речовин реклама, що демонструє склад продукту, результат його впливу на організм дитини, а також результат відсутності споживання цих продуктів; пропаганда
Цільова аудиторія, що дотримується дієтичного харчування – 6ЦА _{впл}	
Чоловіки та жінки 20-35 років, що використовують у своєму раціоні умовно-дієтичні продукти для підтримки на належному рівні зовнішнього вигляду та здоров'я організму; городяни, що працюють у сфері послуг, інтелектуальної праці, торгівлі, ведуть як активний, так і малорухомий спосіб життя, одиниці, сімейні	Пропаганда доцільності дієтичного харчування; акцент у пропаганді та рекламі на складі молока та кисломолочних продуктів і їхніх дієтичних особливостях
Цільова аудиторія, що дотримується "здорового" харчування – 7ЦА _{впл}	
Чоловіки та жінки 30 і більше років, які використовують у своєму раціоні продукти, що підтримують здоров'я організму на нормативному рівні, городяни, що працюють у виробничій сфері	Інформативна реклама, що робить акцент на складі молока та кисломолочних продуктів, відсутності шкідливих добавок, що демонструє "натуральність" виробництва продукту Пропаганда споживання даних корисних продуктів для розширення ЦА
Цільова аудиторія, що використовує товар у лікувальному харчуванні – 8ЦА _{впл}	
Цільова група покупців – жінки, що здійснюють процес приготування лікувального харчування для цільової групи споживачів, у ньому нужденних	Нагадувальна реклама, що робить акцент на корисних лікувальних властивостях молока та кисломолочних продуктів з демонстрацією думки авторитетів у сфері лікувального харчування; активізація даної реклами в осінньо-зимовий період, у який збільшується кількість простудних захворювань і загострюються проблеми, викликані остеопорозом
Цільова аудиторія, що використовує товар "на ходу" і в місці продажу – 9ЦА _{впл}	
Студенти, менеджери офісів і працівники підприємств, змушені здійснювати процес "швидкого" харчування з використанням висококалорійних продуктів, що забезпечують енергію	Нагадувальна реклама на місці продажів (у магазині та HoReCa); спонукальна реклама, що робить акцент на корисності продуктів для працюючого споживача

Цільові аудиторії виділені в результаті аналізу вторинної інформації – результатів маркетингових досліджень виробників молока та кисломолочних продуктів в Україні, а також у результаті аналізу первинної інформації – маркетингових досліджень, проведених нами (експертні оцінки діячів ринку, спостереження в супермаркетах України, глибинні інтерв'ю, особисті опитування). Завдання впливу на кожну ЦА представлені у табл. 3.

Таблиця 3

**Завдання впливу МПК виробників
молока та кисломолочних продуктів на виділені ЦА**

Код цільової групи	Завдання впливу на дану цільову групу	Маркетингові заходи
1	2	3
1ЦА _{впл}	Інформативне та спонукальне. Інформування представників HoReCa про існування підприємства-виробника молока та кисломолочних продуктів, якісних і споживчих характеристиках товарів, умовах поставки та стимулювання збуту	Особистий продаж з використанням нормативної документації, що підтверджує заявлені якість і склад молока та кисломолочних продуктів; політика стимулювання збуту продукту в HoReCa, підтверджена документально
2ЦА _{впл}	Інформативне та нагадувальне. Інформування цільових харчових підприємств про існування виробника молока та кисломолочних продуктів, якісних і споживчих характеристиках товарів, умовах поставки та стимулювання збуту	Особистий продаж з використанням нормативної документації, що підтверджує заявлені якість і склад молока та кисломолочних продуктів; політика стимулювання збуту товарів, підтверджена документально
3ЦА _{впл}	Спонукальне. Формування уподобання товарної марки, зміна сприйняття споживачем властивостей товару, переконання зробити покупку не відкладаючи	Відносно стабільна в часі рекламна кампанія, що робить акцент на необхідності покупки молока та кисломолочних продуктів, як носіїв конкретних характеристик (залежно від потреб і товарних класифікацій)

продовження табл. 2

1	2	3
4ЦА _{впл}	Спонукальне. Переконавання зробити покупку не відкладаючи	Реклама на місці продажу, розрахована на специфічне сприйняття ЦА
5ЦА _{впл}	Інформативне та нагадувальне. Опис складу продукту та роз'яснення його дії на організм дитини, нагадування споживачеві про те, що товар може знадобитися в найближчому майбутньому	Відносно стабільна в часі рекламна кампанія, що робить акцент на необхідності покупки молока та кисломолочної продукції, як носія конкретних характеристик
6ЦА _{впл}	Інформативне та спонукальне. Пояснення принципів дії на організм дієтичного продукту, опис складу молока та кисломолочних продуктів з акцентом на жири й кальцій, виправлення невірних уявлень або розсіювання побоювань, формування образу товару та підприємства	Пропаганда дієтичного харчування із залученням персонажів, що домоглися успіху в роботі та особистому житті; реклама з акцентом на складі та дієтичних особливостях молока та кисломолочних продуктів
7ЦА _{впл}	Інформативне. Пояснення можливостей молока та кисломолочної продукції, як продуктів, споживання яких зміцнює здоров'я, виправлення невірних уявлень або розсіювання побоювань, формування образу товару та підприємства	Реклама з акцентом на складі молока та кисломолочної продукції, відсутності шкідливих добавок, що демонструє "натуральність" виробництва продукту; реклама з акцентом на негативних наслідках для здоров'я людини у випадку недостатнього споживання молочних продуктів; пропаганда здорового способу життя та споживання продуктів, що містять корисні для організму людини речовини, у т.ч. – кальцій; залучення для просування продуктів відомих спортсменів і медиків
8ЦА _{впл}	Нагадувальне. Нагадування споживачам про те, що товар може знадобитися найближчим часом, підтримка поінформованості про товар на вищому рівні	Рекламна кампанія на початку весни, восени та початку зими, що показує процес поліпшення здоров'я споживача при вживанні молока при застуді, молока та кисломолочної продукції в період загострення проблем, пов'язаних з остеопорозом; з залученням персонажів, що авторитетно підтверджують ідею звернення
9ЦА _{впл}	Спонукальне та нагадувальне. Переконавання покупця зробити покупку не відкладаючи, нагадування покупцеві про корисність продуктів для організму представника ЦА	Реклама на місці продажу, розрахована на специфічне сприйняття ЦА

Розрахунок комунікативного бюджету підприємства-виробника молока та кисломолочних продуктів повинен включати наступні обмеження: на українському ринку присутня велика кількість підприємств – іноземних холдингів, що мають можливість відраховувати на маркетингові комунікації великі суми коштів [2]. Тому комунікативний бюджет віртуального підприємства доцільно розраховувати за методом "виходячи з цілей і завдань" і можливим корегуванням за методом конкурентного паритету.

При розробці ідеї комунікативного звернення виробника молока та кисломолочних продуктів необхідно відштовхуватися від розробленого нами рейтингу ефективного змісту звернень (табл. 4). При розробці ідеї комунікаційного повідомлення виробника молока та кисломолочних продуктів цільової аудиторії впливу 1ЦА_{впл} і 2ЦА_{впл} необхідно відштовхуватися від раціональних і моральних мотивів, практично не використовуючи мотиви емоційні. Судячи з результатів проведеного нами аналізу, представникам цих цільових груп ефективно надати документи, що підтверджують відповідність споживчих і якісних характеристик товарів нормативним значенням – ці характеристики виступають визначальними для оцінки рівня якості кінцевого продукту, зробленого HoReCa і харчовими підприємствами. Ідея комунікативного повідомлення іншим цільовим аудиторіям повинна включати всі три групи мотивів у пропорції: раціональні – 50 %, емоційні – 40 %, моральні – 10 %. Отже, маркетолог віртуального підприємства-виробника молока та кисломолочної продукції здійснить позиціонування цих продуктів як "сполучення приємного з корисним".

Диференційовано для конкретних ЦА: більший акцент на "корисність" для 3ЦА_{впл}, 5ЦА_{впл}, 6ЦА_{впл}, 7ЦА_{впл}, 8ЦА_{впл}, більший акцент на "приємність" для 4ЦА_{впл}. "Корисність" для 3ЦА_{впл} розкривається поняттями – натуральність продукту та сировини, домашнє приготування, здоров'я покупця тощо у сполученні з "приємністю" сімейних цінностей, радістю, казкою; для 5ЦА_{впл} – якість продукту, його вплив на здоров'я дитини в сполученні з можливістю виявити турботу; для 6ЦА_{впл}, 7ЦА_{впл} і 8ЦА_{впл} – "здорові" раціональні мотиви в комплексі емоційними мотивами успіху, радості та повсякденного життя. Специфічна "корисність" для 9ЦА_{впл} – зручна для споживання "на ходу" упаковка, "приємність",

підтверджена емоційними мотивами гумору, радості в повсякденному житті споживача. Конструкція та форма звернення повинні враховувати специфіку подачі запропонованих мотивів, а також обґрунтований фірмовий стиль підприємства.

Таблиця 4

**Рейтинг мотивів комунікативних звернень
виробників молока та кисломолочних продуктів [3; 4; 5; 6]**

Зміст звернення – мотив	Рейтинг мотивів для ЦА								
	1ЦА _{впл}	2ЦА _{впл}	3ЦА _{впл}	4ЦА _{впл}	5ЦА _{впл}	6ЦА _{впл}	7ЦА _{впл}	8ЦА _{впл}	9ЦА _{впл}
Раціональний мотив									
Екологічно чистий продукт (сировина)	2	2	5	-	3	2	1	2	5
Українське походження продукту	3	3	3	-	3	3	2	2	5
Географічне походження продукту	3	3	5	-	3	3	2	3	5
Домашнє приготування	-	-	1	-	-	-	3	3	3
Натуральність продукту	2	2	1	-	2	2	1	2	4
Натуральність сировини	3	3	2	-	2	2	1	2	4
Смак продукту	-	-	2	1	4	4	4	4	2
Якість продукту	2	2	3	-	1	2	2	3	3
Відсутність консервантів	4	-	3	-	3	2	1	2	4
Асортимент продукції	4	-	4	2	5	3	3	5	3
Ціна товару	4	3	4	-	6	5	4	5	3
Економія	-	-	5	-	6	-	-	-	3
Упаковка	-	-	4	2	5	5	4	4	1
Цінність продукту для споживача	-	-	4	-	2	1	2	2	2
Здоров'я споживача	-	-	1	-	1	1	1	1	4
Медичні роз'яснення	-	-	5	-	2	2	1	1	5
Амінокислоти, бактерії, вітаміни	-	-	4	-	3	1	2	3	4
Повернення грошей	4	4	5	-	6	-	-	-	-
Співпраця з дослідниками	2	2	4	-	3	3	2	3	5
Іноземні інвестиції, світовий бренд	3	3	3	3	5	3	4	3	2
Контроль якості	1	1	5	-	5	4	3	3	4
Нагороди	1	2	2	-	6	4	2	5	-
Емоційний мотив									
Задоволення	-	-	5	-	-	-	-	-	3
Успіх	-	3	5	-	-	1	1	-	-
Гумор	-	-	4	2	-	2	-	-	1
Радість	-	-	2	2	4	-	2	-	1
Казка	-	-	2	1	-	-	-	-	-
Турбота	-	-	2	-	1	-	-	1	-
Сімейні цінності	-	-	1	-	2	-	-	2	-
Національні традиції	1	1	3	-	-	-	-	-	2
Повсякденне життя	2	2	5	-	3	2	1	-	2
Вітання зі святами	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Гармонія із природою	-	-	5	-	-	3	2	-	-
Діти, дитинство	-	-	3	3	1	-	-	3	-
Моральний мотив									
Соціальна відповідальність виробника	1	1	3	-	1	1	1	1	-
Патріотизм споживання продукту	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Підтримка традицій споживання	1	2	1	-	1	-	-	-	1
Добробут нації	-	-	3	-	-	-	-	-	-

Елементи “ідеального” фірмового стилю віртуального виробника молока й кисломолочних продуктів представлені у табл. 5. Фірмовий стиль розроблений авторами і протестований як ідеальний для віртуального підприємства-виробника молока й кисломолочних продуктів. Розробка здійснювалася за результатами аналізу, тестування – з використанням тестів на запам'ятовування, тестів на переконливість, підрахунку безпосереднього відгуку, комунікаційних тестів, фокус-груп, фізіологічних тестів, показових та ринкових тестів. Конструкція й форма, ефективні з погляду авторів, експертів і потенційних споживачів включає мультиплікаційне подання фірмового стилю підприємства, що включає всі, розроблені авторами, елементи.

Таблиця 5

Елементи “ідеального” фірмового стилю віртуального виробника молока та кисломолочних продуктів

Код моделі ФС _{хл}	Опис для молока та кисломолочних продуктів
Стз	Лисичкине молоко (Лисичкина сметана, Лисичкин кефір, Лисичкина ряжанка, Лисичкин сир). Враховує різноманітний асортимент молока та кисломолочних виробів, демонструє українське походження продуктів, а також можливість їхнього позиціонування в слов'янських країнах, у які найчастіше експортуються дані товари; має типові для національного ринку споживання “казкові”, “домашні”, “традиційні” риси, що розглядається експертами та потенційними споживачами в якості стимулюючого фактора
Гтз	Ніс лисички анфас із усміхненим ротом і висунутим червоним язичком
Л	Ілюстративного виду: стереотипне зображення лисички, як персонажа українських казок – руда лисичка розташована анфас, посміхається, висунувши червоний язичок, у національному одязі із глечиком молока в лапках
С	Від відомої любительки молока (сметани, кефіру, ряжанки, сиру, ...)
Д	Люблю я, полюбіть і Ви
ФК	Рудий колір лисиці, бежевий колір плаття з білою обробкою, червоний язичок, бежево-коричневий глечик, біле молоко в ній
ФКШ	Лисичкине молоко. Шрифт Century Schoolbook курсив персоніфікує стереотип лисички, як казкового персонажа – хитрого й злегка егоїстичного, що вибирає для себе все найкраще
ФБ	Сторінка із книги казок, зверху напис “Лисичкине молоко” з використанням фірмового комплексу шрифтів червоного кольору, у центрі ліворуч – ілюстрація логотипа, у центрі праворуч – слоган, сірим кольором фірмовим шрифтом, нижче – девіз меншого розміру, ніж слоган, у тому ж виконанні
Ілюст	У вигляді сторінки книги казок: закруглені краї сторінки кремового кольору
ФВ	
РС	Руда лисиця в національній українській сукні із глечиком у руках
АО	Жіночий голос – “Умммм!”, чоловічий голос – “Від відомої любительки молока”, жіночий голос – “Люблю я, полюбіть і Ви”
ФУпак	Із зображенням логотипа на всю висоту упаковки продуктів
ФЕлем	Глечик молока із зображенням графічного товарного знака

Елементи комплексу маркетингових комунікацій підприємства представлені у табл. 6.

Таблиця 6

Комплекс маркетингових комунікацій виробника молока та кисломолочних продуктів

Код ЦА	Елементи комплексу маркетингових комунікацій			
	Реклама	Стимулювання збуту	Пропаганда	Особистий продаж
1	2	3	4	5
1ЦА _{впл}	Реклама в спеціалізованих ЗМІ, розрахована на рестораторів	Стимулювання персоналу HoReCa використовувати молоко та кисломолочні продукти у власному виробництві	Демонстрація відповідальності виробника щодо забезпечення відповідності споживчих і якісних характеристик товару нормативам	Надання керівництву підприємства HoReCa нормативної документації, що підтверджує споживчі та якісні характеристики товару; дегустації
2ЦА _{впл}	Інформація на сайті виробника, друкована реклама в ЗМІ, що спеціалізуються на харчовій промисловості	Стимулювання персоналу харчового підприємства закупівлі більшого обсягу товару		Надання керівництву харчового підприємства нормативної документації, що підтверджує споживчі і якісні характеристики товару; дегустації

продовження табл. 6

1	2	3	4	5
3ЦА _{впл}	Умовно-постійне рекламування з використанням нейромаркетингу, що впливає на смакові рецептори потенційних покупців	Стимулювання торговельного персоналу здійснювати заходи мерчандайзингу, що сприяють збереженню нормативних споживчих і якісних характеристик молока та кисломолочної продукції	Пропаганда здорового способу життя та підтримки національних традицій споживання продуктів	Дегустації
4ЦА _{впл}	Реклама на місці продажу, подарунки, штендери у вигляді рекламного символу	Акції "2 за ціною 1", подарунок при покупці конкретної кількості товару	Дитячі свята за участю рекламного символу азок	Дегустації
5ЦА _{впл}	Роз'яснююча телевізійна реклама, розгорнута анотація та склад продукту на упаковці	Стимулювання торговельного персоналу здійснювати заходи мерчандайзингу, що сприяють збереженню нормативних споживчих і якісних характеристик молока та кисломолочної продукції Стимулювання покупців – акції "2 за ціною 1", подарунок	Пропаганда здорового способу життя дітей і дорослих	Дегустації
6ЦА _{впл}	Реклама дієтичного продукту, що має приємний смак – з використанням нейромаркетингу, що впливає на смакові рецептори покупців	Стимулювання покупців – зниження цін на комплекс різних кисло-молочних продуктів з асортиментного ряду, наприклад, молоко й сир	Пропаганда здорового способу життя	-
7ЦА _{впл}	Реклама продукту, що підтримує здоров'я людини й має приємний смак – з використанням нейромаркетингу	Стимулювання покупців – зниження цін на комплекс різних кисломолочних продуктів з асортиментного ряду		-
8ЦА _{впл}	Сезонна реклама з акцентом на медичні складові дієтичного продукту	Сезонне зниження цін		-
9ЦА _{впл}	Підкреслення в телевізійній і зовнішній рекламі зручності використання продуктів "на ходу": у цільовій упаковці, необхідного виду для працюючого споживача	Упаковка до 300 г з кришкою багаторазового використання та соломинкою із широким горлом для пиття	Пропаганда процесу підтримки організму людини в "робочому" стані з використанням цільових "здорових" продуктів у процесі праці, навчання, в дорозі	Дегустації

Ефективний вибір комунікаційних рекламних засобів виробника молока та кисломолочних продуктів в Україні для кожної виділеної нами ЦА представлений у табл. 7.

Таблиця 7

Використання рекламних засобів виробником молока та кисломолочних продуктів в Україні

Рекламний засіб	Використання рекламних засобів								
	1ЦА _{впл}	2ЦА _{впл}	3ЦА _{впл}	4ЦА _{впл}	5ЦА _{впл}	6ЦА _{впл}	7ЦА _{впл}	8ЦА _{впл}	9ЦА _{впл}
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Реклама в пресі									
рекламні оголошення	x	x							
рекламні статті	x	x	x		x	x	x	x	
рекламні огляди		x			x	x	x	x	

продовження табл. 7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Друкована реклама									
рекламно-каталожні видання	x	x		x	x				
новорічні рекламно-каталожні видання	x	x	x	x					
Аудіовізуальна реклама									
рекламні кінофільми									
рекламні ролики									
Радіореclама									
радіооб'яви									
радіоролики									
радіожурнали									
радіопередачі									
Телевізійна реклама									
телефільми									
телевізійні ролики			x	x	x	x	x		x
телезаставки									
рекламні оголошення					x			x	
телерепортажі	x	x	x		x	x	x	x	
Виставки та ярмарки	x	x							
Рекламні сувеніри	x	x		x					
Пряма поштова реклама	x	x							
Зовнішня реклама									
рекламні щити			x	x		x			x
рекламні транспаранти									x
реклама на транспорті			x		x		x		x
вітрини			x	x					x
фасади магазинів			x						
Комп'ютеризована реклама	x	x				x	x		

Комунікаційна кампанія цього віртуального підприємства, повинна бути адаптована до вимог представників цільових аудиторій і розробляється для кожного конкретного прикладного випадку здійснення [7; 8].

Кожна складова моделі повинна вчасно контролюватися й корегуватися, якщо в цьому є необхідність. Контроль і аналіз ефективності всієї маркетингової політики комунікацій полягає у вимірюванні й аналізі результатів, досягнутих у рамках здійснення планів маркетингу, розробці й здійсненні коригувальних заходів для збільшення ефективності маркетингової діяльності. Доцільно використовувати наступні методи контролю: тести на запам'ятовування, переконливість, фокус-групи, визначення безпосереднього відгуку, комунікаційні, фізіологічні тести, покадрові й ринкові тести.

Висновки з даного дослідження. Застосування запропонованої нами моделі маркетингових комунікацій на підприємствах України сприятиме підвищенню ефективності їх маркетингової діяльності, тому що представляє собою чітку послідовність обґрунтованих результатами маркетингових досліджень прикладних комунікаційних заходів.

Література

1. Блэкуэлл Р. Поведение потребителей : пер. с англ. / Р. Блэкуэлл, П. Миниард, Дж. Энджел. – 10-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 944 с.
2. Бротт А. Бархатная революция в рекламе : пер. с англ. / А. Бротт, С. Зимен. – М. : Эксмо, 2003. – 144 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент : пер. с англ. / Ф. Котлер ; 11-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 800 с.
4. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.koob.ru>.
5. Лук'янець Т.І. Маркетингова політика комунікацій : навч. посіб. / Т.І. Лук'янець. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2003. – 524 с.
6. Maslow A. H. Motivation and Personality (2nd ed.) / A. H. Maslow. – N.Y., Harper & Row, 1970. – 339 p.
7. Траут Дж. Отличайся или погибай : пер. с англ. / Дж. Траут, С. Ривкин. – СПб.: Питер, 2010. – 304 с.
8. Шив Ч.Д. Курс МВА по маркетингу / Ч.Д. Шив, А. У. Хайэм; пер. с англ. – М.: Экономика, 1990. – 354 с.

Коваленко О.Ю.,
к.е.н., доцент кафедри землеустрою та геоінформатики
Південнославіанський Інститут
Київського славістичного університету

ЦІНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Постановка проблеми. Упродовж багатьох століть ціна залишається важливим інструментом конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції, за допомогою якого забезпечуються сприятливі умови для її реалізації. Рівень цін, що дозволяє сільськогосподарським підприємствам отримувати прибуток для розширеного відтворення виробництва є головною передумовою їх конкурентоспроможності.

У сучасних глобалізаційних умовах цінова конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств відображає не лише їх здатність до зниження ціни зі збереженням беззбитковості, але й надає можливість до утримання і зміцнення своїх позицій на ринку. За допомогою цін, які є центральним елементом економічних відносин, сільськогосподарські підприємства здатні реагувати на зміни кон'юнктури ринку та контролювати результати своєї діяльності.

Процес ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції має особливості, неврахування яких при розробці цінової політики підприємств спричиняє порушення ринкової рівноваги, що негативно впливає на їх конкурентоспроможність та соціально-економічний розвиток суспільства, у цілому. Відхилення від стану рівноваги надає енергії силам, що здатні створити надлишок певних видів сільськогосподарської продукції і перевантаження ними ринку при зростанні пропозиції та дефіцит продукції, особливо вітчизняного виробництва, при її скороченні. У такій ситуації повернути ринок у стан рівноваги спроможна лише держава встановленням таких цін, що стимулюють зростання обсягу пропозиції при дефіциті продукції та обсягу попиту – при її надлишку. Водночас, надмірний контроль над цінами порушує механізм ринкового конкурентного ціноутворення на основі законів попиту та пропозиції, що обмежує цінову конкуренцію сільськогосподарських підприємств та можливості до формування їх конкурентоспроможності. У такій ситуації зростає роль ефективної цінової політики сільськогосподарських підприємств, її відповідності процесам конкурентного ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції як передумови забезпечення їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні основи ринкового ціноутворення та використання переваг цінової конкурентоспроможності для забезпечення домінуючих позицій суб'єктів господарювання на ринку товарів і послуг висвітлені у роботах таких відомих закордонних та вітчизняних вчених як Ансофф І., Друкер П.Ф., Гаркавенко С.С., Котлер Ф., Портер М.Ю., Стрікланд А.Д., Шершньова З.Є.

Питанням ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції та забезпеченню цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці такі вчені: Андрійчук В.Г. [4], Арестенко В.В. [10], Бурковський І.Д. [13], Бурковська А.В. [13], Васильєва Л.М. [3], Гудак В.В. [5], Гуменний В.Д. [8], Іващенко О.В. [9], Смоленюк П.С. [1], Костриченко В.М. [14], Одінцов М.М. [6], Червень І.І. [13], Шевченко С.В. [2], Штепа О.В. [15] та ін. Невирішеність проблем ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції в Україні, що посилюють залежність сільськогосподарських підприємств від державної підтримки та обмежують їх цінову конкурентоспроможність, зумовлює необхідність подальших досліджень щодо процесу формування цін на сільськогосподарську продукцію, визначення його особливостей та розробки практичних рекомендацій щодо напрямків урахування цих особливостей у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей процесу ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції та розробка практичних рекомендацій щодо формування цінової політики сільськогосподарських підприємств як передумови забезпечення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідивши світову практику методології ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції Смоленюк П.С. [1] виділяє такі підходи до формування цін як витратний, ринковий та конкурентний. Сутність витратного підходу полягає у створенні ціни, яка є відображенням сукупних витрат підприємства на виробництво продукції і покликана відшкодувати йому ці витрати. Проте, встановлення цін лише із застосуванням цього підходу без орієнтації на ринковий попит, призводить до труднощів з реалізацією продукції у випадку,

якщо ціна виявляється вищою за ринкову та збитків у протилежному випадку, якщо вона хоча і відповідає ринковій, але встановлена на рівні нижчому, ніж собівартість продукції.

Відповідно до ринкового підходу, товаровиробник формує ціну на рівні ринкової, регулюючи при цьому свої витрати шляхом підвищення продуктивності праці, якості продукції та зниження її собівартості, що є головним чинником економічної ефективності виробництва. Необхідною передумовою конкурентного підходу до встановлення цін на сільськогосподарську продукцію, який набуває свого поширення у розвинутих країнах світу, є біржова система, що надає інформацію про поточну ринкову ціну та широке застосування біржових контрактів.

Виходячи з того, що на ринку сільськогосподарської продукції України домінуючими залишаються макроекономічні фактори ціноутворення, ми поділяємо думку автора [1], що для вітчизняних підприємств основним регулюючим ціни на продукцію чинником є витрати, рівень яких має відповідати умовам ринку і вимагає формування виваженої цінової політики.

У цьому контексті Шевченко С.В. [2, с. 9] визначає цінову політику сільськогосподарських підприємств як важливу складову загальної стратегії їх розвитку, що дає змогу планувати виробничу діяльність відповідно до кон'юнктури ринку та забезпечує конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

Цінова політика сільськогосподарських підприємств являє собою комплекс заходів щодо максимізації прибутку та ефективного збуту продукції, що, у свою чергу, забезпечує розширене відтворення сільськогосподарського виробництва у цілому та досягнення соціального ефекту завдяки задоволенню потреб споживачів. Серед таких заходів, на думку автора [2], заслуговують на найбільшу увагу диверсифікація господарської діяльності шляхом включення до її складу переробки сільськогосподарської продукції та збутова кооперація, яка дає змогу її учасникам отримувати додатковий дохід за рахунок економії витрат на розрахунки з компаніями-посередниками.

Васильєва Л.М. [3] обґрунтовує важливість цінової політики сільськогосподарських підприємств у забезпеченні беззбиткового обсягу виробництва їх продукції, виділяючи такі особливості формування цін на сільськогосподарську продукцію як необхідність урахування фактору сезонності, природних умов, що впливають на рівень урожайності культур, місце реалізації (міський ринок, система торгівельних мереж тощо) та рівень платоспроможності населення, який формує попит та регулює пропозицію.

Андрійчук В.Г. [4] вважає, що реалізація цінової політики сільськогосподарських підприємств полягає у зміцненні їх становища на ринку шляхом регулювання рівня цін на товари власного виробництва. При цьому, отримати переваги над конкурентами завдяки зниженню цін можуть лише ті підприємства, що виробляють товари з високою ціновою конкурентоспроможністю. Під ціновою конкурентоспроможністю автор розуміє ступінь можливого зниження товаровиробником ціни на свій товар порівняно з ринковою ціною, за якого забезпечується беззбитковість його виробництва і визначає її за формулою, яка є частковою модифікацією рентабельності продажу [4]:

$$ЦК = (Ц - ПС) : Ц, \quad (1)$$

де Ц – ціна продажу 1 ц продукції;

ПС – повна собівартість 1 ц продукції (виробнича собівартість плюс витрати на реалізацію продукції).

Що стосується встановлення ціни продажу на продукцію, то найбільш оптимальне її визначення, на нашу думку, надається у дослідженні Гудака В.В. [5], який пропонує здійснювати розрахунки за наступним алгоритмом:

$$Ц = СП + ВОВ_3 \cdot K_{нп} + СПА \cdot K_{нп} \cdot 12 \cdot T_o \quad (2)$$

де Ц – ціна продукції;

СП – собівартість продукції;

ВОВ₃ – вартість основних виробничих засобів;

K_{нп} – коефіцієнт норми прибутку (відношення прибутку до загальної суми виробничих засобів, включаючи вартість землі);

СПА – собівартість продукції без суми амортизаційних відрахувань;

12 – кількість місяців у році;

T_о – термін виробничого циклу – обороту витрат (крім амортизації) у процесі виробництва і реалізації продукції.

Перевагами такого підходу є можливість урахування у процесі ціноутворення такої особливості сільськогосподарського виробництва як низька оборотність обігових коштів, що обумовлена фактором сезонного розриву між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів.

Переходячи до визначення особливостей ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції України, зазначимо, що в нашій країні, як і в розвинутих країнах світу, останніми роками спостерігається спільна тенденція до перевищення рівня пропозиції над рівнем попиту. Така ситуація кардинально відрізняється від тієї, що мала місце у період перехідної економіки 90-х років минулого

століття, коли через різке падіння виробництва сільськогосподарської продукції, пропозиція не задовольняла попит навіть при його скороченні [6].

Аналіз динаміки виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні за 2003-2011 рр. (рис. 1) свідчить, що найбільш динамічно у 2011 р., порівняно з 2003 р. зріс обсяг виробництва зернових та зернобобових культур (на 180,5%). Обсяг виробництва соняшника збільшився на 103%, цукрових буряків та картоплі відповідно – на 39,9% і 31,4%.

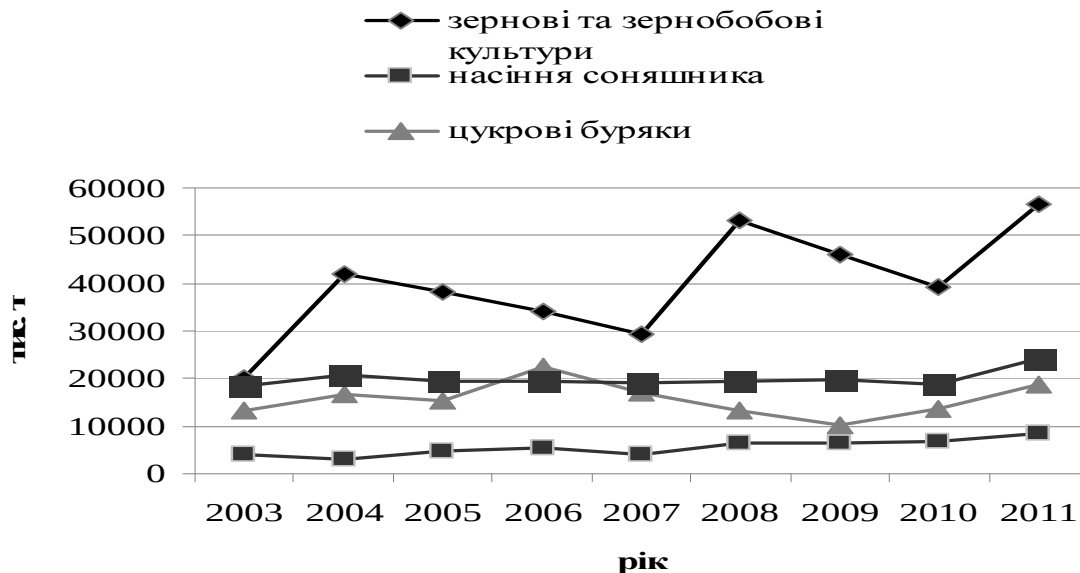

Рис. 1 Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні

Примітка: складено за даними [7]

Виходячи з того, що обсяг виробництва продукції формує обсяг пропозиції її на ринку, особливістю ринкової кон'юнктури України є наявність загальної тенденції до зростання пропозиції сільськогосподарської продукції з періодичними спадами, обумовленими кризовими явищами в економіці та погодними умовами (див. рис. 1).

Особливостями формування ринкового попиту на сільськогосподарську продукцію є його залежність від рівня споживання населенням основних продуктів харчування. За офіційними даними [7], споживання основних продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку на первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу з кожним роком скорочується (рис. 2).

Рис. 2 Динаміка споживання продуктів харчування в домогосподарствах

Примітка: складено за даними [7]

Аналізуючи динаміку споживання населенням різних продуктів харчування, видно, що найбільше його скорочення (-22,2%) складає за обсягом картоплі, значне скорочення – за обсягом хліба (-10,7%) і олії (-10%), найменше скорочення складає за обсягом споживання цукру (-3,1%). Причиною таких процесів є зміни у структурі споживання населенням продуктів харчування у зв'язку зі зростанням реальних доходів домогосподарств (рис. 3). Так, обсяг споживання населенням м'яса та м'ясопродуктів за аналогічний період збільшився на 30,8%, риби і рибопродуктів – на 21,4%, яєць – на 17,6%, овочів – на 12,2%, фруктів – на 48%.

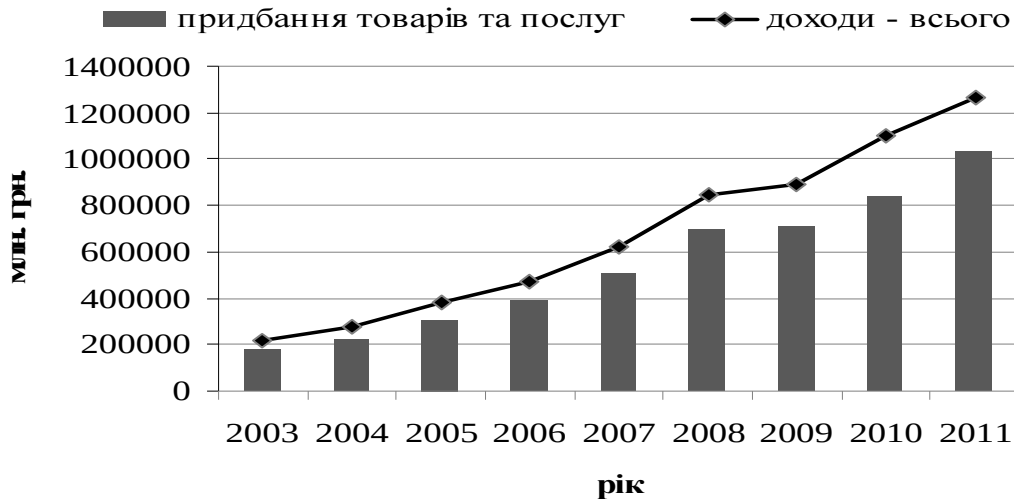

Рис. 3 Динаміка доходів та витрат домогосподарств

Примітка: складено за даними [7]

Обсяг пропозиції основних сільськогосподарських культур динамічно зростає при повільному падінні попиту на основні продукти харчування. У порівнянні з основними видами сільськогосподарських культур, обсяг пропозиції продукції тваринництва теж зростає (крім молока та молочних продуктів, виробництво яких скоротилося на 18,8%), але менш динамічно, наприклад, м'яса та м'ясопродуктів зростає на 24,3%, яєць – на 62,8%. При цьому, зі зростанням пропозиції продукції тваринництва зростає і попит на цю продукцію, хоча і значно меншими темпами, ніж пропозиція. Це означає, що попит на сільськогосподарську продукцію є еластичним за ціною і зі зростанням доходів домогосподарств він зменшується на основні продукти харчування та збільшується на інші продукти, зокрема м'ясо, овочі та фрукти. Що стосується пропозиції сільськогосподарської продукції, то вона, на відміну від попиту, є нееластичною, що призводить до цінових диспропорцій на ринку.

За дослідженням Одінцева М.М. [6], у розвинених країнах світу, зокрема США, попит на сільськогосподарську продукцію, на відміну від України, є еластичним, оскільки на нього не впливає зниження цін. На думку вченого, причиною такої ситуації є той факт, що у розвинених країнах потреби населення в продуктах харчування в основному задоволені, що стримує зростання попиту на сільськогосподарську продукцію. Водночас, в Україні межа насичення потреб населення на продукти харчування, за оцінкою Гуменного В.Д. [8], є на досить низькому рівні, особливо за споживанням м'ясо-молочних та рибних продуктів харчування (табл. 1).

Виходячи з особливостей дії законів попиту і пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції України, лише ціни, які є завищеними для переважної більшості населення, дозволяють товаровиробникам відшкодувати витрати їх виробництва. Незбалансованість попиту і пропозиції призводить до проблем з реалізацією сільськогосподарської продукції, утворюючи її надлишки. При цьому, за результатами проведеного аналізу споживання продуктів харчування в домогосподарствах, ці надлишки є фіктивними, оскільки обумовлені не перевиробництвом сільськогосподарської продукції, як наприклад, у США, а низьким рівнем попиту, зумовленим невисокими доходами населення.

Через високі витрати сільськогосподарського виробництва в Україні, які не дозволяють стабілізувати ринкові ціни відповідно до рівня платоспроможного попиту населення, виникає нагальна потреба у державній підтримці сільськогосподарських підприємств, спрямованої на відшкодування їх витрат та стимулюванні попиту засобами цінового регулювання. У такій ситуації процес ціноутворення відбувається переважно не за дією ринкових сил, взаємодія яких формує регулюючий ринковий механізм, а завдяки державному регулюванню сільськогосподарського виробництва.

Високі витрати сільськогосподарського виробництва обумовлені багатьма причинами, серед яких виділяються такі найбільш важливі з них:

– значна фондомісткість (основні засоби, довгострокові біологічні активи) і матеріаломісткість виробництва (сировина та матеріали, що безпосередньо впливають для підвищення родючості земель та продуктивності худоби), яка обумовлена специфікою його діяльності;

– нееквівалентний обмін з промисловістю, який знаходить своє відображення у диспаритеті цін, тобто перевищенні темпів зростання цін на засоби сільськогосподарського виробництва над темпами їх зростання на сільськогосподарську продукцію;

– низький рівень матеріально-технічного і фінансового забезпечення, використання застарілої техніки та технології;

– монопольне становище заготівельних, переробних і збутових підприємств, що мають можливість значно підвищувати ціни на кінцеві товари та послуги без підвищення своєї плати за необроблену сільськогосподарську продукцію, блокуючи при цьому її доступ на внутрішній ринок.

Таблиця 1

Рівень споживання населенням України основних видів продуктів харчування (на одну особу в рік, кг)*

Вид продукту	Раціональна норма споживання	Рік									
		1990	1999	2000	2005	2010	1990	1999	2000	2005	2010
		Відхилення від раціональної норми споживання, %									
м'ясо і м'ясопродукти	83	68	33,1	33	39	52,0	-18,1	-60,1	-60,2	-53,0	-23,5
молоко і молокопродукти	380	373	209,9	199	226	206	-1,8	-44,8	-47,6	-40,5	-44,8
яйця, штук	290	272	163	166	238	290	-6,2	-43,8	-42,8	-17,9	6,6
риба та рибні продукти	20	18	7,2	8	14	14,5	-10,0	-64,0	-60,0	-30,0	-19,4
хліб і хлібні продукти	101	141	121,8	125	124	111,7	39,6	20,6	23,8	22,8	-20,8
картопля	124	131	121,9	135	136	128	5,6	-1,7	8,9	9,7	-2,3
овочі та баштанні культури	161	103	95,9	102	120	144	-36,0	-40,4	-36,6	-25,5	39,8
плоди, ягоди і виноград	90	47	22,1	29	37	48	-47,8	-75,4	-67,8	-58,9	2,1
цукор	38	50	32,6	37	38	37,9	31,6	-14,2	-2,6	0,0	-24,2
рослинна олія	13	12	8,9	9	14	14,6	-7,7	-31,5	-30,8	7,7	21,7

*Примітка: складено за даними [8]

Високі сукупні витрати на виробництво визначають, відповідно, високу вартість сільськогосподарської продукції, яка складається з її собівартості, витрат на транспортування, реалізацію і ін. У процесі ціноутворення до цієї вартості додаються податкові відрахування, інші обов'язкові платежі та нормований обсяг чистого прибутку. Наступний етап ціноутворення передбачає порівняння отриманої у результаті цих розрахунків суми та реальної ринкової ціни. Таким чином, кінцева ціна на сільськогосподарську продукцію формується під впливом дії законів вартості, попиту та пропозиції. Щодо визначення суспільної вартості сільськогосподарської продукції і, відповідно, встановлення середньої ціни у суспільстві, то вона, на відміну інших галузей національного господарства, повинна визначатися не за середніми умовами виробництва, а за тими, що існують на гірших за родючість та місце розташуванням землях, щоб забезпечити на них відшкодування витрат та отримання прибутку на рівні середньої норми.

Досліджені особливості ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції дозволяють визначити чинники створення ринкового попиту та ринкової пропозиції, збалансована взаємодія яких є передумовою формування рівноважної ринкової ціни (рис. 4). Рівноважну ринкову ціну у даному випадку слід розглядати не як абстрактний ідеал, якого не може існувати у реальній дійсності, а як таке співвідношення попиту і пропозиції, за якого досягається максимально можливий у сучасних умовах обсяг реалізації сільськогосподарської продукції. Чим більше до одиниці співвідношення кожного чинника формування ринкового попиту та відповідного йому чинника формування ринкової пропозиції, тим більше ціна на сільськогосподарську продукцію наближається до такої, що задовольняє як товаровиробників, так і споживачів продукції.

Порушення збалансованості хоча б одного з чинників формування попиту з відповідним йому чинником формування пропозиції, викликає деструктивні процеси у системі ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції з усіма негативними наслідками. У таких умовах перед сільськогосподарськими підприємствами постають проблеми, пов'язані як з виробництвом продукції, так і з її реалізацією за ціною, що забезпечує хоча б мінімальний рівень прибутку.

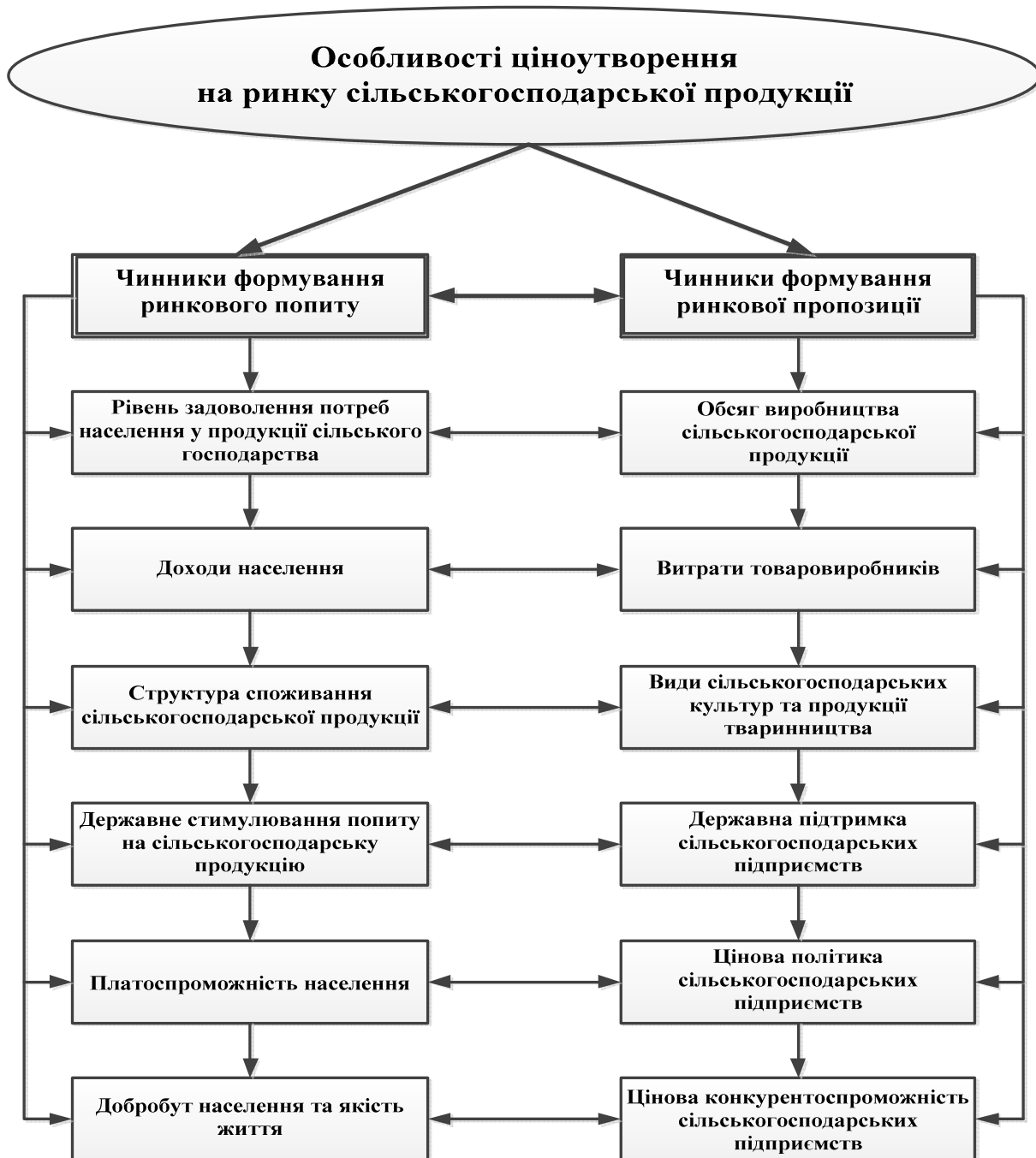

Рис. 4. Схема формування рівноважної ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію
 Примітка: розроблено автором на основі джерел [1-6; 8]

Вирішити зазначені проблеми, на думку Іващенко О.В. [9], яку ми поділяємо, не можна лише за допомогою адміністративних заходів – потрібен пошук їх вирішення на рівні самих підприємств з використанням інструментарію сучасного маркетингу, такого як цінова політика. Під ціновою політикою автор розуміє комплекс заходів з підвищення цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, таких як зниження виробничих витрат вдосконаленням технологій виробництва та розвиток інтеграційної взаємодії з переробними підприємствами і експортерами сільськогосподарської продукції.

Арестенко В.В. [10] поглиблює цей підхід обґрунтуванням необхідності прогнозування сезонних цін на сільськогосподарську продукцію у залежності від термінів і обсягів її реалізації як важливої складової маркетингової цінової політики сільськогосподарських підприємств та застосування логістики і укладання попередніх договорів з партнерами.

Щодо необхідності застосування останніх, то з цією точкою зору не можна повністю погодитися, оскільки вони являють собою один з найскладніших видів контрактації сільськогосподарської продукції через недосконалість чинного законодавства. Створені на основі укладання попереднього договору господарські зв'язки між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними і торгівельними підприємствами не надають гарантії щодо визначення ціни, яка може у подальшому задовольнити виробника. Це пояснюється тим, що згідно з Господарським кодексом України (ст. 189) [11], фіксована ціна на продукцію, роботи, послуги, матеріально-технічні ресурси, майнові та немайнові права є істотною умовою господарського договору і зазначається у гривнях. Водночас, Цивільний кодекс України [12] не вимагає обов'язкового встановлення фіксованої ціни, хоча її не встановлення означає порушення вимог Господарського кодексу. У такому випадку, на нашу думку, в попередніх договорах на купівлю-продаж сільськогосподарської продукції потрібно передбачити можливість узгодження фіксованої ціни об'єкта продажу у майбутньому зазначенням, що при настанні певних умов (зміни цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію, зміни цін і тарифів у суспільстві і ін.) вона змінюється. Крім того, якщо виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється на орендованій землі, передбачення такої можливості є доцільним в попередніх договорах оренди земельних ділянок (паїв), оскільки при зміні законодавчо встановленого мінімального розміру орендної плати, проведенні нормативної грошової оцінки землі та зростанні ставок орендної плати виникає конфлікт інтересів між орендодавцями та орендарями.

З метою ефективної реалізації своєї цінової політики сільськогосподарські підприємства можуть використовувати різноманітні стратегії [13], до яких відносяться: "закріплення на ринку", котра застосовується шляхом встановлення низьких цін і забезпечує можливості розширення обсягів виробництва і, відповідно, зменшення витрат у розрахунку на одиницю продукції; "зняття вершків", шляхом встановлення високої ціни на якісну, унікальну, захищену патентами продукцію, яка поступово знижується при зменшенні попиту; "знижок із цін", що спрямовується на прискорення грошового обігу і збільшення обсягів реалізації (наприклад надання знижок за платежі готівкою та оптову закупівлю, сезонних знижок); "опортуністичного ціноутворення", що передбачає підвищення ціни на продукцію, кількість якої є недостатньою на ринку; "географічної ціни", що може бути реалізована диференційованим її встановленням для різних регіонів України.

Шляхами підвищення ефективності цінової політики сільськогосподарських підприємств, за дослідженням Костриченко В.М. [14], є проведення досліджень щодо наслідків зміни ціни залежно від ситуації на ринку на основі аналізу умов беззбитковості та здійснення цінового моніторингу, який представляє собою оперативне відстеження реалізаційних, оптово-відпускних та роздрібних цін на сільськогосподарську продукцію на ринках всіх рівнів – місцевому, регіональному та державному. Автор вважає, що проблемою ціноутворення на сільськогосподарських підприємствах України є недостатньо високий рівень інформаційного забезпечення, недосконалість системи збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації щодо рівня цін серед суб'єктів ринку.

Штепа О.В. [15] запропонувала формувати базову (стартову) ціну продукції сільськогосподарського підприємства експертним шляхом із застосуванням скоректованого параметричного методу, сутність якого полягає у визначенні параметрів аналогічної продукції конкурентів, що визначають її споживчі властивості, ранжирування цих параметрів за бальною шкалою і на основі розрахунку середнього значення у балах, формування середньої ціни одного бала та базової ціни продукції підприємства на її основі.

Аналітичне узагальнення фундаментальних напрацювань щодо формування цінової політики сільськогосподарських підприємств дозволяє виділити найбільш дієві її заходи з метою формування цінової конкурентоспроможності (рис. 5).

Як видно з рис. 5, цінова політика та цінова конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств є взаємообумовленими поняттями, оскільки здатність до реалізації їх власних економічних інтересів на ринку не може бути забезпечена без здійснення відповідних заходів цінової політики, а можливість зберегти цю здатність протягом тривалого періоду часу визначає сутність конкурентоспроможності. Водночас, ситуація на ринку швидко змінюється і лише конкурентоспроможні підприємства здатні адекватно реагувати на ці зміни, не втрачаючи про цьому своїх позицій завдяки розробці ефективних цінових стратегій. Розробка таких стратегій передбачає прогнозування майбутніх цін на основі їх моніторингу на ринках всіх рівнів національного господарства та дослідження сучасної ринкової кон'юнктури і цінових стратегій конкурентів.

Треба сказати, що ринкова економіка та особливості її розвитку в Україні посилюють вимоги до цінових стратегій сільськогосподарських підприємств, які можуть бути ефективними не лише за умови, якщо за їх допомогою відбувається процес конкурентного ціноутворення на ринку, а й здійснюється безперервний процес управління цінами відповідно до постійних змін ринкової кон'юнктури. Якщо до цих змін вже сформовані підприємством ціни виявляються неадекватними, на ньому виникає нагальна потреба у розробці комплексу заходів з їх стабілізації на ринку та приведення у відповідність до стану поточної конкурентоспроможності підприємства.

Рис. 5. Формування цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств засобами цінової політики

Примітка: розроблено автором на основі джерел [9; 10; 13-15]

Питання забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на довгострокову перспективу може бути вирішеним завдяки їх співпраці з переробними підприємствами та експортерами сільськогосподарської продукції, оскільки поглиблення інтеграційних процесів на внутрішньому і міжнародному рівнях сприяє посиленню конкуренції, протистояти якій стає не під силу окремому товаровиробнику. З метою усунення перешкод до виходу на внутрішній та зовнішній ринки сільськогосподарської продукції вітчизняні підприємства повинні використовувати всі переваги інтеграційного співробітництва тривалого характеру. Однією з переваг такого співробітництва є можливість застосування нової техніки та вдосконалення технологій виробництва продукції, що у свою чергу сприяє зниженню витрат на виробництво завдяки прискоренню всіх пов'язаних з ним процесів.

Висновки з даного дослідження. Цінова конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств – це порівняльна економічна категорія, що відображає їх здатність до утримання та зміцнення своїх позицій на ринку у довгостроковому періоді, яка забезпечується можливістю зниження цін на продукцію нижче ринкової зі збереженням прибутковості для розширеного відтворення виробництва.

Зовнішній показник цінової конкурентоспроможності підприємства, який відображає його конкурентну властивість, визначається співвідношенням цін підприємства з середніми ринковими цінами та цінами конкурентів. Для оцінки цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств як економічної категорії, застосовується комплексний показник, що відображає частку можливого прибутку підприємства у складі обсягу продажу за конкурентною ціною, тобто ціною, яка є нижчою ніж у конкурентів.

Досліджено, що процес ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції має такі особливості: наявність загальної тенденції до перевищення рівня пропозиції над рівнем попиту; виникнення цінових диспропорцій через незбалансованість попиту і пропозиції; висока вартість сільськогосподарської продукції, пов'язана зі специфікою господарювання на землі; високий рівень витрат сільськогосподарських підприємств через недосконалість технологій виробництва продукції, використання застарілої техніки, нееквівалентний обмін з промисловістю, монопольне становище переробних підприємств і ін.; низький рівень доходів населення; необхідність державної підтримки сільськогосподарських підприємств та заходів зі стимулювання попиту населення.

Досягти максимально можливого у сучасних умовах обсягу реалізації сільськогосподарської продукції можна за допомогою встановлення її рівноважної ціни. Процес формування рівноважної ціни передбачає урахування чинників формування ринкового попиту та відповідних чинників формування ринкової пропозиції.

Зважаючи на те, що у сучасних умовах набуває свого поширення укладання попередніх договорів на купівлю-продаж сільськогосподарської продукції, з метою узгодження інтересів суб'єктів ринку, в попередніх договорах на продаж сільськогосподарської продукції потрібно передбачити можливість узгодження фіксованої ціни об'єкта продажу у майбутньому зазначенням, що при настанні певних умов вона змінюється. Крім того, якщо виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється на орендованій землі, передбачення такої можливості є доцільним в попередніх договорах оренди земельних ділянок (паїв).

Процес формування цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств повинен охоплювати такі заходи цінової політики: дослідження ринкової кон'юнктури та цінових стратегій конкурентів; прогнозування майбутніх цін на основі моніторингу; розробка ефективних цінових стратегій на ринку; співпраця з переробними підприємствами та експортерами сільськогосподарської продукції; вдосконалення технологій виробництва продукції.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку шляхів підвищення попиту на продукцію сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку. З цією метою передбачається дослідження існуючих концепцій формування попиту та можливостей застосування маркетингових інструментів для його стимулювання.

Література

1. Смоленук П.С. Механізми забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників / П.С. Смоленук // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 8 (34). – С. 80-84.
2. Шевченко С.В. Цінова політика сільськогосподарських підприємств в умовах ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд екон. наук: спец. 08.00.04. / С.В. Шевченко. – Полтава, 2011. – 21 с.
3. Васильєва Л.М. Ціноутворення на продукцію АПК в умовах ринку / Л.М. Васильєва // Наукові праці: науково-методичний журнал. Економічні науки. – Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2004. – Т.30, Вип. 17. – С. 115-117.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Гудак В.В. Механізм ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції / В.В. Гудак // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 7 (26). – С. 221-225.
6. Одінцов М.М. Теоретико-методологічні засади формування і регулювання цін на сільськогосподарську продукцію / М.М. Одінцов // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1656>
7. Офіційний сайт Державної статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Гуменний В.Д. Погляд на продовольчу безпеку України [Електронний ресурс] / В.Д. Гуменний // Соціально-інформаційний сайт м. Дніпропетровська. Новини України від 13.11.2012 р. – Режим доступу: http://nash-rayon.dp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=28147&catid=445&Itemid=707
9. Іващенко О.В. Управління маркетингом сільськогосподарських підприємств на ринку товарного зерна: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О. В. Іващенко. – Харків: Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка – 2011. – 241 с.
10. Арестенко В.В. Маркетингові засади підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд екон. наук: спец. 08.00.04. / В.В. Арестенко. – Київ, 2011. – 24 с.
11. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003р. (зі змінами від 06.11.2012 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003р. (зі змінами від 06.11.2012 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
13. Червень І.І. Аграрний ринок вимагає зваженої цінової політики / Червень І.І., Бурковський І.Д., Бурковська А.В. // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С.99-104.
14. Костриченко В.М. Обґрунтування цінового рішення суб'єкта аграрного ринку / В.М. Костриченко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Випуск 3(55). Серія "Економіка", 2011 р. – С. 137-145.
15. Штепа О.В. Організаційно-економічний механізм формування і реалізації аграрними підприємствами маркетингових стратегій на ринку продукції овочівництва: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Олена Валентинівна Штепа. – Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права. – 2011. – 214 с.

Іващенко В.І.,
к.е.н, доцент
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАСТЕРІВ

Постановка проблеми. Світ переступив поріг економіки 3-о тисячоліття. Критично важливими заходами її формування й розвитку Європейська Комісія вважає «мобілізацію потенційних та стимулювання діючих кластерів» [1]. Теоретична відповідь на ці виклики економічного розвитку стала однією з основних потреб суспільства. Вона лежить в площині дослідження сутності, загальних класифікаційних ознак, мети формування й розвитку кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «кластер» (від англ. *Cluster* – скупчення, зосередження, зростання разом) у науковий обіг ввів А.Маршал, ним назвавши споріднені і взаємопов'язані, промислові підприємства [2]. Водночас М.Портер кластером називає сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, що спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямів діяльності й взаємодоповнюють один одного [3], а І.Пилипенко – групу географічно сконцентрованих компаній з однієї або суміжних галузей і підтримуючих їх інститутів, що розташовані в певному регіоні, які виробляють подібну або взаємодоповнюючу продукцію [4]. Ж.Мінгальова й С.Ткачова кластером іменують індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічними ланцюжками та такими, що виступають альтернативою секторального підходу [5]. Г.Свен і М.Превезер під кластером розуміють групу фірм пов'язаних галузями, в окремій місцевості [6], Е.Фезер – пов'язаних галузями та інститутами, які більш конкурують між собою на основі цих взаємозв'язків [7], а Н.Семенова – пов'язаних певною виробничою сферою [8].

На цьому фоні Ю.Єфімичева й І.Захарова вважають кластер формою мережі, де близьке розташування фірм і організацій забезпечує наявність певних спільностей та підвищує частоту і силу взаємодії [9], а С.Розенфельд – концентрацією фірм, які внаслідок їх географічної близькості здатні виробляти ефект синергії, навіть тоді коли їх масштаб зайнятості може не бути виразним або помітним [10]. При цьому М.Афанасьєв і Л.Мясникова вважають кластером господарський блок, який включає фірми та організації, пов'язані випуском кінцевої продукції та географічним положенням [11], В.Третьяк – інтеграцію підприємств, спеціалізованих у певному секторі виробництва і локалізованих географічно [12], М.Войнаренко – територіально-галузеві добровільні об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами й органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону [13], а А.Мігранян – точки зростання національної економіки [14].

Є й інші трактування суті кластеру. Проте всі вони, як і цитовані, так чи інакше є узагальненою інтерпретацією класифікаційних ознак кластерів.

Постановка завдання. В статті ставиться завдання дослідити загальні класифікаційні ознаки кластеру й на їх основі визначити сутність, мету формування і розвитку та вигоди від входження учасників до його складу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з опису підходів до формулювання класифікаційних ознак кластерів, що впливають з проведеної дискусії авторів: (а) структурно-аналітичний – об'єктно-суб'єктні ознаки віддалені одна від одної; (б) вірогідно-статистичний – об'єктно-суб'єктні ознаки забезпечують реалізацію випадкової величини; (в) варіативно-нормативний – розділення суб'єктів за одними й тими ж ознаками на об'єктно-суб'єктні групи, згідно з визначеними інтервалами [15].

У контексті цих підходів В.Чевганова й І.Брижань вважають класифікаційними ознаками кластерів територіальний розподіл праці, типи об'єктно-суб'єктних структур, галузеву належність та характеристики об'єктно-суб'єктних зв'язків [16], а Е.Маркузен – індустріальні системи, що формуються як нові промислові дистрикти, системи типу "центр-мережа" навколо кількох головних корпорацій, промислові платформи для дочірніх компаній, державо орієнтовані системи забезпечення новітніми технологіями або системи змішаного на основі технопарків типу [17].

Відзначимо також інтерпретацію суті кластерів за їх територіальною та економічною класифікаційними ознаками. Слід сказати також і про практику застосування Нідерландською економікою горизонтальних кластерів, що формуються на основі інноваційних секторів, які входять до більшого кластера. Такими є мультимедійні кластери – фокусні, що формуються навколо наукового центру, підприємства, НДІ, навчального закладу тощо; вертикальні, що формуються як виробнича

мережа з виконавцями, які забезпечують впровадження інновацій; літеральні, що формуються як об'єднання відповідних секторів літературного жанру; технологічні, що формуються як сукупність галузей, які використовують одну й ту ж технологію.

На цьому тлі загальними для всіх кластерів Д.Ригалін вважає галузеві класифікаційні ознаки. За цією ознакою кластер це сукупність суб'єктів господарської діяльності різних взаємопов'язаних галузей, об'єднаних в єдину організаційну структуру, елементи якої взаємопов'язані і спільно функціонують для забезпечення розвитку власного потенціалу дій і конкурентоспроможності [18]. Водночас С.Соколенко відстоює те ж саме стосовно регіональної класифікаційної ознаки кластера. За цією ознакою в нього кластер це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня [19].

Є й інші класифікаційні ознаки трактування суті кластерів. Але, якими б вони різними не були, кластери завжди продукують інтенсивну конкуренцію разом зі співробітництвом, залучають інвестиції, підсилюють продуктивні сили та розвивають навички. Вони витісняють порожнечу між бізнесом, дослідженнями й ресурсами, чим сприяють швидкій видачі на гора інновацій. Цим кластери зводяться в ранг способу об'єднання технологій виробництва окремих соціальних інститутів в єдину технологію виробництва інновацій рівня національної інноваційної системи, яка не нівелює, а посилює конкуренцію між її учасниками, незалежно від того, в якій мірі кожен із них бере участь у її здійсненні.

Звідси поява узагальненого терміну «інноваційний кластер» – пов'язані індустріальні і/або сервісні компанії, які типово мають високий рівень співробітництва через ланцюг постачання та функціонують за однакових ринкових умов [20].

Метою інноваційних кластерів є збалансування діалогу між діловими, урядовими й науковими колами з потребами інноваційного розвитку регіону, країни й навіть наднаціонального рівня. Їх формування, скажімо, в шотландській економіці, здійснюється великими підприємствами, шляхом залучення малих і середніх фірм під свої потреби. Водночас в італійській економіці підприємства малого й середнього бізнесу співпрацюють з великим бізнесом у цьому напрямку на рівних. Це надає можливість не тільки сукупно формувати інноваційні кластери, а й у їх межах здійснювати масштабне продукування й втілення новацій у результати діяльності, в тому числі і в ті, які втратили статус інновацій, але ще користуються попитом, і тим самим підтримувати їх життєдіяльність, що так важливо для країн із перехідною економікою, включаючи Україну.

Висновки з даного дослідження. Таким чином бути частиною кластера – значить мати конкурентну перевагу й відповідати вимогам інноваційного розвитку. Кластер забезпечує довгостроковою стратегією розвитку виробництв, господарських зв'язків і управління учасників. Він дозволяє збалансувати з ринковими механізмами внутрішньо фірмові переваги, забезпечує швидке й ефективне використання нових знань, наукових відкриттів і винаходів та відкриває шлях на світові ринки.

Література

1. EU Commission Communication "Putting knowledge into practice: A broad-based innovation strategy for the EU", COM (2006) 502 final, http://cordis.europa.eu/innovation/en/policy/communications/innov_comm.html.
2. Маршал А. Принципы экономической науки / А. Маршал. – Т.1. – М., 1993. – С. 209.
3. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран : пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
4. Пилипенко И.В. Кластерная политика в России / И.В. Пилипенко // Общество и экономика. – 2007. – № 8. – С. 28–64.
5. Мингалева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж.Мингалева, С. Ткачева // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 5. – С. 97–101.
6. Swann G.M.P. and Preveser M. A Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. – Research Policy, 1996.
7. Feser E.J. Old and New Theories of Industry Clusters. – London, 1998.
8. Семёнова Н.Н. Наука как фактор глобализации / Н.Н. Семёнова // Наука в условиях глобализации. – М. : Логос, 2008.
9. Ефимычев Ю.И. Промышленные кластеры и экономический рост / Ю.И.Ефимычев, И.В.Захаров // Вестник Нижегородского гос. ун-та им. Н. И. Лобачевского:– 2005 (Серия "Экономика и финансы").
10. Розенфельд С. Внедрение кластеров в экономику: учеб. пос. ; пер. с англ. / С. Розенфельд. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2000. – 418 с.
11. Афанасьев М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. Афанасьев, Л. Мясникова // Вопросы экономики. – 2005. – № 4. – С. 75–86.
12. Третьяк В.П. Кластеры предприятий: пути создания и результативность функционирования / В.П. Третьяк. – М. : Август Борг, 2006. – 132 с.

13. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / М.П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій : матеріали конференції 1–2 листопада 2001р. – Київ: Спілка економістів України, 2001. – С. 25–33.
14. Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / А.А. Мигранян // Вестник КРСУ. – 2002. – № 3. – Режим доступа: <http://www.krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html>.
15. Мандель И.Д. Кластерный анализ / И.Д. Мандель. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 176 с.
16. Чевганова В. Кластеры и их экономическое значение / В. Чевганова, И. Брижань // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 35–41.
17. Markuzen A. Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts // Economic Geography. – July 1996. – Vol. 72, Issue 3. – P. 293–313
18. Рыгалин Д.Б. Механизмы повышения инновационной активности при реализации кластерного подхода / Д.Б. Рыгалин // Инвест Регион. – 2006. – № 5. – С. 56–63.
19. Соколенко С. Кластеры в глобальной экономике / С. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
20. Simmie, J. and Sennett, J. (1999) "Innovation in the London Metropolitan Region", Ch 4 in Hart, D., Simmie, J., Wood, P. and Sennett, J. "Innovative Clusters and Competitive Cities in the UK and Europe". – Oxford Brookes School of Planning Working Paper 182.

УДК 339.163(477)

Васильєва С.І.,
к.е.н., старший викладач кафедри обліку та менеджменту
Хрищук М.В.
Криворізький факультет
Запорізького національного університету

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми Посередництво в товарному обороті – це виконання спеціалізованими підприємствами, організаціями чи окремими особами спеціальних функцій для сприяння налагодженню комерційних взаємовідносин виробників і споживачів на товарному ринку [3]. Посередницька діяльність спрямована на задоволення потреб покупців, а також на надання послуг підприємцям, прагнучим розширити свій ринок збуту за рахунок залучення нових споживачів пропонуваними ними товарами або послугами [7]. Суб'єктами торговельно-посередницької діяльності є фізичні та юридичні особи: торговці по договору, торгові агенти, комісійні фірми, консигнаційні склади, лізингові компанії, аукціонні центри, біржі та ін. Суб'єкти посередницької діяльності діляться на незалежні, частково залежні і залежні [2].

Посередницька діяльність має ряд особливостей: представляючи виробників, експортерів, покупців, посередники здійснюють за їхнім дорученням як юридичні, так і фактичні дії; посередники не тільки здійснюють угоди, а часто і фінансують їх, надають послуги, беруть на себе ризик; посередники здійснюють угоди і представляють інтереси замовника; угоди здійснюються на договірній основі [5]. Таким чином, торговельне посередництво виступає особливим видом підприємницької діяльності на ринку товарів та послуг. Державний класифікатор України також відносить торговельне посередництво до окремих видів економічної діяльності у сфері обігу, яка має виражений підприємницький характер [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання економічної природи посередництва були предметом дослідження таких авторів як: Андрєєва Л., Іванов Ю., Кокорев Р., Магнута Т.Е., Шершеневич Г., Федоров А.Ф. та ін. Однак дослідження посередництва є, здебільшого, фрагментарними, здійснюваними переважно у контексті супутнього аналізу інших проблем регулювання господарської діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану посередницької діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш складною і нерозв'язаною проблемою розвитку торговельного посередництва є слабка правова база. Потрібно відмітити, що правова база регулювання торгово-посередницької діяльності, як і всього економічного обороту, складається із фрагментів непрямих законів. В її основі лежать також відомчі нормативні акти, різні інструкції і

положення, а частіше за все розробки самих посередників. Зрозуміло, що таку базу неможливо вважати прийнятною. Необхідні прямі закони, систематизовані норми права. Мова йде, перш за все, про прийняття Закону України "Про торгівлю". Такий закон буде сприяти ефективному регулюванню всієї сукупності відносин, які виникають у сфері торгівлі.

Разом з тим, у будь-якому варіанті такий закон не в змозі охопити і тим більше регулювати багатоманітність аспектів посередницької діяльності. В зв'язку з цим, дуже важливо прискорити прийняття Цивільного (Комерційного) Кодексу, відобразивши у ньому види договорів торговельно-посередницької діяльності і регулювання договірних відносин. Як не парадоксально звучить, але сьогодні, по суті, відсутні норми регулювання таких специфічних договорів, як договір про надання права продажу товарів, договір консигнації, агентський договір, баржевий контракт, договір лізингу, договір аукціонного продажу та ін. Між тим, на практиці операції в рамках таких договорів здійснюється досить широко.

Друга важлива причина, яка стримує розвиток торгово-посередницької діяльності, носить організаційний характер. Сутність проблеми заключається у тому, що в Україні організаційні форми торговельного посередництва формуються стихійно. Вони часто мають вигляд деформованих копій зарубіжних структур, які важко вписуються в реальну вітчизняну практику.

Аналіз показує, що структура посередницьких фірм спрощена, нераціональна у функціональному плані. Це стосується, перш за все, бірж, аукціонів, дистриб'юторських, консигнаційних фірм, брокерських контор. У них "урізана" функціональна структура. В той же час, вона універсальна. Пояснюється це двома причинами: по-перше, прагнення до економії коштів на функціонування посередницької фірми; по-друге, загальною тенденцією до універсалізації діяльності посередників. Виникає необхідність розробки оптимальних організаційних форм і структур у сфері торговельного посередництва у вигляді рекомендацій, технологічних схем, з урахуванням міжнародного досвіду і особливостей національної економіки. Гостро стоїть питання про територіальну організацію посередників, їх спеціалізацію. Справа в тому, що дуже важливими принципами функціонування більшості посередників являється розподіл територій. Це означає, що посередник територіально обмежений в своїй діяльності. Реалізація цього принципу потребує регулювання територіальної організації посередників, їх розмежування, спеціалізації, перегляду антимонopolного законодавства [1].

Розглядаю питання про організацію торговельного посередництва, не можливо не торкнутися проблеми кадрів. Торгові посередники здійснюють крупномасштабні внутрішні і зовнішні операції, складні у комерційному, фінансовому і правовому плані. Але, в силу відомих причин, їх професійна кваліфікація низька. До того ж, в учбових закладах України кадри для торговельно-посередницької діяльності не готуються [4].

Проаналізуємо проблему фінансово-економічного механізму функціонування торговельних посередників. Механізм торговельно-посередницької діяльності в Україні тільки формується. У ньому тільки визначаються фінансово-економічні важелі: ціни, відсоткові ставки, винагородження, пільги, стимули, податки. Але ці важелі досить слабо адаптовані до специфіки діяльності торговельно-посередницької діяльності. Це відноситься перш за все до цін, скидок на об'єкти угод, ставок, платежів, деяких податків. При цьому не відрегульовані гарантії з боку посередника, його відповідальність перед контрагентами. Передусім варто зазначити, що сучасна вітчизняна система статистичного спостереження у галузі оптової торгівлі і посередництва в оптовій торгівлі не створює належних підстав для проведення об'єктивного аналізу розвитку сфери торговельного посередництва саме на споживчому ринку. Тому більшість проаналізованих показників є загальними та такими, що характеризують розвиток оптової торгівлі України в цілому. Найважливішим показником розвитку торговельно-посередницької діяльності виступає загальний товарооборот підприємств оптової торгівлі та посередництва у торгівлі (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура загального обороту підприємств оптової торгівлі в Україні у 2008-2011 рр., %

Показник	Рік			
	2008	2009	2010	2011
Загальний оборот	100	100	100	100
у тому числі:				
оптовий товарооборот	89,8	90,4	90,1	90,2
роздрібний товарооборот	5,2	4,8	4,8	4,3
оборот від посередницької діяльності	1,4	0,7	0,5	0,6
оборот від інших видів діяльності	3,5	4	4,5	4,8

Джерело: [6].

Відповідно до представлених даних, загальний оборот підприємств оптової торгівлі протягом 2008-2010 рр. мав чітко виражену тенденцію до зростання, середній темп приросту за цей період склав 25,3%. Таке збільшення відбулося передусім за рахунок збільшення обсягів оптового товарообороту, який в середньому зростав на 20,7%, а в сумі збільшився на 383,2 млрд. грн. Позитивну динаміку у цей період мали показники обсягів роздрібного товарообороту та обороту від інших видів діяльності, середні темпи зростання яких склали відповідно 8,9% та 13,5%, що свідчить про збільшення рівня диверсифікації діяльності підприємств оптової торгівлі. У той час обсяги обороту від посередницької діяльності щорічно зменшувалися, не здійснюючи суттєвого впливу на розвиток оптового торговельного посередництва. 2011р. позначився значним спадом загального обсягу обороту підприємств оптової торгівлі, який зменшився відносно 2010 р. на 211,2 млрд. грн. або на 18,1%. Таке падіння зумовлене, передусім, загальноекономічною кризою в Україні та світі, спадом ділової активності, зменшенням доходів населення, зниженням обсягів промислового виробництва, скороченням обсягів зовнішньоторговельних операцій [6].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, основною проблемою розвитку торговельного посередництва є слабка правова база. Правова база регулювання торгово-посередницької діяльності складається із фрагментів непрямих законів. В її основі лежать також відомчі нормативні акти, різні інструкції і положення, а частіше за все розробки самих посередників. Таку базу неможливо вважати прийнятною. Необхідні прямі закони, систематизовані норми права. Мова йде, перш за все, про прийняття Закону України "Про торгівлю". Такий закон буде сприяти ефективному регулюванню всієї сукупності відносин, які виникають у сфері торгівлі. Друга важлива причина носить організаційний характер. Сутність проблеми полягає в тому, що в Україні організаційні форми торговельного посередництва формуються стихійно. Вони часто мають вигляд деформованих копій зарубіжних структур, які важко вписуються в реальну вітчизняну практику. Виникає необхідність розробки оптимальних організаційних форм і структур у сфері торговельного посередництва у вигляді рекомендацій, технологічних схем, з урахуванням міжнародного досвіду і особливостей національної економіки.

Отже, механізм торговельно-посередницької діяльності в Україні тільки формується. У ньому тільки визначаються фінансово-економічні інструменти: ціни, відсоткові ставки, винагороди, пільги, стимули, податки. Однак, ці важелі досить слабо адаптовані до специфіки діяльності торговельно-посередницької діяльності. Це відноситься передусім до цін, скидок на об'єкти угод, ставок, платежів, деяких податків. При цьому, не відрегульовані гарантії з боку посередника, його відповідальність перед контрагентами.

Література

1. Апопий В. Проблемы становления торгового посредничества в Украине / В. Апопий // Проблемы предпринимательства. – №6. – 2009. – 331 с.
2. Балабан М.П. Оптова торгівля в ринковому середовищі: ефективність функціонування та стратегія розвитку / М.П. Балабан. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2009. – 275 с.
3. Белявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку / М.І. Белявцев. – К. : ЦУЛ, 2009. – 314 с.
4. Бланк Й.А. Торговий менеджмент / Й.А. Бланк. – К. : УФИМБД, 2008. – 297 с.
5. Голошубова Н.О. Оптова торгівля: організація та технологія : навч. посібник / Н.О. Голошубова, В.М. Торопков. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2010. – 346 с.
6. Аналіз обсягів та структури торговельно-посередницької діяльності на споживчому ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Белявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку [Електронний ресурс] / М.І. Белявцев. – Режим доступу: <http://www.pidruchniki.ws>
8. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку : навч. посібник [Електронний ресурс] / А.С. Савощенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 278 с. – Режим доступу: <http://www.buklib.net>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА

Постановка проблеми. Основною складовою сільськогосподарського виробництва в Україні традиційно виступає зерновий сектор, адже від реалізації зернових культур сільськогосподарські товаровиробники майже третину грошових надходжень. Зернове господарство України є стратегічною і найефективнішою галуззю національного господарства. Зерно і вироблені з нього продукти завжди ліквідні, оскільки становлять основу продовольчої безпеки держави. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей функціонування зернової галузі як однієї з важливих складових національної економіки займаються М.Г. Лобас, П.Т. Саблук, С.М. Чмирь, М.В. Калінчик, В.М. Лебедєв, В.І. Бойко та інші вчені економісти-аграрники. Проте існують певні проблеми розвитку сучасного зернового господарства в Україні. Зокрема, залишаються невідпрацьованими методологія фінансово-економічного регулювання, інтервенційної політики, ціноутворення, інвестування, кредитування, дотування і підтримки доходів виробників в умовах перманентних системних криз.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення рівня розвитку зернової галузі України, підвищення ефективності зернового виробництва, застосування заходів для покращення позиції України на світовому ринку зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дають змогу отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу.

Зернове виробництво є галуззю сільського господарства з високими темпами окупності витрат і в значній мірі є локомотивом підвищення

ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому за умови дотримання технологій, поліпшення сівозмін, виробничої спеціалізації [9].

В першу чергу це можливо тому, що зернові культури є високоліквідним товаром як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому, на відміну від більшості видів сировини для інших галузей виробництва, зерно є щорічно поновлюваним ресурсом [5].

Останні десятиріччя характеризуються процесом відновлення агропромислового виробництва та окремих його галузей, трансформації аграрного сектора, впровадженням нових технологій, що відповідають світовому рівню виробництва та управління в сільському господарстві. Ці заходи дозволяють знизити залежність виробництва сільськогосподарської продукції від природно-кліматичних умов, підвищують її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках [8].

Зерновий ринок являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю і зберіганням. Суб'єктами ринку зерна є товаровиробники зерна, підприємства із зберігання зерна, суб'єкти заставних закупок зерна і проведення інтервенційних операцій, акредитовані біржі та ін. (рис.1).

У цілому зерновий комплекс є основою для розвитку внутрішнього ринку зерна, хлібобулочної, борошно-круп'яної промисловості, спиртової, кондитерської, комбікормової, виробництва біоетанолу та інших галузей [1].

Маючи достатньо високий розвиток та потенціал, вітчизняний зерновий ринок все ще знаходиться на етапі становлення. Прийнявши у 2002 р. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні», держава визначила пріоритетність виробництва зерна і взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку та стабільному функціонуванню його ринку. Визначені засади державної політики щодо регулювання ринку зерна. Це, насамперед, надання пріоритетної бюджетної, кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктам заставних закупівель зерна та проведення інтервенційних операцій, забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому, фуражному, технічному

* Науковий керівник: Семенда Д.К. – к.е.н., професор

зерні та заходів щодо нарощування його експорту; встановлення мінімальної гарантованої ціни на заставне зерно; недопущення обмежень у пересуванні зерна та продуктів його переробки; контроль за якістю зерна та його збереженням.

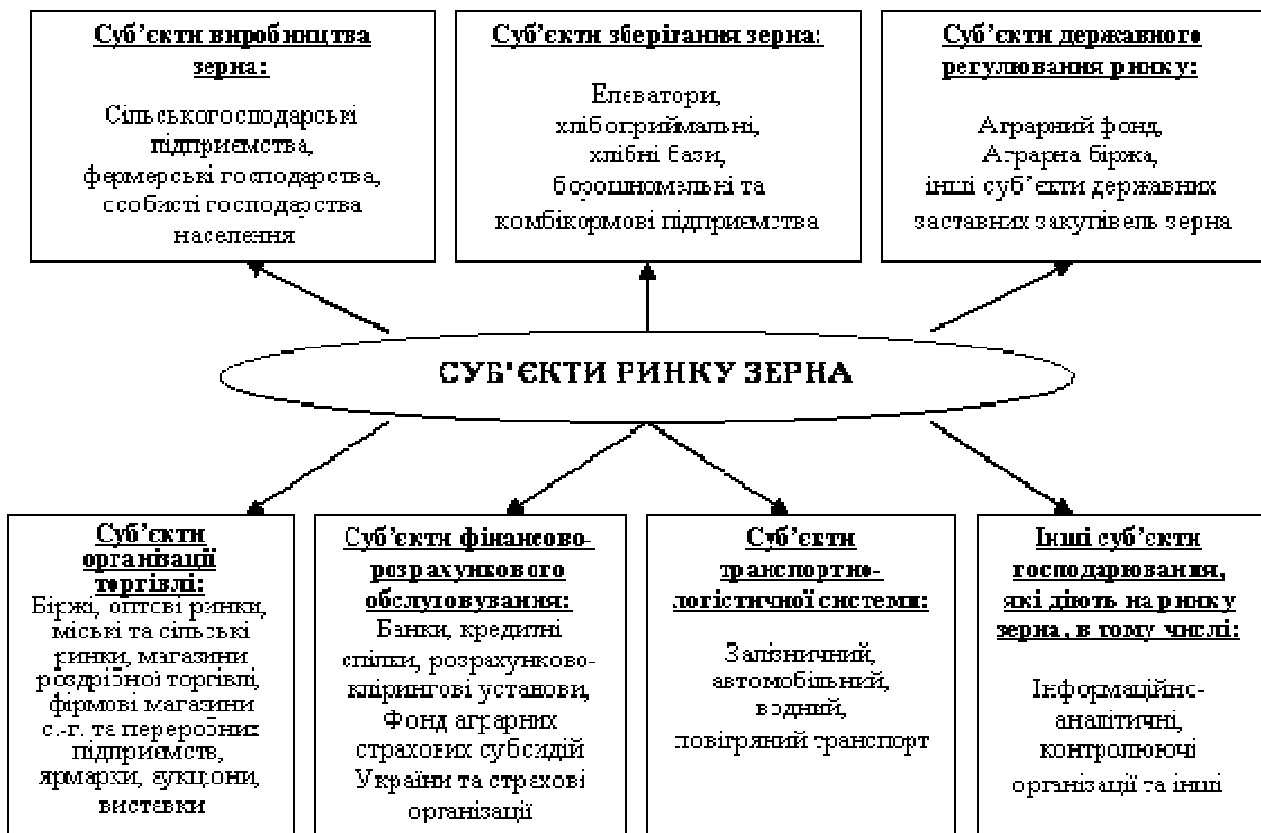

Рис. 1. Суб'єкти ринку зерна

Джерело: розроблено автором

Подальший розвиток галузі вимагає ґрунтовної економічної оцінки, перегляду ряду позицій щодо технічно-технологічних, організаційно-економічних та ринкових умов функціонування всього комплексу. Пріоритетними кроками у розв'язанні зернової проблеми є досягнення рівноваги попиту та пропозиції, удосконалення державного регулювання і механізмів підтримки виробництва, забезпечення виваженої цінової політики, нарощення експортного потенціалу, формування належної інфраструктури зернового ринку тощо [6].

Виробництво зерна – провідна галузь сільськогосподарства країни. Зернові культури в Україні займають понад 14млн.га або 56 %в структурі посівних площ держави. Наявний потенціал та географічне розташування дозволяють формувати експортні партії зернових культур та вести активну зовнішньоекономічну діяльність.

Розвиток зовнішньої торгівлі,зокрема, нарощування експорту на світовий ринок зерна, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги на міжнародній арені є надзвичайно важливим чинником функціонування вітчизняної економіки [4].

За останні роки зернове господарство держави демонструє позитивну динаміку у відношенні виробництва зерна. Це дає реальну можливість Україні розширити ринки збуту та закріпитися на нових рубежах. Перед державою відкриваються великі перспективи на світовому ринку у зв'язку з дефіцитом продовольства, зростанням попиту на біопаливо, а також відсутністю можливостей розширювати посівні площі та нарощувати продуктивність сільськогосподарства в основних аграрних країнах [2].

В Україні під урожай 2012р. сільськогосподарські культури було посіяно на площі 27,8 млн. га, у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 19,5 млн. га (70,1%), господарствами населення – на 8,3 млн. га (29,9%). Порівняно з 2011р., загальна посівна площа збільшилась на 125,9 тис. га (на 0,5%).

Господарствами усіх категорій у 2012р. одержано 46,2 млн. т зерна у вазі після доробки, з них зерна продовольчих культур – 17,0 млн. т (37%), фуражних зернових – 29,2 млн. т (63%). Порівняно з 2011р., виробництво зерна зменшилось на 18,6%, що зумовлено як скороченням площі збирання (на 531,6 тис. га, або на 3,5%), так і зниженням урожайності зернових культур (на 5,8 ц з 1 га, або на 15,7%).

Сільгосп підприємствами вироблено 36,0 млн. т зерна (77,9% загального валового збору), господарствами населення – 10,2 млн. т (22,1%). Урожайність зернових культур в аграрних підприємствах (33,4 ц з 1 га) вища, ніж у господарствах населення, на 8,0 ц. [7].

У 2012р. значно кращий, ніж у 2011р., зібрано врожай вівса – 629,6 тис. т (на 24,5% більше) та жита – 675,7 тис. т (на 16,7%), що зумовлено як збільшенням їх зібраних площ, так і підвищенням урожайності. За рахунок скорочення площ збирання та врожайності виробництво окремих культур зернової групи проти 2011р. зменшено: пшениці – на 29,4% (склало 15,8 млн. т), ячменю – на 23,8% (6,9 млн. т), проса – на 43,9% (156,4 тис. т), гречки – на 15,3% (238,6 тис. т). Урожай кукурудзи на зерно (20,9 млн. т) зменшено на 8,4% за рахунок зниження врожайності, рису (158,6 тис. т) – на 6,7% менше за рахунок скорочення зібраної площі. Динаміку підсумків збору урожаю основних сільськогосподарських культур наведено нижче (рис.2) [7].

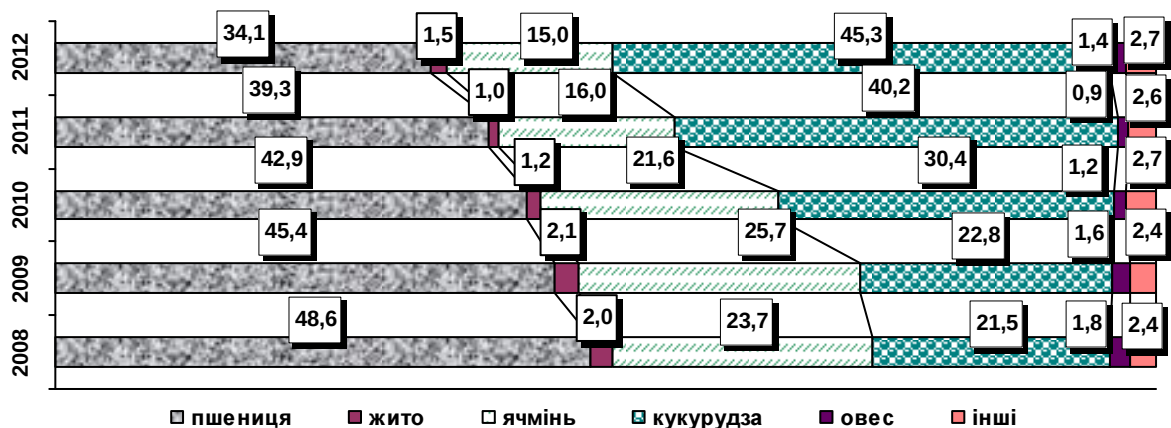

Рис. 2. Структура виробництва зернових і зернобобових культур, у % до загального обсягу [7]

Детальний аналіз про виробництво основних сільськогосподарських культур у господарствах всіх категорій подано у таблиці 1 [7].

Таблиця 2

Виробництво основних сільськогосподарських культур у господарствах усіх категорій [7]

Культура	2012р.	2011р.	2012р. до 2011р.	
			+, –	у %
Валовий збір, тис.т				
Зернові і зернобобові культури ¹ –всього	46173,1	56746,8	–10573,7	81,4
у тому числі : пшениця	15761,3	22323,6	–6562,3	70,6
жито	675,7	578,9	96,8	116,7
ячмінь	6935,3	9097,7	–2162,4	76,2
овес	629,6	505,6	124,0	124,5
кукурудза на зерно	20922,3	22837,8	–1915,5	91,6
просо	156,4	278,8	–122,4	56,1
гречка	238,6	281,6	–43,0	84,7
рис	158,6	169,9	–11,3	93,3

Зміна показників виробництва основних сільськогосподарських культур залежить від багатьох факторів. Аналіз врожайності зернових культур свідчить про те, що по окремих з них спостерігається тенденція зміни урожайності за різних погодних умов, дотримання інтенсивних технологій їх вирощування та внесення мінеральних добрив.

На відміну від динаміки показників урожайності та посівних площ, кількісні показники виробництва продукції дають змогу об'єктивно оцінити перспективи розвитку галузі, спроможність

формування резервів та пропозиції виробників. Порівняння мінімального збільшення посівних площ із значним підвищенням кількості зібраного урожаю зернових культур свідчить про те, що результати діяльності вітчизняних товаровиробників у сфері зернового виробництва дедалі поліпшуються [9].

Суттєво впливає на підвищення врожайності зернових культур впровадження у виробництво з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов високоінтенсивних сортів озимої пшениці та гібридів кукурудзи вітчизняної селекції за рахунок впровадження сучасних технологій в агропромисловому комплексі.

Висновки з даного дослідження. Проведені дослідження доводять, що на сьогодні не створені прозорі правила гри на ринку зерна для усіх його учасників, діють застарілі інституційні стимули правового, фінансового, внутрігосподарського змісту, відсутня довгострокова стабілізаційна державна політика розвитку ринку зерна. Інакше кажучи – не сформовані стабільні умови забезпечення економічного інтересу виробника та сама інфраструктура ринку. Ефективність зернової галузі має характеризувати не тільки ефективність безпосереднього виробництва, а й передбачати необхідність ефективної реалізації виробленої продукції, яка залежить від багатьох показників, зокрема, підвищення якості продукції на всіх стадіях її просування. Рівень ефективності виробництва зерна визначається ефективністю використання інвестованого капіталу, раціональним розподілом, залученням інноваційних технологій, собівартістю продукції, прибутку й рентабельності діяльності суб'єктів господарювання.

Підвищення ефективності зернового виробництва можливе за рахунок удосконалення організації зернового ринку, а також застосування підходів, які сприяли б підвищенню урожайності зернових культур і зниженню їх собівартості, підвищенню якості зерна, із врахуванням досвіду кращих підприємств галузі.

Якщо підвищити ефективність зернового виробництва, Україна займатиме вигіднішу позицію на світовому ринку зерна, що посилюватиме потенціал економічного розвитку країни та сприятиме покращенню фінансово-економічного стану.

Провідними країнами-виробниками на світовому ринку зерна є Індія, Росія, Китай, ЄС та США. Україна лише в цьому році увійшла до трійки найбільших світових зернових експортерів, з часткою на світовому ринку, що перевищує 10%. Вітчизняне зерно, як правило, невисокого класу, фуражне, що тягне за собою низькі ціни. Тому Україні необхідно зміцнювати свої позиції на світовому ринку зерна. Для цього, на нашу думку, доцільним є запровадження низки заходів, зокрема:

- 1) підвищити конкурентоспроможність зерна України (в тому числі, за рахунок оптимізації кількісних, якісних та комерційних втрат у зерновому секторі);
- 2) державна підтримка нових концепцій виходу на перспективні локальні світові ринки;
- 3) стратегічна диверсифікація ринків збуту національного зерна;
- 4) управління продажами зернової продукції (обсягами, якістю й ціною) на світовому ринку з метою збільшення валютних надходжень в Україну [4].

Потребують подальших досліджень питання визначення позитивних і негативних факторів, які ускладнюють інноваційний розвиток та підвищення конкурентоспроможності зернової галузі країни.

Вважаємо, що зернова галузь може стати локомотивом ефективного розвитку української держави. Для цього необхідно розробити зважену стратегію її розвитку і, що саме головне, ефективно реалізувати в практику діяльності аграрних підприємств і всього національного господарства країни.

Література

1. Бойко В. І. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва) : моногр. / В. І. Бойко ; за ред. В. І. Бойка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
2. Воскобійник Ю. П. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / Ю.П. Воскобійник, О.В. Овсянніков, Р.П. Саблук, О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 190 с.
3. Жук В.М. Розвиток зернового ринку / В.М. Жук, М.П. Сичевський // Наукове обґрунтування інтенсифікації виробництва зерна в Україні: виступи науковців на засіданні Президії Національної академії аграрних наук України 27 липня 2011 р. – К. : Аграрна наука, 2011. – С. 92-101.
4. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні / С.В. Кучер // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 114-118.
5. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села/ Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С.3-12.
6. Россоха В. В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств: [монографія] / В. В. Россоха. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 444 с.
7. Статистична інформація / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Чмирь С.М. Формування та розвиток зернового ринку України : монографія / С. М. Чмирь. – К. : "Аграрна наука", 2007. – 376 с.
9. Чмирь С.М. Ефективність ринку зерна / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 117-120.

Ширма В.В.,
здобувач*Житомирський національний
агротехнологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Постановка проблеми. Найважливішим завданням сільського господарства є забезпечення населення країни продовольством, а переробної промисловості – необхідною сільськогосподарською сировиною. Вирішення цього завдання пов'язане з подальшою інтенсифікацією галузі, прискоренням науково-технічного прогресу, удосконаленням економічних відносин, розвитком різноманітних форм власності і видів господарювання.

Інтенсивні методи розвитку сільськогосподарського виробництва вимагають переходу до освоєння принципово нових технологічних рішень на основі досягнень науки, впровадження відкриттів і винаходів, що підвищують ефективність діяльності господарюючих суб'єктів і дозволяють їм перейти на більш високий щабель розвитку економіки. Такі рішення слід віднести до розряду базисних інновацій, які можуть бути реалізовані тільки на основі використання результатів фундаментальних і прикладних досліджень.

Для модернізації технічної та технологічної бази рослинництва необхідно вирішення завдань формування на селі парку сільськогосподарської техніки, що відповідає сучасним вимогам агротехнологій на основі використання енергонасичених високопродуктивних тракторів з комплексом комбінованих машин, що дозволяють за один прохід полем проводити чотири-шість і більше взаємопов'язаних операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і методологічних аспектів розвитку інноваційного процесу у науково-технічній сфері і практичній діяльності найбільшу увагу приділили: О.І. Амоша, В.Ф. Гриньов, М.І. Долішний, С.Д. Ільєнкова, О.О. Лапко, Л.І. Нейкова, Д.М. Черваньов, Є.А. Уткін, Й. Шумпетер, Б. Твісс, Б. Санто, М. Хучек та інші вчені.

Найбільш актуальні проблеми розвитку сільського господарства в сучасних умовах розглядали у своїх наукових працях: В.Я. Амбросов, Л.М. Анічин, М.О. Бесєдін, П.І. Гайдуцький, М.В. Гладій, В.К. Горкавий, М.Я. Дем'яненко, М.В. Калінчик, М.Ю. Коденська, М.Ф. Кропивко, І.І. Лукінов, А.В. Македонський, М.Й. Малік, В.П. Март'янов, В.Я. Месель-Веселяк, В.І. Перебийніс, О.М. Онищенко, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, М.Ф. Соловійов, Л.О. Шепотько, В.Й. Шиян, О.В. Шкільов, О.М. Шпичак та інші дослідники. Проблеми ж розвитку рослинницької галузі України та зміцнення продовольчої безпеки з використанням досягнень НТП та інноваційних рішень у сфері АПК залишаються недостатньо вивченими.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо впровадження інновацій при виробництві продукції рослинництва.

Виклад основного матеріалу дослідження Сучасні технології у рослинництві повинні здійснюватися шляхом:

- освоєння інтенсивних і високих технологій, розробки і впровадження комплексів сільськогосподарської техніки підвищеної потужності, що забезпечують безліч сільськогосподарських операцій, які відповідають даним технологіям;
- впровадження високопродуктивних тракторів і комбайнів з потужністю двигунів від 200 до 450-500 к. с. і низькою питомою витратою палива;
- розширення застосування ресурсозберігаючих технологій, заснованих на принципах мінімальної і «нульової» обробки ґрунту;
- експлуатації сучасної техніки для внесення добрив на базі програмування врожаю, використання елітного насіння, засобів захисту рослин, зниження втрат продукції і підвищення її якості;
- переведення сільськогосподарської техніки на газове й біологічне моторне паливо;
- освоєння геоінформаційних систем (на основі космомоніторинга).

Проведення технологічної модернізації в рослинництві та заміна екстенсивних методів виробництва агропродукції на інтенсивними, дадуть можливість за 10-15 років довести валовий збір зерна в Україні до 80 млн. т (при нормативному забезпеченні сільськогосподарською технікою). Тому, найважливішим напрямком у рослинництві має бути освоєння та використання високотехнологічних машин, необхідність для впровадження принципово нових агротехнологій, які дозволяють не тільки підвищити продуктивність праці, але й забезпечити комфортність роботи механізатора, створити сприятливі умови для розвитку рослин, зростання врожайності сільськогосподарських культур [1, с. 123].

* Науковий керівник: Зіновчук В.В. – д.е.н., професор

Слід продовжити розробку нових технологій управління потенціалом врожайності сільгоспкультур на основі диференційованого використання ресурсів, розширити дослідження по агротехніці з урахуванням можливих глобальних змін клімату і, нарешті, підійти до проблеми достатнього виробництва рослинного кормового білка [2, с. 12].

Нині галузі рослинництва особливу актуальність мають дві проблеми.

Перша – постійно збільшуються витрати на виробництво продукції через застосування багатоопераційних технологій, постійного зростання цін на енергоносії, сільськогосподарську техніку, мінеральні добрива, засоби захисту рослин та послуги сторонніх організацій, що надаються сільгосптоваровиробникам при порівняно низьких цінах на сільгосппродукцію.

Друга – втрата родючих ґрунтових ресурсів і погіршення екологічної обстановки навколишнього середовища. Через процеси ерозії ґрунтів і надмірної мінералізації гумусу, відведення земель під будівництво щорічно втрачаються значні площі сільськогосподарських угідь.

До цих проблем треба додати й те, що у сільському господарстві нині гостро потрібні технічне переозброєння і модернізація виробництва. Наприклад, забезпеченість сільських товаровиробників тракторами становить тільки 57%, з них 75% експлуатуються за межами амортизаційного терміну. Використовувана система машин має низьку продуктивність, а на селі дедалі відчутнішими стає нестача механізаторських кадрів [3, с. 110].

У цих непростих умовах сільський товаровиробник повинен забезпечити:

- зменшення виробничих витрат і зниження собівартості продукції;
- зростання врожайності та підвищення якості виробленої продукції;
- розширене відтворення родючості ґрунту;
- збереження навколишнього середовища.

Вирішення цих завдань можливе тільки при переході на ресурсозберігаючі технології, що представляють собою не тільки зміна способу основного обробітку ґрунту, а цілу систему, яка включає:

По-перше, впровадження безвідвальної і дрібної обробки ґрунту із збереженням рослинних залишків і подрібненої соломи у верхньому шарі або на поверхні ґрунту. Перехід на безвідвальну обробку ґрунту треба сприймати не як спрощенство, а як вищий рівень технології виробництва продукції рослинництва. Головна мета впровадження ресурсозберігаючих технологій – не рекордно високі врожаї, а стабільні економічно вигідні рівні врожайності культур при низькій собівартості;

По-друге, освоєння сівозмін, що включають рентабельні ринкові культури і культури, поліпшують родючість ґрунту; забезпечення цілорічної мульчі з рослинних залишків не менше 3-5 т/га за рахунок чергування культур та використання подрібненої соломи на добриво.

У основі технологій зберігаючого землеробства лежить відмова від застосування плуга. Це комплекс прийомів, спрямованих на боротьбу з деградацією структури ґрунту, зниженням родючості, втратою вологи і падінням врожайності [4, с. 234]. Головними принципами ресурсозберігаючих технологій є наступні показники:

- збереження рослинних залишків на поверхні ґрунту;
- використання сівозмін, що включають рентабельні культури і культури, поліпшують родючість ґрунтів;
- інтегрований підхід у боротьбі з шкідниками і хворобами;
- використання якісного насіння, чуйних до даних технологій.

Економічна ефективність роботи в сільськогосподарських підприємствах залежить в основному від модернізації виробництва, застосування технологій, організації виробництва, рівня підготовки кадрів, фінансового забезпечення. Відомо, що в урожайні роки ціни на сільгосппродукцію знижуються, а у неврожайні – навпаки, підвищуються. Однак, якщо врахувати прибутковість у світових масштабах, то доход у розрахунку на гектар відносно постійний і складає 400-600 умовних одиниць. Таким чином, успішним товаровиробником буде той, хто збирає стабільний урожай з мінімальними витратами.

Нині у світі зростає попит на сільськогосподарську продукцію, але що стосується зернових культур, то на перший план висувається завдання не стільки нарощування валового обсягу зерна, скільки підвищення його якості в умовах обмежених енергоресурсів, з мінімальними виробничими витратами і без шкоди для навколишньої природи [5, с.14].

Передовий досвід роботи в землеробстві показує, що щорічна глибока плужна оранка – це ресурсноємистий процес, який найчастіше завдає непоправної шкоди ґрунтовій мікрофлорі і підсилює ерозійні процеси, особливо в зоні ризикованого землеробства.

У світовій практиці успішний розвиток сільськогосподарського виробництва на 80 % залежить від управління і сучасних технологій і тільки на 20 % від погодних умов. У нашій країні, на жаль, все навпаки – всі невдачі зводяться до несприятливих погодних умов і особливостям ризикованого землеробства. У цьому зв'язку виправити дану ситуацію, використовуючи передовий зарубіжний досвід, можливо лише переходом до ресурсозберігаючих технологій і вмінням керувати витратною частиною бізнесу, забезпечивши його конкурентоспроможність.

Актуальність впровадження енергозберігаючих технологій набуває ще більшої значущості у зв'язку з тим, що внутрішні ціни на енергетичні ресурси наближаються до світових ринкових цін. Тому, отримання максимального економічного ефекту від застосування ресурсозберігаючих технологій у рослинництві пов'язано саме зі сферою обробки ґрунту, посіву, внесення добрив і хімічних засобів захисту рослин, догляду за культурами і збирання врожаю [6].

Перехід до ресурсозберігаючих технологій у рослинництві дає можливість істотно підвищити врожайність, підняти якість продукції. Інноваційні організаційно-технологічні методи машиновикористання дозволяють забезпечити ресурсозбереження цієї галузі. Так, наприклад, при традиційних технологіях машиновикористання 1 кг насіння дає 10-12 кг зерна, а при зберігаючих технологіях – 40-60 кг; витрата 1 кг палива при традиційному машиновикористанні забезпечує збір 2-3 кг зерна, а при зберігаючих – 7-9 кг; віддача від 1 кг діючої речовини добрив по зерну становить відповідно 2-3 та 10-12 кг.

Нині за кордоном освоюють так звані біологічні, консервуючі, екологічні та інші системи землеробства, які є в порівнянні з традиційними найбільш ефективними, дозволяють скоротити виробничі витрати на 50-80%, отримувати при цьому стабільні врожаї, забезпечувати відновлення родючості ґрунту. У числі тих, хто йде цим шляхом, країни, що є лідерами у сфері виробництва зерна: Австралія, США, Аргентина, Канада, Бразилія та ін. [7].

Ці технології на даний момент є найбільш «розумними» технологіями землеробства. Глобальне значення зазначені технології придбали завдяки їх екологічним та економічним перевагам, які захищають ґрунт від вітрової та водної ерозії, істотно знижують виробничі витрати в рослинництві.

До ресурсозберігаючих технологій відносяться мінімальна обробка ґрунту і нульова технологія обробітку ґрунту.

Завдання зниження виробничих витрат в землеробстві сприяла вивченню технологічної схеми прямого посіву насіння (виращуванню сільськогосподарських культур по системі "No-Till"), тобто повної відмови від механічної обробки ґрунту. В даний час у світовій практиці система "No-Till" застосовується більш ніж на 90 млн. га, що становить понад 11 % усіх сільгоспугідь.

"No-Till" – це технологія, що виключає механічні прийоми впливу на ґрунт. При цьому посів проводиться по полю при збережених і рівномірно розподілених пожнивних залишках. Збережена стерня сприяє затриманню снігу та накопиченню вологи, а подрібнена соломка, залишається після проходження зернозбирального комбайна, дає додаткове біологічне харчування ґрунтовим мікроорганізмам, а також перешкоджає випаровуванню вологи.

Особливу увагу в землеробстві по системі "No-Till" приділяється сівоzmінам, тобто правильному чергуванню вирощуваних культур. Оптимізація схем сівоzmін та раціональна система обробітку ґрунту в сівоzmінах захищають культури від бур'янів, шкідників і хвороб, підвищують родючість ґрунту за рахунок збереження її структури, запобігання ерозії, зниження втрати вологи і, в кінцевому підсумку, збільшують потенційну рентабельність земельних угідь.

Перехід на технології мінімального обробітку ґрунту починається на етапі збирання зернових культур. Важливим моментом у системі зберігаючого землеробства є формування ґрунтозахисного, вологозберігаючого покриття. При грамотному проведенні збиральної кампанії пожнивні залишки повинні бути рівномірно розподілені по полю. Доведено, що такий розподіл буде сприяти роботі мікрофлори ґрунту, полегшувати боротьбу з бур'янистою рослинністю, забезпечувати збереження ґрунтової вологи і, у кінцевому підсумку, сприятиме підвищенню врожайності вирощуваних культур. Слід підкреслити, що ресурсозберігаючі технології можуть використовуватися в усіх ґрунтово-кліматичних зонах України. Але при цьому необхідно враховувати щільність ґрунту, кількість опадів, що випадають, попередники, чуйність культури на розпушування і ряд інших чинників.

Так, наприклад, в умовах посушливого землеробства сільськогосподарських підприємств зони Степу найбільш ефективною альтернативною технологією обробки ґрунту є енергозберігаюча пошарова безвідвальна технологія. Її освоєння в умовах краю забезпечує зниження капіталоемності робіт до 30%, витрат живої праці і палива – до 17%, зменшення експлуатаційних витрат – на 20%. Таким чином, сучасні агротехнології істотно підвищують ефективність сільськогосподарського виробництва і вивільняють значну кількість робочої сили.

Аналогічна картина спостерігається не тільки в зерновому виробництві, але також і в інших галузях аграрного виробництва: застосування високопродуктивної техніки, особливо у великих сільськогосподарських підприємствах і агрохолдингах, різко знижує потребу в трудових витратах, що досить важливо в даний час для сільського господарства.

Прикладом цього є передовий досвід роботи компанії «Агро-Союз» (Дніпропетровська область). Фахівці цієї компанії розробили власний комплексний підхід до управління сільськогосподарським бізнесом, а також алгоритм поступового переходу від традиційної обробки ґрунту через мінімальну обробку ґрунту до системи "No-Till". Застосовуючи дані технології, тут на власному досвіді переконалися, що рослинництво в умовах лімітованих ресурсів може бути високорентабельною галуззю. Так, при обробітку по системі "No-Till" «Агро-Союз» отримує врожайність озимої пшениці 60 ц / га, ярого ячменю 63,6 ц / га.

Для реалізації мінімальної і нульової технологій обробки ґрунту та отримання найбільшого економічного ефекту в рослинництві компанія «Агро-Союз» освоїла власне виробництво широкозахватною високопродуктивною техніки (посівних комплексів, обприскувачів та ін.) Так, один з найважливіших елементів технології – захист рослин. Використання створеного широкозахватного (ширина захвату 27 м) самохідного обприскувача «Hagie» при обробці сільськогосподарських культур від бур'янів, шкідників і хвороб забезпечує обробку рослин на площі до 1000 га в добу. Обприскувач обладнаний електронною системою дозування, змішування, контролю розчину отрутохімікатів.

Для порівняння: при проведенні робіт по захисту рослин традиційними обприскувачами знадобилося б 5 агрегатів ОП-2000-01 для обробки посівів на вказаній площі.

Використання широкозахватною універсальною техніки дозволяє економити час на проведенні технологічних операцій, зайвий раз не ущільнювати ґрунт, істотно скоротити парк машин, зменшити виробничі витрати на ПММ, оплату праці, допоміжні матеріали і, в кінцевому підсумку, знизити собівартість виробленої продукції.

Так, за розрахунками фахівців компанії «Агро-Союз», на 10000 га посівних площ при обробленні зернових культур достатньо: 1 енергонасиченого трактора; 1 посівного комплексу (ширина захвату агрегату 18 м, продуктивність 360 га / добу), що здійснює одночасно за один технологічний прохід ряд операцій: культивування та вирівнювання ґрунту, посів насіння з одночасним внесенням мінеральних добрив і прикочуванням ґрунту; 1 самохідного обприскувача [8, С. 180].

У період збирання необхідні 3 комбайни «CLAAS» з 11-метровими жатками «HONEY BEE» і 1 бункера-накопичувача, що дозволяє скоротити кількість обслуговуючого автотранспорту на відвезенні зерна. Такі комбайни забезпечують якісне прибирання, у тому числі полеглих рослин. З'являється можливість здійснювати досить низький зріз стебла, що особливо важливо при збиранні бобових культур. Наявність 11-метрової жатки збільшує ККД комбайна до 90%. Комбайни оснащені подрібнювачами «REDEKOP», які забезпечують рівномірний розподіл пожнивних залишків по всій площі зрізу. Розмір фрагментів подрібнених пожнивних залишків знаходиться в межах 4-5 см.

Технічні характеристики зернозбирального комбайна забезпечують його продуктивність 140 га на добу (при швидкості руху під час прибирання 7 км/год.). При цьому витрата палива складає 4,9 л/га, а машинний час для прибирання 1 га – 0,14 м-год./га. Продуктивність трьох комбайнів і бункера-накопичувача (40 куб. М) становить 420 га на добу.

При використанні мінімуму техніки під час проведення польових робіт на 10 000 га посівних площ (підготовка ґрунту і посів, хім. захист, прибирання зерна) забезпечується висока продуктивність: загальне витрачений машинний час не перевищує 0,3 м-год./га, а витрата палива – 15 л/га.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, головними факторами економічного успіху ресурсозберігаючих технологій у рослинництві є зменшення витрат, підвищення родючості ґрунтів, а отже, і врожайності сільськогосподарських культур, зростання конкурентоспроможності аграрного бізнесу. Перехід до ресурсозберігаючих технологій у сільськогосподарському виробництві дає можливість істотно збільшити продуктивність в рослинництві, підняти якість продукції, а машинно-технічний комплекс як інноваційна база аграрного виробництва, регулює обсяги та економічні характеристики кінцевої сільськогосподарської продукції.

Література

1. Дадій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О.І. Дадій. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 428 с.
2. Юзефович А.Е. Пріоритети інноваційного розвитку АПК України: Наукова доповідь / Юзефович А.Е., Крисанов Д.Ф. ; за ред. ак. УААН В.М. Трегубчука. – Київ: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 55 с.
3. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності / О.Г. Шпикуляк, С.О. Тивончук, С.В. Тивончук, О.М. Супрун // Економіка АПК. – 2001. – № 12. – С. 109-116.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [П.Т. Саблук, Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
5. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13-20.
6. Бабенко В.А. Інвестиційний чинник інноваційного розвитку агропромислового виробництва / В.А. Бабенко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>.
7. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2009. – № 7. – С. 1-25.
8. Смолінський В.Б. Проблеми фінансування інноваційної діяльності аграрних підприємств / В.Б. Смолінський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – С. 179-182.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.051:336.77:001.895

Худолій Л.М.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри
податкової та страхової справи
Файчук О.В.,
аспірант*
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

МЕТОДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Постановка проблеми. В сучасних умовах банківське кредитування інноваційних проектів в нашій державі має виступати чи не найбільш перспективним джерелом їх фінансування. Це пов'язано із дефіцитом власних коштів підприємців-новаторів, із низькою зацікавленістю потенційних вітчизняних і зарубіжних інвесторів до венчурного бізнесу, із нестачею бюджетних коштів для фінансової підтримки інноваційного розвитку. Однак, за таких умов виникає ключова проблема для банку щодо правильного визначення прогнозованого рівня ефективності позичкового капіталу, наданого для впровадження інноваційних проектів у виробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення ефективності реалізації інвестиційних та інноваційних проектів займалися такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як В. Беренс [1], И. Бланк [2], О. Дацій [3], А. Івасенко [5], С. Ілляшенко [7], І. Кольцова [8], А. Кузнєцова [9], С. Москвін [11], В. Оспищев [13], Дж. Д. Фінерті (J.D. Finnerty) [17], А. Яковлев [16] та ін. Проте, аналіз їх наукових праць вказує на неоднозначність поглядів на дану проблему і недостатній аналітичний інструментарій для встановлення рівня ефективності банківського кредитування проектів як одного із зовнішніх джерел проектного фінансування. Все це свідчить про актуальність обраної теми і зумовлює необхідність проведення поглибленого дослідження.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є вибір та уточнення методів оцінки фінансової ефективності банківського кредитування інноваційних проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка ефективності інноваційних проектів займає провідне місце у процесі обґрунтування і вибору можливих варіантів інвестування в сфері бізнесу [5, С. 274]. За своєю природою ефективність проекту являє собою співвідношення всіх вигод і витрат для його учасників. В залежності від категорії останніх вона може бути комерційною, економічною і бюджетною. Якщо економічна ефективність передбачає оцінку співставлення вигод для суспільства і витрат проекту, включаючи вимір екологічних і соціальних наслідків, бюджетна розглядає наслідки для державного і місцевого бюджетів, то комерційна (фінансова) – являє собою співвідношення фінансових результатів від реалізації проекту [5; 11].

Оскільки інноваційні проекти по своїй сутності є інвестиційними, бо всі вони спрямовані на створення і впровадження нових інвестиційного типу, тому досить часто вченими для аналізу економічних результатів впровадження перших рекомендується застосовувати традиційні показники фінансової (або економічної) ефективності саме інвестиційних проектів [13].

Загалом, всі методи оцінки економічної ефективності інноваційних проектів можна поділити на дві групи: статичні (прості) і динамічні. Статичні показники мають недолік – вони не враховують вартість грошей у часі. До таких показників традиційно відносять: традиційний термін окупності інноваційного проекту і середню (річну) норму прибутку. *Простий термін окупності (PB- англ. Pay Back)* визначають як співвідношення розміру інвестицій до величини річного валового доходу (або чистого прибутку). *Середню (річну) норму прибутку (ARR – англ. Average Rate of Return)* ще

* Науковий керівник: Худолій Л.М. – д.е.н., професор

називають методом *бухгалтерської норми прибутку*, тому що вона розраховується шляхом ділення середньорічної величини прибутку, яка отримана із бухгалтерської звітності, на середньорічну величину інвестиції (див. формулу (1) [6]:

$$ARR = \frac{\bar{NP}}{\bar{I}} \quad (1)$$

де ARR – середня (річна) норма прибутку,

$\bar{NP}$ - середньорічний чистий прибуток,

$\bar{I}$ - середньорічний обсяг інвестицій.

Головною перевагою статичних методів є простота їх обчислення, а недоліком, як вже вказувалося, – неврахування вартості грошей у часі. Ці методи найкраще використовувати, якщо прогнозується здійснювати одноразову інвестицію на початку реалізації проекту, річний доход буде майже однаковим протягом всього періоду функціонування інноваційного проекту, а кредитна і податкова політики не зазнаватимуть суттєвих змін. У іншому випадку, результат виявиться недостовірним.

Однак, основна вада статичних методів оцінки економічної ефективності інноваційних проектів досить легко долається за допомогою динамічних методів, в основі яких лежить принцип дисконтування (приведення вартості грошових потоків, отриманих у різний час до вартості на початок періоду). До цієї групи показників вчені [1-17] відносять:

- чистий приведений доход („чиста теперішня вартість” – NPV – англ. Net Present Value);
- внутрішня норма прибутку („внутрішня норма рентабельності” – IRR – англ. Internal Rate of Return);
- індекс прибутковості („індекс рентабельності” – PI – англ. Profitability Index);
- дисконтований період окупності (DPP – англ. Discounted Payback Period).

1. *Чиста теперішня вартість (NPV)* – це вартість, одержана шляхом дисконтування всіх доходів і витрат, які накопичуються за весь період функціонування об'єкту інвестування при фіксованій, заздалегідь визначеній процентній ставці (нормі проценту) [5]. Ми погоджуємось із думкою С.І. Москвіна [11] в тому, що при розрахунку NPV слід оперувати терміном „чисті грошові потоки” (*net cash flow*). Як зазначають І.А. Бланк [2, С.416] і Дж. Д. Фінерті (*J.D. Finnerty*) [17, С. 146] цей показник формується за рахунок суми чистого прибутку і амортизаційних відрахувань в процесі експлуатації проекту. З іншого боку, під грошовими потоком слід розуміти різницю між позитивними і негативними грошовими потоками. Згідно логічних міркувань, до перших належать надходження коштів від операційної діяльності, тобто одержання виручки від реалізації продукції. У свою чергу, величина інвестицій хоча й виступає у формі надходження фінансових ресурсів, однак записується як негативний показник, оскільки за своєю суттю характеризує видатки проекту, що потрібно покрити за рахунок чистого доходу. Крім того, нам імпонує роз'яснення О.І. Дація [3] про те, що видатки мають складатись не лише із інвестиційних, але й поточних (операційних) витрат. Зрозуміло, що до останніх слід включити постійні і змінні витрати, а також податки і проценти за користування банківським кредитом тощо. Виходячи із вищезазначеного впливає, що чиста теперішня вартість це різниця між дисконтованими позитивними і негативними грошовими потоками або різниця дисконтованих за періодами чистих вигод від проекту (чистого прибутку і амортизації) та початкових інвестицій (див. формулу 2).

$$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{CIF_t - COF_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=0}^n \frac{NP_t + D_t}{(1+r)^t} - I_0 \quad (2)$$

де: CIF_t - доходи від проекту в році t (позитивний грошовий потік);

COF_t – витрати від проекту в році t (негативний грошовий потік);

NP_t - чистий прибуток в році t ;

D_t – амортизація в році t ;

I_0 – разова інвестиція на початку періоду;

r – ставка дисконтування,

n – тривалість реалізації проекту;

t - періоди реалізації інноваційного проекту ($t=0, 1, 2, \dots, n$)

А) якщо $NPV > 0$, то інноваційний проект є вигідним, тобто принесе доход;

Б) якщо $NPV < 0$, то проект є невигідним, принесе збиток;

В) якщо $NPV=0$, то проект не принесе ні збиток, ні доход.

Такий підхід дозволяє банку побачити розмір фінансового результату від здійснення інноваційного проекту станом на момент інвестування. Зрозуміло, що для отримання позитивної відповіді від банківської установи NPV , що включає сумарні витрати на кредитування (відсотки, комісії, виражені у відсотках річних) має бути додатною величиною [13, С. 24]. Сильною стороною даного методу можна вважати те, що він враховує весь період функціонування інноваційного проекту. Головним недоліком показника NPV є незмінність ставки дисконтування при прогнозуванні реалізації проекту. Крім того, цей показник не дає змогу банку побачити величину комерційного ефекту у розрахунку на одиницю наданого кредиту. Дану прогалину можна заповнити за допомогою внутрішньої норми доходності (IRR).

2. *Внутрішня норма прибутку (IRR)* являє собою таку ставку дисконту r , при якій сумарні дисконтовані вигоди (позитивні грошові потоки) дорівнюють сумарним дисконтованим витратам (негативним грошовим потокам), тобто за якої чиста теперішня вартість (NPV) дорівнює нулю [11] (див. формулу (3))

$$\sum_{t=0}^n \frac{CIF_t - COF_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=0}^n \frac{NP_t + D_t}{(1+r)^t} - I_0 = NPV = 0 \quad (3)$$

У контексті банківського кредитування інноваційних проектів під IRR варто розуміти максимально допустимий рівень проценту за позиками, який можна сплачувати, залишаючись при цьому на рівні беззбитковості [11]. Однак, з позиції банку внутрішня норма доходності проекту має бути вищою від вартості кредиту (проценти, комісії виражені у процентах річних) [14, С. 24]. З іншого боку IRR – це мінімально припустимий розмір чистого прибутку, який банківська установа має отримати із кожної вкладеної одиниці позичкового капіталу. У міжнародній практиці її обчислення часто застосовують як перший крок під час кількісного аналізу інвестицій. У процесі подальшого аналізу відбирають ті проекти, для яких показник IRR перевищує 15% [9, С. 133]. З огляду на відмінності у масштабі і тривалість інноваційних проектів, вибір найбільш ефективного із них за коефіцієнтом IRR є неправильним.

У разі мобілізації капіталу для здійснення інноваційної діяльності використовують показник *модифікованої внутрішньої норми прибутковості ($MIRR$ – англ. Modification Internal Rate of Return)*, який обчислюється за формулою (4) [10]:

$$\sum_{t=0}^n \frac{COF_t}{(1+r)^t} = \frac{\sum_{t=1}^n CIF_t (1+r)^{n-1}}{(1+MIRR)^n} \quad (4)$$

де: r – ставка реінвестування капіталу, що вивільняється при реалізації проекту.

$MIRR$, по суті, являє собою ставку дисконту, при якій чиста вартість капітальних витрат дорівнює майбутній вартості позитивних грошових потоків, які реінвестуються за ціною капіталу, що дозволяє отримати краще уявлення про реальну доходність інноваційного проекту [11].

3. *Дисконтований період окупності (DPP)* являє собою час, необхідний для того, щоб сума надходжень від реалізації проекту (позитивний грошовий потік) відшкодувала суму витрат на його впровадження (див. формулу (5)):

$$DPP = \frac{\sum_{t=0}^n COF_t}{\sum_{t=0}^n CIF_t \times t} = \frac{I_0}{\sum_{t=0}^n \frac{NP_t + D_t}{(1+r)^t} \times t} \quad (5)$$

де: t – загальний розрахунковий період експлуатації проекту (років, місяців).

Період окупності, як правило, вимірюється у місяцях або роках. Критерій прямо пов'язаний із відшкодуванням капітальних витрат у найкоротший період часу і не сприяє довготривалим проектам, які починають приносити прибуток тільки на завершальних стадіях проекту [9, С. 133-134]. Тому цей показник слід використовувати досить обережно. З позиції банку дисконтований період окупності (DPP) кредиту на інноваційний проект повинен бути менший від строку кредитування, який, як правило, не повинен перевищувати п'яти років [14, С. 21-24]

4. *Індекс прибутковості (PI)*, на нашу думку, є найбільш неоднозначним показником, тому що його розрахунок різні вчені подають по-різному. Так, В. Беренс і П.М. Хавранек [1] пропонують

визначати його як відношення дисконтованої різниці між доходами і витратами до величини дисконтованих витрат на реалізацію проекту (поточні та інвестиційні витрати). При цьому дослідники зазначають, що показник PI тісно пов'язаний із величиною чистого приведенного доходу інноваційного проекту (NPV), тобто якщо $NPV > 0$, то $PI > 1$, і навпаки. Звідси випливає, коли $NPV = 0$, то $PI = 1$. Проте, згідно логічних міркувань стає очевидною неправильність даних умов. Вони є виправданими тоді, коли величина негативного грошового потоку покривається за рахунок позитивного грошового потоку. За таких обставин ми маємо справу із іншим показником – коефіцієнтом вигод до витрат (BCR – *англ. benefit/cost ratio*), який розраховується за формулою (6):

$$BCR = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{CIF_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=0}^n \frac{COF_t}{(1+r)^t}} \quad (6)$$

де: BCR – коефіцієнт вигод до витрат.

- А) якщо $NPV > 0$, то $BCR > 1$, тобто інноваційний проект є ефективним;
- Б) якщо $NPV < 0$, то $BCR < 1$, тобто інноваційний проект є неефективним;
- В) якщо $NPV = 0$, то $BCR = 1$, проект не приносить ні доходу, ні збитку.

Показник BCR показує величину позитивного грошового потоку на одиницю всіх витрачених інвестором грошей для реалізації інноваційного проекту. Недивлячись на простоту його розрахунку, коефіцієнт не показує для банку величину чистих вигод, для чого і необхідне запровадження показника індексу прибутковості інвестицій. На наше переконання, він має оцінювати розмір дисконтованого чистого грошового потоку (за мінусом величини інвестиції) у розрахунку на одиницю вкладених коштів (кредиту). Лише в такому разі можна побачити, чи дають змогу проведені інвестиції одержати додатковий дохід на інвестований капітал. Причому значення показника тут не обов'язково повинно бути більшим за одиницю задля схвалення інноваційного проекту. Тому ми погоджуємось із методичними підходами С.П. Захарченкова, С.О. Москвіна, А.І. Яковлева, [4; 11; 16], в яких індекс прибутковості (рентабельності) обчислюється за формулами (7) і (8):

$$PI = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{CIF_t - COF_t}{(1+r)^t}}{I_0} = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{NP_t + D_t}{(1+r)^t} - I_0}{I_0} \quad \text{або} \quad (7)$$

$$PI = \frac{NPV}{I_0} \quad (8)$$

де: PI – індекс прибутковості інноваційного проекту;

I_0 – величина інвестицій або кредиту у базовому періоді.

Проте в результаті проведеного аналізу особливостей кредитування інвестиційно-інноваційних проектів комерційними банками Кузнєцова А.Я. [9; 10] дійшла висновку, що для кредитора визначальною з точки зору економічної ефективності кредитування є ставка позичкового процента r , яка встановлюється при укладенні кредитного договору і визначає для кредитора *внутрішню рентабельність засобів, що інвестуються*. Більше того, вчена відзначає, що при заданій ставці процента за кредит різні варіанти кредитування можуть відрізнятися структурою грошових потоків, загальною сумою платежів за кредит, але це не впливає на величину економічного ефекту, що отримує кредитор.

Очевидно, що в контексті інноваційного проекту ставка банківського відсотка (r) набирає форми його внутрішньої норми прибутковості (IRR). На підтвердження нашого припущення, вчена зазначає, що кредит позичальнику доцільно використовувати у разі, якщо ставка позичкового процента менша від ставки дисконтування, скоригованої на розмір податку на прибуток. Більше того, вона пропонує граничну ставку банківського відсотка, до межі якої зберігається економічна привабливість кредитування інноваційного проекту визначати за формулою (9):

$$r_{\max} < \frac{IRR}{1 - \alpha} \quad (9)$$

де: $r_{\max}$ – гранична ставка позичкового відсотка;

α – ставка податку на прибуток.

- А) якщо $r_{\max} \geq r$, то доцільно використовувати банківське кредитування інноваційних проектів;
- Б) якщо $r_{\max} < r$, то кредитування є не вигідним.

Однак, якщо ставку податку на прибуток включити до величини негативного грошового потоку, тоді гранична ставка позичкового банківського відсотку знову стає бути рівною внутрішній нормі доходності інноваційного проекту (IRR).

В теорії фінансового менеджменту підприємство, яке залучає банківський кредит може досягти підвищення доходності на власний капітал (ефекту фінансового левериджу) у разі, якщо норма рентабельності активів перевищує вартість позичкового капіталу (диференціал левериджу є додатнім). На нашу думку, такий ефект можна розрахувати і з позиції банку, коли за диференціал взяти різницю між внутрішньою нормою доходності інноваційного проекту (IRR) і фактичною ставкою банківського відсотка (r). У свою чергу, коефіцієнт фінансового левериджу тут можна подати як співвідношення розміру інвестицій (I) та банківського кредиту (K). За таких умов ефект фінансового левериджу з позиції банку буде мати вигляд (див. формула 10):

$$E\Phi L_{\text{бі}} = (1 - C_{\text{пп}}) \times (IRR - r) \times \frac{I}{K} \quad (10)$$

де: $E\Phi L_{\text{бі}}$ – ефект фінансового левериджу для банку, який надає кредит задля здійснення інноваційного проекту;

$C_{\text{пп}}$ – ставка податку на прибуток;

I – розмір інвестицій для інноваційного проекту;

K – величина банківського кредиту на реалізацію проекту.

Показник $E\Phi L_{\text{бі}}$ показує для кредитора умовний вплив інноваційного інвестування на зміну доходності кредиту. Мається на увазі, чим більшим буде додатне значення диференціалу важеля або величина інвестицій у розрахунку на одиницю позиченого капіталу, то тим більш бажаним для банку стане кредитування даного інноваційного проекту. Це пояснюється підвищенням ймовірності повернення кредиту із виплатою гарантованих процентів, тобто відповідним зниженням ризику.

Висновки з даного дослідження. Інноваційні проекти завжди є інвестиційними, тому що для їх реалізації необхідно здійснювати капітальні вкладення. Однак, інвестиційні проекти набирають форми інноваційних лише у разі створення чи впровадження нових продуктів на ринок, що відзначається підвищенням ступенем невизначеності (ризiku). Ця специфіка накладає свій відбиток і на оцінку економічної ефективності інноваційних проектів кредиторами, в основі якої лежить співставлення дисконтованих позитивних і негативних грошових потоків. Головним показником, що визначає рівень ефективності банківського кредитування інноваційних проектів є норма відсотка, яку слід порівнювати із внутрішньою нормою доходності проекту для прийняття рішення щодо доцільності надання позики. Їх різниця являє собою диференціал фінансового левериджу з позиції банку, за допомогою якого можна не лише вирахувати вплив проектного інвестування на умовну доходність кредиту, але й відібрати той інноваційний проект, в якому ризик покривається за рахунок вищої ефективності.

Література

1. Беренс В. Руководство по оценке эффективности инвестиций. / В. Беренс, П.М. Хавранек. – М. : Интерэкспресс, 1995. – 370 с.
2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : уч. курс / И.А. Бланк. – К. : Эльга Ника Центр, 2004. – 654 с.
3. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України : монографія / О.І. Дацій. – К. : ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2004. – 426 с.
4. Захарченко С.П. Кредитование инновационных проектов: проблема риска : монография / С.П. Захарченко. – Х. : НТУ „ХПИ”, 2003. – 158 с.
5. Ивасенко А.Г. Инновационный менеджмент : учеб. пособ. / А.Г. Ивасенко, Я.И. Никонова, А.О. Сизова. – М. : КНОРУС, 2009. – 416 с.
6. Инновационный менеджмент: Концепции, многоуровневые стратегии и механизмы инновационного развития : учеб. пособ. / [Под ред. В.М. Аньшина, А.А. Дагаева]. – [3-е изд., перераб., доп.] – М. : Дело, 2007. – 584 с.
7. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2010. – 334 с.
8. Кольцова И.В. Практика финансовой диагностики и оценки проектов / И.В. Кольцова, Д.А. Рябых. – М. : ООО „И.Д. Вильямс”, 2007. – 416 с.
9. Кузнєцова А.Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / А.Я. Кузнєцова. – Л. : Львів. банк. ін.-т НБУ, 2005. – 320 с.
10. Кузнєцова А.Я. Аналіз критеріїв економічної доцільності банківського кредитування інноваційних проектів та розрахунок їх ефективності / А.Я. Кузнєцова // Вісник УАБС НБУ. – 2005. – № 1. – С. 65-73.

11. Москвін С.О. Проектний аналіз : навч. посіб. / С.О. Москвін. – К. : ТОВ „Видавництво Лібра”, 1999. – 368 с.
12. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності : навч. посіб. / С.В. Онишко, Т.В. Паєнко, К.І. Швабій – К. : КНТ, 2008. – 256 с.
13. Оспищев В. Методы оценки эффективности инвестиций / В. Оспищев, Е. Горошанская, Т. Мельник // Бизнес Информ. – 1998. – № 5. – С. 37-39
14. Пшик Б.І., Парфенюк Є.І. Кредитування банками інвестиційних проектів. – Львів: ЛІБС УБС НБУ, Вид-во ННБК «АТБ», 2008. – 89 с.
15. Эффективность научно-технических проектов и программ / [О.В. Пилипенко и др.]. – Днепропетровск: Пороги, 2008. – 509 с.
16. Яковлев А.И. Проектный анализ инвестиций и инноваций / А.И. Яковлев. – Х. : Бизнес Информ, 1999. – 116 с.
17. John D. Finnerty. Project Financing. Asset-Based Financial Engineering. – New Jersey: John Wiley&Sons, Inc., Hoboken, 2007. – 476.

УДК 330.3:63

Смоленюк Р.П.,
к.е.н., доцент, ректор
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»

ОРІЄНТИРИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Постановка проблеми. Сільське господарство на сьогодні є найменш конкурентоспроможною галуззю національної економіки і його функціонування значною мірою залежить від заходів державної підтримки його розвитку. Це вимагає державної підтримки аграрного виробництва, яка в даний час є явно недостатньою. Аналіз показує, що у США рівень державної підтримки сільського господарства становить 40 % від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35 %, в Японії та Франції – 72, в Україні – лише 8,3 %.

Практика функціонування аграрного виробництва виявила проблеми стабільного його фінансового забезпечення в умовах диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, при відсутності належної державної підтримки. Встановлено, що регуляторна діяльність держави не має системного і послідовного характеру, характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі, переважають здебільшого тактичні, а не стратегічні цілі. Все це підтверджує об'єктивну необхідність визначення орієнтирів ефективного фінансового регулювання сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням необхідності та ефективності різних форм механізмів державної фінансової підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва присвятили свої праці відомі зарубіжні вчені: М. Грейсі, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон, А. Сміт, та відомі українські вчені Н. М. Александрова, І. Г. Благун, В. В. Венгер, В.П. Галушка, С.М. Кваша, Г. Г. Кірейцев, Ю.О. Лупенко, А.Г. Мазур, М.Й. Малік, О.В. Мороз, О.М. Могильний, В. М. Опарін, П.Т. Саблук, В. М. Федосов, О.М. Шпичак та інші. Аналіз публікацій засвідчує, що науково-теоретичні та методологічні аспекти формування дієвого механізму державного регулювання розвитку аграрної сфери, зокрема в частині її фінансового забезпечення залишаються ще недостатньо дослідженими і потребують поглибленого опрацювання. При обґрунтуванні орієнтирів фінансового регулювання сільського господарства доцільно використати зарубіжний досвід.

Важливість підвищення ефективності регулюючого фінансового впливу держави на характер економічного відтворення в аграрній сфері зумовлюють необхідність продовження наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування орієнтирів фінансового регулювання розвитку сільського господарства на основі використання зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літературних джерел з досліджуваної проблеми засвідчує, що фахівці в галузі державного регулювання розглядають, в основному, фінансове регулювання як метод впливу держави на соціальні та економічні процеси за допомогою застосування фінансових важелів та інструментів [1; 2; 3]. Слід відзначити, що в більшості публікацій фінансове регулювання не розглядається як окрема категорія і належить до складових фінансового механізму [4; 5].

При цьому різні дослідники відзначають неоднакову роль фінансового регулювання у структурі фінансового механізму. Одні з них [4] відносять фінансове регулювання до функціональних елементів управління фінансами поряд із фінансовою інформацією, плануванням, оперативним управлінням та контролем. Інші [6] розглядають фінансове регулювання як один із фінансових методів, до яких також відносять фінансове планування, оперативне управління, фінансовий контроль та фінансове забезпечення. Окрема група фахівців [2] вважають, що фінансове регулювання і фінансове забезпечення є структурними підсистемами фінансового механізму, що характеризують зміст впливу фінансів на різні сторони розвитку суспільства.

На основі узагальнення результатів дослідження щодо сутності фінансового регулювання можна стверджувати, що основна мета фінансового регулювання полягає у встановленні певних пропорцій розподілу доходів за допомогою фінансових інструментів, які впливають на забезпечення фінансовими ресурсами та встановлення відповідної системи реалізації економічних інтересів.

Для визначення орієнтирів і забезпечення ефективного фінансового регулювання вітчизняного сільського господарства доцільно вивчити і запровадити передові результати зарубіжного досвіду.

Виходячи з досвіду ЄС аграрна політика і спеціальні методи її застосування мають враховувати особливу природу сільськогосподарської діяльності, що впливає із соціальної структури галузі та природного різноманіття регіонів, а також тісний взаємозв'язок сільського господарства з іншими секторами економіки [7]. У своїй політиці ЄС керується принципом субсидарності, який є фундаментальним для розуміння сутності заходів щодо спільної аграрної політики (САП) [8].

При досить високому розвитку аграрної економіки в країнах ЄС, вони все ж потребують державної підтримки розвитку. Аналіз показує, що із середини 80-х років на неї спрямовувалось дві третини спільного бюджету ЄС, в 90-х більше половини (54%), з 2000 р. спостерігається дотування аграрного сектора (44,5%). Згідно бюджету 2011 року майже третина коштів спрямовувалась на субсидії безпосередньо фермерам і стільки ж через структурні фонди на подолання бідності і розвитку відсталих регіонів.

Обов'язкове фінансування на підтримку сільського господарства забезпечується Європейським фондом сільськогосподарської орієнтації і гарантій (FEO GA). Кошти цього фонду переважно виділяються на гарантії сільськогосподарським товаровиробникам через спільні організації, що забезпечують регулювання внутрішнього ринку шляхом інтервенційних закупок, відшкодування витрат, пов'язаних з її зберіганням, прямими державними субсидіями та субсидіями на сприяння реалізації продукції і дотаціями на її експорті.

За рахунок бюджетного фінансування аграрного виробництва здійснюється проведення структурних реформ та відшкодування інших об'єктивних заходів. В рамках ЄС передбачаються заходи на модернізацію виробництва, відшкодування збитків, завданих стихійними явищами, створення належних стартових умов для молодих фермерів, субсидії на переробку і збут сільськогосподарської продукції, подолання нерівностей у розвитку територій, а також структурні реформи в рамках власне САП.

Важливим напрямом фінансового регулювання сільського господарства країн-членів ЄС є визначення розмірів прямих державних субсидій національним товаровиробникам на забезпечення екологізації аграрного виробництва і сталого розвитку сільських територій. Досвід країн ЄС показує, що у перші роки переходу від звичайного до органічного землеробства в середньому збільшена частка в загальних площах до 4%, а в Австрії та Італії вона становить 8%, у Швейцарії – 10% і в Швеції – майже 12%. В Австрії на 1 га всіх посівних виділяється 317 дол. США, луків (пасовищ) – 4211, овочів – 422, фруктів і винограду на вино – 704 дол. США [9].

Іншим орієнтиром фінансового регулювання сільського господарства країн ЄС є оптимізація процесу ціноутворення. Так, у ситуації, коли ЄС є нетто-імпортером продовольчих товарів, єдина політика забезпечується щорічним визначенням цільової максимальної ціни на внутрішньому ринку, яка, як правило, перевищує рівень відповідних цін, що склалися у даний період на світовому ринку. З метою уникнення дестабілізації ринку на імпортні товари встановлюється змінне мито, яке може коливатися залежно від різниці між рівнем плаваючої ціни на світовому ринку та постійною внутрішньою цільовою ціною. У такий спосіб підтримується конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому ринку [10; 11; 12; 13].

ЄС використовує фінансове регулювання при здійсненні зовнішньо-економічної діяльності сільського господарства. Зокрема, експортні субсидії надаються на період, коли ціни внутрішнього ринку низькі, а їх загальний обсяг залежить від цін внутрішнього ринку і цін на ринках третіх країн. Одночасно можуть запроваджуватися фінансові субсидії на експорт до держав, які є постійними покупцями продукції сільського господарства країн ЄС. За певних умов субсидії на виробництво молока можуть становити 55%, яловичини – 44%, свинини – 17%.

У європейській практиці державного регулювання, крім державної допомоги фермерам надається також державна підтримка, яка входить до так званої "зеленої скриньки".

Однією із специфічних форм підтримки виробників сільськогосподарської продукції у Франції є парафісальні податки, які стягуються з метою регулювання ринку сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості. Перелік і розмір податків встановлюється щорічно як додаток до Закону про державний бюджет. Як правило, розмір цих зборів не перевищує 1% митної вартості товарів і є не лише заходом обмеження імпорту продукції, а й джерелом коштів на фінансування професійних і міжпрофесійних (міжгалузевих) самоврядних організацій, які об'єднують майже всіх сільськогосподарських товаровиробників Франції.

Значна державна підтримка і регулювання аграрного виробництва здійснюється і в інших країнах світу [14; 15]. Зокрема, основним інструментом регулювання сільського господарства США стали бюджетні програми для фермерів і населення, до яких відносяться: консервація земельних і водних ресурсів – 24; підтримка цін і доходів виробництва стратегічних видів продукції – 16; продовольча допомога населенню (включно з міжнародною продовольчою допомогою) – 15; контроль за якістю продовольства – 3; пільгове кредитування і страхування – 8; зберігання сільськогосподарської продукції – 1 та інші [16].

Забезпечення стабільної дохідності від сільськогосподарської діяльності є одним із ключових завдань не тільки інституту регулювання внутрішнього ринку, а й зовнішньої політики США як дієвого інструмента тиску на треті країни. Це, в першу чергу, зумовлено тим, що доходи від експорту сільськогосподарської продукції становлять не менше 25% сукупного доходу середньостатистичної форми в США. Для країни це понад 50 млрд. дол. в рік при позитивному зовнішньоторговельному балансі [17]. Водночас для захисту від імпорту продовольства створено систему технічних бар'єрів і стандартів, які розробляють понад 2,5 тис. організацій. Останнім часом додатковою перепорою для зарубіжних експортерів є посилення заходів національної безпеки США [18].

Деяко відмінною від ЄС та США щодо регулювання аграрної сфери є політика Канади. Ця країна послідовно обстоює принципи лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією та поступового обмеження цінової підтримки її експорту [19]. У 2000 році на 1 дол. субсидій сільському господарству, витрачений в Канаді, на США припадало 2,06 дол., ЄС – 2,14 дол., Японії – 3,47 дол. В той же час рівень цін на канадську сільськогосподарську продукцію суттєво знизився: кукурудзу – на 46% і пшеницю – 33,9%. За показниками вивозу сільгоспродукції Канада посідає третє місце у світі (після США і Франції) та друге – за експортом пшениці (у першу п'ятірку входить також Австрія, ЄС і Аргентина).

Аграрна політика Канади здійснюється також через відповідні програми і законодавче регулювання, що має федеральну, федерально-провінційну, провінційну та галузеву ієрархію. На стабілізацію сільського господарства у федеральному бюджеті щорічно передбачається близько 1 млрд. дол., а провінційними бюджетами – в межах 700 млн. канадських дол. Федеральні програми, як правило, доступні сільськогосподарським товаровиробникам усіх провінцій, але вони коригуються з урахуванням місцевих особливостей кожної з них і наближаються до потреб кожної ферми. Традиційно система державних преференцій сільському господарству Канади, на відміну від США і ЄС, базується не на прямій підтримці прибутковості галузі, а на заходах, які сприяють фермерським господарствам отримувати стабільно середні надходження коштів від продажу продукції. Напрями фінансування, економічний зміст та механізм реалізації окремих програм становлять певний інтерес для України, яка ще не завершила процес системного запровадження всього наявного інструментарію державного регулювання аграрної сфери [20; 21; 22].

Цікавим і корисним для наслідування є досвід фінансового регулювання агропромислового виробництва в Бразилії. В аграрному секторі економіки Бразилії виробляється понад 33% валового внутрішнього продукту. Аграрний сектор традиційно займає провідну роль в економіці цієї країни, в ньому зосереджено більше 40% працездатного населення, що більше ніж у промисловості.

Державне фінансування сільського господарства в Бразилії складає близько 80% від потреб, з 2000 року урядом Бразилії започатковані нові інструменти фінансування сільськогосподарських товаровиробників через запровадження спеціальних програм кредитування аграрного сектора. Аграрні товаровиробники мають можливість фінансувати свою діяльність за рахунок власних коштів і банківських кредитів, що складають до 30%, а також договорів – розписок (40% від загального фінансування), та власні кошти сільгоспдприємств (30%). Як результат, частка експорту сільськогосподарської продукції від загального виробництва зросла з 4,9% у 1997 році до 6,9 у 2007 році.

В світлі дослідження досвіду державного фінансового регулювання розвинутих країн світу важливо окреслити можливість адаптації України до цієї практики, особливо в умовах її приєднання до СОТ. Зауважимо, що питання субсидування аграрного виробництва в СОТ регулюється окремими положеннями "Угоди про сільське господарство". У даній Угоді виокремлено три основні види субсидій «зелені» (не спотворюють торгівлю, дозволені); «сині» (не спотворюють торгівлю, дозволені); «жовті» (негативно впливають на торгівлю, підлягають скороченню). Можливість використання країнами — членами СОТ заходів, віднесених до «зеленої скрині», регулює Стаття 6 «Зобов'язання щодо внутрішньої підтримки» та Додаток 2 «Внутрішня підтримка: підстава для звільнення від зобов'язань щодо зменшення підтримки». Відповідно до Угоди такі заходи звільняються від обов'язкового

зменшення та «не повинні справляти спотворювального впливу на торгівлю чи на виробництво, або такий вплив повинен бути зведений до мінімуму». Субсидії, включені до «зеленої скрині», мають відповідати двом основним критеріям: підтримка повинна надаватися через урядові програми, що фінансуються за державні кошти (включаючи відмову уряду від отримання доходів), але не коштом споживачів; наслідком підтримки не має бути надання цінової підтримки виробникам.

«Зелені» субсидії надаються в межах урядових програм надання послуг, до яких можна віднести загальні послуги; створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки; внутрішню продовольчу допомогу; прямі виплати виробникам; підтримку доходу, не пов'язану з виробництвом; фінансову участь уряду в програмах страхування доходів і гарантування безпеки доходів; виплати (що здійснюються прямо або через фінансову участь уряду в програмах страхування врожаїв) на відшкодування збитків від стихійних лих; допомогу на структурну перебудову, що надається через програми виведення виробників із сільськогосподарського виробництва; допомогу на структурну перебудову, що надається через інвестиції; виплати за програмами охорони навколишнього середовища; виплати за регіональними програмами надання допомоги.

Крім названих вище до заходів «зеленої скрині» також відносять заходи *de minimis*, тобто такі, які мінімально впливають на виробництво та торгівлю сільськогосподарськими товарами — це внутрішні субсидії, не пов'язані з конкретним товаром, якщо вони не перевищують 5% вартості сільськогосподарського виробництва і 10% для країн, що розвиваються. Такі заходи не є об'єктом скорочення.

Іншим видом субсидій, застосування яких певною мірою спотворює міжнародну торгівлю сільськогосподарською продукцією, проте їх використання країнами-членами СОТ є дозволим, є заходи, віднесені до «синьої скриньки». Угодою про сільське господарство визначено, що до субсидій «синьої скриньки» можуть бути віднесені прямі виплати за «програмами обмеження виробництва сільськогосподарської продукції», якщо такі виплати прив'язані до конкретних площ і врожаїв, здійснюються на 85 або менше відсотків від базового рівня виробництва, виплати на худобу здійснюються на чітко визначену кількість голів. Заходи «синьої скриньки» мають бути частиною програми та обмежувати виробництво шляхом встановлення максимальних обсягів випуску чи примушення фермерів залишати незасіяною частину їхньої землі.

Усі інші заходи, які не підпадають під визначення двох вищенаведених категорій, віднесені Угодою до «жовтої скриньки» і підлягають скороченню.

Так, до даного виду субсидій відносять заходи дотації на продукцію тваринництва та рослинництва, на племінне тваринництво, на елітне насінництво, на комбікорми тощо; компенсації частини витрат на придбання мінеральних добрив і засобів хімічного захисту рослин, на енергоносії, на витрати з підвищення родючості земель, а також компенсації вартості техніки, що була придбана шляхом зустрічного продажу сільгосппродукції; витрати лізингового фонду, витрати на ремонт і поточне утримання меліоративних систем, на створення сезонних запасів запчастин і матеріально-технічних ресурсів; капіталовкладення виробничого призначення крім витрат на меліорацію та водне господарство; цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною та ринковою цінами на сільськогосподарську продукцію; надання виробнику товарів (послуг) за цінами, нижчими від ринкових; закупівля у виробників товарів (послуг) за цінами, вищими від ринкових; пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджетів різних рівнів, включаючи списання та пролонгацію боргів; пільги на транспортування продукції сільського господарства.

У відповідності до «Угоди про сільське господарство» уряди можуть застосовувати деякі окремі види підтримки національного господарства, проте рівень даної підтримки має бути обмежений певною величиною. Така межа вимірюється показником СВП — сукупний вимір підтримки, який «розраховується на індивідуальній потоварній основі як різниця між фіксованою зовнішньою довідковою та застосовуваною регульованою ціною, помножена на обсяг виробництва продукції. Щоб отримати значення СВП, всі внутрішні субсидії, не пов'язані з конкретним товаром, додаються до загальної суми субсидій, розрахованої на індивідуальній основі для кожного товару».

Субсидії віднесені до заходів «зеленої та жовтої скрині», а також субсидії *de minimis* не включаються до СВП. Також, країни, що розвиваються, можуть виключити із СВП: «інвестиційні субсидії, які здебільшого надаються сільському господарству; субсидії на сільськогосподарську сировину, які звичайно надаються виробникам з низьким рівнем доходів та бідною сировинною базою; субсидії для сприяння відмові від вирощування наркотичних культур».

Оскільки експортні субсидії вважаються найбільш руйнівними для міжнародної торгівлі, їх скорочення є однією з основних умов ефективного розвитку торгівлі між країнами. Відповідно до «Угоди про сільське господарство» під скорочення країнами-членами СОТ підпадають такі категорії експортних субсидій: надання урядом прямих субсидій, які залежать від показників експорту; продаж урядами некомерційних запасів (що перебувають у державній власності) сільськогосподарської продукції за ціною, нижчою за порівнянну, що призначається на аналогічний товар, коли він продається покупцям на внутрішньому ринку; виплати при експорті певного сільськогосподарського товару, які фінансуються за

підтримки уряду незалежно від того, чи має місце витрата державних коштів, чи ні, зокрема витрати, які фінансуються за рахунок надходжень від зборів, стягнутих із такого самого сільськогосподарського товару або з якого виробляється експортний товар; надання субсидії на скорочення витрат, пов'язаних зі збутом та експортом сільськогосподарської продукції (за винятком широкодоступних послуг зі сприяння експорту та консультаційних послуг), зокрема витрати на навантаження і розвантаження товару, підвищення якості та інші витрати на переробку, а також на міжнародні перевезення та фрахт; витрати на внутрішні перевезення та фрахт за експортних поставок, які надаються або встановлюються урядом на умовах, сприятливіших, ніж для поставок на внутрішній ринок; субсидії на сільськогосподарську продукцію, які залежать від її включення до виробництва товарів на експорт. Як видно із вищевикладеного, правова база СОТ є доволі обширною і вимогливою.

Адаптація України до вимог СОТ здійснюється на основі прийняття відповідних організаційних та законодавчих заходів. Зокрема, в процесі виконання «Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» (Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. №1158) формується інвестиційно-інноваційна модель розвитку сільського господарства, що зумовлено посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграції України у міжнародний економічний простір.

Формування зазначеної моделі забезпечується шляхом: розроблення та виконання державних, регіональних та інших програм розвитку галузі; досягнення випереджувальних темпів приросту інвестицій за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел; розвитку ринку інноваційної продукції; створення інноваційних парків на базі існуючих аграрних науково-дослідних установ та навчальних закладів. формування інвестиційної підтримки фермерських господарств з першочерговим її спрямуванням на реалізацію інноваційних проектів; використання на конкурсних засадах бюджетних коштів для інвестиційних проектів соціально-економічного розвитку села; спрямування однієї третини надходжень до дорожніх фондів на інноваційний розвиток шляхової мережі у сільській місцевості; створення економічних умов для розвитку органічного землеробства; фінансування розвитку матеріально-технічної бази наукових установ агропромислового комплексу у обсягах, які щороку становлять не менш як 6 відсотків вартості основних засобів; удосконалення системи державного замовлення на об'єкти інтелектуальної власності; надання переваги сільськогосподарським товаровиробникам у процесі конкурентного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів держави; урегулювання амортизаційної політики у господарствах, що орендують майно; поглиблення міжнародного співробітництва в інноваційній сфері; підвищення рівня комерціалізації результатів наукових досліджень та інновацій; формування та розвитку інфраструктури дорадчої діяльності, здійснення заходів щодо підвищення ефективності функціонування дорадчих служб.

Здійснення заходів, спрямованих на формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства, забезпечить надходження близько 20 млрд. гривень інвестицій у галузь з 2015 року.

«Державна цільова програма розвитку українського села передбачає також на період до 2015 року» вдосконалення фінансово-економічного механізму підтримки виробництва і споживання екологічно пріоритетної («зеленої») продукції, в тому числі через: надання пріоритету в державних закупівлях продукції, яка відповідає вимогам екологічних критеріїв; інструменти систем кредитування, в тому числі підвищення через механізм державних гарантій зацікавленості банківських та інших фінансових установ, фондів мікрокредитування в наданні пільгових кредитів для підтримки суб'єктів впровадження більш чистих технологій виробництва: залучення коштів міжнародних фінансових організацій і програм технічної допомоги; підтримку через державні бюджетні та місцеві програми аналітичних і прогнозних досліджень використання екологічного маркування різних категорій продукції; створення системи моніторингу (в тому числі статистичної звітності) щодо дольової частки «зелених» закупівель в державному секторі економіки.

Прийнято Закон України «Про органічне виробництво» від 21 квітня 2011 року, який визначає правові, економічні та соціальні основи ведення органічного сільськогосподарського виробництва, вимоги щодо вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції і спрямований на покращення основних показників стану здоров'я населення, охорони довкілля, забезпечення раціонального використання і відтворення ґрунтів та інших природних ресурсів.

Висновки з даного дослідження. Фінансове регулювання сільського господарства полягає у встановленні певних пропорцій розподілу доходів за допомогою фінансових інструментів, які впливають на забезпечення фінансовими ресурсами аграрного виробництва та встановлення відповідної системи реалізації економічних інтересів.

Виходячи із зарубіжного досвіду, основними орієнтирами фінансового регулювання розвитку сільського господарства є:

- запровадження прямих державних субсидій національним товаровиробникам на забезпечення екологізації аграрного виробництва і сталого розвитку сільських територій;
- оптимізація процесу ціноутворення для уникнення дестабілізації ринку на імпортні товари шляхом встановлення змінного мита, яке може коливатися залежно від різниці між рівнем плаваючої ціни на світовому ринку та постійною внутрішньою цільовою ціною, що підтримує конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому ринку;
- використання фінансове регулювання при здійсненні зовнішньо-економічної діяльності сільського господарства шляхом надання експортних субсидій на період, коли ціни внутрішнього ринку низькі, а їх загальний обсяг залежить від цін внутрішнього ринку і цін на ринках третіх країн;
- надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки, яка входить до так званої "зеленої скриньки".

Таким чином, адаптація України до світових і європейської моделей розвитку аграрного виробництва вимагає удосконалення діючого механізму фінансового регулювання сільського господарства.

Література

1. Государственные финансы : учеб. пособие / под ред. В. М. Федосова, С. Я. Огородника, В. Н. Суторминой. – К. : Либідь, 1991. – 276 с.
2. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. – [2-ге вид.]. – К. : КНЕУ, 2002 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studentbooks.com.ua/content/view/37/54/1/9>
3. Гроші. Фінанси. Кредит : навч.-метод. посібник / Г. Г. Кірейцев, Н. М. Александрова, С. О. Маслова / за ред.проф. Г. Г. Кірейцева. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 312с.
4. Благун І. Г. Фінанси : навч. посібник. / І. Г. Благун, Р. С. Сорока, І. В. Єлейко. – Львів : «Магнолія –2006», 2007. – 314 с.
5. Венгер В. В. Фінанси : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Венгер. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.
6. Базилевич В. Д. Державні фінанси : навч. посіб. / В. Д. Базилевича, Л. О. Баластрик ; за заг.ред. В. Д. Базилевича – К. : Атіка, 2004. – 368 с.
7. Школьник О. До проблем формування Україною конкурентної стратегії експортноорієнтованих галузей АПК / О. Школьник // Економіка України. – 2003. – № 5. – С. 57-62.
8. Європейський союз: основи політики, інституційного устрою та права. TRANS FORM. – 2001. – 420 с.
9. Крылатых Э.И. Аграрные аспекты вступления стран СНГ в ВТО / Э.И. Крылатых, О.Г. Строкова. – Экономист. – 2005. – № 4. – С. 124-128.
10. Кабута І.В. Оцінка впливу вступу України до СОТ на окремі ринки сільськогосподарської продукції / І.В. Кабута // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С.127
11. Кабута І.В. Аграрна політика підтримки сільського господарства – нові виклики в зв'язку із вступом до СОТ / І.В. Кабута // Облік і фінанси в АПК. – 2008. – № 3. – С. 32-39.
12. Лузан Ю.Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектору АПК в умовах членства в СОТ / Ю.Я. Лузан // Облік і фінанси в АПК. – 2008. – № 3. – С. 4-10.
13. Гладиш Р.О. Регулювання ринку зерна в країнах Європейського Союзу / Р.О. Гладиш // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 146-149.
14. Зоря С. Субсидування сільського господарства: досвід зарубіжних країн та можливості і доцільність його використання в Україні / С. Зоря // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С.60-66.
15. Губені Ю. Розвиток і адаптація аграрної політики Чеської Республіки до інтеграційних вимог Європейського Союзу / Ю. Губені // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 81-85.
16. Шершнев Е.С. Бюджетное субсидирование сельского хозяйства США / Е.С. Шершнев // США. – 1998. – № 3. – С. 102-106.
17. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: УВА, 2005. – 400 с.
18. Черняков Б.А. Особенности аграрного законодательства США / Б.А. Черняков // США – Канада. – 2004. – № 7. – С.101-112
19. Стігліц Дж. Глобалізація і її тягар : пер. з англ. / Дж. Стігліц. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2003. – 252 с
20. Гайчук О.І. Агро продовольча стратегія США / О.І. Гайчук // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 59-66.
21. Орешкин В. Национальные интересы во внешней торговле / В. Орешкин // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 120-126.,
22. Шевлягина Е.А. Новые направления развития продовольственного рынка в мире и в США / Е.А. Шевлягина // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2007. – № 11. – С. 113-127.

УДК 330.332:336.717

Паласевич М.Б.,
к.е.н., доцент
Дрогобицький державний
педагогічний університет імені І.Франка

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ МЕХАНІЗМУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Аналіз регулювання банківської інвестиційної діяльності (БІД) переконує у необхідності розробки концепції механізму банківського саморегулювання інвестиційної діяльності. На нашу думку, концепція механізму саморегулювання БІД повинна включати такі елементи: необхідність, мета і завдання саморегулювання БІД; суть та елементи механізму банківського саморегулювання інвестиційної діяльності; управління інвестиційною діяльністю відділень і філій банку; управління інвестиційною діяльністю дочірніх структур банку; управління якістю інвестиційного портфеля і підтримка необхідного рівня рентабельності інвестиційних операцій; управління банківською інноваційною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і світовій економічній літературі накопичено значний досвід дослідження наукових проблем регулювання банківської інвестиційної діяльності. Серйозну базу для написання даної статті представляють праці вітчизняних вчених І. Бланка, О. Гаврилюка, М. Крупки, І. Малого, А. Пересади, С. Реверчука А. Чухно, Ю. Яременко та інших. У наукових працях основна увага приділена дослідженню організаційно-економічних аспектів регулювання банківської інвестиційної діяльності, однак в сучасних умовах функціонування ринкової економіки виникає необхідність формування базових положень концепції саморегулювання банківської інвестиційної діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо розробки концепції механізму банківського саморегулювання інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою розвитку саморегулювання БІД є розширення можливостей банків щодо кращого контролю за їх майбутньою інвестиційною діяльністю і ефективного реагування на нинішні інвестиційні виклики, ризики і загрози. Головними завданнями на шляху до цієї мети є такі: широко вивчати і застосовувати передовий вітчизняний і зарубіжний досвід регулювання БІД; розробляти нові методи контролю за інвестиційними небезпеками банку; ефективно координувати дії банківського інвестиційного менеджменту та його підрозділів.

Розглядаючи механізм саморегулювання БІД, слід наголосити на тому, що це передовсім взаємодія між внутрішніми елементами управління та інвестиційним бізнесом банку (рис. 1).

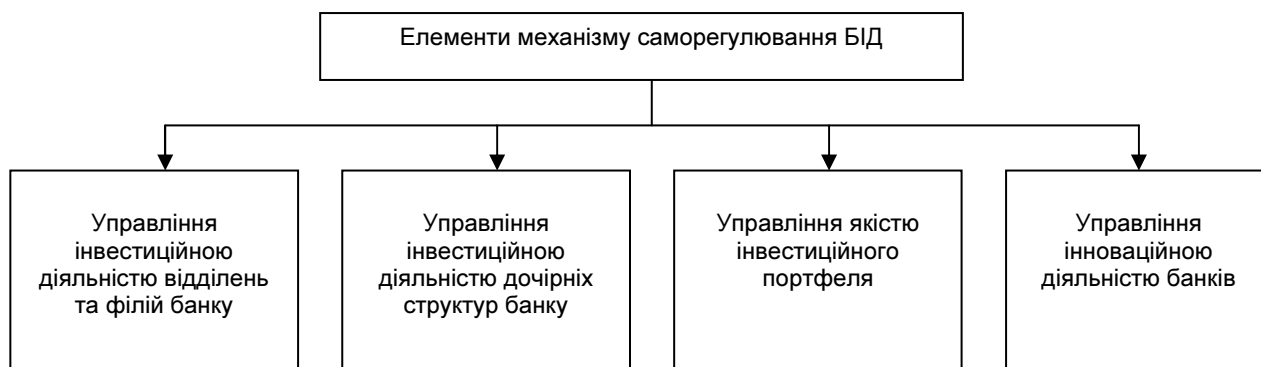

Рис. 1. Головні елементи механізму саморегулювання БІД

Джерело: розроблено на основі аналізу [3; 6]

Розвиток в останні роки мережі відділень вітчизняних банків пов'язаний з автоматизацією банківських операцій, новими системами зв'язку та обробки інформації, які дають змогу об'єднати в єдине інформаційне поле віддалені робочі місця і забезпечити закриття операційного дня у режимі реального часу. Відкриття відділень допомагає розширити коло клієнтів і збільшити ресурси банку, особливо вигідні відділення при роботі з великими клієнтами. Однак, розвиток мережі відділень потребує додаткових інвестицій, що дозволяти собі може не кожен банк. Якщо у своїй інвестиційній діяльності відділення орієнтується на роботу з фізичними особами, то важливо розміщувати його

недалеко від масових людинопотоків (вокзали, зупинки пасажирського транспорту тощо). При цьому рекламні щити з інформацією про інвестиційні послуги і вказівники варто встановлювати не тільки поблизу відділення, а й у місцях проживання потенційних клієнтів. Щоб оцінити ефективність інвестиційної діяльності відділення можна порівняти кількість його інвестиційних клієнтів, обсяг та/або кількість виданих інвестиційних кредитів з розрахунку на одного працівника відділення з середніми показниками банку. Хоча діапазон інвестиційних послуг відділення досить великий, самостійність і повноваження його порівняно з філією банку обмежені.

Загальною проблемою усіх філій є кадри. По-перше, на місцях не тільки складно знайти кваліфіковані кадри, а й важко (через віддаленість від головного банку) їх навчати. По-друге, чималу частину працівників становлять особи, близькі до керівництва філії або до його клієнтури. І тому відмова прийняти на роботу близьку клієнтові особу може призвести до втрати цього клієнта. По-третє, працівники філій частіше вдаються до зловживань. При створенні філії банку необхідно розробляти бізнес-план. Ще однією проблемою для філій є визначення клієнтури. Всіх клієнтів філії можна поділити на три групи. До першої належать клієнти, які проявили найбільший інтерес до нової філії і уже заздалегідь готові перейти до неї на обслуговування. Другу групу становлять клієнти, які виявили інтерес до філії, але цей інтерес не є активним. Третю групу становлять ті потенційні клієнти, які відразу не виявили інтересу до новоствореної філії, але виявляють його з часом.

Окремим шляхом створення філії є купівля дочірнього банку і перетворення його на філію. Однак, часто у відносинах головного і дочірнього банку виникають труднощі і суперечності. Щоб їх передбачити й уникнути, доцільно розробляти бізнес-план інвестиційного проекту зі створення філії або дочірнього банку. Банки, з метою полегшення тих чи інших інвестиційних операцій, створюють дочірні структури, до яких належать: банки; фінансові компанії; фірми з торгівлі нерухомістю; служби інкасації; ремонтно-будівельної фірми; складські компанії; торгові підприємства; страхові компанії; аудиторські компанії; факторингові, лізингові, іпотечні, трастові та інші компанії.

Значущість цих дочірніх структур, які інколи називають банківською периферією, для саморегулювання БІД різна. Дочірній банк може забезпечити інвестиційній роботі головного банку такі переваги: можливість проникнення в інші регіони або країни шляхом купівлі контрольного пакета дочірнього банку; перенесення всієї відповідальності за зобов'язаннями на дочірній банк, окрім частки участі в його капіталі; збільшення інвестиційної привабливості для клієнтів і партнерів; швидке переміщення інвестиційних ресурсів із материнських банків у дочірні у разі серйозної кризи.

Створення дочірньої фінансової компанії може бути корисним для роботи банку з цінними паперами, оскільки кваліфікація працівників таких компаній вища, а витрати на проведення операцій менші. Заснування дочірньої фірми з торгівлі нерухомістю може принести вигоду у ході реалізації заставленої у забезпечення повернення кредиту нерухомості. Дочірні складські компанії дають банку тверді гарантії щодо збереженості переданої на зберігання позичальником застави. Створення такої структури виключає можливу змову позичальника і складського підприємства. Дочірнє торгове підприємство може допомогти банку реалізувати товарно-матеріальні цінності або рухоме майно, заставлені під кредит, адже закон не дозволяє банку самостійно продавати заставу. Він може отримати суму кредиту і проценти за ним тільки після продажу застави на аукціоні.

Банк для покращення своєї інвестиційної діяльності може створювати й інші дочірні структури (дочірня аудиторська фірма, дочірня лізингова фірма, дочірня страхова компанія, дочірня інкасаторська фірма тощо). Головним критерієм доцільності при цьому повинен слугувати ефект значного зниження ризиків втрат через недобросовісність або непередбачуваність поведінки партнера або від зниження витрат порівняно із вартістю послуг сторонніх організацій [2, с. 218].

Інвестиційний портфель банку – це набір різних видів інвестиційних активів, яким володіє банк. Портфельний підхід акцентує увагу на важливості рішення власника активів щодо складу цього портфеля, щоб забезпечити „розмаїтість активів” і їх належну якість [6]. В інвестиційному портфелі банку можна виділити дві головні складові: кредитні інвестиції і фондові інвестиції. Портфель кредитних інвестицій формують довгострокові кредити банку або капітальні вклади [5, с. 180].

Згідно з концепцією саморегулювання БІД, по-перше, довгострокове кредитування є не тільки елементом інвестиційного портфеля, а й формою участі банку в інвестиційному процесі; по-друге, короткострокові фондові інвестиції ліквідніші за довгострокові, оскільки мають менший курсовий ризик; по-третє, інвестиції в цінні папери (фондові інвестиції) мають більшу ліквідність, ніж банківські довгострокові кредити (кредитні інвестиції). Тому для оптимального розміщення інвестиційних активів менеджери банку повинні зробити вибір між дохідністю і ліквідністю (табл. 1) [6, с. 62].

Різновидами кредитних інвестицій є проектне кредитування (або проектне фінансування), державне кредитування будівництва та об'єктів виробничого призначення і концесійне кредитування.

При проектному кредитуванні основним забезпеченням коштів слугує сам інвестиційний проект або, точніше, доходи, які в майбутньому отримає підприємство від будівництва чи реконструкції. Інакше кажучи, проектне кредитування ґрунтується тільки на життєспроможності та успішності інвестиційного проекту. Джерелом повернення проектних кредитів і процентів за ними слугують

доходи від реалізації проекту. Однак банки-кредитори зазвичай вимагають від замовника для реалізації проекту залучення значної частки власних коштів.

Таблиця 1

Ліквідність і дохідність інвестиційних активів банку

Вид активів	Ліквідність	Дохідність
Касова готівка (первинні резерви)	найвища	відсутня
Казначейські векселі і державні короткострокові цінні папери (вторинні резерви)	висока	низька
Довгострокові кредити (інвестиційне кредитування)	найнижча	найвища
Інвестиції у цінні папери	середня	середня

Джерело: [6]

До кредитних інвестицій належить кредитування концесійних інвестиційних проектів або концесійне проектне кредитування.

Концесія – це надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань зі створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [1].

Характерною ознакою концесії є те, що певні державні активи та права на них передаються приватним структурам на визначений термін із наступним поверненням державі. Це і відрізняє концесію від приватизації. Крім того, специфікою концесійних проектів є те, що вони реалізуються у межах проектного кредитування, де основними учасниками їх реалізації є підрядники і комерційні банки. В Україні з певних причин концесійне кредитування проектів не розвивається, хоча є перспективним.

Ще одним варіантом кредитних інвестицій є державне кредитування будівництва і об'єктів виробничого призначення, яке відбувається за рахунок коштів державного бюджету. Рішення про надання кредиту ухвалюють Мінфін і Мінекономіки на основі заявок інвесторів НБУ. Далі НБУ укладає угоду з банком, а той – з клієнтом. Інвестор починає погашати кредит за рахунок власних коштів через рік після закінчення нормативного терміну будівництва, реконструкції, технічного переоснащення об'єкта кредитування. Далі банк переказує кошти на рахунок Інвестиційного фонду України для повернення їх у державний бюджет з процентом за встановленою ставкою.

Головною засадою стратегії саморегулювання інвестиційних активів є таке розміщення грошових ресурсів, яке забезпечує їх максимальну дохідність за мінімального значення ризиків й оптимального значення показників ліквідності. Якість портфеля інвестиційних кредитів або інвестиційних активів можна охарактеризувати такими показниками:

- відношення простроченої заборгованості за інвестиційними кредитами до валюти балансу. Нормальним є показник, який дорівнює 1-2%. Повна відсутність у банку простроченої заборгованості за інвестиційними кредитах неможлива, адже часто постають тимчасові труднощі зі сплатою боргу, однак це не свідчить про їх безнадійність;

- відношення простроченої заборгованості до всієї суми виданих банком інвестиційних кредитів;
- частка непрацюючих інвестиційних активів у загальному обсязі інвестиційних активів.

До непрацюючих інвестиційних активів належать інвестиційні кредити, прострочені більше ніж на 90 днів. Нормальним значенням цього показника для банку є 0,5-3% суми активів. Однак якщо непрацюючі інвестиційні активи сягають 7%, з'являється сумнів щодо ефективності регулювання інвестиційної діяльності банку. Частку прострочених кредитів можна визначати не тільки для загальних обсягів наданих інвестиційних кредитів, а й для окремих груп позичальників у галузевому або регіональному розрізах. Обчислені показники відображатимуть ефективність БІД у галузі або території.

Необхідною умовою ефективного саморегулювання БІД є аналіз простроченої заборгованості за інвестиційними кредитами у філіях (у межах лімітів) і дочірніх банках. Ще одним показником якості інвестиційних активів банку є частка непогашених вчасно інвестиційних кредитів у загальному обсязі інвестиційних кредитів.

П'ятим показником оцінки якості інвестиційного портфеля є частка позик, які погашені за певний період з порушенням визначених термінів. Важливо, що цей показник відображає проблеми банку не на певну дату, а за певний часовий період. Окрім того, для аналізу коректними є довгострокові періоди, оскільки короткострокові (день, тиждень, місяць, квартал, півріччя) зазвичай є кредитами у поточну діяльність, тобто не інвестиційними, або міжбанківськими. Останні передусім слугують

засобом регулювання ліквідності, хоча нерідко вітчизняні банки за рахунок короткострокових міжбанківських ресурсів вирішують свої комерційні проблеми дохідності.

Окремим, додатковим, показником якості портфеля інвестиційних кредитів є забезпеченість кредитів. Якщо інвестиційні кредити розподілити за видами забезпечення, то у разі масового неповернення кредитів можна виявити якість і надійність інвестиційного портфеля в цьому ракурсі. Для оцінки якості портфеля інвестиційних кредитів можна використовувати показник дохідності. Для цього всі інвестиційні кредити поділяють на три групи: високої, середньої і низької дохідності і визначають частку кожної групи у портфелі.

Інструментом управління або саморегулювання інноваційною діяльністю банку є його інноваційна політика. Інноваційну політику банку розглядають як систему заходів у контексті досягнення довгострокових цілей розвитку і передбачають упровадження інноваційних методів роботи, нових банківських продуктів і послуг з метою розширення клієнтської бази і, в кінцевому підсумку, підвищення конкурентоспроможності банку.

Першорядними напрямками інноваційної політики банків є такі: комп'ютеризація та гарантування інформаційної безпеки; запровадження нових банківських продуктів; освоєння нових сегментів ринку; підвищення рентабельності діяльності банку загалом і кожного підрозділу, зокрема; підвищення ліквідності банку; оптимальне використання матеріальних, людських і фінансових ресурсів [4, с. 297].

Інноваційна політика визначає обсяг, структуру, джерела і напрями інвестицій у технології банку. Власні джерела інвестицій в інновації вітчизняних банків ще досить обмежені, тому проблема управління банківськими інноваціями є актуальною. Передусім управління банківськими інноваціями передбачає врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на банківську інноваційну політику (табл. 2).

Таблиця 2

Чинники, що впливають на банківську інноваційну політику

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
– розвиток економічної та банківської системи України; – вплив на банки конкурентного середовища; – розвиток банківських технологій; – зміна фінансового стану клієнтів; – зростання потреб населення у банківських продуктах та ін.	– конкурентоспроможність банківських продуктів; – інноваційність менеджменту банку; – інноваційна мотивація працівників банку; – наявність власних фінансових ресурсів і можливостей для інновацій.

Джерело: сформовано автором на основі аналізу [3; 5; 6]

У межах концепції механізму саморегулювання БІД формування і реалізацію інноваційної політики банків доцільно базувати на таких принципах: 1) системне врахування впливу внутрішніх і зовнішніх чинників; 2) розвиток ресурсної і клієнтської бази банку; 3) мінімізація термінів розробки і впровадження банківських інноваційних продуктів; 4) підвищення дохідності інвестиційних операцій і фінансової стійкості банку.

Залежно від стратегічних цілей, які ставить банк, можна виокремити такі види його інноваційної політики:

наступальна – за такої політики банк прагне до лідерства на ринку;

оборонна – банк намагається не відстати від конкурентів в інноваційності, а за сприятливих обставин наблизитись до них;

імітаційна – банк використовує продукти, досвід інших банків та адаптує їх до своєї діяльності;

залежна – дочірні банки або філії провадять інноваційну політику головного банку за його наполяганням;

традиційна – банк поліпшує якість власних продуктів на основі застосування досконалішої технології їх створення.

Як бачимо, інноваційність в інвестиційній діяльності вітчизняних банків є на часі, однак поки що цьому феномену бракує систематичності і системності.

Висновки з даного дослідження. Запропонована нами концепція механізму саморегулювання БІД покликана посилити роль внутрішнього банківського регулювання інвестиційної діяльності і сприяти зміщенню акцентів у регулятивній політиці з державного рівня на внутрішньокорпоративний, що загалом забезпечить вищі стандарти якості регулятивного втручання у процеси банківського інвестування економіки.

Література

1. Про концесії: Закон України від 1999 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [веб сайт]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

2. Василенко Э.Н. Механизм регулирования деятельности коммерческих банков в России на макро- и микроуровне / Э.Н. Василенко, Л.Я. Маршавина. – М. : ОАО „Изд-во „Экономика“, 1999. – 271 с.
3. Денисенко М.П. Основи інвестиційної діяльності : навч. посібник / М. П. Денисенко. – К. : Алерта, 2003. – 338с.
4. Козьменко С.М. Стратегічний менеджмент банку : навч. посібник / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, І.В. Волошко. – Суми: Університетська книга, 2003. – 734 с.
5. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : навч. посібник / Т.В. Майорова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
6. Пересіда А.А. Управління банківськими інвестиціями : монографія / А.А. Пересіда, Т.В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2005. – 388 с.
7. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / М.Е. Портер ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1997. – 390 с.
8. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.

УДК 336.717:005.584.1

Коц Г.П.,
к.е.н., доцент кафедри інформаційних систем
Харківський національний економічний університет

ІЄРАРХІЧНА УЗГОДЖЕНІСТЬ СКЛАДОВИХ МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Належне виконання умов здійснення банківської діяльності, як і будь-яких інших умов функціонування та розвитку різноманітних суб'єктів господарювання, неможливе без постійного моніторингу такої діяльності. Це визначається тим, що саме під час моніторингу отримується необхідна інформація не лише щодо поточного стану розвитку досліджуваної діяльності, а й щодо проведення аналізу можливостей її розвинення та здатності протидіяти різним негативним чинникам. При цьому, такий моніторинг передбачає врахування різних варіантів прояву відповідної діяльності, обміном інформацією як до прояву такої діяльності, так і до визначення різних даних, отриманих на окремих етапах моніторингу. У цілому, це й визначає актуальність обраного напрямку дослідження, його значимість для розширення практичних засад моніторингу банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів розвитку банків, умовам здійснення банківської діяльності присвячено значну кількість наукових робіт. При цьому, серед таких напрацювань можна виділити декілька напрямків щодо розкриття умов ведення та аналізу здійснення банківської діяльності.

Так, один із напрямків таких досліджень присвячено обговоренню ефективності банківського нагляду, де основна увага приділяється засобам аналізу ключових параметрів діяльності банку щодо попередження виникнення ризиків функціонування як окремих банків, так й банківської системи в цілому. При цьому особливо слід відмітити напрацювання О. Хаб'юка, В. Міщенко, О. О. Чуб, які аналізують не лише різні аспекти міжнародної практики упровадження банківського нагляду, а й умови його ефективного застосування з погляду функціонування вітчизняного банківського сектору економіки [1; 2; 3].

Інший напрямок стосується визначення динаміки різноманітних характеристик діяльності банків, що дозволяє аналізувати не лише умови поточного стану банку, а й визначити його подальший розвиток. Досить ґрунтовно такі питання розглядаються в дослідженнях Г. П. Коца та В. В. Ляшенка [4], О. Крухмаль [5], О. Кузьоміна та В. Ляшенка інших науковців. При цьому, в межах такого розгляду можна окремо виділити й проведення порівняльного аналізу діяльності банків, що розширює та доповнює відповідне узагальнення з урахуванням дії як потенційних конкурентів, так і різних чинників зовнішнього середовищу стосовно непорушення умов сталості виконання зобов'язань банку перед його клієнтами. Зокрема саме такі питання у свої дослідженнях визначають Т. Л. Слюніна, Є. Б. Бережний, В. В. Ляшенко, В. В. Коваленко [6; 7]. При цьому якщо В. В. Коваленко визначає основи проведення порівняльного аналізу стабільності функціонування банківської системи в цілому, то Т. Л. Слюніна, Є. Б. Бережний, В. В. Ляшенко проводять порівняльний аналіз діяльності банків з погляду факторів впливу, які визначаються регіональними ознаками поділу досліджуваної сукупності банків.

Однак, незважаючи на існуючий достатньо широкий спектр наявних досліджень щодо визначення умов та стану здійснення банківської діяльності, недостатньо розглянутими, на нашу думку, залишаються

питання інформаційної взаємодії між окремими різновидами відміченого аналізу, що є досить суттєвим з точки зору безперервності моніторингу умов функціонування банків та їх розвитку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є як розкриття окремих складових моніторингу банківської діяльності, так й інструментарію узгодженої взаємодії між складовими відповідного моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно вказаної мети даного дослідження, звернемо, перш за все, увагу на визначення окремих складових моніторингу банківської діяльності. Зазначене дослідження можливо провести як з урахуванням окремих напрямків щодо розкриття умов ведення та аналізу банківської діяльності, так і з урахуванням основних етапів здійснення моніторингу [8].

Так, згідно окремих напрямків щодо розкриття умов ведення та аналізу здійснення банківської діяльності, складові моніторингу відміченої діяльності варто розглядати за умов досягнення сталості функціонування та розвитку банку, а саме:

відповідно до внутрішніх факторів впливу на поточну діяльність банку;

відповідно до зовнішніх факторів впливу на поточну діяльність банку.

При цьому, ключовою об'єднуючою ознакою таких окремих складових моніторингу банківської діяльності є врахування умов щодо недопущення або мінімізації виникнення ризиків під час функціонування та розвитку банку з урахуванням різноманітних факторів впливу, в тому числі й з боку дій потенційних конкурентів на ринку фінансових послуг. Відтак, під час моніторингу важливо здійснювати аналіз діяльності банку за різноманітними показниками, що вказує на необхідність проведення узгодженого розгляду окремих інформаційних потоків, які є відображенням різноманітних даних про стан функціонування та розвиток банку. Під час моніторингу банківської діяльності відбувається перетворення сукупності даних про банк у інформаційні ресурси, які визначають у підсумку знання щодо його функціонування та розвитку. Тож формування належної, тобто найбільш повної та достовірної інформації про банк, й визначає за необхідне забезпечувати узгодженість між складовими моніторингу. Ґрунтовність такого врахування засновано на тому, що саме інформація є основою моніторингу [9], і за цих умов вона здатна перетворюватися на знання.

Важливість розгляду узгодженості між окремими складовими моніторингу визначається також з погляду основних етапів його здійснення. Зазвичай, до основних етапів здійснення моніторингу відносяться: спостереження, збір інформації, обробка інформації, проведення аналізу, прогнозування [8]. Тобто, з поданого видно, що кожен етап моніторингу отримує вхідну інформацію та передає вихідну інформацію у вигляді певних даних до інших етапів моніторингу.

Якщо ж поєднати розгляд складових моніторингу банківської діяльності відповідно як до окремих напрямків з розкриття умов ведення та аналізу здійснення відміченої діяльності, так і з урахуванням основних етапів здійснення моніторингу, то можна отримати загальну структуру моніторингу банківської діяльності, де варто виділити окремі рівні ієрархії такої структури.

Один із рівнів ієрархії загальної структури моніторингу банківської діяльності визначається різноманітністю основних етапів здійснення моніторингу згідно окремих його складових щодо розкриття умов досягнення сталості функціонування та розвитку банку. При цьому, на такому рівні ієрархії загальної структури моніторингу банківської діяльності також можна розглядати цілу множину його окремих складових, де кожна з складових визначається згідно окремих рівнів розкриття умов досягнення сталості функціонування та розвитку банку (з боку факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, за окремими напрямками діяльності банку з потенційними клієнтами, у розрізі проведення окремих різновидів банківських операцій).

Інший рівень ієрархії загальної структури моніторингу банківської діяльності визначається вже наявністю взаємозв'язків між тими його складовими, які безпосередньо розкривають умови досягнення сталості функціонування та розвитку банку. Такий рівень ієрархії загальної структури моніторингу банківської діяльності будемо вважати більш вищим за попередній рівень. Інакше кажучи, вищий рівень ієрархії загальної структури моніторингу банківської діяльності – це рівень, який є об'єднуючим по відношенню до окремих різновидів більш низького рівня ієрархії. При цьому, варто відмітити, що існує щільний зв'язок між різними рівнями ієрархії загальної структури моніторингу банківської діяльності, де певною ознакою такого зв'язку є рекурентність використання наявних даних та інформації, що пронизує всі етапи такого моніторингу. Це дозволяє говорити про те, що моніторинг банківської діяльності за ознакою утворення інформації та передачі даних між окремими його етапами та складовими є багатоієрархічним та рекурентним (рис. 1).

Інструментарій узгодженої взаємодії між складовими моніторингу банківської діяльності є досить розгалуженим та різноманітним. У якості такого інструментарію, насамперед, варто виділити множину заходів і засобів, які на основі встановлених засад щодо ведення банківської діяльності, дозволяють розв'язати ті питання, що постають під час відповідного моніторингу.

Серед заходів та засобів моніторингу банківської діяльності можна виділити банківський нагляд та контроль за проведенням банківських операцій, що позначається на вдосконаленні банківського регулювання за діяльністю як окремих банків, так і банківської системи у цілому. Для реалізації таких

заходів та засобів відповідного моніторингу використовується ціла низка показників банківської діяльності, де важливе місце займають нормативні показники [10]. Проте, проведення аналізу різних показників банківської діяльності як у розрізі окремого банку, так і з погляду проведення порівняльної оцінки діяльності сукупності різних банків, неможливе без застосування різних економіко статистичних методів та підходів. Особливої уваги у даному контексті заслуговує застосування методів, спрямованих на вивчення економічної динаміки досліджуваних процесів [11], що знаходить своє віддзеркалення у русі різноманітних фінансових потоків банку з погляду на врахування його економічної безпеки [12].

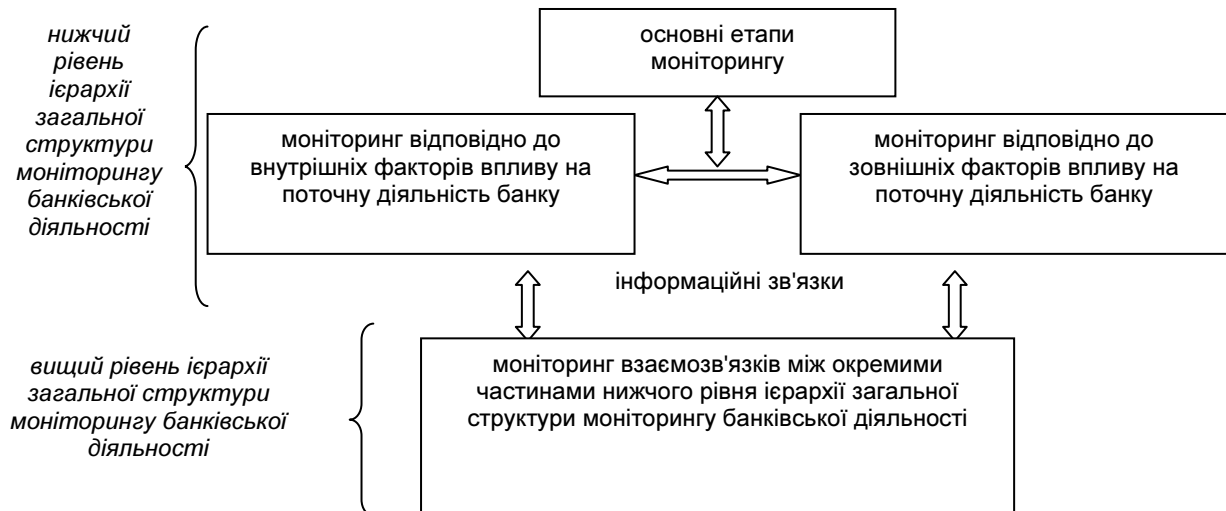

Рис.1. Наявність багатоієрархічних та рекурентних інформаційних зв'язків між окремими складовими моніторингу банківської діяльності

Джерело: запропоновано автором

Ієрархічна узгодженість складових моніторингу банківської діяльності досягається завдяки уявленню банку через сукупність різноманітних фінансових потоків, рухомість яких підпорядкована забезпеченню його безпеки. Зокрема, і питання визначення характеристик моніторингу банківської діяльності підпорядковані не лише встановленню, а й досягненню сталості розвитку банку за умов дотримання безпеки його функціонування, що відповідає також безпеці існування його потенційних клієнтів (юридичних та фізичних осіб), економічного зростання країни в цілому.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у роботі доведено важливість розкриття моніторингу банківської діяльності через сукупність різних його складових. При цьому показано, що такі складові визначаються ієрархічною узгодженістю руху інформації між собою та у межах окремих етапів моніторингу банківської діяльності. Разом з цим відмічено, що моніторинг банківської діяльності за ознакою утворення інформації та передачі даних між окремими його етапами та складовими є багатоієрархічним та рекурентним. Це дозволило виділити у якості різновидів інструментарію моніторингу банківської діяльності низку методів, спрямованих на вивчення економічної динаміки досліджуваних процесів, де ключовим питанням є безпека діяльності банків та його потенційних клієнтів. Розгляд таких методів та специфіку їх застосування для забезпечення стійкого розвитку банківської діяльності варто визначити як напрямок подальших досліджень.

Література

1. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.
2. Міщенко В. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. Міщенко // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 4-9.
3. Чуб О. О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 47-53.
4. Kots G. P. Banking sectors of the economies of European countries in the representation of statistical interrelation between indices that characterize their development / G. P. Kots, V. V. Lyashenko // European Applied Sciences. – 2012. – № 1 (November-Dezember). – P. 461-465.
5. Крухмаль О. В. Оцінка фінансової стійкості на підставі визначення критеріїв динамічної стабільної діяльності банку / О. В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 43-51.

6. Слюніна Т. Л. Розвиток вітчизняної мережі банківських установ: особливості та регіональні аспекти / Т. Л. Слюніна, Є. Б. Бережний, В. В. Ляшенко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Економічна серія. – 2007. – № 755. – 84-88.
7. Коваленко В. В. Науково-методологічні основи фінансової стабільності банківської системи та індикатори її оцінки / В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 111-122.
8. Панфилов О. Моніторинг [Електронний ресурс] / О. Панфилов. – Режим доступу: www.gdf.ru/books/books/monitor/04.html.
9. Коц Г. П. Інформація як ключовий елемент моніторингу / Г. П. Коц // Системи обробки інформації. – 2011. – Вип. 3 (93). – С. 196-198.
10. Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
11. Kuzemin A. Methods of comparative analysis of banks functioning: classic and new approaches / A. Kuzemin, V. Lyashenko // Information Theories & Applications. – 2009. – Volume 16. – № 4. – P. 384-396.
12. Kuzemin A. Analysis of Spatial-temporal Dynamics in the System of Economic Security of Different Subjects of Economic Management / A. Kuzemin, V. Lyashenko // Information Technologies and Knowledge – 2008. – Vol.2. – №. 3. – P. 234-238.

УДК 339.9

Вербіцька І.І.,
к.е.н., доцент*Чортківський інститут підприємництва та бізнесу
Тернопільський національний економічний університет*

СУТНІСТЬ, ПРОЯВИ І МІНІМІЗАЦІЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Здійснення операцій на міжнародних ринках характеризується і обумовлюється високим ступенем відкритості щодо впливу коливань співвідношень вартості валюти на фінансові результати, тобто до валютних ризиків. Саме ризик є одним з основних факторів, що перешкоджає розвитку вітчизняного експорту. Тому розгляд сутності і особливостей валютних ризиків, що відповідає сучасним умовам зовнішньоекономічної діяльності, враховує багатофакторні елементи зміни курсів валют і дозволяє своєчасно запобігти фінансовим втратам і підвищити ефективність зовнішньоекономічних операцій, є одним з основних пріоритетів для підприємств зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню і висвітленню питань валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств присвячено багато наукових досліджень як у світовій, так і у вітчизняній економічній літературі.

Різними аспектами даної проблеми займаються такі відомі українські вчені: В.В. Вітлінський, П.І. Верченко, В.М. Гриньова, О.М. Десятнюк, Л.І. Донець, І.Ю. Івченко, С.М. Ілляшенко, Т.С. Клебанова, Д.А. Штефаніч, О.М. Ястремська та ін.

Їх зусиллями створений міцний теоретико-методологічний фундамент названого напрямку, вирішено низка практичних аспектів. Проте, окремі питання цієї проблеми досконало не вивчені і вимагають поглибленого їх дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне узагальнення сутності і проявів валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Це дозволить підприємству чітко реагувати на зміни коливань валютних курсів і запобігати їх втратам у процесі здійснення операцій з експорту-імпорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. І.Ю. Івченко відносить до ризиків зовнішньоекономічної діяльності країнові і валютні ризики. На його думку, ці ризики виникають при здійсненні підприємствами своєї діяльності на території іноземних держав [5, с. 38]. Н.Н. Малашихина і О.С. Белокрылова вважають, що економічний валютний ризик – імовірність зменшення виручки або можливість отримання прибутку у зв'язку зі зміною валютних курсів. Цей вид валютного ризику для фірми полягає в тому, що вартість її активів і пасивів може змінюватися як у більшу, так і в меншу сторону через майбутні зміни валютного курсу. Економічний валютний ризик носить довгостроковий характер і пов'язаний з тим, що фірма виробляє витрати в одній валюті, а отримує доходи в іншу, результатом будь-які зміни валютних курсів можуть позначитися на фінансовому становищі фірми [9, с. 114-115].

В Україні особливо яскраво помітний валютний ризик, взаємопов'язаний з інфляційним і

дефляційним ризиками, внаслідок політичних і чистих комерційних факторів. Валютні ризики – величина можливих втрат і вигравів фірми в її міжнародних угодах (виражена в одиницях національної валюти), що породжуються змінами валютного курсу. Фірма може бути піддана ризику коливань валютних курсів у двох напрямках: ризик угод виникає, коли фірма експортує або імпортує товари, послуги або капітал; економічний ризик, або ризик грошових потоків пов'язаний з впливом коливань валютного курсу на майбутні грошові потоки, що породжуються виробничою і збутовою діяльністю компанії [7, с. 17-18]. Валютний ризик – загроза втрат, пов'язаних із зміною курсу іноземних валют під час здійснення зовнішньоекономічних угод [8, с. 78]. На думку О.П. Гребельника, при укладенні зовнішньоекономічних контрактів виникають валютні ризики, що пов'язано із змінами курсу валюти, внаслідок чого змінюється реальна вартість платежу [2, с. 286]. Отже, під валютними ризиками розуміється імовірність виникнення збитків від зміни обмінних курсів у процесі зовнішньоекономічної діяльності в інших країнах, а також при одержанні експортних кредитів. Величина валютного ризику пов'язана з втратою купівельної спроможності валюти, тому вона знаходиться в прямій залежності від розриву в часі між терміном укладання угоди і моментом платежу. Курсові втрати в експортера виникають у випадку укладення контракту до падіння курсу валюти платежу, тому що за виручені кошти експортер одержує менше національних коштів. Імпортер має збитки при підвищенні курсу валюти, тому що для її придбання буде потрібно затратити більше національних валютних коштів. Валютні ризики належать до спекулятивних ризиків, тому при втратах однією зі сторін у результаті зміни валютних курсів інша сторона, як правило, дістає додатковий прибуток, і навпаки [2, с. 38].

Валютні ризики супроводжують зовнішньоекономічну діяльність підприємств, яка є різноспрямованою. Тому валютні ризики можна поділити на комерційні (економічні), конверсійні (операційні) і трансляційні (бухгалтерські). Комерційні (економічні) валютні ризики пов'язані з небажанням чи неможливістю партнера (гаранта) розрахуватися по своїх зобов'язаннях внаслідок випадкового зниження конкурентоспроможності, довготермінового падіння прибутку, змін загальноекономічного стану країн-партнерів чи країни, де розташоване підприємство. Передусім їх спричинює необхідність здійснення постійних розрахунків за експортними та імпортними операціями, інтенсивність останніх, в значній мірі, залежить від коливань валютних курсів. Комерційний валютний ризик поділяють на два види [1, с. 123]:

- прямий, який виникає, коли передбачається зменшення прибутку за майбутніми операціями внаслідок зниження обмінного курсу валют. Головним фактором його виникнення є майбутні експортно-імпортні угоди або валютні операції. Після підписання угоди (укладення контракту) і до настання терміну оплати за угодою економічний валютний ризик трансформується на операційний;

- опосередкований (побічний), пов'язаний з втратою певної частини конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників порівняно з іноземними. Опосередкований економічний ризик зумовлює імовірність виникнення збитків внаслідок зниження конкурентоспроможності підприємства порівняно з іноземними товаровиробниками й експортерами у зв'язку зі зміною валютних курсів, високою валютною собівартістю, відносно низькими цінами на виготовлену продукцію.

Валютні ризики характеризують валютні втрати по конкретних операціях. Ці ризики поділяють на ризики окремих угод. Конверсійні ризики переважно супроводжують торговельні операції, угоди щодо фінансового інвестування і дивідендні (відсоткові) виплати. Конверсійним ризиком обтяжені як оборот грошових засобів, так і рівень прибутку [8, с. 83-84].

Таким чином, проведений аналіз сутності і особливостей економічних ризиків зовнішньоекономічної діяльності розкрив широку систему різноманітних класифікацій економічних ризиків. Економічні ризики зовнішньоекономічної діяльності структуруються як багатофункціональна складова ризику, яка сприяє розмежуванню ризиків на окремі групи: з точки зору джерел і чинників виникнення. Це означає, що ризики зовнішньоекономічної діяльності безпосередньо пов'язані з економічною діяльністю підприємств, їх здатністю впливати на розміри доходу і прибутку.

Результат зовнішньоторговельної операції багато у чому залежить від того, яку валюту, у який час, в якому місці і в якій формі отримає експортер (сплатить імпортер). Сукупність перерахованих позицій об'єднано поняттям валютно-фінансові умови контракту. Вони нерозривно пов'язані з його основним змістом – кількістю, якістю, асортиментом продукції, що поставляється, періодом постачання. Ці умови передбачають, перш за все, обґрунтований кожним з партнерів вибір валюти, в якій буде визначатися ціна і здійснюватися платіж між фірмами-контрагентами. Отже, велику групу ризиків у зовнішньоторговельній діяльності становлять валютні ризики.

Валютні ризики у зовнішньоторговельних операціях виникають у результаті зміни курсу валюти ціни товару по відношенню до валюти платежу в період між підписанням зовнішньоторговельного контракту і здійсненням платежу по ньому. Валютним ризикам піддаються обидві сторони, які уклали зовнішньоторговельний контракт:

- для експортера валютні ризики виникають при зниженні курсу валюти ціни по відношенню до валюти платежу;

– для імпортера валютні ризики виникають при підвищенні курсу валюти ціни по відношенню до валюти платежу.

В основі валютного ризику лежить зміна реальної вартості грошового зобов'язання в зазначений період. Експортер несе збитки при зниженні курсу валюти ціни товару по відношенню до валюти платежу, так як він отримає меншу суму в порівнянні з контрактною. Навпаки, для імпортера валютні ризики виникають, якщо підвищується курс валюти ціни по відношенню до валюти платежу. В обох випадках сума платежу в національній валюті боржника буде менше сум, на які контрагенти розраховували при підписанні угоди.

Укладаючи зовнішньоторговельний контракт, необхідно прогнозувати розвиток тенденцій на світовому валютному ринку відносно валют, в яких укладена угода.

Правильний вибір валюти ціни у контракті полягає у встановленні ціни угоди у валюті, прогнозована зміна курсу якої є вигідною для даної сторони контракту: для експортера це “сильна” валюта, що має тенденцію до підвищення курсу протягом терміну дії контракту, а для імпортера, навпаки, – “слабка” валюта з падаючим курсом. Слід, однак, мати на увазі, що за фіксацію в контракті вигідної для однієї із сторін валюти (або можливості вибирати валюту платежу серед декількох заздалегідь обумовлених валют), доводиться йти на поступки в інших питаннях угоди.

Укладаючи з українськими підприємствами зовнішньоторговельні контракти, європейські фірми наполягають на проведенні розрахунків у євро. Врегулювання валютної позиції найчастіше використовується торговельними фірмами, що укладають велику кількість угод (експортних та імпортних) з партнерами з різних держав. Суть цього методу полягає у забезпеченні збалансованості структури грошових вимог і зобов'язань за укладеними контрактами, що може бути досягнуто: шляхом або одночасного підписання контрактів на експорт і (в цьому випадку збитки від зміни курсу валюти по експорту компенсуються прибутком по імпорту і навпаки) або шляхом диверсифікації валютної структури угод, тобто укладання контрактів з використанням різних валют, що мають тенденцію до протилежної зміни курсів. Регулювання валютної позиції як метод запобігання валютних ризиків часто застосовується спільно з іншими методами і при правильному його використанні може звести до мінімуму валютний ризик.

Поширеним є прискорення або затримка платежу за надані товари та послуги. Маніпулювання термінами міжнародних розрахунків здійснюється в очікуванні різкої зміни валютного курсу, процентних ставок, оподаткування, введення або посилення валютних обмежень, погіршення платоспроможності боржника. Побоюючись зниження курсу національної валюти, імпортери прагнуть прискорювати платежі, тому що вони програють при підвищенні курсу останньої. Експортери, навпроти, затримують одержання чи переказ вирученої іноземної валюти.

Валютні та інші захисні застереження, що включаються у зовнішньоторговельні контракти, передбачають перерахунок суми платежу в певній валюті при зміні курсу останньої щодо іншої або інших валют з метою захистити партнерів від можливих збитків. Як відомо, валютні застереження бувають прямими, непрямими і мультивалютними. При прямому застереженні валюта ціни і валюта платежу одна і та ж, однак при підписанні контракту її курс фіксується по відношенню до більш стійкою валюти. У випадку зміни до моменту платежу курсового співвідношення між ними, у відповідній пропорції змінюються і ціна контракту, і сума платежу.

Експортери наполягають на застосуванні прямого застереження тоді, коли валюта контракту має тенденцію до зниження. Найчастіше використовується непряме валютне застереження, при якому ціна фіксується в одній валюті (наприклад, в доларах США), а платіж передбачається в іншій (наприклад, в євро).

Відповідно до мультивалютного застереження сума грошового зобов'язання перераховується в залежності від зміни курсового співвідношення між валютою платежу і кошиком валют, заздалегідь обраних за згодою сторін (кількість валют в наборі коливається від двох і більше). Перевага мультивалютних застережень в тому, що вартість кошика розраховується шляхом усереднення курсів валют, що входять до неї, в результаті чого на неї не можуть чинити сильний тиск коливання окремих валют. Таким чином, в тій чи іншій мірі дотримуються інтереси обох контрагентів угоди.

В даний час в якості мультивалютного застереження у зовнішньоторговельних угодах з тривалими термінами постачання застосовується фіксація валюти платежу. Результат, аналогічний багатовалютному застереженню, дає використання для фіксації ціни декількох узгоджених між сторонами валют. Іноді практикується опціон валют платежу, при якому в момент укладання контракту ціна фіксується в декількох валютах, а при настанні строку платежу експортер має право вибору однієї з них. Слід мати на увазі, що застосування всіх вищезазначених валютних застережень не може повністю забезпечити захист від валютного ризику. Законодавство ряду країн взагалі забороняє їх застосування.

Нарешті, валютні застереження практично не можуть захистити інтереси зовнішньоторговельних підприємств від падіння купівельної спроможності національних валют по відношенню до товарів, що має важливе значення внаслідок інфляційного зростання цін. Встановлення цін навіть в самих стабільних валютах не гарантує експортерів від знецінення валютної виручки через зростання цін на світових товарних ринках.

З метою мінімізації інфляційного ризику застосовуються різні товарно-цінові застереження. Найчастіше використовується застереження про плаваючу ціну, котра підвищується в залежності від ціноутворюючих факторів, включаючи зміну валютного курсу. Для захисту від можливих валютних втрат застосовується також одностороннє цінове застереження на користь експортера, що передбачає перегляд контрактної ціни, коли зміна курсу валюти ціни виходить за встановлені межі коливань. Недолік цього формулювання в тому, що вона не визначає розмір можливого збільшення ціни, що залежить від домовленості сторін. Більш прийнятною є обумовлення із зазначенням допустимої такої межі. Така умова є ефективною при високому попиті на товар, коли експортер може легко знайти інших покупців.

Для зменшення втрат продавця практикується комбіноване валютно-товарне застереження. Суть його у тому, що якщо курси і ціни змінюються в одному напрямку, то сума платежу перераховується на найбільший відсоток відхилення, а якщо напрямки їх динаміки не збігається, то на різницю між відхиленнями курсу і цін.

Всі перераховані вище способи не дають повної гарантії усунення валютних ризиків. У багатьох випадках значно ефективнішими є різні термінові угоди з іноземною валютою (валютні опціони, форвардні валютні операції і валютні ф'ючерси).

Страховання валютних ризиків, хоча і не дає 100%-ної гарантії, дозволяє у ряді випадків уникнути або звести до мінімуму валютні втрати експортерів.

У зовнішньоторговельній практиці існують й інші форми страхування валютних ризиків, які, на відміну від захисних застережень, носять неконтрактний характер: компенсаційні, товарообмінні, а також ф'ючерсні, форвардні угоди та валютні опціони. Вони не включаються безпосередньо в текст контракту і не є його обов'язковою умовою. Однак, як і захисні застереження, неконтрактні форми зниження валютного ризику мають за мету створити гарантію стабільності розрахункового зобов'язання при виконанні зовнішньоторговельної угоди.

Світова практика виробила наступний основний принцип страхування валютного ризику. Нетто-позиції учасників угоди по кожній іноземній валюті підсумовуються, сортуються за строками укладення та виконання і повинні бути застраховані в кінці кожного місяця зазвичай однією сумою для спрощення звітності, за винятком окремих угод.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, різноманіття валютно-фінансових ризиків на світовому ринку призвело до використання великого арсеналу засобів по їх мінімізації, що дозволяють долати несприятливі обставини і розширювати зовнішньоторговельні операції. Тому мінімізація ризиків може бути досягнута багатьма способами: прогнозуванням валютного ризику; правильним вибором валюти ціни; регулюванням валютної позиції по контрактах (тобто збалансуванням платежів і надходжень в іноземній валюті); прискоренням або затримкою платежу за поставлені товари; застосуванням валютних та інших захисних застережень; страхуванням за допомогою строкових валютних угод.

Література

1. Валютный рынок и валютное регулирование : учеб. пособие / И.Н. Платонова. – М. : БЕК, 1996. – 475 с.
2. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник; 3-тє видання перероблене та доповнене / О.П. Гребельник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
3. Європейський проект та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.
4. Журавка Ф.О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / Ф.О. Журавка. – Суми: Ділові перспективи; ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 334 с.
5. Івченко І.Ю. Економічні ризики: Навчальний посібник / І.Ю. Івченко – К.: "Центр навчальної літератури", 2004. – 304 с.
6. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова, д-ра екон. наук І.О. Школьника і д-ра екон. наук Ф. Павелки ; [А.О. Єпіфанов, І.О. Школьник, Ф. Павелка та ін.]. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. – 258 с.
7. Кочетков В.Н. Экономический риск и методы его измерения : учебное пособие / В.Н. Кочетков, Н.А. Шипова. – К. : Европ. ун-т, 2003. – 68 с.
8. Лук'янова В.В. Економічний ризик : навчальний посібник / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 462 с.
9. Малашихина Н.Н. Риск-менеджмент : учебное пособие / Н.Н. Малашихина, О.С. Белокрылова – Ростов на Дону: "Феникс", 2004. – 320 с.
10. Перебийніс М.Г. Досвід розвинутих країн світу щодо системи валютного контролю / М.Г. Перебийніс // Менеджер. – № 1(43) – Д. : ДонДУУ, 2008 – С. 89-94
11. Функционирование валютного рынка в условиях трансформации мировой валютной системы : коллективная монография / А.П. Вожжов [и др.]. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2012. – 204 с.

УДК 336.71(477)

Хандюк І.М.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Черкаський державний технологічний університет

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Однією із основних складових фінансового ринку є банківська система. Досконалість і дієвість її функціонування є необхідною умовою нормального розвитку економіки будь-якої країни. Лише надійна і розвинена банківська система може сприяти реструктуризації економіки та її стабілізації. Банківська система є рушійним механізмом економічних перетворень, оскільки забезпечує переміщення фінансових ресурсів між окремими країнами, регіонами, галузями економіки та суб'єктами фінансового ринку.

Світова фінансова криза, яка охопила й Україну, значно послабила банківську систему. Тому, необхідним і надзвичайно актуальним питанням є оцінка стану банківської системи, виявлення проблем розвитку банківської системи та розробка напрямів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку банківської системи досліджували зарубіжні науковці – М. Біллет, Д. Даймонд, Дж. Кейнс, П. Роуз, Дж. Сорос, С. Фрост, Р. Чаркхем та вітчизняні – О. Барановський, О. Вовчак, В. Возняк, Н. Волоснікова, І. Грановська, В. Кравець, І. Лютий, Т. Малиновська, Х. Єремєєва, Д. Пирогов, Н. Равлюк, О. Шайда, М. Швайк та ін.

Останні публікації свідчать про те, що проблема стабільності банківської системи серйозно турбує вітчизняних науковців, економістів, управлінців, бізнесменів. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених розвитку банківської системи, рівень її розвитку залишається низьким, а ринок банківських послуг України є неконкурентоспроможним, що, відповідно, потребує здійснення подальших досліджень з зазначеної проблематики.

Постановка завдання. Спираючись на результати досліджень вчених та враховуючи оновлені статистичні дані, доцільним є виконання ґрунтовного аналізу нинішнього стану банківської системи України, а також розробка слушних пропозицій щодо її покращення.

Основними завданнями цієї статті є:

- виявити особливості становлення та розвитку банківської системи України;
- проаналізувати сучасний стан банківської системи України;
- з'ясувати найбільш значимі проблеми розвитку банківської системи України;
- висвітлити можливі напрями усунення наявних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для з'ясування найбільш значимих проблем розвитку банківської системи, перш за все, необхідно дослідити особливості її становлення.

Розвиток банківської системи України розпочався 20.03.1991 р. з прийняття Закону України „Про банки і банківську діяльність” [4], який згодом втратив чинність. Натомість була прийнята нова редакція Закону України „Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. [5].

В основу розбудови сучасної банківської системи України були покладені загальноновизнані у світовій практиці принципи:

- дворівнева побудова: чітке функціональне розмежування між банками першого і другого рівнів;
- функціонування банків другого рівня на комерційних засадах та на договірних відносинах з клієнтурою;
- ліквідація монополії держави на банківську справу, можливість створення комерційних банків різних форм власності;
- організація державного контролю і нагляду за банківською діяльністю і покладення цього завдання на центральний банк;
- незалежність центрального банку від державних органів виконавчої влади;
- формування загальносистемної інфраструктури забезпечення банківської діяльності [2, с. 2].

Виділимо етапи формування сучасної банківської системи (табл. 1).

Таким чином, становлення і розвиток банківської системи України відбувалося у шість етапів, кожному з яких притаманні специфічні риси.

Проаналізуємо більш детально шостий етап формування банківської системи. Для цього здійснимо аналіз основних показників діяльності банків (активів, зобов'язань і власного капіталу), показників кредитного і депозитного ринків України.

Таблиця 1

Етапи формування сучасної банківської системи України

Номер етапу	Роки	Назва етапу	Основні події
I етап	1991-1992	Перереєстрація та реорганізація	20.03.1991 р. – прийняття Закону України „Про банки і банківську діяльність”. 02.10.1992 р. – початок перереєстрації комерційних банків України, зареєстрованих Держбанком СРСР. Станом на 01.01.1992 р. зареєстровано 77 банків.
II етап	1992-1993	Поява банків „другої хвилі”	Виникнення нових банків, у т.ч. дрібних малопотужних банків. Станом на 01.01.1993 р. зареєстровано 134 банки.
III етап	1994-1996	Перші банкрутства	Підвищення контролю за діяльністю комерційних банків з боку НБУ, наслідком чого стало банкрутство низки банків: 11 – у 1994 р., 20 – у 1995 р., 45 – у 1996 р. У 1994 р. на фінансовому ринку України почали працювати іноземні банки та їхні представництва (12 – у 1994 р.). На кінець 1996 р. зареєстровано 14 іноземних банків.
IV етап	1996-2000	Зростання темпів розвитку банків та впровадження гривні	Зростання кількості банків (до 214 банків у 2000 р.). Високі темпи капіталізації банків (за цей період сплачений статутний фонд комерційних банків зріс більше ніж у 30 разів). Зменшення кількості малих і середніх банків, частка яких на кінець 2000 р. становила 10 і 24 % відповідно. Підвищення рівня процентних ставок. 1996 р. – впровадження національної грошової одиниці – гривні.
V етап	2000-2007	Стабілізація банків	07.12.2000 р. – прийняття нового Закону України „Про банки і банківську діяльність”. Зростання чистих активів банків у 5,75 рази протягом періоду. Зростання капіталу банків у 14,2 рази протягом періоду. Незначне зменшення кількості комерційних банків – до 193 на кінець 1996 р.
VI етап	2008 – до тепер	Фінансова криза та посткризовий період	Світова фінансова криза – зростання темпів інфляції, підвищення цін, політична нестабільність. Зменшення обсягів залучених коштів, зростання зовнішнього боргу банківської системи, девальвація гривні, нерентабельне кредитування. Починаючи з 2010 р. – поступовий вихід з кризи.

Джерело: побудовано автором на основі [2]

У табл. 2 наведено основні показники діяльності банків України, які розраховано на основі статистичних даних, присутніх у річних звітах Національного банку України.

Таблиця 2

Основні показники діяльності банків України

Показник	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млрд. грн.	приріст, %	млрд. грн.	приріст, %	млрд. грн.	приріст, %	млрд. грн.	приріст, %
Загальні активи	973,4	57,2	1001,6	2,9	1090,2	8,8	1211,5	11,1
Зобов'язання	807,1	52,3	765,1	-5,2	804,4	5,1	898,8	11,7
Власний капітал	119,3	71,4	115,2	-3,4	137,7	9,6	155,5	12,9

Джерело: побудовано автором на основі [6-9]

Протягом досліджуваного періоду загальні активи банків України збільшилися з 973,4 млрд. грн. наприкінці 2008 р. до 1211,5 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 238,1 млрд. грн. (на 24,5%). У структурі загальних активів переважають кредити – більше 80%. Нарощення активів відбувалося переважно в національній валюті. Протягом 2011 р. їхній обсяг збільшився на 17,2% (на 105,7 млрд. грн.) – до 720,0 млрд. грн., а питома вага в загальних активах станом на 01.01.2012 р. становила 59,4% (на 01.01.2011 р. – 56,3%). Загальні активи в іноземній валюті зросли на 3,3 % (на 15,6 млрд. грн.) – до 491,6 млрд. грн.

Загальний обсяг зобов'язань банків зріс з 807,1 млрд. грн. наприкінці 2008 р. до 898,8 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 91,7 млрд. грн. (на 11,4%). При чому, протягом 2009 р. відбулося зменшення зобов'язань на 42 млрд. грн. – станом на кінець 2009 р. вони становили 765,1 млрд. грн. У структурі зобов'язань банків протягом досліджуваного періоду питома вага коштів, залучених на рахунки фізичних осіб коливалася в межах 25-30 %, суб'єктів господарювання – 15-20%, коштів небанківських фінансових установ – 1-2%.

Власний капітал банків збільшився з 119,3 млрд. грн. 2008 р. до 155,5 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 36,2 млрд. грн. (на 30,3%). Зауважимо, що протягом 2009 р. відбулося зменшення власного капіталу на 4,1 млрд. грн. – станом на кінець 2009 р. він становив 115,2 млрд. грн. Це було зумовлено отриманням від'ємного фінансового результату діяльності банків за 2009 р. Питома вага власного капіталу в пасивах банків становила близько 15%.

Темпи приросту основних показників діяльності банків України наведено на рис. 1.

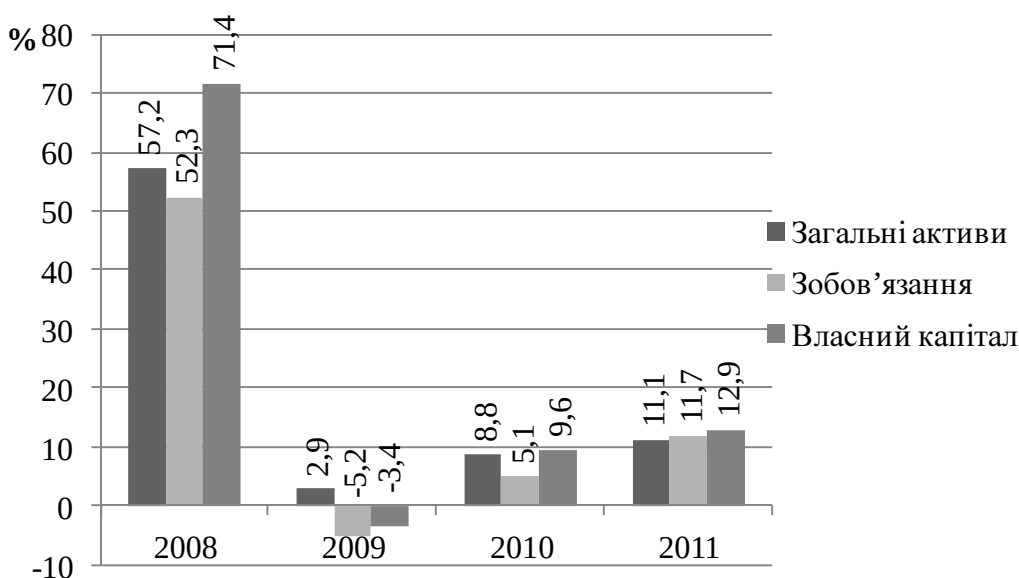

Рис. 1. Темпи приросту основних показників діяльності банків України

Джерело: побудовано автором на основі [6-9]

Дані рис. 1 ілюструють значне зниження темпів приросту загальних активів (з 57,2% у 2008 р. до 2,9% у 2009 р.), зобов'язань (з 52,3% у 2008 р. до (-5,2)% у 2009 р.) і власного капіталу (з 71,4 % у 2008 р. до (-3,4)% у 2009 р.). Такий значний спад спричинено світовою фінансовою кризою. Але уже у 2010 і 2011 рр. відбулося поступове нарощування темпів приросту зазначених показників. Так, у 2011 р. темп приросту загальних активів становив 11,1%, зобов'язань – 11,7%, власного капіталу – 12,9%.

Проаналізуємо основні показники розвитку кредитного ринку України (табл. 3).

Таблиця 3

Основні показники розвитку кредитного ринку України

Показник	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Кредити, надані резидентам	734,0	100,0	723,3	100,0	732,8	100,0	801,8	100,0
у т.ч.:								
нефінансовим корпораціям	443,7	60,4	462,2	63,9	501,0	68,4	575,8	71,8
домашнім господарствам	280,5	38,2	241,2	33,4	209,6	29,6	201,2	25,1

Джерело: побудовано автором на основі [6-9]

Залишки за кредитами, наданими резидентами, збільшилися з 734 млрд. грн. наприкінці 2008 р. до 801,8 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 67,8 млрд. грн. (на 9,2%). Зауважимо, що у 2009 р. відбулося зменшення залишків за кредитами на 10,7 млрд. грн. і наприкінці 2009 р. їх обсяг становив

723,3 млрд. грн. Наступні роки характеризуються зростанням суми кредитів, наданих резидентам, хоча й дещо повільнішими темпами, ніж до світової фінансової кризи.

У досліджуваному періоді відбулося зростання залишків за кредитами в національній валюті, хоча й дещо уповільненими темпами: 40,4% у 2008 р., 18,4% у 2009 р., 21 % у 2011 р. Кредитування у іноземній валюті характеризується низхідною динамікою. Залишки за кредитами в іноземній валюті зменшилися в 2011 р. на 4,2%, або на 14,1 млрд. грн., – до 323,2 млрд. грн.

Зважаючи на повільне відновлення докризових обсягів довгострокових депозитів, банки, здебільшого, надавали кредити на короткий термін, що було характерним для всіх секторів економіки.

У структурі кредитів за секторами економіки протягом досліджуваного періоду найбільшими є частки залишків за кредитами, наданими сектору нефінансових корпорацій. Так, питома вага таких кредитів збільшилася з 60,4% у 2008 р. до 71,8% у 2011 р., тобто на 11,4 відсоткових пункти. Залишки за кредитами, наданими сектору нефінансових корпорацій зросли з 443,7 млрд. грн. наприкінці 2008 р. до 575,8 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 132,1 млрд. грн. (на 29,8%).

Щодо кредитів, наданих домашнім господарствам, то відбулося зменшення залишків за цими кредитами з 280,5 млрд. грн. наприкінці 2008 р. до 201,2 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 79,3 млрд. грн. (на 28,3%). Зменшилася також і їхня питома вага – з 38,2% наприкінці 2008 р. до 25,1% наприкінці 2011 р., тобто на 13,1 відсотковий пункт.

На рис. 2 відображено динаміку темпів приросту кредитів, наданих банками резидентам України.

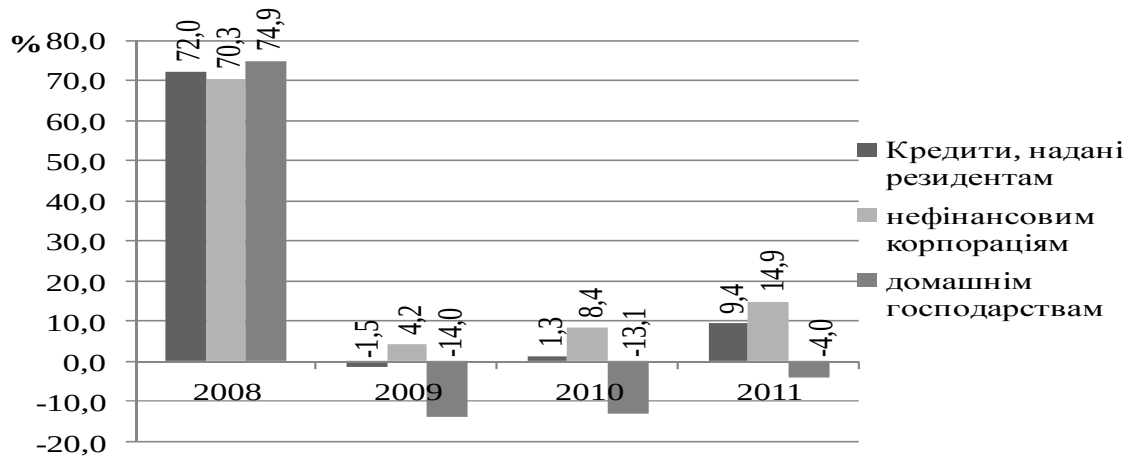

Рис. 2. Темпи приросту кредитів, наданих банками резидентам України

Джерело: побудовано автором на основі [6-9]

Щодо темпів приросту кредитів, наданих банками резидентам України, то після динамічного зростання протягом тривалого періоду до 2008 р., у 2009 р. відбувалося різке уповільнення темпів кредитування. Темп приросту обсягу кредитування становив у 2008 р. – 72%, а у 2009 р. вперше було зафіксовано зменшення залишків за кредитами на 1,5%. Основною причиною цього стало зменшення ресурсної бази інших депозитних корпорацій (банків) унаслідок продовження впливу коштів з банківської системи та обмеженого доступу до зовнішнього фінансування.

Темп зростання кредитів, наданих сектору нефінансових корпорацій, після настання світової фінансової кризи значно уповільнився: 70,3% наприкінці 2008 р.; 4,2% наприкінці 2009 р.; 8,4% наприкінці 2010 р. і 14,9% наприкінці 2011 р. Але, як свідчить динаміка темпів приросту таких кредитів, вони щороку збільшуються практично у два рази, що зумовлено покращенням фінансового стану підприємств. Зауважимо, що близько 85% кредитів надані нефінансовим корпораціям на вкладення у поточну діяльність.

Кредити, надані сектору домашніх господарств, у 2011 р. сповільнили свою низхідну динаміку до (-4) % (у 2008 р. – 74,9 %, у 2009 р. – (-14) %, у 2010 р. – (-13,1) %). Цьому сприяла активізація кредитування населення в національній валюті – приріст за рік становив 33,8% – до 86,7 млрд. грн. Натомість кредитні залишки в іноземній валюті зменшилися на 20,9% – до 114,5 млрд. грн.

Проаналізуємо основні показники розвитку депозитного ринку України (табл. 4).

Обсяг депозитів, залучених у резидентів, збільшився з 359,7 млрд. грн. наприкінці 2008 р. до 491,8 млрд. грн. наприкінці 2011 р., тобто на 132,1 млрд. грн. (на 36,7%). Протягом 2009 р. динаміка залишків коштів на депозитних рахунках резидентів була низхідною з різноспрямованими коливаннями в середині року і значно залежала від макроекономічної ситуації у країні, динаміки валютного курсу гривні та ступеня довіри суб'єктів економіки до банківської системи. Так, протягом січня-квітня залишки за депозитами поступово зменшувались. Із травня, на фоні поступового

відновлення довіри до банків та певної активізації економічної діяльності, почалося повільне зростання депозитів, проте в липні та вересні-жовтні їхні обсяги порівняно з попереднім місяцем зменшувались. Найбільше зросли залишки депозитів у четвертому кварталі, проте це не змогло компенсувати зменшення залишків коштів на початку року. В цілому за рік залишки депозитів скоротилися на 6,9 % порівняно зі зростанням на 26,7% у 2008 р. (рис. 3).

Таблиця 4

Основні показники розвитку депозитного ринку України

Показник	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Депозити, залучені у резидентів	359,7	100,0	335,0	100,0	416,6	100,0	491,8	100,0
у т.ч.:								
нефінансових корпорацій	118,2	32,9	94,8	28,3	116,1	27,9	153,1	31,1
домашніх господарств	217,9	60,6	214,1	63,9	275,1	66,0	310,4	63,1

Джерело: побудовано автором на основі [6-9]

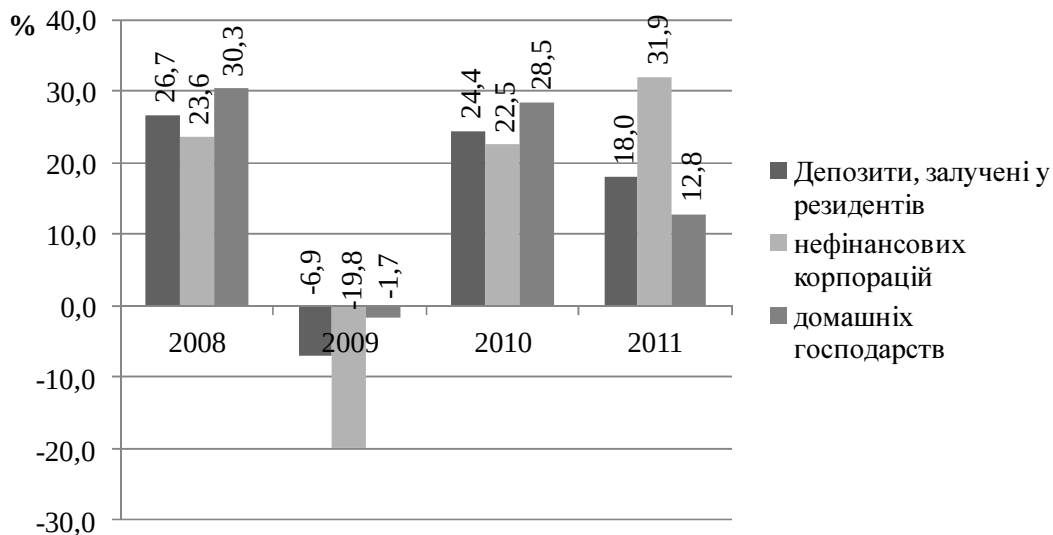

Рис. 3. Темпи приросту депозитів, залучених у резидентів України

Джерело: побудовано автором на основі [6-9]

У 2010 і 2011 рр. загальний обсяг зобов'язань банків збільшився відповідно на 24,4 і 18%. Найбільш активно банки нарощували зобов'язання в національній валюті. Їхній обсяг збільшився на 17,4% (на 62,5 млрд. грн.) – до 420,6 млрд. грн. зобов'язання в іноземній валюті зросли на 7,2% (на 32 млрд. грн.) – до 478,2 млрд. грн. Основною складовою зобов'язань банків залишалися залучені депозити.

У структурі депозитів переважали депозити сектору домашніх господарств, частка яких зростає з 60,6% наприкінці 2008 р. до 63,1% наприкінці 2011 р. Залишки депозитів, залучених у домашніх господарств, протягом 2011 р. збільшилися на 35,3 млрд. грн. – до 310,4 млрд. грн.

Темпи приросту депозитів сектору нефінансових корпорацій у 2011 р. прискорилися (до 31,9% порівняно з 22,5% у 2010 р.) та забезпечили 49,3% приросту депозитів резидентів за рік. Залишки коштів на рахунках сектору нефінансових корпорацій станом на 01.01.2012 р. становили 153,1 млрд. грн.

У цілому, слід відмітити, що у 2011 р. діяльність банківського сектору України характеризувалася стабільним припливом коштів до банківської системи, зростанням ринку банківського кредитування, поліпшенням якості кредитного портфеля та скороченням простроченої заборгованості за кредитами, нарощуванням капіталу банків, зниженням порівняно з попереднім роком рівня збитків та зменшенням кількості збиткових банків.

Виконаний аналіз стану сучасної банківської системи України та опрацювання наукових розробок В. Возняка [1], І. Грановської [2], Д. Пирогова [3], О. Шайди [10] і М. Швайка [11] дозволили виділити такі проблеми її розвитку:

- низький рівень капіталізації комерційних банків, що знижує стабільність банків;
- висока концентрація капіталу в групі найбільших банків, що може призвести до розширення практики домовленостей і змов великих банків між собою (наприклад, про встановлення ціни на банківські послуги);
- зниження ліквідності банків;
- слабка диференціація банківських послуг – при досить значній кількості комерційних банків спектр та обсяги послуг залишаються обмеженими;
- висока вартість банківських послуг при низьких доходах населення, в результаті чого зменшується кількість потенційних користувачів банківськими послугами;
- високий рівень залежності від іноземних позик і значна частка іноземного капіталу в структурі капіталу банківської системи;
- наявність значної кількості ризиків банківської діяльності;
- втрата банками довіри населення, наслідком чого є зменшення мобілізації фінансових ресурсів банками;
- недосконала система захисту вкладів громадян;
- недостатній рівень кваліфікації менеджерів і спеціалістів та брак досвіду кадрового персоналу.

Низька заробітна плата не сприяє залученню молодих фахівців у банківську сферу.

Для підвищення ефективності та вдосконалення функціонування банківської системи України, а також з метою усунення виявлених проблем, необхідно здійснити такі заходи:

1. Банківському сектору України підвищити рівень капіталізації через: залучення до банків додаткового акціонерного капіталу; розроблення банками планів підвищення рівня капіталізації; стимулювання капіталізації прибутку в банках; удосконалення методики розрахунку обсягів і нормативів регулятивного капіталу та нормативів ризику; впровадження обов'язкового котирування та продажу банками власних акцій на відкритому фінансовому ринку.

2. Покращити управління ліквідністю в банківській системі шляхом вдосконалення інструментарію регулювання ліквідності й перегляду нормативів ліквідності; планування заходів НБУ щодо управління ліквідністю; спрямування зусиль на підтримання структурного дефіциту ліквідності; спрощення і вдосконалення видачі банківських депозитів; розробка адекватних моделей прогнозування ліквідності банківської системи.

3. Підвищити якість та конкурентоспроможність банківських послуг шляхом активізації процесів консолідації банків; розвитку структури банківського сектору; забезпечення надійності банківських автоматизованих систем; створення умов для застосування електронних банківських технологій; стимулювання розвитку факторингу та лізингу; створення умов розширення безготівкових розрахунків в економіці; стимулювання банківського обслуговування малого та середнього бізнесу, населення; розвитку нових сегментів ринку банківських послуг.

4. Створити умови конкурентного співіснування іноземних та українських банків через вдосконалення чинного законодавства, надання пільгових умов та гарантування кредитів на інвестиційні проекти; адміністративного обмеження доступу іноземних банків, концентрації додаткової пропозиції ресурсів на сегментах ринку з найістотнішою присутністю зарубіжних кредиторів; зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних банків за рахунок чіткішого розподілу сфер діяльності та сегментів ринку.

5. Створити систему швидкого реагування на виникнення системного ризику для банківської системи в цілому, яка б включала, по-перше, механізм оперативної, бажано щоденної, оцінки стану банківської системи, однозначний об'єктивний механізм державної підтримки банківського сектора в разі виникнення несприятливого системного ризику. По-друге, необхідно створити для суб'єктів економіки можливість вчасно оцінювати фінансовий стан будь-яких банків України. Для цього необхідно розробити офіційну методику оцінки стану банку на основі його звітної статистики, з врахуванням української специфіки.

6. З метою захисту вкладів громадян доцільно створити Міжбанківський фонд обов'язкового страхування банківських вкладів фізичних осіб, який матиме статус юридичної особи.

7. Підвищити якість підготовки банківських працівників, що потребує узгодження навчального процесу із відповідними запитами банків, враховуючи постійний динамізм фінансового ринку та зміни банківських технологій здійснення різноманітних операцій.

Висновки з даного дослідження. Отже, у цьому дослідженні систематизовано історичні аспекти розвитку банківської системи України (виділено шість етапів), проаналізовано сучасний стан розвитку банківської системи, виявлено проблеми її розвитку та запропоновано напрями вирішення цих проблем. Вважаємо, що впровадження пропозицій сприятиме стабілізації банківської системи і дозволить якнайшвидше подолати наслідки світової фінансової кризи.

Література

1. Возняк В. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в Україні [Електронний ресурс] / В. Возняк // Сучасні тенденції фінансового ринку 2011. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=282>.
2. Грановська І.В. Особливості становлення та розвитку банківської системи в Україні [Електронний ресурс] / І.В. Грановська // Економічний вісник університету: зб. наук. праць. – 2011. – № 17/2. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum.
3. Пирогов Д.А. Стан і перспективи розвитку банківського сектору України [Електронний ресурс] / Д.А. Пирогов // МАГІСТЕРІУМ. – 2011. – Випуск 44. Економічні студії. – С. 66-70. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України: від 20.03.1991 р. № 872-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України: від 07.12.2000 р. № 872-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік [Електронний ресурс] / Департамент статистики та звітності Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електронний ресурс] / Департамент статистики та звітності Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік [Електронний ресурс] / Департамент статистики та звітності Генерального економічного департаменту Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
9. Річний звіт Національного банку України за 2011 рік [Електронний ресурс] / Департамент статистики та звітності Генерального економічного департаменту Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
10. Шайда О.Є. Сучасний стан та напрями розвитку банківської системи України / О.Є. Шайда // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 204-206.
11. Швайк М.А. Шляхи удосконалення банківської системи України / М.А. Швайк // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 188-196.

УДК 336.717.061

Дутченко О.М.,
к.е.н., доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
 Дутченко О.О.,
к.е.н., асистент кафедри фінансів
 ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Банківське кредитування давно стало важливим чинником розвитку суб'єктів господарювання зокрема, та економіки в цілому. Кредит сприяє зміцненню господарської діяльності підприємств, оскільки він, в умовах розширеного відтворення надає можливість безперервно здійснювати процес обігу та сприяє виробництву та реалізації продукції.

З іншого боку надмірні обсяги кредитування можуть призвести до погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання, що змушує фінансових аналітиків глибше розглядати питання впливу банківського кредитування на розвиток реального сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку банківського кредитування були предметом дослідження багатьох науковців. Серед них слід відмітити таких, як: Г. Азаренкова, А. Ачкасов, А. Вожков, А. Єпіфанов, В. Ковальов, О. Лаврушин, В. Лагутін, С. Салига, І. Сало та ін. Проте існує ряд практичних проблем, які ще залишаються не вирішеними. До них слід віднести відсутність системних досліджень з питань взаємодії банківського кредитування та реального сектору економіки.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану реального сектору економіки та встановлення його залежності від розвитку банківського кредитування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток економіки носить циклічний характер: зростання змінюється спадом, який дає можливість проаналізувати економічні прорахунки та визначити пріоритети для подальшого ефективного розвитку економічних відносин [1].

Фінансові й економічні фактори, що зумовили кризу глобальної економіки, яка розгорнулася у другій половині 2007 – 2008 рр., негативно вплинули на економічні процеси в Україні [4].

В умовах нестабільності економіки у підприємств різних форм власності все частіше виникає потреба у залученні додаткових коштів для здійснення господарської діяльності та отримання прибутку [5]. Найбільш поширеною формою залучення коштів є отримання банківського кредиту.

Аналіз банківської практики свідчить, що за період 2004 – 2010 рр. спостерігається нарощення темпів споживання кредитних ресурсів реальним сектором економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діяльності банківського та реального секторів економіки

Показник	Станом на:						
	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011
Загальний обсяг кредитів, грн., в т.ч.:	96945	156268	268294	485368	792244	747348	755030
Кредити, надані суб'єктам господарювання, грн.	72875	109020	167661	276184	472584	474991	508288
Кредити, надані фізичним особам, грн.	14599	33156	77755	153633	268857	222538	186540
Загальний обсяг прострочених кредитів, грн.	3145	3379	4456	6357	18015	69935	84851
Питома вага підприємств, що отримали збиток, %	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9	41,0

Складено та розраховано на основі джерел [3; 6; 7].

Дані таблиці свідчать, що збільшення обсягу кредитних ресурсів за аналізований період відбулося у 7,8 разів, у тому числі кредити суб'єктам господарювання зросли у 7,0 разів, а кредити, надані фізичним особам – у 12,8 разів. Водночас, потрібно відзначити, що на 01.01.2011 кредити, надані фізичним особам, складають лише 24,7 % від загального обсягу наданих кредитів, тоді як основна частка кредитного портфелю банку припадає на кредити, надані суб'єктам господарювання – 67,3 %.

При цьому, спостерігається зростання кількості підприємств з нестійким фінансовим становищем. Такі суб'єкти господарювання намагаються покращити свій фінансовий стан за допомогою банківських кредитів. В умовах нестабільної економічної ситуації, навіть першокласні позичальники виявляються нездатними виконувати свої зобов'язання перед банком, наслідком чого є збільшення обсягів прострочених кредитів (див. табл. 1).

Для більш детального дослідження впливу банківського кредитування на розвиток реального сектору економіки розглянемо даний взаємозв'язок у розрізі галузевої структури економіки.

Спираючись на статистичні дані частки виду економічної діяльності (надалі ВЕД) у структурі ВВП за 2004 – 2010 рр., нами було відібрано три ВЕД, частка яких у структурі ВВП перевищує 10 %: промисловість (23,2%), торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (13,5%) та транспорт та зв'язок (11,3%). До отриманого переліку ВЕД, що будуть аналізуватися, нами також було внесено будівництво та сільське господарство, мисливство, лісове господарство, що характеризується специфічними особливостями своєї діяльності. Таким чином, відібрані для дослідження ВЕД займають в структурі ВВП близько 57,5 %, що свідчить про репрезентативність вибірки.

Для об'єктивної оцінки ступеню розвитку галузі, на наш погляд, доцільно використовувати показник рентабельності діяльності галузі (ВЕД) (табл. 2).

Показник рентабельності діяльності розраховується як співвідношення чистого прибутку підприємства до чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) [6].

Діапазон позитивних значень показника в розрізі ВЕД досить широкий – від 0,1 % по транспорту та зв'язку до 16,6 % по сільському господарству.

Протягом вказаних років рентабельність діяльності за всіма аналізованими видами економічної діяльності знизилась. Так, будівництво втратило 4,0 відсоткових пунктів рентабельності діяльності, а транспорт та зв'язок – 3,8. Рентабельність діяльності промисловості та торгівлі знизилася на 1,4 та 1,0 відсоткових пунктів відповідно.

Таблиця 2

Рентабельність діяльності в розрізі ВЕД за 2004 – 2010 рр., %

Вид економічної діяльності	Рік						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	7,30	9,20	6,90	14,00	7,40	8,30	16,60
Промисловість	1,90	2,90	3,10	3,10	0,40	-1,30	0,50
Будівництво	0,60	0,30	1,00	0,40	-4,90	-4,40	-3,40
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2,70	3,80	2,60	4,20	-8,30	-3,80	1,70
Транспорт та зв'язок	5,60	6,50	4,50	4,80	0,10	2,40	1,80

Складено на базі статистичної інформації [6].

Аналіз динаміки рентабельності діяльності ВЕД в цілому дає підстави припускати, що кожен вид економічної діяльності має свою тенденцію до розвитку та діапазон рентабельності, характерний для кожного ВЕД окремо.

Для визначення залежності фінансового стану підприємств галузі від впливу зовнішніх факторів, вважаємо доречним проаналізувати стан закредитованості ВЕД, використовуючи статистичні дані діяльності підприємств за галузевою приналежністю. Це, на нашу думку, надасть можливість встановити залежність рівня рентабельності діяльності виду економічної діяльності від ступеня його фінансування.

Проведемо розрахунок коефіцієнта фінансування за формулою:

$$\text{Коеф. фінансування} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Власний капітал}} \quad (1)$$

У 2004 – 2010 рр. значення коефіцієнта фінансування за видами економічної діяльності має велику амплітуду розкиду: від мінімуму 0,51 по підприємствах транспорту та зв'язку до 10,46 у торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансування в розрізі ВЕД за 2004 – 2010 рр.

Вид економічної діяльності	Рік						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,70	0,68	0,79	0,81	1,12	1,07	0,89
Промисловість	1,03	1,01	1,02	1,13	1,48	1,67	1,89
Будівництво	2,26	2,52	2,76	3,27	4,88	4,21	4,73
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	7,19	5,63	5,65	5,57	10,46	10,23	9,16
Транспорт та зв'язок	0,51	0,57	0,59	0,67	0,84	0,80	0,82

Складено на базі статистичної інформації [6].

За аналізований період простежується тенденція до збільшення значень коефіцієнта фінансування за всіма ВЕД. Так, збільшення коефіцієнта фінансування сільського господарства та торгівлі відбулося у 1,3 рази. По промисловості, транспорту та зв'язку – в середньому зросло у 1,7 рази. По будівництву збільшення відбулося у 2,1 рази. Незважаючи на незначний ріст значень коефіцієнту фінансування за будівництвом та торгівлею, кінцевий результат коефіцієнта фінансування у 2010 році є дуже високим та становить 4,73 та 9,16 відповідно.

Для визначення оптимального рівня фінансування суб'єктів господарювання необхідно проаналізувати структуру позикових коштів. Найбільш керованим джерелом фінансування діяльності суб'єкта господарювання є саме кредити, які надаються банківськими установами [8].

Аналізуючи структуру балансу за видами економічної діяльності та структуру позикових коштів (табл. 4) бачимо, що банківське кредитування є дієвим інструментом фінансування видів економічної діяльності значно коливається в залежності від галузевої приналежності суб'єкта господарювання. Так, наприклад, для одного з найбільш зафінансованих ВЕД – будівництва частка банківських кредитів у позикових коштах складає на кінець 2010 р. 33,36 %. Динаміку закредитованості виду економічної діяльності та його рентабельність на прикладі будівництва наведено на рис. 1.

Таблиця 4

Частка кредитів у позикових коштах у розрізі ВЕД
 за 2004 – 2010 рр., %

Вид економічної діяльності	Рік						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	22,03	26,85	6,37	41,04	41,02	33,06	33,01
Промисловість	9,91	13,39	16,11	18,70	20,94	18,03	18,37
Будівництво	9,11	13,82	18,68	22,53	29,37	33,57	33,36
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	14,41	16,64	17,36	19,84	22,32	21,97	20,79
Транспорт та зв'язок	9,68	9,25	11,53	12,65	12,78	12,18	14,54

Складено на базі статистичної інформації [6].

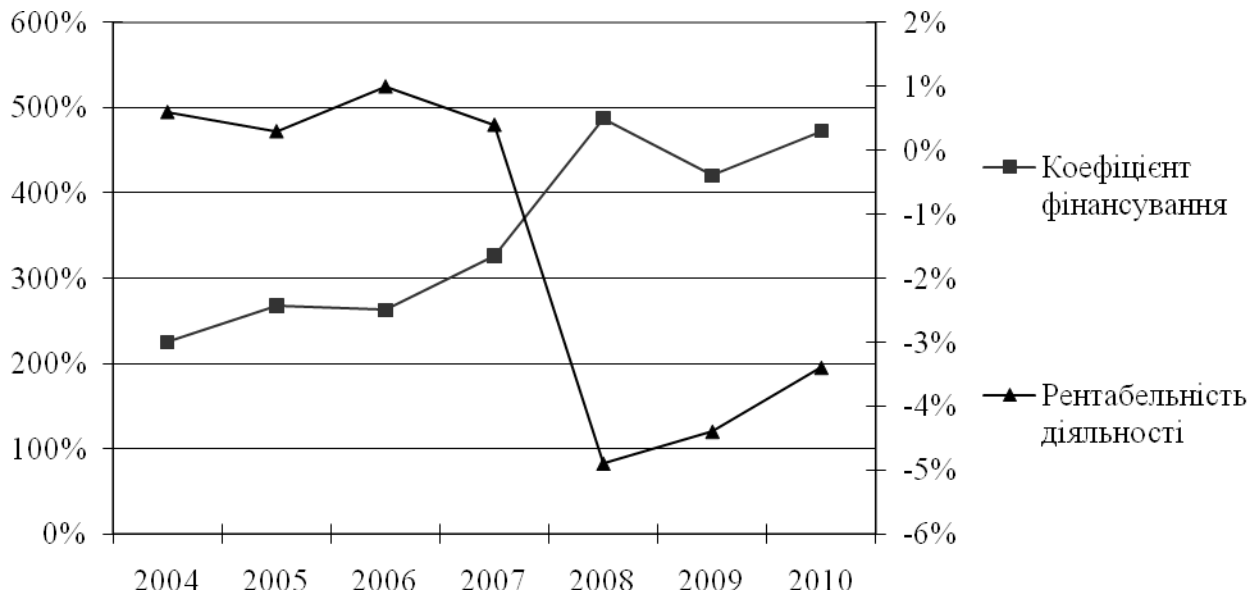

Рис. 1. Динаміка рентабельності діяльності та фінансування підприємств будівництва за 2004 – 2010 рр.

Проведений аналіз дає змогу припустити існування залежності рентабельності діяльності ВЕД від рівня його фінансування. Як видно з рис. 1 в період 2004 – 2008 рр. коефіцієнт фінансування будівництва збільшується та у 2008 р. досягає свого максимального значення. А рентабельність діяльності будівництва у 2008 р., у порівнянні з попереднім роком, впала на 5,3 відсоткові пункти та становила -4,90 %. З таблиць 2 та 3 видно, що аналогічні тенденції властиві й іншим аналізованим ВЕД. Тобто, можна припустити, що з досягненням певного граничного рівня позикового капіталу у балансі підприємства рентабельність його діяльності починає знижуватися. Отже, за результатами проведених розрахунків, ми можемо припустити існування залежності між банківським та реальним секторами економіки.

Висновки з даного дослідження. Як показали події нещодавньої кризи, понесені збитки в банківському секторі під час спаду, якому передував період надмірного зростання кредитів, можуть бути надзвичайно великими. Це може дестабілізувати функціонування банківського сектора, що, в свою чергу, може поглибити спад в реальному секторі економіки, що в подальшому може ще більше дестабілізувати банківський сектор.

Стан банківського сектору має значний потенціал впливу на розвиток реального сектору економіки [2]. Тому, виникає необхідність дотримання раціональної пропорції між банківським та реальним секторами економіки: розвиток банківського сектору повинен відповідати та підтримуватися розвитком реального сектору економіки.

Для створення сприятливих умов економічного зростання в реальному секторі економіки необхідне посилення державного регулювання банківського кредитування, шляхом встановлення рівня граничного кредитування підприємств реального сектору економіки. Це дасть змогу не лише нормалізувати кредитні відносини, що склалися між банківським та реальним секторами економіки, а й забезпечити стійке зростання економіки держави в цілому.

Література

1. Бозуленко О.Я. Економічний розвиток світового господарства в умовах глобалізації / О.Я. Бозуленко // Економічний простір. – 2010. – № 37. – С. 15–21.
2. Боярко І.М. Вплив стану банківської системи на забезпечення економічної рівноваги / І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (27 – 28 травня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Т. 2. – С. 42-44.
3. Бюлетень Національного банку України № 1/2012 (226) – С. 103-106. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=101265>
4. Володько О.В. Необхідність взаємодії банківського та реального секторів економіки / О.В. Володько // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 травня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Т. 2. – С. 18-20.
5. Дутченко О. О. Вплив кредитних зобов'язань суб'єктів господарювання на розвиток економіки / О. О. Дутченко, О. М. Дутченко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 травня 2011 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Т. 2. – 191 с. – С. 42-44.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.ukrstat.gov.ua.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : // www.bank.gov.ua.
8. Школьник І.О. Роль банків у процесі формування національної моделі фінансового ринку / І. О. Школьник // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1 (24). – С. 64–70.

УДК 336.7-044.372

Данилишин В.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку та фінансів
Івано-Франківський інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ДЕПОЗИТНОГО ПОРТФЕЛЮ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Світова фінансова криза, яка, головним чином, зачепила банківську систему України ще більш поглибила протистояння між фінансово-кредитними установами за залучення дешевого виду залучених коштів – депозитів ресурсів. Акумулюючи і раціонально розподіляючи фінансові кошти шляхом залучення їх у певних суб'єктів господарювання та у населення, держава створює всі передумови для ефективного розвитку банківської системи України. Важливість і значимість даної проблеми полягає у виборі комерційними банками оптимального рішення щодо розв'язання даного завдання на основі взаємоузгодження інтересів усіма учасниками процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку даної проблематики щодо формування депозитного портфелю комерційних банків здійснили зарубіжні вчені, зокрема, проблеми формування ефективної депозитної політики вивчали такі науковці як Е. Долан [10], П. Роуз [28], які здійснили ряд напрацювань щодо формування депозитних ресурсів комерційних банків як основної складової ресурсної бази фінансово-кредитних установ. Проблемам формування і розвитку вітчизняної банківської системи у пострадянський період присвячені праці значної когорти українських вчених-економістів, зокрема, професорів Алексеєнка М. М.[1], Васюренка О. В. [4-6], Дзюблюка О.В. [24], І. Івасіва та А. Мороза [21], Онишко С. В. [21], М. Савлука [21], якими здійснено значний обсяг фундаментальних теоретико-методологічних досліджень щодо формування, розвитку й ефективності функціонування банківської системи в Україні.

Дослідження функціонування ринку депозитних ресурсів комерційними банками є сферою наукових інтересів Витвицького М. [6], Дмитрієвої О. [11-12], Д'яконової І. [14-15], Кириленка В. [16], Коваль С. [17], Мамонтова А. [20], Олійника Д. [23], Рисіна В. [27] та інших дослідників.

Питанням здійснення ефективної депозитної політики комерційними банками об'єктами дослідження у Данилової Т. і Решетової А. [9], Дребот Н. та Галько О. [13], Лобанова А. [19], Черепа А. і Двигун Т. [33].

Проте багато питань, що стосуються аналізу формування депозитної політики ще не у повній мірі розглянуті і вивчені, що й вимагає аналізу даної проблеми на національному рівні.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз розвитку депозитної політики та формування депозитних ресурсів комерційними банками в умовах сучасного розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан розвитку фінансово-кредитної системи в Україні за останній період відбувається в умовах фінансової кризи, яка досить відчутно вплинула на стан банківської системи. Для розвитку банківської системи важливим фактором є розвиток депозитної політики

Для здійснення аналізу розвитку банківської системи України важливим є загальний огляд розвитку банківської системи за п'ятирічний період (таблиця 1).

Так, простежуючи функціонування і розвиток банківських установ в Україні за 2006-2011 роки, простежується незначне зростання кількості комерційних банків, що становить 102,6% у 2007 році відносно 2006 року. Проте, уже з 2008 року по 2010 рік відбувається скорочення кількості комерційних банків в Україні, що у відсотковому співвідношенні становить у 2009 році – 99,5%, у 2010 році – 98,5% відповідно до звітнього року. У 2011 році відбулося незначне збільшення кількості комерційних банків у порівнянні з 2010 роком на 2,1%.

Разом з тим, уже прослідковуючи п'ятирічний період функціонування діяльності комерційних банків зросла кількість комерційних банків на 2,6%.

У певній мірі зростає і кількість банків, які мають ліцензію НБУ і у 2006 році становить 88,1%, у 2007 році – 88,4%, у 2008 році – 92,9%, у 2009 році – 92,4%, у 2010 році – 90,7%, у 2011 році – 90,7%.

Досліджуючи ж по роках динаміку зміни у відсотковому співвідношенні кількості комерційних банків, які мають ліцензію НБУ, бачимо, що відсоток даних установ у 2007 році становить 102,9% відносно 2006 року, у 2008 році становить 105,1 % відносно 2007 року, в 2009 році становить 98,9 % відносно 2008 року, у 2010 році становить 96,7% відносно 2009 року. В 2011 році залишається незмінною кількість комерційних банків, які мають ліцензію НБУ відносно 2010 року і на 3,5% більше відносно 2006 року.

Що ж до питомої ваги комерційних банків з іноземним капіталом серед усіх банківських установ в Україні, то досить помітною стала тенденція їх зростання з 2006 по 2011 роки. Так, зокрема, у 2006 році кількість даних установ становила – 18,1%, у 2007 році – 23,7%, у 2008 році – 26,7%, у 2009 році –

25,9%, у 2010 році – 28,4%, у 2011 році – 26,8%.

Таблиця 1

Динаміка розвитку діяльності комерційних банків в Україні у 2006-2011 роках

Рік	Кількість банків, од.	Кількість комерційних банків, що мають ліцензію НБУ, од.	Комерційні банки, що мають ліцензії НБУ, %	Кількість банків з іноземним капіталом, од.	Комерційні банки з іноземним капіталом, %
2006	193	170	88,1	35	18,1
2007	198	175	88,4	47	23,7
2007 р. у % до 2006 р.	102,6	102,9		134,3	
2008	198	184	92,9	53	26,7
2008р. у % до 2007р.	100,0	105,1		112,8	
2009	197	182	92,4	51	25,9
2009 р. у % до 2008 р.	99,5	98,9		96,2	
2010	194	176	90,7	55	28,4
2010 р. у % до 2009р.	98,5	96,7		107,8	
2011	198	176	90,7	53	26,8
2011р. у % до 2010 р.	102,1	100,0		96,4	
2011р. у % до 2006р.	102,6	103,5		151,4	

Джерело: [3]

Резюмуючи і підводячи підсумок щодо результатів діяльності комерційних банків бачимо, що найбільше за досліджуваний період має місце зростання кількості банків з іноземним капіталом та кількості банків, які мають ліцензію НБУ, що є вагомим свідченням про впливання іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему.

Щодо структури залучених депозитів у розрізі окремих секторів економіки розглянемо їх видову структуру (таблиця 2).

Таблиця 2

Структура залучених депозитів у розрізі секторів економіки, %

Сектор економіки	Станом на:	
	01.01.2011 році	01.01.2012 році
1. Депозити інших секторів економіки	59,7	56,6
2. Нефінансові корпорації	25,0	27,7
3. Нерезиденти	5,6	6,0
4. Депозитні корпорації	4,7	5,1
5. Інші фінансові корпорації	4,1	3,9
6. Сектор загальнодержавного управління	0,9	0,7

Джерело: [3]

У структурі залучених депозитів у розрізі секторів економіки одне з найбільш чільних місць займають депозити інших секторів економіки, частка якого становить більше 50 % в структурі усіх депозитів. Разом з тим, у структурі залучених депозитів на 1.01. 2011 року значне місце займають нефінансові корпорації (25,0%), депозити нерезидентів (25,0%), залучені депозити депозитних корпорацій (4,7%) та депозити інших фінансових корпорацій (4,1%). Досить незначна частка депозитних ресурсів за вище згадуваний період – менше 1% належала сектору загальнодержавного управління у 2010 році.

Дещо видозмінена ситуація має місце у 2011 році, де відбувається зниження рівня депозитних ресурсів у таких секторах економіки як сектор загальнодержавного управління (на -0,2%) та у секторі інших фінансових корпорацій (на -0,2%) і найвищий рівень скорочення депозитних ресурсів має місце у інших секторах економіки (на -3,1%).

Позитивною тенденцією у звітному році є збільшення депозитних ресурсів у секторі депозитних

корпорацій (на +0,4%), збільшилися депозитні ресурси (на +0,4%) та зріс рівень нефінансових корпорацій (на + 2,7%).

Аналізуючи структуру залучених депозитів у розрізі секторів економіки, бачимо більш конкретизовану ситуацію розподілу на ринку депозитних ресурсів (таблиця 3).

Таблиця 3

Структура залучених депозитів за видами діяльності

Вид діяльності	Станом на:	
	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.
1.Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	25,2	27,1
2.Переробна промисловість	21,6	19,6
3. Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг продавцям	14,8	15,8
4. Діяльність транспорту та зв'язку	10,4	8,4
5. Добувна промисловість	8,7	11,3
6. Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	7,1	6,4

Джерело: [3]

Проводячи розгляд структури залучених депозитів за основними видами діяльності, спостерігаємо, що найвищий рівень структури залучених депозитів у базисному році припадає на торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 25,2%, на переробну промисловість припадає 21,6% залучених депозитів, біля 15% в структурі залучених депозитів припадає на операції нерухомим майном, оренду та інші послуги пов'язані з даним видом діяльності. Дещо більше 10% займають залучені депозити по таких видах діяльності як транспорт і зв'язок, менше 9% в структурі розміщених депозитів займають депозитні ресурси в добувній промисловості. Найнижчу позицію в структурі розміщених депозитних ресурсів займає сільське господарство, мисливство та лісове господарство рівень яких становить 7,1%.

В 2011 році дещо видозмінено тенденцію по видах діяльності у економіці держави, де у структурі залучених депозитів одне з чільних місць у зростанні відводиться торгівлі та іншим пов'язаним з нею послугам, де за даним видом діяльності рівень депозитних ресурсів зростає на 1,9%. Друге місце займають депозити добувної промисловості, де їх рівень в 2011 році зростає на 2,6% більше від 2010 року. В третій позиції чільне місце належить операціям з нерухомим майном та пов'язаними з даним видом діяльності послугами.

Структура залучення депозитних ресурсів за видами валют у комерційних банках України в залежності від строків їх залучення проаналізовано в таблиці 4.

Таблиця 4

Структура усіх залучених депозитів за строками та видами валют станом на 01. 01.2012 р., %

Вид валют	Термін залучення депозитів			
	Більше 2 років	Від 1 до 2 років	До 1 року	На вимогу
1. В гривневому еквіваленті	7,3	25,7	31,0	36,0
2. В національній валюті	5,6	22,4	28,4	43,4
3. В іноземній валюті	9,4	29,5	34,3	26,8

Джерело: [3]

Так, проводячи аналіз структури залучених депозитів комерційними банками України за періодичністю, то найнижчий рівень їх спостерігається в довгострокових депозитах (терміном більше 2 років) – 7,3; 5,6 і 9,4 відсотки відповідно. Досить стрімко збільшуються у структурі залучених депозитів вклади з строковим діапазоном від 1 до 2 років, що є цікавою тенденцією, оскільки свідчить про небажання фізичних і юридичних осіб зосереджувати свої фінансові ресурси на депозитних рахунках фінансово-кредитних установ.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, резюмуючи і підводячи підсумок щодо основних тенденцій розвитку і формування депозитного портфелю комерційними банками України, можна стверджувати, що простежується неоднорідність формування депозитних ресурсів за секторами національної економіки та за її основними галузями, що є свідченням про низький рівень довіри юридичних і фізичних осіб до вітчизняної банківської системи України.

Література

1. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія / М. Д. Алексеєнко. — К. : КНЕУ, 2002. — 276 с.
2. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; [За ред. А. М. Герасимовича]. — К. : КНЕУ, 2004. — 599 с.
3. Аналітичний огляд банківської системи за 2011 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://urik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2011.pdf
4. Васюренко О.В. Банківський менеджмент : навч. посібник / О.В. Васюренко. — К. : Академія, 2001. — 255 с.
5. Васюренко О. В. Банківський нагляд : підруч. / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. — К. : Знання, 2010. — Книга. — 600 с.
6. Васюренко О.В. Банківські операції : навч. посіб. / О. В. Васюренко. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — 318 с.
7. Витвицкий М. Структурированные депозиты / М. Витвицкий // Банковский менеджмент. — 2009. — № 3. — С. 43-47
8. Вовчак О. Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України / О. Вовчак, Н. Поляк // Вісник НБУ. — 2009. — № 9. — С. 22–25.
9. Данилова Т.Н. Применение финансовых моделей для исследования кредитно-депозитных стратегий деятельности коммерческого банка / Т.Н. Данилова, А.В. Решетов // Финансы и кредит. — 2008. — № 32. — С. 4-30.
10. Долан Э. Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Э. Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. / [Пер. с англ. В. Лукашевича и др.]; Под общ.ред. В. Лукашевича. — М. : Туран, 1996.
11. Дмитриева Е.А. Депозитные операции в системе услуг коммерческого банка: проблемы их эффективности / Е.А. Дмитриева // Банківська справа. — 2006. — № 2. — С. 18-23.
12. Дмитрієва О.А. Оптимізація депозитної діяльності комерційного банку / О.А. Дмитрієва // Фінанси України. — 2008. — № 5. — С. 15-17.
13. Дребот Н.П. Стратегія банківської установи на ринку депозитних послуг / Н.П. Дребот, О.Р. Галько // Регіональна економіка. — 2008. — № 4. — С. 125-132.
14. Д'яконова І.І. Пошук стратегії розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків / І.І. Д'яконова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_ME/Diakonova_2.pdf
15. Д'яконова І.І. У ефективності банківської системи — економічне зростання України : монографія / І.І. Д'яконова. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. — 92 с.
16. Кириленко В. Аналіз депозитної бази банку / В.Кириленко // Банківська справа. — 2007. — № 5. — С. 31-38.
17. Коваль С.Л. Формування фінансових ресурсів комерційних банків / С.Л. Коваль // Фінанси України. — 2004. — №7. — С. 110-115.
18. Лавров Р. В. Депозитна політика банку в сучасних умовах / Р. В. Лавров // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2010. — № 4 (8) . — С. 182–187.
19. Лобанова А.Л. Ресурсна політика комерційних банків України / А.Л. Лобанова // Фінанси України. — 2005. — №1. — С.88-95. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/vsunud/2009-3E/09kainss.htm>
20. Мамонтов А. Лояльность клиентов как ключ к увеличению депозитного портфеля / А. Мамонтов // Банковская практика за рубежом. — 2007. — № 11. — С.30-34.
21. Національний банк і грошово-кредитна політика : підручник. / [Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. та ін.]; За ред. А. М. Мороза; Київ. нац. екон. ун-т. — [2-е вид., перероб. і допов.] — К., 2002. — 476 с
22. Олексенко М. В. Депозитна політика комерційних банків України на сучасному етапі / М. В. Олексенко // Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. — 2011. — № 4 (16). — С. 166–171.
23. Олійник Д. Ресурсна база українських комерційних банків як джерело ліквідності / Д. Олійник // Банківська справа. — 2000. — № 2. — С. 42-44.
24. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання : монографія / За ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. — Тернопіль: ТНЕУ, 2010. — 384 с.
25. Рейтинг банків, що втратили найбільше депозитів [Електронний ресурс] / Економічна правда : електронне видання. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/49f8894977fa0>.
26. Рейтинг найбільших українських банків депозитів [Електронний ресурс] / Економічна правда : електронне видання. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/49f5582b56c73>.
27. Рисін В.В. Роль депозитів населення у формуванні ресурсної бази банку / В.В. Рисін // Регіональна економіка. — 2007. — № 1. — С. 229-237.

28. Роуз П.С. Банковский менеджмент/ [Под ред. И.В. Башниш, И.Е. Новикова]. – М. : Дело, 1997. – 744 с.
29. Рудан В. Ризики депозитно і діяльності та зв'язок з іншими банківськими ризиками / В. Рудан // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє – 2011. – Вип. 16. – С.131-135.
30. Стрілець Т.М. Ризики депозитної діяльності та зв'язок з іншими банківськими ризиками / Т.М. Стрілець, Н.В. Шаркаді // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 131-135
31. «Табу» на дотермінове зняття депозитів – паніки не буде? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/detail/76736>
32. Чи довіряєте Ви комерційним банкам? [Електронний ресурс]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=438
33. Череп А. Депозитна політика та роль у забезпеченні стабільності комерційного банку / А. Череп, Т. Двигун // Економіка. – 2009. – № 4. – С. 20-26.

УДК 336.02

Оголь Д.О.,
головний спеціаліст відділу економічної роботи
та грошово-кредитних відносин
Управління Національного банку України в Сумській області

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ КРАЇНИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування ринкової економіки фінансовий сектор представляє собою окремий самостійний сегмент економічної системи, який шляхом акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів забезпечує кругообіг коштів між економічними суб'єктами. При цьому мобілізуючи заощадження та спрямовуючи їх на приріст інвестицій, фінансовий сектор виступає основою досягнення економічної та фінансової стабільності, а також розвитку всієї економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження функціонування фінансового сектора здійснюється як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Зокрема, розвитку фінансового сектора присвячені роботи таких українських вчених як В.С. Свірський [1], Є.В. Касіян [5], С.В. Міщенко, С.В. Науменкова, А.А. Крилова, В.М. Кремень, І.О. Школьник [8]. Серед зарубіжних вчених найбільший внесок у дослідження даного питання здійснили Й. Шумпетер, Р. Маккінон, Е. Шоу, Н. Голдсміт, Р. Кінг, Р. Мертон, Б. Цві, Р. Ла Порт, Р. Левін [3], Е. Дермігук-Кунт, Е. Феєн [4]. Окрім того, слід зазначити, що проблемі оцінки фінансового сектора, його сутності та впливу на економічне зростання присвячені численні роботи економістів Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних організацій.

Незважаючи на значні здобутки у дослідженні проблем фінансового сектора у вітчизняній та іноземній наукових школах, досі остаточно не сформовано єдиного підходу щодо визначення сутності розвитку фінансового сектора, його критеріальних ознак та індикаторів оцінки.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності розвитку фінансового сектора і систематизація показників його оцінки та існуючого досвіду щодо даної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий сектор є однією з найбільш важливих сфер економіки країни, де відбувається формування фінансових ресурсів та послуг [1]. Розрізняють декілька характеристик, які можуть бути притаманні розвиненому фінансовому сектору, а саме: покращення ефективності та конкурентоспроможності фінансового сектора, зростання спектру доступних фінансових послуг, збільшення різноманітності установ, які працюють у фінансовому секторі, зростання обсягу капіталу, який перерозподіляється через фінансовий сектор, покращення регулювання і стабільності фінансового сектора, зростання доступності фінансових послуг для більшої частини населення [2].

Необхідно зазначити, що у сучасній економічній літературі поняття „розвиток фінансового сектора” досить часто ототожнюється з поняттям „фінансовий розвиток”. Одним із перших, хто звернув свою увагу на дослідження даного поняття був Р. Левін, на думку якого фінансовий розвиток відбувається лише тоді, коли фінансові інструменти, ринки і посередники починають краще виконувати свої функції, а саме відбувається удосконалення в продукуванні попередньої інформації про можливі інвестиції, моніторингу інвестицій і забезпеченні корпоративного управління, торгівлі,

диверсифікації та управління ризиками, мобілізації і розподілі заощаджень, обміні та торгівлі товарами і послугами. Кожна з цих функцій може здійснювати вплив на збільшення заощаджень та прийняття інвестиційних рішень і таким чином сприяти економічному зростанню [3]. Такої ж думки дотримуються і науковці Е. Феєн, Е. Дермірук-Кунт, які в основу фінансового розвитку покладають покращення здійснення функцій фінансового сектору. Наприклад, створення кредитних реєстрів призводить до покращення збирання та поширення інформації про потенційних боржників і в свою чергу покращення розподілу ресурсів призводить до економічного зростання; розвиток ринку акцій та облігацій дозволяють інвесторам мати більш диверсифікованих портфель, ніж який би вони мали без розвинутого ринку цінних паперів, а диверсифікація сприяє припливу капіталу до більш прибуткових проєктів, що також позитивно впливає на розвиток фінансового сектору і всієї економіки країни в цілому. Причому, вони вважають, що оцінка рівня розвитку фінансового сектору повинна базуватися на вимірі чотирьох його характеристик: розміру (глибини) – загальну кількість послуг, що надається фінансовими установами; доступу – широту використання окремих фінансових послуг та інструментів, ефективності та стабільності. Для кожної з цих характеристик застосовується система показників окремо по фінансовим установам та фінансовим ринкам, що формує собою матрицю оцінки характеристик фінансового сектору „4 × 2”, яка представлена в табл. 1 [4].

Таблиця 1

Матриця оцінки характеристик фінансового сектору „4 × 2”

	Фінансові установи	Фінансові ринки
Глибина	– Кредитування приватного сектору / ВВП; – Активи фінансових установ / ВВП; – M2 / ВВП; – Депозити / ВВП; – Додана вартість, створена фінансовим сектором / ВВП	– Капіталізація фондового ринку; – Приватні боргові цінні папери / ВВП; – Державні боргові цінні папери / ВВП; – Іноземні цінні папери / ВВП; – Капіталізація фондового ринку / ВВП; – Акції, які торгуються на ринку / ВВП
Доступ	– Кількість рахунків на 1000 осіб (комерційні банки); – Кількість відділень на 1000 осіб (комерційні банки); – Частина населення з банківським рахунком; – комерційні підприємств з кредитною лінією (всі підприємства); – комерційні підприємств з кредитною лінією (малі підприємства)	– Відсоток ринкової капіталізації окрім топ-10 найбільших компаній; – Відсотків ринкової вартості акцій окрім топ-10 найбільших компаній; – Дохідність державних облігацій; – Внутрішні боргові цінні папери / Загальна кількість борогових цінних паперів; – Приватні боргові цінні папери/ Загальна кількість борогових цінних паперів; – Нові випуски корпоративних облігацій / ВВП
Ефективність	– Чиста відсоткова маржа; – Кредитно-депозитний серед; – Непроцентні доходи від загального дохід;	– Коефіцієнт оборотності (оборот / капіталізації) на фондовому ринку; – Цінова синхронність (спільний рух); – Приватна торгова інформація; – Вплив ціни; – Ліквідність / трансакційні витрати;
Ефективність	– Накладні витрати (% від загальної суми активів); – Прибутковість (рентабельність активів, рентабельність власного капіталу);	– Котируючий спред по державних облігаціях; – Оборот облігацій (приватних, державних) на фондовій біржі; – Розрахунок ефективності
Стабільність	– Z-рахунок (або відстань за замовчуванням); – Коефіцієнти достатності капіталу; – Коефіцієнти якості активу; – Коефіцієнти ліквідності; – Інші (чиста валютна позиція до капіталу і т.д.)	– Волатильність (стандартне відхилення / середнє) індексу котирувань акцій; – Асиметрія індексу; – Уразливість до маніпуляції прибутком; – Ціна / Рентабельність; – Дюрація; – Короткострокові облігації / загальна кількість облігацій; – Кореляція дохідністю основних облігацій

Джерело: [4]

Окрім того, існує також інституційне бачення щодо визначення фінансового розвитку згідно з яким основою розвитку фінансового сектору виступають фінансові інституції, а основними обмеженнями – трансакційні витрати, податки, обчислювальні обмежники, нагляд та контроль. Тобто розвиток фінансового сектору безпосередньо залежить від того наскільки ефективно фінансові

установи можуть надавати свої послуги і у зв'язку з цим порушується низка питань, пов'язаних із оптимальністю структури фінансової системи та ефективністю тих чи інших інституцій або ринків [5].

Фахівцями Світового банку та Міжнародного валютного фонду розроблено підхід, згідно з яким для оцінки фінансового сектору необхідно зосередитися на галузевих показниках фінансового розвитку. Оцінка розвитку фінансового сектору повинна відображати роль ключових інституційних гравців, включаючи центральний банк, комерційні банки, ощадні установи, страхові компанії, іпотечні організації, пенсійні фонди, лізингові компанії та інститути фінансового ринку (табл. 2) [6].

Таблиця 2

Показники фінансового розвитку за підсекторами фінансового сектора

Підсектор	Показники
Банківський	– Загальна кількість банків; – Кількість філій та відділень; – Кількість філій / тис населення; – Банківські депозити / ВВП (%); – Банківські активи / загальні фінансові активи (%); – Банківські активи / ВВП (%)
Страховий	– Кількість страхових компаній; – Брутто-премії / ВВП (%); – Брутто-премії життя / ВВП (%); – Валова без премій зі страхування життя / ВВП (%)
Пенсійного забезпечення	– Види пенсійних планів; – Частка робочої сили, охоплених пенсією – Активи пенсійних фондів / ВВП (%); – Активи пенсійних фондів / загальні фінансові активи (%)
Іпотечний	– Іпотечні активи / загальні фінансові активи; – Іпотечний борг / ВВП
Лізинговий	– Орендовані активи / загальні внутрішні інвестиції
Грошовий	– Види та вартість інструментів грошового ринку; – Кількість та вартість щодня (щотижня) операцій у документах
Валютний ринок	– Обсяг і вартість щоденних операцій з іноземною валютою; – Адекватність іноземної валюти
Ринок капіталу	– Кількість цінних паперів в лістингу (облігації та акції); – Частка домашніх господарств, корпорацій, банків у володінні цінними паперами; – Кількість та вартість нових випусків (облігацій та акцій); – Ринкова капіталізація / ВВП (%); – Обсяг нових випусків/ ринкова капіталізація (%); – Розмір ринку похідних інструментів
Інвестиційний	– Види та кількість схем (унікальний і змішані фонди); – Активи та темпи зростання (номінальна і у відсотках від ВВП); – Загальна кількість інвесторів і середній залишок на інвестора; – Частка домашніх господарств, корпорацій, банків в загальному обсязі активів взаємних фондів

Джерело: [6]

Вичерпно тлумачення поняття фінансового розвитку представлено у доповіді з фінансового розвитку (Financial Development report), яка розроблена міжнародною організацією „Всесвітній економічний форум”. Відповідно до цього документу фінансовий розвиток – це сукупність факторів, економічної політики та системи правових інституцій, які сприяють ефективнішому фінансовому посередництву, більш „глибокому” та „широкому” доступу до капіталу та фінансових послуг [7].

Рівень фінансового розвитку спеціалістами Світового економічного форуму пропонується розраховувати на основі індексу, який включає в себе низку факторів, що впливають на фінансову глибину та ефективність надання фінансових послуг. При цьому всі ці фактори можна згрупувати в три великі групи: фактори, політика та інституції; фінансове посередництво і доступ до фінансових послуг.

Перша група включає в себе базові характеристики, які формують фінансовий розвиток: інституційне середовище, бізнес-середовище і фінансову стабільність. Друга група факторів враховує специфіку розвитку фінансового посередництва у розрізі банківських фінансових послуг, небанківських фінансових послуг та функціонування фінансових ринків. Остання група факторів фінансового розвитку характеризує канали доступу до капіталу.

Науковець І. О. Школьник проблему фінансового розвитку країни досліджувала з позиції розвитку фінансового посередництва і запропонувала з цією метою групувати індикатори у наступні блоки: фінансова архітектура, розмір та ефективність фінансової системи, активність фінансових

посередників [8].

Висновки з даного дослідження. Проведена систематизація існуючих науково-методичних підходів дозволяє зробити висновок, що „розвиток фінансового сектора” являє собою досить складне і багатогранне поняття. Ми вбачаємо у цьому понятті комплексну динамічну характеристику функціонування фінансового сектора, яка формується під впливом низки чинників і сприяє покращенню ефективності діяльності фінансових інституцій та доступності капіталу для основних економічних суб’єктів.

Література

1. Свірський В. С. Фінансовий сектор економіки: інституційно-функціональний підхід / В. С. Свірський // Сталий розвиток економіки – № 3 – 2012. – С. 317-320.
2. The Importance of Financial Sector Development for Growth and Poverty Reduction [Електронний ресурс] // Department for international development – Режим доступу: <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/finsecworkingpaper.pdf>
3. Levine R. Finance and Growth: Theory and Evidence / R. Levine // NBER Working Paper . – 2004. – С. 5-7
4. Čihák M. Benchmarking Financial Systems around the World / M. Čihák, A. Demirgüç-Kunt, E. Feyen, R. Levine // Policy Research Working Paper – 2012 – с.6-8
5. Касіян, Є. В. Теоретичні підходи до визначення категорії фінансового розвитку у світовій економічній науці та його роль у економічному зростанні / Є. В. Касіян // Економічний часопис – XXI – 2012 – № 7.
6. Financial sector assessment [Електронний ресурс]: a handbook // The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, The International Monetary Fund. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/pdf/ch02.pdf>
7. The Financial Development Report 2012 [Електронний ресурс] // World Economic Forum, 2012. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopmentReport_2012.pdf
8. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І. О. Школьник. – Суми: Мрія, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.

УДК 336.226

Сомова В.В.,
аспірантка*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

НАПРЯМИ У ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Аналіз та оцінка ефективності прийнятих рішень є основою розв’язку будь-яких економічних питань. Це пов’язано з тим, що в цілому сутність застосування оцінки полягає не лише у розкритті наявних процесів з погляду конкретного питання або явища, що досліджується, але й визначення доцільності застосування таких процесів у майбутньому або можливості їх відповідного корегування. При цьому варто відмітити, що складність проведення тієї або іншої оцінки у сфері економічних взаємовідносин залежить від наявності різної сукупності чинників впливу на досліджувані об’єкти, процеси або явища, де такі впливи можуть, окрім всього, визначатися як з погляду об’єктивних, так й суб’єктивних факторів. В якості конкретного прикладу із складності визначення оцінки певного економічного процесу можна вказати визначення оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення.

Зокрема така складність обумовлюється необхідністю врахування як об’єктивної так суб’єктивної складової у розкритті зазначеної оцінки [12].

Тож це у підсумку й визначає актуальність обраного напрямку дослідження як в теоретичному, так й практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо безпосередньо торкатися розкриття питання

* Науковий керівник: Глущенко В.В. – д.е.н., професор

з оподаткування доходів фізичних осіб, то варто відмітити, що більшість науковців при дослідженні такого питання, як правило, звертає увагу або на загальне навантаження діючої системи оподаткування на доходи фізичних осіб з погляду діяльності безпосередніх роботодавців [5; 9], або визначає динаміку значень сплачених обсягів відповідного податку та його питомої ваги у структурі всіх сплачених податків з точки зору виникаючих впливів щодо поповнення дохідної частини бюджетів та на подальший економічний розвиток [2; 4]. Звісно, що такі визначення оцінок ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення мають право на існування, бо враховують ключові макроекономічні орієнтири економічного розвитку. Зокрема, сутність узагальнення таких оцінок можна знайти у дослідженнях І. Я. Чугунова та А. О. Нікітішина [12], В.М. Мельник та Г. С. Мельничук [7], О. О. Кривцова [4], Ю. В. Жеревчука [3]. Однак, розмежувати таке структурування оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення досить складно, бо присутнім є щільний взаємозв'язок між оцінками окремих рівнів. Можна говорити, що таке визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб є недостатнім, бо зазначені вище напрями відповідного аналізу не враховують наявної множини проявів виникаючих впливів з погляду формування податку на доходи фізичних осіб. Відтак слід відмітити, що питання оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення є недостатньо розкритим та потребує подальшого доопрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є проведення структурування різних оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення та визначення напрямів з узагальнення таких оцінок як єдиного цілого. Тобто, зазначене вище, складає окремі завдання із розкриття обраної мети даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. При аналізі можливості проведення структурування різних оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення, слід звернути увагу на те, що таке структурування повинно проходити з погляду макrorівня, мезорівня та мікрорівня формування виникаючих впливів при сплаті відповідного податку. Так, з погляду макrorівня, розгляд оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб може визначатися, як вже це було відмічено вище, з погляду урахування тиску оподаткування на діяльність потенційних роботодавців. Поряд з цим, відповідна оцінка може розглядатися, наприклад, й з погляду зростання фонду заробітної плати працівників. Проте, така оцінка повинна узагальнюватися щодо специфічних умов ведення відповідної діяльності окремих суб'єктів господарювання у тій або іншій галузі економіки. Тобто, відповідна оцінка може вже визначати мезорівень її узагальнення, де ключовими є фактори впливу на ведення господарської діяльності окремої галузі економіки. Доцільність врахування такої оцінки пов'язано з тим, що значна частина доходів населення визначається відповідно до обсягів отриманої заробітної плати, динаміка зростання якої є взаємозалежною зі сталістю ведення господарської діяльності різних суб'єктів господарювання, зокрема, та економічним розвитком у цілому. В той же час, при визначенні динаміки фонду заробітної плати варто звернути увагу й на динаміку прожиткового мінімуму та динаміку мінімальної заробітної плати, що певною мірою може визначати мікрорівень відповідної оцінки. Таке визначення пов'язано з тим, що прожитковий мінімум та мінімальна заробітна плата торкаються вже кожної фізичної особи щодо визначення сум сплачених податків з доходів фізичних осіб. Відтак, при розкритті структурування оцінок з визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб з погляду макrorівня, мезорівня та мікрорівня варто враховувати їх загальний взаємозв'язок, що може бути відображено у безпосередній процедурі здійснення таких оцінок.

В якості іншої ознаки щодо можливого структурування різних оцінок з розкриття ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення виступає вже врахування суб'єктивних та об'єктивних чинників щодо визначення їх впливу на динаміку величини податку з доходів фізичних осіб. Так, в якості об'єктивних чинників такого впливу є, насамперед, врахування загальної динаміки економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих галузей економіки, суб'єктів господарювання, зокрема. До суб'єктивних чинників з визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення можна віднести розвиток соціального середовища існування населення, задоволення потреб населення як у в змозі забезпечити себе гідною роботою, так й відпочинком. Прикладами застосування таких оцінок можна визначити дослідження М. Я. Рудої [10], А. Боброва [1].

При цьому, врахування суб'єктивних та об'єктивних чинників щодо визначення їх впливів на динаміку величини податку з доходів фізичних осіб також має щільний взаємозв'язок, як це було відмічено з погляду такої ознаки можливого структурування оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб як врахування рівнів впливів на відмічене оподаткування. Прояв щільного взаємозв'язку між суб'єктивними та об'єктивними чинниками щодо визначення їх дії на динаміку величини податку з доходів фізичних позначається у відображенні різних статистичних показників з аналізу ринку праці, демографічної ситуації, доходів населення, соціального забезпечення. Разом з тим, такий прояв може бути відображено як з погляду кількісних, так і якісних оцінок визначення застосованих підходів щодо оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення. Прикладом кількісної оцінки може бути,

зокрема, визначення загальної динаміки отриманих податків з доходів населення, що є основою дослідження у працях більшості науковців. Прикладом якісної оцінки такої динаміки можна вважати рекомендації та висловлювання фахівців щодо визначення окремих заходів із запровадження подальших напрямків з оподаткування доходів населення.

Таким чином, для подальшого розгляду ознак структурування різних оцінок з визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення варто звернути увагу на взаємність зазначених вище статистичних показників з аналізу динаміки значень як обсягів сплаченого податку, так й обсягів отриманого доходу населенням. У даному сенсі, насамперед, варто виділити як прямі, так й опосередковані оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення.

Зокрема, прямі оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення розкривають загальну динаміку отриманих податків, та їх питому вагу у загальній структурі інших податків. Можна говорити про те, що прямі оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення визначаються як абсолютними значеннями (абсолютні значення отриманих податків), так і відносними (наприклад, питома вага податку з доходів фізичних осіб у загальній структурі всіх податків). Прикладом прямих оцінок ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення можна назвати криву концентрації податків, значення коефіцієнту Каквані тощо [11].

Опосередковані оцінки з визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення базуються на співставленні не лише тих даних, які розкривають динаміку сплачених обсягів податку та отриманого доходу з боку населення. Відмічене співставлення може торкатися й загального економічного розвитку окремих галузей економіки, суб'єктів господарювання, соціально-економічного розвитку країни в цілому, мотивації праці тощо [8]. Прикладами таких оцінок можна назвати врахування:

- темпів зміни в обсягах сплачених податків та обсягів отриманого доходу порівняно до темпів зміни валового внутрішнього продукту;
- темпів зміни в значеннях мінімальної заробітної плати та обсягів прибутків, які отримані різними суб'єктами господарювання;
- зміни межі оподаткування доходів фізичних осіб відповідно до розшарування верст населення за величиною отриманого доходу тощо.

Таким чином, опосередковані оцінки з визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення можуть бути як абсолютними, так й відносними. Слід відмітити щільний взаємозв'язок між окремими різновидами оцінок з дослідження ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення.

Разом з цим, з наведеного вище видно, що проведення загального структурування різних оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення можливе з погляду:

- врахування окремих рівнів впливу щодо визначення оцінки, яка розглядається;
- факторів впливу на визначення відповідної оцінки, де варто виділити суб'єктивні та об'єктивні фактори;
- застосованого методу визначення оцінок, де можна виділити прямі та опосередковані оцінки;
- уявлення оцінок, яке передбачає врахування кількісних та якісних оцінок;
- подання кількісних оцінок у вигляді абсолютних або відносних їх значень;
- складності побудови оцінок прості, складні (зокрема даний пункт більш докладно буде розглянуто нижче).

Таким чином, загалом існують різні подання оцінок із визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення. Це вимагає здійснити розгляд окремих напрямків з узагальненого подання таких оцінок для дослідження ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення.

У згаданому вище аспекті розкриття відповідної оцінки, слід говорити про визначення так званого інтегрального подання такої оцінки, що дозволяє говорити про утворення складної оцінки з більш простих оцінок. Це передбачає отримання деякого загального значення підсумкової оцінки із різних окремих оцінок щодо визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення. Проте, не всі окремі оцінки можуть бути згруповані в одну узагальнену оцінку. Таке обмеження торкається поєднання якісних та кількісних оцінок з визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення. Відповідно, переважно інтегральні оцінки є порівняльними оцінками, які варто застосовувати для визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення з точки зору окремих інтервалів часу, коли таке оподаткування розглядається.

Іншим прикладом побудови складних оцінок для визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення є врахування динаміки

досліджуваних показників для розкриття відповідної оцінки. Зокрема, така оцінка визначається з погляду інтерпретації та аналізу різних статистичних даних, що віддзеркалюють відповідні процеси економічної динаміки та подаються у вигляді регресійних рівнянь [6].

Також не менш важливим інструментом побудови складної оцінки для визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення може бути застосування різних моделей. Наприклад, якщо розглядати оптимізаційну модель, то відповідну оцінку можна визначити на основі співставлення наявних даних щодо отриманих податків з доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення та даних, які є розв'язанням відповідної оптимізаційної задачі за обраною оптимізаційною моделлю. Таке співставлення можна розглядати як порівняльну оцінку, яка визначається за фактором часу щодо змінності досліджуваних даних, так й оцінку, яка розкриває загальну ефективність оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення. Для розкриття загальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення варто визначати відхилення розрахункових даних від їх наявних значень.

Загалом можна говорити як про різні ознаки структурування, так і подання оцінок ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в системі перерозподілу доходів населення, що у підсумку і розкриває окремі напрями визначення таких оцінок, які у цілому узагальнюються відповідно до рівнів та чинників впливу щодо розкриття сутності оподаткування доходів фізичних осіб.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у статті зроблено спробу щодо розкриття окремих напрямів у визначенні оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення. Основою такого розкриття є узагальнення різних ознак із проведення структурування окремих оцінок з ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення та визначення напрямів з узагальнення таких оцінок як єдиного цілого. Разом з цим, у роботі показано можливість застосування окремих напрямів з узагальнення оцінок щодо розкриття ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення з метою проведення порівняльного аналізу дієвості зазначеного оподаткування та визначення його загальної ефективності. В якості подальших досліджень слід обрати конкретизацію підходу щодо проведення порівняльного аналізу між різними оцінками ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення та підходу з розкриття загальної оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб.

Література

1. Боброва А. О критериях оптимального налогового бремени / А. Боброва // Общество и экономика. – 2005. – № 10-11. – С. 171-176.
2. Демченко Т. М. Податок з доходів фізичних осіб у системі державних доходів / Т. М. Демченко // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 270-277.
3. Жеревчук Ю. В. Фіскальний потенціал прибуткових податків / Ю. В. Жеревчук // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16), Т. 1. – С. 42-50.
4. Кривцов О. О. Соціально-економічний розвиток України та ефективність оподаткування доходів фізичних осіб / О. О. Кривцов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – Вип. 111. – С. 44-51.
5. Лапінський І. Е. Шляхи детінізації економіки держави у контексті застосування непрямих методів легалізації економічних агентів / І. Е. Лапінський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vcndtu/2011_52/11.htm.
6. Ляшенко В. В. Интерпретация и анализ статистических данных, описывающих процессы экономической динамики / В. В. Ляшенко // Бизнес Информ. – 2007. – № 9(2). – С. 108-113.
7. Мельник В. М. Вплив бюджетно-податкового регулювання на розвиток промислового виробництва в Україні / В. М. Мельник, Г. С. Мельничук // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 44-52.
8. Онікієнко В. В. Методологічні проблеми оцінки ефективності мотивації конкурентоспроможності у сфері праці / В. В. Онікієнко, М. В. Семікіна // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 157-165.
9. Присяжнюк І. В. Аналіз податкового навантаження на доходи населення / І. В. Присяжнюк // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2006. – Вип. 102. – С. 251-257.
10. Рудая М. Я. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб при бюджетів місцевого формуванні самоврядування / М. Я. Рудая // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1(48). – С. 123-130.
11. Холод Н. Фінансові інструменти державного регулювання доходів населення / Н. Холод // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 483-488.
12. Чугунов І. Я. Оподаткування доходів громадян як складова фінансово-економічних відносин / І. Я. Чугунов, А. О. Нікітішин // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1 (42) – С. 3-11.

УДК 336.748

Колдовський А.В.,
аспірант*, асистент кафедри
бухгалтерського обліку та аудиту
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

ОПТИМАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗОЛOTOВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ ЯК МЕТОД СТРАХУВАННЯ «РАПТОВОЇ ЗУПИНКИ» ПРИПЛИВУ КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. Управління золотовалютними резервами країни є органічною складовою валютної політики центрального банку, що безпосередньо впливає на можливості ефективного використання ним основних інструментів валютного регулювання, зокрема, таких як девізна політика, установлення режиму валютного курсу, ревальвації та девальвації тощо. Особливе місце у механізмі валютного регулювання займають золотовалютні резерви. Ця особливість полягає в тому, що саме через них реалізується внутрішній зв'язок стану валютного ринку країни зі станом національної економіки країни та забезпечується суто економічне регулювання валютної сфери. Слід зазначити, що питання визначення оптимального рівня золотовалютних резервів центрального банку країни як методу страхування від «раптової зупинки» припливу капіталу в системі валютного регулювання, який, на відміну від існуючих, ендегенізує ймовірність «раптової зупинки» за допомогою емпіричних моделей, є актуальним, особливо за сучасних умов фінансової нестабільності економіки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних та методологічних засад, розробці практичних аспектів управління золотовалютними резервами присвячено наукові праці відомих зарубіжних учених: Алібера Р., Блекмена К., Вільямсона Д., Кларка Р., Доунза П., Дулі М., Грінспена А., Келлі М., Кійотакі Н., Матсуяма К., Мюррея Д., Пейбро М., Пітерман С., Сінкі Д., Сміт В., Френкеля Д., Хілі Д. та ін. У вітчизняній економічній літературі ці проблеми відображено у працях Боринця С.Я., Гальчинського А.С., Журавки Ф.О., Костіної Н.І., Лупіна О.Б., Савлука М.І., Стельмаха В.С., Юценка В.А. та ін. Роботи зазначених авторів сприяли розширенню уявлень про золотовалютні резерви, проте у існуючих дослідженнях, на наш погляд, залишається не висвітленим досить широке коло проблем, пов'язаних з питанням оптимального рівня золотовалютних резервів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні практичних підходів щодо оптимального рівня золотовалютних резервів як методу страхування «раптової зупинки» припливу капіталу в системі валютного регулювання та обґрунтування можливості застосування концептуальної моделі щодо визначення оптимального рівня цих резервів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах нестабільності економіки досить гостро стоїть питання оцінки оптимального рівня золотовалютних резервів з точки зору статистичної моделі, в якій резерви впливають як на ймовірність «раптової зупинки», так і на витрати за рахунок зниження балансового ефекту доларизації. Отже, проаналізуємо та обґрунтуємо питання оптимального рівня золотовалютних резервів для України та для 27 країн, які взято у загальну вибірку за критерієм країн, що переживали періоди «раптової зупинки» притоку капіталу у системі валютного регулювання з метою оцінки того, наскільки добре підготовлені дані країни до протистояння нестабільності економічних процесів та у порівняльному аспекті визначимо відповідність резервів оптимальним значенням [2].

Слід звернути увагу, що золотовалютні резерви центральних банків розвинутих країн перед сучасною світовою фінансовою кризою були, в середньому, близькими до оптимальних рівнів, в той же час, дані резерви у країнах з економікою, що розвивається не був таким очевидним [3]. Тим не менш, переважали неоднорідності за регіонами з точки зору безпеки: Латинська Америка була ближче за всіх щодо оптимальних рівнів, в той час як запаси в країнах Східної Європи знаходилися нижче оптимального рівня, а ті, що знаходяться в Азії – вище рівня.

Отже, відправна точка нашого дослідження ґрунтується на припущенні, що міжнародні резерви відповідають двом ключовим цілям.

З одного боку, вони можуть вплинути на ймовірність «раптової зупинки» у притоках капіталу. З іншого боку, вони можуть мати вплив на витрати, пов'язані з фінансовою кризою. У цьому випадку,

* Науковий керівник: Журавка Ф.О. – д.е.н., професор, завідувач кафедри

центральному банку потрібно буде орієнтуватися на такий рівень міжнародних резервів, який порівнює вплив накопичення резервів на очікувані витрати «раптової зупинки» у відношенні до можливості витрат золотовалютних запасів [4].

Отже, розглянемо випадок, в якому грошово-кредитне регулювання мінімізує наступні функції витрат $L(R)$:

$$L(R) = P(SS = 1 | R) K(R | SS = 1) + \rho R, \quad (1)$$

де R – міжнародні резерви як частка продукції;

$P(SS = 1 | R)$ – ймовірність раптової зупинки, зумовленої резервами R ;

$K(R | SS = 1)$ – затратність виникнення раптової зупинки;

ρR – можливі витрати резервів, де ρ є відсотки від урядових облігацій, отримані від резервів.

Припустимо, що ймовірність раптової зупинки і витрати виробництва є функцією міжнародних резервів, тобто $P(SS = 1) = F(R)$ і $K(SS = 1) = K(R)$. У цьому випадку ми формально визначаємо оптимальні резерви (R^*), як:

$$R^* \equiv \arg \min_{R > 0} L(R) = F(R) K(R) + \rho R, \quad (2)$$

Будь-який варіант рішення повинен задовольняти умову першого порядку:

$$F'(R^*) K(R^*) + K'(R^*) F(R^*) + \rho = 0, \quad (3)$$

Для окремих випадків, в яких $F(R)$ виходить з оцінки пробіт-моделі, і вартісна функція $K(R)$ є лінійною у R , або:

$$F(R) = \int_{-\infty}^{aR} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-t^2/2} dt, \quad K(R) = \phi R, \quad (4)$$

то рівняння (3) прийме вигляд:

$$\frac{\alpha \phi}{\sqrt{2\pi}} e^{-(\alpha R^*)^2/2} R^* + \phi \int_{-\infty}^{aR^*} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-t^2/2} dt + \rho = 0, \quad (5)$$

яка визначає рівень оптимальних резервів R^* . Для того, щоб переконатися, що цей рівень запасів є оптимальним, умова другого порядку вимагає наступне:

$$\frac{\alpha \phi}{\sqrt{2\pi}} e^{-(\alpha R^*)^2/2} (2 - \alpha^2 R^{*2}) > 0, \quad (6)$$

яка припускає, що $\alpha < 0$ і $\phi < 0$, тому потрібно:

$$R^{*2} < 2 / \alpha^2, \quad (7)$$

Емпіричні результати розгляду оптимальних резервів у відповідності з вищевказаною схемою потребують оцінки пробітної моделі, що описує вірогідність «раптової зупинки», а також як і моделі, що зв'язує витрати «раптової зупинки» з міжнародними резервами та іншими потенційно відповідними змінними.

Слід розглянути емпіричне оцінювання даної стратегії. Робота Кальво, Іскердо і Мехія припускає, що внутрішні зобов'язання доларизації (Domestic Liability Dollarization – ВЗД) разом з можливими змінами у реальному ефективному обмінному курсі (РЕОК) після «раптової зупинки» (РЕОК), що зміг би привести дефіцит поточного рахунку до нуля – є ключовими детермінантами ймовірності системної «раптової зупинки», захоплюючи потенційні ефекти балансів після кризи в іноземному фінансуванні [5].

Однак, їх робота не розглядає потенційний вплив, який міжнародні резерви могли б мати в якості компенсації небезпеки, спричиненою ВЗД. Для того, щоб дослідити цей потенційний компенсуючий ефект, ми будемо спиратися на їх оцінки, але представляти поняття чистої ВЗД.

Таким чином, ми оцінюємо пробіт типу:

$$P(SSt = 1) = \Phi(\alpha_0 + \alpha_1 (1 - \alpha - 1) + \alpha_2 (NetDLD_{t-1}) + X\beta + \sum \eta_i time\_dumi), \quad (8)$$

де $(1 - \omega)$ являє собою зміну в ВЗД, що є результатом від припинення фінансування дефіциту поточного рахунку;

X являє собою набір контрольних змінних, таких як прямі іноземні інвестиції, портфельні інтеграції, умови зростання торгівлі, урядовий баланс, режим обмінного курсу, співвідношення $M2$ до резервів і зовнішнього боргу як частки ВВП;

$NetDLD$ – чистий дохід внутрішньої доларизації.

З метою скорочення потенційних ендегенних проблем, всі змінні відстають на один період. Пропонуємо використовувати показники бази даних Кальво, Іскьєрдо і Мехія, яка охоплює 110 країн.

Слід звернути увагу на те, що коефіцієнт, супроводжуваний чистий прибуток ВЗД, знаходиться на рівні одного відсотка, перевіряючи релевантність міжнародних резервів у зниженні ймовірності «раптової зупинки».

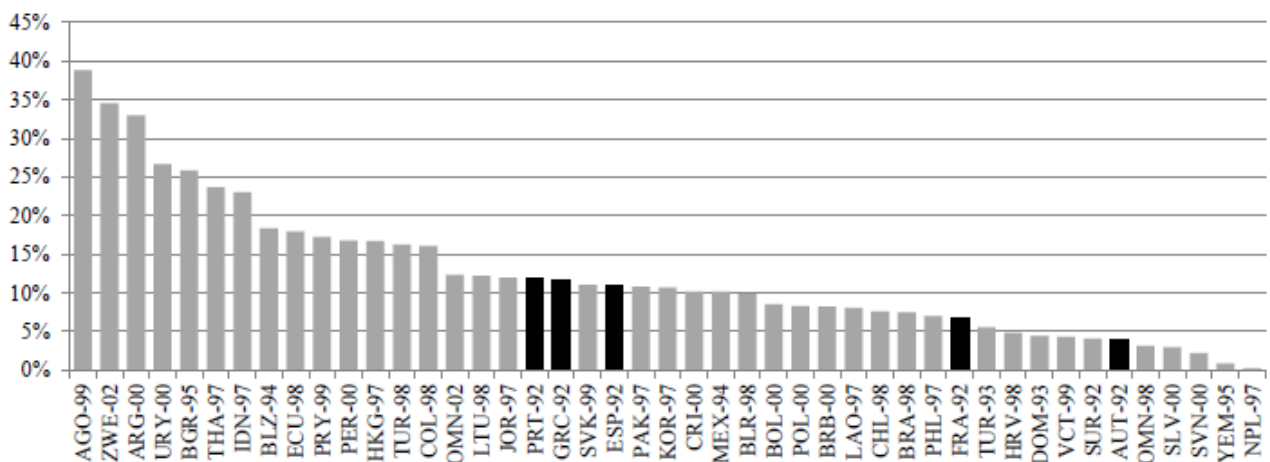
Друга складова цього емпіричного підходу до визначення оптимального резерву вимагає оцінки функції вартості, залежної від золотовалютних запасів. Можна було б стверджувати, що скорочення фінансування в іноземній валюті негативно впливає на підприємства, які мають заборгованість у тій же валюті, що призвело до зниження виробництва або призвело прямо до дефолту як наслідок значного впливу балансу – може бути зменшений від надання кредитування центральним банком в іноземній валюті за рахунок використання раніше накопичених міжнародних резервів [6].

Насправді, ця політика була широко використана Бразилією з успішними результатами під час фінансової кризи у 2008-2009 роках. Оцінка такої функції витрат спочатку вимагає визначення виробничих витрат. Більшість підходів спрацьовує, зосередившись на середньому падінні виробництва у зв'язку з наслідками кризи. Однак, ці заходи не враховують відмінності щодо тренда, те, що вважаємо більш необхідним і що включаємо в наші оцінки нижче.

Пропонуємо діяти наступним чином: по-перше, для кожної країни, включеної в наше пробітне оцінювання, обчислюємо дисконтовані суми будь-яких суміжних негативних похибок як різниця у відсотках між спостережуваними ВВП і його відповідним HP трендом (HP тенденція розраховується за період 1980-2010 рр.). Дана методика має тенденцію недооцінювати вихідних збитків, тенденція HP має спрямування до падіння обсягів виробництва. Тому пропонуємо використовувати коефіцієнт дисконтування у розмірі 10%).

Для кожного етапу позначимо T як період, що безпосередньо передуює до падіння ВВП нижче тренда. За допомогою цієї інформації, ми потім вибираємо ті етапи, в яких «раптова зупинка» відбувається раз в 3 роки з центром в точці T , так що обрані етапи відповідають падінням обсягів виробництва, які виникають після або під час «раптової зупинки».

На рис. 1 представлений ряд витрат кризи для групи країн у нашій вибірці, що мали досвід «раптової зупинки». Він визначає 45 випадків, з виходом витрат в межах від 0,3 до 38,8 відсотка ВВП.

Чорним кольором виділено країни з розинutoю економікою

Рис. 1. Вихідні витрати системної раптової зупинки серед проблемних країн

Джерело: запропоновано та розроблено автором на основі параметрів бази даних Кальво, Іскьєрдо і Мехія [7]

З визначеними витратами виробництва, ми приступаємо до рівняння оцінки детермінантів цих витрат, використовуючи регресію типу:

$$K_{Ti} = \phi_0 + \phi_1 (1 - \omega_{Ti}) + \phi_2 (NetDLD_{Ti}) + X_{Ti} \gamma + \sigma ShockSize + \varepsilon_{Ti}, \quad (9)$$

де K_{Ti} – представляє виробничі витрати для країни;

i – ці витрати вважаються вразливістю країни до «раптової зупинки»;

$NetDLD$ – чистий дохід внутрішньої доларизації;

$ShockSize$ – рівень потрясіння.

З емпіричної оцінки рівняння (8) і (9), тепер можна об'єднати їх разом, у визначенні оптимального рівня золотовалютних резервів. Враховуючи даний факт, ми використовуємо додаткові змінні:

$$\frac{\alpha_2}{\sqrt{2\pi}} e^{-A^2/2} B + \phi_2 \int_{-\infty}^A \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-t^2/2} dt + \rho = 0, \quad (10)$$

$$A = \alpha_0 + \alpha_1 (1 - \omega) + \alpha_2 (NetDLD) + X\beta + \eta, \quad (11)$$

$$B = \phi_0 + \phi_1 (1 - \omega_{Ti}) + \phi_2 NetDLD_{Ti} + X_{Ti} \gamma + \sigma ShockSize, \quad (12)$$

$$NetDLD = DLD - R^*, \quad (13)$$

де η – це приблизний коефіцієнт часу, який відображає глобальні фінансові умови;

R^* – оптимальний рівень резервів;

$NetDLD$ – чистий дохід внутрішньої доларизації;

DLD – дохід внутрішньої доларизації;

За допомогою рівнянь (10)-(13) можна оцінити рівень оптимальних резервів, контролюючи при цьому інші фактори, що впливають як на ймовірність, так і вартість «раптової зупинки». Використовуючи приблизні параметри на основі бази даних Кальво, Іскьердо і Мехія [7], ми обчислюємо оптимальний рівень міжнародних резервів станом на 2007 рік для 27 країн, що розвиваються (вказані в табл. 1), з метою оцінки того, наскільки добре були підготовлені ці країни до протистояння світовій фінансовій кризі 2008-2009 років.

Таблиця 1

Країни з кризовими економічними процесами

Азія	Латинська Америка	Європа	Інші
Китай	Аргентина	Україна	Єгипет
Індонезія	Бразилія	Болгарія	Нігерія
Корея	Чилі	Чехія	ПАР
Малайзія	Колумбія	Угорщина	
Філіппіни	Домініканська республіка	Польща	
Таїланд	Мексика	Румунія	
	Перу	Росія	
	Уругвай	Словаччина	
	Венесуела	Туреччина	

Оскільки існує багато дискусій про потенційно надмірне накопичення резервів навколо країн з ринками, що розвиваються, ми орієнтуємося на країни, які належать до ринку облігацій JP Morgan. Останнім елементом для того, щоб обчислити оптимальні запаси в кожен момент часу є те, що хоча зміни конкретної країни, використані в обох пробітних і продуктивних витратах, оцінки можуть вибиратися для кожного моменту часу [8].

Крім того, слід визнати, що центральні банки можуть стикнутися з невизначеністю у виборі між різними характеристиками ймовірності «раптової зупинки» (рівняння (8)) і вартості функції «раптової зупинки» (рівняння (9)).

З метою вирішення цих питань припустимо, що центральний банк країни здійснює здорову політику шляхом мінімізації цільової функції, описаної в рівнянні (1) для найбільш консервативної моделі, тобто передбачається, що центральний банк країни зустрічається з невизначеністю моделі (де кожна модель визначається як трійка пробітного рівняння, вартості функції і певного розміру зовнішнього шоку) і вибирає оптимальні рівні резервів по найконсервативнішій моделі.

Слідуючи цьому підходу, обчислюємо для кожної країни оптимальні резерви для комбінації пробітних оцінювань. Отже, середній запас міжнародних резервів в нашій вибірці до 2007 року складав 21% від ВВП, в той час як середній оптимальний рівень запасів складав 25,7% від ВВП (рис 2).

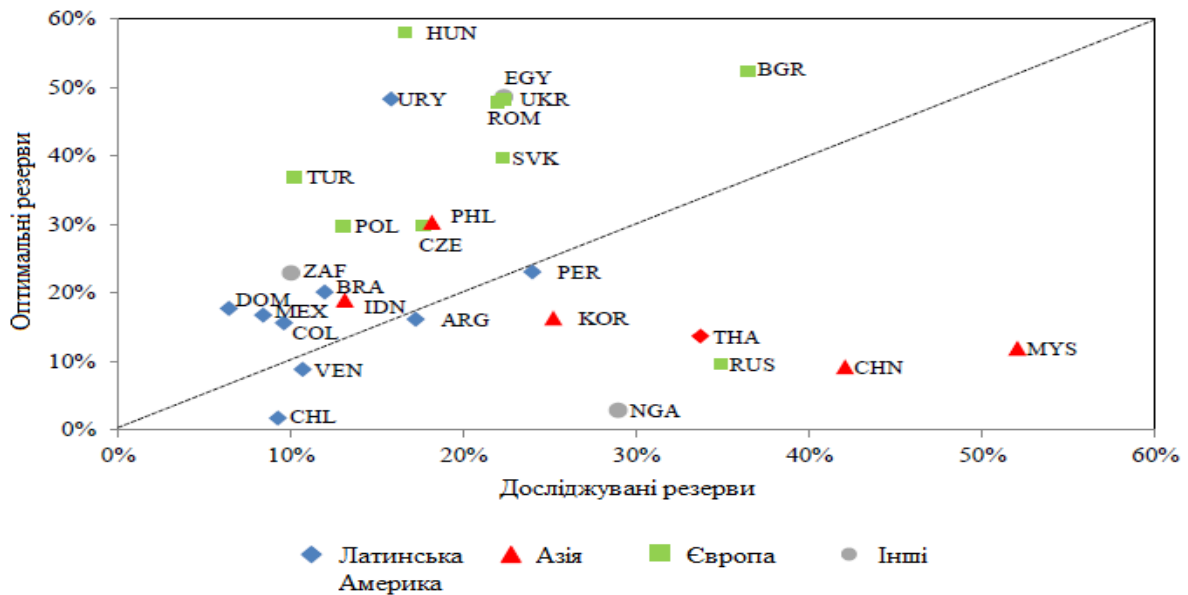

Рис. 2. Оптимальні і досліджувані запаси резервів у 2007 році (по відношенню до ВВП)

Джерело: запропоновано та розроблено автором на основі параметрів бази даних Кальво, Іскердо і Мехія [7]

Цей результат є непоганим, враховуючи, що, на відміну від інших досліджень, наша методика не вимагає калібрування параметрів у відповідності до зразків. Тим не менш, слід визнати, що, хоча середні результати схожі, існує значна різниця між країнами.

Більше того, наші розрахунки показують, що надмірне накопичення резервів у країнах з ринками, що розвиваються не є очевидними. Із 27 розглянутих країн з економікою, що розвивається лише у 10 спостерігали резерви, які є вищими, ніж їх відповідний оптимальний рівень. Що стосується азіатських економік, ми вважаємо, що деякі країни як Індонезія, Філіппіни і Корея є близькими до рівнів їх оптимальних резервів, у той час як інші країни, такі як Таїланд, Малайзія, Китай, мали набагато більший рівень запасів ніж ті, які вважаються оптимальними.

Україна у цьому сегменті проявила себе як країна з середнім значенням реальних досліджуваних золотовалютних резервів, який склав 22%, але в той же час рівень оптимальних золотовалютних резервів майже в два рази вищий, ніж реальний досліджуваний – 48%. Даний факт свідчить про те, що оптимальні золотовалютні резерви України є недостатніми – підвищується чутливість до економічних стресів, низьким є рівень самострахування.

У середньому, відхилення між спостережуваними резервами і оптимальними резервами є позитивним і еквівалентним 14 % від ВВП, що свідчить про перенакопичення золотовалютних резервів. З іншого боку, ряд країн Латинської Америки (за виключенням Уругваю) лежать набагато ближче до 45 градусної лінії, показуючи оптимальні запаси спостережуваних рівнів (наприклад, у випадку Аргентини, Перу і Венесуели).

Фактично, розбіжність між аналізованими реальними і оптимальними резервами для країн Латинської Америки є, в середньому, негативною і еквівалентна 6 % від ВВП – в 2,3 раза менше за абсолютною величиною, ніж у своїх азіатських колег.

Особливо цікаво відзначити, що Перу, з доларизованою економікою, володіє найбільшим рівнем запасів в регіоні. Однак, це може мати тлумачення як повної відповідності оптимальності резервів.

У випадку країн Східної Європи бачимо, що за винятком Росії, всі ці країни показують набагато нижчі резерви, ніж оптимальні. Дійсно, середня різниця між спостережуваними і оптимальними резервами є негативною, і еквівалентна до 17% від ВВП – майже в три рази більше за абсолютною величиною, ніж у країнах Латинської Америки, що означає низький рівень самострахування.

Цей факт відкриває можливість для альтернативних пояснень, припускаючи, що присутність Європейського союзу (ЄС) як де-факто кредитора останньої інстанції могли б пом'якшити необхідність самострахування.

Ще одна група може бути ідентифікована, де золотовалютні резерви перевищують оптимальні запаси, в таких країнах як Росія і Нігерія, які є традиційними експортерами нафти. Країни-експортери

нафти можуть накопичувати резерви для інших цілей. Той факт, що деякі групи країн показують набагато більші, або набагато менші рівні резервів по відношенню до застережувальних оптимальних резервів, також інші мотиви обговорені вище, можуть впливати на розмір спостережуваних резервів.

У дослідженні вивчаємо чи є відхилення спостережуваних резервів і застережувальних оптимальних резервів пов'язане з політикою ЄС як останньої кредитної інстанції, чи є меркантилістичними цілями. Вважаємо за доцільне включити відхилення реального обмінного курсу від свого попереднього п'ятирічного періоду для того, щоб пояснити той факт, що країни з меркантилістським підходом, можливо, захочуть тримати агресивно-занижений реальний валютний курс, щоб збільшити експорт та далі накопичувати резерви.

Результати показують, що країни, які надмірно використовували кредитування ЄС схильні до володіння меншою кількістю резервів щодо оптимального рівня. Коефіцієнт, що супроводжує заходи експортерів нафти виявляється позитивним і значущим, показуючи, що виробники нафти, як правило, накопичують більше резервів, ніж ті, які вважаються оптимальними з точки зору безпеки. Однак, повноваження для реального обмінного зміщення не виявляється значним.

У цілому, можна сказати, що країни Латинської Америки і Азії були у кращому становищі у 2007 році, щоб витримати «раптову зупинку» по відношенню до країн Східної Європи.

Отже, результати узгоджуються з відносними показниками цих країн після фінансової кризи в США у 2008 році, після чого Латинська Америка та Східна Азія вийшли неушкодженими, в той час як Східна Європа впала у глибоку рецесію.

З більш загальної точки зору, важливо відзначити, що наш аналіз порівнює оптимальний рівень жорсткої валютної ліквідності з міжнародними резервами. В цілому, при ухваленні рішення щодо валютних резервів центральні банки можуть розглянути альтернативні джерела, якщо криза ліквідності вдарила б по економіці. Наприклад, в декількох випадках банки можуть тримати значні резерви, щоб зустріти потенційне зняття доларових депозитів. Крім того, центральні банки можуть розраховувати на доступ до коштів різних установ.

Можна зробити висновок, що дане міркування має особливе значення. Після фінансової кризи 2008 р., фінансові установи, зокрема МВФ, зайняли більш активну роль в якості кредиторів останньої інстанції через надання гнучких кредитних ліній (FCL), які повинні бути додані до міжнародних резервів фонду країни. Однак, щоб це відбулося, кредитні лінії повинні розглядатися як «постійно доступні».

Статистичні дані дозволяють розширити оцінку адекватності міжнародних резервів до 2011 року. У цьому випадку, і по тому ж набору країн, пропонуємо обчислити оптимальні резерви, встановлені нашою методикою і порівняти їх з спостережуваними запасами (рис. 3).

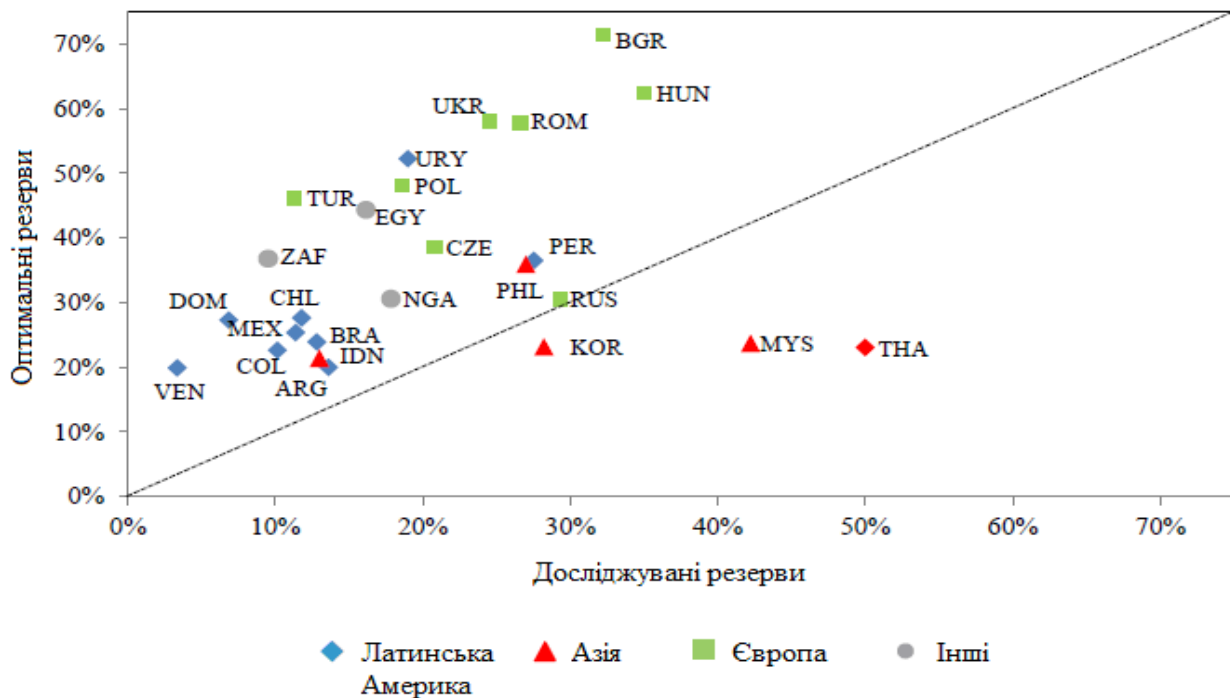

Рис. 3. Оптимальні і спостережувані запаси резервів у 2011 році (по відношенню до ВВП)

Джерело: запропоновано та розроблено автором на основі параметрів бази даних Кальво, Іскьердо і Мехія [7]

На відміну від попередніх результатів, бачимо, що, за винятком Кореї, Малайзії і Таїланду, всі інші країни у нашій вибірці відображають менший показник ніж оптимальні резерви.

В Україні дана тенденція прослідковується також, спостережувані резерви залишаються відносно постійними, а що стосується запасів оптимальних резервів, то вони збільшилися майже на 10% (з 48% до 58%). Для пояснення даної тенденції ми розглядаємо зміни у факторах ризику в аналізованих країнах у період 2007-2011 років. Вважаємо, що всі фактори ризику зросли в Латинській Америці та Азії. У Латинській Америці баланс поточного рахунку змінився з позитивного на негативний, у той час як середній баланс уряду погіршився. У випадку Європи, спостережуване скорочення дефіциту рахунку поточних операцій по відношенню до поглинання ринкових товарів (1 – ω в нашій моделі) більш ніж компенсується погіршенням балансу державного бюджету та збільшення валової внутрішньої доларизації.

Одним з важливих факторів, які слід враховувати при впровадженні цих результатів є те, що наслідки глобальної фінансової кризи ще не розсіялися повністю. Зокрема, більшість країн, що застосували антициклічні фінансові політики, у більшості випадків не були повністю реалізовані. Крім того, слабе посткризове зростання у розвинених країнах і, як наслідок, слабкий зовнішній попит сприяв погіршенню рахунку поточних операцій на ринках з економіками, що розвиваються.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, управління золотовалютними резервами є одним із основних методів валютного регулювання, якими користується Національний банк, виконуючи свої завдання. Мета управління міжнародними золотовалютними резервами країни полягає у забезпеченні максимальної ефективності їх використання. Досягнення цієї мети потребує від органів валютного регулювання відповідного аналізу та обґрунтованих дій.

У даній статті досліджено оптимальність міжнародних золотовалютних запасів у структурі специфічної складної моделі, в якій резерви зменшують ймовірність «раптової зупинки» та її супутніх витрат. Розрахункова модель, яка передбачає, що центральні банки максимізують цільову функцію, яку наша модель використовує для обчислення оптимальних резервів, відкалібрована для порівняння рівнів спостережуваних резервів.

За аналізований період з моменту входження в зону нестабільності економічного розвитку та протягом перебування в її межах, в Україні оптимальний рівень золотовалютних резервів був недостатнім, динаміка взаємозв'язку аналізованих значень золотовалютних резервів та їх оптимальних результатів менша майже в два рази. Слід відмітити, що вибір політики оптимальних резервів згідно запропонованої моделі надасть країні більш точно визначати їх необхідний рівень для ефективного виконання макроекономічних функцій в кінцевому результаті (формальне забезпечення національної валюти, підтримку стабільності зовнішньої торгівлі, забезпечення виплат за державним і приватному зовнішнім боргом).

Література

1. Шелудько Н.М. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні та емпіричні аспекти аналізу / Н.М. Шелудько, А.І. Шкляр // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 3-21.
2. Лупін О. Б. Нові тенденції в управлінні золотовалютними резервами / О. Б. Лупін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2004. – Т. 3. – С.146-150.
3. Ніколенко О. В. Реформування системи управління золотовалютними резервами національного банку України / О. В. Ніколенко, О. Б. Лупін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2003. – Т. 7. – С. 26-32.
4. Єпіфанов А.О. Методологічні засади формування та управління золотовалютними резервами : звіт про НДР / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; керівник А. О. Єпіфанов ; викон.: Ф. О. Журавка, О. М. Костюк [та ін.]. – 2010. – 115 с.
5. Козюк В.В. Валютні резерви в глобальних умовах / В.В. Козюк // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 127-137.
6. Журавка Ф.А. Механізм реалізації валютної політики в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит / Ф. О. Журавка ; Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми : [Б. В.], 2009. – 318 с.
7. Calvo Guillermo A., Alejandro Izquierdo and Luis F. Mejia (2008), Systemic Sudden Stops : The Relevance of Balance-Sheet Effects and Financial Integration, NBER Working Paper, No. 14026.
8. Погудаева М.Ю. Структура и опыт управления международными резервами в современных условиях / М.Ю. Погудаева, Ю.И. Погудаев. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://elibrary>. – Заглавие с экрана.

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 338.434.003.13

Непочатенко О.О.,
д.е.н., професор, ректор
Боровик П.М.,
к.е.н., доцент
Бондаренко Н.В.,
к.е.н., ст. викладач
Філіпова Т.О.

Уманський національний університет садівництва

ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки важливу роль в управлінні фінансово-господарською діяльністю будь-якого підприємства відіграє оцінка ефективності його функціонування. У зв'язку з цим варто відмітити, що нині переважна більшість вітчизняних підприємств виявились неспроможними ефективно управляти своєю діяльністю, наслідком чого є неналежний їх фінансовий стан. В той же час, ефективне функціонування підприємств у довгостроковій перспективі, забезпечення високих темпів їх розвитку і підвищення рівня конкурентоспроможності їх продукції значною мірою визначаються як фінансовим потенціалом зазначених суб'єктів, так і належним їх фінансовим менеджментом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективності фінансово-господарської діяльності як галузей економіки, так і окремих суб'єктів вивчали безліч науковців, серед досліджень яких, на нашу думку, слід виділити напрацювання у цій галузі Г.І. Андрєєва, М.С. Білика, А.Г. Гончарука, Г.І. Кіндрацької, Т. Коупленда, М.І. Лагуна, В. Мейєра, В. О. Меца, А.Ю. Перетятко, П.Я. Поповича, Н.В. Шандової, Г.В. Щокіна та інших.

Віддаючи належну шану науковим здобуткам у цій галузі як перелічених, так і багатьох інших вчених, зазначимо, що більшість досліджень попередників, на нашу думку, є або дещо поверхневими, або ж в них розглядаються лише окремі аспекти фінансового аналізу діяльності підприємств. Поряд з цим, проблеми недостатньої ефективності як загалом функціонування, так і, зокрема, фінансової діяльності підприємств та їх фінансового менеджменту є багатовекторними та різноплановими. Тому, з метою ефективного вирішення окресленої проблематики необхідно застосовувати комплексний підхід, ретельно досліджуючи недоліки у роботі всіх підрозділів, служб підприємств та процесів, які в ньому відбуваються.

З цієї причини, на наше переконання, розробляти ефективні заходи щодо поліпшення фінансового стану підприємств, обґрунтовувати шляхи вдосконалення управління такими суб'єктами та їх фінансовою діяльністю доцільно виключно на основі системного підходу до розгляду результатів їх роботи на протязі досить тривалого періоду. Перелічене зумовило вибір напряму даного дослідження, його ціль, завдання і актуальність.

Постановка завдання. Метою даної публікації є обґрунтування напрямів розвитку аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств з ціллю максимального врахування його результатів у процесі управління такими підприємствами. Для виконання поставленого завдання в ході його проведення використано економіко-статистичні методи досліджень, зокрема, монографічний метод, метод порівняння, графічний та табличний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком підприємництва посилюється роль фінансового аналізу діяльності підприємств та галузей, оскільки саме фінансова діяльність забезпечує життєздатність будь-якого суб'єкта економічних відносин, зумовлює нарощення його потенційних можливостей, визначає рівень забезпеченості реалізації його завдань та функцій. При цьому, основною метою аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства є отримання об'єктивної оцінки платоспроможності аналізованого суб'єкта, його фінансової стійкості, ділової активності та інвестиційної привабливості.

Оптимальний перелік показників, що дозволяє проаналізувати результати діяльності

підприємства, повинен бути максимально об'єктивним, відображати у динаміці його фінансовий стан і базуватись на реальних показниках діяльності конкретного підприємства та, при цьому, кожен із таких показників повинен бути порівняно нескладним за методикою їх розрахунків, що б дозволило проводити зазначений аналіз самостійно [1, с. 215].

З цієї причини, вивчення фінансового стану підприємства в Україні найчастіше здійснюється за сукупністю показників фінансової стійкості, що передбачає обчислення у динаміці коефіцієнта незалежності, коефіцієнта концепції позикового капіталу, коефіцієнта фінансової залежності, коефіцієнта фінансової стабільності, коефіцієнта заборгованості. Саме ці показники дозволяють провести оцінку майнового стану підприємства, ліквідності його активів та платоспроможності, визначити рівень його фінансової незалежності та структуру капіталу [1, с. 205]. Крім того, в ході аналізу фінансової діяльності суб'єктів у світовій практиці досить часто проводиться оцінка показників прибутковості та рентабельності підприємства, його ділової та ринкової активності [4, с. 108-109].

З метою наочної демонстрації оптимального переліку показників фінансової стійкості, нами обчислено їх розміри за період 2007-2011 років по одному з молокопереробних підприємств Черкаської області (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показників фінансової стійкості
одного з молокопереробних підприємств Черкаської області***

Показники	Рік					Відхилення 2011 р. від 2007 р. (+, -)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Коефіцієнт незалежності	0,61	0,29	0,23	0,28	0,24	-0,37
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,39	0,71	0,77	0,72	0,76	+0,37
Коефіцієнт фінансової залежності	1,65	3,43	4,30	3,61	4,20	+2,55
Коефіцієнт фінансової стабільності	1,54	0,41	0,30	0,38	0,31	-1,23
Коефіцієнт заборгованості	0,65	2,43	3,30	2,61	3,20	+2,55

**Розраховано авторами за даними обліку одного з молокопереробних підприємств Черкаської області*

Зокрема, показники фінансової стійкості підприємства, наведені нами у таблиці 1, продемонстрували, що, незважаючи на оптимальний розмір показника коефіцієнта незалежності у 2007 році (0,61), який показує рівень фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування, у 2008-2009 роках його значення суттєво знизилося, що свідчить про нестабільність фінансового стану досліджуваного підприємства та зростання рівня його залежності від позикового капіталу, підтвердженням чого є збільшення коефіцієнтів концентрації позикового капіталу на 0,37 одиниць, фінансової залежності та заборгованості на 2,55 одиниць, а також зменшення розмірів коефіцієнта фінансової стабільності на 1,23.

У той же час, необхідно відзначити, що наведені у таблиці 1 показники демонструють, переважним чином, доцільність чи недоцільність інвестування до статутного капіталу аналізованого підприємства. Поряд з цим, аналіз фінансового стану підприємства з використанням виключно показників фінансової стійкості не дає керівництву такого суб'єкта детальну картину проблемних аспектів його фінансово-господарської діяльності та не дозволяє, у разі потреби, розробити стратегію подолання кризової ситуації на підприємстві а також виокремити тактичні кроки, метою яких є стабілізація його фінансового стану. Перелічені причини, на наше переконання, дуже часто зумовлюють необхідність зміни підходів як до аналізу результатів фінансової діяльності таких суб'єктів, так і, зрештою, до управління його функціонуванням.

У той же час, обґрунтування зміни підходів до аналітичної оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства вимагає чіткого визначення мети та завдань аналізу, встановлення періоду дослідження, вибору методики його проведення, а також визначення джерел інформації та ступеня вірогідності їх показників.

При цьому, якщо мета і завдання такого аналізу залежать від тих задач, які ставляться перед спеціалістами, що його здійснюють, то основними джерелами інформації для більшості аналітичних досліджень є типові форми річної бухгалтерської звітності підприємства, зокрема, Баланс (ф. № 1), Звіт про фінансові результати (ф. № 2), Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3), Звіт про власний капітал (ф. № 4), Примітки до річної фінансової звітності (ф. №5). Крім того, джерелами даних для такого аналізу можуть бути інші показники статистичної звітності як досліджуваного підприємства, так і схожих з ним за видами діяльності та обсягами купівлі-продажу суб'єктів, а також інші дані оперативного обліку аналізованого бізнес-формування [9, с. 314].

Варто відзначити, що практичні підходи до методики проведення оцінки фінансового стану конкретного суб'єкта можуть суттєво різнитись. Зокрема, один із них носить назву горизонтального аналізу і сутність його зводиться до порівняння кожного аналізованого показника з відповідним

показником за попередній період; інший називають вертикальним аналізом і його зміст зводиться до визначення структури підсумкових фінансових показників [3, с. 135]. Вибір підходу залежить від мети і конкретних завдань аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства [5, с. 206].

Як відомо, належна ефективність фінансової діяльності підприємства забезпечується формуванням оптимального фінансового механізму підприємства що здійснюється за такими основними напрямками:

- фінансове планування і прогнозування на підприємстві, розробка бізнес-планів, окремих проектів та тактичних кроків щодо їх реалізації;
- аналіз і контроль фінансово-господарської діяльності підприємства, який проводиться з метою діагностики його фінансового стану [11, с. 94].

На результатах фінансово-господарської діяльності підприємства та її ефективності позначаються безліч факторів, які виявляють як позитивний, так і негативний вплив. З цієї причини, на нашу думку, важливим завданням є їх систематизація та класифікація, без яких комплексна оцінка показників діяльності підприємства не є можливою.

Проаналізувавши сукупність чинників, які впливають на економічну ефективність підприємства, нами дещо умовно їх поділено на внутрішні та зовнішні. При цьому, внутрішні фактори такого впливу – це ті, що позначаються на організації і управлінні таким суб'єктом, пов'язані з технологічними, управлінськими та кадровими його особливостями. Зовнішні фактори, на нашу думку, відображають вплив суспільства та навколишнього середовища на підприємство, його діяльність, асортимент його продукції тощо (рис. 1).

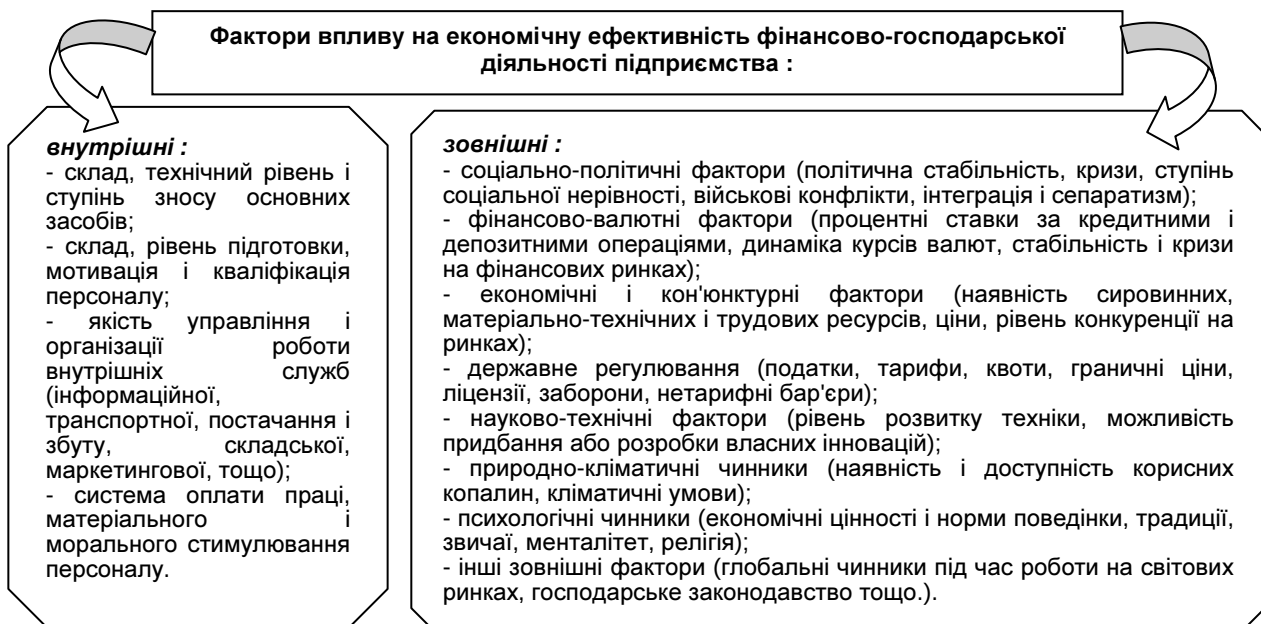

Рис. 1. Класифікація факторів, що впливають на економічну ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства*

**Джерело: складено авторами за матеріалами: [8, с. 134-138]*

Вивчення економічного потенціалу підприємства, на нашу думку, повинно здійснюється у такій послідовності: побудова моделі результатів фінансово-господарської діяльності; комплексна оцінка активів і джерел їх формування; факторний аналіз результатів фінансово-господарської діяльності; виявлення резервів розвитку такого суб'єкта.

При цьому, факторний аналіз результатів фінансово-господарської діяльності необхідно проводити у наступній послідовності: оцінка зміни стійкості фінансового стану; оцінка впливу на фінансову стійкість зміни величини необоротних активів; матеріальних обігових коштів і власного капіталу; оцінка впливу отриманого в звітному періоді доходу на фінансову стійкість підприємства; оцінка впливу витрат звітного періоду на фінансову стійкість суб'єкта; оцінка впливу використання ресурсів на фінансову стійкість досліджуваного суб'єкта; оцінка впливу ефективності діяльності підприємства на його фінансову стійкість [7, с. 136].

У ринкових умовах одним із головних завдань фінансової діяльності будь-якого підприємства є забезпечення безперервності його товарно-грошових операцій, пов'язаних з отриманням ним доходів. Саме виконання цього, на перший погляд, досить простого завдання є метою фінансового менеджменту. У процесі його виконання фінансовий менеджер повинен враховувати особливості виробничої, збутової та фінансової діяльності підприємства, його кругообігу капіталу, змін структури

обігових коштів підприємства та джерел їх формування, наявність поточних джерел його активів і потребу в фінансових ресурсах. Тому фінансовий менеджмент – це вид професійної діяльності, направленої на управління фінансово-господарськими операціями суб'єкта управління, що є одним з ключових елементів всієї системи сучасного менеджменту [8, с. 294]. Саме служба фінансового менеджменту повинна вивчати фінансово-господарську діяльність підприємства, визначати її недоліки та слабкі місця, а також розробляти стратегічні напрями та тактичні кроки її поліпшення. Одним із завдань цієї служби є детальний аналіз фінансового стану підприємства з метою обґрунтування напрямів його покращення [2, с. 62].

Варто зазначити, що фінансовий стан – це результат фінансово-господарської діяльності підприємства, що має цифрове відображення, величина якого проявляється як у статичі (на певний момент часу), так і у динаміці (у визначеному періоді).

Фінансовий стан – це категорія, що характеризується не лише платоспроможністю та фінансовою стійкістю, але й низкою інших характеристик, зокрема, наявністю у певного суб'єкта підприємницької діяльності ринків збуту та конкурентоспроможністю його продукції [3, с. 269].

Як показали результати дослідження, фінансовий стан підприємства – це міра забезпеченості підприємства необхідними йому фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх використання, що здійснюється з метою його ефективної фінансово-господарської діяльності та своєчасного проведення розрахунків за зобов'язаннями. Таке трактування категорії «фінансовий стан» передбачає охоплення нею усіх характеристик діяльності підприємства, тобто відображення через його фінансові показники загальних результатів роботи, що є наслідком ефективного стратегічного і тактичного фінансового менеджменту.

Необхідно зазначити, що в економічній науці відсутній єдиний підхід до управління фінансовим станом підприємства. Наукові напрацювання з цього приводу виділяють два основні напрями вдосконалення управління фінансовим станом підприємства – вдосконалення організації управління підприємством у цілому (в тому числі, і фінансовим станом) та вдосконалення інструментарію управління фінансами і фінансовими ресурсами підприємства [1, с. 310; 2, с. 59; 3, с. 405-418; 4, с. 109-111].

При цьому, науковцями другий напрям вдосконалення управління фінансовим станом підприємства поділяється на поліпшення планування процесу формування фінансових ресурсів, проведення діагностики фінансового стану підприємства, вдосконалення методології та методичного забезпечення його оцінки а також створення системи фінансового моніторингу на підприємстві [6, с. 105; 7, с. 411-415; 8, с. 219-221; 10, с. 131-132].

При цьому, окремі науковці [2, с. 63-64; 6, с. 108-109] головною передумовою ефективного управління як фінансами підприємства, так і його фінансовим станом вважають запровадження на підприємстві системи бюджетування, інші ж [1, с. 208] віддають перевагу плануванню фінансових потоків підприємства та ефективному управлінню фінансовим станом суб'єкта на основі аналізу фінансових результатів.

Загалом, управління фінансовим станом підприємств базується на суб'єктивних і об'єктивних законах суспільного розвитку, на знанні та використанні закономірностей розподілу готової продукції і доходів підприємства. Отже, сутність категорії «управління фінансовим станом» можна трактувати як інструмент реалізації фінансової політики, як сукупність методів впливу на організацію і використання фінансових відносин та фінансових ресурсів, як виражені та економічно обґрунтовані дії сукупності управлінських структур і фінансового апарату підприємства.

У той же час, управління фінансовим станом, як і інші напрями менеджменту, прийнято поділяти на оперативне і стратегічне [9, с. 398]. Оперативне управління фінансовим станом – це комплексна система заходів з розподілу фінансових ресурсів для забезпечення поточної діяльності підприємства з метою виконання запланованих заходів та здійснення контролю за їх виконанням. При цьому, головним завданням оперативного фінансового менеджменту є ефективне і раціональне використання наявних на підприємстві фінансових ресурсів.

На стратегічному ж рівні в процесі управління фінансовим станом суб'єкта підприємницької діяльності служба фінансового менеджменту повинна розробляти напрями вирішення проблем формування фінансових ресурсів та їх раціонального розміщення з метою забезпечення всіх служб та видів діяльності, що, в свою чергу, істотно впливає на структуру і розмір активів і пасивів та фінансовий стан підприємства.

Загалом, управління фінансовим станом як одна з основних систем внутрішнього менеджменту набуває вирішального значення в умовах ринкової економіки. Управління фінансовим станом відображає вид професійної діяльності, направленої на забезпечення належного функціонування підприємства та є одним з ключових елементів всієї системи сучасного підприємницького менеджменту. У той же час, діяльність більшості вітчизняних підприємств не є недостатньо ефективною, причиною чого є зростання витрат (насамперед – на енергоносії), а наслідком – суттєве збільшення собівартості реалізованої продукції. Тому, якщо підприємство планує збільшити обсяги реалізації та розміри прибутку від таких продаж, йому потрібно максимально зменшити витрати. Цього можна досягти, для прикладу, шляхом модернізації виробництва з метою скорочення його

енергоспоживання та переведення на альтернативні енергоносії [6, с. 109].

Досягти зростання конкурентних переваг продукції навіть підприємства, що перебуває у кризовому стані можливо, проте, для цього необхідним є проведення комплексу заходів, пов'язаних зі збільшенням об'ємів реалізації продукції (робіт, послуг), розширенням її асортименту, зниженням цін та підвищенням її якості.

У той же час, перелічені заходи носять стратегічний характер і вимагають значних витрат. Тому, перед запровадженням кожного з них, необхідно чітко прорахувати очікуваний результат, розрахувати обсяги витрат та визначити реальний термін їх окупності [11, с. 95].

Крім того, на нашу точку зору, з метою забезпечення результативної діяльності підприємства в сучасних умовах необхідно ефективно управляти його капіталом, який, залежно від потреби, може бути використаний як у внутрішньому обороті, так і на інші цілі. При цьому, необхідно використовувати інструментарій ризик-менеджменту, оскільки значні ризики можуть з'являтися у разі формування за рахунок капіталу як виробничих запасів підприємства, так і його дебіторської заборгованості.

Загалом, фінансовий стан підприємства є чи не найважливішою характеристикою його господарської діяльності. Він визначає конкурентоздатність продукції підприємства і його бізнес-потенціал, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів будь-яких учасників фінансових відносин. Саме аналіз фінансового стану підприємства з використанням як статистичних даних і показників його діяльності, так і вивчення маркетингових позицій такого суб'єкта, дослідження резервів нарощування його виробничого потенціалу, можливостей розширення асортименту продукції, тощо є основою сучасного фінансового менеджменту.

Важливим напрямом покращення фінансового стану підприємства є прогнозування. Оперування різночасними даними та інформацією про можливі зміни фінансового стану дають змогу керівництву активно впливати на поліпшення результатів господарської і фінансової діяльності. Прогнози на майбутнє важливі також для акціонерів, що вклали кошти у статутний капітал підприємства, держателів облігацій, які випускає підприємство.

З метою поліпшення фінансового стану, підвищення ліквідності та платоспроможності, підприємству необхідно, враховуючи специфіку галузі та конкретні умови діяльності, розробити та здійснити комплекс заходів, спрямованих на досягнення прибутковості. Адже можливості оптимізації оборотного капіталу, скорочення капітальних вкладень, відстрочки платежів, тощо рано чи пізно вичерпаються. І лише стабільно зростаючий та достатньо високий рівень рентабельності надає підприємству реальні можливості зі зміцнення свого фінансового становища та впевненого розвитку.

До конкретних заходів покращення фінансового стану можна віднести збільшення виручки від реалізації продукції, проведення реструктуризації активів, рефінансування дебіторської заборгованості; зниження собівартості продукції та скорочення розмірів витрат, що покриваються за рахунок прибутку. Вдосконалення фінансового стану підприємства можливе шляхом підвищення результативності розміщення та використання ресурсів підприємства.

В той же час, необхідно зазначити, що більшість вітчизняних підприємств нині не мають змоги ефективно управляти своїм фінансовим станом. Причиною цього, у більшості випадків, є не фінансова криза чи недосконале податкове законодавство, а відсутність на таких підприємствах служби фінансового менеджменту. Звичайно, фінансовий директор та обліково-економічна служба будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності намагаються забезпечити його ефективне функціонування. У той же час, вони фізично не мають можливості розробляти стратегічні завдання і тактичні кроки, які дозволили б забезпечити фінансову стабільність їх підприємству та конкурентні переваги його продукції на ринку. Тому, як засвідчили результати дослідження, створення служби фінансового менеджменту на будь-якому підприємстві нині є об'єктивною необхідністю.

Пропонована служба, крім фінансового директора, бухгалтерії та планово-економічного відділу повинна включати відділи контролінгу та фінансового контролю (рис. 2).

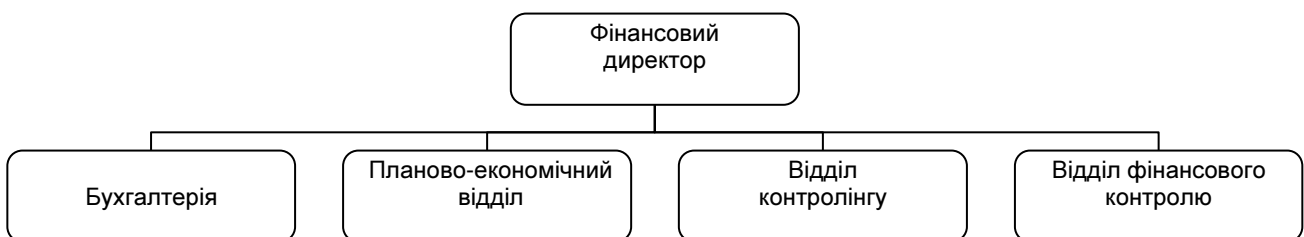

Рис. 2. Пропонована організаційна структура служби фінансового менеджменту на підприємстві*

**Джерело: розроблено авторами*

Варто зазначити, що у більшості підприємств, зокрема, і на досліджуваному підприємстві, давно функціонують більшість підрозділів, які на нашу думку, повинні включатись до служби фінансового

менеджменту. У той же час, в переважній більшості вітчизняних підприємств перелічені підрозділи не об'єднані в єдину службу фінансового менеджменту та в них відсутні відділи контролінгу, що, як показали результати дослідження, не дозволяє належним чином координувати діяльність всіх підрозділів підприємства з метою недопущення кризових явищ та кризових ситуацій, а також ефективного управління його фінансовим станом.

Як засвідчує світова практика управління бізнесом, запровадження служби фінансового менеджменту поряд з іншими заходами дозволить у майбутньому будь-якому підприємству стабільно розвиватись та нарощувати свій потенціал, завойовувати ринки та збільшувати обсяги реалізації продукції [4, с. 109; 7, с. 218-220; 8, с. 491].

Висновки з даного дослідження. Підводячи підсумки проведеного дослідження, зазначимо, що з метою підвищення ефективності функціонування будь-якого підприємства необхідно забезпечити належне управління його фінансовою діяльністю та фінансовим станом.

Саме цим, як показали результати проведеного дослідження, повинна займатись єдина служба фінансового менеджменту на підприємстві. Пропонована служба, крім фінансового директора, бухгалтерії та планово-економічного відділу, повинна включати також відділ контролінгу та відділ фінансового контролю. Лише така структура служби фінансового менеджменту дозволить не лише здійснювати короткострокове планування, облік, аналіз та контроль результатів фінансово-господарської діяльності підприємства, але й проводити аналіз впливу факторів на його фінансовий стан, розробляти стратегічні плани і тактичні кроки щодо його подальшого розвитку та здійснювати ефективне управління його прибутковістю.

Подальші наукові пошуки у даному напрямі фінансово-економічних досліджень, на нашу думку, необхідно присвятити прогнозуванню результатів запровадження повноцінної служби фінансового менеджменту для конкретних підприємств та галузей економіки.

Література

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента : учебное пособие / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика. – 1997. – 480 с.
2. Бень Т.Г. Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств / Т.Г. Бень, С.Б. Довбня // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 58-65.
3. Бланк И. А. Финансовая стабилизация предприятия / И. А. Бланк – К. : МП «ИНТЕМ» ЛТД, – 2005 – 465 с.
4. Вебер Ю. На пути к активному управлению с помощью показателей / Ю. Вебер, У. Шеффер // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – № 5. – С. 107-111.
5. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз : підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній : за ред. проф. А.Г. Загороднього. – К. : Знання, 2008. – 487 с.
6. Коваленко Г.В. Бюджетування на підприємстві / Г.В. Коваленко // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С. 98-109.
7. Коупленд Т. Стоимость компании : оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», – 2005. – 576 с.
8. Лафта Дж. К. Менеджмент / Дж. К. Лафта. – Москва : ТК «Велби», 2005. – 592 с.
9. Менеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г.В. Щокіна, М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка, В.П. Сладкевича. – К. : МАУП, 2007. – 816 с.
10. Оценка эффективности деятельности компании : практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей / В. Ольве, Р. Нильс-Горан, В. Жан, М. Магнус. – Издательский дом «Вильямс» – 2004. – 304 с.
11. Цигилик І.І. Економічний аналіз – основний чинник підвищення ефективності підприємницької діяльності / І. І. Цигилик // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7. – С. 90-96.

Очеретько Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри облік і аудит
Малишева Л.В.,
спеціаліст

Запорізький національний технічний університет

НАПРЯМКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ТА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Постановка проблеми. Особливе місце у системі бухгалтерського обліку займають питання, пов'язані зі станом основних засобів. Це пояснюється тим, що вони у своїй сукупності утворюють виробничо-технічну базу і визначають мету функціонування господарства. Отримання достовірної інформації про реальну вартість основних засобів підприємства, вибір напрямків амортизаційної політики мають першочергове значення, адже саме зараз це потрібно на етапі розвитку ринкових відносин. Проблема обліку амортизаційних відрахувань вважається однією з найактуальніших, тому що амортизаційні відрахування є одним із елементів собівартості і одночасно джерелом фінансування оновлення основних засобів. Основні засоби в процесі експлуатації поступово втрачають свої первинні властивості, тому при тривалому їх використанні зменшується продуктивність, ефективність і якість виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розгляд питання обліку основних засобів внесли такі автори, як: В. Дерій, Ф. Бутинець, І. Чорна, О. Наумчук, В. Мельник, І. Платонова, Н. Гура, М. Чумаченко, В. Кириченко, О. Ніпіаліді, П. Смоленюк, О. Колеснікова та ін. Автори Н. Гура та О. Ніпіаліді досліджують переймання закордонного досвіду при нарахуванні амортизації. У роботі П. Смоленюка звертається особлива увага на важливі моменти по ремонту основних засобів. Проте, незважаючи на таке широке висвітлення проблеми, пов'язаної з амортизацією та ремонтом, вона потребує подальшого розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд проблем нарахування амортизації основних засобів, облік витрат по їх ремонту та передачі в оренду, а також здійснення пошуку шляхів їх вирішення в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з П(с)БО № 7 „основні засоби” – це матеріальні активи, які підприємство отримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально – культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких, більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [3].

Положеннями підпункту 14.1.138 статті 14 Податкового Кодексу України визначено, що „основні засоби – це матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що визначається платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)” [2].

Прийняття Податкового Кодексу є позитивним моментом, проте, його запровадження у практиці діяльності підприємств не дозволило у повному обсязі уникнути відмінності між бухгалтерським та податковим обліком основних засобів [8].

Практика свідчить, що головними питаннями в обліку основних засобів є: амортизація основних засобів; ремонт основних засобів; оренда основних засобів.

Методи амортизації в податковому обліку майже аналогічні методам амортизації бухгалтерського обліку, за винятком відсутності такого методу як „податковий”, який і в бухгалтерському обліку вже не варто використовувати.

О. Ніпіаліді вважає, що „з метою удосконалення методів нарахування „бухгалтерської” амортизації, доцільно скористатися зарубіжним досвідом. Достатньо цікавим є напрацювання Франції, де в разі придбання об'єкта протягом року амортизацію нараховують з дати введення в експлуатацію і лише на деяких об'єктах – з дати купівлі. При цьому, для розрахунку амортизації за місяць береться 30 днів, а за рік – 360 днів” [9].

Гура Н.О. у своїй статті приходить до висновку, що „запропонований в Податковому Кодексі України порядок визначення амортизації необоротних активів максимальною мірою враховує вимоги міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку. Визначені в кодексі групи основних

засобів відповідають їх групам у бухгалтерському обліку (і відповідним субрахункам); порядок визначення первісної вартості основних засобів, терміни початку і завершення нарахування амортизації також відповідають бухгалтерському обліку” [5].

Проте, автори лише частково погоджуються з твердженням зазначених науковців. У процесі нарахування амортизації за Податковим Кодексом України та в П(с)БО № 7 існує незначна відмінність між встановленням терміну корисного використання об'єкта основних засобів. Так, у п. 23 П(с)БО № 7 немає жодних обмежень щодо визначення терміну, у той час як у п. 145.1 Податкового Кодексу встановлено мінімальні строки корисного використання.

Виходячи з цього, однією з основних проблем обліку амортизації основних засобів є проблема вірного визначення терміну корисного використання.

Цю проблему розглядає у своїй статті Платонова І.А.. Вона звертає увагу на те, що „надання широкої свободи підприємствам у визначенні терміну корисного використання активів має серйозний недолік, який полягає у наявності суттєвих розбіжностей і невідповідності у термінах використання на аналогічні об'єкти у різних господарствах”. І як вирішення цієї проблеми, автори пропонують, з урахуванням галузевих особливостей, розробити класифікатор із глибокою деталізацією об'єктів основних засобів [10].

Щодо питання відображення в обліку витрат поточного ремонту основних засобів, слід зазначити, що в бухгалтерському обліку вони відносяться до поточних операційних витрат і відображаються у міру їх здійснення, а витрати на капітальний ремонт об'єкта основних засобів збільшують первісну вартість основних засобів [3]. У податковому обліку, на відміну від бухгалтерського, немає поділу на поточний і капітальний ремонт. Сума витрат, пов'язаних із ремонтом та поліпшенням (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція), що зумовлює зростання майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єктів у розмірі, що перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів, що підлягають амортизації, на початок звітного податкового року відноситься на об'єкт основного засобу, щодо якого здійснюється ремонт та поліпшення. Сума витрат, пов'язана з ремонтом і поліпшенням об'єктів основних засобів (у тому числі, орендованих), у розмірі, що не перевищує 10 % сукупної балансової вартості всіх груп основних засобів на початок звітного року, відноситься до витрат звітного податкового періоду, в якому такий ремонт і поліпшення було здійснено [12].

На думку П. Смоленюка, „якщо податкове законодавство не буде приведено у відповідність з національними стандартами стосовно відображення в обліку амортизації руху необоротних активів, їх поліпшення та ремонтів, то дуже скоро вартість основних засобів у податковому обліку стане відрізнятися від їх вартості у бухгалтерському за рахунок збільшення на вартість ремонтів, що перевищує 10% балансової вартості основних фондів. У бухгалтерському обліку витрати на ремонт включаються до затрат підприємства і до вартості основних засобів не додаються, або іншими словами, витрати на ремонт не капіталізуються” [11].

У своїй статті Колеснікова О.М. відзначила, що „донедавна, окрім критерію в 10% існувала ще одна розбіжність між бухгалтерськими та податковими нормами, яка була усунена доповненням п.14 П(С)БО 7 згідно наказу Міністерства фінансів від 18.03.2011 № 372 [4, п.3] – первісна (переоцінена) вартість основних засобів може бути збільшена на суму витрат, пов'язаних з покращенням і ремонтом об'єкта, визначену в порядку, встановленому податковим законодавством” [7].

На думку авторів, щоб уникнути таких розбіжностей в податковому обліку треба виключити критерій 10 % сукупної балансової вартості.

Проте, ще одним з актуальних питань, яке вимагає терміновий пошук шляхів вирішення, є удосконалення відображення в обліку орендних відносин. Орендна (лізингова) операція передбачає передачу прав користування окремими інвентарними об'єктами основних засобів іншому суб'єкту (орендарю) на платній основі та на визначений термін.

Фінансова оренда (лізинг) – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу [1].

Відповідно до Закону України „Про фінансовий лізинг” від 11.12.2003 року предметом договору лізингу може бути рухоме і нерухоме майно, що відповідно до класифікатора основних засобів може належати до основних фондів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, цілісні майнові комплекси підприємств та їх відокремлені підрозділи (філії, цехи, дільниці) [1].

Згідно з П(с)БО №16 „Витрати”, затрати на ремонт орендованих основних засобів, якщо вони не призводять до зростання майбутніх економічних вигід, відображаються у складі витрат в залежності від напрямку використання такого об'єкта:

- собівартості продукції (робіт, послуг) – у випадку, коли був проведений ремонт виробничого обладнання і ці витрати можливо прямо віднести до конкретного об'єкта;
- у складі загальновиробничих витрат – у випадку ремонту основних засобів загальновиробничого призначення;
- адміністративні витрати – якщо був здійснений ремонт основних засобів, які використовуються у загальногосподарських цілях;

- витрати на збут – якщо був проведений ремонт основних засобів, які використовуються при збуті продукції;

- інших операційних витрат – у випадку ремонту інших основних засобів [6].

Згідно з п. 153.7 ст. 153 Податкового кодексу, передання майна в оренду не змінює податкових зобов'язань орендодавця та орендаря. При цьому, орендодавець збільшує суму доходів, а орендар збільшує суму витрат на величину нарахованого лізингового платежу за наслідками податкового періоду, у якому здійснюється таке нарахування.

Витрати орендаря на поліпшення об'єкта фінансової оренди (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводять до збільшення майбутніх економічних вигод, які первісно очікувалися від його використання, відображаються як капітальні інвестиції, що включаються до вартості об'єкта фінансової оренди [4].

Якщо орендодавець не компенсує витрати, які орендар поніс на поліпшення основних засобів, то такі роботи вважаються безкоштовно отриманими і їх вартість орендодавець зобов'язаний відобразити на Кт рахунка 424 „Безоплатно отримані необоротні активи”. Однак, якщо орендодавець відшкодовує такі витрати, то він або списує на витрати звітного періоду, або на збільшення первісної вартості покращеного об'єкта.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що лізинг має свої недоліки на переваги. Основними перевагами лізингу є те, що підприємства, які не мають достатніх грошових ресурсів мають можливість користуватися відповідними їм засобами. Це дає можливість підприємству нормально функціонувати і проводити свою виробничу та іншу діяльність.

В той же час лізинг має деякі недоліки:

- в деяких випадках лізинг може бути дорожчий за купівлю за рахунок банківської позики;
- лізингоодержувач, не будучи власником, обмежений в користуванні об'єктом, узятим в оренду;
- у деяких випадках лізинг промислового обладнання (особливо короткотерміновий) при несприятливій кон'юктурі може виявитися збитковим для орендаря.

Висновки з даного дослідження. Результати проведених досліджень дають підстави стверджувати, що дотепер методи обліку основних засобів у бухгалтерському та податковому обліках залишаються суперечливими, що створює перешкоди для стандартизації та гармонізації обліку.

З прийняттям Податкового Кодексу бухгалтерський облік та податковий були наближені один до одного, але повністю уникнути розбіжностей не вдалося.

Запропоновані напрямки сприятимуть уникненню існуючих проблем і забезпечать ведення достовірного і якісного обліку основних засобів.

Література

1. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 11.12.2003 №1381-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755- VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Мінфін №92 від 27.04.2000 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Мінфін № 318 від 31.12.1999 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
5. Гура Н.О. Економічний зміст амортизації основних засобів та проблеми їх нарахування / Н.О. Гура // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 53. – С. 73-74.
6. Журавльова Н. Ремонт орендованих основних засобів/ Н. Журавльова // Бухгалтерская неделя. – 2012. – № 38. – С. 36-48.
7. Колеснікова О.М. Облік поліпшення основних засобів в світлі актуальних змін / О. М. Колеснікова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1589>
8. Костякова А. Співставність бухгалтерського та податкового обліків основних засобів / А. Костякова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17-1-34.pdf
9. Ніпіаліді О.Ю. Державне регулювання амортизаційної політики підприємств: проблеми та перспективи / О.Ю. Ніпіаліді // Економічний аналіз. – 2011. – № 9 (1). – С. 221-224
10. Платонова І. А. Проблеми обліку основних засобів в Україні / І. А. Платонова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/platonova-ia-problemi-obliku-osnovnih-zasobiv-v-ukrayini/>
11. Смоленюк П.С. Облік основних засобів в нових умовах господарювання / П.С.Смоленюк // Наука й економіка. – 2012. – № 1 (25). – С. 108-116.
12. Чабаненко Ж. М. Особливості фінансового обліку основних засобів / Ж. М. Чабаненко// Економічний простір. – 2012. – № 57 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2012_57/statti/42.pdf

Лега О.В.,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Полтавська державна аграрна академія

ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ: ЕВОЛЮЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Ефективність управління економікою, перш за все, залежить від повноти, достовірності та обґрунтованості інформації про фінансово-господарську діяльність платників податків. Для здійснення комплексних досліджень системи оподаткування одним з головних джерел інформації є податкова звітність. Звітність за податками розкриває її користувачам інформацію про наявність зобов'язань за кожним податком за звітний (податковий) період на підставі якого здійснюється сплата або регулювання заборгованості платника податків за таким податком [18]. Це вимагає розробки категорійно-понятійного апарату податкової звітності для забезпечення процесу „...нарахування зобов'язання за кожним податком за звітний (податковий) період на підставі якого здійснюється сплата або регулювання заборгованості платника податків за таким податком...” та використання загальноприйнятого категорійно-понятійного апарату з метою „...розкриття користувачам інформації”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів оподаткування та аналізу податкової звітності висвітлено у працях М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, З.В. Гуцайлюка, В.П. Завгороднього, М.В. Кужельного, Я.Д. Крупки, Ю.А. Кузьмінського, В.О. Ластовецького, В.Г. Линника, Ю.Я. Литвина, М.Р. Лучка, О.І. Малишкіна, Є.В. Мниха, М.С. Пушкаря, В.С. Рудницького, В.Ф. Усача та інших. Незважаючи на значні здобутки у дослідженні вказаних проблем, ряд питань потребує уточнення. При вивченні дисциплін облікового спрямування – „Звітність підприємств”, „Облік і звітність в оподаткуванні”, „Податки” тощо – до робочої програми обов'язково включений розділ „Податкова звітність”. У той же час в навчальній та науковій літературі досить часто відсутнє визначення терміну „податкова звітність” і, в основному, зазначається інформація про нормативно-довідкове забезпечення складання декларацій в розрізі податків. Тому потребує вивчення й теоретичного осмислення цього важливого узагальнюючого поняття в системі податкових розрахунків.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати еволюцію поглядів науковців України та нормативних документів країн ближнього зарубіжжя на трактування податкової звітності в інформаційній системі підприємства як підґрунтя фінансово-економічних рішень платників податків.

Виклад основного матеріалу дослідження. З набуттям чинності Податкового кодексу України (далі – ПКУ) відбулися значні зміни у законодавчій базі щодо змісту податкових розрахунків. Згідно п.п. 6.1. ПКУ, податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку [19]. Істотно відрізняється поняття декларації, згідно ПКУ – документ, що подається платником податків контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податкового зобов'язання, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку. Додатки до податкової декларації є її невід'ємною частиною [19]. Відповідні розділи Кодексу містять інформацію про порядок нарахування та справляння податків, зокрема, щодо податку на прибуток – розділ III, податку на доходи фізичних осіб – розділ IV, податку на додану вартість – розділ V, фіксованого сільськогосподарського податку – XIV та інші.

Загальні вимоги до складання та подання податкової звітності в Україні регулює ПКУ, ним визначені принципи положення, які використовуються у системі податкової звітності, а саме:

- під час встановлення податку обов'язково визначаються такі елементи: строк та порядок подання звітності про обчислення та сплату податку (ст. 7 ПКУ);
- платник податків зобов'язаний: вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів; подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів (ст. 16. ПКУ);
- платник податку на прибуток подає разом з відповідною податковою декларацією квартальну або річну фінансову звітність (крім малих підприємств) (ст. 46 ПКУ);
- відповідальність за неподання, порушення порядку заповнення документів податкової звітності, порушення строків їх подання контролюючим органам, недостовірність інформації, наведеної у зазначених документах, несуть: юридичні особи, постійні представництва нерезидентів, які відповідно до ПКУ визначені платниками податків, а також їх посадові особи (ст. 47);
- податкова декларація складається за формою, затвердженою в певному порядку. Форма податкової декларації повинна містити необхідні обов'язкові реквізити і відповідати нормам та змісту

відповідних податку та збору. Податкова звітність, складена з порушенням норм ст. 48, не вважається податковою декларацією (ст. 48);

- податкова декларація подається за звітний період в установлені ПКУ строки органу державної податкової служби, в якому перебуває на обліку платник податків. Платник податків зобов'язаний за кожний встановлений ПКУ звітний період подавати податкові декларації (ст. 49);

- у разі якщо у майбутніх податкових періодах платник податків самостійно виявляє помилки, що містяться у раніше поданій ним податковій декларації (крім митної декларації або обмежень, визначених ст. 50), він зобов'язаний надіслати уточнюючий розрахунок до такої податкової декларації за формою чинного на час подання уточнюючого розрахунку (ст. 50);

- податковий агент зобов'язаний подавати у строки, встановлені ПКУ для податкового кварталу, податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків, а також сум нарахованого та утриманого з них податку органу ДПС за місцем свого обліку (ст. 51) [19];

- податкова звітність вважається прийнятою: 1) за наявності відзначки (штампу) органу ДПС на всіх аркушах, із яких складається дека, та за бажанням платника на її копії (у разі особистого подання), поштового повідомлення з відзначкою про вручення органу ДПС (у разі поштового відправлення); квитанції про отримання декларації органами ДПС (у разі електронного відправлення); 2) за відсутності повідомлення органу ДПС про відмову в прийнятті декларації, яке повинно бути надіслано платнику податків протягом: п'яти робочих днів із дня отримання декларації податковою засобами електронного зв'язку або поштою; трьох робочих днів із дня отримання дека податковою в разі особистого подання [9].

Як бачимо, у ПКУ досить широко використовується словосполучення „податкова звітність”: „податкова звітність з окремого податку”, „документи податкової звітності”, „обов'язкова податкова звітність”, „податковий звіт”, „внесення змін до податкової звітності” та ін., хоча визначення категорії „податкова звітність” відсутнє. Тому є потреба у розширеному тлумаченні контролюючими органами цього поняття [18].

Визначення „податкова звітність” міститься у Наказі Державної податкової служби України „Про затвердження Методичних рекомендацій щодо приймання та комп'ютерної обробки податкової звітності платників податків в органах ДПС України” № 516 від 14.06.2012 р. Згідно зазначеного нормативного документу, податкова звітність - документи, які відповідно до Кодексу подаються платниками податків до органів ДПС і на підставі яких здійснюються нарахування та/або сплата податку, збору (обов'язкового платежу) [11].

Огляд нормативних документів податкового законодавства у країнах країн ближнього зарубіжжя показав, як наявність так і відсутність даного визначення. Зокрема, у Податковому кодексі Грузії розділ V „Податкова звітність”, підрозділ XII „Облік об'єктів оподаткування і податкова звітність” містить лише визначення податкової декларації [12]. Податковий кодекс Туркменістану у розділі IV „Нарахування та сплата податку”, підрозділі „Облік і звітність” ст. 30 „Податкова декларація” зазначено безпосередньо її трактування [16]. Аналогічно у Податковому кодексі Російської Федерації з'ясовано поняття „податкова декларація” у розділі V „Податкова декларація і податковий контроль” підрозділі 13 „Податкова декларація” [15].

Натомість, у інших розглянутих законодавчих актах є чітке визначення категорії „податкова звітність”. Згідно Податкового кодексу Республіки Узбекистан „налоговая отчетность – документ налогоплательщика, который включает в себя расчеты и налоговые декларации по каждому виду налога и другого обязательного платежа или по выплаченным доходам, а также приложения к расчетам и налоговым декларациям, составляется по форме, утверждаемой Государственным налоговым комитетом Республики Узбекистан и Министерством финансов Республики Узбекистан” [14].

За Податковим кодексом Республіки Казахстан „налоговая отчетность представляет собой документацию, содержащую информацию об исчислении налоговых обязательств, представляемую налогоплательщиком, налоговым агентом в налоговые органы с учетом положений статьи 67 настоящего Кодекса” [5].

У Податковому кодексі Республіки Молдови зазначено, що „налоговая отчетность – любая декларация, информация, расчет, справка, иной документ об исчислении, уплате, удержании налогов (пошлин), сборов, пеней и/или штрафов либо о других фактах, связанных с возникновением, изменением или погашением налогового обязательства, представленные или подлежащие представлению налоговому органу” [17].

Ст. 85 підрозділу 11 „Облікова документація і податкова звітність” Податкового кодексу Киргизької Республіки визначає податкову звітність, як „...письменный и/или электронный документ налогоплательщика, представленный в налоговый орган в соответствии с порядком, установленным настоящим Кодексом, который содержит информацию о размере налогового обязательства, а также сведения, необходимые для исчисления налогового обязательства” [13].

Визначення податкової звітності в працях українських науковців узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення податкової звітності в працях науковців України

Автор	Визначення поняття „податкова звітність”
Верига Ю.А. [4]	звітність, яку складають суб'єкти господарювання, що є платниками податків та яка надає інформацію органам державної податкової адміністрації і характеризує стан розрахунків з державою за податками.
Гега П.Т., Доля Л.М. [1]	сукупність дій платника податків (або особи, що його представляє) і податкового органу зі складання, ведення і здачі документів установленної форми, що містять відомості про результати діяльності платника податку, його майнове становище і фіксують процес обчислення податку, а також суму, що підлягає сплаті до бюджету.
Давідов Г.М., Шалімова Н.С. [2]	документація (податкові декларації, розрахунки, звіти, тощо), яка містить інформацію про розрахунок податкових зобов'язань, на підставі яких здійснюється нарахування та/або сплата податку, збору (обов'язкового платежу), що підлягає сплаті до бюджету та державних цільових фондів у встановлені законом терміни, яка подається платником податку, податковим агентом в податкові органи. Вона подається суб'єктом господарювання у податкові органи у порядку, встановленому в податковому законодавстві.
Кужельний М.В., Єфименко Т.І., Калюга Є.В. [3]	сукупність звітних документів (декларацій, розрахунків, довідок, звітів, відомостей тощо), які подаються платниками податків до державних податкових органів у терміни, встановлені законодавством.
Купалова Г.І. [6]	характеризує стан зобов'язань підприємства, пов'язаних з нарахуванням і сплатою податків та інших обов'язкових платежів. Вона подається до органів податкової служби і позабюджетних фондів
Кучерявенко М.П. [7]	податкова звітність являє собою сукупність дій платника податків (або особи яка його представляє) і податкового органу зі складання, ведення й надання документів установленної форми, які містять відомості про результати діяльності платника податку, його майнове положення й фіксують процес обчислення податку, а також суму, що підлягає сплаті в бюджет.
Левицька С.О. [8]	звітність підприємства по основних податках та обов'язкових платежах до бюджету і позабюджетних фондів. Звітні дані ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку з відповідним коригуванням в рамках податкового законодавства.
Микитенко Т.В. [10]	упорядкована система зведених взаємопов'язаних обліково-податкових показників, складених за спеціально затвердженою формою, яка характеризує результати та умови діяльності платникам податку за певний звітний період (місяць, квартал, рік).

Узагальнюючи проведене дослідження з визначення та уточнення сутності поняття „податкова звітність”, можна зробити висновок, що це документ платника податків, який включає розрахунки, податкові декларації по кожному виду податку та іншого обов'язкового платежу, додатки до розрахунків і податкових декларацій, які складаються за затвердженими відповідними формами.

Висновки з даного дослідження. Податкова звітність є підсумковою стадією виконання податкового обов'язку. Однозначне тлумачення категорії сприятиме посиленню основних засад законодавства щодо сплати всіх податків та зборів. Правдивість та достовірність податкової звітності суб'єктів господарювання дозволить своєчасно та повно виконувати зобов'язання перед бюджетом.

Література

1. Гега П.Т. / Основи податкового права : навч. посіб. / П.Т. Гега, Л.М. Доля. ; [3-те вид., випр. і доп.]. - К. : Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 302 с.
2. Давідов Г.М. Звітність підприємств : навч. посіб. / Г.М. Давідов, Н.С. Шалімова. – К. : Знання, 2010. – 623 с.
3. Довідник термінів нормативно - правового забезпечення господарської діяльності в Україні : [наукове видання] / М. В. Кужельний, Т.І. Єфименко, Є.В. Калюга ; за ред. д.е.н., проф. Кужельного М.В. – Рівне: НУВГП, 2009. – 306 с.
4. Звітність підприємств : [навч. посіб.] / [Верига Ю.А., Фесенко Д.М., Левченко З.М. та ін.] ; за ред. професора Ю.А. Вериги. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 656 с.
5. Кодекс Республики Казахстан „О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)”от 12.06.2001 г. № 209-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pavlodar.com/zakon>.
6. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Купалова Г.І. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
7. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6-ти т. -Т.III : Учение о налоге. / Н.П. Кучерявенко. – Х. : Легас; Право, 2005. – 600 с.

8. Левицька С.О. Звітність підприємств : навч. посіб. / С.О. Левицька. – Рівне : НУВГП, 2009. – 213 с.
9. Марець О.Р. Нормативно-правові та практичні аспекти подання податкової звітності в Україні [Електронний ресурс] / О.Р. Марець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22. – С. 277–283. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua.
10. Микитенко Т. Методологічні основи податкової звітності в Україні / Т. Микитенко, Т. Міщенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 8–9. – С. 61–69.
11. Наказ Державної податкової служби України „Про затвердження Методичних рекомендацій щодо приймання та комп'ютерної обробки податкової звітності платників податків в органах ДПС України” № 516 від 14 черв. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
12. Налоговый кодекс Грузии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://policy.mofcom.gov.cn/english/flaw!fetch.action?id>.
13. Налоговый кодекс Кыргызской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.customs.kg/index.php/ru/custzak/posgov/286-nalkodeks
14. Налоговый кодекс Республики Узбекистан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=1286689
15. Налоговый кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/10900200/14/#20013>.
16. Налоговый кодекс Туркменистана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.turkmenbusiness.org/content/nalogovy-kodeks-turkmenistana>
17. Налоговый кодекс, утвержден Законами Республики Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.
18. Пантелеєв В.П. Еволюція визначення „Податкова звітність”/ „Звітність за податками” [Електронний ресурс] / В.П. Пантелеєв // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – С. 171–176. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua.
19. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02 груд. 2010 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

УДК 631.162

Домбровська Н.Р.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Чортківський інститут підприємництва і бізнесу THEU

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІЗ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Постановка проблеми. Науково обгрунтована й добре налагоджена на практиці система управлінського обліку витрат визначає можливості прийняття цілеспрямованих рішень менеджерів і в цьому значенні є однією з головних передумов життєдіяльності підприємств усіх форм власності.

Реалізація ідеї управлінської орієнтації обліку та контролю витрат вимагає вирішення проблем їх належної організації, інтеграції основних функцій і елементів у системі управління, диференціації обов'язків економічних служб, делегування прав щодо прийняття управлінських рішень, комунікації, забезпечення гнучкості тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів управлінського обліку, а також його організації внесли вчені: В.С.Лень, Л.В. Нападовська, В.І. Стражев, М.Г.Чумаченко та інші. Однак, незважаючи на наявність численних різноманітних розробок, питання ефективної організації управлінського обліку на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції потребують подальшого наукового вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження організаційних аспектів управлінського обліку витрат на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація управлінського обліку та контролю витрат обумовлена загальною структурою господарського обліку. За роки своєї еволюції господарський облік сформувався як нерозривна єдність трьох видів обліку: бухгалтерського, оперативно-технічного та статистичного. За певних обставин така структура господарського обліку

повною мірою відповідала завданням, що ставилися перед ним. Однак, за сьогоденних умов ринкових відносин в Україні та необхідності підвищення ефективності управління як на макро-, так і мікрорівнях, така організаційна побудова господарського обліку перестала задовольняти зростаючі потреби в інформаційному забезпеченні процесу управління, що засвідчує, зокрема, позиція В.І. Стражева, який пропонує поділ господарського обліку на: функціонально-економічний; натурально-економічний; соціально-економічний; економіко-екологічний [1, с.48]. Із наведеною класифікацією можна погодитись частково, однак незаперечно існує необхідність удосконалення структури господарського обліку та підвищення його ролі в управлінні виробництвом. Цього можна досягти формуванням систем фінансового та управлінського обліку на основі об'єднання значної частини функцій планування, обліку, аналізу, контролю та регулювання. Аналоги такої організаційної структури є у міжнародній обліковій практиці, однак в Україні цей процес знаходиться на стадії впровадження.

Організаційну модель управлінського обліку наведено на рис.1.

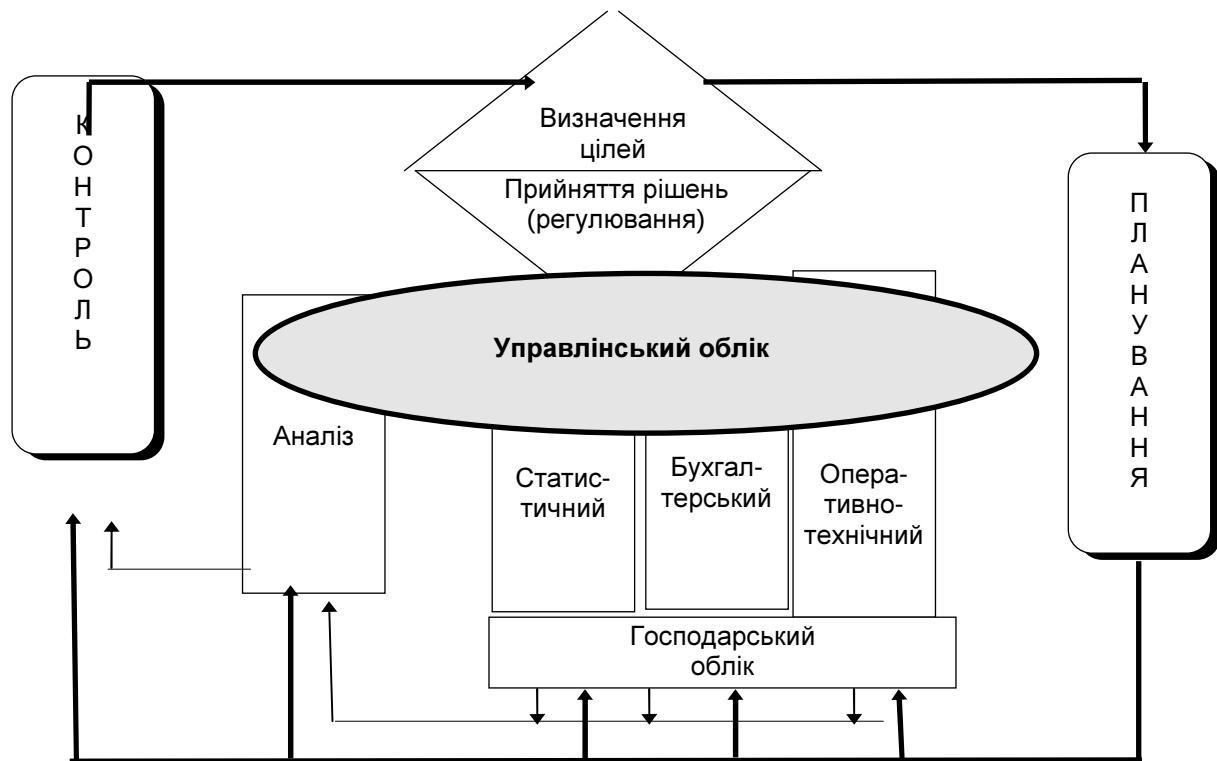

Рис. 1. Організаційна модель управлінського обліку [власна розробка]

Як видно із рисунка, загальна структура управління після введення системи управлінського обліку не порушується, а навпаки – доповнюється і поліпшується. При цьому зберігаються існуючі функціональні зв'язки та доповнюються новими. Однак, виникає низка проблем, що стосуються сфери компетенції управлінського обліку та забезпечення комплексного підходу та взаємоузгодженості інформаційних систем: планування – облік, облік – аналіз, облік – контроль, облік – регулювання тощо.

Управлінський облік охоплює всі стадії інформаційного потоку управлінського циклу (планування, облік, аналіз, контроль і регулювання). Водночас деякі економісти стверджують, що всі перелічені стадії інформаційного потоку належать до різних галузей знань – планування, обліку, аналізу та контролю. На їх думку, управлінський, як і фінансовий облік, має охоплювати тільки облікові аспекти системи збору і обробки інформації, необхідної для процесу управління, а саме: облік повної собівартості, систему нормативних витрат, комплекс внутрішньої бухгалтерської звітності.

Однак, як слушно зауважує В.В.Ходзіцька, такий підхід не виправданий принаймні з двох причин. По-перше, академічний погляд на галузь знань є прийнятним на суто теоретичному, а не на прикладному рівні. На практиці цілісні інформаційно-аналітичні механізми створюються за цільовим принципом для вирішення певного комплексного завдання. Для управлінського обліку таким завданням є не здійснення обліку, аналізу чи планування як функцій, а використання окремих їх елементів з метою інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень з оптимізації алгоритму “витрати – обсяг реалізації – прибуток”. Тому управлінський облік ширший, ніж власне облік, проте вузьчий, ніж інформаційна система управління. По-друге, фінансовий облік також задіяний в управлінському циклі як його окрема стадія. Він здійснює вимірювання господарської

діяльності і через систему фінансової звітності, передає цю інформацію зовнішнім користувачам. Отже, стадії планування та інтерпретації вихідної інформації в цьому циклі здійснюються за межами підприємства. Цього достатньо для фінансового обліку, а не для управлінського, який інформаційно обслуговує цілісний управлінський цикл. Тому поняття управлінського обліку набагато ширше, оскільки він не тільки відображує господарську діяльність, а й впливає на неї [2, с.38].

В управлінському обліку блок "планування – облік" визначається метою – намічений рівень керованого показника. Планування надзвичайно близьке до бухгалтерського обліку, воно вивчає і задає контури майбутніх господарських фактів, які через певний період стають предметом обліку. Вчинній системі обліку обмін інформацією з системою планування проводиться в основному через звітність, яка у вигляді результативних показників і балансових таблиць відображує лише частину інформації, сконцентрованої в системі обліку.

На нашу думку, при організації управлінського обліку витрат слід передбачати включення планових (нормативних) показників безпосередньо в систему бухгалтерських рахунків та регістрів, що дасть змогу значно прискорити процес формування інформації для управління та посилити прямі й зворотні зв'язки між обліком і плануванням. Окрім цього, до сфери управлінського обліку переходить частина функцій планування (планування і нормування витрат, складання кошторисів, прогнозів, нормативів), що й відрізняє останній від системи виробничого обліку. Сфера його діяльності значно відрізняється від сфери діяльності інших видів обліку. Його функції, зокрема обліку витрат, організаційні та технологічні принципи, розвиваються в первинній ланці – на підприємстві. Управлінський облік витрат – найбільш упорядкована в методичному та організаційному розумінні система спостереження, реєстрації, взаємозв'язаного відображення та контролю фактичного стану наявності й використання ресурсів, результатів господарювання і в кінцевому підсумку ефективності виробництва. Головні відмінні риси управлінського обліку витрат – це документування й обґрунтованість, суцільне та безперервне відображення господарських фактів, використання спеціальних технічних прийомів. При цьому постійне ускладнення виробництва все більше посилює роль аналітичних функцій в оперативному управлінні. Це пояснюється тим, що відсутність чіткого аналізу витрат призводить до суттєвих помилок при прийнятті управлінських рішень, створює додатковий обсяг управлінських робіт, пов'язаних з усуненням диспропорцій і проривів, що виникають в процесі виробництва. Отже, аналіз виступає як основа для підготовки і прийняття управлінських рішень, а тому аналіз і оцінка займають проміжне місце з одного боку між обліком, а з другого – між регулюванням і плануванням.

Усі ці стадії тісно взаємопов'язані, оскільки без обліку витрат немає аналізу і оцінки; без останніх, у свою чергу, втрачають зміст облік і калькулювання. Разом із тим без даних обліку, аналізу і оцінки неможливе регулювання процесу формування собівартості та планування її складових. Цей зв'язок обумовлює необхідність застосування єдиної методології розрахунку показників незалежно від стадії їх використання.

Однак, існують особливості співвідношень між фактами господарської діяльності та їх інформаційним відображенням. Так, планування задає ціль, облік витрат завжди слідує за фактом їх здійснення, аналіз і оцінка з метою підвищення ефективності регулювання мають проводитись одночасно з фактами виробничого споживання ресурсів, а подекуди і випереджати їх з метою усунення небажаних відхилень. Аналіз і оцінка – це своєрідний "міст" від обліку витрат до регулювання та їх планування, тому вони розвиваються під впливом вимог планування й регулювання з урахуванням інформаційних особливостей обліку.

На думку Л.В.Нападовської, облік як частина загальної інформаційної системи підприємства має максимально задовольняти потреби менеджерів, зменшуючи невизначеність у процесі управління. Адже лише за рахунок основної інформації можна уникнути невизначеності, яка збільшує ризик прийняття неправильних управлінських рішень [3, с.81].

Інформація про господарські факти має бути розширена за рахунок системи прогностичних оцінок, вона має випереджати факти здійснення витрат, забезпечуючи науково обґрунтоване передбачення напрямів та умов їх розвитку. Тому цілком обґрунтованим є висновок М.Г. Чумаченка про те, що "...управлінським обліком ця економічна система називається за традицією, оскільки вона містить у собі дії, що виходять за рамки власне обліку" [5, с.2], а М.С. Пушкар пропонує змінити її назву на "контролінг" [6, с.35].

На думку В.С. Леня, управлінська бухгалтерія – це значно ширше поняття, ніж бухгалтерський облік, оскільки, крім власне облікових функцій у звичному для нас розумінні вона займається також складанням кошторисів витрат і доходів, плануванням, контролем, аналізом, прогнозуванням, підготовкою проектів управлінських рішень [7, с.20].

Наші дослідження на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції показали, що ретроспективний аналіз на них найбільш розвинутий як за цілями, так і за організаційно-методологічними та методичними характеристиками й формою подання. Оперативний і прогностичний види аналізу "випали" із практики управління підприємствами. Однак саме їм належить особлива роль у створенні дієвої системи управлінського обліку та вдосконаленні управління в цілому. Виконання завдань щодо зниження частки виробничих витрат і втрат тісно взаємопов'язані з організацією контролю за формуванням основних

і накладних витрат та обчислення собівартості виробленої продукції. Контрольні функції управлінського обліку обумовлюються методами обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції, які вносять суттєві зміни в методику контролю.

Здійснення контролю за формуванням витрат потребує чіткої організації та взаємодії економічних і технічних служб. Тому передумовами впровадження управлінського обліку має бути чітка підготовча робота, яка б передбачала: вивчення стану контролю взагалі та його функціонування в системі управлінського обліку зокрема; визначення конкретних виконавців як з боку бухгалтерії, так і працівників інших економічних і технічних служб; уточнення об'єктів контролю і перегляд посадових інструкцій та функціональних обов'язків відділів і конкретних виконавців; відбір і вдосконалення системи показників об'єктів, що підлягають контролю та оперативному регулюванню на виробничих процесах; упорядкування первинної документації з обліку витрат на виробництво за нормативною системою; вироблення чіткої методики контролю; визначення джерел інформації та інформаційної бази контролю. Вказані заходи рекомендуємо розробляти з урахуванням комунікаційних зв'язків та оформити у вигляді чіткої програми дій.

При здійсненні контролю прямих витрат слід враховувати особливості їх зміни залежно від обсягу випуску продукції, а також методи їх розподілу між групами і найменуванням продукції. Непрямі витрати необхідно контролювати відповідно до їхньої ролі і призначення на виробництві, з врахуванням методик обліку і розподілу за об'єктами. У загальному вигляді такі комунікаційні зв'язки в управлінському обліку на будь-якому підприємстві, в тому числі із переробки сільськогосподарської продукції, можна подати як поєднання обліку витрат, що здійснюються за різними центрами відповідальності (рис. 2).

Показник	Центри відповідальності адміністрації (управління, маркетинг та ін.)	Центри відповідальності допоміжного виробництва	Центри відповідальності основного виробництва		
			I	II	III
Первинні витрати за місцями виникнення	X	X	X	X	X
Розподіл витрат за центрами відповідальності адміністрації		X	X	X	X
Розподіл витрат за центрами відповідальності допоміжного виробництва			X	X	X
			X	X	X
Загальна сума витрат за центрами відповідальності основного виробництва			X	X	X

Рис. 2. Організація обліку витрат за центрами відповідальності [4, с.474; 7, с.148]

Нині на підприємствах переробки сільськогосподарської продукції, як і в Україні в цілому, немає аналогів організаційних форм управлінського обліку, які б об'єднували в одну систему цілі, завдання, методи різних функцій управління – планування, обліку, аналізу, контролю і регулювання. В організаційній системі управління підприємствами ці функції виконують різні структурні підрозділи апарату та в більшості випадків вони невзаємоузгоджені. Тому, з метою організації ефективної системи управлінського обліку доцільно скористатись досвідом розвинених країн світу та пропозиціями наших вчених щодо вирішення цих питань.

Зокрема, для французької чи німецької облікових систем характерною є наявність двох бухгалтерій – фінансової та управлінської – аналітичної. У фінансовій бухгалтерії відображаються взаємовідносини фірми з державою, банками, акціонерами, постачальниками й покупцями, тому вона має зовнішній характер і певною мірою відповідає національній обліковій системі, яка регламентується урядом. Аналітична бухгалтерія організує синтетичний чи аналітичний облік руху товарно-матеріальних цінностей, готової продукції, розрахунків з робітниками і службовцями і, як правило, не регламентується державою та професійними органами [8, с.10]. Отже, у зарубіжній практиці система управлінського обліку функціонує як окремий підрозділ бухгалтерії, який реалізує свої цілі на основі єдиних інформаційних центрів. У цих підрозділах функції збору, вимірювання, групування, інтерпретації облікової інформації та підготовки управлінських рішень виконуються за допомогою спільних зусиль органів планування, обліку, аналізу і контролю.

У нашій господарській практиці об'єднання різних функціональних служб для реалізації певних завдань здійснювалось на основі програмно-цільових підходів [9, с.65]. Тому вважаємо, що такий підхід може бути використаний як форма об'єднання різних функціональних служб для виконання

накресленої програми інформаційного забезпечення та підготовки управлінських рішень. При цьому розподіл облікового процесу між фінансовою і управлінською бухгалтерією доцільно здійснювати в такому порядку.

Фінансова бухгалтерія здійснює облік операцій із клієнтами і постачальниками, розрахунків з оплати праці, грошових, розрахункових і кредитних операцій, розрахунків з бюджетом, фінансових результатів, зведений облік і записи в Головну книгу, складає баланс, фінансову, податкову і статистичну звітність, уточнює план рахунків підприємства, визначає форму фінансового обліку і порядок документального оформлення операцій та документообігу, перевіряє виконання всіх кошторисів виробничих витрат тощо.

До завдань управлінської бухгалтерії входять: складання кошторисів витрат виробництва за місцями їх виникнення та центрами відповідальності; здійснення обліку фактичних і нормативних витрат з виявленням відхилень від кошторисів і норм, проведення інвентаризацій незавершеного виробництва; розподіл виробничих витрат за окремими видами продукції, робіт, послуг і визначення собівартості за калькуляційними одиницями; складання внутрішніх звітів про витрати і собівартість та доведення цієї інформації до менеджерів; здійснення оперативного аналізу та контролю відхилень від норм і кошторисів.

Для бухгалтерів як фінансової, так і управлінської бухгалтерії доцільно розробити рекомендації, в яких передбачались би обов'язки, що впливають із відповідних правил ведення обліку, детальний опис повноважень та інструкцій з обліку господарських операцій, перелік необхідної документації, її рух між різними підрозділами підприємства тощо.

При організації роботи бухгалтерського апарату й розробці рекомендацій потрібно враховувати особливості виробництва й управління, склад і обсяг інформації, необхідної для управління господарськими процесами і, виходячи з цього, формувати структуру бухгалтерського апарату як у горизонтальному, так і вертикальному розрізах, розробити документообіг, розподілити функції між відділами та їх працівниками, вибрати найбільш ефективні методи узагальнення даних їх аналізу тощо. Структура бухгалтерії в горизонтальному розрізі передбачає формування окремих груп за лінійною, функціональною і предметною ознаками. На підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції застосовують предметну ознаку організації бухгалтерського обліку в умовах функціонування єдиного апарату бухгалтерії та відділів обліку основних засобів, матеріалів, грошових коштів і фінансових результатів, розрахункових операцій, обліку розрахунків з оплати праці, обліку готової продукції. Структура та організація апарату управлінської бухгалтерії до цього часу не розроблялись. У сучасних умовах це стає особливо актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Отже, для підприємств із переробки сільськогосподарської продукції можна рекомендувати таку типову структуру бухгалтерії, в якій функціонують фінансова та управлінська бухгалтерія.

До функції спеціалістів управлінської бухгалтерії входить не тільки здійснення обліку витрат, а й контроль процесу нормування, визначення відхилень від норм та аналіз виробничих витрат. Керівник групи управлінського обліку забезпечує своєчасне виконання всіх завдань даного виду облікових робіт і спрямовує управлінську інформацію з підготовленими варіантами рішень до центрів прийняття рішень і регулювання виробничого процесу. При цьому важливим є дотримання оптимальних співвідношень централізації й децентралізації обліку.

У теорії і обліковій практиці сформувались три поняття щодо форм організації обліку: централізована; децентралізована; комбінована форми. На підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції у "чистому" вигляді такі форми майже не зустрічаються. Зрештою, такий поділ і не може бути абсолютним на практиці, оскільки, як вказує К.Н. Нарібаєв, "...повністю централізована, як і повністю децентралізована зазначає система стає нежиттєспроможною. Можна говорити про ступінь централізації, децентралізації та про оптимальне співвідношення цих процесів за певних умов" [10, с.97]. Цю думку поділяє Я.В.Соколов, який підкреслював, що по суті може йти мова про певний рівень концентрації облікової системи, її коефіцієнт не може бути більшим за 1 (абсолютно повна централізація) і меншим за 0 (абсолютно повна децентралізація) [11, с.308].

Для управлінського обліку характерна децентралізація обліку, для фінансового – централізація. Досягнення оптимального зв'язку між ними можливе з використанням їх комбінацій, тобто за комбінованою формою організації обліку та контролю. На рис. 3 наведено зв'язок елементів системи обліку витрат і результатів виробничої діяльності в управлінському обліку на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції.

Отже, на наш погляд, найбільш ефективною формою організації обліку та контролю витрат слід вважати таку, яка вдало поєднує централізацію обліку й контролю з їх децентралізацією, в якій відокремлювались би від центральної бухгалтерії функції ведення первинного аналітичного обліку, здійснення попереднього контролю й обробки облікових даних, а також проведення оперативного аналізу діяльності окремих служб і структурних виробничих підрозділів підприємства за відхиленнями від норм та кошторисів.

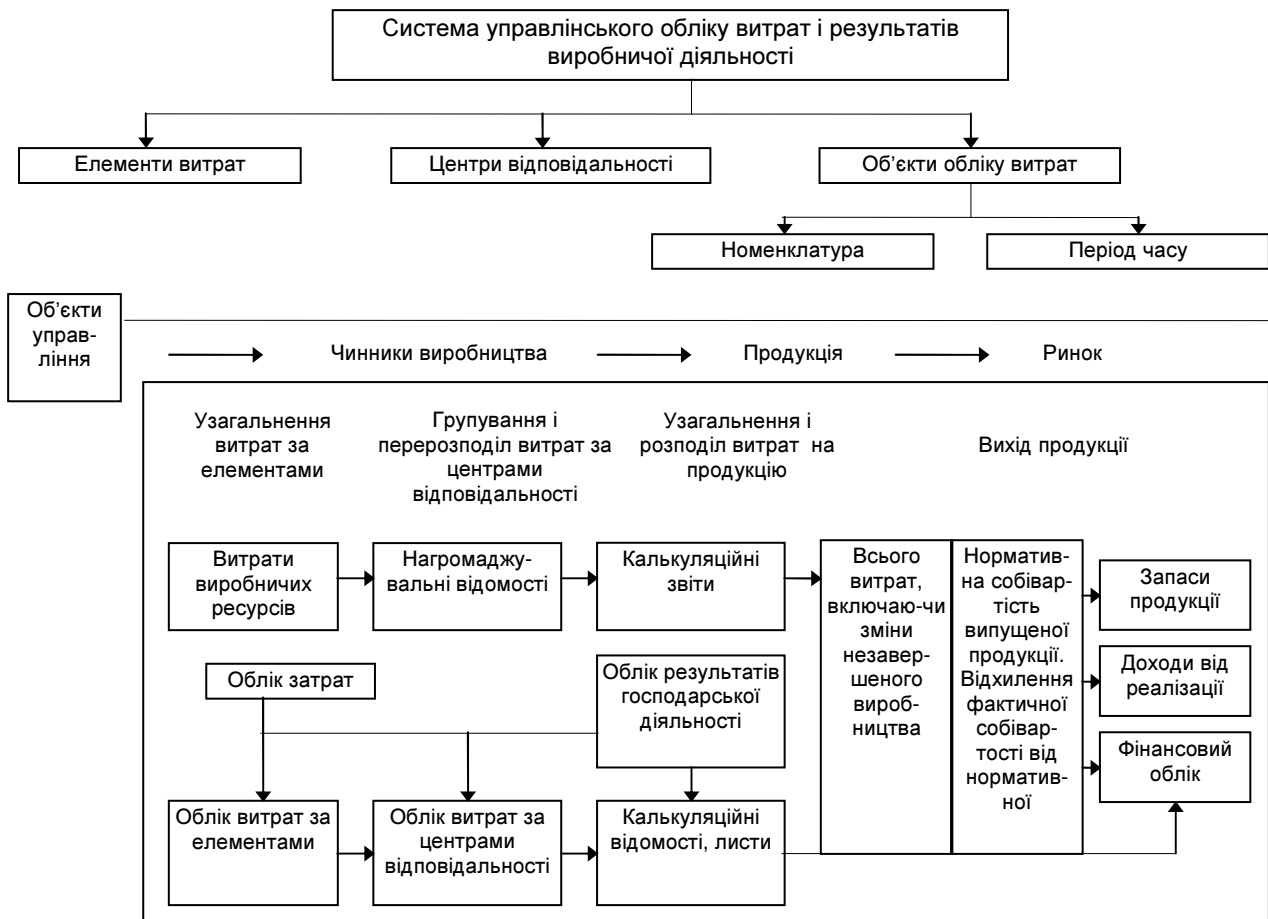

Рис. 3. Зв'язок елементів системи обліку витрат і результатів виробничої діяльності в управлінському обліку на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції [власна розробка]

При будь-якому підході до організаційної структури управлінської бухгалтерії управлінський облік витрат має здійснюватись у повному обсязі за замкнутою системою у поєднанні з фінансовим обліком.

Висновки з даного дослідження. Загострення кризових явищ в Україні, зокрема на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції, потребують комплексного й негайного вирішення проблем трансформації господарського механізму та пристосування його до умов ринкового середовища, а отже, активізації управління та його складових функцій – планування, обліку, аналізу, контролю й регулювання.

Досліджуючи проблеми обліку, слід уважно сприйняти аргументи тих учених, які усвідомлюють об'єктивну потребу у вдосконаленні управління в умовах ринкової економіки з її невизначеністю, нестабільністю цін, збуту, можливістю банкрутства, необхідністю розвитку підприємства. Управління в цих умовах може бути ефективним лише за поєднання всіх управлінських функцій, їх націленості на рішення поставлених завдань на стадії вивчення ринку, складання перспективних, поточних і оперативних планів, організації їх виконання, у процесі обліку, контролю та аналізу досягнутих результатів, регулювання небажаних відхилень від планових завдань тощо.

Розглянута модель управлінського обліку дає змогу періодично або в разі потреби здійснювати оцінку відповідності витрат встановленим цілям і завданням. У випадках невідповідності витрат вибраному критерію, спочатку розробляють модель обліку витрат, потім конкретизують, апробують і після коригування, тобто уточнення з урахуванням апробації, втілюють у практику господарської діяльності. Це дає змогу ефективно управляти витратами відповідно до зміни ринкових умов господарювання.

Література

1. Стражев В. Види господарського обліку і аналізу, їх класифікація. / В.Стражев // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 7. – С.48.
2. Ходзіцька В.В. Управлінський (внутрігосподарський) облік: його суть та місце в системі формування економічної інформації в умовах ринкових відносин / В.В. Ходзіцька / Світ бухгалтерського обліку. – 1997. – № 6. – С. 36–38.

3. Нападовська Л.В. Управлінський облік: значення та застосування у практичній діяльності вітчизняних підприємств в умовах ринкових відносин / Л.В.Нападовська / Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 8-9. – С. 78-93
4. Нападовська Л.В. Управлінський облік: [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Л.В.Нападовська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
5. Чумаченко М.Г. Розвиток управлінського обліку / М.Г.Чумаченко / Бухгалтерський облік і аудит. –1998. – № 10. – С. 2–9.
6. Пушкар М.С. Контролінг – інформаційна система стратегічного менеджменту / М.С.Пушкар, Р.М. Пушкар – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 370 с.
7. Лень В.С. Управлінський облік : [Навч. посіб.] / В.С.Лень. – К. : Знання-Прес, 2003. – 287 с.
8. Ткач В.И. Международная система учёта и отчётности / В.И.Ткач, М.В.Ткач. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 160 с.
9. Карпова Т.П. Управленческий учет : учебник для вузов / Т.П.Карпова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2002. – 350 с.
10. Нарисбаев К.Н. Организация бухгалтерского учёта в США / К.Н.Нарисбаев. – М. : Финансы, 2007. – 253 с.
11. Соколов Я.В. Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней / Я.В.Соколов. – М. : ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

УДК 330.341

**Климко Т.Ю.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту
Макарович В.К.,
ст. викладач кафедри обліку та аудиту
Огородник В.О.,
ст. викладач кафедри фінансів та кредиту
Закарпатський державний університет**

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Результатом стрімкого розвитку минулого десятиліття, що охопив всі сфері людської діяльності стала конкурентна боротьба між країнами у завоюванні та утриманні позицій на світових ринках. Активність і ступінь участі України у загальносвітових процесах багато в чому буде визначати положення країни у світі – чи стане вона повноправним суб'єктом у світовому співтоваристві або ж опиниться на периферії світової економіки. У цьому зв'язку, проблема конкурентоспроможності національної економіки стає як ніколи актуальною.

Світова фінансова криза зумовила переосмислення основних цінностей та пошук нових шляхів економічного розвитку, які забезпечували б національну конкурентоспроможність і орієнтували б національну економіку на зростання. Так, цим шляхом став інноваційний розвиток, який визначає економічну силу країни та її перспективи в світовій економіці.

В сучасних умовах конструктивних ідей, високих технологій та наукоємної ВВП, Україні необхідно визначитись з вектором інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційного розвитку є порівняно новими та малодослідженими в Україні. Разом із тим, теоретичні, методичні та прикладні аспекти інноваційної діяльності висвітлені в наукових працях провідних українських вчених: В. Александрової [1], В. Гейця [2], Л. Федулова [8] та інших.

Постановка завдання. Основна мета статті полягає в оцінці сучасних інноваційних процесів України. Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні завдання: проаналізувати витрати на інноваційну діяльність, розглянути кадрове забезпечення в науковій сфері, дослідити кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи та оцінити результативність інноваційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день Україна за рівнем інноваційного розвитку поступається найбільш технологічно розвинутим країнам, таким як США, Німеччина, Японія та Фінляндія.

У 2010 році частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП України становила 0,83%, тоді як в 27 країн Європейської співдружності досягла 2,0%, Японії – 3,45%, а США – 2,79% [5, с.164].

Витрати на наукові дослідження та розробки є одним з головних показників інноваційної діяльності. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності відображений у табл. 1, з даних якої можна зробити висновок, що майже 95% витрат йдуть на придбання інновацій, а не на їх розробку.

Таблиця 1

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності*

Показник	Рік				
	2007	2008	2009	2010	2011
млн. грн.					
Загальний обсяг інноваційних витрат	10850,9	11994,2	7949,0	8045,5	14333,9
Внутрішні науково-дослідні розробки	793,6	958,8	633,3	818,5	833,3
Придбання науково-дослідних розробок	192,9	284,8	213,4	177,9	246,6
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	7471,1	7664,8	4974,7	5051,7	10489,1
Придбання інших зовнішніх знань	328,4	421,8	115,9	141,6	324,7
Інші витрати	2064,9	2664,0	2012,6	1855,8	2440,2
% в загальному обсязі					
Загальний обсяг інноваційних витрат	100	100	100	100	100
Внутрішні науково-дослідні розробки	7,3	8,0	8,0	10,2	5,8
Придбання науково-дослідних розробок	1,8	2,4	2,7	2,2	1,7
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	68,9	63,9	62,6	62,8	73,2
Придбання інших зовнішніх знань	3,0	3,5	1,5	1,8	2,3
Інші витрати	19,0	22,2	25,3	23,1	17,0

*Побудовано за джерелом:[6, с. 404 та 4]

У 2011 році загальний обсяг інноваційних витрат був на 78,2% більшим ніж у 2010 році. При суттєвому збільшенні інноваційних витрат у 2011 році витрати на внутрішні науково-дослідні розробки збільшились лише на 1,8%.

На рисунку 1 зображено структуру витрат за джерелами фінансування.

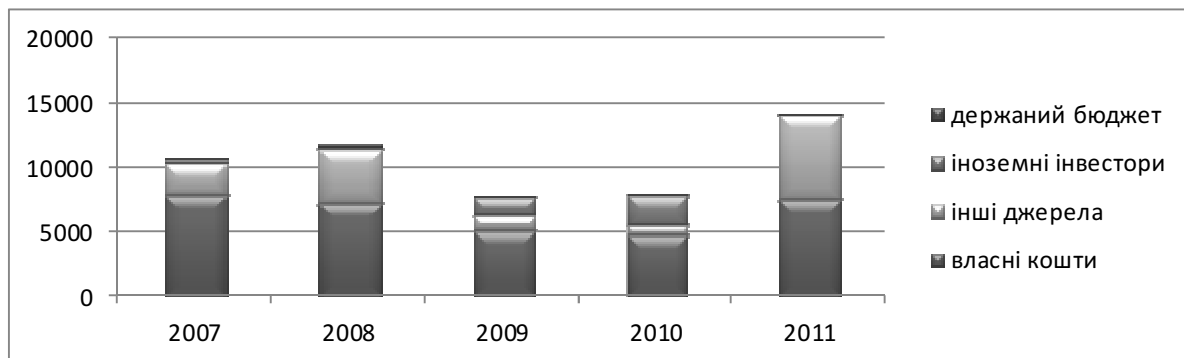

Рис. 1. Джерела фінансування інноваційної діяльності*

*Побудовано за джерелом: [4]

Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності за період 2007-2011р.р. показав, що власні кошти у 2011 році продовжують бути домінуючим чинником при фінансуванні інноваційної діяльності, але слід відмітити зменшення частки коштів іноземних інвесторів з 30% в 2010 році до 0,4% у 2011 році.

В Україні існує проблема, пов'язана з кадровим забезпеченням у науковій сфері. Простежується тенденція до зниження кількості зайнятих у сфері науково-технічного та технологічного розвитку. Це пов'язано з тим, що ця сфера не є привабливою для довгострокового кар'єрного росту в силу характерних особливостей українського ринку праці, які, в першу чергу, проявляються у низькому рівні заробітної плати, який негативно впливає не лише на кількість, а й на якість наукових працівників.

Рисунок 2 демонструє зменшення кількості осіб, які займаються науково-дослідницькою діяльністю: у 2011 році відбулось на 29,6% у порівнянні з 1995 роком. Отже, інноваційний розвиток України стримується дефіцитом кадрів, здатних управляти інноваційними проектами та процесами. В той час, коли в Україні простежується зменшення чисельності спеціалістів, то у таких країнах як Азербайджан та Таджикистан відбулося збільшення працівників, які займаються науково-дослідницькою роботою на 6,1% та на 5,5% (відповідно) в 2011 році порівняно з 1995 роком [5, с. 166].

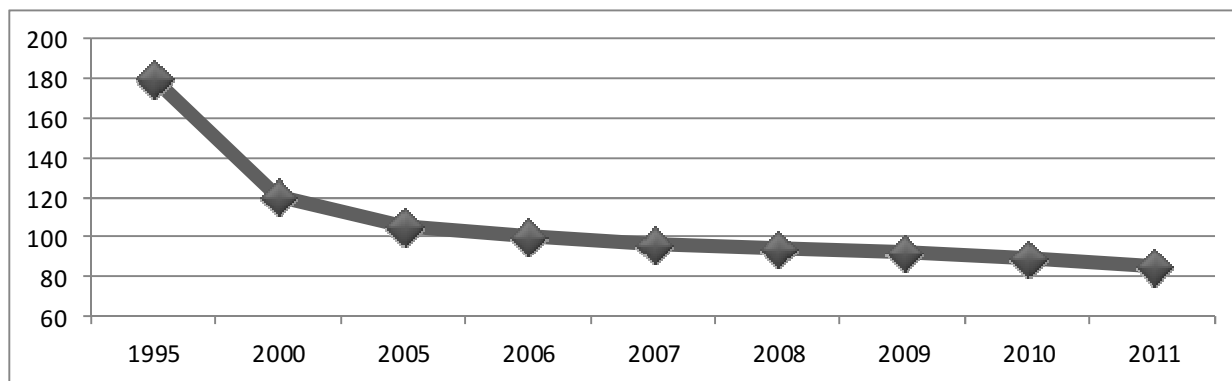

Рис. 2. Кількість спеціалістів, які виконували наукові та науково-технічні роботи (тис. осіб)*

* Побудовано за джерелом: [7, с. 161 та 6, с. 392]

Також про спад активності у науковій та науково-технічній діяльності свідчить зменшення у 2011 році кількості організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи – на 16,9% у порівнянні з 2005 роком (див. рис. 3).

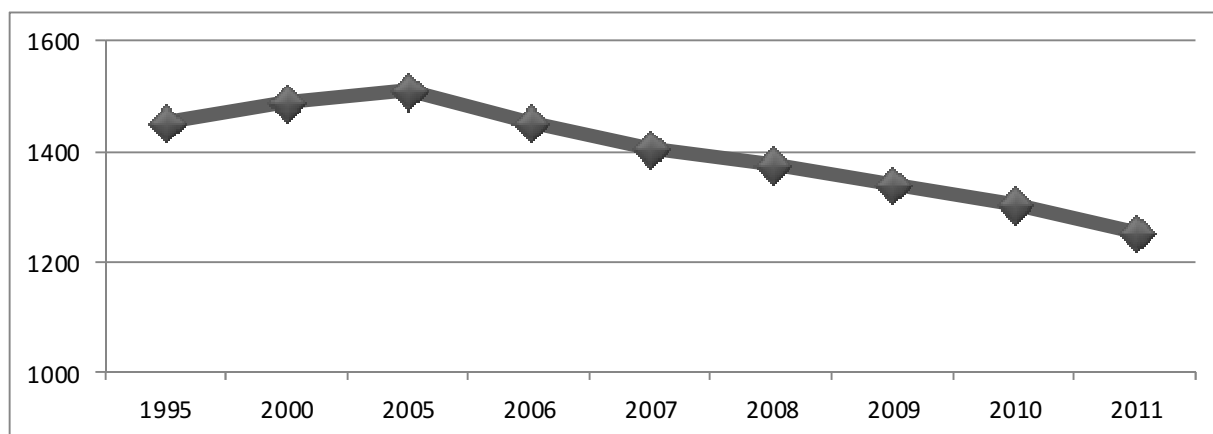

Рис. 3. Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи (одиниць)*

* Побудовано за джерелом: [7, с. 161 та 6, с. 391]

Аналізуючи кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, слід відмітити їх нерівномірне розміщення на території України. Найбільша кількість організацій знаходиться у Харківській області – 198 одиниць, а найменша у Хмельницькій – 6 одиниць [6, с. 391].

Для повної оцінки інноваційних процесів України необхідно проаналізувати результати інноваційної діяльності, які наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Результативність інноваційних процесів в Україні*

Показник	Рік					Темпи приросту, % 2011 до 2010 рр.
	2007	2008	2009	2010	2011	
Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт (всього, у фактичних цінах, млн. грн.)	6700,7	8538,9	8653,7	9867,1	10349,9	4,9
Впроваджено нових технологічних процесів (процесів)	1419	1647	1893	2043	2510	22,9
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції (найменувань)	2526	2446	2685	2408	3238	34,5
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості (%)	6,7	5,9	4,8	3,8	3,8	0,0
Питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП (%)	0,93	0,9	0,95	0,9	0,79	-12,2

*Побудовано за джерелом: [4]

Оцінюючі результативність інноваційних процесів України, слід відмітити, що незважаючи на позитивну динаміку показників, які характеризують результативність інноваційної діяльності у 2011 році, питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП знизилась на 12,2%.

Висновки з даного дослідження. На сьогоднішній день Україна за рівнем інноваційного розвитку поступається найбільш технологічно розвинутим країнам.

Проаналізувавши витрати на інноваційну діяльність, можна стверджувати, що українські показники є ближчими до групи «скромних новаторів», у яких переважають витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, частка яких досягає 74%.

Інноваційний розвиток в Україні, поряд з іншими факторами, стримується дефіцитом кадрів і неефективною державною підтримкою та стимулюванням кадрового складу.

Отримавши у 2011 році вищі результати, ніж у попередні роки, питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП була суттєво нижчою у порівнянні з проаналізованими роками.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо в пошуку ефективних шляхів розвитку інноваційного процесу в Україні.

Література

1. Александрова В.П. Пріоритети технологічного розвитку економіки України / В.П. Александрова // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 70-85.
2. Геєць В.М. Економіка знань та її перспективи для України: наукова доповідь / В.М. Геєць ; за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. – К.: Ін-т екон. прогнозування, 2005. – С. 168.
3. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р., № 40-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К. : Держкомстат. України, 2012. – 305 с.
6. Регіони України 2011. Статистичний збірник: у 2-х ч.; Ч. II / за ред. Осауленка О. Г. – К. : Держкомстат України, 2012. – 783 с.
7. Україна у цифрах у 2011 році: статистичний збірник / Осауленко О.Г., Забродський П.П. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – 259 с.
8. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Л.І. Федулова ; за ред. док. ек. наук, проф. Л.І. Федулової. – К. : Основи, 2005. – С. 552.

УДК 657:332.33:338.432

Настенко М.М.,
к.е.н., доцент кафедри організації обліку та звітності
Максимчук А.О.
Вінницький національний аграрний університет

СПЕЦИФІКА ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Земельні ресурси посідають одне з найважливіших місць у системі цінностей держави. Земля є унікальним та незамінним засобом виробництва з необмеженим терміном використання. Особливого значення в умовах формування земельного ринку набувають питання обліку земельних ресурсів, які включають в себе накопичення, систематизацію, обробку та аналіз економічної інформації про кількісні, якісні та грошові дані земельних ресурсів у державі. Отже, виникає потреба у дослідженні методичних основ існуючої системи обліку земельних ресурсів та вдосконалення шляхів їх ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток системи обліку земельних ресурсів внесли багато вітчизняних вчених, зокрема Ф.Ф. Бутинець, П.Т. Саблук, Г.Г. Кірейцев, Б.С. Гузар, Е.О. Сисак, Т.П. Остапчук, Л.А. Суліменко, О.Л. Бєсєда, О.Ф. Ярмолук, В.М. Жук, С.І. Дерев'янка та ін., які провели системне наукове його дослідження. У працях зазначених дослідників основна увага зосереджена на проблемах та особливостях обліку земель у складі основних засобів. Також невід'ємною частиною дослідження є огляд нормативно-правової бази.

Незважаючи на великі наукові напрацювання, дане питання й досі залишається невирішеним і потребує доповнень з врахуванням нових обставин господарювання.

Постановка завдання. Метою даної статті є вивчення існуючого стану обліку земельних ресурсів в структурі основних засобів підприємств, а також дослідження методики бухгалтерського обліку земель для прийняття раціональних управлінських рішень у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктами земельних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва є землі сільськогосподарського призначення всіх форм власності і господарювання. Відповідно до Земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [2]. До земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші).

На законодавчому рівні створено всі передумови для відображення таких земельних ділянок у бухгалтерському обліку. Так, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [6], а також П(С)БО 7 «Основні засоби» [4] передбачає обов'язкове відображення в бухгалтерському обліку операцій із земельними ділянками, а Закон України «Про оцінку земель» [7] визначає правові засади проведення оцінки земель. У Плані рахунків бухгалтерського обліку для обліку та узагальнення інформації про наявність та рух власних земель відведено субрахунки 101 «Земельні ділянки» та 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель» рахунка 10 «Основні засоби».

Крім цього, аграрні підприємства мають державний акт на право постійного чи тимчасового користування земельною ділянкою. Відповідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [5], право користування за економічною оцінкою має відображатись в бухгалтерському обліку на субрахунку 122 «Права користування майном» рахунку 12 «Нематеріальні активи».

Право постійного користування земельною ділянкою, відповідно до зазначеного Положення, визнається нематеріальним активом підприємства, якщо існує імовірність отримання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з використанням цього права, та його вартість може бути достовірно визначена і зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю [5].

Одним із головних елементів методу бухгалтерського обліку є оцінка, що являє собою відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику з метою узагальнення їх у цілому по підприємству.

В Україні нормативно-правові акти оцінки земельних ресурсів поділяють, залежно від цілей та методів проведення на бонітування ґрунтів, економічну оцінку земель та грошову оцінку земельних ділянок. Дані бонітування ґрунтів є основою для проведення економічної оцінки сільськогосподарських угідь, а дані економічної оцінки земель є основою грошової оцінки земельних ділянок різного цільового призначення [8, с. 56].

Для достовірної оцінки земельних ділянок і відображення їх у обліку та звітності важливе значення має належна організація аналітичного обліку, що дозволить одержати чітку та розгорнуту інформацію про кількісний та якісний стан наявних земельних угідь та земельних ділянок.

Тому для відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку ми пропонуємо наступну класифікацію земельних ресурсів сільськогосподарського призначення до субрахунку 101 «Земельні ділянки» другого та третього порядку: 101.1 – сільськогосподарські угіддя: 101.1.1 – рілля, 101.1.2 – багаторічні насадження, 101.1.3 – сіножаті, 101.1.4 – пасовища, 101.1.5 – перелоги; 101.2 – несільськогосподарські угіддя: 101.2.1 – господарські шляхи і прогони, 101.2.2 – полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження; 101.3 – інші землі.

Згідно з п. 22 П(С)БО 7 [4], земля не є об'єктом амортизації. Первісна вартість земельної ділянки складається з усіх витрат, пов'язаних з її придбанням (п. 8 П(С)БО 7): витрати на оплату послуг органу землевпорядкування з проектування відведення земельної ділянки, органу містобудування та архітектури, а також інші витрати, пов'язані з реєстрацією прав власності на земельну ділянку.

О.Л. Бєсєда зазначає, що земельні ділянки як активи проходять три основні цикли свого існування на підприємстві: надходження земельних ділянок, експлуатація, вибуття землі зі складу активів підприємства. Кожна стадія вимагає на підприємстві чіткого документального оформлення господарських операцій і відображення на рахунках бухгалтерського обліку з метою контролю за фактичним станом об'єктів обліку [1, с. 154].

Документування операцій із земельними ділянками у складі основних засобів здійснюється на підставі форм первинних документів. Оформлення зарахування земельних ділянок до складу основних засобів здійснюється за Актом приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів (форма N ОЗ-1). Для оформлення вибуття земельних ділянок зі складу основних засобів державного підприємства застосовується Акт на списання основних засобів (форма N ОЗ-3).

Окремим об'єктом обліку визнаються капітальні витрати на поліпшення земель (на субрахунок 102). Дані витрати не можуть бути віднесені на вартість відповідної земельної ділянки, а підлягають амортизації як окремий об'єкт основних засобів (пп. 5.1.2 П(С)БО 7).

Згідно з Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок № 1531, земельні поліпшення – це зміна якісних характеристик земельної ділянки внаслідок розміщення в її межах будинків, будов, споруд, об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, багаторічних насаджень, лісової та іншої рослинності, а також унаслідок господарської діяльності чи проведення робіт (зміна рельєфу, поліпшення ґрунтів тощо) [3].

До якісних змін у ґрунтовому покриві відносять здійснення меліоративних заходів, до яких належать гідротехнічні (осушення, зрошення), культуртехнічні (корчування кущів, вирівнювання, залуження), хімічні (вапнування, гіпсування), агролісотехнічні (захист від ерозії, накопичення вологи), агротехнічні (плантажна оранка, глибоке розпушення) та ін. [1, с. 156].

Л.А. Суліменко стверджує, що важливе значення потрібно приділяти організації обліку орендованих земельних ділянок, які слід відображати на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи», аналітичному рахунку «Орендовані земельні ділянки сільськогосподарського призначення». Підставою для позабалансового відображення земельних ділянок є договори їх оренди. Для належної організації обліку і контролю орендованих земель доцільно розробити реєстр обліку орендованих земельних ділянок в розрізі їх орендодавців за термінами їх дії та розміром орендної плати [9, с. 268].

Висновки з даного дослідження. Провівши системне дослідження з питань обліку земельних ресурсів, ми дійшли висновку, що дані ресурси повноправно можна ідентифікувати як об'єкт обліку. Наукове вирішення проблеми ефективності використання земель сільськогосподарського призначення полягає в налагодженні процесу управління даними ресурсами через механізми обліку, аналізу і контролю. Для даних цілей важливого значення набуває перегляд класифікації земельних ресурсів, що дозволить підвищити якість обліково-аналітичного забезпечення про такі активи, а також пошук шляхів, направлених на удосконалення методичних підходів до обліку сільськогосподарських земель та аналізу ефективності їх використання.

Література

1. Бєсєда О.Л. Відображення в обліку земель сільськогосподарського призначення та витрат на їх поліпшення / О.Л. Бєсєда // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 3. – С. 153-157.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
3. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
6. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV Закон України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
7. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 № 1378-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
8. Остапчук Т.П. Концептуально-методологічні основи оцінки земельних ресурсів / Т.П. Остапчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 4 (12). – С. 54-62.
9. Суліменко Л.А. Особливості бухгалтерського обліку земельних ділянок у фермерських господарствах / Л.А. Суліменко, О.В. Нечипорук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2012. – № 2 (18). – С. 264-270.

УДК 331.5

Сабецька Т.І.,
к.е.н., викладач кафедри фундаментальних дисциплін
Григорів С. Ф.,
викладач кафедри фундаментальних дисциплін
Івано-Франківський інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЗМІНИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання оптимізація оплати праці працівників будь-якого підприємства є надзвичайно важливим завданням в рамках планування його виробничої діяльності, яке потребує негайного вирішення. Як відомо, розмір заробітної плати прямопропорційно впливає на рівень продуктивності праці працівників: вища оплата якісної і результативної праці стимулює працівників працювати краще. У свою чергу, підвищення продуктивності праці дозволяє вивільнити певну кількість вже "непотрібних" працівників, досягнувши таким чином зниження загальної суми тих же витрат на заробітну плату за рахунок економії чисельності. Очевидно, що між показниками зайнятості, продуктивності праці та заробітної плати існує тісний взаємозв'язок, а тому досягнення оптимального співвідношення між ними є важливою передумовою забезпечення економічної ефективності діяльності в будь-якій сфері. На сьогоднішній день для вирішення завдань оптимізації тих чи інших параметрів і показників господарської діяльності підприємства, у тому числі й тих, що характеризують стан та рівень розвитку його трудового потенціалу, в економічній практиці широко застосовуються різноманітні економіко-математичні методи та моделі, зокрема й інструментарій математичного моделювання економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різних аспектів проблеми оплати праці та зайнятості займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, серед яких Д.П. Богиня, В.М. Данюк, А.В. Калина, А.М. Колот, О.Ф. Новікова, І.В. Геєць, Е.А. Уткін, М. Армстронг, С.Л. Брю, Н.Х. Мескон, К.Л. Макконел, Ф. Хедоуорі та інші. Зокрема, у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених знаходиться відображення проблема практичного вирішення багатьох завдань планування й організації праці та заробітної плати на підприємствах і організаціях за допомогою методів та прийомів економіко-математичного моделювання. Так, вітчизняна науковець Корнілова О.В. досліджує оптимальне співвідношення постійної та змінної частки заробітної плати, акцентуючи увагу на залежності змінної частки заробітної плати від зовнішніх факторів [7]. Вчений Ведерников М.Д. акцентує увагу на вивченні теоретичних і практичних аспектів ринкового механізму регулювання оплати праці робітників [1]. А Дружиніна В.В. та Чорноус О.І. розробили економіко-математичну модель залежності фонду заробітної плати виробничо-промислового персоналу від впливу мікро- та макроекономічних чинників за допомогою пакета програм Microsoft Office (Excel) і Statistica [3]. Науковці Шерстенников Ю.В. й Ромащук Л.В. запропонували економіко-математичну модель оптимізації оплати праці на підприємстві з урахуванням сезонності виробництва [14], а вченою Синяєвою Л.В. подана економіко-математична модель розрахунку середньорічної заробітної плати для працівників сфери АПК [12, с. 145-147]. Науковець Калина А.В. вважає за доцільне здійснювати прогнозування витрат на оплату праці з використанням багатофакторних адитивних моделей [6, с. 64]. Вчений Лисенко Ю. Г. приділяє увагу дослідженню моделей управління кваліфікованою робочою силою [9]. Для оцінки справедливості диференціації заробітної плати до та після оподаткування автор Тимошенко О.В. використовує метод чисельного інтегрування [13, с. 42-47], а Макаренко О.І. акцентує свою увагу на вивченні проблеми моделювання вартості персоналу [8]. Науковцем Гребінчуком О.М. у процесі дослідження попиту на робочу силу підприємства розроблено економіко-математичну модель, у якій попит на робочу силу виступає змінною, залежною не лише від ціни праці, а й від цін на інші фактори виробництва [2].

Отже, як бачимо, методичний інструментарій економіко-математичного моделювання широко використовується вітчизняними науковцями при вирішенні різноманітних завдань в процесі дослідження, планування, організації та аналізу оплати праці, зайнятості, попиту і пропозиції робочої сили та ефективності використання трудових ресурсів на підприємствах і організаціях. Поряд з цим, зважаючи на сьогоднішні реалії й зміни економічних пріоритетів, ряд запропонованих українськими вченими підходів і методик потребують певного доповнення, уточнення, розширення та доопрацювання.

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених детальному вивченню та аналізу тих чи інших аспектів функціонування ринку праці та закономірностей встановлення ринкової рівноваги і певного рівня зайнятості, практичний механізм

реалізації залежності рівня заробітної плати від кількості зайнятих і навпаки, чисельності зайнятих від рівня заробітної плати доволі складний і потребує ґрунтовних розрахунків. Метою даної роботи є теоретична побудова та обґрунтування економіко-математичної моделі, яка відображає кількісні співвідношення між рівнем оплати праці працівників та рівнем зайнятості на ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці, особливо на сучасному етапі свого розвитку, є динамічною системою, постійно перебуває під впливом різних змінних, які тим чи іншим чином визначають його стан в кожен конкретний момент часу. Основними категоріями і водночас змінними ринку праці є наймані працівники, що уособлюють пропозицію праці (робочої сили), роботодавці, які є джерелом попиту на працю, та заробітна плата, що виконує роль ціни на трудові ресурси.

Ринок праці виступає економічною формою визначення витрат роботодавців на придбання праці як фактору виробництва, а також розміру доходів найманих працівників, які отримують заробітну плату як винагороду за власну працю. Таким чином, ринок праці не лише формує ціну праці, а й відображає процес її зміни під впливом різних факторів, окрім цього визначає пропорції між кількістю робочих місць та кількістю працівників, які прагнуть отримати роботу, тобто певний рівень зайнятості та безробіття [4, с. 251].

Отже, ринок праці формується під впливом тих основних елементів, які забезпечують його ефективне функціонування: попиту на працю, пропозиції та ціни праці. Існування попиту на працю означає, що в економіці країни існують вільні робочі місця. Оскільки наявність вільних робочих місць загалом є негативним чинником виробничого процесу, який зумовлює невчасне виконання певних виробничих операцій та відповідні економічні втрати виробників, природно, що підприємці прагнуть якнайшвидше заповнити вакантні робочі місця [4, с. 265]. При цьому одним із важливих чинників, що стимулює залучення додаткових працівників у виробничий процес, є розмір заробітної плати, яку пропонують роботодавці.

Заробітна плата має велике соціально-економічне значення – від неї залежить результативність праці працівників, рівень їх добробуту й благополуччя, а також моральний клімат в колективі. Застосування неефективної оплати праці призводить до зниження якості і продуктивності праці, порушення трудової дисципліни та виникнення соціально-трудових конфліктів на підприємстві [10, с. 84]. Зрозуміло, що чим вищим є рівень оплати праці, тим більше працівників готові найматися на роботу. Поряд з цим, попит на працю перебуває в оберненій залежності від розміру заробітної плати, оскільки роботодавці готові платити вищу заробітну плату тільки у випадку суттєвого зростання продуктивності праці найманих працівників, а це у свою чергу призводить до вивільнення певної частини вже “непотрібних” працівників та зниження рівня зайнятості.

Ще одним чинником, який впливає на величину попиту на працю, є вартість граничного продукту праці. Взаємозалежність цих категорій спробуємо проілюструвати за допомогою такого прикладу: на малому підприємстві з виробництва меблів можна забезпечити зростання обсягу виготовлення меблів, якщо прийняти на роботу додаткового працівника, який за місяць зможе виготовити 25 столів. Зрозуміло, що найм на роботу даного додаткового працівника буде виправданим лише в тому випадку, якщо дохід від реалізації виготовлених ним столів (за мінусом матеріальних затрат і очікуваної норми прибутку) буде вищим, ніж його місячна заробітна плата. Відповідно заробітна плата граничного додаткового працівника буде дорівнювати тій вартості, яку він своєю працею доклав до сукупного продукту підприємства. Якщо ж розмір заробітної плати потенційного додаткового працівника перевищує можливу вартість додатково створеного ним продукту, його прийом на роботу є недоцільним. Таким чином, зростання рівня оплати праці за умови незмінних цін на продукцію підприємства призводить до того, що заробітна плата стає вищою за дохід від реалізації граничного продукту, тому найм на роботу додаткових працівників є недоречним, а отже, як наслідок, знижується попит на робочу силу на ринку праці. Навпаки, зниження заробітної плати або ж зростання цін на продукцію підприємства сприяє зростанню попиту на працю, оскільки вартість граничного продукту, створеного додатковим працівником, перевищує величину приросту заробітної плати.

Економічний зміст пропозиції праці полягає в тому, що на певний момент в економіці держави наявна певна кількість працездатних громадян, які готові запропонувати свої послуги як робочої сили в обмін на певний розмір заробітної плати. При цьому, чим вищий рівень оплати праці в країні, тим більше потенційних працівників позиціонують свої здібності на ринку праці.

Незважаючи на те, що основним чинником, який визначає величину пропозиції праці, є її ціна у формі заробітної плати, не можна не згадати про такі економічні явища як ефект заміщення і ефект доходу. Ефект заміщення – це альтернативний вибір між вільним часом та набором товарів і послуг, які людина може придбати за отриману заробітну плату. Зі зростанням заробітної плати працівник отримує можливість розширити свій набір товарів та послуг, а отже готовий замінити частину власного вільного часу роботою. Але подальше зростання заробітної плати і покращення рівня життя призводить до того, що окрім забезпеченого добробуту людина прагне мати більше вільного часу для дозвілля і відпочинку, тобто проявляється ефект доходу [4, с. 268-269].

Як і будь-яка інша система, ринок праці прагне до рівноваги, яка, у свою чергу, досягається визначеним співвідношенням між попитом та пропозицією робочої сили, у точці дотику яких в певний момент завжди лежить рівноважна ціна. Ця ціна являє собою той рівень заробітної плати, яку роботодавці готові надати, а визначена частина найманих працівників погоджується отримувати за власну працю. Теоретично, якщо ціна робочої сили буде надто низькою, роботодавці зможуть прийняти на роботу певну кількість додаткових працівників, проте частина найманих працівників за умови низької заробітної плати відмовиться працювати, відтак на ринку праці виникне надлишок робочої сили. І навпаки, вища за рівноважну ціна на працю, як правило, свідчить про дефіцит робочої сили, адже роботодавці, прагнучи залучити того чи іншого "дефіцитного" спеціаліста, готові високо оплачувати його працю.

Отже, за будь-яких умов заробітна плата виступає регулятором попиту і пропозиції на ринку праці. За наявності безробіття, зазвичай, відбувається зниження рівня оплати праці, адже навіть якщо існуючий працівник у випадку зниження заробітної плати відмовляється працювати (незважаючи на високу імовірність довший час не знайти роботу у разі звільнення), на його робоче місце роботодавець може швидко знайти заміну. А за відсутності безробіття розмір заробітної плати стає засобом мотивації для переходу на нові, більш оплачувані робочі місця висококваліфікованих спеціалістів з інших підприємств та організацій.

Практична реалізація всіх цих ринкових закономірностей і механізмів за своєю природою завжди спрямована на досягнення ринкової рівноваги – стану, за якого величина попиту на працю зрівнюється з величиною її пропозиції. Але дуже часто коливання заробітної плати порушують цю рівновагу: зростання рівня оплати праці призводить до перевищення пропозиції праці над попитом на неї та надлишку робочої сили, і навпаки, зниження рівня оплати праці зумовлює підвищення попиту роботодавців на додаткову робочу силу, проте, у зв'язку з тим, що все менше працівників погоджуються працювати за низьку винагороду, спостерігатиметься скорочення пропозиції праці.

З точки зору теорії, вищеописані закономірності прості та зрозумілі, проте на практиці порахувати, на яку саме величину знизиться попит на працю при зростанні заробітної плати, наприклад, на 10%, досить непросто. Для вирішення даного завдання необхідно розробити відповідні економіко-математичні алгоритми та провести ряд складних математичних розрахунків.

У рамках даного дослідження нами запропонована економіко-математична модель, яка описує кількісні співвідношення між рівнем заробітної плати і рівнем зайнятості на ринку праці.

Вихідними умовами даної моделі є наступні: в рамках ринку праці взаємодіють роботодавці та наймані робітники, причому вказаний ринок характеризується заробітною платою $p(t)$ та числом зайнятих $N(t)$. Вважається, що на ньому існує рівновага (1), тобто виникає ситуація, при якій за заробітну плату $p_0 > 0$ погоджуються працювати $N_0 > 0$ чоловік. Функції $p(t)$ та $N(t)$ можуть відхилятися від значень p_0 і N_0 . Вважається, що роботодавці змінюють заробітну плату пропорційно чисельності зайнятих від значення, що відповідає положенню рівноваги [11, с. 51]:

$$\frac{dp}{dt} = -\alpha_1(N - N_0), \alpha_1 > 0. \quad (1)$$

Іншим допущенням є гіпотеза про те, що число робітників збільшується або зменшується пропорційно росту або зменшенню заробітної плати відносно рівня в положенні рівноваги [11, с. 51]:

$$\frac{dN}{dt} = \alpha_2(p - p_0), \alpha_2 > 0. \quad (2)$$

Для коректної постановки вказаної задачі необхідно задати початкові умови:

$$p(0) = p_*; N(0) = N_*. \quad (3)$$

Задача (1)–(3) може бути розв'язана за допущенням $\alpha_1 = \text{const}$; $\alpha_2 = \text{const}$.

Очевидно, що записуючи рівняння (1) і (2) у вигляді системи:

$$\begin{cases} \alpha_2(p - p_0) \frac{d(p - p_0)}{dt} = -\alpha_1\alpha_2(p - p_0)(N - N_0) \\ \alpha_1(N - N_0) \frac{d(N - N_0)}{dt} = \alpha_1\alpha_2(p - p_0)(N - N_0), \end{cases} \quad (4)$$

одержуємо [11, с. 52]:

$$\begin{aligned} \alpha_2(p - p_0) \frac{d(p - p_0)}{dt} + \alpha_1(N - N_0) \frac{d(N - N_0)}{dt} &= 0 \\ \alpha_2(p - p_0)^2 + \alpha_1(N - N_0)^2 &= \text{const} > 0. \end{aligned} \quad (5)$$

Рівняння (5) дає можливість детального аналізу ситуації – залежність (5) є рівнянням еліпса, який може бути зображеним у системі координат (рис. 1), центр якої перенесено в точку (p_0, N_0) :

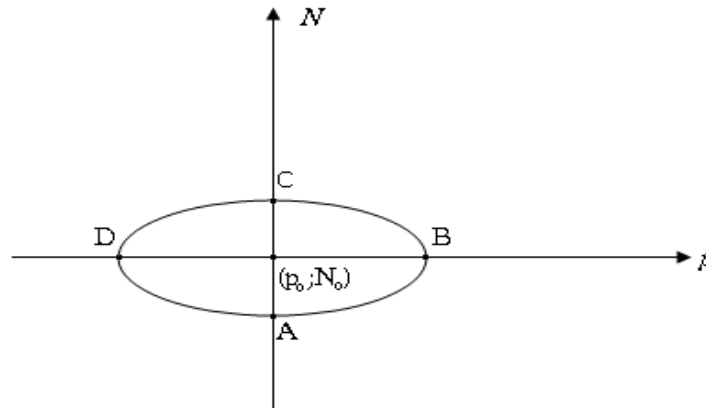

Рис. 1. Графічна ілюстрація залежності чисельності зайнятих від рівня заробітної плати

Джерело: власна розробка авторів на основі залежності (5)

На рис. 1 точка А відповідає мінімальній чисельності зайнятих при рівні заробітної плати $p = p_0$; точка В характеризує максимальний рівень заробітної плати при чисельності зайнятих $N = N_0$; точка С відображає максимальну чисельність зайнятих при $p = p_0$ і точка D відповідає мініимальному рівню заробітної плати при $N = N_0$.

Крім того, методом виключення змінних система рівнянь (1)–(2) може бути проінтегрована з умовами (3), при цьому система може бути подана у вигляді [11, с. 52]:

$$\begin{cases} \frac{d^2(p - p_0)}{dt^2} = -\alpha_1 \alpha_2 (p - p_0) \\ \frac{dN}{dt} = \alpha_2 (p - p_0), \end{cases}$$

звідки:

$$\begin{cases} p - p_0 = c_1 \sin \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t + c_2 \cos \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t \\ N - N_0 = -\frac{\alpha_2 c_1 \cos \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t}{\sqrt{\alpha_1 \alpha_2}} + \frac{\alpha_2 c_2 \sin \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t}{\sqrt{\alpha_1 \alpha_2}}, \end{cases} \quad (6)$$

звідси, з урахуванням (3), одержуємо:

$$\begin{cases} c_2 = p_* - p_0 \\ c_1 = -\frac{\sqrt{\alpha_1 \alpha_2}}{\alpha_2} (N_* - N_0). \end{cases} \quad (7)$$

Отже:

$$\begin{cases} p - p_0 = -\sqrt{\frac{\alpha_1}{\alpha_2}} (N_* - N_0) \sin \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t + (p_* - p_0) \cos \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t \\ N - N_0 = (N_* - N_0) \cos \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t + \sqrt{\frac{\alpha_2}{\alpha_1}} (p_* - p_0) \sin \sqrt{\alpha_1 \alpha_2} t. \end{cases} \quad (8)$$

Очевидно, функції (8) дозволяють зробити висновок, що чисельність зайнятих може бути більшою, ніж в положенні рівноваги, так само як значення заробітної плати може перевищувати те, яке відповідає значенню рівноваги.

Функції (8) є періодичними з періодом $\frac{2\pi}{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}$ [5, с. 346].

Проводячи оцінку середнього значення $\bar{p}$ заробітної плати та чисельності зайнятих $\bar{N}$ за період коливань за формулою інтегрального середнього (9) [5, с. 364]:

$$\bar{f} = \frac{1}{b-a} \int_a^b f(t) dt \quad (9)$$

одержуємо:

$$\bar{p} = \frac{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}{2\pi} \int_0^{\frac{2\pi}{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}} \left(p_0 - \sqrt{\frac{\alpha_1}{\alpha_2}} (N_* - N_0) \sin \sqrt{\alpha_1\alpha_2} t + (p_* - p_0) \cos \sqrt{\alpha_1\alpha_2} t \right) dt = p_0; \quad (10)$$

$$\bar{N} = \frac{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}{2\pi} \int_0^{\frac{2\pi}{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}} \left(N_0 + (N_* - N_0) \cos \sqrt{\alpha_1\alpha_2} t + \sqrt{\frac{\alpha_2}{\alpha_1}} (p_* - p_0) \sin \sqrt{\alpha_1\alpha_2} t \right) dt = N_0. \quad (11)$$

Інтеграли від тригонометричних функцій в (10) та (11) дорівнюють нулю, оскільки відбувається інтегрування по періоду, наприклад:

$$\int_0^{\frac{2\pi}{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}} \sin \sqrt{\alpha_1\alpha_2} t dt = -\frac{\cos \sqrt{\alpha_1\alpha_2} t}{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}} \Big|_0^{\frac{2\pi}{\sqrt{\alpha_1\alpha_2}}} = -\cos 2\pi + \cos 0 = 0.$$

Таким чином можна зробити висновок про те, що середнє значення фонду заробітної плати $\bar{pN}$ за період коливань дорівнює значенню в положенні рівноваги $p_0 N_0$.

Висновки з даного дослідження. Наведені результати стосуються випадку $\alpha_1 = \text{const}$, $\alpha_2 = \text{const}$, якщо ж розглядати модель $\alpha_1 = \alpha_1(t)$ і $\alpha_2 = \alpha_2(t)$, тобто, більш складний характер залежностей (1) і (2), то в такому випадку система (1) і (2) допускає або точний аналітичний розв'язок, або для оцінки її поведінки необхідно застосовувати чисельні методи (схеми Рунге-Кутта), що може бути предметом подальших досліджень в даному напрямку.

У такому випадку система (1) і (2) набуває вигляду:

$$\begin{cases} \frac{d(p - p_0)}{dt} = -\alpha_1(t)(N - N_0), \alpha_1 > 0 \\ \frac{d(N - N_0)}{dt} = \alpha_2(t)(p - p_0), \alpha_2 > 0, \end{cases} \quad (12)$$

звідки для визначення $p - p_0$ одержується рівняння (13) з умовами (3).

$$\frac{d^2(p - p_0)}{dt^2} = -\alpha_1(t)\alpha_2(t)(p - p_0) + \frac{\alpha_1'(t)}{\alpha_1(t)} \frac{d(p - p_0)}{dt} \quad (13)$$

При цьому, як було зазначено вище, методика розв'язування (13) визначається складністю аналітичного подання функцій $\alpha_1(t)$ і $\alpha_2(t)$. Очевидно, якщо $\alpha_1 = \text{const}$ і $\alpha_2 = \text{const}$, то (13) співпадає з першим з рівнянь системи (6), що показує співпадіння граничних випадків моделювання вказаної економічної ситуації.

Література

1. Ведерников М.Д. Ринковий механізм регулювання оплати праці робітників (проблеми теорії і практики) : монографія. / М.Д. Ведерников. – Хмельницький : Евріка, 2001. – 228 с.
2. Гребінчук О.М. Економіко-математичне моделювання попиту підприємств на робочу силу / О.М. Гребінчук // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: 36. наук. праць. – 2009. – № 15. – С. 65-69.

3. Дружиніна В.В. Оптимізація фонду заробітної плати на підприємствах в умовах економічної кризи / В.В. Дружиніна, О.І. Чорноус // Актуальні проблеми економіки. – № 9(123). – 2011. – С. 112–117.
4. Загальна економічна теорія (політична економія). Підручник : У 2-х частинах / [Буян І.В., Гуменюк П.Д., Березюк Р.М. та ін.]. – Тернопіль : "ЛІДЕР", 2001. – Т. 1. – 2001. – 378 с.
5. Зорич В.А. Математический анализ. Часть I. / В.А. Зорич. – М. : ФАЗИС, 1997. – 554 с.
6. Калина А.В. Облік і аналіз заробітної плати на підприємстві / А.В. Калина // Формування ринкових відносин в Україні. – № 2(45). – 2005. – С. 61–64.
7. Корнілова О.В. Співвідношення змінної та постійної частки заробітної плати / О.В. Корнілова // Торгівля і ринок. – 2012. – Вип. 33. – С. 283–288.
8. Макаренко О.І. Моделювання вартості персоналу / О.І. Макаренко // Держава та регіони. – №4. – 2008. – С. 117–120.
9. Модели управления квалифицированной рабочей силой / Под ред. Ю.Г. Лисенко. – Донецк : ООО "Юго-Восток ЛТД", 2005. – 183 с.
10. Петенко І.В. Удосконалення системи оплати праці / І.В. Петенко, А.В. Петенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 1(9). – 2010. – С. 84–86.
11. Самарский А.А. Математическое моделирование. Идеи. Методы. Примеры. / А.А. Самарский, А.П. Михайлов. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 320 с.
12. Синяєва Л.В. Економіко-математична модель розрахунку середньорічної заробітної плати працівників сільського господарства / Л.В. Синяєва // Економка АПК. – № 9. – 2005. – С. 144–152.
13. Тимошенко О.В. Застосування моделі Лоренца для оцінки справедливості диференціації заробітної плати до і після оподаткування / О.В. Тимошенко // Формування ринкових відносин в Україні. – № 11(30). – 2003. – С. 42–47.
14. Шерстенников Ю.В. Моделювання оптимізації оплати праці на підприємствах АПК / Ю.В. Шерстенников, Л.В. Ромащук // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: економічні науки. – 2010. – № 1. – С. 193–199.

УДК 657.44

Мельничук І.В.,
к.е.н., викладач кафедри обліку у виробничій сфері
Тернопільський національний економічний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Облік як основна складова загальної інформаційної системи підприємства повинен відповідати чинним правовим нормам та забезпечувати управлінський персонал якісною та достовірною інформацією. В частині управління інноваційною діяльністю є ряд невирішених питань: 1) не має нормативно-правового забезпечення відокремленого обліку інновацій та інноваційних процесів; 2) не розроблені методики обліково-інформаційного забезпечення управління щодо інноваційних проектів та програм попри вимоги на загальнодержавному рівні; 3) облік та управління інноваціями відбувається на етапі впровадження, однак варто запровадити методику, яка дозволяє збирати інформацію протягом усього життєвого циклу інновацій.

Варто зазначити, що потреба у розробці основних напрямів обліку інновацій пов'язана з державним інтересом, який викликаний інноваційним напрямом розвитку економіки країни в цілому, та наданням відповідних пільг та переваг для підприємств, які є інноваційно активними.

Відтак, тема дослідження є актуальною та має практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанням даної проблеми займалися О.С. Бородкін, О.О. Ільченко, О.В. Кантаєва, М.Д. Корінко, Я.Д. Крупка, О.В. Мінаков, Л.В. Нападівська, М.С. Пушкар, І.Й. Яремко та ін. Разом з тим, невирішеними залишаються питання щодо систематизованого обліку витрат та доходів від інноваційної діяльності з метою їх виокремлення та оцінки ефективності інноваційних проектів та програм.

Постановка завдання. Метою написання статті є аналіз нормативно-правового забезпечення обліку інноваційної діяльності, а також розробка рекомендацій щодо методики відокремленого обліку інновацій протягом всього життєвого циклу відповідно до вимог національних П(С)БО та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні у нормативно-правовому забезпеченні інноваційної діяльності є широкий спектр нормативно-правових актів, які регулюють інноваційну діяльність (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативно-правові акти у сфері інноваційної діяльності, якими керуються у своїй діяльності підприємства та організації України

Тип	Назва	Дата	Номер
Закон	<u>Про наукову і науково-технічну діяльність</u> Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку [1].	13.12. 1991 р.	1977- XII
Закон	<u>Про наукову і науково-технічну експертизу</u> Цей Закон визначає правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи, визначає напрями аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу [2].	10.02. 1995 р.	51/95- ВР
Закон	<u>Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків</u> Цей Закон визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків [3].	16.07. 1999 р.	991-XIV
Закон	<u>Про інноваційну діяльність</u> Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом [4].	04.07. 2002 р.	40-IV
Закон	<u>Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій</u> Цей Закон визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій і спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології на території інших держав [5].	14.09. 2006 р.	143-V
Закон	<u>Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні</u> Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні [6].	08.09. 2011 р.	3715-VI
Закон	<u>Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць</u> Цей Закон визначає основи державної політики в інвестиційній сфері протягом 2013-2032 років щодо стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки з метою запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, створення нових робочих місць, розвитку регіонів [7].	06.09. 2012 р.	5205-VI

Всі ці нормативно-правові акти вимагають обліково-аналітичної оцінки в сфері науково-технічній діяльності, інноваційно-інвестиційної діяльності, зокрема, щодо впровадження і застосування інноваційних проектів та програм на вітчизняних підприємствах, з метою створення правових умов, забезпечення економічного стимулювання, надання митних та податкових пільг, фінансової підтримки за чинними державними програмами інноваційного розвитку економіки України. Відтак, при виконанні певних умов щодо забезпечення інформації про інноваційні витрати, суми прибутку від реалізації інноваційних проектів, положення інноваційних законів [1; 3; 4; 7] дають право на отримання економічних пільг для інноваційно-активних підприємств, а саме:

1. Надання податкових пільг згідно з законодавством [8] за умови включення до Державного реєстру наукових установ та направленні 50 % доходу на проведення науково-дослідних розробок та розширення дослідницької матеріально-технічної бази [1];

2. Запроваджена бюджетна програма фінансової підтримки діяльності технологічних парків, яка включає:

- повне або часткове (до 50 відсотків) безвідсоткове кредитування інноваційних проектів;
- повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування;
- надання цільових субсидій (особливого порядку обчислення сум ввізного мита при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні) [3].

3. При виконанні програми виробництва інноваційної продукції, яка в загальному обсягу реалізації складає в звітному податковому періоді 70 відсотків, надаються пільги з оподаткування та фінансова підтримка у вигляді:

- повного безвідсоткового кредитування інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та ін. джерел;

- часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проектів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

- повної чи часткової компенсації відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів [4].

4. За відповідності певним критеріям, визначеним у ст. 2 Закону № 5205-VI [7], інноваційним проектам у пріоритетній галузі економіки надається державна підтримка у вигляді особливого порядку оподаткування [8] та сплати ввізного мита [9] суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки, а також фінансування інвестиційно-інноваційних проектів коштами Державного бюджету України та ін. джерел з урахуванням ст. 105 Бюджетного кодексу України [10].

Система інформаційного забезпечення інноваційних процесів на підприємстві включає в себе ряд підсистем, які вирішують свої специфічні завдання, мають свої методи збору й обробки інформації, а також джерела інформації (рис.1).

Рис. 1. Структура системи інформаційного забезпечення інновацій

Основним джерелом інформації на підприємстві є дані бухгалтерського обліку. Основним джерелом інформації на підприємстві є дані бухгалтерського обліку. Однак, в частині облікового забезпечення немає відокремленого нормативно-правового акту чи стандарту, який дозволяє виокремлювати поняття «інноваційна діяльність», і зокрема інноваційні витрати, доходи та результати від інноваційної діяльності.

Загальновідомо, що регулювання нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку в основному надається Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [11], національним П(С)БО, Плану рахунків бухгалтерського обліку [12] та Інструкції № 291 [13]. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та національних стандартів не має визначення об'єктів обліку «інновація», «інноваційні витрати», «інноваційні доходи», результати інноваційної діяльності. Крім цього, дані об'єкти не відображені відповідними показниками у фінансовій звітності, тому прямого відношення до фінансового обліку не мають. Таким чином, питання забезпечення бухгалтерському обліку інформації щодо інноваційних проектів та програм включається в компетенцію внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Поряд з тим, виникає потреба в інформації про інноваційні програми та проекти в цілях управління виробничо-господарською діяльністю підприємства та для подання даних у органи статистики. Відтак, відповідна інформація систематизується для внутрішніх користувачів як інструмент процесу управління підприємством. Це означає, що у відповідності до п.1. Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», облік інновацій та інноваційної діяльності відноситься до об'єктів внутрішньогосподарського (управлінського) обліку. Управлінський облік є обов'язковий для підприємств, які впроваджують інноваційні процеси у виробничо-господарську сферу, тому доцільно розробити відповідну методику обліку інновацій з метою застосування особливого порядку сплати митних зборів, оподаткування доходу та використання прибутку інноваційно-активних підприємств.

Разом з тим, варто пам'ятати, що вся облікова інформація, яка стосується інновацій, повинна методологічно спиратись на відповідні стандарти бухгалтерського обліку та нормативно-правові акти у сфері обліку виробничо-господарської діяльності підприємств.

Вибір методики оцінки й обліку інноваційних процесів у великій мірі залежить від характеру реалізації інноваційних програм та проектів. Склад витрат на інноваційні проекти та програми залежать від способу надходження та введення у виробництво інновацій. Визначення складу та змісту цих витрат лежить в основі такого способу оцінки як калькуляція.

Метод оцінки та обліку витрат інноваційної діяльності залежать від трьох основних чинників, які мають вплив на організаційно-методичні принципи оцінки та обліку інновацій:

- 1) склад і порядок фінансування інноваційних проектів;
- 2) послідовність списання інноваційних витрат на поточні витрати операційної діяльності;
- 3) інноваційна інфраструктура підприємства.

Згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності, витрати на створення інноваційного продукту включаються у витрати періоду до того часу, поки вони не будуть капіталізовані і в кінцевому результаті віднесені в склад основних засобів, нематеріальних активів чи готової продукції. Таким чином, облік витрат на дослідження та розробку інноваційного продукту ведеться на рахунках класу витрат з відображенням їх справедливої вартості. При патентуванні інновацій, тобто при оформленні результату інноваційної діяльності, пов'язаного з дослідженням, розробкою, експериментальними роботами, витрати відображають на рахунках капітальних інвестицій також за справедливою вартістю.

На нашу думку, оцінку інноваційного продукту, отриманого в результаті здійснення інноваційної діяльності в процесі виробництва варто об'єднати в дві групи: 1) оцінка інноваційних проектів та програм капітального характеру, з якими пов'язане створення нових основних засобів та нематеріальних активів;

- 2) оцінка інновацій у здійсненні операційної діяльності.

При чому, оцінка та облік інновацій за поточними витратами характеризуються споживанням виробничих ресурсів в одному операційному циклі, а до капітальних витрат зараховуються витрати на придбання (створення) інновацій, які беруть участь у декількох циклах виробництва.

Оскільки для поточного обліку та контролю за господарськими активів та джерелами їх утворення застосовують систему рахунків, можливість одержання необхідного інформаційного забезпечення щодо здійснення інноваційної діяльності пов'язана з формуванням відповідних бухгалтерських проведення. Так, інформація для подальших розрахунків інноваційного потенціалу підприємства зосередиться на рахунках бухгалтерського обліку (і на субрахунках другого та третього порядку – в розрізі кожного проекту чи програми). Витрати будуть відображатись в обліку наростаючим підсумком, по мірі їх виникнення, що дасть можливість збирати інформацію на кожному етапі на необхідну дату, що підвищує рівень контролю над здійснюваним інноваційним процесом.

Висновки з даного дослідження. У результаті даного дослідження можемо стверджувати, що існує проблема відображення інноваційної діяльності у синтетичному обліку, оскільки нормативними актами і методичними розробками не визначено порядок відокремленого обліку інноваційної діяльності на спеціально призначеному рахунку. Діяльність підприємства згідно з національними положеннями (стандартами) обліку поділяється на операційну, фінансову, інвестиційну та надзвичайні події. Саме таким чином розкривається інформація й на рахунках витрат і доходів. Інноваційні витрати, інноваційний продукт, доходи та результати від інновацій у сучасному вітчизняному обліку не відображаються. Розширення інформаційного поля рахунків другого порядку і введення нових аналітичних позицій на рахунках третього порядку, дадуть змогу одержувати більш повну й достовірну інформацію про інноваційні процеси на підприємстві з метою оцінювання ефективності інноваційних проектів та програм.

Література

1. Про наукову і науково-технічну діяльність – Закон України № 1977-XII від 13.12.1991 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
2. Про наукову і науково-технічну експертизу – Закон України № 51/95-ВР від 10.02.1995 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/51/95>.
3. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків – Закон України № 991-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Про інноваційну діяльність – Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
5. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій – Закон України № 143-V від 14.09.2006 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні – Закон України № 3715-VI від 05.12.2012 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

7. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць – Закон України № 5205-VI від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.

8. Податковий кодекс України – Офіційний документ ВРУ № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

9. Митний кодекс України – Офіційний документ ВРУ № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

10. Бюджетний кодекс України – Офіційний документ ВРУ № 2456-VI від 08.07.2010 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні – Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

12. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій – Наказ Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.

13. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій – Наказ Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу з: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 658:519.86

Залунін В.Ф.,
д.е.н., професор

кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ПОКАЗНИКИ І ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, забезпечення економічної безпеки - це гарантія незалежності, умов стабільності і ефективної життєдіяльності суспільства та досягнення успіху. Це пояснюється тим, що економіка є однією з життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави і людини, і, отже, поняття національної безпеки нерозривно пов'язане з оцінкою життєздатності економіки, її міцності при можливих зовнішніх і внутрішніх погрозах. Тому забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших пріоритетів. Зрозуміло, що економічна безпека органічно включена в систему державної безпеки, разом з такими її додатками, як забезпеченні надійної обороноздатності країни, підтримки соціального миру в суспільстві, захисту від екологічних лих. Тут все взаємозв'язане, і один напрям доповнює інше: не може бути військової безпеки при слабкій і неефективній економіці. Ефективна економіка складається з ефективної діяльності різних економічних об'єктів, зокрема - підприємств. Ефективність підприємств залежить від результативності, працівників підприємства. Не може бути ні військової безпеки, ні ефективної економіки в суспільстві, що роздирається соціальними конфліктами.

Отже, розглядаючи ті або інші сторони безпеки, необхідно враховувати їх економічні аспекти. Економічна безпека тісно пов'язана з інвестиційною діяльністю. Чим вище економічна безпека країни, регіону, підприємства, тим більше вони привабливі для інвестицій. Великий вплив як на економічну безпеку в цілому, так і на інвестиційну діяльність надає не тільки загальний економічний стан об'єкту, але і рівень опрацьованості законодавчої бази. На жаль, рівень законодавчої бази в країні ще далекий від досконалості, тому потрібна серйозна увага до цього питання як з боку державних, так і регіональних законодавчих органів.

Економічна безпека традиційно розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

Економічна безпека підприємства припускає стабільне фінансове положення підприємства, комерційний успіх, кваліфіковані кадрові ресурси, наявність таких юридичних норм, виробничих і організаційних відносин, при яких забезпечується стабільність функціонування підприємства, прогресивний науко - технічний і соціальний розвиток.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукові аспекти економічної безпеки держави як складової національної безпеки досліджені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них: Г. Андрощук, О. Архипов, О. Барановський, Н. Болва, Н. Власова, В. Геєць, О. Грунін, Г. Дарнопих, В. Захарченко, Є. Іванов, В. Картавцев, О. Новікова, Г. Пастернак-Таранушенко, Л. Омелянович, В. Сенчагов, Н. Сергієнко та ін. Із зарубіжних вчених, погляди яких вивчалися в процесі дослідження, слід відзначити В. Ойкена, І. Шумперта, Я. Корнаї.

Основні риси концепції економічної безпеки підприємства, що функціонує в умовах сучасного ринку, сформульовані і знайшли розвиток в працях учених країн СНД і України: А.О. Колобова, І.М. Омельченко, А.Д. Канчавелі, С.М. Анохіна, О.Г. Бодрова, В.І. Рощина, В.О. Дінеса, В.М. Ларіна, Р.Ю. Лоскутова, М.С. Яшина, М.Д. Соколова, В.Л. Диканя, М.О. Кизима, Д.В. Бабича, В.О. Василенка, В.М. Ячменьової, М.Г. Гузя, О.Г. Ремпеля, В.В. Назарова та ін.

Водночас автори дотримуються різних підходів в трактуванні економічної безпеки підприємства, і це, відповідно, відображається в результатах аналізу, в тому числі у визначенні основних переваг методик та їх обмежень. Крім того, актуальність теми спричиняє появу нових робіт з оцінки економічної безпеки підприємства, що також викликає необхідність у проведенні даного дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті роботи є аналіз організаційно-економічного механізму для забезпечення стійкої економічної безпеки підприємства на базі наукового обґрунтування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному економічному просторі функціонує безліч різних об'єктів (виробничих підприємств, комерційних, фінансових і інших структур), які взаємодіють в рамках прийнятого законодавства. Виникнення і функціонування ринку, в рамках якого здійснюється кругообіг ресурсів, доходу і продуктів, можливо за наявності ряду умов, найважливішими з яких є:

- суспільний розподіл праці, який приводить до обміну продуктами і послугами;
- економічна відособленість виробників, як необхідної умови рівноцінного обміну;
- свобода підприємницької діяльності [1].

Всі суб'єкти господарської діяльності у взаємозв'язку складають єдине ціле економічного механізму суспільства. Проте можна відзначити велику роль в ньому такої складової як «підприємство», оскільки ринковий обмін можливий за наявності проведених продуктів і послуг. Саме тому, на наш погляд, найбільшу увагу слід присвятити дослідженню питань оцінки і забезпечення економічної безпеки таких об'єктів ринкової економіки, як комерційні підприємства. Комерційне підприємство здійснює свою діяльність на свій страх і ризик з метою регулярного отримання прибутку. Діяльність комерційного підприємства пов'язана з певними небезпеками і ризиками як комерційного, так і некомерційного характеру, які у свою чергу чинять вплив на основну мету комерційного підприємства, - отримання прибутку.

Економічна безпека підприємства – це стан підприємства, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансова рівновага і регулярне отримання доходу, можливість виконання поставлених цілей і завдань, здібність до подальшого розвитку і вдосконалення [6].

Небезпека, у свою чергу, це можливість негативної дії на об'єкт (підприємство), в результаті якого йому може бути завданий який-небудь збиток, шкода, що погіршує його поточний стан та небажано діє на його динаміку або параметри розвитку.

Джерелами небезпеки є умови і чинники, які самі по собі або в сукупності можуть нанести або з'явитися причиною збитку. При цьому *загроза* - це найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку. Підставою для оцінки погроз і можливого збитку діяльності об'єкту або об'єкту самому по собі, є критерії економічної безпеки.

Критерій - це ознака на підставі якого проводиться оцінка, класифікація об'єкту. Критерій економічної безпеки об'єкту визначається на основі аналізу значень приватних показників і індикаторів, що характеризують діяльність об'єкту і його поточний стан. Для опису економічної безпеки об'єкту необхідно створити систему показників і індикаторів, всесторонньо характеризуючу діяльність і стан такого описуючого об'єкту. Суть економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників. *Критерій економічної безпеки* - це оцінка стану об'єкту з погляду основних економічних показників і індикаторів, що відображають суть економічної безпеки [3].

Критерійна оцінка безпеки включає оцінки: ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, ресурсу капіталу і праці і його співвідношення з показниками найбільш розвинених і передових представників індустрії, а також рівню, при якому погрози зовнішнього і внутрішнього характеру зводяться до мінімуму.

Економічна безпека не носить абсолютного характеру тому, що суспільне розділення праці робить підприємства взаємозалежними один від одного. У цих умовах економічна безпека означає можливість контролю корпоративних ресурсів, досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, який забезпечує її конкурентоспроможності.

Фінансову рівновагу припускає своєчасне виконання своїх платіжних зобов'язань перед бюджетом, працівниками і постачальниками матеріальних ресурсів, заборони чинників, здатних дестабілізувати ситуацію. Здібність до подальшого розвитку і вдосконалення, що особливо важливе на сучасному світі, що динамічно розвивається, припускає модернізацію виробництва, підвищення професійного, освітнього і загальнокультурного рівня працівників, розширення виробництва, диверсифікація напрямів діяльності, внутрішні інвестиції, які стають необхідними і обов'язковими умовами стійкості і стабільності функціонування підприємства.

Для кращого розуміння суті економічної безпеки важливо з'ясувати її зв'язок з поняттями «розвиток» і «стійкість». Розвиток - один з компонентів економічної безпеки. Адже якщо підприємство не розвивається, то різко скорочуються його можливості виживання на ринку, а також опірність і пристосованість до внутрішніх і зовнішніх погроз [7].

Стойкість і безпека - найважливіші характеристики об'єкту як єдиної системи. Їх не варто протиставляти, з них кожна по-своєму характеризує стан об'єкту. Стойкість економіки характеризує міцність і надійність його елементів, вертикальних, горизонтальних і інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні «навантаження». Як приклад, можна назвати високу текучість кадрів, низький рівень кваліфікації персоналу, невчасне виконання платіжних зобов'язань, низьку конкурентну здатність товару, що випускається, і так далі.

Наближення до їх гранично допустимої величини свідчить про наростання погроз економічній безпеці підприємства, а перехід порогових значень - про вступ підприємства до зони нестабільності і підвищеного ризику, тобто про реальний підриг економічної безпеки [9]. З погляду зовнішніх погроз, в якості індикаторів можуть виступати гранично допустимий рівень державного боргу, нестабільність економічної обстановки в країні, зниження інвестиційної привабливості індустрії, регіону, або країни в цілому і так далі. Важливо підкреслити, що найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в межах допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не в збиток іншим. Отже, можна зробити висновок, що за межами значень порогових показників підприємство втрачає здібність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність і, як наслідок, приречено на фінансову неспроможність і банкрутство.

Отже, для оцінки економічної безпеки підприємства необхідно побудувати модель, яка забезпечить можливість розрахунку значення критерію

економічній безпеці підприємства. Для побудови такої моделі необхідно побудувати систему показників і індикаторів, що описують досліджуваний об'єкт підприємство, тобто процесів, що відображають суть і економічний характер даного об'єкту. Якщо розглядати підприємство, як об'єкт економічної безпеки, то необхідно враховувати не тільки внутрішні, але і зовнішні чинники, що істотно впливають на діяльність об'єкту, такі наприклад, як структура і характер змін на ринках, на яких діє дане підприємство, зміни в законодавстві, нестабільність економічної і політичної ситуації та інші [4].

Безумовно, багато хто з таких чинників носить чисто якісний характер і важко не тільки оцінити їх величину, але і пов'язати їх дію з конкретним впливом на діяльність підприємства, наприклад, оцінити розмір недоотриманого прибутку в результаті зміни інвестиційного клімату. Необхідно відзначити, що окрім розділення на якісні і кількісні індикатори, потрібно враховувати наступну класифікацію показників економічної безпеки відповідно до різних ознак:

- 1) за рівнем об'єкту економічної безпеки;
- 2) за ступенем значущості показників;
- 3) за періодом дії загроз (і їх прогноз);
- 4) за напрямом дії на економіку;
- 5) за складом загроз, характеру і масштабу вірогідного збитку від їх дії.

За рівнем об'єкта економічної безпеки показники діляться на наступні групи:

- 1) макроекономічного рівня (країни);
- 2) мезорівня (регіонального або галузевого);
- 3) мікроекономічного рівня (підприємств фірм, банків, АТ і тому подібне);
- 4) особового рівня.

За ступенем значущості показники діляться на:

- 1) загальні макроекономічні;
- 2) базові макроекономічні;
- 3) приватні економічні;
- 4) зовнішні.

За періодом дії загроз показники можна розділити на таких, які враховують короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий характер таких погроз[8].

Остання група показників, пов'язана з складом погроз, повинна описуватися залежно від конкретних обставин.

Серед показників економічної безпеки можна виділити наступні:

- економічні показники (динаміка і структура виробництва і доходу, показники об'ємів і темпів виробництва, диверсифікація напрямів діяльності і динаміка окремих напрямів, капіталовкладення і ін.);
- що характеризують кадровий, інтелектуальний, природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал;
- характеризуюча динамічність і адаптивність управлінського механізму;
- залежність від зовнішніх чинників (рівень інфляції, дефіцит бюджету, дія макроекономічних чинників, стабільність національної валюти, інвестиційна привабливість, рівень ділової активності і так далі) [2].

Порогові рівні зниження безпеки можна охарактеризувати системою показників, що відображають, зокрема: гранично допустимий рівень зниження економічної активності, об'ємів виробництва, інвестування і фінансування, за межами якого неможлива економічна діяльність і подальший розвиток на технічно сучасному, конкурентоздатному базисі, підтримка науково-технічного, інноваційного, інвестиційного, кадрового і кваліфікаційного потенціалу і ін.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок, що економічна безпека - це здатність економічного об'єкту забезпечувати ефективне функціонування і використання ресурсів для виконання поточних завдань і забезпечення подальшого розвитку. Іншими словами, економічна безпека підприємства є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяє його ефективному динамічному зростанню, регулярному отриманню прибутку, забезпечує конкурентоспроможність і гарантує від різного роду погроз і втрат.

З цього можна зробити два висновки:

Перший. Економічна безпека підприємства країни повинна забезпечуватися, перш за все, за рахунок ефективності внутрішньої структури і організації бізнес процесу підприємства. Тобто, разом із захисними заходами, здійснюваними підприємством, воно повинне захищати само себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції і так далі.

Другий. Забезпечення економічної безпеки підприємства не є виключно прерогативою якого-небудь одного відділу, служби, або групи осіб. Вона повинна підтримуватися всією внутрішньою структурою підприємства, починаючи від керівництва і закінчуючи рядовими працівниками, всіма ланками і структурами підприємства.

Література

1. Богомолов В. А. Экономическая безопасность / В. А. Богомолов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. — 784 с.
3. Гончаренко Л.П. Управление безопасностью : учеб. пособ. / Л.П. Гончаренко. – М. : КНОРУС, 2010. – 272 с.
4. Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В. С. Гусев. – С. Пб. : ИД “Очарованный странник”, 2001. – 281 с.
5. Козак Л. С. Теоретичне обґрунтування та оцінка рівня економічної безпеки підприємства в системі антикризового управління / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2010. – № 2. – Т. 1. – С. 68–72.
6. Кононенко А.Ф., Дем'яненко Г.Є. Соціальний аспект економічної безпеки.// Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму “Розповсюдження інновацій з економіки сталого розвитку”. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2001. – С. 100-102.
7. Коцюба О.С. Економічна стійкість підприємства в умовах ринку: концептуалізація проблеми / О.С. Коцюба // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 17 / Голов. ред. А.П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 27–34.
8. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
9. Судакова О.І. Формування системи управління економічною безпекою підприємства / О.І. Судакова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 231 : у 9 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Т. 8. – С. 1652–1661.

УДК 658:65.01.1:65.01.2:311.21

Яремко З.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
економічної кібернетики та інформатики
Тернопільський національний економічний університет

МОДЕЛЬ БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. На сьогодні при прийнятті будь-яких рішень у бізнесі зменшується роль інтуїції та зростає важливість бізнес-аналітики, ефективне функціонування якої сприяє реалізації стратегії підприємства. Це зумовлює пошук ефективних форм взаємодії бізнес-стратегії та бізнес-аналітики на підприємствах, що дає можливість використовувати дані для успішного розвитку, трансформувати їх у корисну інформацію, формувати нові знання про особливості бізнес-процесів і бізнес-середовища на основі інформаційних технологій. Сучасний інструментарій бізнес-аналітики достатньо різноманітний та гнучкий, а його вибір визначається стратегією компанії, відповідно до якої змінюється використання менеджментом підприємства даних, які вони отримують від аналітиків. Дедалі частіше впровадження систем бізнес-аналітики на підприємстві стає вирішальним фактором його існування на ринку, а для підприємств, орієнтованих на клієнтів, вони є просто необхідними [7]. Більше того, автори [1] обґрунтовують необхідність перетворення аналітики у конкурентну перевагу підприємства та стверджують, що на сьогодні в якості основи для конкуренції залишаються: ефективне здійснення бізнес-процесів, здатність отримувати від них максимальну корисність та прийняття розумних рішень, що можливо лише на основі професійного використання бізнес-аналітики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти удосконалення аналітичного забезпечення управління досліджували: Н.С. Барабаш, Т.М. Безродна, А.В. Белов, І.П. Босак, Є.В. Вербін, С.М. Галузіна, О.Д. Гудзинський, М.П. Денисенко, Т.Г. Кірейцев, В.Г. Козак, І.В. Колос, В.О. Новак, Л.Г. Макаренко, М.Т. Луцький, Г.В. Матросова, Є.М. Палига, О.В. Пархоменко, Т.М. Пахомова, Ю.Б. Пінчук та інші вчені. Втім, не зважаючи на вагомий внесок вчених, все ще залишаються не вивченими аспекти ефективної взаємодії стратегії розвитку підприємства та формування системи бізнес-аналітики.

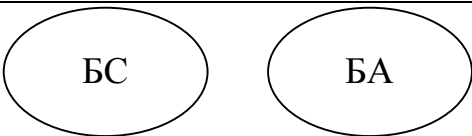
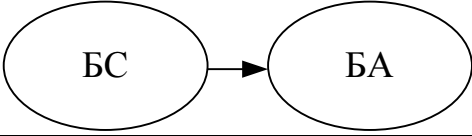
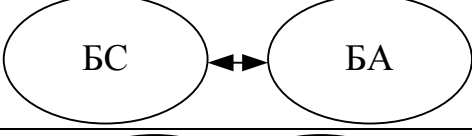
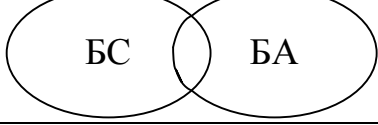
Постановка завдання. Основною метою статті є виявлення взаємозв'язків між стратегією підприємства та системою бізнес-аналітики й розробка моделі бізнес-аналітики підприємства, що використовує інформацію як стратегічний ресурс розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімке зростання обсягів доступної інформації, що використовується у процесі прийняття рішень, збільшення потреби в оперативному доступі до неї, розширення кількості джерел даних, необхідність забезпечення доступу до них операційним співробітниками стали основними причинами стрімкого підвищення інтересу до бізнес-аналітики.

Російські автори Ю.В. Курносов та П.Ю. Конотопов зазначають, що до числа найзначніших процесів, що визначають суть бізнес-аналітики відносяться: аналіз цілей управління та формування завдань аналітичної роботи; адаптивне управління збором інформації з метою вирішення управлінських задач в умовах ситуації, що змінюється; побудова моделі предметної області досліджень, об'єкта досліджень і середовища його функціонування, перевірка адекватності моделі та її коректування; планування і проведення натурних або модельних експериментів; синтез нового знання, необхідного для вирішення задач управління; доведення результатів аналітичної роботи до суб'єктів управління [6, С. 26]. Отже, як бачимо, завдання бізнес-аналітики формуються на основі цілей управління, а її результати представляють суб'єктам управління. Тому відправною точкою аналітичної діяльності на підприємстві є стратегія його розвитку. Враховуючи світовий досвід, можна визначити чотири типи взаємозв'язку між бізнес-стратегією та бізнес-аналітикою на підприємстві (табл. 1).

Таблиця 1

Типи взаємозв'язку між стратегією підприємства та системою бізнес-аналітики

Тип взаємозв'язку	Характер взаємозв'язку	Візуальне представлення взаємозв'язку	Роль бізнес-аналітики
відсутність формального зв'язку	відокремленість		використовується на несистематичній основі
підтримка бізнес-аналітикою стратегії підприємства	узгодженість		підтримка моніторингу реалізації стратегії
діалог між стратегією та бізнес-аналітикою	діалог		підтримка стратегії
інформація як стратегічний ресурс розвитку бізнесу	цілісність		використовується як стратегічний ресурс

Примітка: БС – бізнес стратегія; БА – бізнес аналітика

Джерело: [власні дослідження]

Перший тип взаємозв'язку відображає ситуацію несистематичного використання бізнес-аналітики, за якої інформація на підприємстві використовується фрагментарно при розв'язанні конкретних завдань без зв'язку із бізнес-стратегією. Формальний зв'язок між стратегією підприємства та бізнес-аналітикою пояснюється, як правило, двома причинами: відсутністю даних, компетентних працівників та технологій для запровадження бізнес-аналітики; застосування бізнес-стратегії, що не базується на використанні інформації. Наприклад, стратегічною ціллю підприємства може визначатися покращення відносин із постачальниками, що важко піддається кількісній оцінці і відповідно не забезпечує відповіді на запитання: „А що ж необхідно вимірювати: кількість скарг, середній час здійснення однієї транзакції чи якість постачання, що повинна бути покращена за допомогою цієї нової стратегії?” Ефективність бізнес-аналітики у даному випадку визначається

швидкістю та обґрунтованістю відповідей, котрі вона забезпечує, на запитання, що ініціюються користувачами інформації на підприємстві.

Підтримка бізнес-аналітикою стратегії підприємства (стратегія адаптованої інформації) на функціональному рівні передбачає, що реалізація стратегії потребує моніторингу процесу досягнення цілей засобами бізнес-аналітики. У цьому випадку функція бізнес-аналітики є реакцією відносно стратегічної функції та полягає у складанні звітів, що забезпечують роботу окремих підрозділів підприємства (рис. 1). Ефективність бізнес-аналітики визначатиметься якістю звітності та її доступністю для користувачів, а також наповненістю якомога новішою інформацією.

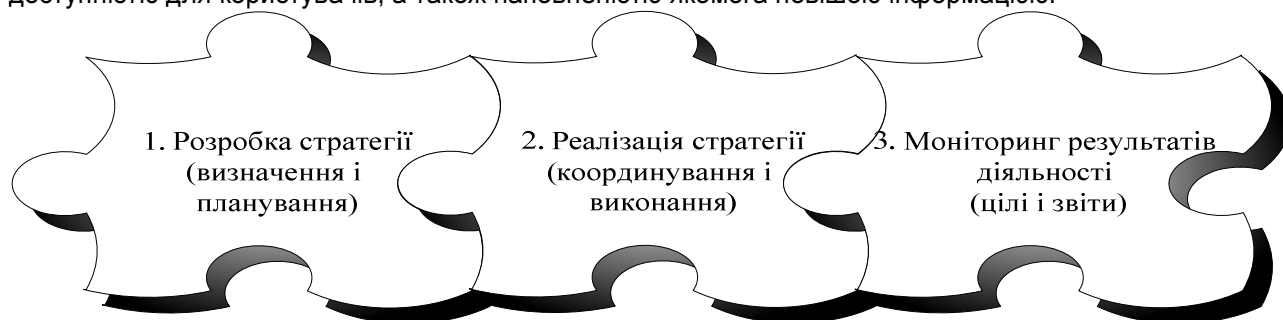

Рис. 1. Підтримка бізнес-аналітикою стратегії підприємства

Джерело: [власні дослідження]

Діалог між стратегією та бізнес-аналітикою передбачає, що підприємство має сховище інтегрованих даних та створює систему бізнес-аналітики на основі аналітичних процедур використання цих даних у процесі стратегічного менеджменту. При цьому типі взаємозв'язку рішення, що приймаються, мають циклічний характер: формується стратегія, здійснюється бенчмаркінг, проводиться безперервне вимірювання та аналіз відхилень від цілей, на основі аналізу відбувається адаптація та оптимізація стратегії і т.д. (рис. 2). Методи складання звітів, що використовуються на цьому рівні для управління та вимірювання бізнес-процесів, урізноманітнюються і до них можна віднести: систему управління ефективністю діяльності (BPM), карти бальних оцінок, аналіз рентабельності у розрізі покупців, аналіз сегменту клієнтів. Побудова звітності з точки зору досягнення окремими підрозділами своїх ключових показників ефективності у випадку існування суттєвих розбіжностей між цілями та фактичним рівнем їх досягнення зумовлює необхідність прийняття адекватних оперативних рішень. Ефективність бізнес-аналітики при цьому типів взаємозв'язку визначається її здатністю здійснювати інформаційне забезпечення бізнес-стратегії задля адаптації останньої до змін, що відбуваються на ринку та в самій організації. Таким чином, оптимізація стратегії відбуватиметься тоді, коли отримані завдяки бізнес-аналітиці знання використовуються для вдосконалення бізнес-процесів, що дозволяє організації зберігати свою маневреність між щорічними стратегічними процесами, а досвід ітерації попередніх стратегій може сприяти створенню нових знань з точки зору найближчої ітерації стратегії.

Рис. 2. Зворотні процеси та набуття знань на стратегічному рівні

Джерело: [власні дослідження]

Альтернативним способом введення в дію стратегічних зворотних процесів є збалансована система показників (Balanced Scorecard – BCS), розроблена професорами Гарвардського університету Робертом Капланом та Девідом Нортон, що представляє собою концепцію реалізації стратегії компанії завдяки її декомпозиції на рівень операційного управління контролю на основі ключових показників ефективності [3; 4; 5]. До набору показників, за якими оцінюється підприємство, були включені не лише традиційні фінансові показники, але й не фінансові параметри – відомості про

клієнтів, внутрішні процеси, навчання і розвитку. До того ж, поряд із ретроспективними показниками під час аналізу почали враховуватися і прогнозні показники.

У 1998 р. організована Р. Капланом і Д. Нортеном компанія Balanced Scorecard Collaborative розробила стандарти функціональності BSC-систем (одного із видів прикладних аналітичних програм), що включають: побудову системи; стратегічні комунікації, практичну реалізацію та зворотній зв'язок і навчання [2]. Таким чином, четверта із перелічених вимог теж засвідчує важливість зворотних зв'язків у процесі набуття знань на стратегічному рівні.

Наступний тип взаємозв'язку характерний тим, що при визначенні стратегії розвитку підприємства інформація розглядається як стратегічний актив. Підприємство при аналізі ринкової кон'юнктури намагається на основі поєднання та взаємоузгодження оперативної інформації й стратегії створити конкурентну перевагу. Це, як відображено на рис. 3, спричинює певні особливості процесу розробки стратегії – надання меншої переваги технічним рішенням, більшої – компетенціям працівників та вимагає від підприємства наявності на рівні топ-менеджменту персоналу із стратегічними та інформаційними знаннями, що зумовлює підвищення рівня інтелектуалізації бізнесу. Зазначимо, що підприємство яке використовує інформацію як стратегічний ресурс можна відрізнити за певними елементами його стратегії, зокрема це:

- опис під час реалізації стратегічних планів можливостей отримання конкурентних переваг на основі переважного використання інформації;
- наявність поряд із цілями стратегії підприємства напрямків щодо їх досягнення шляхом використання інформації [8].

Такі підприємства характерні специфічним внутрішнім середовищем, визначальною рисою якого є активний пошук можливостей використання інформації у конкурентній боротьбі. При цьому інформація використовується як стратегічний актив у результаті орієнтації процесу її отримання за напрямком „зверху – вниз”, а не „знизу – вгору”.

Рис. 3. Бізнес аналітика як стратегічний ресурс розвитку підприємства

Джерело: [власні дослідження]

На підприємствах, що характеризуються останнім типом взаємозв'язку між бізнес-стратегією та бізнес-аналітикою, виникає необхідність побудови моделі бізнес-аналітики та її практичної реалізації. У загальному вигляді така модель включає процеси, необхідні для формування ефективної системи бізнес-аналітики, та персонал, що володіє відповідними компетенціями (рис. 4).

Як видно із рис. 4, у процесі бізнес-аналітики бере участь велика кількість працівників, що повинні володіти різними компетенціями, причому їх можна розділити на три групи: ті, які задіяні у бізнес-середовищі (топ-менеджери, операційні менеджери); ті, які працюють в технічно орієнтованому середовищі (ETL-розробники, спеціалісти з баз даних, IT-спеціалісти); ті, які, образно кажучи, знаходяться між двома попередніми, тобто розуміють потреби, що надходять від бізнесу, і чітко знають, які можливості має IT-система – аналітики.

З одного боку, у бізнес-орієнтованому середовищі, топ-менеджмент визначає інформаційну стратегію, що базується на загальній бізнес-стратегії підприємства, після цього визначаються потреби операційних менеджерів в інформації та знаннях задля підтримки та реалізації обраної підприємством стратегії. З другого боку, у технічно орієнтованому середовищі, IT-спеціалісти запускають та вдосконалюють вихідні системи генерування первинних даних бізнесу, а фахівці із баз даних та ETL-розробники об'єднують та опрацьовують дані, роблячи їх доступними для користувачів. Ефективне взаємодія цих двох видів середовища відбувається завдяки аналітичній діяльності на підприємстві шляхом створення на основі даних, отриманих із технічно-орієнтованого середовища, інформації та знань для їх використання операційними менеджерами з метою вдосконалення та оптимізації щоденної діяльності на основі прийняття правильних та адекватних управлінських рішень.

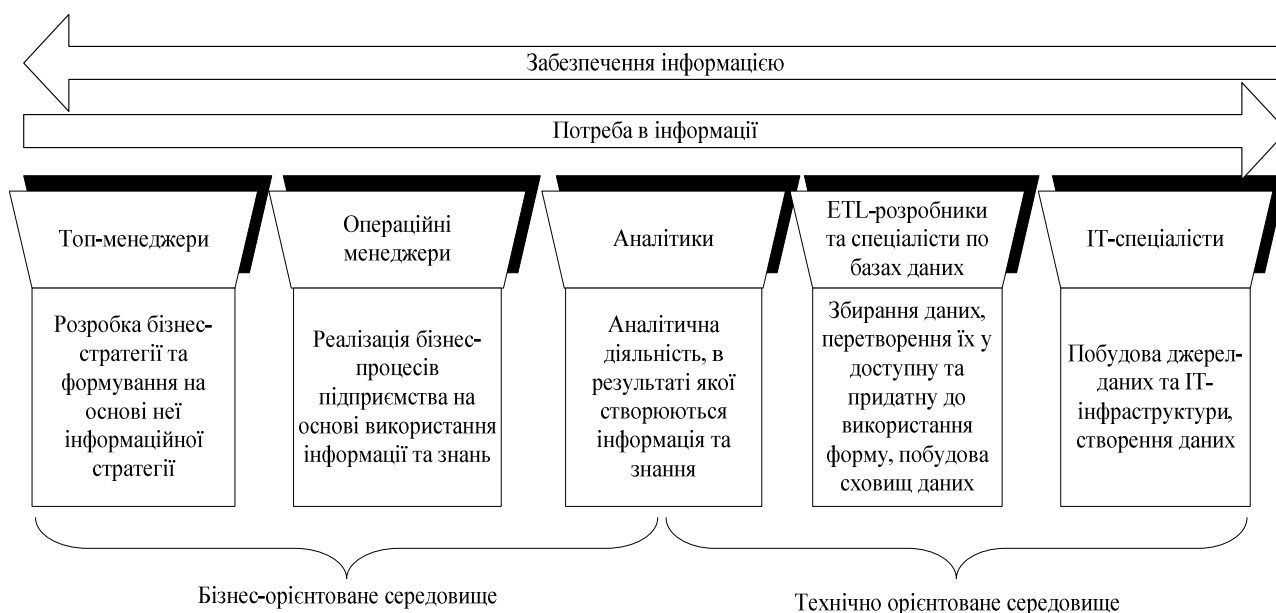

Рис. 4. Модель бізнес-аналітики підприємства

Джерело: [власні дослідження]

Таким чином, система бізнес-аналітики на підприємстві покликана забезпечувати правильною інформацією правильних людей у правильний час для прийняття правильних рішень [9, Р. хii]. Тому, при роботі з аналітикою недостатньо просто мати інформаційні технології, а важливо ідентифікувати, які бізнес-процеси необхідно підтримувати через інформаційну систему, а також визначити, яким чином створюється додана вартість на підприємстві, що дає змоги стверджувати: бізнес-аналітика – це комбінація інформаційних технологій, людських компетенцій та організаційних процесів.

Ми цілком погоджуємося із авторами [9], що сучасна бізнес-аналітика має ґрунтуватися на випереджаючій інформації, яку слід розглядати як протилежність до традиційного business intelligence, що забезпечує підприємство відстаючою інформацією. Ключові відмінності між цими двома видами інформації представлено на рис. 5.

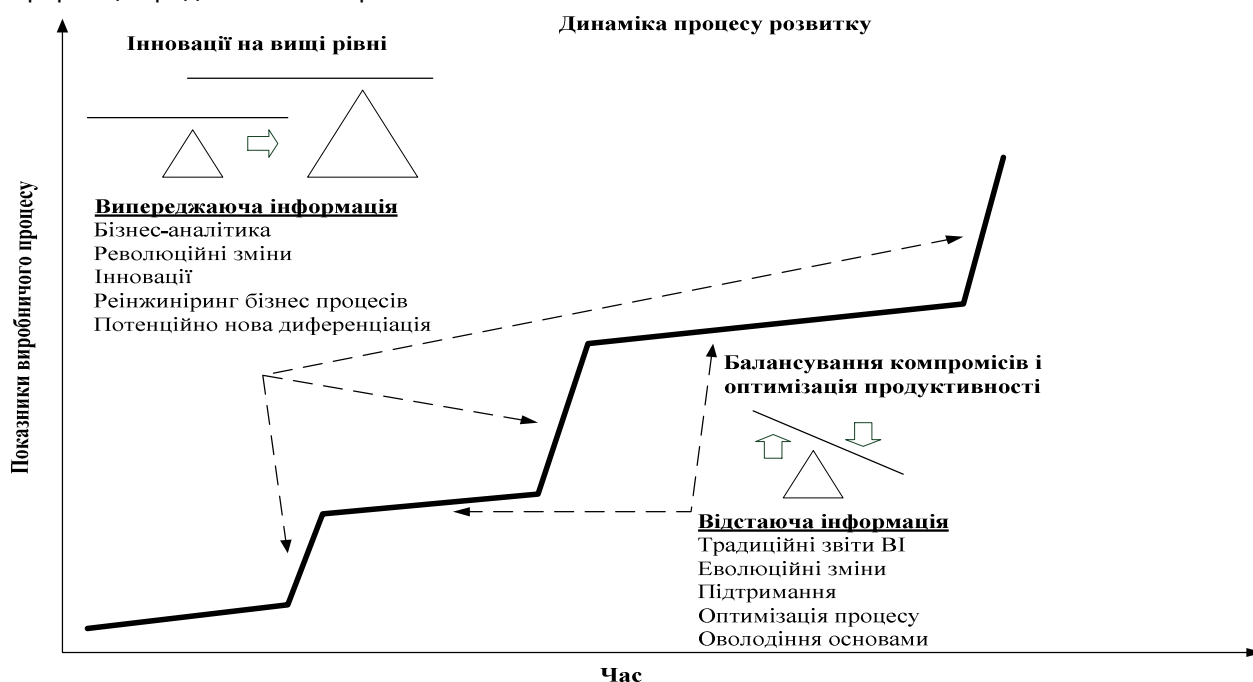

Рис. 5. Відмінності між випереджаючою та відстаючою інформацією

Джерело: [9, Р. xvii]

Випереджаюча інформація є свого роду інноваційною інформацією для прийняття рішень, що необхідна для реінжинірингу бізнес-процесів, їх нової диференціації, створення інновацій та супроводжується революційними змінами у господарській діяльності. Натомість, відстаюча інформація

(як правило, у вигляді звітів), дає змогу користувачам проводити моніторинг, підтримувати та еволюційно вдосконалювати бізнес-процеси.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, представлені типи взаємозв'язку між бізнес-стратегією та бізнес-аналітикою характеризують здатність та готовність підприємства працювати з інформацією на різних рівнях, при чому ми не можемо стверджувати, що котрийсь рівень є найкращий. Прийнятний для підприємства рівень має вибиратися на основі аналізу стратегічної перспективи розвитку підприємства. Адже в одних видах економічної діяльності бізнес-аналітика не є необхідною умовою для досягнення успіху, у той час, як в інших – є основною конкурентною перевагою. У будь-якому випадку, успішні процеси бізнес-аналітики повинні мати чітко окреслену структуру, яка завжди починається із визначення інформаційної стратегії, що є похідною від цілей стратегії підприємства та спрямовується на створення випереджаючої інформації як основного джерела аналітичної конкуренції. Проте ці моменти часто залишаються поза увагою вітчизняних теоретиків та практиків у сфері менеджменту й інформаційних технологій та потребують подальших ґрунтовних наукових розвідок.

Література

1. Дэвенпорт Т. Аналитика как конкурентное преимущество. Новая наука побеждает / Т. Дэвенпорт, Д. Харрис. – СПб.: BestBusinessBooks. – 2010. – 264 с.
2. Исаев Д.В. Аналитические информационные системы / Д.В. Исаев. – М. : ВШЭ. – 2008. – 60 с.
3. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию : пер. с англ. / Р. Каплан, Д. Нортон. – М. : ЗАО „Олимп-Бизнес“, 2003. – 304 с.
4. Каплан Р. Стратегическое единство. Создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей / Р. Каплан. – М. : Вильямс, 2006. – 384 с.
5. Кизим М.О. Збалансована система показників : монографія / М.О. Кизим, А.А. Пилипенко, В.А. Зінченко. – Харків: ВД „Інжек“, 2007. – 192 с.
6. Курносов Ю.В. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / Ю.В. Курносов, П.Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
7. Проненко В. Бизнес-аналитика: повышение эффективности и успешности компании / В. Проненко // ИТМ. Информационные технологии для менеджмента. – 2011. – № 1-2. – С. 35.
8. Davenport T. Analytics at Work: Smarter Decisions, Better Results / T. Davenport, J. Harris, R. Morrison. – Harvard Business School Press. – 2010. – 225 p.
9. Laursen G. Business Analytics for Managers. Taking Business Intelligence Beyond Reporting / G. Laursen, J. Thorlund. – New Jersey: John Wiley and Sons. – 2010. – 273 p.

УДК 658.012

Червякова Т.І.,
к.т.н., доцент, доцент кафедри електроніки
та обчислювальної техніки
Червякова В.В.,
аспірант*
Національний транспортний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ АВТОСЕРВІСУ

Постановка проблеми. Функціонування вітчизняних підприємств автосервісу відбувається в умовах динамічно змінюваного навколишнього середовища, яке є постійним джерелом нових можливостей і загроз. Менеджери приймають управлінські рішення в умовах високого ступеня невизначеності, що призводить до зниження ефективності управлінської діяльності. Для успішного функціонування і прогресивного розвитку суб'єктів автосервісного підприємництва особливої важливості набуває впровадження в практику управління контролінгу та відповідного йому методичного інструментарію, які допомогли б модифікувати систему управління підприємством таким чином, щоб своєчасно приймати запобіжні заходи до загрозливих явищ і оперативно реагувати на нові позитивні можливості, що відкриваються зовнішнім середовищем. У цьому зв'язку, особливої

* Науковий керівник: Козак Л.С. – к.е.н., професор

актуальності набувають дослідження, спрямовані на удосконалення системи інформаційних потоків контролінгу на вітчизняних підприємствах автосервісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами висвітлені в працях вітчизняних науковців, зокрема: С.Н. Петренко, М.С. Пушкар, О.Д. Гудзинського, Л.А. Сухаревої, Н.П. Шульги, М.В. Тарасюка та ін. Серед зарубіжних досліджень особливо цікавими є роботи А. Дайле, Й. Вебера, Е. Майєра, Р. Манна, Д. Хана, П. Хорвата, О.О. Ананькіної, Н.Г. Данілочкіної, О.М. Кармінського, О.А. Каверіної, І.І. Оленевої, С.Г. Фалька та ін.

Аналіз результатів дослідження підтверджує доцільність вивчення проблеми організації системи інформаційних потоків контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати напрямки удосконалення схеми інформаційних потоків підприємства автосервісу в умовах контролінгу на основі дослідження існуючих на підприємствах автосервісу систем інформаційних потоків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою господарської діяльності підприємства автосервісу є рух матеріальних та фінансових потоків, що супроводжується відповідними інформаційними потоками. Матеріальні та фінансові потоки циркулюють переважно між підрозділами суб'єкта автосервісного підприємництва, що забезпечують здійснення господарської діяльності. Між підрозділами підприємства автосервісу та його управлінською системою циркулюють інформаційні потоки, які забезпечують надходження необхідних інформаційних даних для здійснення управлінської діяльності. Служба контролінгу як елемент системи управління суб'єктом автосервісного бізнесу також активно споживає інформаційні ресурси, а отже, є отримувачем та відправником інформаційних потоків. Інформаційні потоки (разом з матеріальними та фінансовими потоками) відображають стан та перспективи діяльності будь-якого підприємства [1].

Підсистема інформаційних потоків разом з підсистемами збору інформації про стан зовнішнього і внутрішнього середовищ та інформаційними технологіями є важливим елементом інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу. Від якості організації та функціонування підсистеми інформаційних потоків залежить оперативність надходження релевантної інформації до її основних споживачів – менеджерів та контролерів та, як наслідок, ефективність управлінських рішень, що приймаються.

Оскільки контролінг є важливим інструментом підвищення ефективності управління підприємствами автосервісу, а інформаційні потоки є основним ресурсом контролінгової діяльності, то можливо зробити висновок, що від якості системи інформаційних потоків контролінгу залежить якість управлінських рішень.

До основних недоліків інформаційних потоків системи інформаційного забезпечення управління підприємствами, зокрема підприємствами автосервісу, можна віднести:

- дублювання інформаційних потоків, що спричиняє надмірне інформаційне навантаження споживачів інформації (менеджерів і контролерів) та ускладнює її сприйняття і аналіз;
- відсутність релевантної інформації, пов'язана зі значними обсягами другорядних інформаційних даних, які створюють перешкоди в інформаційній системі підприємства та ускладнюють виокремлення важливої для управління інформації;
- відсутність чіткої визначеної відповідальності за зміст інформаційних документів, що спричиняє низьку якість їх підготовки та, як наслідок, прийняття помилкових управлінських рішень;
- наявність зайвих ланок у системі інформаційних потоків підприємства, що збільшує тривалість руху документів від їх укладача до отримувача;
- ненадходження інформаційних потоків до адресата внаслідок низької якості програмного забезпечення для автоматизації документообігу або низьких технічних характеристик обладнання, що забезпечує функціонування каналу передачі, кодування та декодування інформаційних даних;
- недостатню якість формування інформаційних потоків внаслідок низької кваліфікації технічних працівників, а також технічних помилок.

Таким чином, виявлення недоліків у функціонуванні системи інформаційних потоків суб'єкта автосервісного підприємництва, удосконалення алгоритмів їх формування, перегляд маршрутів проходження інформаційних потоків, а також діагностика та коригування автоматизованої системи передачі інформації або впровадження принципово нового програмного забезпечення є важливими завданнями служби контролінгу.

Інформаційний потік інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу – це інформаційні повідомлення, що регулярно або епізодично, відповідно до запитів споживачів інформації, за чітко визначеним маршрутом циркулюють між службою контролінгу та підрозділами підприємства автосервісу, вищим менеджментом, зовнішнім середовищем, забезпечуючи таким чином фізичне переміщення інформації задля формування відповідних інформаційних ресурсів для вирішення завдань, які стоять перед службою контролінгу, менеджерами підрозділів або вищим менеджментом підприємства автосервісу [2].

У свою чергу, під системою інформаційних потоків інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу слід розуміти організаційно оформлену (відповідно до внутрішніх регламентів суб'єкта автосервісного бізнесу), упорядковану сукупність інформаційних потоків, що забезпечують ефективну реалізацію контролінгової, управлінської та, в цілому, господарської діяльності підприємства автосервісу відповідно до тенденцій у зовнішньому і внутрішньому середовищах та інформаційних потреб контролерів і менеджерів [2].

За результатами проведеного аналізу можна запропонувати наступну послідовність переміщення даних інформаційними потоками системи інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу [2; 3]:

- формування відправником (виконавцем) інформаційних даних вихідного документа у вигляді, придатному для передавання інформаційним каналом;
- кодування інформації вихідного документа за допомогою спеціальних символів;
- передавання інформаційних даних інформаційним каналом;
- отримання інформаційних даних користувачем (адресатом), їх декодування та інтерпретація.

Важливою умовою організації ефективної системи інформаційних потоків контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу є необхідність її органічного поєднання із загальнокорпоративною системою інформаційних потоків. В іншому випадку можливе неприйняття співробітниками нової системи, що спричинить нераціональні витрати на підтримку її функціонування.

Для суб'єктів автосервісного бізнесу можна запропонувати наступну послідовність організації системи інформаційних потоків контролінгу, яка дозволить оптимізувати інформаційні потоки підприємства в цілому [4; 5; 6]:

- діагностика існуючої на підприємстві автосервісу системи інформаційних потоків з метою виявлення недоліків у її функціонуванні, а саме: встановлення зайвих ланок проходження інформаційних даних, виявлення дублюючих інформаційних потоків, оцінка достатності інформаційних даних, оцінка спрямованості та інтенсивності документообігу;
- виявлення та опис недоліків існуючої на підприємстві автосервісу системи інформаційних потоків, встановлення їх причин та обґрунтування заходів, спрямованих на їх подолання та оптимізацію руху;
- проектування інформаційних потоків системи інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу;
- розробка нової удосконаленої системи інформаційних потоків суб'єкта автосервісного підприємництва з урахуванням сукупності інформаційних потоків контролінгу;
- реалізація проекту автоматизації системи інформаційних потоків;
- визначення принципів функціонування нової системи інформаційних потоків та їх закріплення у внутрішніх регламентах;
- ознайомлення з принципами роботи нової системи інформаційних потоків співробітників підприємства автосервісу, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням її функціонування;
- впровадження нової системи інформаційних потоків суб'єкта автосервісного бізнесу в його практичну діяльність та імплементація в неї інформаційного змісту контролінгу;
- оцінка якості функціонування нової системи інформаційних потоків підприємства автосервісу та, за потреби, розробка пропозицій щодо її коригування.

Для дослідження інформаційних потоків можуть використовуватись як графічні, так і формалізовані методи.

Графічні методи є найбільш розповсюдженими, простими, універсальними та економічними для дослідження інформаційних потоків [7]. Їх використання дозволяє відслідковувати шляхи руху документів; реєструвати моменти їх формування та операції, що здійснюються з документами; розробити загальну схему інформаційних потоків на підприємстві за умови незначного обсягу документообігу, а також зробити певні висновки щодо його ефективності. Однак графічні методи дослідження інформаційних потоків мають ряд недоліків, що перешкоджають їх активному використанню в суб'єктах автосервісного підприємництва внаслідок значної складності інформаційних зв'язків та інтенсивності документообігу.

Використання формалізованих методів дослідження інформаційних потоків дозволяє проаналізувати їх при значних обсягах документообігу, що особливо важливо для суб'єктів автосервісного бізнесу. Формалізовані методи дозволяють застосовувати сучасну обчислювальну техніку для дослідження інформаційних потоків.

Найбільш ефективними для дослідження інформаційних потоків підприємств автосервісу є сукупне використання графічних та формалізованих методів, що дає можливість переходу від одного методу до іншого, а також методів комп'ютерного графічного моделювання, таких як методологія IDEF1 та IDEF2, розроблених Національним інститутом стандартів та технологій (США). Для дослідження і вивчення взаємозв'язків між інформаційними потоками в межах господарської діяльності суб'єктів автосервісного підприємництва доцільно використовувати стандарт IDEF1.

IDEF1 – це аналітичний інструмент, що передбачає виконання таких процедур:

- встановлення джерел інформації та структурування інформаційних потоків, що стосуються господарської діяльності підприємства автосервісу;
- виявлення існуючих на підприємстві автосервісу правил і законів руху інформаційних потоків й принципів управління ними;
- встановлення взаємозв'язків між існуючими інформаційними потоками в економічній системі підприємства автосервісу в цілому;
- визначення проблем, які виникають в господарській діяльності суб'єкта автосервісного підприємництва внаслідок неефективної організації його інформаційних потоків.

Використання моделі IDEF1 забезпечує послідовну і структуровану реалізацію процесу дослідження інформаційних потоків в межах економічної системи суб'єкта автосервісного бізнесу.

Одним із основних результатів впровадження системи інформаційного забезпечення контролінгу в управління підприємствами автосервісу та оптимізації загальнокорпоративної системи інформаційних потоків є розробка графіків інформаційних потоків, де за допомогою умовних позначень визначаються маршрути руху даних. Необхідним додатком до графіка інформаційних потоків є розшифровка інформаційних зв'язків, яка передбачає розкриття інформації про код і назву документа, періодичність формування та подання даних, інформацію про виконавця і отримувача інформації.

Схема інформаційних потоків підприємства автосервісу з урахуванням інформаційних потоків контролінгу наведена на рис. 1.

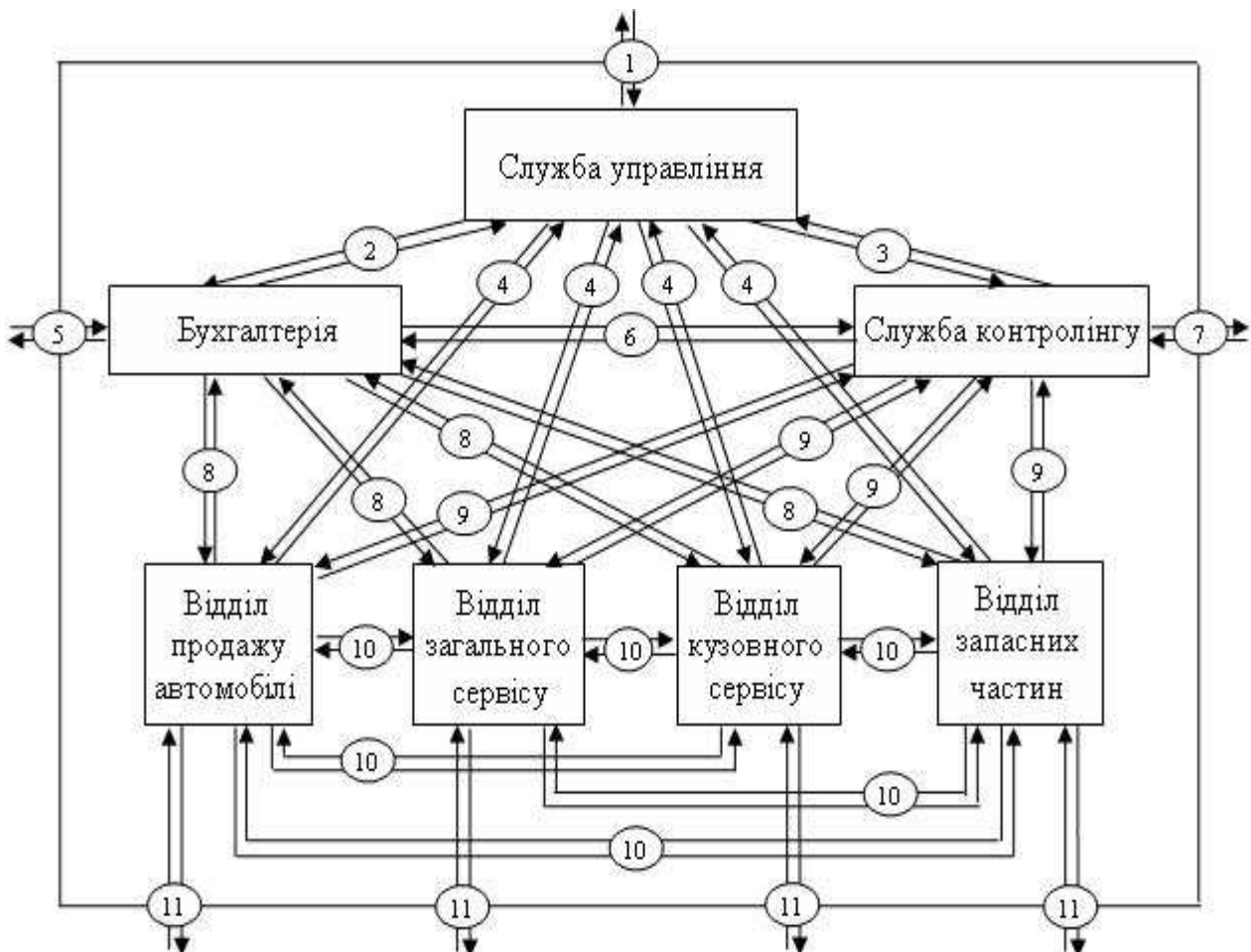

Рис. 1. Концептуальна схема інформаційних потоків підприємства автосервісу в умовах контролінгу

Джерело: розроблено авторами

Характеристика інформаційних потоків підприємства автосервісу відповідно до їх концептуальної схеми наведена у табл. 1.

Дані рис. 1 та табл. 1 свідчать, що служба контролінгу підприємства автосервісу має різноманітні інформаційні зв'язки, які забезпечуються відповідним рухом інформаційних потоків.

Таблиця 1

**Характеристика інформаційних потоків підприємства автосервісу
 в умовах контролінгу**

Номер групи інформаційного потоку	Суб'єкти, між якими циркулюють інформаційні потоки	Характеристика інформаційних потоків
1	Суб'єкти зовнішнього середовища, система управління	Отримання менеджерами інформації про стан та тенденції факторів зовнішнього середовища, надання суб'єктам зовнішнього середовища певної інформації про діяльність підприємства автосервісу та ін.
2	Бухгалтерія, система управління	Надання менеджерам фахівцями бухгалтерії облікової інформації про основні результати діяльності на певний момент часу, отримання бухгалтерією вказівок щодо змін облікової політики та інформаційних потреб менеджерів
3	Служба контролінгу, система управління	Передавання менеджерам контролінгових звітів, надання контролерам цільових показників діяльності підприємства автосервісу та ін.
4	Система управління, структурні підрозділи	Передавання розпоряджень щодо коригування діяльності підрозділів, отримання менеджерами позаоблікової інформації про діяльність та ін.
5	Суб'єкти зовнішнього середовища, бухгалтерія	Отримання фахівцями бухгалтерії даних про стан і зміни у законодавчому регулюванні обліку, подання зовнішнім користувачам фінансової, податкової та статистичної звітності та ін.
6	Бухгалтерія, служба контролінгу	Надання контролерам облікової інформації про результати діяльності на певні моменти часу, надання фахівцям бухгалтерії рекомендацій щодо коригування управлінського обліку та ін.
7	Служба контролінгу, суб'єкти зовнішнього середовища	Отримання контролерами додаткової інформації про стан зовнішнього середовища, надання власникам підприємства автосервісу звітів та ін.
8	Бухгалтерія, підрозділи підприємства автосервісу	Отримання бухгалтерією інформації про діяльність підрозділів, надання керівникам підрозділів рекомендацій щодо формування документів та ін.
9	Служба контролінгу, підрозділи підприємства автосервісу	Отримання фахівцями служби контролінгу додаткової позаоблікової інформації про діяльність підрозділів, надання консультацій керівникам підрозділів щодо коригування діяльності та ін.
10	Підрозділи підприємства автосервісу	Координація діяльності всіх підрозділів підприємства, спрямована на досягнення системи його цілей.
11	Підрозділи підприємства автосервісу, суб'єкти зовнішнього середовища	Отримання керівниками підрозділів інформації про стан зовнішнього середовища, надання контрагентам певної інформації та ін.

Джерело: розроблено авторами

Для оцінки якості системи інформаційних потоків контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу можуть використовуватись наступні ознаки: повнота за умови мінімального обсягу; точність та своєчасність; можливість практичного використання та ін. [8]

Висновки з даного дослідження. Діяльність служби контролінгу на підприємстві автосервісу потребує значних обсягів інформаційних ресурсів і характеризується складними інформаційними зв'язками з усіма елементами економічної системи суб'єкта автосервісного бізнесу, які обслуговуються великою кількістю інформаційних потоків. Запропоновано концептуальну схему інформаційних потоків підприємства автосервісу в умовах контролінгу та наведено їх характеристики. Встановлено, що ефективне функціонування системи інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу можливе виключно із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Подальші дослідження доцільно присвятити вирішенню проблеми автоматизації функціонування контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу.

Література

1. Менеджмент організацій : підручник / Л.І. Федулова, І.І. Сокирник, В.В. Стадник та ін. ; за заг. ред. Л.І Федулової. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
2. Тарасюк М.В. Контролінг в управлінні торговельними мережами: теорія, методологія,

практика : монографія / М.В. Тарасюк. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 548 с.

3. Сердюк О.Д. Теорія та практика менеджменту : навч. посіб. / Сердюк О.Д. – К. : Професіонал, 2004. – 432 с.

4. Овсепян Д.С. Управленческий учет и контроллинг в системе управления промышленным предприятием : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Давид Самвелович Овсепян. – М., 2006. – 146 с.

5. Васенев К. Анализ информационных потоков промышленного предприятия в контроллинге / К. Васенев // Управление компанией. – 2006. – № 3. – С. 40-44.

6. Каверина О.Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры / О.Д. Каверина. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 352 с.

7. Садовников В.И. Потоки информации в системах управления / В.И. Садовников, П.Л. Эпштейн. – М. : Энергия, 1973. – 240 с.

8. Гончаренко Н.Г. Требования к созданию информационных потоков закрытой системы / Н.Г. Гончаренко // Логистика: проблемы и решения. – 2009. – № 1(20). – С. 52-56.

УДК 334.722

Сороківська О.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері
Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя
Турська Н.В.,
к.е.н., старший інспектор відділу міжнародних зв'язків
Тернопільський національний педагогічний університет
імені В. Гнатюка

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняна економіка впевнено переходить на інноваційний шлях розвитку. Одним із стратегічних ресурсів інноваційного розвитку є мале підприємництво. Саме цей економічний сектор здатний забезпечити результативне освоєння технологічних, ресурсних, кадрових, маркетингових інновацій, оскільки малий бізнес є одночасно і виробником, і споживачем інноваційної продукції. Тому проблема забезпечення достатнього рівня економічної безпеки та формування сприятливих умов для інноваційного розвитку підприємств малого бізнесу на сьогодні вимагає адекватного та своєчасного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти інноваційного розвитку малого бізнесу комплексно висвітлено у працях провідних вітчизняних науковців Б.М. Андрушківа, Ю.Я. Вовка, І.Ю. Крамар [1], Ю.О. Лазаренко [2], І.Є. Шайдюка, Ю.І. Черкасової [3], М.О. Тонюка [4] та ін. У цих працях досліджено особливості застосування інноваційних способів розвитку малого підприємництва, розглянуто інноваційно-комплексні шляхи активізації виробничо-технологічного потенціалу малих підприємств. Проте на сьогодні досі залишаються невивченими окремі аспекти впливу загроз та формування можливостей інноваційного розвитку малих підприємств, недостатньо повно висвітлено основні підходи до забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо вирішення проблем та окреслення перспектив забезпечення економічної безпеки малих промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на велику кількість визначень поняття «економічна безпека», вважаємо за доцільне доповнити їх із позицій визначення економічної безпеки інноваційної діяльності малого бізнесу.

Важливо виокремити три складових такого визначення. Перша складова поєднує поняття економічної безпеки малого бізнесу з ключовими сферами його діяльності. Тому, з позицій функціонального підходу, під економічною безпекою інноваційної діяльності малого бізнесу пропонуємо розуміти стан захищеності стратегічних інтересів суб'єкта господарювання, в основі діяльності якого лежить процес виробництва інтелектуальної продукції (ноу-хау, нові технології, винаходи та інша науково-технічна продукція), від загроз на макро-, мезо- та макрорівнях, протягом

періоду послідовної реалізації усіх стадій інноваційного процесу. Ступінь захищеності пропонуємо визначати шляхом порівняння адекватності методів та засобів захисту наявним або потенційно можливим негативним впливам, дослідженням ефективності заходів організаційного, правового, соціально-економічного, інженерно-технічного характеру, які розробляються внутрішньою системою менеджменту підприємства або зовнішніми спеціалізованими структурами, основною функцією яких є забезпечення економічної безпеки інноваційної діяльності.

Із позицій інституційного підходу до забезпечення економічної безпеки інноваційної діяльності малого бізнесу, доцільно визначати рівень її ефективності через результативність діяльності системи правоохоронних та юридичних інституцій, регулюючих органів влади, функціональних служб, спеціальних підрозділів та відділів, які забезпечують захист інноваційної діяльності, інноваційного процесу та інноваційного продукту від загроз на макро-, мезо- та макрорівнях.

Третій підхід носить назву «ресурсного підходу» та передбачає процес оцінювання ресурсного потенціалу забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку малого бізнесу. Стратегія забезпечення достатнього рівня економічної безпеки у малому бізнесі залежить не лише від можливості формування ресурсного потенціалу окремих суб'єктів господарювання, але й від технологічних передумов ефективного їх використання. Україна сьогодні займає далеко не лідируючі позиції на світових ринках високотехнологічної продукції. І внесок малого бізнесу у підвищення рівня науково-технологічної безпеки України є досить низьким.

Результати проведеного дослідження підприємств малого бізнесу Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей (табл. 1) довели, що більшість підприємств (84,3%) є інноваційно неактивними.

Таблиця 1

Показники інноваційної активності малих підприємств України у 2011 році*

Показники інноваційної активності	Кількісні характеристики	
	Одиниць	У % до загальної кількості
Загальна кількість обстежених підприємств	30987	100
У тому числі:		
- інноваційно неактивні підприємства	26122	84,3
- підприємства з інноваційною активністю, з них:	4865	15,7
1) підприємства з технологічними інноваціями, а саме:	2827	58,1
- з продуктовими інноваціями;	577	20,4
з процесовими інноваціями;	882	31,2
- з продуктовими та процесовими інноваціями;	1122	39,7
- з продовжуваною або перерваною інноваційною діяльністю	246	8,7
2) підприємства тільки з маркетинговими та/або організаційними інноваціями (нетехнологічна інновація)	2038	41,9

* Джерело: Сформовано та проаналізовано авторами за даними [5]

Причинами такого пасивного стану в більшості випадків є недостатнє фінансове забезпечення, значний рівень ризику та відсутність підтримки з боку органів місцевого самоврядування. Хоча фінансова підтримка не завжди є визначальним фактором успішного здійснення інноваційної діяльності. Для прикладу, малий бізнес у США та країнах Євросоюзу створює до 50% інноваційної продукції, при цьому зазначені підприємства потребують не більш, ніж 5-10 % від обсягу коштів, що витрачаються на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи [6].

Підприємства з інноваційною активністю найчастіше впроваджують технологічні інновації (58,1 випадки зі 100). У більшості випадків ці інновації стосуються продуктових або процесових інноваційних змін.

Малі промислові підприємства України мають неоднорідну структуру за видами інноваційних витрат (табл. 2, рис. 1).

Таблиця 2

Структура малих промислових підприємств України за видами інноваційних витрат*

Показники	Рік						Відхилення у % до загальної кількості	
	2009		2010		2011			
	Одиниць	у % до загальної кількості	Одиниць	у % до загальної кількості	Одиниць	у % до загальної кількості	2010/2009	2011/2010
Всього малих підприємств	345754	100	378656	100	417856	100	-	-
Кількість малих підприємств, що займалися інноваційною діяльністю:	19362	5,6	23477	6,2	27996	6,7	0,6	0,5
У тому числі витрачали кошти на: - дослідження та розробки	1801	9,3	1972	8,4	2268	8,1	-0,9	-0,3
- придбання нових технологій	368	1,9	493	2,1	644	2,3	0,2	0,2
- виробниче проектування, підготовка виробництва нових продуктів	2517	13	4015	17,1	5067	18,1	4,1	1
- придбання обладнання та інших основних засобів	11017	56,9	12255	52,2	14110	50,4	-4,7	-1,8
- маркетинг та реклама	813	4,2	822	3,5	1064	3,8	-0,7	0,3
- інші	2846	14,7	3921	16,7	2968	10,6	2	-6,1

* Джерело : Досліджено авторами за даними [7].

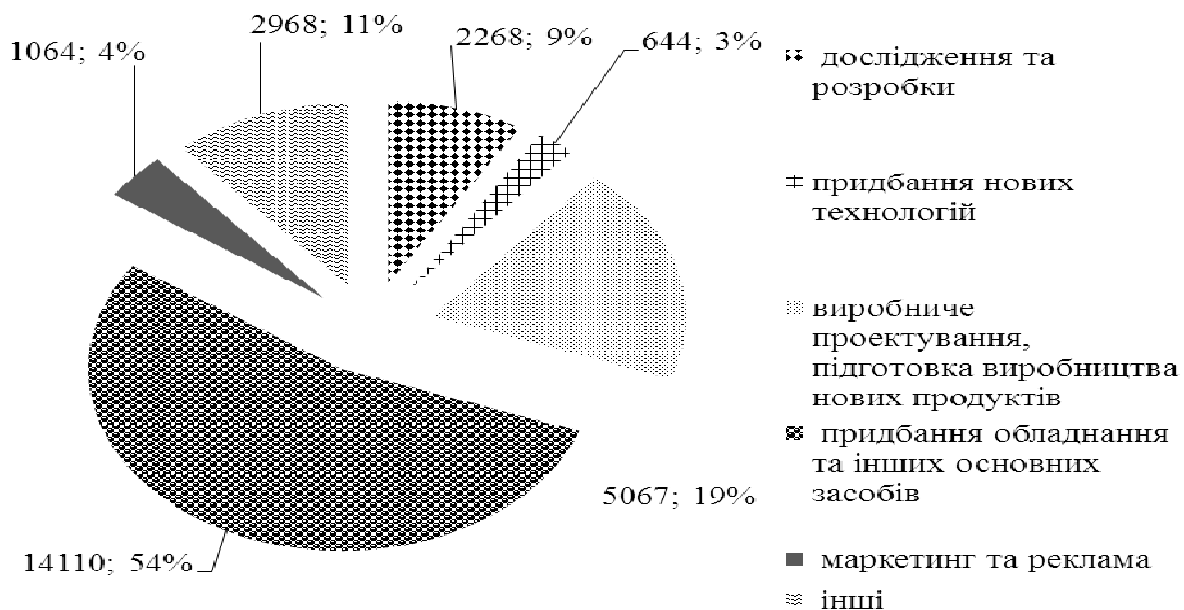

Рис. 1. Структура малих промислових підприємств України за видами інноваційних витрат у 2011 році

(кількість малих промислових підприємств; відсоток у загальній кількості малих промислових підприємств)

* Джерело : Досліджено авторами за даними [7].

Найбільшу питому вагу у 2011 році мали підприємства, що спрямовували інноваційні витрати на придбання обладнання та інших основних засобів (50,4%), а також виробниче проектування та підготовка виробництва нових продуктів (18,1%). У динаміці 2010 – 2011 років спостерігаємо зміни в структурі інноваційних витрат за кількістю малих промислових підприємств. Так, можемо констатувати зниження питомої ваги проведених досліджень та розробок, придбання обладнання та основних засобів, а також інших інноваційних вкладень. Незначне зростання питомої ваги мало місце при здійсненні витрат на маркетинг та рекламу, придбанні нових технологій.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, забезпечення достатнього рівня економічної безпеки підприємств малого бізнесу в значній мірі залежить від напрямків та форм здійснення інноваційних витрат. Проте основною проблемою в інноваційній сфері залишається низька сприйнятливості малого бізнесу до інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці, зниження енергоємності виробництва, не створює підґрунтя для модернізації та структурної перебудови економіки, не забезпечує її якісного оновлення.

Отже, виокремимо основні проблеми забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку малого бізнесу:

- неопрацьованість законодавства як з питань забезпечення інноваційного розвитку малого бізнесу зокрема, так і підприємництва в цілому;
- значний податковий тиск, що змушує малі підприємства приховувати фінансові ресурси, які можуть бути спрямовані на розвиток інноваційної діяльності;
- недостатня фінансово-кредитна і майнова підтримка розвитку інноваційної діяльності малих промислових підприємств;
- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення процесів ефективного інноваційного розвитку;
- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для системи забезпечення економічної безпеки інноваційного розвитку малого бізнесу.

Великі сподівання вітчизняні теоретики і практики покладають на ефективну реалізацію «Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [8], у якій декларовано активізацію інноваційних процесів, повноцінне використання потенціалу науки в процесі технологічної модернізації економіки.

Підґрунтя подальших наукових розробок у цій сфері можуть бути дослідження щодо комплексності інноваційної діяльності малого бізнесу та визначення методів активізації систем захисту підприємницької діяльності.

Література

1. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва : монографія / Б.М. Андрушків, Ю.Я. Вовк, І.Ю. Крамар та інші. – Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. – 340 с.
2. Лазаренко Ю. О. Інноваційна активність підприємства як економічна категорія / Ю. О. Лазаренко // Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. праць. – Вип. 26–27. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 40–48.
3. Шайдюк І. Є. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності малих підприємств в Україні / Шайдюк І. Є., Черкасова Ю. І. // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (3). – Том 2. – С. 357-362.
4. Тонюк М.О. Інноваційна активність суб'єктів малого бізнесу / М.О. Тонюк [Електронний ресурс] / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – Режим доступу: <http://www.kneu.edu.ua/userfiles/Tonyuk.rtf.doc>.
5. Матеріали науково-практичного семінару «Розвиток малого бізнесу в регіонах України» [Електронний ресурс] / Український союз промисловців і підприємців. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua>.
6. Science, technology and innovation in Europe. – Luxembourg, 2011. – 164 p.
7. Статистичний звіт розвитку малого бізнесу в регіонах України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Щодо першочергових заходів з активізації інноваційної діяльності в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/654>.

Литвинчук І.Л.,
к.е.н., асистент кафедри економічної теорії
Житомирський національний агроекологічний університет

ВЛАСНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНА ДИЛЕМА

Постановка проблеми. Власності відводиться центральне місце в економічній системі, зокрема, вона визначає соціальну структуру суспільства, зумовлює специфіку управління економічними процесами, встановлює характер використання та споживання створеного у процесі виробництва продукту. Тим не менше, категорія власності до цього часу залишається одним із найбільш складних і суперечливих понять в економічній теорії, що вимагає подальших досліджень еволюції гносеологічних і методологічних поглядів на її роль у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження власності висвітлюють її з протилежних позицій, що проявляється в економічному, юридичному, соціологічному та інших підходах. Використовуючи основні ідеї марксизму, соціал-демократична думка заходу обґрунтовує доцільність «суспільної власності у межах змішаної економіки»: власність починає трактуватися переважно як юридична категорія. Збагачення досліджень соціологічними методами й інтегрованими підходами щодо аналізу господарських систем, допомогли новій інституціональній економіці (Д. Норт) розглядати поведінку економічних суб'єктів в умовах асиметричності інформації, залежності між вибором структури управління та отриманням знань. Неоінституціональна економіка розвиває теорію власності методами маржинального аналізу, теорії ігор, у декількох напрямках. Так, з погляду представників теорії прав власності (М. Фрідмен, Дж. Ситглер, Г. Беккер, Р. Коуз) власність є відносинами між людьми з приводу використання рідкісних благ; відносини власності є санкціонованими суспільством (через закони, традиції, звичаї); права власності мають поведінкове значення; об'єкти власності тяжіють від матеріальних до безтілесних об'єктів (невідчужуваних особистих свобод). Роботи прихильників еволюційної економіки (С. Вінтера, О. Уільямсона) базуються переважно на синергетичному підході, природничо-наукових методах. Дослідження виокремлюють створення «інформаційного суспільства», появу інформаційної індустрії. Технологічна парадигма сформувалася на основі еволюційного та функціонального методів, її найвидатніші представники (Л. Соете, Б. Верспаген, К. Переса, Б. Йонсон) розглядають поняття «технологія» як засіб і форму знань [1]. Різноманіття наукових праць за відповідною тематикою віддзеркалює відсутність монолітної основи у теорії власності і доводить, що феномен власності до цього часу залишається недостатньо вивченим.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення концептуальних положень, що стосуються відносин власності. Об'єкт дослідження – процес трансформації наукових поглядів на зміст та структуру власності. Предмет дослідження – теоретико-методологічні, методичні і прикладні аспекти відносин власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність знайти пояснення феномену власності як економічної категорії генерувала протягом існування людства активні теоретичні пошуки науковців, результати яких дозволили сформулювати класичну концепцію, відповідно до якої власність являла собою, в загальному розумінні, відносини між людьми, де праву власника речі протистояв обов'язок всіх і кожного утримуватися від впливу на річ [2]. Універсальне тлумачення такого права визначалось за допомогою укладання своєрідного переліку правомочностей власника. З часів римського права трьома основними правочинностями (так звана тріада власності) були володіння, користування і розпорядження. Англійський дослідник А. Оноре запропонував визначення права власності, до складу якого входили 11 правочинностей [3]. Таким чином, класична доктрина власності, яка сформувалась до початку ХХІ століття, будувалась на двох принципах: перший – власником є суб'єкт, який має права володіння, користування, управління та права на дохід і відчуження об'єкта власності; другий – ознаками власності є суспільні відносини щодо гарантії від експропріації, право передавати річ та безстроково нею користуватися, можливість використовувати річ для сплати боргу, а також заборона використовувати річ на шкоду іншим.

Кінець ХХ століття ознаменувався появою нових актуальних трендів розвитку економічної науки, які змусили по-іншому поглянути на ряд процесів та явищ в суспільстві та дозволили сконцентрувати увагу на розширенні масштабів економічних досліджень в неекономічних науках. Підвищення ролі видів діяльності, пов'язаних з виробництвом інформаційних продуктів і послуг та переносом транзакцій в електронний вигляд, обумовило розвиток теорії інформаційної економіки [4]. Теорія викликала ще більшу зацікавленість завдяки появі нових моделей економічного зростання Р. Солоу, Дж. Хікса з ендегенним (генерованим із середини системи) технологічним прогресом, які відзначались запровадженням у виробничу функцію в тій чи іншій формі додаткової змінної – інтелектуального капіталу.

Технологічна революція та становлення постіндустріальної структури виробництва спричинили зародження принципово нових процесів у відносинах власності. Домінуючим об'єктом власності стає інтелектуальний продукт, який втілює в собі переважно витрати інтелектуальної робочої сили. Остання, на відміну від праці, що використовується у традиційних галузях економіки, поступово втрачає здатність відчуження від свого власника. Інтелектуальна власність являє собою закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах. Підкреслимо, що під інтелектуальною власністю розуміють не результат інтелектуальної діяльності людини як такий, а право на цей результат, що зумовлює ряд важливих наслідків [5]: 1) Об'єкти інтелектуальної власності – це не речі як предмети матеріального світу, а ідеї, символи, образи, думки, гіпотези тощо, виражені в об'єктивній формі – втілені в матеріальних носіях. З погляду на це, об'єкти інтелектуальної власності можливо тиражувати, тобто багаторазово втілювати в матеріальні об'єкти. 2) Автору об'єкта інтелектуальної власності належить два види прав: майнові права та особисті немайнові права. Майнові права можуть передаватися іншим особам, немайнові права відчуженню не підлягають. 3) Майнове право інтелектуальної власності є строковим, тобто воно припиняється з перебігом певного терміну, після чого об'єкт інтелектуальної власності стає суспільним надбанням. Особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними безстроково. 4) Право інтелектуальної власності виникає, як правило, тільки після державної реєстрації результату творчої діяльності у відповідних державних органах.

З огляду на зазначені відмінності, для об'єктів інтелектуальної власності не діє принцип «користуватися річчю одночасно може тільки одна особа, оскільки використання даної речі ще кимось автоматично наносить власнику збиток». Право інтелектуальної власності, на відміну від майнового прав, описується нетривіальною математикою, тому спроба закріплювати це право за одним конкретним власником інтуїтивно сприймається як така, що суперечить природі. Як наслідок, в сучасних умовах виникає конфлікт між інтересами творця-власника та суспільства в цілому.

Закріплення права інтелектуальної власності стало однією з причин того, що технологічна революція перетворюється із шляху до свободи – на шлях до рабства. У 2012 році на лобювання інтересів у сфері захисту інтелектуальної власності соціальна мережа Facebook витратила \$960 000, Apple – \$470 000, Google – \$390 000 [6]. Якщо проаналізувати всю законодавчу базу, генеровану людиною по сьогоднішній день, то можна дійти висновку, що основною метою авторського права та інтелектуальної власності є забезпечення монополії на результат творчої діяльності. Копірайт (copyright – право на відтворення) захищає твори незалежно від того, чи були вони опубліковані і чи були опубліковані взагалі, а також незалежно від того, чи були зареєстровані права автора на твір. Індустрія копірайту відіграє колосальну роль в економіці. За оцінками Міністерства торгівлі США, галузі економіки країни, які захищають права на свої вироби за допомогою копірайту, забезпечують 5 % валового внутрішнього продукту Сполучених Штатів і приносять більше виручки за рахунок продажів за межами США, ніж сільське господарство, автомобіле- і авіабудування. За останні 40 років Конгрес США продовжував терміни дії копірайту 11 разів [7]. Це означає, що величезні масиви інформації залишаються недоступними для суспільства. Фактично, сьогодні жоден автор не може бути впевнений у тому, що його твір не може бути визнано плагіатом. Причина такого становища полягає в тривалих термінах дії копірайту. Єдиним справді вільним простором, де закони щодо захисту копірайта поки не діють повною мірою, є Інтернет. Однак, ера тотальної свободи у всесвітній мережі поступово завершується.

Альтернативою копірайту став неформальний рух копілефт (copyleft, copу – примірник, копія; left – ліво, лівий) – концепція і практика використання законів авторського права для забезпечення неможливості обмежити будь-якій людині право використовувати, змінювати та розповсюджувати вихідний твір і твори, похідні від нього [8]. На противагу традиційному підходу до авторського права, за якого обмежується свобода копіювання творів, копілефт прагне використовувати закони про авторське право для розширення прав і свобод людей. З точки зору апологетів копілефт, автори, які захищають права на свій твір, можуть цілком компенсувати свої трудовитрати за десяток років. На думку прихильників руху прагнення монополістів максимально довго зберігати контроль за правом використання твору з матеріальної точки зору є цілком зрозумілим, але від цього страждає все людство.

У 1998 році громадський діяч Л. Лессиг почав подорожувати по університетських містечках США з критикою надмірно жорстких законів копірайту, що дало поштовх до створення у Свартморському коледжі першого об'єднання «Студенти за вільну культуру» в рамках єдиного руху вільної культури. Рух вільної культури, прийнявши ідеали руху вільного програмного забезпечення, розширив їх за межі галузі програмного забезпечення на всі об'єкти культури та мистецькі роботи, виступаючи за вільне поширення і зміну творів у вигляді відкритого контенту за допомогою мережі Інтернет та інших засобів масової інформації. У 2001 році за підтримки Центру суспільного надбання (Center for the Public Domain) Л. Лессиг, Х. Абельсон і Е. Елдред заснували Creative Commons (CC) – некомерційну організацію, яка створила безкоштовні для використання типові договори – вільні і не вільні публічні ліцензії, за допомогою яких автори і правовласники можуть висловити свою волю і поширювати свої твори більш широко і вільно, а споживачі контенту легально і більш просто користуватися цими творами. Ліцензії Creative Commons знайшли вжиток у сфері культури, освіти, науки, застосовуються

урядовими і державними організаціями, музичними спільнотами, компаніями звукозапису, в т.ч. президентськими сайтами Росії, США, Вірменії, Болгарії, Мексики; Британською бібліотекою; ЮНЕСКО; Вікіпедією; інструментами для пошуку контенту Google, Yahoo; веб-браузером Mozilla Firefox; архівом мультимедіа-ресурсів YouTube та ін.

Слід зазначити, що альтернативний рух піддається активній критиці прихильниками копірайту, які називають ідеї Лессига комунізмом у сфері інтелектуальної власності та стверджують, що громадський резонанс, який створює рух вільної культури, руйнує галузь мистецтва і впливає на економічне зростання.

Висновки з даного дослідження. Зазначені проблеми у своїй сукупності призводять до все більшого знецінення економічних засад, на яких в епоху індустріалізму ґрунтувалась приватно-капіталістична власність. Вчені поступово усвідомлюють гостроту проблеми, що постає перед суспільством, відмовляються від застарілої, запозиченої з римського права, класичної доктрини права власності, яка трактує власність як цілковите панування особи над річчю, і доходять висновку про необхідність розуміння відносин власності як певних економічних угод, призначених стимулювати розвиток суспільного виробництва та сприяти зростанню рівня задоволення людських потреб. Відповідні тенденції свідчать про позитивну динаміку економічних досліджень категорії «власність» та зміну обличчя економічної науки в сучасному світі.

Література

1. Государственное управление собственностью (Административно-правовой аспект проблемы) / под. ред. Ю.М. Козлова. – М. : Изд-во Московского университета, 1983. – 470 с.
2. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] : навч. посіб. / за ред. С.М. Гончарова. – Рівне: НУВГП, 2008. – 264 с. // Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ekonomichnyj>. – Назва з екрана.
3. Honore A.M. Ownership // Oxford Essays in Jurisprudence. – Oxford, 1961.
4. Тагаров Б.Ж. Стадии становления информационной экономики [Электронный ресурс]. / Б.Ж.Тагаров. – Режим доступа: <http://www.infeconomy.ru/>- сайт «Информационная экономика». – Название с экрана.
5. Економіко-правові проблеми в сфері інтелектуальної власності : монографія / [Орлюк О.П., Бутнік-Сіверський О.Б., Ревуцький С.Ф., Нежиборець В.І., Федченко Л.Ю. та ін.]; кер. авт. колективу, наук. ред. д.е.н., проф. Бутнік-Сіверський О.Б. – К. : ПП «Авокадо», 2006. – 380 с.
6. Пастухов О. Авторське право в Інтернеті / О. Пастухов; відп.редактор О. Підпригора. – К. : Вид."Школа", 2004. – 142 с.
7. Захист прав інтелектуальної власності (досвід Сполучених штатів Америки) / за аг. ред. О. Святоцького, В. Дроб'язко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 368 с.
8. Сімсон О. Інвестиційні та інноваційні правовідносини: перспективи розвитку публічної та приватної сфер / О. Сімсон. – К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. – 416 с.

АНОТАЦІЇ

Ареф'єва О.В., Капаруліна І.М.

УКРАЇНСЬКЕ АВІАБУДУВАННЯ: НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У роботі проаналізовано сучасні тенденції розвитку світового авіабудування та виокремлено відповідні вимоги розвитку вітчизняних підприємств цієї галузі економіки. Дослідження ґрунтувалося на принципах поле-об'єктного підходу із застосуванням як кількісних, так і якісних методів. Застосування такого підходу обумовило синтетико-еволюційну спрямованість аналізу перспектив українського авіабудування. За результатами аналізу в межах концепції «стратегічна економіка» сформовано ракурс трансформації вітчизняного авіабудування.

Ключеві слова: трансформація, інтеграція, структура ринку авіабудування, попит на авіатехніку, конгломерат

Кулішов В.В.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто глобальну економіку з позиції впливу глобалізаційних процесів на економіку окремих держав. Встановлено, що найбільший вигаш від участі у глобалізації мають промислово-розвинені країни, які одержують можливість знижувати витрати виробництва і зосереджуватися на випуску найбільш дохідної наукомісткої продукції. Досліджено проблеми, потенційно здатні викликати негативні наслідки від глобалізаційних процесів в усіх країнах. Виявлено, що глобалізація веде до посилення залежності менш розвинених країн від функціонування світогосподарської системи, зростання соціально-економічного розшарування, збільшення технологічного відставання від розвинених країн; зuboжіння основної маси населення. Дана оцінка альтернативним теоретичним концепціям глобалізації в сучасних умовах.

Ключові слова: глобалізація, економіка, процеси, наслідки, безробіття, ринок капіталу, робоча сила.

Дзядикевич Ю.В., Гевко Б.Р.

НАПРЯМИ ЕКОНОМІЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В МІСЦЯХ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ ЖИТЛОВО - КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.

У статті проведено аналіз напрямів економії електроенергії для освітлення місць загального користування в багатоповерхових будинках мікрорайону міста Тернополя. Попередньо проведені дослідження показали, що для освітлення сходових площадок і входів у під'їзди багатоповерхових будинків протягом року витрачається майже 350 тис. кВт електроенергії, внаслідок чого зростає навантаження на внутрішньо-будинкові електромережі, а також підвищується квартплата мешканців мікрорайону. Проаналізовано різні напрями економії електроенергії в місцях загального користування в сфері ЖКГ. Встановлено, що найбільш ефективним напрямом є застосування датчиків руху, які керують процесами вмикання освітлення на поверххах і у входах у під'їзди, та зменшити затрати електроенергії на освітлення місць загального користування в 20 разів. Перспективним напрямом енергозабезпечення в сфері ЖКГ є використання в багатоповерхових будинках сонячних колекторів, які можуть забезпечувати електроенергією побутові прилади, що є в квартирах будинку.

Ключеві слова: споживання, електроенергія, енергозбереження, датчики руху, сонячні батареї, освітлення, економія, сходові площадки, під'їзди.

Дивеев-Кириленко О.Р.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Розглянуто феномен тіньової економіки, виділено три групи суб'єктів підприємництва, які в ній задіяні, позначено її дуже високий рівень в Україні; проаналізовано основні причини та їх негативний вплив на розвиток підприємництва у суспільстві, імідж країни. Показано, що найбільшу шкоду ділової активності, економічному і моральному розвитку малого і середнього підприємництва завдає корупційна складова тіньової економіки. Вони у першу чергу стають не тільки носіями, але й жертвами тіньового безмежжя. Визначено пріоритетні напрями подолання тіньової економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, ВВП, корупція, конфлікт економічних інтересів, підприємництво, загроза малому і середньому бізнесу.

Найдич Н.М.

ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА

Аналізуються внутрішні та зовнішні гальмівні чинники модернізації вітчизняного виробництва; акцентується увага на підриві базових принципів ринкової економіки – інституту приватної власності та свободи підприємництва. Досліджується інституційна специфіка корпоративного управління в Україні,

що склалася в ході приватизації і постприватизаційного переділу прав власності, та як наслідок її – домінування рентоорієнтованої мотивації основних власників корпоративного бізнесу, незаінтересованість їх в інноваціях та модернізації своїх підприємств.

Ключові слова: модернізація, інновації, власність, конкуренція, держава.

Михайліченко Г.І.

СВІТОСИСТЕМНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ КОНСОЛІДАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто актуальні питання глобалізації у сфері туристичного підприємництва, значущість інновацій у корпоративних структурах, динаміка зміни суб'єктів ринкових відносин та конкурентний статус українських туроператорів. Актуальні процеси інтеграції туристичних підприємств доповнено визначенням закономірностей світосистемних процесів зміни ринкових та споживчих пріоритетів, тиском глобальних консорціумів, інноваційними управлінськими інституціями, які суттєво впливають на ринкові позиції національних виробників, пригнічують їх статус на міжнародному ринку.

Ключові слова: консолідація туристичного бізнесу; інноваційний розвиток; інтегровані конструкти; моделі організації туроперейтингу.

Кицькай Л.І.

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

У статті розглянуто основні проблеми у галузі енергетики. Узагальнені теоретичні і прикладні наукові дослідження, які присвячені проблемам зменшення енергоємності ВВП економіки України, забезпечення промисловості енергетичними ресурсами та обґрунтуванню рівня енергоефективності. Визначено шляхи впливу інвестицій на енергоефективність підприємства. Показано переваги інвестицій та їх вплив на розвиток відновлюваної енергетики. Запропоновано пріоритетні напрями енергозбереження з метою підвищення енергоефективності.

Ключові слова: національна економіка, енергоефективність, енергозбереження, паливно-енергетичні ресурси, інвестиція, витрати, заходи.

Філатов В. М.

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ МОНЕТАРНОЇ СТРАТЕГІЇ В УКРАЇНІ

Розглядаються проблеми підвищення ефективності роботи банківської системи та формування монетарної стратегії на основі таргетування рівня інфляції. Пропонується оздоровити стан державних фінансів шляхом розширення податкової бази, зробити зміни у курсовій прив'язці гривні і замість долара ввести кошик валют, підвищити рівень монетизації економіки. Відзначається, що основним каналом механізму монетарної трансмісії в Україні є канал валютного курсу, а валютні інтервенції – основним інструментом і джерелом зростання пропозиції грошей.

Відсотковий канал не відіграє значної ролі в монетарному трансмісійному механізмі в Україні. У дії кредитного каналу механізму монетарної трансмісії виявлено прямий зв'язок між зростанням грошової бази, обсягами залучених депозитів і наданих кредитів.

Ключові слова: монетарна стратегія, таргетування, інфляція, кредит, грошова маса.

Левковська Т.В.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті досліджено вплив різних факторів на динаміку розвитку легкої промисловості України. Зроблено висновок, що у підприємств галузі є потенціал для подальшого розвитку, і він може бути значно посилений за рахунок впровадження комплексу невідкладних радикальних заходів, спрямованих як на стабілізацію та розвиток національної легкої промисловості у цілому, так і на коригування стратегії розвитку власне сектора текстильних виробів.

Ключові слова: легка промисловість, текстильна промисловість, сировинна база, виробництво, економічно-соціальні проблеми.

Пробоїв О.А.

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇН ЄВРОЗОНИ НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ РЕЦЕСІЇ

Досліджено вплив глобальної фінансової рецесії на розвиток світової економіки. Розглянуто особливості економічного зростання економік Єврозони в період глобальної фінансової кризи. Запропоновано інструменти державної політики, спрямованої на подолання негативних явищ, які виникають внаслідок впливу фінансової кризи на проблемні економіки країн Єврозони в період поглиблення інтеграційних й глобалізаційних тенденцій у світовому господарстві.

Ключові слова: світове господарство, проблемні економіки країн Єврозони, глобалізаційні тенденції, міжнародна економічна інтеграція, фінансова криза, рецесія.

Заклекта О.І., Шиманська О.П.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СУЧАСНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

З'ясовано сутність, функції та значимість соціальних інститутів, визначено принципи інституціоналізму для пояснення соціально-економічного розвитку. Проаналізовано теоретичні концепції вчених-економістів стосовно застосування міждисциплінарного підходу до аналізу економічної системи. Виокремлено особливості сучасного інституціоналізму як нової інституціональної економічної теорії. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку методологічного інструментарію інституціональної економіки.

Ключові слова: інституція, інституціоналізм, нова інституціональна економічна теорія, трансакційні витрати, подвійна інституційна структура.

Гуменюк О.О.

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РИНКУ

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку інфраструктури ринку продукції АПК. Проаналізовано сучасний стан інфраструктурного забезпечення, визначено склад і механізм функціонування інфраструктури ринку продукції АПК. Висвітлено процес формування гуртово-біржового ринку. Виявлено вплив ринкової інфраструктури на економічне зростання та конкурентоспроможність продукції АПК.

Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення інфраструктури і підвищення ефективності ринку продукції АПК. Запропоновано використання біржового ринку. Встановлено необхідність розвитку комерційного посередництва в інфраструктурі товарного аграрного ринку. Викладено умови формування регіональних гуртових ринків АПК.

Ключові слова: ринкова інфраструктура, інфраструктурне забезпечення АПК, біржа, гуртова торгівля, біржовий ринок.

Гойсюк Л.В.

ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто проблеми забезпечення та перспективи досягнення продовольчої та енергетичної безпеки. Визначено причини продовольчої та енергетичної кризи. Проаналізовано споживання основних продуктів харчування в Хмельницькій області однією особою за рік. Побудовано схему вибору між вирощуванням сільськогосподарських культур для виробництва біопалива або для виробництва продовольства. Встановлено, що виробництво біопалива зможе частково задовольнити потреби споживачів у пальному.

Ключові слова: продовольство, безпека, біопаливо, забезпеченість, продукти харчування

Кутовська О.В., Мамон М.О.

КАДАСТРОВІ СИСТЕМИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуті проблеми становлення Державного земельного кадастру як ефективного механізму державного управління та запропоновані напрями їх вирішення. Проведено напрацювання положень щодо змістовного навантаження поняття «кадастрова система» та означення ролі кадастрової системи у здійсненні державного управління. Запропонована схема сучасної кадастрової структури на основі об'єднання галузевих кадастрів у цілісну систему, яка уможливиться за допомогою інтеграції даних кадастрів на єдиній геопросторовій основі у єдиній державній системі координат та буде забезпечена потужною інфраструктурою та висококваліфікованими кадрами.

Ключові слова: Державний земельний кадастр, кадастрові системи, управлінські дії, державний контроль, повноваження.

Батюк Г.В.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

У статті досліджено пріоритети державної підтримки між малими та великими формами господарювання. Проаналізовано історичний аспект державної політики розвитку сільського господарства. Виявлено закономірності в розвитку малих й великих товаровиробників сільськогосподарської продукції. Відзначено особливу роль держави у формуванні та наданні переваг функціонування малих чи великих підприємств в залежності від існуючої ситуації на аграрному ринку та розвитку економіки держави загалом. Визначено необхідність та подальший напрям розвитку малих форм господарювання.

Ключові слова: державна підтримка, аграрний сектор економіки, малі та великі форми господарювання, особисті селянські господарства.

Лопатинська А.Ю.

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ВИДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглядається сучасний стан і рівень державного регулювання аграрного сектора економіки України, зокрема законодавча база, яка спрямовує цей процес, рівень фінансування галузі. Визначені основні проблеми, що стримують розвиток сектора. Побудована модель статистичної залежності на прикладі Чернівецької області, яка показує взаємозв'язок між обсягом коштів, витрачених на державну підтримку сільськогосподарських підприємств, і чистим доходом від реалізації їхньої продукції. Окреслені шляхи удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектора стосовно рівня та видів державної підтримки.

Ключові слова: державне регулювання, аграрний сектор, видатки, зміна клімату, пріоритетність.

Савельєва Ю.М.

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз дошкільної освіти, загально середньої, позашкільної освіти, професійно-технічної та вищої освіти, а також аспірантури та докторантури. Досліджено рейтинг вітчизняних вищих навчальних закладів на міжнародному рівні. Виявлено негативні тенденції функціонування системи освіти. Розроблено пропозиції щодо розвитку освіти в Україні.

Ключові слова: освіта, дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта.

Верхоглядова Н.І., Щеглова О.Ю., Лисенко Ю.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті систематизовано існуючі підходи до оцінювання ефективності управління підприємством. Проілюстровано, що з точки зору системного підходу до управління всі підходи до оцінювання ефективності управління підприємством поєднано у три загальні підходи – селективний, комплексний та фрагментарний. Запропоновано аналіз існуючих підходів, які різняться в залежності від оцінювання управління, апарату управління та виробничої діяльності підприємства.

Ключові слова: управління підприємством, концептуальні підходи, оцінювання, системний підход, комплексний підход, фрагментарний підход.

Верхоглядова Н.І., Щеглова О.Ю., Лисенко Ю.В.

Мартиненко В.П., Вербіцька І. М.

ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК НАПРЯМ ЇХ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

У даній статті на основі теоретичних підходів досліджено сутність фінансової реструктуризації підприємства. Узагальнивши існуючі дефініції до визначення поняття «фінансова реструктуризація підприємства», сформульовано авторське визначення. Розглянуто фінансову реструктуризацію як напрям фінансового оздоровлення. Запропоновано стратегічні напрямки інвестиційного розвитку підприємства в рамках фінансової реструктуризації. Обґрунтовано необхідність та основні завдання її здійснення. Визначено методи проведення фінансової реструктуризації. Наведено найпоширеніші критерії оцінки ефективності застосування фінансової реструктуризації на підприємстві.

Ключові слова: фінансова реструктуризація, реорганізація, фінансове оздоровлення, методи фінансової реструктуризації, інвестиційна привабливість.

Власенко І.Г.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ХАССП У КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання технології виробництва і переробки сільськогосподарської сировини і регулювання якості на різних технологічних етапах. Вказано на шляхи регулювання якості при здійсненні технологічних стадій виробництва і переробки сільськогосподарської сировини. Розглянуто сутність системи ХАССП, дана характеристика основних її принципів. Детально проаналізовано етапи вирішення завдань, виділених у логічній послідовності застосування системи. Акцентовано увагу на перевагах від впровадження системи, яка має велике значення для розвитку економіки держави, особливо агропромислового комплексу, оскільки останній має величезний експортний потенціал.

Ключові слова: підприємства, конкурентоспроможність, система ХАССП, СОТ, КТК, якість, моніторинг, аудит

Азарова А.О., Житкевич О.В.

РОЗРОБЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО МЕТОДУ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено основні методи та підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств (КП), визначено їх недоліки, переваги та можливості (сфери) застосування для підприємств за сучасних умов розвитку економіки України. На основі проведеного аналізу авторами розроблено принципи побудови раціонального методу формалізації процесу оцінювання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємств, показники конкурентоспроможності, методи оцінювання рівня конкурентоспроможності.

Колесніков А. П.

ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

В статті обґрунтовано необхідність подальшого розвитку теоретико-методичних розробок щодо підвищення стійкості розвитку підприємства; охарактеризовано сутність категорії економічний механізм та стійкий розвиток підприємства; описано види стійкості розвитку підприємств, їх елементи та основні показники; досліджено алгоритм послідовності робіт з розробки механізму стійкого розвитку та уточнено його комплексний зміст на основі структуризації компонентів. Обґрунтовано переваги комплексності підходу до забезпечення стійкого розвитку підприємств.

Ключові слова: економічний механізм, стійкий розвиток, складна система, стійкість, принципи розвитку.

Дьолог Т.І.

ПРОБЛЕМИ І ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті висвітлюються особливості здійснення управління сільськогосподарськими підприємствами України. Розглядаються існуючі на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки проблеми управління підприємствами аграрної галузі. Проведено аналіз ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема, проаналізовано динаміку таких важливих показників як рівень рентабельності та обсяги виробництва зазначеної продукції. Висвітлено причини низької ефективності діяльності підприємств АПК.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, ефективність виробництва, проблеми управління, особливості управління сільськогосподарськими підприємствами

Сайкевич М.І., Сайкевич О.Д.

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто наукові основи вивчення експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону, здійснено порівняння методологічних підходів дослідження потенціалу. Проведено аналіз обсягів та структури експорту агропродовольчої продукції, здійснених суб'єктами ЗЕД Житомирської області. Обґрунтовується необхідність застосування динамічного аналізу експортного потенціалу сукупності сільськогосподарських підприємств регіону на основі конкурентних переваг.

Ключові слова: експортний потенціал, сільськогосподарські підприємства, кластер підприємств, переробні підприємства, спеціалізовані посередники.

Феєр О.В.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто економічні передумови функціонування промислових підприємств. Визначено стратегічні та тактичні завдання, які сприятимуть формуванню сприятливого інвестиційного середовища. Проаналізовано комплекс чинників, що гальмують приток інвестицій у господарське середовище України. Запропоновано використовувати програмно-цільовий метод планування, який зможе стати досконалим механізмом ефективного управління інвестиціями з метою підвищення інвестиційної привабливості підприємств шляхом зростання доходу, оновлення основних фондів і збільшення якості та чисельності персоналу.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, підприємство, стійкий економічний розвиток, програмно-цільовий метод планування.

Білошкурський М. В.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІГАЛУЗЕВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті автором розглянуто наукові основи та методичні аспекти економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств. Проведено економічну діагностику типових агропромислових підприємств Черкаської області на основі індексу внутрігалузевої конкурентоспроможності. Розроблено пропозиції щодо можливості та перспектив використання методики внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств в умовах адаптації агропромислових підприємств до нестабільності зовнішнього середовища.

Ключові слова: економічна діагностика, внутрігалузева конкурентоспроможність, агропромислове підприємство, методика, індекс.

Руденко О.І., Мезенцева О.О., Терех О.М.

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧОГО ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто застосування інноваційного енергозберігаючого обладнання для енергетичних та промислових підприємств, а саме – використання економайзера-утилізатора із плоскоовальних труб з неповним поперечним оребренням. Здійснено порівняльний аналіз використання різних видів труб та їх техніко-економічних характеристик для даного обладнання. Обґрунтовано економічну ефективність використання економайзера-утилізатора при умові неповного навантаження впродовж опалювального сезону. Визначено річну економію газу від застосування енергозберігаючого обладнання та термін її окупності на промисловому підприємстві.

Ключові слова: енергозберігаюча технологія, економайзер-утилізатор, плоскоовальні труби з неповним поперечним оребренням, річна економія, ефективність, термін окупності, підприємство.

Сас І.М.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У АГРАРНІЙ СФЕРІ

Розглядаються теоретичні проблеми поглиблення пізнання процесу практичної організації кооперативного руху і перетворення його у сталий суспільно-економічний процес організаційного удосконалення аграрного сектора економіки через формування специфічного кооперативного середовища, активізацію ролі місцевих ініціатив і сільських громад у кооперативному процесі. Обґрунтовано перспективи розвитку кооперації і її місце в структурі аграрного сектора економіки України.

Ключові слова: аграрна сфера, кооперативні підприємства, кооперація, кооперативний рух, кооперативний процес.

Бугара А.М.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ СИРОВИНИ ТА ВИНОРОБНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті досліджено стан виноробства України та АР Крим, що характеризує її як одну з провідних галузей харчової промисловості. Виявлено поступове зростанням в динаміці виробництва виноградних вин а також перешкоди розширення асортименту продукції, підвищенню її якості, зростанню її конкурентоспроможності та виходу виноробних підприємств на нові ринки збуту. Визначено систему детермінантних показників, що впливають на формування інтеграційних процесів у виноробстві та на результати діяльності виноробних підприємств. Встановлено прямо пропорційний зв'язок чистого доходу від реалізації готової продукції виноробних підприємств з площею виноградників та часткою власної сировини. Обґрунтовано необхідність розширення власної сировинної бази.

Ключові слова: постачальники, собівартість, сировина, виноробство, виробництво, калькуляція, структура, вино.

Дідух О.В.

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПЕРЕВАГ ТА НЕДОЛІКІВ ВИКОРИСТАННЯ АУТСОРСИНГУ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті виділено основні підходи до визначення і класифікації переваг та недоліків використання аутсорсингових операцій у господарській діяльності підприємств, з точки зору українських та зарубіжних економістів. Здійснено систематизацію переваг, недоліків, ризиків і можливостей аутсорсингу, враховуючи характер їх впливу на діяльність підприємства-замовника. Виокремлено основні групи недоліків аутсорсингових операцій, залежно від місця їх формування. Окреслено головні переваги аутсорсингу у господарській діяльності підприємств.

Ключові слова: аутсорсинг, аутсорсингові операції, переваги аутсорсингу, недоліки аутсорсингу, ризики аутсорсингу, можливості аутсорсингу.

Сафоненко А.М., Лусь М.В.

КОРПОРАТИВНИЙ ПРОФІЛЬ ПІДПРИЄМСТВА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Автори розглянули наукові основи комунікацій підприємств у соціальних мережах. Проведено аналіз останніх публікацій з тематики інтернет-маркетингу. Обґрунтовано необхідність комунікацій у мережі Інтернет. Проаналізовано можливості комунікацій у соціальних мережах та визначено місце корпоративного профілю в цій системі. Виділено основні тенденції сучасних комунікацій у соціальних мережах, які слід враховувати підприємствам. Підкреслено основні переваги відео-постів у соціальних медіа у порівнянні з традиційними постами.

Ключові слова: СММ, корпоративний профіль, соціальна мережа, Інтернет-маркетинг, мережеве співтовариство, комунікації.

Доманчук Д.П., Чикуркова А.Д., Прокопчук Л.М.

СТАН ФОРМУВАННЯ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.

У науковій статті проведені дослідження с приводу визначення стану формування та ефективності функціонування акціонерних товариств Хмельницької області, виявлені переваги та недоліки акціонерного сектору економіки. В розрізі проведення адміністративної реформи визначено, що управління економіки, промисловості (обласні, районні) повинні звертати більше уваги на рекламу продукції свого регіону, надання допомоги в пошуках нових технологій, ринків збуту продукції. Обґрунтовано, що формування соціально орієнтованої економіки вимагає створення в Україні потужної харчової індустрії. Наповнення фінансовими ресурсами харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції має бути пріоритетним напрямом розвитку акціонерних товариств.

Ключові слова: акціонерне товариство, корпоративне управління, акція, харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції.

Мікула Н.А., Шахрайук-Онофрей С.І.

ТЕОРЕТИКУМ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

У статті систематизовано основні групи теорій і концепцій, положення яких стосуються дослідження організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів. Охарактеризовано основні положення концепції сталого розвитку та її взаємозв'язок з теоретичними доктринами економічного зростання, що формують нову економіку категорію – стале економічне зростання. Визначено нові виклики, які ставлять перед досліджуваними територіями умови інформаційного суспільства та економіки знань з базуванням на положеннях відповідних територій. Обґрунтовано необхідність управління сталим розвитком сільських територій прикордонних регіонів через відповідний організаційно-економічний механізм.

Ключові слова: сільські території прикордонних регіонів, концепція сталого розвитку, теорія просторового розвитку, організаційно-економічний механізм, енвіронменталізм.

Язлюк Б.О.

СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ РЕГІОНІВ

Досліджено основи виміру стратегії модернізації економіки на регіональному рівні. На основі проведеного аналізу стану регіонів в Україні виявлені негативні кризові явища, які мають місце у національній економічній практиці та зроблено висновок про те, що більшість з них є вкрай несприятливими для розвитку і потребують негайного покращення за всіма напрямками. Встановлено, що для початку процедури модернізації економіки необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат в регіонах, сформувати інфраструктурне забезпечення регіонів та асиметричну податкову систему по відношенню до «депресивних – стагнаційних» регіонів, тощо). Обґрунтовані напрями регіональної політики інноваційного підвищення соціально-економічної безпеки регіонів де модернізації економіки стане основою підвищення соціально-економічної безпеки регіонів і одним із основних напрямів економічної діяльності держави, сутність якого буде виражатиме систему заходів, спрямованих на якісні й кількісні перетворення у реальному секторі на державному та регіональному рівнях.

Ключові слова: інноваційна стратегія, модернізація економіки, регіон, безпека, асиметрія, територіальний розвиток.

Аверкина М. Ф.

МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТА

У статті розкрито сутність стійкого розвитку міста та його інноваційної політики. Досліджено вплив інноваційної політики міста на його стійкий розвиток. Проаналізовано чинники, які впливають на

ефективність та дієвість інноваційної політики міста. Висвітлено основні проблеми, які перешкоджають впровадженню інновацій міськими суб'єктами господарювання. Сформовано авторський підхід до розуміння сутності інституцій та інститутів міста. Розроблені пропозиції щодо формування дієвої та ефективної інноваційної політики міста.

Ключові слова: стійкий розвиток міста, інноваційна політика, інновації, інституції, інститути.

Бидик А. Г.

ТЕОРЕТИЧНА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті обґрунтовано необхідність комплексного фінансового забезпечення сільського розвитку та визначено сутність поняття «фінансове забезпечення» як важливого методу фінансового впливу на розвиток економіки і суспільства та складової частини фінансового механізму. Підкреслено важливість розвитку інституційної системи фінансового забезпечення. Визначено сутність терміну «фінансове забезпечення розвитку сільських територій». Окреслено мету та загальні риси фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій. Запропоновано заходи щодо комплексного сільського розвитку та напрями розширення фінансового посередництва. Побудовано орієнтовну структуру механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток, механізм фінансового забезпечення, інституційна система.

Медвідь В. Ю.

ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті запропоновано вирішення актуального наукового завдання з вдосконалення інструментарію регулювання регіонального розвитку, а саме: узагальнені й розвинені науково-методологічні засади стратегічного планування регіональним розвитком; визначена сутність стратегічного планування розвитку регіону в теорії та на практиці; встановлені основні детермінанти стратегічного планування регіонального розвитку; доведена роль стратегії у забезпеченні економічного розвитку регіону; узагальнено науково-теоретичні підходи до визначення основних етапів стратегічного планування регіонального розвитку; визначена сутність та різновиди стратегічного плану розвитку регіону.

Ключові слова: регіон, регіональний розвиток, планування, стратегія, прогнозування, стратегічний план

Бавико О.Є.

ВІРТУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ КООРДИНАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто наукові основи організаційної модернізації регіонального економічного простору. Проведено аналіз та визначено сутність, зміст механізму функціонування, перелік факторів економічної ефективності віртуальних підприємств і засобів краудсорсингу як інноваційних механізмів координації економічної діяльності. Розроблено методiku формування інфраструктури інноваційного розвитку регіонального економічного простору на основі застосування засобів краудсорсингу.

Ключові слова: віртуальні механізми координації, модернізація, віртуальне підприємство, краудсорсинг, краудфандінг.

Печенюк А.В.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Обґрунтовано сутність екологічного підприємництва, досліджено основні види екологічного бізнесу у світі, проаналізовано основні причини зростання популярності «зеленого» підприємництва, наведено основні макроекономічні показники розвитку екологічного бізнесу в розвинених країнах світу, досліджено особливості становлення екологічного підприємництва в Україні, визначено основні перешкоди на шляху його ефективного розвитку, розкрито конкурентні переваги, які можуть отримати в перспективі вітчизняні підприємства «зеленого» бізнесу.

Ключові слова: екологічне підприємництво, раціональне природокористування, ресурсозберігаючі технології, екологічний ринок товарів і послуг, природоохоронні заходи.

Кочерга М.М.

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Досліджено концептуальні підходи до розкриття економіко-організаційної сутності екологічного аудиту. Проаналізовано визначення сутності екологічного аудиту, приведені у публікаціях та нормативно-правових актах. Розкрито економічний зміст екологічного аудиту як елементу еколого-орієнтованого управління виробництвом та природокористуванням.

Ключові слова: екологічний аудит, сутність, підхід, природні ресурси, система, управління.

Величко О.В.

СТРАТЕГІЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто наукові основи раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Проведено аналіз внесення добрив під сільськогосподарські культури у аграрних підприємствах Київської області. Запропоновано стратегію раціонального використання земельного потенціалу аграрних підприємств щодо визначення оптимальної структури фонду сільськогосподарських угідь і структури посівних площ, збереження та відтворення ґрунтового-ресурсного й агрохімічного потенціалу земель шляхом підвищення родючості ґрунтів та забезпечення високої економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: стратегія, земельний потенціал, раціональне використання, ефективність, аграрні підприємства, сільськогосподарські угіддя.

Родачук Г.Ю.

МІСЦЕ І РОЛЬ ТРАНСПОРТУ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

У статті розглянуто місце транспорту в системі аграрного виробництва та встановлено його роль в реалізації планомірного процесу виробництва сільськогосподарської продукції. Проведено аналіз використання транспорту у сільському господарстві та визначено, що транспортне обслуговування нерозривно пов'язане з сільськогосподарським виробництвом і включає в себе не тільки перевезення вантажів, а й всі процеси та операції, що відбуваються чи здійснюються транспортними й спеціальними засобами, під час переміщення вантажу від виробника до споживача. Розроблено пропозиції щодо використання транспорту в сільському господарстві для забезпечення ритмічності, узгодженості та безперервності виробничих процесів.

Ключові слова: транспорт, транспортне обслуговування, транспортний фактор АПК, транспортне забезпечення, транспортний процес.

Сатанівський В.П.

ОЦІНКА АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА ФОРМУВАННЯМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті обґрунтовано необхідність розвитку ринку біопалива для задоволення потреб як аграрної сфери, так і країни в цілому. Досліджено виробництво біоенергії з різних видів сировини. Вивчено досвід виготовлення біопалива у вітчизняних підприємствах та за кордоном. Узагальнено проблеми і переваги виробництва біологічної енергії в Україні. Проаналізовано ефективність використання біологічних видів палива. На основі проведених досліджень окреслено перспективи розвитку ринку біопалива в Україні.

Ключові слова: біопаливо, енергія, біоетанол, біодизель, біогаз, альтернативне джерело, біоенергетика.

Оливко О.А., Навольська Н.В.

АНАЛІЗ СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВОЇ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті наведений аналіз стану українського ринку праці як складової глобального ринку праці, досліджені наслідки міграції робочої сили для України та проблеми, які потребують врегулювання для забезпечення рівноправного включення України до світового ринку праці. Визначено, що у найближчому майбутньому слід очікувати посилення конкурентної боротьби за обмежений трудовий ресурс, що залишається в Україні.

Ключові слова: глобалізація, робоча сила, міжнародний ринок робочої сили, ринок праці, мобільність робочої сили, міграційні процеси.

Солдатов І.В.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗБАЛАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглянуто наукові основи приведення пропозиції робочої сили до потреб регіональної економіки. Проведено аналіз тенденцій розвитку ринку праці Донецького регіону. Розроблено пропозиції та рекомендаційні основи щодо вдосконалення регулювання розвитку системи професійної освіти, моніторингу ринку праці та підвищення ефективності політики держави у сфері кадрового забезпечення економіки регіону.

Ключові слова: кадри, ринок праці, попит та пропозиція робочої сили, професійно-кваліфікаційний дисбаланс, професійна освіта.

Легкий В.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ І ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто теорії зайнятості, згруповані за їх оцінкою можливості автоматичного регулювання ринку праці - класичні, неокласичні і неоконсервативні; кейнсіанські і неокласичного синтезу. Отримані результати застосовані до вивчення моделей недосконалої конкуренції на ринку праці. В якості таких моделей розглянута монополія на ринку праці - наймання робочої сили її єдиним покупцем, а також двостороння монополія - продаж профспілкою-монополістом сукупної робочої сили підприємству-монополісту. Показані шляхи і засоби забезпечення зайнятості в умовах масових скорочень.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, повна зайнятість, безробіття, масові звільнення, антикризове регулювання..

Гудзинський О.Д., Судомир С.М.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дано оцінку існуючій практиці проведення змін в підприємствах агропромислового комплексу. Запропоновано методологічні підходи щодо підвищення результативності стратегічного управління при проведенні системних змін. Розширено поняття «управління результативністю» діяльності підприємств, поклавши в основу системно-синергетичний підхід в раціональному поєднанні організаційно-регулятивного впливу та самоорганізаційного розвитку.

Ключові слова: синергетика, зміни, стратегія, розвиток, підприємство, управління, ефект

Свиноус І.В.

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглянуто наукові основи формування продовольчої безпеки країни. Проведено аналіз основних індикаторів, якими характеризується категорія «продовольча безпека». Особлива увага приділяється дослідженню купівельної спроможності населення, як одного основних індикаторів продовольчої безпеки країни. Відзначено, що в умовах прояву деструктивних явищ в економіці країни, основним джерелом надходження продуктів харчування та коштів є особисте селянське господарство. Розроблено пропозиції, щодо підвищення рівня основних індикаторів продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: продовольча безпека. споживання, купівельна спроможність, продовольча забезпечення.

Звягінцева О.Б., Туманова А.Ю., Мірза Я.В.

МОДЕЛЮВАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ ПІДПРИЄМСТВА В СКЛАДІ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ КОМУНІКАЦІЙ

Розроблена модель маркетингової політики комунікацій підприємств, у складі якої - особливості просування товару на базі виділення особливостей його маркетингової товарної політики, маркетингової цінової політики і маркетингової політики розподілу; мета МПК підприємства; цільова аудиторія впливу МПК підприємства; завдання впливу МПК підприємства; бюджет МПК підприємства; ідея комунікаційного звернення підприємства при просуванні конкретного товару; фірмовий стиль підприємства при просуванні конкретного товару; комплекс маркетингових комунікацій підприємства і засоби поширення комунікаційного звернення підприємства при просуванні конкретного товару; комунікаційна кампанія підприємства при просуванні конкретного товару; проведена адаптація розробленої моделі маркетингової політики комунікацій для підприємства - виробника конкретного товару - молока і молочних продуктів, розроблений «ідеальний» фірмовий стиль віртуального підприємства.

Ключові слова: маркетингова політика комунікацій, фірмовий стиль підприємства, цільова група впливу, ідея комунікаційного звернення, засоби поширення комунікаційного звернення.

Коваленко О.Ю.

ЦІНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню процесу ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції України як передумови забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Визначено поняття цінової конкурентоспроможності та обґрунтовано чинники формування рівноважної ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію, за якої досягається максимально можливий у сучасних умовах обсяг її реалізації. Розроблено практичні рекомендації щодо формування цінової політики сільськогосподарських підприємств як комплексу заходів з підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: цінова конкурентоспроможність, ціноутворення, ринок, сільськогосподарська продукція, цінова політика, сільськогосподарські підприємства.

Іващенко В.І.

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАСТЕРІВ

В статті розкривається сутність, приводиться узагальнена трактовка поняття, описуються загальні класифікаційні ознаки, визначається мета формування й розвитку, указуються функції та інтерпретуються вигоди від входження до складу учасників, кластеру. Узагальнюється зарубіжний досвід та ілюструються можливості інноваційних кластерів в частині масштабного втілення новацій і подовження життєдіяльності товарів що втратили статус інновації, але користуються попитом.

Ключові слова: кластер, класифікаційні ознаки, інноваційний кластер, конкуренція, технологія виробництва.

Васильєва С.І., Хрищук М.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сутність та суб'єкти посередницької діяльності. Розкрито особливості посередницької діяльності. Проаналізовано сучасний стан посередницької діяльності в Україні. Визначено, що загальний оборот підприємств оптової торгівлі протягом аналізованих років мав чітко виражену тенденцію до зростання, таке збільшення відбулося, передусім, за рахунок збільшення обсягів оптового товарообороту. Розглянуто проблеми розвитку торговельного посередництва та розроблено пропозиції щодо їх вирішення.

Ключові слова: посередницька діяльність, суб'єкти посередництва, особливості посередництва, види суб'єктів посередництва, посередники.

Голота А.С.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА

У статті розглянуто пріоритетність розвитку зернового ринку як одного з найважливіших секторів сільського господарства України. Здійснено аналіз та визначено вплив позитивних та негативних тенденцій, що впливають на ефективне функціонування зернової галузі. Проведено порівняльний аналіз виробництва основних сільськогосподарських культур за 2011 та 2012 роки. Розроблено пропозиції стосовно підвищення конкурентоспроможності зернової галузі, що, в свою чергу, дасть змогу Україні зміцнити свої позиції на світовому ринку зерна та здійснювати його реалізацію за більш високими цінами.

Ключові слова: сільське господарство, зерновий ринок, ефективність, конкурентоспроможність, виробництво, зерно.

Ширма В.В.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

У статті розглянуто наукові основи застосування інновацій при виробництві продукції рослинництва. Проведено аналіз сучасного технологічного стану виробництва продукції рослинництва. Особлива увага приділяється оцінці впровадженні вирощуванню сільськогосподарських культур по системі "No-Till", як одного із інноваційних елементів вирощування сільськогосподарських культур. Автор в дослідженні наводить приклад ефективного використання сучасного сільськогосподарської техніки. Як складової технологічного ланцюга Розроблено пропозиції щодо впровадження ресурсозберігаючих технологій при вирощуванні сільськогосподарських культур.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, продукція рослинництва, інновації, ресурсозберігаючі технології.

Худолій Л.М., Файчук О.В.

МЕТОДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

У статті обґрунтовано та уточнено сутність статичних і динамічних методів оцінки комерційної ефективності впровадження інноваційних проектів за рахунок капіталу банку, а саме простого терміну окупності проекту, середньої норми прибутку, чистої теперішньої вартості, внутрішньої норми прибутку, модифікованої внутрішньої норми прибутку, дисконтованого періоду окупності, індексу прибутковості та коефіцієнту вигод/витрат. Запропоновано адаптований для банку метод розрахунку ефекту фінансового левериджу, який дозволяє оцінити вплив інвестицій для здійснення інноваційного проекту на умовну доходність наданого кредиту, що і відображає його порівняльну ефективність.

Ключові слова: метод, банківське кредитування, інноваційний проект, ефективність, внутрішня норма прибутковості, фінансовий леверидж.

Смоленюк Р.П.

ОРІЄНТИРИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Здійснено обґрунтування сутності і визначення орієнтирів фінансового регулювання розвитку сільського господарства. На основі вивчення зарубіжного досвіду визнано доцільним: запровадження прямих державних субсидій національним товаровиробникам на забезпечення екологізації аграрного виробництва і сталого розвитку сільських територій; здійснення оптимізації процесу ціноутворення для уникнення дестабілізації ринку на імпортні товари шляхом встановлення змінного мита, яке може коливатися залежно від різниці між рівнем плаваючої ціни на світовому ринку; використання фінансового регулювання при здійсненні зовнішньо-економічної діяльності сільського господарства шляхом надання експортних субсидій на період, коли ціни внутрішнього ринку низькі, а їх загальний обсяг залежить від цін внутрішнього ринку і цін на ринках третіх країн; надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки, яка входить до так званої “зеленої скриньки”.

Ключові слова: сільське господарство, фінансове регулювання, державна підтримка, оптимізація ціноутворення, зовнішньо-економічна діяльність.

Паласевич М. Б.

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ МЕХАНІЗМУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються можливі розробки концепції механізму саморегулювання банківської інвестиційної діяльності. Доведено, що згідно концепції саморегулювання банківської інвестиційної діяльності довгострокове кредитування є не тільки елементом інвестиційного портфеля, а й формою участі банку в інвестиційному процесі. Встановлено, що короткострокові фондові інвестиції ліквідніші за довгострокові, оскільки мають менший курсовий ризик. У статті показано, що інвестиції в цінні папери (фондові інвестиції) мають більшу ліквідність, ніж банківські довгострокові кредити (кредитні інвестиції).

Ключові слова: державне регулювання, банки, інвестиції, цінні папери, ліквідність, позичальники, кредитори.

Коц Г.П.

ІЄРАРХІЧНА УЗГОДЖЕНІСТЬ СКЛАДОВИХ МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено окремі напрямки з розкриття умов ведення та аналізу здійснення банківської діяльності, які зустрічаються у сучасних дослідженнях науковців. Розкрито сутнісне розуміння кожного з виділених напрямків щодо проведення моніторингу банківської діяльності. Доведено важливість структурування моніторингу банківської діяльності. Докладно розглянуто окремі складові структурування моніторингу банківської діяльності. Показано, що взаємозв'язок між складовими структурування моніторингу банківської діяльності здійснюється з урахуванням етапів проведення такого моніторингу. Визначено сутність моніторингу банківської діяльності за ознакою утворення інформації та передачі даних між окремими його етапами та складовими. Узагальнено інструментарій ієрархічної узгодженості складових моніторингу банківської діяльності.

Ключові слова: моніторинг, інформація, контроль, безпека, банківська діяльність, банківський нагляд, фінансові потоки.

Вербіцька І.І.

СУТНІСТЬ, ПРОЯВИ І МІНІМІЗАЦІЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто особливості валютних ризиків зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Досліджено теоретичні аспекти виникнення валютних ризиків та їх характерні особливості. Здійснено поділ валютних ризиків за напрямками і видами згідно специфіки їх виникнення та проявів. Окреслено основні причини виникнення валютних ризиків при укладанні зовнішньоторговельних угод. Проаналізовано випадки укладання зовнішньоторговельних контрактів та вибір валюти ціни у ньому. Обґрунтовано напрями мінімізації ризиків різними способами, що дозволить уникати несприятливих обставин і розширювати зовнішньоторговельні операції підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, валютні ризики, мінімізація ризиків, зовнішньоторговельний контракт, страхування валютних ризиків.

Хандюк І.М.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано принципи, які покладені в основу сучасної банківської системи України, досліджено етапи формування сучасної банківської системи України, в результаті чого виявлено шість етапів. Виконано аналіз сучасного стану банківської системи України за такими показниками: обсяг загальних активів, зобов'язань, власного капіталу та темпи їх приросту, основні показники розвитку

кредитного та депозитного ринків України. Виявлено низку проблем щодо ефективного розвитку банківської системи України. Розроблено пропозиції, які сприятимуть стабілізації банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, етапи формування, загальні активи, зобов'язання, власний капітал, кредити, депозити, стабілізація.

Дутченко О.М., Дутченко О.О.

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано розвиток реального сектору економіки. Досліджено вплив розвитку банківського кредитування на розвиток реального сектора економіки. Визначено проблеми та надано пропозиції щодо необхідності посилення державного регулювання банківського кредитування.

Ключові слова: реальний сектор економіки, банківське кредитування, фінансування, рентабельність, позиковий капітал.

Данилишин В.І.

ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ДЕПОЗИТНОГО ПОРТФЕЛЮ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні аспекти формування і розподілу депозитного портфелю комерційними банками України. Охарактеризовано динаміку розвитку комерційних банків України за п'ятирічний період. Здійснено аналіз структури залучених депозитів у розрізі секторів економіки й за видами діяльності її основних галузей. Обґрунтовано заходи щодо формування депозитних ресурсів комерційними банками в умовах сучасного розвитку економіки України.

Ключові слова: депозитні ресурси, комерційні банки, банківські ризики, сектори економіки, депозитна політика, ресурсна база комерційних банків.

Оголь Д.О.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ КРАЇНИ

У статті проаналізовано та систематизовано науково-методичні підходи до тлумачення сутності розвитку фінансового сектора. Запропоновано розглядати розвиток фінансового сектору як комплексну динамічну характеристику функціонування фінансового сектора, яка формується під впливом низки чинників і сприяє поліпшенню ефективності діяльності фінансових інститутів і доступності капіталу для основних економічних суб'єктів. Критично проаналізовано існуючі міжнародні науково-методичні підходи до оцінювання розвитку фінансового сектора.

Ключові слова: фінансовий сектор, оцінювання розвитку фінансового сектору, ефективність діяльності фінансових інститутів.

Сомова В.В.

НАПРЯМИ У ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Доведено важливість розгляду оцінок ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення. Розкрито основні ознаки можливого структурування різних оцінок із визначення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення. Розглянуто окремі напрями з узагальнення оцінок щодо розкриття ефективності оподаткування доходів фізичних осіб у системі перерозподілу доходів населення як єдиного цілого.

Ключові слова: доходи, ефективність, оцінка, ознака, податок, структурування, населення.

Колдовський А.В.

ОПТИМАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗОЛOTOВАЛЮТНИХ РЕЗЕРВІВ ЯК МЕТОД СТРАХУВАННЯ «РАПТОВОЇ ЗУПИНКИ» ПРИПЛИВУ КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано та обґрунтовано питання оцінки оптимального рівня золотовалютних резервів з точки зору статистичної моделі як метод страхування «раптової зупинки» припливу капіталу в системі валютного регулювання. Розглядаються підходи щодо оцінки достатності золотовалютних резервів держави, з врахуванням традиційних критеріїв; питання визначення оптимального рівня золотовалютних резервів центрального банку країни як методу страхування від «раптової зупинки» припливу капіталу в системі валютного регулювання, який, на відміну від існуючих, ендегенізує ймовірність «раптової зупинки» за допомогою емпіричних моделей, є актуальним, особливо за сучасних умов фінансової нестабільності економіки. Розроблено рівняння, за допомогою якого можна оцінити рівень оптимальних резервів, контролюючи при цьому інші фактори, що впливають як на ймовірність, так і вартість «раптової зупинки». Обчислено оптимальний рівень міжнародних резервів

станом на 2007 рік для 27 країн, що розвиваються, з метою оцінки того, наскільки добре були підготовлені ці країни до протистояння світовій фінансовій кризі 2008-2009 років.

Ключові слова: золотовалютні резерви, центральний банк, іноземні валюти, золото, управління золотовалютними резервами, фінансова нестабільність економіки.

Непочатенко О.О., Боровик П.М., Бондаренко Н.В., Філіпова Т.О.

ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті досліджено проблеми проведення аналізу фінансового стану вітчизняних підприємств та врахування результатів таких досліджень у практиці управління фінансовою діяльністю аналізованих суб'єктів. На підставі результатів проведеного дослідження авторами обґрунтовано необхідність запровадження на вітчизняних підприємствах повноцінної служби фінансового менеджменту, що має включати не лише фінансового директора, бухгалтерію та планово-економічний відділ, але й відділи контролінгу та фінансового контролю.

Ключові слова: фінансовий аналіз, фінансова діяльність підприємств, фінансовий менеджмент.

Очеретько Л. М. , Малишева Л. В.

НАПРЯМКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ТА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

У статті досліджені проблемні питання бухгалтерського обліку та оподаткування нарахування амортизації основних засобів, обліку витрат по їх ремонту та передачі в оренду, а також здійснено пошук шляхів їх вирішення. Розроблено пропозиції щодо гармонізації норм бухгалтерського та податкового обліку з цих проблем. Дані пропозиції сприяють більш раціональній організації обліку основних засобів, що дозволить формувати точну та правдиву інформацію про стан основних засобів.

Ключові слова: основні засоби, амортизація, ефективність, модернізація, оренда, ремонт, бухгалтерський облік, оподаткування.

Лега О.В.

ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ: ЕВОЛЮЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто еволюційні погляди на визначення категорії „податкова звітність” – основного документу, який розкриває користувачам інформацію про наявність зобов'язань за кожним податком за звітний період. Проведено аналіз нормативно-правових актів країн ближнього зарубіжжя, України та праць українських науковців щодо податкової звітності. Охарактеризовано загальні вимоги до складання та подання податкової звітності в Україні згідно з набуттям чинності Податкового кодексу України. Розроблено пропозиції з удосконалення змісту такої звітності для посилення основних засад законодавства в контексті нарахування та сплати всіх податків та зборів.

Ключові слова: податок, Податковий кодекс, податкова звітність, декларація, платники податків.

Домбровська Н.Р.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІЗ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто організаційні аспекти управлінського обліку та контролю витрат на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції та встановлено, що управлінський облік є ефективним інструментом управління. Обґрунтовано роль управлінського обліку у формуванні інформаційної бази для забезпечення ефективності діяльності підприємства. Визначено напрями побудови ефективної організації системи управлінського обліку та розглянуто модель управлінського обліку, яка дає змогу здійснювати оцінку відповідності витрат встановленим цілям і завданням.

Ключові слова: управлінський облік, планування, аналіз, контроль, регулювання, центри відповідальності, управлінська бухгалтерія.

Климко Т.Ю., Макарович В.К., Огородник В.О.

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена оцінці інноваційних процесів України. В роботі проаналізовано частку витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП України, розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності та структуру витрат за джерелами фінансування, кадрове забезпечення в науковій сфері та кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи. В статті досліджені основні показники результативності інноваційних процесів. Основні тенденції розвитку інноваційних процесів в національній економіці знайшли своє відображення в даному дослідженні.

Ключові слова: інноваційні процеси, інноваційна діяльність, кадрове забезпечення, витрати, науково-технічні роботи, результативність.

Настенко М.М., Максимчук А.О.

СПЕЦИФІКА ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

У даній статті розглянуто наукові основи методології обліку земель, зокрема специфіку їх оцінювання, стан сучасного обліку земельних ресурсів та капітальних витрат на поліпшення у структурі основних засобів аграрних підприємств, досліджено їх документальне оформлення, особливості обліку орендованих земель, особливості організації аналітичного обліку та відповідно до цього запропоновано власну класифікацію земель сільськогосподарського призначення на рахунках бухгалтерського обліку, що, в свою чергу, дозволить в подальшому забезпечити достовірність та правильність формування облікової інформації щодо використання земельних ресурсів.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, земельні поліпшення, право постійного користування, оцінка.

Сабецька Т.І., Григорів С.Ф.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ЗМІНИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Стаття присвячена вивченню взаємозалежності і взаємозв'язку між зміною заробітної плати та зайнятості за допомогою методичних підходів та прийомів економіко-математичного моделювання. Зокрема, узагальнені теоретичні аспекти формування попиту і пропозиції робочої сили, проаналізовані закономірності досягнення стану рівноваги на ринку праці та розроблена економіко-математична модель зміни фонду заробітної плати залежно від стану ринку праці і рівня зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, заробітна плата, фонд оплати праці, економіко-математична модель, моделювання.

Мельничук І.В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблеми нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку інноваційної діяльності та надано рекомендації щодо покращення інформаційного забезпечення управлінського персоналу про інноваційну діяльність. Проведено аналіз існуючої нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності підприємств. Розроблено пропозиції запровадження методики відокремленого обліку інноваційних витрат, доходів та результатів інноваційної діяльності відповідно до вимог чинного законодавства.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, державна підтримка, методика обліку інноваційної діяльності, оцінка та облік інноваційних витрат, облік інноваційної продукції.

Залунін В.Ф.

ПОКАЗНИКИ І ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті з'ясовано, з опорою на системну методологію, сутність і базові характеристики економічної стійкості підприємства. Сформульовано основні складові механізму забезпечення економічної стійкості підприємства, з подальшою їх конкретизацією на рівні діючої економіко-управлінської парадигми, і, зокрема, теорії стратегії. Обґрунтовані основні індикатори оцінки економічного стану і принципи забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, економічна стійкість, індикатори, показники, комерційне підприємство.

Яремко З.М.

МОДЕЛЬ БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто основні завдання бізнес-аналітики підприємства, що формуються на основі цілей стратегічного управління. Розкрито сутність та виявлено причини виникнення чотирьох типів взаємозв'язків між стратегією підприємства та системою бізнес-аналітики: відсутність формального зв'язку, підтримка бізнес-аналітикою стратегії підприємства, діалог між стратегією та бізнес-аналітикою, використання інформації як стратегічного ресурсу розвитку бізнесу. Обґрунтовано необхідність побудови та практичної реалізації моделі бізнес-аналітики для підприємств, що характеризуються використанням інформації як стратегічного ресурсу розвитку господарської діяльності. Визначено роль аналітичної діяльності через її вплив на ефективну взаємодію бізнес-орієнтованого середовища та технічно орієнтованого середовища підприємства. Доведено, що бізнес-аналітика на підприємстві представляє собою ефективне поєднання інформаційних технологій, людських компетенцій та організаційних процесів. Акцентовано увагу на необхідності створення на підприємстві випереджаючої інформації як основного джерела аналітичної конкуренції.

Ключові слова: бізнес-аналітика, бізнес-стратегія, стратегічне управління, стратегічний ресурс, бізнес-процеси, інформація, знання.

Червякова Т.І., Червякова В.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АВТОСЕРВІСУ

У статті розглянуто сучасні наукові погляди на проблему організації інформаційних потоків контролінгу в управлінні підприємствами та запропоновано концептуальну схему інформаційних потоків підприємства автосервісу в умовах контролінгу. Встановлено, що діяльність служби контролінгу на підприємстві автосервісу потребує значних обсягів інформаційних ресурсів, а отже характеризується складними інформаційними зв'язками з усіма елементами економічної системи суб'єкта автосервісного бізнесу, які обслуговуються великою кількістю інформаційних потоків. Запропоновано концептуальну схему інформаційних потоків підприємства автосервісу в умовах контролінгу. Дано характеристику інформаційних потоків підприємства автосервісу відповідно до їх концептуальної схеми. Встановлено, що ефективне функціонування системи інформаційного забезпечення контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу можливе виключно із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Отже, подальші дослідження доцільно присвятити вирішенню проблеми автоматизації функціонування контролінгу в управлінні підприємствами автосервісу.

Викладений підхід може бути врахований при організації і вдосконаленні системи інформаційних потоків контролінгу на вітчизняних підприємствах автосервісу.

Ключові слова: контролінг, інформаційне забезпечення, інформаційні потоки, підприємство автосервісу, ефективність системи інформаційних потоків.

Сороківська О.А., Турська Н.В.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто наукові підходи до забезпечення економічної безпеки малого бізнесу, визначено основні тенденції внеску малого підприємництва у розвиток інноваційної сфери України. Виокремлено функціональний, інституційний та ресурсний підходи до забезпечення економічної безпеки малого підприємництва. Проведено аналіз показників інноваційної активності малих підприємств України у 2011 році, досліджено структуру малих промислових підприємств України за видами інноваційних витрат. Визначено основні напрямки здійснення інноваційних вкладень малих промислових підприємств. Результати аналізу дозволили зробити висновки про недостатній рівень активізації інноваційної діяльності малого бізнесу в Україні та виокремити основні проблеми і загрози інноваційного розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, малий бізнес, малі промислові підприємства, інноваційний розвиток, інноваційні витрати, інноваційна діяльність.

Литвинчук І.Л.

ВЛАСНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНА ДИЛЕМА.

Здійснено системний аналіз власності з визначенням її змісту та структури. Досліджено теоретичні та практичні аспекти реалізації права власності. Розглянуто сутнісні ознаки інтелектуальних продуктів як об'єктів власності. Представлено критичний огляд альтернативних поглядів на проблему використання інтелектуальної власності в умовах інформаційної економіки. Проведено порівняльну характеристику основних принципів концепції монопольного закріплення прав інтелектуальної власності «копірайт» та громадських рухів вільного програмного забезпечення і вільної культури «копілефт». Обґрунтовано переваги системи ліцензування Creative Commons.

Ключові слова: власність, право власності, інтелектуальний продукт, інтелектуальна власність, копірайт, копілефт.

АННОТАЦІИ

Арефьева Е.В., Капарулина И.Н.

УКРАИНСКОЕ АВИАСТРОЕНИЕ: НАПРАВЛЕНИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ

В работе проанализированы современные тенденции развития мирового авиастроения; выделены соответствующие требования к развитию предприятий этой отрасли экономики. Исследование базировалось на принципах поле-объектного подхода с применением как количественных, так и качественных методов. Применение такого подхода обусловило синтетико-эволюционную направленность анализа перспектив украинского авиастроения. По результатам анализа в рамках концепции «стратегическая экономика» сформирован ракурс трансформации отечественного авиастроения.

Ключевые слова: трансформация, интеграция, структура рынка авиастроения, спрос на авиатехнику, конгломерат

Кулишов В.В.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрено глобальную экономику с позиции влияния глобализационных процессов на экономику отдельных государств. Установлено, что наибольший выигрыш от участия в глобализации имеют промышленно развитые страны, которые получают возможность снижать издержки производства и сосредоточиваться на выпуске наиболее доходной наукоемкой продукции.

Исследованы проблемы, потенциально способные вызвать негативные последствия глобализационных процессов во всех странах. Обнаружено, что глобализация ведет к: усилению зависимости менее развитых стран от функционирования мирохозяйственной системы, рост социально-экономического расслоения, увеличение технологического отставания от развитых стран; обнищание основной массы населения. Данная оценка альтернативным теоретическим концепциям глобализации в современных условиях.

Ключевые слова: глобализация, экономика, процессы, последствия, безработица, рынок капитала, рабочая сила.

Дзядикевич Ю.В., Гевко Б.Р.

НАПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В МЕСТАХ ОБЩЕГО ПОЛЬЗОВАНИЯ ЖИЛИЩНО – КОМУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА.

В статье проведен анализ направленный на экономию электроэнергии для освещения мест общего пользования в многоквартирных домах микрорайона города Тернополя. Предварительно проведенные исследования показали, что для освещения лестничных площадок и входов в подъезды многоквартирных домов в течение года расходуется почти 350 тыс.кВт электроэнергии, вследствие этого возрастает нагрузка на внутридомовые электросети, а также увеличивается квартплата жильцов микрорайона. Проанализированы различные направления экономии электроэнергии в местах общего пользования в сфере ЖКХ. Установлено, что наиболее эффективным направлением является применение датчиков движения, которые управляют процессами включения освещения на этажах и у входах в подъезды, и уменьшают расходы электроэнергии на освещение мест общего пользования в 20 раз. Перспективным направлением энергообеспечения в сфере ЖКХ является использование в многоквартирных домах солнечных коллекторов, которые могут обеспечить электроэнергией бытовые приборы, которые имеются в квартирах дома.

Ключевые слова: потребление, электроэнергия, энергосбережение, датчики движения, солнечные батареи, освещение, экономия, лестничные площадки, подъезды.

Дивеев-Кириленко О.Р.

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Рассмотрен феномен теневой экономики, выделено три группы субъектов предпринимательства, которые в ней задействованы, обозначено её очень высокий уровень в Украине; проанализованы основные причины и их негативное влияние на развитие предпринимательства в обществе, имидж страны. Показано, что наибольший ущерб деловой активности, экономическому и моральному развитию малого и среднего предпринимательства приносит коррупционная составляющая теневой экономики. Они в первую очередь становятся не только носителями, но и жертвами теневого беспредела. Определены приоритетные направления преодоления теневой экономики.

Ключевые слова: теневая экономика, ВВП, саботаж, коррупция, конфликт экономических интересов, предпринимательство, угроза малому и среднему бизнесу.

Найдич Н.Н.

ПРИЧИНЫ ТОРМОЖЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Анализируются внутренние и внешние причины торможения модернизации отечественного производства; акцентируется внимание на подрыве базисных принципов рыночной экономики – института частной собственности и свободы предпринимательства. Исследуется институциональная специфика корпоративного управления в Украине, сложившаяся в ходе приватизации и постприватизационного передела прав собственности, и как следствие ее – доминирование рентоориентированной мотивации основных собственников корпоративного бизнеса, незаинтересованность их в инновациях и модернизации своих предприятий.

Ключевые слова: модернизация, инновации, собственность, конкуренция, государство.

Михайличенко А.И.

СИСТЕМНЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ КОНСОЛИДАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены актуальные вопросы глобализации в сфере туристического предпринимательства, значимость инноваций в корпоративных структурах, динамика изменения субъектов рыночных отношений и конкурентный статус украинских туроператоров. Актуальные процессы интеграции туристических предприятий дополнены изучением закономерностей концептуальных процессов изменения рыночных и потребительских приоритетов, давлением глобальных консорциумов, инновационными управленческими институтами, которые существенно влияют на рыночные позиции национальных производителей, подавляют их статус на международном рынке.

Ключевые слова: консолидация туристического бизнеса; инновационное развитие; интегрированные конструкты; модели организации туроперейтингу.

Кицкай Л.И.

ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТЬ В УКРАИНЕ: АНАЛИЗ, ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ

В статье рассмотрены основные проблемы в отрасли энергетики. Обобщены теоретические и прикладные научные исследования, посвященные проблемам уменьшения ВВП энергоемкости экономики Украины, обеспечения промышленности энергетическими ресурсами и обоснованию уровня энергоэффективности. Определены пути влияния инвестиций на энергоэффективность предприятия. Показаны преимущества инвестиций и их влияние на развитие возобновляемой энергетики. Предложено приоритетные направления энергосбережения с целью повышения энергоэффективности.

Ключевые слова: национальная экономика, энергоэффективность, энергосбережение, топливно-энергетические ресурсы, инвестиция, расходы, мероприятия.

Филатов В. М.

ПУТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ МОНЕТАРНОЙ СТРАТЕГИИ В УКРАИНЕ

Рассматриваются проблемы повышения эффективности работы банковской системы и формирования монетарной стратегии на основе таргетирования уровня инфляции. Предлагается оздоровить состояние государственных финансов путем расширения налоговой базы, внести изменения в курсовой привязке гривны и вместо доллара ввести корзину валют, повысить уровень монетизации экономики. Отмечается, что основным каналом механизма монетарной трансмиссии в Украине канал валютного курса, а валютные интервенции – основным инструментом и источником роста предложения денег. Процентный канал не играет значительной роли в монетарном трансмиссионном механизме в Украине. В действия кредитного канала механизма монетарной трансмиссии выявлена прямая связь между ростом денежной базы, объемам привлеченных депозитов и предоставленных кредитов.

Ключевые слова: монетарная стратегия, таргетирование, инфляция, кредит, денежная масса.

Левковская Т.В.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

В статье исследовано влияние различных факторов на динамику развития легкой промышленности Украины. Сделан вывод, что у предприятий отрасли есть потенциал для дальнейшего развития, и он может быть значительно усилен за счет внедрения комплекса неотложных радикальных мер, направленных как на стабилизацию и развитие национальной легкой промышленности в целом, так и на коррекцию стратегии развития сектора текстильных изделий.

Ключевые слова: легкая промышленность, текстильная промышленность, сырьевая база, производство, экономико-социальные проблемы.

Пробоив О.А.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ СТРАН ЕВРОЗОНЫ НА ФОНЕ ГЛОБАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ РЕЦЕССИИ

Исследовано влияние глобальной финансовой рецессии на развитие мировой экономики. Рассмотрены особенности экономического роста экономик Еврозоны в период глобального финансового кризиса. Предложены инструменты государственной политики, направленной на преодоление негативных явлений, которые возникают в результате влияния финансового кризиса на проблемные экономики стран Еврозоны в период углубления интеграционных и глобализационных тенденций в мировом хозяйстве.

Ключевые слова: мировое хозяйство, проблемные экономики стран Еврозоны, глобализационные тенденции, международная экономическая интеграция, финансовый кризис, рецессия.

Заклекта О.И., Шиманская О.П.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ СОВРЕМЕННОЙ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ТЕОРИИ И ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

Выяснены сущность, функции и значимость социальных институтов, определены принципы институционализма для объяснения социально-экономического развития. Проанализированы теоретические концепции ученых-экономистов относительно применения междисциплинарного подхода к анализу экономической системы. Выделены особенности современного институционализма как новой институциональной экономической теории. Обоснована необходимость дальнейшего развития методологического инструментария институциональной экономики.

Ключевые слова: институт, институционализм, новая институциональная экономическая теория, транзакционные издержки, двойная институциональная структура.

Гуменюк О.О.

ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО РЫНКА

В статье исследованы теоретические и практические аспекты развития инфраструктуры рынка продукции АПК.

Проведен анализ современного состояния инфраструктурного обеспечения, определен состав и механизм функционирования инфраструктуры рынка продукции АПК. Освещен процесс формирования оптово-биржевого рынка. Выявлено влияние рыночной инфраструктуры на экономический рост и конкурентоспособность продукции АПК.

Обоснованы предложения по совершенствованию инфраструктуры и повышение эффективности рынка продукции АПК. Предложено использование биржевого рынка. Установлена необходимость развития коммерческого посредничества в инфраструктуре товарного аграрного рынка. Изложены условия формирования региональных оптовых рынков АПК.

Ключевые слова: рыночная инфраструктура, инфраструктурное обеспечение АПК, биржа, оптовая торговля, биржевой рынок.

Гойсюк Л.В.

ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Рассмотрены проблемы обеспечения и перспективы достижения продовольственной и энергетической безопасности. Определенно причины продовольственного и энергетического кризиса. Проанализировано потребление основных продуктов питания в Хмельницкой области одним лицом за год. Построена схема выбора между выращиванием сельскохозяйственных культур для производства биотоплива или для производства продовольствия. Установлено, что производство биотоплива сможет частично удовлетворить потребности потребителей в горючем.

Ключевые слова: продовольствие, безопасность, биотопливо, обеспеченность, продукты питания

Кустовская О.В., Мамон М.О.

КАДАСТРОВЫЕ СИСТЕМЫ КАК ЭФЕКТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассмотрены проблемы становления Государственного земельного кадастра как эффективного механизма государственного управления и предложены направления их решения. Проведено наработки положений относительно смысловой нагрузки понятия «кадастровая система» и определение роли кадастровой системы в осуществлении государственного управления. Предложенная схема современной кадастровой структуры на основе объединения отраслевых кадастров в целостную систему, которая станет возможным посредством интеграции данных

кадастров на единой геопространственной основе в единой государственной системе координат и будет обеспечена мощной инфраструктурой и высококвалифицированными кадрами.

Ключевые слова: Государственный земельный кадастр, кадастровые системы, управленческие действия, государственный контроль, полномочия.

Батюк А.В.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛЫХ ФОРМ ВЕДЕНИЯ ХОЗЯЙСТВА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

В статье исследованы приоритеты государственной поддержки между малыми и большими формами хозяйствования. Проанализирован исторический аспект государственной политики развития сельского хозяйства. Выявлены закономерности в развитии малых и крупных товаропроизводителей сельскохозяйственной продукции. Отмечено особую роль государства в формировании и предоставлении преимуществ функционирования малых или больших предприятий в зависимости от существующей ситуации на аграрном рынке и развития экономики государства в целом. Определена необходимость и дальнейшее направление развития малых форм хозяйствования.

Ключевые слова: государственная поддержка, аграрный сектор экономики, малые и большие формы хозяйствования, личные крестьянские хозяйства.

Лопатинская А.Ю.

ПРИОРИТЕТНОСТЬ ВИДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Рассматривается современное состояние и уровень государственного регулирования аграрного сектора экономики Украины, в частности законодательная база, которая направляет этот процесс, уровень финансирования отрасли. Определены основные проблемы, сдерживающие развитие сектора. Построенная модель статистической зависимости на примере Черновицкой области, которая показывает взаимосвязь между объемом средств, затраченных на государственную поддержку сельскохозяйственных предприятий, и чистым доходом от реализации их продукции. Обозначены пути совершенствования государственного регулирования развития аграрного сектора относительно уровня и видов государственной поддержки.

Ключевые слова: государственное регулирование, аграрный сектор, расходы, изменение климата, приоритетность.

Савельева Ю.М.

АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проведен анализ дошкольного образования, общего среднего, внешкольного образования, профессионально-технического и высшего образования, а также аспирантуры и докторантуры. Исследован рейтинг отечественных вузов на международном уровне. Выявлены негативные тенденции функционирования системы образования. Разработаны предложения по дальнейшему развитию образования в Украине.

Ключевые слова: образование, дошкольное образование, общее среднее образование, внешкольное образование, профессионально-техническое образование, высшее образование, последипломное образование, аспирантура, докторантура, самообразование.

Верхоглядова Н.И., Щеглова О.Ю., Лисенко Ю.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье систематизированы существующие подходы к оцениванию эффективности управления предприятием. Проиллюстрировано, что с точки зрения системного подхода к управлению все подходы по оцениванию эффективности управления предприятием собраны в три общих подхода – селективный, комплексный и фрагментарный. Предложен анализ существующих подходов, которые отличаются в зависимости от оценивания управления, аппарата управления и производственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: управление предприятием, концептуальные подходы, оценивание, системный подход, комплексный подход, фрагментарный подход.

Мартыненко В.П., Вербицкая И. М.

ФИНАНСОВАЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ИХ ФИНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕНИЯ

В данной статье на основе теоретических подходов исследована сущность финансовой реструктуризации предприятия. Обобщив существующие дефиниции к определению понятия «финансовая реструктуризация предприятия», сформулировано авторское определение.

Рассмотрено финансовую реструктуризацию как направление финансового оздоровления. Предложены стратегические направления инвестиционного развития предприятия в рамках финансовой реструктуризации. Обоснована необходимость и основные задачи ее осуществления. Определены методы проведения финансовой реструктуризации. Приведены наиболее распространенные критерии оценки эффективности применения финансовой реструктуризации на предприятии.

Ключевые слова: финансовая реструктуризация, реорганизация, финансовое оздоровление, методы финансовой реструктуризации, инвестиционная привлекательность.

Власенко И.Г.

ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ ХАССП В КОНТЕКСТЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены вопросы технологии производства и переработки сельскохозяйственного сырья и регулирования качества на различных технологических этапах. Указано на пути регулирования качества при осуществлении технологических стадий производства и переработки сельскохозяйственного сырья. Рассмотрена сущность системы ХАССП, дана характеристика основных ее принципов. Подробно проанализированы этапы решения задач, выделенных в логической последовательности применения системы. Акцентируется внимание на преимуществах от внедрения системы, которая имеет большое значение для развития экономики государства, особенно агропромышленного комплекса, поскольку последний имеет огромный экспортный потенциал.

Ключевые слова: предприятия, конкурентоспособность, система ХАССП, ВТО, КТК, качество, мониторинг, аудит

Азарова А.О., Житкевич Е.В.

РАЗРАБОТКА ПРИНЦИПОВ ПОСТРОЕНИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО МЕТОДА ФОРМАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследованы основные методы и подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятий (КП), определены их недостатки, преимущества и возможности (сферы) применения для предприятий в современных условиях развития экономики Украины. На основе проведенного анализа авторами разработаны принципы построения рационального метода формализации процесса оценки конкурентоспособности отечественных предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятий, показатели конкурентоспособности, методы оценки уровня конкурентоспособности.

Колесников А.П.

ОСНОВЫ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснована необходимость дальнейшего развития теоретико-методических разработок по повышению устойчивости развития предприятия охарактеризованы сущность категории экономический механизм и устойчивое развитие предприятия; описано виды устойчивости развития предприятий, их элементы и основные показатели; исследованы алгоритм последовательности работ по разработке механизма устойчивого развития и уточнено его комплексный содержание на основе структуризации компонентов.

Ключевые слова: экономический механизм, устойчивое развитие, сложная система, устойчивость, принципы развития.

Дёлог Т.И.

ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННЫМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

В статье раскрываются особенности осуществления управления сельскохозяйственными предприятиями Украины. Рассматриваются существующие на современном этапе развития отечественной экономики проблемы управления предприятиями аграрной отрасли. Проведен анализ эффективности производства сельскохозяйственной продукции, в частности, проанализировано динамику таких важных показателей как уровень рентабельности и объемы производства отмеченной продукции. Отражено причины низкой эффективности деятельности предприятий АПК.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, эффективность производства, проблемы управления, особенности управления сельскохозяйственными предприятиями.

Сайкевич М.И., Сайкевич О.Д.

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены научные основы изучения экспортного потенциала сельскохозяйственных предприятий региона, осуществлено сравнение методологических подходов

исследования потенциала. Проведен анализ объемов и структуры экспорта агропродовольственной продукции, осуществленных субъектами ВЭД Житомирской области. Обосновывается необходимость применения динамического анализа экспортного потенциала совокупности сельскохозяйственных предприятий региона на основе конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: экспортный потенциал, сельскохозяйственные предприятия, кластер предприятий, перерабатывающие предприятия, специализированные посредники.

Феер О.В.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены экономические предпосылки функционирования промышленных предприятий. Определены стратегические и тактические задачи, способствующие формированию благоприятной инвестиционной среды. Проанализирован комплекс факторов, тормозящих приток инвестиций в хозяйственную среду Украины. Предложено использовать программно-целевой метод планирования, который сможет стать совершенным механизмом эффективного управления инвестициями с целью повышения инвестиционной привлекательности предприятий путем роста дохода, обновление основных фондов и увеличения качества и численности персонала.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, предприятие, устойчивое экономическое развитие, программно-целевой метод планирования.

Белошкурский Н. В.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ ВНУТРИОТРАСЛЕВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье автором рассмотрены научные основы и методические аспекты экономической диагностики внутриотраслевой конкурентоспособности предприятий. Проведено экономическую диагностику типичных агропромышленных предприятий Черкасской области на основе индекса внутриотраслевой конкурентоспособности. Разработаны предложения по использованию методики внутриотраслевой конкурентоспособности предприятий в условиях адаптации агропромышленных предприятий к нестабильности внешней среды.

Ключевые слова: экономическая диагностика, внутриотраслевая конкурентоспособность, агропромышленное предприятие, методика, индекс.

Руденко А.И., Мезенцева О.А., Терех А.М.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИННОВАЦИОННОГО ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕГО ОБОРУДОВАНИЯ ДЛЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ И ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрено применение инновационного энергосберегающего оборудования для энергетических и промышленных предприятий, а именно – использование экономайзера-утилизатора из плоскоовальных труб с неполным поперечным оребрением. Осуществлен сравнительный анализ использования различных видов труб и их технико-экономических характеристик для данного оборудования. Обосновано экономическую эффективность использования экономайзера-утилизатора при условии неполной мощности в течение отопительного сезона. Определены годовую экономию газа от применения энергосберегающего оборудования и срок его окупаемости на промышленном предприятии.

Ключевые слова: энергосберегающая технология, экономайзер-утилизатор, плоскоовальные трубы с неполным поперечным оребрением, годовая экономия, эффективность, срок окупаемости, предприятие.

Сас И.Н.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ КООПЕРАТИВНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ

Рассматриваются теоретические проблемы углубления познания процесса практической организации кооперативного движения и преобразования его в устойчивый социально-экономический процесс организационного преобразования аграрного сектора экономики через формирование специфической кооперативной среды, активизацию роли местных инициатив и сельских сообществ в кооперативном процессе. Обосновано перспективы развития кооперации и ее место в структуре аграрного сектора экономики Украины.

Ключевые слова: аграрная сфера, кооперативные предприятия, кооперация, кооперативное движение, кооперативный процесс.

Бугара А.Н.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ МЕЖДУ ПОСТАВЩИКАМИ СЫРЬЯ И ВИНОДЕЛЬЧЕСКИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

В статье исследовано состояние виноделия Украины и АР Крым, что характеризует ее как одну из ведущих отраслей пищевой промышленности. Выявлено постепенное ростом в динамике производства вин а также препятствия расширение ассортимента продукции, повышению ее качества, росту ее конкурентоспособности и выхода винодельческих предприятий на новые рынки сбыта. Определена система детерминанты показателей, влияющих на формирование интеграционных процессов в виноделии и на результаты деятельности винодельческих предприятий. Установлено прямо пропорциональная связь чистого дохода от реализации готовой продукции винодельческих предприятий с площадью виноградников и долей собственного сырья. Обоснована необходимость расширения собственной сырьевой базы.

Ключевые слова: поставщики, себестоимость, сырье, виноделие, производство, калькуляция, структура, вино.

Дидух О.В.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ И НЕДОСТАТКОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУТСОРСИНГА В ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье выделены основные подходы к определению и классификации преимуществ и недостатков использования аутсорсинговых операций в хозяйственной деятельности предприятий, с точки зрения украинских и зарубежных экономистов. Осуществлена систематизация преимуществ, недостатков, рисков и возможностей аутсорсинга, учитывая характер их влияния на деятельность предприятия-заказчика. Выделены основные группы недостатков аутсорсинговых операций в зависимости от их формирования. Очерчены основные преимущества аутсорсинга в хозяйственной деятельности предприятий.

Ключевые слова: аутсорсинг, аутсорсинговые операции, преимущества аутсорсинга, недостатки аутсорсинга, риски аутсорсинга, возможности аутсорсинга.

Сафоненко А.М., Лусь М.В.

КОРПОРАТИВНЫЙ ПРОФИЛЬ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

Авторы рассмотрели научные основы коммуникаций предприятий в социальных сетях. Проведен анализ последних публикаций по тематике интернет-маркетинга. Обоснована необходимость коммуникаций в сети Интернет. Проанализированы возможности коммуникаций в социальных сетях и определено место корпоративного профиля в этой системе. Выделены основные тенденции современных интернет-коммуникаций, которые следует учитывать предприятиям. Подчеркнуты основные достоинства видео-постов в сравнении с традиционными постами.

Ключевые слова: СММ, корпоративный профиль, социальная сеть, Интернет-маркетинг, сетевое сообщество, коммуникации.

Доманчук Д.П., Чикуркова А.Д., Прокопчук Л.М.

СОСТОЯНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ.

В научной статье проведены исследования с поводу определения состояния формирования и эффективности функционирования акционерных обществ Хмельницкой области, выявлены преимущества и недостатки акционерного сектора экономики. В разрезе проведения административной реформы определены, что управление, промышленности (областные, районные) должны обращать больше внимания на рекламу продукции своего региона, оказание помощи в поисках новых технологий, рынков сбыта продукции. Обосновано, что формирование социально ориентированной экономики требует создания в Украине мощной пищевой индустрии. Наполнение финансовыми ресурсами пищевой промышленности и переработки сельскохозяйственной продукции должно быть приоритетным направлением развития акционерных обществ.

Ключевые слова: акционерное общество, корпоративное управление, акция, пищевая промышленность и переработка сельскохозяйственной продукции.

Микула Н.А., Шахрайк-Онофрей С.И.

ТЕОРЕТИКУМ ИССЛЕДОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ

В статье систематизированы основные группы теорий и концепций, положения которых касаются исследования организационно-экономического механизма устойчивого развития сельских территорий приграничных регионов. Охарактеризованы основные положения концепции устойчивого развития и ее взаимосвязь с теоретическими доктринами экономического роста, которые формируют

новую экономическую категорию – устойчивый экономический рост. Определены новые вызовы, которые ставят перед исследуемыми территориями условия информационного общества и экономики знаний с базированием на положениях соответствующих территорий. Обоснована необходимость управления устойчивым развитием сельских территорий приграничных регионов через соответствующий организационно-экономический механизм.

Ключевые слова: сельские территории приграничных регионов, концепция устойчивого развития, теория пространственного развития, организационно-экономический механизм, енвайронментализм.

Язлюк Б.О.

СТРАТЕГИИ МОДЕРНИЗАЦИИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОВЫШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПРЕОДОЛЕНИЯ АСИММЕТРИИ РЕГИОНОВ

Исследованы основы измерения стратегии модернизации экономики на региональном уровне. На основе проведенного нами анализа состояния регионов в Украине и выявлении негативных явлений, которые имеют место в национальной экономической практике позволило сделать вывод о том, что большинство из них крайне неблагоприятным для развития, в частности, и требует немедленного улучшения по всем направлениям: начала процедуры модернизации экономики (создание благоприятного инвестиционного климата в регионах, инфраструктурное обеспечение регионов, асимметричная налоговая система по отношению к «депрессивных - стагнационных» регионов и т.д.).

Обоснованы направления региональной политики инновационного повышения социально-экономической безопасности регионов где модернизации экономики должна стать как повышение социально-экономической безопасности регионов должна стать одним из основных направлений экономической деятельности государства, суть которой должна составлять систему мер, направленных на качественные и количественные преобразования в реальном секторе на государственном и региональном уровнях. Решение такой ситуации требует творческого-креативного переосмысления и переработки возможностей модернизации экономики и преодоления асимметрии территориального развития.

Ключевые слова: инновационная стратегия, модернизация экономики, регион, безопасность, асимметрия, территориальное развитие.

Аверкина М. Ф.

МЕСТО ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГОРОДА

В статье раскрыта сущность устойчивого развития города и его инновационной политики. Исследовано влияние инновационной политики города на его устойчивое развитие. Проанализированы факторы, влияющие на эффективность и действенность инновационной политики города. Освещены основные проблемы, препятствующие внедрению инноваций городскими субъектами хозяйствования. Сформирован авторский подход к пониманию сущности институций и институтов города. Разработаны предложения по формированию действенной и эффективной инновационной политики города.

Ключевые слова: устойчивое развитие города, инновационная политика, инновации, институции, институты.

Быдик А. Г.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА МЕХАНИЗМА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье обоснована необходимость комплексного финансового обеспечения сельского развития и определена сущность понятия «финансовое обеспечение» как важного метода финансового воздействия на развитие экономики и общества и составной части финансового механизма. Подчеркнута важность развития институциональной системы финансового обеспечения. Определена сущность термина «финансовое обеспечение развития сельских территорий». Определены цели и общие черты финансового обеспечения устойчивого развития сельских территорий. Предложены мероприятия по комплексному сельскому развитию и направления расширения финансового посредничества. Построено ориентировочную структуру механизма финансового обеспечения развития сельских территорий

Ключевые слова: сельские территории, устойчивое развитие, механизм финансового обеспечения, институциональная система.

Медведь В. Ю.

ДЕТЕРМИНАНТЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье предложено решение актуальной научной задачи по совершенствованию инструментария регулирования регионального развития, а именно: обобщены и усовершенствованы научно-методологические принципы стратегического планирования регионального развития; определена сущность стратегического планирования развития регионов в теории и на практике; установлены основные детерминанты стратегического планирования регионального развития; доказана роль стратегии в обеспечении экономического развития региона; обобщены научно-теоретические подходы к определению основных этапов стратегического планирования регионального развития; определена сущность и виды стратегического плана развития региона.

Ключевые слова: регион, региональное развитие, планирование, стратегия, прогнозирование, стратегический план

Бавыко А.Е.

ВИРТУАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ КООРДИНАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье рассмотрены научные основы организационной модернизации регионального экономического пространства. Проведен анализ и определена сущность, содержание механизма функционирования, перечень факторов экономической эффективности виртуальных предприятий и средств краудсорсинга как инновационных механизмов координации экономической деятельности. Разработана методика формирования инфраструктуры инновационного развития регионального экономического пространства на основе применения средств краудсорсинга.

Ключевые слова: виртуальные механизмы координации, модернизация, виртуальное предприятие, краудсорсинг, краудфандинг.

Печенюк А.В.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Обоснована суть экологического предпринимательства, исследованы основные виды экологического бизнеса в мире, проанализированы основные причины роста популярности «зеленого» предпринимательства, приведены основные макроэкономические показатели развития экологического бизнеса в развитых странах мира, исследованы особенности становления экологического предпринимательства в Украине, определены основные препятствия на пути его эффективного развития, раскрыто конкурентные преимущества, которые могут получить в перспективе отечественные предприятия «зеленого» бизнеса.

Ключевые слова: экологическое предпринимательство, рациональное природопользование, ресурсосберегающие технологии, экологический рынок товаров и услуг, природоохранные мероприятия.

Кочерга Н.Н.

СУЩНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ

Исследовано концептуальные подходы к раскрытию экономико-организационной сущности экологического аудита. Проанализировано определение сущности экологического аудита, представленного в публикациях и нормативно-правовых актах. Раскрыто экономическое содержание экологического аудита как элемента эколого-ориентированного управления производством и природоиспользованием.

Ключевые слова: экологический аудит, сущность, подход, природные ресурсы, система, управление.

Величко О.В.

СТРАТЕГИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены научные основы рационального использования земельных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Проведен анализ внесения удобрений под сельскохозяйственные культуры в аграрных предприятиях Киевской области. Предложена стратегия рационального использования земельного потенциала аграрных предприятий относительно определения оптимальной структуры фонда сельскохозяйственных угодий и структуры посевных площадей, сохранения и воссоздания грунтово-ресурсного и агрохимического потенциала земель путем повышения плодородия почвы и обеспечения высокой экономической эффективности сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: стратегия, земельный потенциал, рациональное использование, эффективность, аграрные предприятия, сельскохозяйственные угодья.

Родащук Г.Ю.

МЕСТО И РОЛЬ ТРАНСПОРТА В АГРАРНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье рассмотрено место транспорта в системе аграрного производства и определена его роль в реализации планомерного процесса производства сельскохозяйственной продукции. При этом отмечено, что транспортное обслуживание неразрывно связано с сельскохозяйственным производством и включает в себя не только перевозку грузов, но и все процессы и операции, происходящие или осуществляющиеся транспортными и специальными средствами, при перемещении груза от производителя к потребителю. Разработаны предложения по использованию транспорта в сельском хозяйстве для обеспечения ритмичности, согласованности и непрерывности производственных процессов.

Ключевые слова: транспорт, транспортное обслуживание, транспортный фактор АПК, транспортное обеспечение, транспортный процесс.

Сатановский В.П.

ОЦЕНКА АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПРОИЗВОДСТВА БИОТОПЛИВА ФОРМИРОВАНИЯМИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

В статье обоснованно необходимость развития рынка биотоплива для удовлетворения потребностей как аграрной сферы, так и страны в целом. Исследовано производство биоэнергии из разных видов сырья. Изучен опыт изготовления биотоплива на отечественных предприятиях и за рубежом. Обобщены проблемы и преимущества производства биологической энергии в Украине. Проанализирована эффективность использования биологических видов топлива. На основе проведенных исследований очерчены перспективы развития рынка биотоплива в Украине.

Ключевые слова: биотопливо, энергия, биоэтанол, биодизель, биогаз, альтернативный источник, биоэнергетика.

Оливко О.А., Навольская Н.В.

АНАЛИЗ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ КАК ЭЛЕМЕНТА ГЛОБАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА

В статье проведен анализ рынка труда как элемента глобального рынка труда, а также проведено расследование последствий миграции рабочей силы, определены проблемы, требующие урегулирования для обеспечения включения Украины в глобальный рынок труда. Определено, что в ближайшем будущем ожидается усиление конкуренции для ограниченного трудового ресурса, который остается в Украине.

Ключевые слова: глобализация, рабочая сила, международный рынок труда, рынок труда, мобильность рабочей силы, миграционные процессы.

Солдатов И.В.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО СБАЛАНСИРОВАНИЮ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА

В статье рассмотрены научные основы приведения предложения рабочей силы к потребностям региональной экономики. Проведен анализ тенденций развития рынка труда Донецкого региона. Разработаны предложения и рекомендации относительно совершенствования регулирования развития системы профессионального образования, мониторинга рынка труда и повышения эффективности политики государства в сфере кадрового обеспечения экономики региона.

Ключевые слова: кадры, рынок труда, спрос и предложение рабочей силы, профессионально-квалификационный дисбаланс, профессиональное образование.

Легкий В.И.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ОПЫТ АНТИКРИЗИСНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА И ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Рассмотрены теории занятости, сгруппированные по их оценке возможности автоматического регулирования рынка труда - классические, неоклассические и неоконсервативные; кейнсианские и неоклассического синтеза. Полученные результаты применены к изучению моделей несовершенной конкуренции на рынке труда. В качестве таких моделей рассмотренная монополия на рынке труда - наем рабочей силы ее единственным покупателем, а также двусторонняя монополия - продажа профсоюзом-монополистом совокупной рабочей силы предприятию-монополисту. Показанные пути и средства обеспечения занятости в условиях массовых сокращений.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, полная занятость, безработица, массовые увольнения, антикризисное регулирование ..

Гудзинский О.Д., Судомир С.М.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИЯМИ: СИНЕРГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Дана оценка существующей практике проведения изменений на предприятиях агропромышленного комплекса. Предложены методологические подходы относительно повышения результативности стратегического управления при проведении системных изменений. Расширено понятие "Управление результативностью" деятельности предприятий, положив в основу системно-синергический подход в рациональном сочетании организационно-регулятивного влияния и саморегуляционного развития.

Ключевые слова: синергетика, изменения, стратегия, развитие, предприятие, управление, эффект

Свиноус И.В.

К ПРОБЛЕМЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ИЗМЕНЕНИЯ УСЛОВИЙ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье рассмотрены научные основы формирования продовольственной безопасности страны. Проведен анализ основных индикаторов, которыми характеризуется категория «продовольственная безопасность». Особое внимание уделяется исследованию покупательной способности населения, как одного из основных индикаторов продовольственной безопасности страны. Отмечено, что в условиях проявления деструктивных явлений в экономике страны, основным источником поступления продуктов питания и средств является личное крестьянское хозяйство. Разработаны предложения по повышению уровня основных индикаторов продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, потребления, покупательная способность, продовольственная обеспечения.

Звягинцева О.Б., Туманова А.Ю., Мирза Я.В.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ФИРМЕННОГО СТИЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОСТАВЕ МАРКЕТИНГОВОЙ ПОЛИТИКИ КОММУНИКАЦИЙ

Разработана модель маркетинговой политики коммуникаций предприятий, в составе которой - особенности продвижения товара на базе выделенных особенностей его маркетинговой товарной политики, маркетинговой ценовой политики и маркетинговой политики распределения; цель МПК предприятия; целевая аудитория влияния МПК предприятия; задание влияния МПК предприятия; бюджет МПК предприятия; идея коммуникационного обращения предприятия при продвижении конкретного товара; фирменный стиль предприятия при продвижении конкретного товара; комплекс маркетинговых коммуникаций предприятия и средства распространения коммуникационного обращения предприятия при продвижении конкретного товара; коммуникационная кампания предприятия при продвижении конкретного товара; проведена адаптация разработанной модели маркетинговой политики коммуникаций для предприятия - производителя конкретного товара - молока и молочных продуктов, разработан «идеальный» фирменный стиль виртуального предприятия.

Ключевые слова: маркетинговая политика коммуникаций, фирменный стиль предприятия, целевая группа влияния, идея коммуникационного обращения, средства распространения коммуникационного обращения.

Коваленко О.Ю.

ЦЕНОВАЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА РЫНКЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Статья посвящена исследованию процесса ценообразования на рынке сельскохозяйственной продукции Украины как предпосылки обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Определено понятие ценовой конкурентоспособности и обоснованы факторы формирования цены рыночного равновесия на сельскохозяйственную продукцию, при которой достигается максимально возможный в современных условиях объем её реализации. Разработаны практические рекомендации для формирования ценовой политики сельскохозяйственных предприятий, что представляют собой комплекс мер по повышению их конкурентоспособности.

Ключевые слова: ценовая конкурентоспособность, ценообразование, рынок, сельскохозяйственная продукция, ценовая политика, сельскохозяйственные предприятия.

Иващенко В.И.

СУЩНОСТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КЛАСТЕРОВ

В статье раскрывается сущность, приводится обобщенная трактовка понятия, описываются общие классификационные признаки, определяется цель формирования и развития, указываются

функции, та излагаются выгоды от вхождения до склада участников, кластера. Обобщается зарубежный опыт, и иллюстрируются возможности инновационных кластеров в части масштабного воплощения новаций и продления жизнедеятельности товаров, что потеряли статус инновации, но пользуются спросом.

Ключевые слова: кластер, классификационные признаки, инновационный кластер, конкуренция, технология производства.

Васильева С.И., Хрищук М.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПОСРЕДНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена суть и субъекты посреднической деятельности. Раскрыты особенности посреднической деятельности. Проведен анализ современного состояния посреднической деятельности в Украине. Мы определили, что общий оборот предприятий оптовой торговли на протяжении проанализированных лет имеет четко выраженную тенденцию к росту, такое увеличение состоялось, прежде всего, за счет увеличения объемов оптового товарооборота. Рассмотрены проблемы развития торгового посредничества и разработаны предложения относительно их решения.

Ключевые слова: посредническая деятельность, субъект посредничества, особенности посредничества, виды субъектов посредничества, посредники.

Голота А.С.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА ЗЕРНА

В статье рассмотрена приоритетность развития зернового рынка как одного из важнейших секторов сельского хозяйства Украины. Осуществлен анализ и определено влияние позитивных и негативных тенденций, которые воздействуют на эффективное функционирование зерновой отрасли. Проведен сравнительный анализ производства основных сельскохозяйственных культур за 2011 и 2012 годы. Разработаны предложения относительно повышения конкурентоспособности зерновой отрасли, которая, в свою очередь, даст возможность Украине укрепить свои позиции на мировом рынке зерна и осуществлять его реализацию по балет высоким ценам.

Ключевые слова: сельское хозяйство, зерновой рынок, эффективность, конкурентоспособность, производство, зерно.

Ширма В.В.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА

В статье рассмотрены научные основы применения инноваций при производстве продукции растениеводства. Проведен анализ современного технологического состояния производства продукции растениеводства. Особое внимание уделяется оценке внедрению выращиванию сельскохозяйственных культур по системе "No-Till", как одного из инновационных элементов выращивания сельскохозяйственных культур. Автор в исследовании приводит пример эффективного использования современного сельскохозяйственной техники. Как составной технологической цепи Разработаны предложения по внедрению ресурсосберегающих технологий при выращивании сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, продукция растениеводства, инновации, ресурсосберегающие технологии.

Худолий Л.М., Файчук О.В.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

В статье обосновано и уточнено сущность статических и динамических методов оценки коммерческой эффективности внедрения инновационных проектов за счет капитала банка, а именно простого срока окупаемости проекта, средней нормы прибыли, чистой теперешней стоимости, внутренней нормы прибыли, модифицированной нормы прибыли, дисконтированного периода окупаемости, индекса прибыльности и коэффициента выгод/затрат. Предложен адаптированный для банка метод расчета эффекта финансового леввериджа, который дает возможность оценить влияние инвестиций для реализации инновационного проекта на условную доходность предоставленного кредита, что и отражает его сравнительную эффективность.

Ключевые слова: метод, банковское кредитование, инновационный проект, эффективность, внутренняя норма прибыльности, финансовый левверидж.

Смоленюк Р.П.

ОРИЕНТИРЫ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Осуществлено обоснование сущности и определения ориентиров финансового регулирования развития сельского хозяйства. На основе изучения зарубежного опыта признано целесообразным: введение прямых государственных субсидий национальным товаропроизводителям на обеспечение экологизации аграрного производства и устойчивого развития сельских территорий, осуществление оптимизации процесса ценообразования во избежание дестабилизации рынка на импортные товары путем установления переменного пошлины, может колебаться в зависимости от разницы между уровнем плавающей цены на мировом рынке, использование финансовое регулирование при осуществлении внешнеэкономической деятельности сельского хозяйства путем экспортных субсидий на период, когда цены внутреннего рынка низкие, а их общий объем зависит от цен внутреннего рынка и цен на рынках третьих стран, предоставление сельскохозяйственным товаропроизводителям государственной поддержки, которая входит в так называемую "зеленого ящика".

Ключевые слова: сельское хозяйство, финансовое регулирование, государственная поддержка, оптимизация ценообразования, внешне-экономическая деятельность.

Паласевич М. Б.

РАЗРАБОТКА КОНЦЕПЦИИ МЕХАНИЗМА САМОРЕГУЛИРОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются возможные разработки концепции механизма саморегулирования банковской инвестиционной деятельности. Доказано, что согласно концепции саморегулирования банковской инвестиционной деятельности долгосрочное кредитование является не только элементом инвестиционного портфеля, но и формой участия банка в инвестиционном процессе. Установлено, что краткосрочные фондовые инвестиции ликвидные долгосрочных, поскольку имеют меньший курсовой риск. В статье показано, что инвестиции в ценные бумаги (фондовые инвестиции) имеют большую ликвидность, чем банковские долгосрочные кредиты (кредитные инвестиции).

Ключевые слова: государственное регулирование, банки, инвестиции, ценные бумаги, ликвидность, заемщики, кредиторы

Коц Г.П.

ИЕРАРХИЧЕСКАЯ СОГЛАСОВАННОСТЬ СОСТАВЛЯЮЩИХ МОНИТОРИНГА БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Определены отдельные направления по раскрытию условий ведения и анализа осуществления банковской деятельности, которые встречаются в современных исследованиях ученых. Раскрыто сущностное понимание каждого из выделенных направлений по проведению мониторинга банковской деятельности. Доказана важность структурирования мониторинга банковской деятельности. Подробно рассмотрены отдельные составляющие структурирование мониторинга банковской деятельности. Показано, что взаимосвязь между составляющими структурирование мониторинга банковской деятельности осуществляется с учетом этапов проведения такого мониторинга. Определена сущность мониторинга банковской деятельности по признаку образования информации и передачи данных между отдельными его этапами и составляющими. Обзор инструментарий иерархической согласованности составляющих мониторинга банковской деятельности.

Ключевые слова: мониторинг, информация, контроль, безопасность, банковская деятельность, банковский надзор, финансовые потоки.

Вербицкая И.И.

СУЩНОСТЬ, ПРИЗНАКИ И МИНИМИЗАЦИЯ ВАЛЮТНЫХ РИСКОВ ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены особенности валютных рисков внешнеэкономической деятельности предприятий. Исследованы теоретические аспекты возникновения валютных рисков и их характерные особенности. Осуществлено разделение валютных рисков по направлениям и видам согласно специфики их возникновения и проявлений. Определены основные причины возникновения валютных рисков во время подписания внешнеторговых соглашений. Проанализированы случаи заключения внешнеторгового контракта и выбор валюты цены в нём. Обоснованы направления минимизации рисков различными способами, что позволит избегать неблагоприятных обстоятельств и расширить внешнеторговые операции предприятий.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, валютные риски, минимизация рисков, внешнеторговый контракт, страхование валютных рисков.

Хандюк И.Н.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

В статье обоснованы основные принципы, которые лежат в основе современной банковской системы Украины, исследованы этапы формирования современной банковской системы Украины, в результате чего выявлены шесть этапов. Выполнен анализ современного состояния банковской системы Украины по таким показателям: объем общих активов, обязательств, собственного капитала и темпы их прироста, основные показатели развития кредитного и депозитного рынков Украины. Обнаружен ряд проблем относительно эффективного развития банковской системы Украины. Разработаны предложения, которые будут способствовать стабилизации банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, этапы формирования, общие активы, обязательства, собственный капитал, кредиты, депозиты, стабилизация.

Дутченко О.Н., Дутченко Е.О.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО И РЕАЛЬНОГО СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье проанализировано развитие реального сектора экономики. Исследованы влияние развития банковского кредитования на развитие реального сектора экономики. Определены проблемы и предложены предложения относительно необходимости усиления государственного регулирования банковского кредитования.

Ключевые слова: реальный сектор экономики, банковское кредитование, финансирование, рентабельность, заемный капитал.

Данилишин В.И.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ДЕПОЗИТНОГО ПОРТФЕЛЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В УКРАИНЕ

В статье проанализированы основные аспекты формирования и распределения депозитного портфеля коммерческими банками Украины. Охарактеризована динамика развития коммерческих банков Украины за пятилетний период. Обоснованы мероприятия по формированию депозитных ресурсов коммерческими банками в условиях современного развития экономики Украины.

Ключевые слова: депозитные ресурсы, коммерческие банки, банковские риски, секторы экономики, депозитная политика, ресурсная база коммерческих банков.

Оголь Д.А.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА СТРАНЫ

В статье проанализированы и систематизированы научно-методические подходы к толкованию сущности развития финансового сектора. Предложено рассматривать развитие финансового сектора как комплексную динамическую характеристику функционирования финансового сектора, которая формируется под влиянием ряда факторов и способствует улучшению эффективности деятельности финансовых институтов и доступности капитала для основных экономических субъектов. Критически проанализированы существующие международные научно-методические подходы к оценке развития финансового сектора.

Ключевые слова: финансовый сектор, оценки развития финансового сектора, эффективность деятельности финансовых институтов

Сомова В.В.

НАПРАВЛЕНИЯ В ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ КАК ИНСТРУМЕНТА ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Доказана важность рассмотрения оценок эффективности налогообложения доходов физических лиц в системе перераспределения доходов населения. Раскрыты основные признаки возможного структурирования различных оценок по определению эффективности налогообложения доходов физических лиц в системе перераспределения доходов населения. Рассмотрены отдельные направления относительно обобщения оценок по определению эффективности налогообложения доходов физических лиц в системе перераспределения доходов населения.

Ключевые слова: доходы, эффективность, оценка, признак, налог, структурирование, население.

Колдовский А.В.

ОПТИМАЛЬНЫЙ УРОВЕНЬ ЗОЛОТОВАЛЮТНЫХ РЕЗЕРВОВ КАК МЕТОД СТРАХОВАНИЯ «ВНЕЗАПНОЙ ОСТАНОВКИ» ПРИТОКА КАПИТАЛА В СИСТЕМЕ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В работе проанализированы и обоснованы оценки оптимального уровня международных резервов с точки зрения статистической модели как метод страхования «внезапной остановки» притока капитала валютного регулирования. Рассматриваются подходы к оценке достаточности золотовалютных резервов государства, с учетом традиционных критериев, вопрос определения оптимального уровня золотовалютных резервов центрального банка страны как метода страхования от «внезапной остановки» притока капитала в системе валютного регулирования, который, в отличие от существующих, эндогенизирует вероятность «внезапной остановки» с помощью эмпирических моделей, является актуальным, особенно в современных условиях финансовой нестабильности экономики. Разработано уравнение, с помощью которого можно оценить уровень оптимальных резервов, контролируя при этом другие факторы, влияющие как на вероятность, так и стоимость «внезапной остановки». Вычислено оптимальный уровень международных резервов по состоянию на 2007 год для 27 развивающихся стран, для оценки того, насколько хорошо были подготовлены эти страны к противостоянию мировому финансовому кризису 2008-2009 годов.

Ключевые слова: золотовалютные резервы, центральный банк, иностранная валюта, золото, управление золотовалютными резервами, финансовая нестабильность экономики.

Непочатенко Е.А., Боровик П.Н., Бондаренко Н.В., Филиппова Т.А.

УСИЛЕНИЕ ВЛИЯНИЯ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПРОЦЕСС УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье исследованы проблемы проведения анализа финансового состояния отечественных предприятий и учета результатов таких исследований в практике управления финансовой деятельностью рассматриваемых субъектов. На основании результатов проведенного исследования авторами обоснована необходимость внедрения на отечественных предприятиях полноценной службы финансового менеджмента, включающей не только финансового директора, бухгалтерию и планово-экономический отдел, но и отделы контроллинга и финансового контроля.

Ключевые слова: финансовый анализ, финансовая деятельность предприятий, финансовый менеджмент.

Очеретько Л. М., Малышева Л.В.

ПУТИ ГАРМОНИЗАЦИИ НАЛОГОВОГО И БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

В статье исследованы проблемные вопросы бухгалтерского учета и налогообложения начисления амортизации основных средств, учета затрат по их ремонту и передачи в аренду, а также осуществлен поиск путей их решения. Разработаны предложения по гармонизации норм бухгалтерского и налогового учета по этим проблемам. Данные предложения способствуют более рациональной организации учета основных средств, что позволит формировать точную и правдивую информацию о состоянии основных средств.

Ключевые слова: основные средства, амортизация, эффективность, модернизация, аренда, ремонт, бухгалтерский учет, налогообложение.

Лега О.В.

НАЛОГОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ: ЭВОЛЮЦИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

В статье рассмотрены эволюционные взгляды на определение категории „налоговая отчетность” – основного документа, который раскрывает пользователям информацию о наличии обязательств за каждым налогом за отчетный период. Проведен анализ нормативно правовых актов стран ближнего зарубежья, Украины и трудов украинских научных работников, относительно налоговой отчетности. Охарактеризованы общие требования к составлению и представлению налоговой отчетности в Украине согласно вступлению в силу Налогового кодекса Украины. Разработаны предложения из усовершенствования содержания такой отчетности для усиления основных принципов законодательства в контексте начисления и уплаты всех налогов и сборов.

Ключевые слова: налог, Налоговый кодекс, налоговая отчетность, декларация, налогоплательщики.

Домбровская Н.Р.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА И КОНТРОЛЯ ЗАТРАТ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ С ПЕРЕРАБОТКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье рассмотрены организационные аспекты управленческого учета и контроля затрат на предприятиях по переработке сельскохозяйственной продукции и установлено, что управленческий учет является эффективным инструментом управления. Обоснована роль управленческого учета в

формировании информационной базы для обеспечения эффективности деятельности предприятия. Определены направления построения эффективной организации системы управленческого учета и рассмотрена модель управленческого учета, позволяющая осуществлять оценку соответствия расходов установленным целям и задачам.

Ключевые слова. управленческий учет, планирование, анализ, контроль, регулирование, центры ответственности, управленческая бухгалтерия.

Климко Т.Ю., Макарович В.К., Огородник В.О.

ОЦЕНКА ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена оценке инновационных процессов Украины. В работе проанализированы расходы на выполнение научных исследований и разработок в ВВП Украины, распределение общего объема расходов по направлениям инновационной деятельности и структуру расходов по источникам финансирования, кадровое обеспечение в научной сфере и количество организаций, которые выполняют научные и научно-технические работы. В статье исследованы основные показатели результативности инновационных процессов. Основные тенденции развития инновационных процессов в национальной экономике нашли свое отражение в данном исследовании.

Ключевые слова: инновационные процессы, инновационная деятельность, кадровое обеспечение, расходы, научно-технические работы, результативность.

Настенко М.Н., Максимчук А.А.

СПЕЦИФИКА УЧЕТА ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

В данной статье рассмотрены научные основы методологии учета земель, в частности специфику их оценивания, состояние современного учета земельных ресурсов и капитальных расходов на улучшение в структуре основных средств аграрных предприятий, исследовано их документальное оформление, особенности учета арендованных земель, особенности организации аналитического учета и в соответствии с этим предложена собственная классификация земель сельскохозяйственного назначения на счетах бухгалтерского учета, что, в свою очередь, позволит в дальнейшем обеспечить достоверность и правильность формирования учетной информации относительно использования земельных ресурсов.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, земельные улучшения, право постоянного пользования, оценка.

Сабецкая Т.И., Григорив С.Ф.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОЦЕНКИ ИЗМЕНЕНИЯ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ И ЗАНЯТОСТИ С ПОМОЩЬЮ ИНСТРУМЕНТОВ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ

Статья посвящена изучению взаимозависимости и взаимосвязи между изменением заработной платы и занятости с помощью методических подходов и приемов экономико-математического моделирования. В частности, обобщены теоретические аспекты формирования спроса и предложения рабочей силы, анализированы закономерности достижения состояния равновесия на рынке труда, разработана экономико-математическая модель изменения фонда заработной платы в зависимости от состояния рынка труда и уровня занятости, а также очерчены перспективы дальнейших научных разработок в этом направлении.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, заработная плата, фонд оплаты труда, экономико-математическая модель, моделирование.

Мельничук И. В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены проблемы нормативно-правового обеспечения бухгалтерского учета инновационной деятельности и поданы рекомендации по улучшению информационного обеспечения управленческого персонала об инновационной деятельности. Проведен анализ существующей нормативно-правовой базы инновационной деятельности предприятий. Разработаны предложения внедрения методики обособленного учета инновационных затрат, доходов и результатов инновационной деятельности в соответствии с требованиями действующего законодательства.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, государственная поддержка, методика учета инновационной деятельности, оценка и учет инновационных затрат, учет инновационной продукции.

Залуний В.Ф.

ПОКАЗАТЕЛИ И ИНДИКАТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье определен, с опорой на системную методологию, сущность и базовые характеристики экономической стойкости предприятия. Сформулированы основные составляющие механизма обеспечения экономической стойкости предприятия, с последующей их конкретизацией на уровне действующей экономико управленческой парадигмы, и, в частности, теории стратегии. Обоснованы основные индикаторы оценки экономического положения и принципы обеспечения экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, экономическая стойкость, индикаторы, показатели, коммерческое предприятие.

Яремко З.М.

МОДЕЛЬ БИЗНЕС-АНАЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассмотрены основные задачи бизнес-аналитики предприятия, которые формируются на основе целей стратегического управления. Раскрыта сущность и выявлены причины возникновения четырех типов взаимосвязей между стратегией предприятия и системой бизнес-аналитики: отсутствие формальной связи, поддержка бизнес-аналитикой стратегии предприятия, диалог между стратегией и бизнес-аналитикой, использование информации как стратегического ресурса развития бизнеса. Обоснована необходимость построения и практической реализации модели бизнес-аналитики для предприятий, которые характеризуются использованием информации как стратегического ресурса развития хозяйственной деятельности. Определена роль аналитической деятельности через её влияние на эффективное взаимодействие бизнес-ориентированной среды и технически ориентированной среды предприятия. Доказано, что бизнес-аналитика на предприятии представляет собой эффективное сочетание информационных технологий, человеческих компетенций и организационных процессов. Акцентируется внимание на необходимости создания на предприятии опережающей информации как основного источника аналитической конкуренции.

Ключевые слова: бизнес-аналитика, бизнес-стратегия, стратегическое управление, стратегический ресурс, бизнес-процессы, информация, знания.

Червякова Т.И., Червякова В.В.

ОРГАНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТОКОВ КОНТРОЛЛИНГА В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ АВТОСЕРВИСА

В статье рассмотрены современные научные взгляды на проблему организации информационных потоков контроллинга в управлении предприятиями и предложена концептуальная схема информационных потоков предприятия автосервиса в условиях контроллинга. Установлено, что деятельность службы контроллинга на предприятии автосервиса требует значительных объемов информационных ресурсов, а значит характеризуется сложными информационными связями со всеми элементами экономической системы субъекта автосервисного бизнеса, которые обслуживаются большим количеством информационных потоков. Предложена концептуальная схема информационных потоков предприятия автосервиса в условиях контроллинга. Охарактеризованы информационные потоки предприятия автосервиса в соответствии с их концептуальной схемой. Установлено, что эффективное функционирование системы информационного обеспечения контроллинга в управлении предприятиями автосервиса возможно исключительно с применением современных информационных технологий. Следовательно, дальнейшие исследования целесообразно посвятить решению проблемы автоматизации функционирования контроллинга в управлении предприятиями автосервиса.

Изложенный подход может быть учтен при организации и совершенствовании системы информационных потоков контроллинга на отечественных предприятиях автосервиса.

Ключевые слова: контроллинг, информационное обеспечение, информационные потоки, предприятие автосервиса, эффективность системы информационных потоков.

Сорокивская Е.А., Турская Н.В.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА

В статье рассмотрены научные подходы к обеспечению экономической безопасности малого бизнеса, определены основные тенденции вклада малого предпринимательства в развитие инновационной сферы Украины. Выделены функциональный, институциональный и ресурсный подходы к обеспечению экономической безопасности малого предпринимательства.

Проведен анализ показателей инновационной активности малых предприятий Украины в 2011 году, исследована структура малых промышленных предприятий Украины по видам инновационных затрат. Определены основные направления осуществления инновационных вложений малых промышленных предприятий. Результаты анализа позволили сделать выводы о недостаточном уровне активизации инновационной деятельности малого бизнеса в Украине и выделить основные проблемы и угрозы инновационного развития.

Ключевые слова: экономическая безопасность, малый бизнес, малые промышленные предприятия, инновационное развитие, инновационные затраты, инновационная деятельность.

Литвинчук И.Л.

СОБСТВЕННОСТЬ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ: ЭКОМИКО-СОЦИАЛЬНАЯ ДИЛЕММА

Осуществлен системный анализ собственности с определением ее содержания и структуры. Исследованы теоретические и практические аспекты реализации права собственности. Рассмотрены сущностные характеристики интеллектуальных продуктов как объектов собственности. Представлен критический обзор альтернативных взглядов на проблему использования интеллектуальной собственности в условиях информационной экономики. Проведена сравнительная характеристика основных принципов концепции монопольного закрепления прав интеллектуальной собственности «копирайт» и общественных движений свободного программного обеспечения и свободной культуры «копилефт». Обоснованы преимущества лицензий Creative Commons.

Ключевые слова: собственность, право собственности, интеллектуальный продукт, интеллектуальная собственность, копирайт, копилефт.

ANNOTATION

Arefyeva E.V., Kaparulina I.M.

UKRAINIAN AVIATION INDUSTRY: AREAS OF TRANSFORMATION

In the paper modern trends in the global aviation industry are analyzed and appropriate requirements for the development of enterprises in this economic sector are highlighted. The research was based on the principle of field-object approach using both quantitative and qualitative methods. This approach resulted in synthetic-evolutionary course Prospects Ukrainian aircraft building. According to the analysis under the concept of "strategic economy" angle transformation of the domestic aviation industry is shaped.

Key word: transformation, integration, aviation market structure, demand for airplanes, conglomerate.

Kulishov V.

CURRENT PROBLEMS IN THE GLOBAL ECONOMY

The article deals with the global economy from the perspective of the impact of globalization on the economies of individual countries. Found that the greatest benefit from participation in globalization are industrialized countries that are able to reduce production costs and to focus on the most profitable production of high technology products. The problems that potentially can cause adverse effects on globalization in all countries. We found that globalization leads to: increased dependence less developed countries on the functioning of the world economic system, the growth of social and economic stratification, increasing technological gap with developed countries; impoverishment of the general population. The evaluation of alternative theoretical concepts of globalization in the modern world.

Key words: globalization, economics, processes, outcomes, unemployment, capital markets, labor.

Dzyadykevych Y.V., Hewko B.R.

DIRECTIONS ENERGY SAVINGS IN PUBLIC AREAS, HOUSING AND PUBLIC UTILITIES.

The article analyzes trends energy savings for lighting common areas in apartment buildings of Ternopil district. Preliminary studies have shown that light stair landings and entrance doors multistory buildings during a year spent nearly 350 MW of electricity, thus increasing the load on the internal power supply of house and rent increases residents of the community. Different areas of energy savings in public places in the area of housing. Found that the most effective way is the use of motion sensors that control the processes of switching lighting on the floors and the entrance of the entrances, and reduce energy consumption for public lighting 20 times. Promising area of energy supply in the area of housing is the use of multi-storey buildings solar collectors that can provide electricity to appliances that are in apartment buildings.

Key words: consumption, electricity, energy, motion sensors, solar cells, lighting, savings, staircases.

Diveev-Kirilenko O. R.

SHADOW ECONOMY AND ITS INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF SMALL AND MIDDLE ENTERPRISE IN UKRAINE

A shadow economy phenomena is scrutinized, and its high level in Ukraine; principal reasons are analyzed; also the negative influence of them on development of society, on image of the country. It is illustrated that most injure to business activity, the corruption constituent of shadow economy brings to economic and moral development of small and middle enterprises. Are defined priority directions of overcoming a shadow economy.

Key words: conflict of economic interests, shadow economy, GDP, corruption, entrepreneurship, threat to small and medium businesses.

Naydych N.N.

THE SLOWDOWN FACTORS OF DOMESTIC PRODUCTIONS MODERNIZATION

The internal and external slowdown factors of domestic productions modernization are analyzed. To focus attention to undermining the basic principles of market economy – private ownership and free enterprise. The article deals with specific features of corporate management in Ukraine which has formed in the course of privatization and post-privatization redistribution of ownership, which has led to prevailing rent-oriented motivation of the principal incorporated business owners, disinterest in innovations and modernization of enterprises.

Key words: modernization, innovation, ownership, competition, state.

Mykhailichenko G.

CONFORMITIES TO LAW OF CONSOLIDATION OF TOURIST BUSINESS IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

In the articles considered pressing questions of globalization are in the sphere of tourist enterprise, meaningfulness of innovations in corporate structures, dynamics of change of subjects of market relations

and competition status of the Ukrainian touroperators. The actual processes of integration of tourist enterprises are complemented by the study of conformities to law of conceptual processes of change of market and consumer priorities, pressure of global consortia, innovative administrative institutes, which substantially influence on market positions of national producers, repress their status at the international market.

Key words: consolidation of tourist business; innovative development; computer-integrated structure; models of organization of touroperating.

Kytskay L.I.

ENERGY EFFICIENCY IN UKRAINE: ANALYSIS, PROBLEMS AND WAYS TO INCREASE

In the article has been analysed which main problems in the branch of energetics - are. The theoretical and applied scientific researches, dedicated to the problems of reducing of GDP energy capacity of economy of Ukraine, providing industry with energy resources and argumentation of the energy efficiency level are generalized. Has been identified in which ways investments influence effectiveness energy use at enterprises. The advantages of investments and their influence on the development of resuming power engineering are stated. Has been offered priority directions in energy-saving to increase energy efficiency.

Key words: national economy, energetic effectiveness, energy saving, fuel-energy resources, investment, expenditure, projects.

Filatov V. M.

WAYS OF MONETARY POLICY REFORM IN UKRAINE

Considered problem of improving the efficiency of the banking system and the monetary strategy based on targeting inflation. Proposed to improve the state of public finances by broadening the tax base, make changes in the exchange rate peg rate dollar and instead introduce a basket of currencies, increasing monetization of the economy. It is noted that the main channel of monetary transmission mechanism in Ukraine is the channel of the exchange rate and foreign exchange intervention - the main tool and source of money supply growth. Percentage channel does not play a significant role in the monetary transmission mechanism in Ukraine. In the credit channel of monetary transmission mechanism revealed a direct relationship between the growth of the monetary base, the volume of deposits and loans.

Key words: monetary strategy, targeting, inflation, credit, money supply.

Levkovska T.V.

ECONOMIC PROBLEMS OF LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE

The article investigates the influence of various factors on the dynamics of the development of light industry of Ukraine. It is concluded that the industry has the potential for further development, and it can be significantly enhanced by the introduction of a complex immediate radical measures. These measures will help stabilize and develop the national light industry and adjust strategies for the sector of textiles.

Key words: light industry, textiles, raw materials, production, economic and social problems.

Probojiv O.A.

ECONOMIC EXPANSION OF EURO-ZONE COUNTRIES UNDER THE CONDITIONS GLOBAL FINANCIAL RECESSION

The article focuses on the impacts produced by the global financial recession on the development of the world economy. It analyses the peculiar features of economic expansion of Euro-zone countries within the period of global financial crisis. The article recommends the instruments of the state policy aimed at fighting the negative phenomena caused by the financial crisis on the problem economies of Euro zone countries whilst the increase of the integration and globalization tendencies in the world economy.

Key words: world economy, problem economies of Euro zone countries, globalization tendencies, international economic integration, financial crisis, recession.

Zakleka O.I., Shymanska O.P.

FEATURES OF METHODOLOGICAL TOOLS OF THE MODERN INSTITUTIONAL THEORY AND IT'S PROSPECTS

The essence, functions and importance of social institutions were found, principles of institutionalism to explain the socio-economic development were defined. There is analyzed the theoretical conception of economists concerning the application of an interdisciplinary approach to the analysis of economic systems. There are singled out the features of modern institutionalism as new institutional economics. The necessity of further development of methodological tools of institutional economics is obtained.

Key words: institution, institutionalism, new institutional economics, transaction costs, dual institutional structure.

Gumenuk O.

INFRASTRUCTURE PROVISION FOR THE AGRICULTURAL MARKET

Theoretical and practical aspects of development of infrastructure of the production market of the agrarian-industrial complex are investigated in this article. The process of formation of the wholesale exchange market is covered. Influence of the market infrastructure for economic growth and competitiveness of the agrarian-industrial complex production is revealed.

The proposals concerning the infrastructure improvement and increase of effectiveness of the production market of the agrarian-industrial complex is substantiated. Use of exchange market of production is proposed. Necessity of development of commercial intermediation and auction sale in the infrastructure of the commodity agrarian market is established. The conditions of forming of the regional wholesale markets information-consulting-marketing centers of the agrarian-industrial complex is stated.

Key words: market infrastructure, infrastructure for Agriculture, exchange, wholesale trading, stock market.

Hoysyuk L.V.

PROBLEMS OF FOOD AND ENERGY SAFETY

The problems of providing and prospect of achievement of food and power safety are considered. Specified reasons of food and power crisis. The consumption of basic foodstuffs is analysed in the Khmel'nickiy area by one person for a year. The pattern of choice is built between growing of agricultural cultures for the production of biofuel or for the production of food. Establishment, that the production of biofuel will be able partly to satisfy a want of users in fuel.

Key words: food, safety, biofuel, provision, foodstuff

Kustovska O.V., Mamon M.O.

CADASTRAL SYSTEM AS AN EFFECTIVE MECHANISM OF STATE ADMINISTRATION

The article deals with the problem of the formation of the State Land Cadastre as an effective mechanism for government and suggested ways of their solution. An developments provisions for substantial burden of "cadastral system" and the definition of the role of cadastral system in its public administration. The proposed scheme of modern cadastral structure by combining industry inventories into a coherent system that umozhlyvytsya by integrating inventory data on a single geospatial based in one government coordinate system and will provide a powerful infrastructure and highly skilled personnel.

Key words: the State land cadastre, cadastral systems, management actions, the state control, the powers.

Batyuk G.V.

STATE SUPPORT OF SMALL FORMS OF MENAGE: HISTORY AND PRESENT TIME

The article examines the priorities of government support between small and large forms of management. The historical aspect of agricultural development public policy was analyzed. The regularities in the development of small and large producers of agricultural products was found. The special role of the state in shaping and providing benefits functioning of small or large enterprises, depending on the existing situation on the agricultural market and the development of the national economy in general was observed. The need for direction and further development of small forms of management was determined.

Key words: government support, the agricultural sector, small and large forms of management, individual peasant farming.

Lopatynska A.

PRIORITY IN TYPES OF STATE REGULATION OF AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINIAN ECONOMY

The current state and level of government regulation of the agricultural sector of Ukraine is considered, including legislation that directs this process and the level of funding for the sector. The main problems that restrain the development of the sector are described. A model of statistical dependence is built on the example of Chernivtsi region, which shows the relationship between the amount of money spent on state support of farmers, and net income from the sale of their products. The ways to improve the state regulation of development of the agricultural sector concerning the level and types of state support are outlined.

Key words: government regulation, agriculture, expenditures, climate change, priority.

Savielieva Y.M.

THE ANALYSIS OF EDUCATION STRUCTURE IN UKRAINE

The paper describes the analysis of preschool education, secondary education, out – of – school education, vocational education and higher education, also the analysis of postgraduate studies. The rating of the national university on international level is investigated. The negative trends of functioning of the

education system are found out. The proposals of education development are elaborated.

Key words: education, preschool education, secondary education, out of school education, vocational education, higher education, post – qualifying education, postgraduate study, doctorate, self-education.

Verkhoglyadova N.I., Scheglova O.Y., Lysenko Y.V.

CONCEPTUAL GOING NEAR ESTIMATION OF EFFICIENCY OF MANAGEMENT ENTERPRISE

In the article the existent going is systematized near the evaluation of efficiency of management an enterprise. It is also illustrated, that from point of approach of the systems to the management all of going near the evaluation of efficiency of management the enterprise of collected in three general approaches – selective, complex and fragmentary. The analysis of existent approaches, which differ depending on the evaluation of management, vehicle of management and production activity of enterprise, is offered.

Keywords: management an enterprise, conceptual approaches, evaluation, approach of the systems, complex approach, fragmentary approach.

Martynenko V. P., Verbitska I. M.

FINANCIAL RESTRUCTURING OF ENTERPRISES AS A DIRECTION OF THEIR FINANCIAL RECOVERY

The essence of the financial restructuring of the company was researched on the basis of theoretical approaches in this article. Summarizing existing definitions to determination of concept «financial restructuring of the company» author determination was formulated. Financial restructuring was reviewed as the direction of financial recovery. Strategic direction of the investment enterprise development were proposed as part of financial restructuring. The necessity and the main task of its implementation were proved. The main methods of financial restructuring were determined. The most popular evaluation criteria of efficiency of financial restructuring at the company were presented.

Key words: financial restructuring, reorganization, financial recovery, methods of financial restructuring, investment attractiveness.

Vlasenko I.G.

THE INTRODUCTION OF THE HACCP SYSTEM IN THE CONTEXT OF COMPETITIVENESS OF PRODUCTION OF THE ENTERPRISES OF UKRAINE

The article deals with the question of technology production and processing of agricultural raw materials and quality control at various manufacturing stages. Specified on ways to regulate the quality of the implementation of technological stages of production and processing of agricultural raw materials. The essence of the HACCP system, describes its basic principles. Detail the stages of the tasks allocated in a logical sequence using the system. Attention is focused on the benefits of implementing a system that is important for the development of the national economy, especially agriculture, since the latter has a huge export potential.

Key words: enterprise competitiveness, HACCP system, WTO, CTC, quality, monitoring, audit

Azarova A.O., Zhytkevych O. V.

DEVELOPING PRINCIPLES OF CONSTRUCTION RATIONAL FORMALIZATION METHOD OF EVALUATION PROCESS COMPETITIVENESS OF DOMESTIC ENTERPRISES

The article deals with the research of main methods and approaches of evaluation of the competitiveness of enterprises. There are founded the advantages, failings of these methods and strength opportunities (areas) of their application by in the current conditions of the economy of Ukraine. Based on the analysis the authors developed the principles of rational method of formalizing the evaluation process of evaluation competitiveness of domestic enterprises.

Key words: the competitiveness of enterprises, the indexes of competitiveness, the methods of evaluation.

Kolesnikov A. P.

PRINCIPLES OF MECHANISM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ENTERPRISES

In the article the need for further theoretical and methodological developments to improve the sustainability of the enterprise, describes the essence of economic categories mechanism and sustainable development of the enterprise; described species sustainability of enterprises, their elements and highlights; investigated algorithm sequence for development mechanism sustainable development and clarified its comprehensive content-based structuring components. Implements sound preferences complexity approach to the sustainable development of enterprises.

Key words: economic mechanism, sustainable development, complex system, stability, development principles.

Dyolog T.I.

PROBLEMS AND FEATURES OF MANAGEMENT BY DOMESTIC AGRICULTURAL ENTERPRISES

Feature of realization of management by the Ukrainian agricultural enterprises are shown in the article. The problems of management by the enterprises of agrarian branch existing on the modern stage of development of domestic economy are considered. The analysis of efficiency of agricultural goods production is conducted, in particular the dynamics of such important indexes is analysed as level of profitability and production volumes of the noted goods. The reasons of low efficiency of activity of agricultural enterprises are reflected.

Keywords: farms, production efficiency, management problems, especially farm management.

Saykevich M.I., Saykevich O.D.

EXPORT POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article reviews the scientific basis of the study of the export potential of agricultural enterprises in the region and the comparison of methodological approaches research potential. The analysis of the volume and structure of exports of agricultural and food products made by the trade community Zhytomyr region. Suggestions to apply the dynamic analysis of export potential aggregate agricultural enterprises in the region on the basis of competitive advantage.

Key words: export potential, farms, cluster enterprises, processing enterprises, specialized intermediaries.

Feyer O.V.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS FOR PROMOTING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISE

The article considers the economic conditions of functioning enterprises. The strategic and tactical tasks that contribute to the formation of a favorable investment environment. Analyzed the factors which impede investment in the economic environment in Ukraine. Suggested to use the target-oriented planning method, which can become a perfect mechanism for the effective management of investments in order to increase the investment attractiveness of companies by revenue growth, fixed assets and increase the quality and number of staff.

Key words: investment, investment attractiveness, enterprise, sustainable economic development, program planning method.

Biloshkurskyi M. V.

METHODICAL ASPECTS ECONOMIC DIAGNOSTICS OF INTRA-COMPETITIVE ENTERPRISES

The article reviews the scientific basis and methodical aspects economic diagnostics of intra-competitive enterprises. An economic diagnosis of the typical agro-industrial enterprises of Cherkassy region are based on the index of intra-competitive enterprises. Suggested the proposals to the used of intra-competitive enterprises methodic in adaptation of agro-industrial enterprises to economic environmental instability.

Key words: economic diagnostics, intra-competitive, agro-industrial enterprises, methodic, index.

Rudenko A., Mezentseva O., Tereh A.

ECONOMIC EFFICIENCY OF INNOVATIVE ENERGY SAVING EQUIPMENT FOR POWER AND INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article deals with the application of innovative energy saving equipment for power and industrial enterprises – using the economizer-utilizer with flat oval pipes with welded-on stiffeners. It was comparatively analysed different types of pipes and their technical and economic characteristics for the equipment. It was provided the economic efficiency of the waste economizer partial load during the heating season. It was defined the annual gas savings from the using of energy efficient equipment and payback period for industrial enterprise.

Key words: energy saving technology, economizer-utilizer, flat oval pipes with welded-on stiffeners, annual savings, efficiency, payback period, company.

Sas I.N.

SOCIAL-ECONOMICAL BASIS OF COOPERATIVE ENTERPRISES DEVELOPMENT IN AGRARIAN SPHERE

The problems of theoretical deepening experience and practical organization of cooperating movement and its transformation in stable social-economical process of organizational transforming of agrarian sector of economy through specifically cooperative sphere forming and activation of rural community role and local initiatives in cooperative process is considered. The perspective cooperating development and its place in structure of agrarian sector economy was founded of Ukraine.

Key words: agriculture, cooperative enterprises, cooperatives, cooperative movement, cooperative process.

Bugara A.N.

THE PERFECTION OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN SUPPLIERS OF RAW MATERIAL AND WINE ENTERPRISES

The article examines the state of winemaking Ukraine and Crimea, describing it as one of the leading sectors of the food industry. We found a gradual increase in the dynamics of wines as well as obstacles to expand the range of products, improve its quality, increase competitiveness and output wineries to new markets. The system of determinant factors that affect the formation of the integration process in wine making and the performance of wineries. Permanently connected directly proportionally reception net income od realizatsii gotovoї produktsii vinorobnih pidpriemstv s Area vinogradnikiv that chastkoyu vlasnoї sirovini. Obruntovano neobhidnist rozshirennya vlasnoї sirovinnoї Bazi.

Key words: suppliers, cost price, raw material, winemaking, manufacture, accounting, structure, wine.

Didukh O.V.

DEFINITION OF MAIN ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF OUTSOURCING IN BUSINESS ACTIVITY OF ENTERPRISE

The article highlighted the main approaches to the definition and classification of the advantages and disadvantages of outsourcing operations in economical activity of enterprise, in terms of ukrainian and foreign economists. To take into consideration the nature of their influence on the activity of enterprise the main advantages, disadvantages, risks and opportunities of outsourcing activity are systematized. Depending on the place of their formation the main disadvantage of outsourcing operations is identified. The main advantage of outsourcing in business activity of enterprise is highlighted.

Key words: outsourcing, outsourcing operations, the advantages of outsourcing, disadvantages of outsourcing, outsourcing risks, the possibility of outsourcing.

Safonenko A.M., Lus M.V.

CORPORATIVE PROFILE OF COMPANY IN SOCIAL MEDIA

Authors have considered science bases of company's communications in social media. Analyze of last publications about Internet marketing has been conducted. Necessity of communications in network Internet has been based. Opportunities of communications in social media have been analyzed and position of company's corporate profile in this system has been determined. The main tendencies of modern communications in social networks which should be considered have been determined. Basic advantages of video posts in social media have been emphasized in comparison with traditional posts .

Key words: SMM, corporate profile, social media, Internet - marketing, online community, communications.

Domanchuk D.P., Chyurkova A.D., Prokopchuk L.M.

STATE FORMATION AND EFFECTIVE FUNCTIONING OF JOINT STOCK COMPANIES KHMELNITSKY REGION.

In scientific articles, studies with regard determination of the formation and the functioning of joint stock companies Khmelnytsky region, identified the advantages and disadvantages of equity sector. In the context of administrative reform stipulates that the management of the economy, industry (regional) should pay more attention to advertising their products in the region, to assist in the search for new technologies and markets. Proved that the formation of socially oriented economy requires the creation in Ukraine powerful food industry. Filling the financial resources of the food industry and processing of agricultural products should be the priority of joint stock companies. .

Key words: joint, corporate governance, event, food industry and processing of agricultural products.

Mikula N., Shakhraiuk-Onofrej S.

THEORY OF RESEARCH ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT OF BORDER REGIONS

The main groups of theories and concepts, the contents of them relate to the study of organizational and economic mechanism for sustainable rural development of border regions in the article was systematized. The basic contents of the concept of sustainable development and its relationship with the theoretical doctrines of economic growth, forming a new economy category - sustainable economic growth were viewed. New challenges that set the conditions studied areas of information society and knowledge economy basing on the contents of the relevant areas was determined. The necessity of managing sustainable development of rural border regions through appropriate organizational and economic mechanism was justified.

Key words: rural areas of the border regions, the concept of sustainable development, the theory of spatial development, organizational and economic mechanism, environmentalism.

Yazlyuk B.O.

MODERNIZATION STRATEGY AS THE DIRECTION OF INNOVATION IMPROVE THE SOCIO-ECONOMIC SECURITY AND OVERCOME REGIONAL ASYMMETRIES

Researched base measurement strategy to modernize the economy at the regional level. Based on our analysis of the regions in Ukraine and found negative phenomena that take place in the national economic practice led to the conclusion that most of them are extremely unfavourable for development, in particular, needs immediate improvement in all areas: the commencement of the modernization economy (creating a favourable investment climate in the region, infrastructure maintenance regions, asymmetric tax system in relation to the "depressed - stagnant" regions, etc.).

The directions of regional policy innovation improve the socio-economic security of the regions where economic modernization must become as higher socio-economic security of the regions shall be one of the main areas of economic activity of the state, the nature of which must be a system of measures aimed at qualitative and quantitative transformation in the real sector to national and regional levels. Addressing this situation requires creativity, creative rethinking and refining capacity to modernize the economy and overcome the asymmetry of territorial development.

Key words: innovation strategy, the modernization of the economy, region, security, asymmetry, territorial development.

Averkyna M.F.

PLACE OF INNOVATION POLICY IN URBAN SUSTAINABLE DEVELOPMENT MAINTENANCE

The article reveals the essence of urban sustainable development and its innovation policy. The influence of innovation policy on urban sustainable development is researched. Factors affecting the efficiency and effectiveness of innovation policy are analyzed. The basic problems that hinder innovation implementing by urban entities are revealed. Author's approach to understanding the nature of urban institutes and institutions is formed. Proposals on formation of efficient and effective innovation policy of the city are made.

Key words: urban sustainable development, innovation policy, innovation, institutes, institutions.

Bydyk Alla

THEORETICAL STRUCTURE OF FINANCIAL MECHANISM OF RURAL DEVELOPMENT

'In the article the need for a comprehensive financial support rural development and the essence of "financial security" as an essential way the financial impact on the economy and society and part of the financial mechanism. Emphasized the importance of the institutional system of financial support. The essence of the term "financial support for rural development." Outlined the purpose and general features of financial support for sustainable rural development. The measures concerning integrated rural development and direction of expansion of financial intermediation. We construct the approximate structure of the mechanism of financial support rural development

Keywords: rural development, sustainable development, the mechanism of financial support, institutional system.

Medvid' V. Yu.

DETERMINANTS STRATEGIC PLANNING OF REGIONAL DEVELOPMENT

Under current conditions, it becomes essential to improve the state regional policy aimed at strengthening the centre of government towards forming regions as independent economic entities within the national economy. First and foremost, it is connected with the solution of problems of overcoming interregional asymmetry by providing different speeds and directions in economic development. To provide the progressive development of regions from the perspective of method of operation and parametric variation of the regional economic system is possible by means of reasonable application of modern instrument. Such instrument is designed not only to form the necessary foundations but also to promote their transformation into realistic conditions. Depending on the completeness of its usage to the full extend the regional development becomes possible as such. In the article there is a solution of topical scientific task of improving the instrument of regulation of regional development, as follows: the scientific and methodological bases of strategic planning of regional development are summarised and developed; the nature of strategic planning of regional development is identified in theory and in practice; basic determinants of strategic planning of regional development are established; scientific and theoretical approaches to main stages of strategic planning of regional development are summarised; nature and varieties of strategic plan of regional development is identified. Economic regulation of regional development with the help of strategic planning provides close connection between approved measures and their potential performers that gives an opportunity to achieve transparency in achieving approved objectives and thereupon to perform public control and defect analysis with determination of the cause.

Key words: region, regional development, planning, strategy, forecasting, strategic plan.

Bavyko A.Y.

VIRTUAL MECHANISMS COORDINATION BETWEEN SUBJECTS REGIONAL ECONOMIC AREA

The article describes the scientific basis of the institutional modernization of the regional economic area. The analysis and determine the nature, the content of the functioning of the list of factors, the economic efficiency of virtual enterprises and crowdsourcing as innovative mechanisms for the coordination of economic activity. The method for forming the infrastructure of innovation development of regional economic area through the use of crowdsourcing.

Key words: virtual coordination mechanisms, modernization, virtual enterprise crowdsourcing, kraudfanding

Pecheniuk A.V.

PROSPECTS OF ENVIRONMENTAL BUSINESS IN UKRAINE

The essence of environmental business, studies the main types of environmental business in the world, analyzes the main reasons for the popularity of "green" business, are key macroeconomic indicators of environmental businesses in the developed world, peculiarities of development of environmental business in Ukraine, the main obstacles to its effective development Revealed competitive advantages that can get in the future domestic enterprises "green" business.

Key words: ecological entrepreneurship, environmental management, energy saving technologies, environmental goods and services market, environmental measures.

Kocherga M.M.

ESSENCE OF ENVIRONMENTAL AUDITING: CONCEPTUAL APPROACHES

Investigated conceptual approaches to disclosure of economic and institutional nature of environmental audit. Analysis defining the essence of environmental audits, are presented in publications and regulations. The economic content of an environmental audit, as part of ecologically oriented management of production and natural resources.

Key words: environmental audit, essence, approach, natural resources, system, administration.

Velichko O.V.

STRATEGY OF THE RATIONAL USE OF THE LANDED POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES

Scientific bases of the rational use of the landed resources of agricultural enterprises are considered in the article. The analysis of top-dressing is conducted under agricultural cultures in the agrarian enterprises of the Kiev an area. Strategy of the rational use of the landed potential of agrarian enterprises is offered in relation to determination of optimum structure of fund of agricultural lands and structure of sowing areas, maintainance and recreation, ground-resource and agricultural chemistry potential of earths by a fertility-improving soilsand providing of high economic efficiency of agricultural production.

Key words: strategy, landed potential, rational use, efficiency, agrarian enterprises, agricultural lands.

Rodashchuk H.Y.

PLACE AND ROLE OF TRANSPORT IN AGRICULTURAL PRODUCTION

The position of the transport in the system of agricultural production is shown and its role in the realization of planned process of agricultural production is determined. The transport service is noted to be inseverably connected to this process and includes not only the shipping but also all the processes and transactions taking place or carried out by vehicles and special means during the transportation of goods from a producer to a consumer. But the principal objective of the transport system of agricultural production is to provide transport service of proper volume, structure and quality. Transport in the agricultural sector is an important component for the organization of a whole process of social production, a factor for successful development of all branches of agricultural production, its rational distribution and specialization.

Key words: transport, transport services, transport factor of agrocomplex, transport security, transport process.

Satanivsky V.P.

THE ESTIMATION OF ALTERNATIVE MANUFACTURABILITIES OF BIOFUEL BY FORMING AGROINDUSTRIAL COMPLEX

The necessity of the biofuel market development for the satisfaction requirement of the agrarian sphere and country in the whole are reasonable in this article. The production of bioenergy from the different types of raw material are investigated. The experience of making bioenergy are studied in domestic enterprises and abroad. The problems and advantages of the production biological energy in Ukraine are

generalized. The efficiency of using biological kinds of fuel are analysed. The perspectives of the biofuel market development in Ukraine, based of the conducted researches, are outlined.

Key words: biofuel, energy, bioethanol, biodiesel, biogas, alternative source, bioenergy.

Olyvko O.A., Navolska N.V.

THE ANALYSIS OF THE LABOUR MARKET OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF A GLOBAL LABOUR MARKET

In the article the analysis of the labour market as an element of the global labor market, investigated the effects of labour migration for Ukraine and the problems that need resolving to ensure equal inclusion of Ukraine into the global market of labour. Determined that in the near future expect increased competition for a limited resource that labour remains in Ukraine.

Keywords: globalization, labour, international labour market, labour market, mobility of the workforce, migration processes.

Soldatova I. V.

METHODICAL GUIDELINES ON THE REGIONAL LABOUR MARKET BALANCE

In the article the scientific bases of the alignment of the labour force supply to regional economy needs were considered. The analysis of the labour market development trends of the Donetsk region was conducted. Suggestions and recommendations on improvement of vocational education system development regulation, labour market monitoring and enhancement of the government policy on the sphere of the regional economy peopleware were developed.

Key words: personnel, labour market, labour force demand and supply, professional qualifications disbalance, vocational education.

Legkyi V.I.

THEORETICAL BASES AND EXPERIENCE OF АНТИКРИЗОВОГО ADJUSTING OF LABOUR-MARKET AND EMPLOYMENT OF POPULATION

The theories of employment, possibilities of automatic control of labour-market grouped by their estimation, are considered - classic, neoclassical and neoconservative; Keynes and neoclassical synthesis. The got results are applied to the study of models of imperfect competition at the market of labour. As such models the considered monopsony at the market of labour is renting of labour force her by an only customer, and also a bilateral monopoly is a sale of the combined labour force of the monopsonist company. Ways and methods of providing employment in case of mass dismissals are described.

Key words: labor market, employment, full employment, unemployment, layoffs, crisis management ..

Hudzynskyy O.D, Sudomyr S.M

STRATEGIC MANAGEMENT CHANGES: SINERGISTICAL ASPECT

An estimation is given to existent practice of realization of changes in the enterprises of agroindustrial complex. Methodological approaches are offered in relation to the increase of effectiveness of strategic management during realization of system changes. Rasshireno of ponyatie of "Upravlenie rezul'tativnost'yu" of deyatel'nosti predpriyatiy, polozhiv in basis of sistemno-sinergicheskoy podkhod in racional'nom sochetanii organizacionno-regulyativnogo vliyaniya i organizatsional razvitiya.

Keywords: synergetics, changes, strategy, development, enterprise, management, effect

Svynous I.V.

PROBLEMS FOR FOOD SECURITY IN THE CONTEXT OF CHANGES IN ECONOMIC CONDITIONS

The article considers the scientific basis for the formation of food security. The analysis of the main indicators that characterize the category of "food security." Particular attention is given to research purchasing power as one of the main indicators of food security. It is noted that in the manifestation of destructive phenomena in the economy, the main source of food and funds are private farm. A proposal on improving key indicators of food security.

Keywords: food security. consumer purchasing power, food security.

Zvyaginceva O.B., Tumanova A.U, Mirza Y.V.

MODELING BRANDED STILETTO ENTERPRISES IN COMPOSITION MARKETING POLITICIANS COMMUNICATION

The Abstract: is designed model marketing politicians communication enterprise, in composition which - a particularities of the advancement of goods on the base of the chosenned particularities his(its) marketing goods politicians, marketing price politicians and marketing politicians of the distribution; the purpose MPC enterprises; the target auditorium of the influence MPC enterprises; the task of the influence MPC

enterprises; the budget MPC enterprises; the idea of the communication referencing the enterprise when advancement of concrete goods; the branded style of the enterprise when advancement of concrete goods; the complex marketing communication enterprises and facility of the spreading the communication referencing the enterprise when advancement of concrete goods; the communication campaign of the enterprise when advancement of concrete goods; organized adaptation designed models marketing politicians communication for enterprise - a producer of concrete goods - milk and milk products, is designed "ideal" branded style of the virtual enterprise.

Key words: marketing policy communication, branded style of the enterprise, target group of the influence, idea of the communication address, facility of the spreading the communication address.

Kovalenko O.U.

PRICE COMPETITIVENESS AND FEATURES OF PROCESS OF PRICING IN THE MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Article is devoted research of process of pricing in the market of agricultural production of Ukraine as the precondition of support of competitiveness of the agricultural enterprises. The concept of price competitiveness is defined and factors of formation of the price of the market balance of agricultural production at which the greatest possible volume of its realization in modern conditions is reached are proved. Practical recommendations are developed for formation of a price policy of the agricultural enterprises that represent a complex of measures on increase of their competitiveness.

Key words: price competitiveness, pricing, the market, agricultural production, the price policy, the agricultural enterprises.

Ivashchenko Victor.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF CLUSTERS

The article reveals the essence, gives a generalized interpretation of the concept, describes the general classification features defined goal formation and development, specifies functions, treats advantages and benefits of joining the members of the cluster. International experience is summarized and capabilities are illustrated with innovative clusters in terms of large-scale implementation of innovations and life extension goods that lost the status of innovation, but still demand.

Key words: cluster, classification features, innovative cluster, competition, production technology.

Vasilieva S.I., Khrishchuk M.V.

RESEARCH OF THE MODERN STATE OF INTERMEDIARY ACTIVITY IN UKRAINE

In the article it is considered essence and subjects of intermediary activity. The features of intermediary activity are exposed. The modern consisting of intermediary activity is analysed of Ukraine. Certainly, that the general turn of enterprises of wholesale during analysable years had the expressly expressed tendency to growth, such increase took place, foremost, due to the increase of volumes of wholesale circulation. The problems of development of point-of-sale mediation are considered and suggestions are developed in relation to their decision.

Key words: intermediary activity, subject mediation, features of intermediary activity, types of subjektov mediation, mediators.

Golota A. S.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF NATIONAL MARKET OF GRAIN DEVELOPMENT

In the article priority of corn market development is considered as one of major sectors of agriculture of Ukraine. An analysis and certainly influence of positive and negative tendencies which influence on the effective functioning of corn industry is carried out. The comparative analysis of production of basic agricultural cultures is conducted after 2011 and 2012 years. Suggestions are developed in relation to the increase of competitiveness of corn industry which in same queue will enable Ukraine to fix the positions in the world market of grain and carry out his realization on higher prices.

Key words: agriculture, corn market, efficiency, competitiveness, production, grain.

Shirma V.V.

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF VEGETAL PRODUCTION

The article considers the scientific basis for the application of innovation in crop production. An analysis of the current state of technology of crop production. Particular attention is paid to assessing the implementation of the cultivation of crops on the system "No-Till", as one of the innovative elements of the crop. Author of the study gives an example of the effective use of modern agricultural machinery. As part of the chain Proposals to introduce energy-saving technologies in growing crops.

Key words: farm, crop production, resource-saving technologies.

Hudoliy L.M., Faichuk O.V.

METHODS OF FINANCIAL EFFICIENCY ESTIMATION OF BANK CREDITING OF INNOVATIVE PROJECTS

The essence of static and dynamic methods of commercial efficiency of innovative projects implementation by bank capital, particular payback period, average rate of return, net present value, internal rate of return, modification internal rate of return, discount payback period, profitability index, and benefit/cost ratio is substantiated and accurate. The method of financial leverage effect evaluation to estimate the investment impact of innovative projects introduction on conditional loan profitability that is adapted for bank is offered. Also it indicates comparative loan efficiency.

Key words: method, bank crediting, innovative project, efficiency, internal rate of return, financial leverage.

Smolenyuk R.P.

DIRECTIONS FOR FINANCIAL REGULATION OF AGRICULTURE

Done justification nature and benchmark financial regulation of agriculture. Based on the study of foreign experience considered appropriate: through direct government subsidies to domestic producers of ecological agricultural production and sustainable rural development, implementation and process optimization pricing to avoid destabilizing the market for imported goods by setting variable fees, which can vary depending on the difference between the level of floating prices on the world market, the use of financial regulation in the implementation of foreign economic activity in agriculture by providing export subsidies at a time when the domestic price low, and their total volume depends on domestic prices and prices in the markets of third countries, providing state support to agricultural producers that belongs to the so-called "green box".

Key words: agriculture, financial regulation, government support, optimizing pricing, foreign economic activity.

Palasevych M.

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF SELF-REGULATION MECHANISM OF INVESTMENT BANKING

The article discusses the possible mechanism of self-concept development bank investment. It is proved that under the concept of self-investment banking long-term loans are not only part of the investment portfolio, but also form part of the bank in the investment process. Found that short-term stock investments more liquid for long, because they have less exchange rate risk. The article shows that investments in securities (equity investments) have greater liquidity than bank term loans (credit investments).

Key words: government regulation, banks, investments, securities, liquidity, borrowers, lenders.

Kots G.P.

HIERARCHICAL CONSISTENCY OF MONITORING BANKING COMPONENTS

Definitely some areas of the conditions for disclosure and analysis of banking activities that occur in modern scientific research. Reveals the essential understanding of each of the selected areas for monitoring banking. The significance of structured monitoring of banking. Considered in detail the individual components of structured monitoring of banking. It is shown that the relationship between the constituent structuring monitoring banking activities shall be based on the stages of such monitoring. The essence of monitoring banking activities on the basis of the formation of information and data between different stages and components. Generalized tool hierarchical consistency inputs for monitoring banking.

Keywords: monitoring, information, control, security, banking, bank supervision, financial flows.

Verbitska I.I.

ESSENCE, DISPLAYS AND MINIMIZATION OF CURRENCY RISKS, IS IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES

The features of currency risks of foreign economic activity of enterprises are considered in the article. The theoretical aspects of origin of currency risks and their characteristic features are investigated. The division of currency risks after directions and kinds in obedience to the specific of their origin and displays is carried out. The principal reasons of origin of currency risks at the conclusion of foreign trade agreements are outlined. The cases of conclusion of foreign trade contracts and choice of currency of price are analyzed in it. The directions of minimization of risks in number of different ways, that will allow to avoid unfavorable circumstances and extend the foreign trade operations of enterprises are grounded.

Key words: foreign economic activity, currency risks, minimization of risks, trade contract, insurance of currency risks.

Khandiuk I.M.

BASIC TRENDS OF PROGRESS OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The article deals with the grounded principles underlying the modern banking system of Ukraine, the stages of forming of the modern banking system of Ukraine, resulting identified six stages. The present-day state of the banking system of Ukraine is analyzed on the following factors: the amount of total assets, liabilities, equity and their rate of growth, the main indicators of credit and deposit markets in Ukraine. A number of problems in relation to effective development of the banking system of Ukraine have been revealed. Suggestions facilitating the stabilization of the banking system of Ukraine have been developed.

Key words: banking system, forming stages, general assets, obligations, property asset, credits, deposits, stabilizing.

Dutchenko O.M., Dutchenko O.O.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE BANKING SECTOR AND REAL ECONOMY OF UKRAINE

Development of the real economy is analysed in the article. The effect of bank lending on development of the real economy. The problems and provided suggestions on the need to strengthen state regulation of bank lending

Keywords: real economy, bank crediting, financing, profitability, loan capital.

Danylyshyn V. I.

FORMATION AND DISTRIBUTION OF THE DEPOSIT PORTFOLIO OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

The paper analyzes the main aspects of the formation and distribution of the deposit portfolio of commercial banks in Ukraine. We characterize the dynamics of the commercial banks in Ukraine for a five-year period. The measures on the formation of deposits of commercial banks in the modern development of economy of Ukraine

Key words: deposit resources, commercial banks, bank risk sectors, deposit policy, resource base of commercial banks.

Ogol D.

SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINATION OF FINANCIAL SECTOR COUNTRY

The paper analyzed and systematized scientific and methodological approaches to the interpretation of the essence of the financial sector. Author proposed to consider the development of the financial sector as a complex dynamic response of the financial sector, which is influenced by many factors and helps to improve the efficiency of financial institutions and the availability of capital for major economic actors. Critical analysis of existing international scientific and methodological approaches to the assessment of the financial sector.

Key words: financial sector assessment of the financial sector, the performance of financial institutions

Somova V.V.

THE DIRECTIONS IN THE ESTIMATION OF THE PERSONAL INCOME TAXATION EFFECTIVENESS AS THE INSTRUMENT OF THE INCOME REDISTRIBUTION

The importances in the estimation of the personal income taxation effectiveness as the instrument of the income redistribution have been demonstrated. The main features of the possible structure in the estimation of the personal income taxation effectiveness in the system of income redistribution have been discovered. The separate directions to generalize the estimation of the personal income taxation effectiveness in the system of income redistribution as a whole have been considered.

Key words: income, effectiveness, estimation, feature, tax, structure, population.

Koldovskyy A.V.

OPTIMAL LEVEL OF INTERNATIONAL RESERVES AS A METHOD OF INSURANCE «SUDDEN STOP» IN CAPITAL INFLOWS OF CURRENCY REGULATION SYSTEM

The paper analyzed and justified the assessment of the optimal level of international reserves in terms of the statistical model as a method of insurance «sudden stop» of capital inflows of currency regulation system. Approaches to assess the adequacy of international reserves of the state, taking into account the traditional criteria, the determination of the optimal level of international reserves of the central bank of the country as a method for insurance against «sudden stop» of capital inflows in the foreign exchange regulations, which, unlike existing likely «sudden stop» using empirical models is important, especially in the current situation of financial instability of the economy. Developed an equation by which to assess the optimal level of reserves, while controlling other factors that affect both the likelihood and cost of the

«sudden stop». Calculated the optimal level of international reserves as of 2007 for 27 developing countries, to assess how well prepared are these countries to counter the global financial crisis of 2008-2009.

Key words: international reserves, central bank, foreign currency, gold, international reserves management, the financial instability of the economy.

Nepochatenko O.O., Borovik P.M., Bondarenko N.V., Filipova T.O.

THE ROLE INCREASING OF FINANCIAL ANALYSIS FOR PROCES MANAGEMENT OF COMPANIES

The article deals with the problem of analyzing the financial condition of domestic enterprises and consideration of the results of such studies in the practice of financial management of the analyzed subjects. Based on the results of the study authors justified the need for the introduction of domestic enterprises full service financial management, which should include not only the Chief Financial Officer, the accounting department and the economics department, but the department of controlling and the department of financial control.

Key words: financial analysis, financial activity of enterprises, financial management.

Ocheretko L. M., Malysheva L. V.

WAYS TO HARMONIZE TAX AND ACCOUNTING OF FIXED ASSETS

The article explored the problematic issues of accounting and tax depreciation of fixed assets, cost accounting of their repair and leasing, as well as implementation of searching solutions. The proposals on the harmonization of accounting and tax on these issues. These proposals contribute to a more rational organization of fixed assets that will generate accurate and truthful information about assets.

Key words: fixed assets, depreciation, efficiency, modernization, rent, repair, accounting, taxation.

Lega O.V.

TAX REPORTING: EVOLUTION OF THE DEFINITION

In the article evolutionary looks are considered to determination of category „tax accounting” – basic a document which exposes users information about the presence of obligations after every tax for period covered. An analysis is conducted normatively legal certificates of countries of near foreignness, Ukraine and labours of the Ukrainian research workers, in relation to the tax accounting. General requirements are described to drafting and presentation of the tax accounting in Ukraine in obedience to entering into force of the Internal revenue code of Ukraine. Suggestions are developed from the improvement of maintenance of such accounting for strengthening of basic principles of legislation in the context of extra charge and payment of all taxes and collections.

Key words: tax, tax code, tax reporting, declaration taxpayers.

Dombrovska N. R.

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND COST CONTROL IN THE BUSINESS OF PROCESSING OF AGRICULTURAL PRODUCTS.

The article deals with the organizational aspects of management accounting and cost control in the business of processing agricultural products and found that managerial accounting is an effective management tool. The role of management accounting in shaping the knowledge base for the efficiency of the enterprise. The ways of building an effective organization of managerial accounting and is considered a model of management accounting, which allows to assess the suitability of costs established goals and objectives.

Key words: management accounting, planning, analysis, control, regulation, responsibility centers, managerial accounting.

Klimko T.Y., Makarovych V.K. Ogorodnyk V.O.

EVALUATION OF INNOVATIVE PROCESSES IN UKRAINE

The article considers the innovation processes in Ukraine. The proportion of the costs for scientific research in Ukraine's GDP, the distribution of the total expenditures and cost structure by sources of financing, staffing in the scientific field and the number of organizations which carry out scientific and technical work were analyzed in this paper. The authors investigated the main indicators of the effectiveness of the innovation processes. The basic trends in the development of innovation processes in the national economy were revealed in this article.

Keywords: innovation processes, innovation, personnel provision, costs, scientific and technical work, effectiveness.

Nastenka M.M., Maksimchuk A.O.

SPECIFIC OF ACCOUNT OF EARTH'S OF AGRICULTURAL SETTING

Scientific bases of methodology of account of earth are considered in this article, in particular specific of their evaluation, state of modern account of the landed resources and capital charges on an improvement in the structure of the fixed assets of agrarian enterprises, investigational them documentary registration, features of account of the leased earth, feature of organization of the analytical accounting and in accordance with it own classification of earth of the agricultural assigning is offered for the accounts of record-keeping, that, in turn, will allow in future to provide authenticity and rightness of forming of accounting information in relation to the use of the landed resources.

Key words: earths of the agricultural setting, landed improvements, right for the permanent use, estimation.

Sabets'ka T.I., Hrygoriv S.F.

IMPROVING EVALUATION OF SALARY CHANGES AND SHIFTS IN EMPLOYMENT WITH THE AID OF MATHEMATIC MODELING

The article studies interaction and interdependence between shifts in salary and employment with the aid of methodological approaches and economic and mathematical modelling techniques. The article attempts to summarize theoretical aspects of supply and demand creation on labor force market. It analyzes the regularities of achieving the equilibrium within the labor market, offers economic and mathematical model of shifts in salary schedule with accordance to labor market conditions and employment level. The article outlines the perspectives for the further scientific research in this direction.

Key words: labor market, employment, salary, salary fund, economic and mathematical model, modelling.

Melnychuk I. V.

REGULATORY AND LEGAL LAW OF ACCOUNTING INNOVATION ACTIVITIES

The article deals with the laws and regulations of accounting innovation and provided recommendations to improve information about innovation activities for management. Have done analysis of the existing regulatory and laws for innovation activities of enterprises. The proposals introduce methods of separate accounting of innovative costs, revenues and results of innovation activities in accordance with applicable law.

Key words: innovation, innovation, government support, method of accounting innovation, cost and accounting of innovative cost, innovative products.

Zalunin V.F.

INDEXES AND INDICATORS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Annotation. It is certain in the article, with support on system methodology, essence and base descriptions of economic firmness of enterprise. The basic constituents of mechanism of providing of economic firmness of enterprise are formulated, with subsequent by their specification at the level of operating economic administrative paradigm, and, in particular, theory of strategy. The basic indicators of estimation of economic position and principles of providing of economic security of enterprise are grounded.

Key words: economic safety, enterprise, economic firmness, indicators, indexes, business enterprise.

Yaremko Z.M.

THE BUSINESS ANALYTICS MODEL IN THE CONTEXT OF STRATEGIC MANAGEMENT

The main tasks of the enterprises' business analytics according to the strategic management's main objectives are considered in the article. The essence and factors of the four types of the relationships between the company's strategy and business analytics – no formal link between strategy and business analytics, business analytics supports strategy, dialogue between the strategy and the business analytics functions, information as strategic resource – is proposed. The necessity of the construction and implementation of the business analytics model for the company, which creates and use the information as a strategic resource of the business development is proved. The role of analytical activity through its impact on the effective cooperation between enterprise's business-driven environment and technically oriented environment is defined. It is proved that the business analytics in the enterprise is an effective combination of information technologies, human competencies and organizational processes. The attention on the need for lead information creation in the enterprise as a major source of analytical competition is accented.

Key words: business analytics, business strategy, strategic management, strategic resource, business processes, information, knowledge.

Chervyakova T.I., Chervyakova V.V.

ORGANIZATION OF THE SYSTEM OF INFORMATION FLOWS OF CONTROLLING IN THE MANAGEMENT OF SERVICE CENTERS

The article deals with modern scientific views on the problem of organization of information flows of controlling in enterprise management and proposes a conceptual scheme of information flows of controlling in service centers. Found that controlling the activities of service in the enterprise service centers require large amounts of information resources, hence characterized by complex communication with all elements of the economic system of the subject business service center that caters to a large number of information flows. A conceptual diagram of information flow of enterprise service centers in controlling. The characteristic of information flows in service centers according to their conceptual scheme was presented. The effective functioning of information system of controlling in management of service centers is possible only with the application of modern information technology. Thus, further studies should be devoted to solving problems of automation of functioning of controlling in management of service centers.

The approach can be taken into account when organizing and improving system of information flows of controlling in domestic service centers.

Key words: controlling, information provision, information flows, service center, effectiveness of information flows.

Sorokivska O.A., Turska N.V.

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF ECONOMIC SECURITY OF INNOVATIVE OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

The article deals with scientific approaches to providing economic security for small businesses, the main tendencies of small business contribution to the development of innovative areas of Ukraine. Singled functional, institutional and resource approaches to providing economic security for small businesses. An analysis of innovative activity of small enterprises in Ukraine in 2011, the structure of small industrial enterprises in Ukraine by types of innovation expenditure. The main directions of the implementation of innovative small investment industry. The analysis led to conclusions about the lack of promotion of innovative activities of small business in Ukraine and highlight key issues and threats to innovation.

Key words: economic security, small business, small business enterprises, innovative development, innovation expenditures, innovation activities.

Lytvinchuk I. L.

PROPERTY IN THE INFORMATION SOCIETY: ECONOMICAL AND SOCIAL DILEMA

The systematic analysis of property is carried out with determination of its content, structure and functions. The theoretical and practical aspects of realization of right of ownership are investigated. The essential features of intellectual products are considered as objects of property. The critical review of alternative views to the problem of sharing the intellectual property in the conditions of development of the global economy is presented. The characteristic of the basic principles of the concept of monopoly securing of the rights of intellectual property «copyright» and public movements of free software and free culture «copyleft» are compared. The advantages of the Creative Commons licensing are substantiated.

Key words: property, ownership, intellectual product, intellectual property, copyright, copyleft.

С.Д. Лучик,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної економіки
і інформаційних технологій

Подільський державний аграрно-технічний університет

НОВЕ ВИДАННЯ З ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНО СПРЯМОВАНОГО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

За наявності значної кількості наукових доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблематики інноваційного розвитку економіки окремі теоретичні та методичні аспекти генерації і застосування наукових знань залишаються недостатньо висвітленими. В центрі досліджень наукового мейнстріму залишаються проблеми екзогенного впливу інновацій на економічну ефективність та конкурентоспроможність різних рівнів та суб'єктів економіки. Поряд з цим, економіка, що базується на формуванні та впровадженні інновацій, викликає не тільки економічні, а й соціальні зміни. Однак питання соціальної значимості інновацій, наслідків інноваційного процесу для суспільства майже не вивчені. Вочевидь, така багатогранна проблема як соціальна ефективність інноваційної діяльності потребує творчих зусиль науковців різних напрямів сучасної економічної науки.

Представлена монографія "Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки"¹ Ящишиної Ірини Володимирівни є однією із перших в Україні робіт по дослідженню соціальних аспектів інноваційної економіки, що визначає її наукову новизну та своєчасність. У п'яти розділах монографії у рамках комплексного підходу визначено усі ракурси даної проблематики – від теоретико-методологічних основ до формування методики та інструментарію дослідження та оцінювання соціальних аспектів інноваційної діяльності, проведення аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду за запропонованою методикою та отримання практичних висновків для України.

Перший розділ – «Теоретичні основи дослідження соціального спрямування інноваційної економіки» виявляє еволюцію концепцій на формування нових типів економіки: постіндустріальної, економіки знань, інноваційної, нео-економіки, інформаційної та мережевої, що дає можливість виявити особливості, часові та сутнісні межі кожної із них та визначити соціально-економічну природу інноваційної економіки, а також здійснити аналіз екзогенних соціальних чинників на вході інноваційного процесу та систематизувати і класифікувати на полікритеріальній основі соціальні ефекти на його виході.

Другий розділ монографії – «Методологічно-методичні засади оцінювання соціального спрямування інноваційної економіки» присвячений методологічному обґрунтуванню соціальної направленості інновацій, що базується на системному підході до оцінки впливу інноваційної економіки на суспільний розвиток, а також формує методику подальшого дослідження. Необхідність розробки власної методики автора обумовлена двома моментами: по-перше складністю кількісної оцінки соціальних наслідків інновацій, по-друге відсутністю подібних методичних підходів у сучасній теорії та практиці. Тому автором запропонована власна методика, що базується на проблемно-орієнтованому підході, і є комплексною за своєю суттю, оскільки, з одного боку, поєднує використання як кількісних (економетричних, статистичних), так і соціологічних методів, з другого, пропонує проводити дослідження у двох площинах: соціальна націленість інноваційної політики – наслідки її реалізації, з третього, – спрямована на дослідження різних рівнів економіки.

У третьому розділі – «Сучасні тенденції впливу інноваційного розвитку економіки на її соціальний стан», на основі запропонованої методики автор здійснює аналіз взаємозв'язку інноваційного та соціального розвитку України. Для цього спочатку визначено соціально-інноваційну складову державних документів стратегічного характеру. Далі на статистичних даних проводиться економетрична оцінка впливу інноваційних чинників на показники соціально-економічного розвитку макроекономічного рівня, побудовані регресійні моделі їх взаємозв'язку. Достатньо цікавим елементом дослідження є оцінювання соціального капіталу

¹ Ящишина І.В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки: монографія / Ірина Ящишина. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2012. – 368 с.

науки (що трактується як довіра до неї), здійснене через анкетування сучасної молоді, що дозволяє будувати позитивні прогнози щодо зацікавленості студентства професійними науковими перспективами. Для виявлення соціальних наслідків впровадження інновацій на мікрорівні автор досліджує результати спеціально проведеного соціологічного опитування, що дало змогу окреслити коло значимих соціальних ефектів інноваційної діяльності для підприємств-виробників інноваційної продукції та споживачів, а також визначити співвідношення економічних та соціальних ефектів інновацій для різних рівнів економіки.

Четвертий розділ книги – «Соціальні наслідки інноваційного розвитку регіону (на прикладі Хмельницької області)» присвячений дослідженню проблеми на мезоекономічному рівні. Досліджуючи взаємозв'язок рівня інноваційного розвитку регіонів із відповідними індексами розвитку людини, автор виявляє їх параболоїдальну залежність, тобто існування певного порогу рівня інноваційного розвитку; для регіонів, які його не досягнули, зростання рівня інноваційності не сприяє росту рівня розвитку людини, а для регіонів, які подолали порогове значення, приріст рівня інноваційності призводить до зростання індексу розвитку людини. Далі на основі побудованої економетричної моделі залежності соціально-економічних показників від інноваційних чинників та конкретних ілюстрацій соціальних наслідків інноваційної діяльності окремих підприємств автор узагальнює напрями соціальної ефективності впровадження інновацій у Хмельницькій області.

Завершує монографію п'ятий розділ – «Європейський досвід соціально-інноваційного розвитку національних економік», в якому згідно розробленої методики автор проводить ґрунтовний аналіз соціальних орієнтирів інноваційної політики ЄС та ефективності їх реалізації, зокрема на основі побудови економетричних моделей парного та множинного регресійного аналізу впливу інноваційних індикаторів на соціальні показники розвитку ЄС в цілому, окремих європейських країн та їх угруповань, ранжування впливовості інноваційних чинників на соціальне зростання європейських країн. Після чого на основі порівняння національних реалій та європейського досвіду проводяться узагальнення.

Очевидно, що монографія є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має наукову і практичну цінність. Наукова новизна отриманих результатів свідчить про глибоку обізнаність автора з теоретичними, методологічними та практичними аспектами сучасного інноваційного розвитку економіки. Вона полягає у концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми формування та оцінки соціально-орієнтованої інноваційної економіки.

Однак, щодо поданої для рецензування монографії є рекомендації та певні зауваження, що потребують уточнення. По-перше, у другому розділі роботи слід було більш предметно визначити причинно-наслідкові зв'язки у ланцюгу Соціальні чинники – Інноваційний розвиток – Соціальні наслідки. По-друге, у п'ятому розділі варто розглянути національні особливості соціально-інноваційного розвитку країн Євро спільноти.

Незважаючи на наведені зауваження, монографія «Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки» чітко структурована, її зміст логічно викладений, вона містить обґрунтовані висновки, наукову новизну та практичну цінність. У цілому, монографію І.В.Ящишиної слід визнати такою, що відповідає вимогам, які висуваються до наукових робіт такого характеру. Монографія може бути корисною для фахівців соціальної й економічної сфери, політичних діячів, державних службовців, співробітників міжнародних організацій, підприємців, науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальностями економічного спрямування.